

Atatürk Üniversitesi
Doğu
Coğrafya Dergisi

HAZİRAN - 2020
Yıl: 25 Sayı: 43

Ataturk University
Eastern
Geographical Review

June – 2020
Volume: 25 Numbers: 43

43

ERZURUM-2020

Doğu Coğrafya Dergisi
Haziran-2020, Yıl: 25, Sayı: 43, Sayfa: I-VI
Eastern Geographical Review
June-2020 Volume: 25, Numbers: 43, Page: I-VI

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

ISSN 1302-7956

E-ISSN 2717-834X

Yazı Kurulu(Editoral Advisory Board)

Prof.Dr. Hayati DOĞANAY (Başkan)

Prof.Dr. Kenan ARINÇ
Prof.Dr. Saliha KODAY
Prof.Dr. Lütfü ÖZAV
Prof.Dr. Halil KOCA
Prof.Dr. Mehmet ZAMAN

Prof.Dr. Ünsal BEKDEMİR
Prof.Dr. Adem BAŞIBÜYÜK
Prof.Dr. Mustafa ERTÜRK
Prof.Dr. Abdullah KÖSE
Prof.Dr. Ünal ÖZDEMİR

Yasal Sorumluluk (Legal Responsibility)

*Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
The authors are responsible for the contents of their papers*

Editörler

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Prof.Dr. Hakkı YAZICI

•

Yazışma Adresi (Correspondence Address)

Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Kocatepe Üniversitesi
Afyon Eğitim Fakültesi
AFYYON
Tlf: 0 272 228 14 18
hyazici@aku.edu.tr

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Atatürk Üniversitesi
Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
25240 ERZURUM
Tlf: 0 442 231 42 11
ifevzi@atauni.edu.tr
ifsahin@hotmail.com

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ YAYIM İLKELERİ

- **DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ**; Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi *Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı* yayım organı olup, Derginin yayım ilkelerine uygun hazırlanmaları koşuluyla, diğer üniversitelerimizin, coğrafyacılarının makaleleri de yayımlanır
- Doğu Coğrafya Dergisi; Haziran ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Belirtilen aylardan en az bir ay önce gönderilen makaleler; gerekli inceleme ve düzenlemelerin yapıp, yayımına karar verilmesinin ardından, baskıya hazır duruma getirilerek, ilgili sayıda yayımlanır.
- Dergi hakemli olup, hakem raporları bağlayıcıdır. Talep edilen değişiklikler, mutlaka yapılır.
- Makalelerde işlenen fikir ve görüşlerin bilimsel ve hukuksal sorumluluğu, yazar veya yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLAR

- Dergiye alınacak makaleler fotoğraf, harita ve diğer şekiller için ayrılmış alanlar dahil 25 sayfalık limit aşılmayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Makalelerin sayfa yapısı; Üst: 3 cm – Alt: 3 cm – Sağ: 2,5 cm – Sol: 2,5 cm olmalıdır. Üst bilgi: 2 cm Alt bilgi: 2 cm olacaktır. Makalelerde satır aralığı: Tek, ilk satır: 1,25, satır aralarından sonda 6 nk boşluk bırakılacak şekilde ayarlanma yapılmalıdır.
- Makalelerin başlangıç kısmında ana temayı içeren Türkçe ve İngilizce özet ile en az üç anahtar kelime yer alacaktır. Türkçe ve İngilizce özetten sonraki giriş kısmı sayfa başından başlayacak şekilde yapılmalıdır. Özet "**Öz**", şeklinde yazılmalı. "**Keywords**" bitişik yazılmalıdır.
- Makalelerde, üst bilgiye yer verilecektir. Bu amaçla tek numaralı sayfalarda italik olarak, çalışmanın İngilizce adı, çift numaralı sayfalarda Türkçe adı yazılacaktır.
- Yazı karakteri metin içerisinde 10 punto, Times New Roman'dır. Bu punto büyüklüğü üst bilgi alanında 8,5 punto, tablo-fotoğraf-grafik adlarında 10 punto ve tablo içerinde, tablo özelliğine göre 7-10 punto arasında olacaktır.
- İlk sayfada yer alan ve yazar veya yazarlarla ilgili bilgilerin bulunduğu dipnot, * işareti ile gösterilmelidir. Yazarlar okuyucu ile haberleşmesi açısından, bu bölüme e-mail, ORCID ID, ve diğer adres bilgilerini koyabilirler.
- Doğu Coğrafya dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.
- Birden fazla yazarlı makalelerde, makalenin her yazar tarafından hangi başlık veya alt başlıklarının hazırlandığını gösteren açıklama, yine ikinci bir sayfa altı notu olarak verilmelidir.
- Grafikleri Exel ortamında çizip word dosyasına yapıştırma yoluna gidilmemeli, grafikler word metni içerisinde hazırlanmalıdır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, derginin şekil açısından bir bütünlüğe kavuşması amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle belirtilen formata uygun olmayan çalışmalar, yazara iade edilip yeniden düzenlenmesi istenecektir. Gereken düzeltmelerin yapılmadığı çalışmalar yayımlanmayacaktır.
- Makalelerin dergi içerisindeki sıralaması, alfabetik düzende (bir sayıda artan, bir sayıda azalan) soyadına göre olacaktır. Derginin her sayısındaki ilk makale dergi editörü için ayrılmış olup, bu bölüm soyadı sıralamasına dahil değildir.

MAKALENİN DERGIYE TESLİM EDİLMESİ

- Yukarıda belirtilen şekilde hazırlanan eserler, isimsiz olmak üzere <http://dergipark.gov.tr/ataunided> adresinden sisteme girilerek dergi adresine gönderilir.
- Hakemden yayımlanabilir raporu alan makaleler istenilen düzeltmeleri yapmak üzere makale sahibine gönderilir.
- İstenilen düzeltmeler yapıldıktan sonra **MAKALENİN SON HALİ SİSTEME YÜKLENİR.**

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW
Haziran (June) 2020
Sayı (Volume): 43

43. SAYININ HAKEM KURULU

- Prof.Dr. Adem SEZER • Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Adem BELDAĞ • Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof.Dr. Alpaslan ALIĞAĞOĞLU • Balıkesir Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet DENİZ • Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Nuray TÜRKER • Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KURTLU • Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet YILMAZ • Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr. Günay KAYA • Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç.Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT • Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin HARDAL • Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç.Dr. Yasin DÖNMEZ • Karabük Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Uğurcan AYİK • Gaziantep Üniversitesi
Prof.Dr. Serhat ZAMAN • Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Alperen KAYSERİLİ • Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Prof.Dr. Yahya KADIOĞLU • Samsun Üniversitesi
Doç.Dr. Taşkın DENİZ • Karabük Üniversitesi
Prof.Dr. Adem BAŞIBÜYÜK • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof.Dr. Ünsal BEKDEMİR • Giresun Üniversitesi
Prof.Dr. Zeki KODAY • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Vedat KARADENİZ • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç.Dr. Ali Ekber GÜLERSOY • Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muazzez HARUNOĞULLARI • Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç.Dr. Mucip DEMİR • Kars Kafkas Üniversitesi
Prof.Dr. Turhan ÇETİN • Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Ufuk KARAKUŞ • Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Ogün COŞKUN • Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Nusret KOCA • Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Emre ÖZŞAHİN • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof.Dr. Halil KOCA • Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr.Üyesi M.Samet ALTINBİLEK • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof.Dr. Ünal ÖZDEMİR • Karabük Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim SEZER • Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ORAL • Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Faruk AYLAR • Amasya Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim KOPAR • Atatürk Üniversitesi
-

İÇİNDEKİLER(Contents)

- Prof.Dr. Alpaslan ALIĞAOĞLU – Arş.Gör. Oğuzhan ÖZKAN
Antik Yunan Kentlerinin (Polis) Kentsel Ekoloji Perspektifiyle Değerlendirmesi.....1
- Prof.Dr. Yılmaz ARI
Coğrafya Lisans Programlarında Arazi Çalışmaları: Uygulayıcı Öğretim Üyelerinin Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Analiz.....13
- Doç. Dr. Ferhat ARSLAN - Dr. Mehmet ÜZÜLMEZ
Öğrenci Tercihlerine Göre Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nin Etki Alanındaki Değişimler (2000–2019).....31
- Dr. Öğr.Üyesi Evren ATIŞ - Hasena ÜNSAL
Suç ve Mekân İlişisine Coğrafi Bir Yaklaşım: Taşköprü Şehri (Kastamonu) Örneği.....49
- Arda BAY – Prof.Dr. Vedat ÇALIŞKAN
Türkiye'nin Uluslararası Kardeş Şehir İlişkilerinde Mekânsal Dağılım Özellikleri: Politik ve Coğrafi Etkenler.....73
- Murat ÇAKIR – Prof.Dr. Fatih AYDIN
Yerel Halkın Termal Turizme Yönelik Görüşleri: Haymana İlçesi Örneği93
- Doç.Dr. Taşkın DENİZ – Kemal AYDIN
Somut Kültürel Miras Örneği: Ovacık (Karabük) Kışla Köyü Su Değirmeni.....111
- Doç.Dr. Taşkın DENİZ – Öznur ÇELİK
Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları: Safranbolu El Sanatları Ustaları Üzerine Bir İnceleme.....123
- Dr.Öğr.Üyesi Bülent GÜNER
Türkiye'deki Deprem Hasarlarına Dönemsel Bir Yaklaşım; 3 Dönem 3 Deprem.....139
- Doç. Dr. Sevgi ÖZTÜRK – Dilara YILMIZ – Meltem İHTİYAR
Kentleşmenin Sosyal ve Mekânsal Rolünün Değerlendirilmesi: Kastamonu Örneği.....153
- Prof.Dr. Adnan PINAR - Dr.Öğr.Üyesi Adnan Doğan BULDUR - Tahir TUNCER
Türkiye'deki Rüzgar Enerji Santralleri Dağılımının Coğrafi Perspektifle İncelenmesi.....167
- Dr.Öğr.Üyesi Mehmet POLAT
Yöresel Yemek İmajının Destinasyon Tercihine Etkisi: Kahramanmaraş Örneği.....183
- Prof.Dr. Çiğdem ÜNAL
İzmir'in Göç Analizi (2008-2018).....195

Doğu Coğrafya Dergisi
Haziran-2020, Yıl: 25, Sayı: 43, Sayfa: I-VI
Eastern Geographical Review
June-2020 Volume: 25, Numbers: 43, Page: I-VI

- Dr.Öğr.Üyesi İlker YİĞİT – Cennet YÜCEDAĞ
XIX. Yüzyıl Anadolu'sunda Tarımsal Ürün Çeşitliliği.....209
- *Geçmiş Sayı İndeksi*.....237

Atıf/Citation

Aliağaoğlu, A., Özkan, O., (2020), Antik Yunan Kentlerinin (Polis) Kentsel Ekoloji Perspektifiyle Değerlendirmesi. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 1-12

ANTİK YUNAN KENTLERİNİN (POLİS) KENTSEL EKOLOJİ PERSPEKTİFİYLE DEĞERLENDİRMESİ

Evaluation of Ancient Greek Cities (Polis) with Urban Ecology Perspective

Prof. Dr. Alpaslan ALIAĞAOĞLU¹

Arş. Gör. Oğuzhan ÖZKAN^{**}

Öz

Kentler bir anda güncel halini almamış, belli bir birikim ve ilerleme sonucunda şimdiki kent yapıları ve modelleri ortaya çıkmıştır. Sözü edilen birikimin en önemli kilometre taşlarından biri de Yunan medeniyetini temsil eden “polis”lerdir. Polisler, MÖ. VII. yüzyılda Antik Yunanlarda ortaya çıkmış olan kent devletleridir. Kentlerin tarihi sürecinde önemli bir yapılanmaya karşılık gelen polisler, bu çalışmanın öznesini oluşturmaktadır. Çalışmada polislerin kentsel ekolojisi incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Antik Yunan’daki polislerin, cadde-sokak planları, konut yapıları ve arazi kullanımlarını tespit ederek, polislerin kentsel ekolojik boyutlarını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında doküman taraması yöntemi vasıtasıyla Antik Yunan kenti literatürüne ilişkin kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, bildiriler, raporlar ve çeşitli internet kaynakları incelenmiştir. Çalışma sonucunda Antik Yunan kentlerinin kayda değer bir kısmında ızgara planlı cadde ve sokaklar bulunduğu tespit edilmiştir. Hippokrat’ın “Hava, su ve mekânlar” adlı eseri, Antik Yunanların kent planlamasına etki etmiş ve bazı polislerin sokaklarının ve binalarının yüksek sıcaklardan etkilenmeyecek ve serin rüzgarları alacak biçimde dizayn edilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, Antik Yunan kentlerinde kentsel çevrenin korunabilmesi için kritik bir öneme sahip sıhhi tesisat ve kanalizasyon sistemleri hususlarında büyük eksiklikler bulunduğu ortaya çıkması, polislerin kentsel ekolojik yönünün problemlili olduğunu ve pek sürdürülebilir olmayan bir kent anlayışının varlığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan Medeniyeti, Doküman İncelemesi, Kentsel Ekoloji, Polis, Sürdürülebilirlik.

Abstract

Cities did not suddenly become up to date, but as a result of a certain accumulation and progress, current city structures and models emerged. One of the most important milestones of this accumulation is the “polis” that representing Greek civilization. Polis, are the city states which emerged in the Ancient Greeks in 8th century BC. Polis, which constitute an important structure in the historical process of cities are the subjects of this study. In this study, the urban ecology of polis is examined. The aim of the study is to determine the urban ecological dimensions of polis in ancient Greece by identifying

¹Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü ORCID ID: 0000-0002-6198-3878 alpaslan38ster@gmail.com.

^{**} Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-5099-4064 oguzhan.ozkan@balikesir.edu.tr

the street plans, residential structures and land use. Within the scope of the study, books, book chapters, articles, declarations, reports and various internet resources related to the literature of Ancient Greek city were examined through document analysis method. As a result of the study, it was found that a significant part of the Ancient Greek cities had streets with gridded plan. Hippocrates' work of "Air, water and spaces" had influenced the city planning of the Ancient Greeks and the streets and buildings of some polis were designed not to be affected by high temperatures and to receive cool winds. However, the emergence of major shortcomings in sanitary and sewerage systems, which are critical for the protection of the urban environment in the Ancient Greek cities, shows that the urban ecological aspect of polis is problematic and the existence of an unsustainable urban perspective.

Keywords: *Ancient Greek Civilization, Document Analysis, Urban Ecology, Polis, Sustainability.*

1. Giriş

Günümüzde “uygarlık” denilen kavramın ortaya çıkması ve böylece insanların uygarlık tarihinde yer alabilmeleri, MÖ 3500’de Mezopotamya’da ilk kentsel yerleşimlerin kurulması ve daha sonra bu kentsel yerleşimlerin Mısır (MÖ 3200), Hindistan (MÖ 2200) ve Çin’e (MÖ 1500) yayılması sayesinde gerçekleşmiştir (Tuna, 2017: 37; Uğur ve Aliğaoğlu, 2018: 10). Dolayısıyla insanlığın tarihsel sürecinde kentler, salt bir yerleşim alanı olmaktan çok daha fazlasını ifade eden önemli bir kavrama karşılık gelmektedir. Bu önem, kentlerin toplumların gelişmesi ve ilerlemesi adına en önemli araçlarından birini oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

Kentler, geçmişten bugüne, insanların benimsedikleri fikirlerini daha büyük bir dünyada oluşturma gayretlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sistemlerdir (Demirci, 2017: 56). Söz konusu gayret, dünya üzerinde bulunan her toplumda ve her alanda benzer şekilde görülebilmektedir. Bu benzerlik, dünyanın farklı noktalarındaki kentlerin taşıdıkları kültürel, sosyal, ekonomik, politik ve mekânsal farklılıklarına rağmen kentlerin ortak bir çizgide gelişmelerini sağlayan unsurlardan birini oluşturmaktadır. Bu nedenle, her kentin hem karakteristik yanlarının bulunduğunu hem de diğer kentlerle ortak yönlerinin olduğunu söylemek mümkündür (Demirci, 2017: 56).

Mezopotamya’da MÖ. 3500’lü yıllarda ilk kentin kurulmasından bu yana, kentler kesintisiz bir mekânsal örgütlenme yapısı olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte, kentlerden daha üst seviyede ve karmaşık bir örgütlenme henüz oluşturulmamıştır (Tuna, 2017: 37). Dolayısıyla, kentlerin uygarlık tarihinde yer alan en üst düzeydeki mekânsal örgütlenme olduğu belirtilebilir.

Kentler bir anda oluşmamış ve güncel halini almamış, belli bir birikim ve ilerleme sonucunda şimdiki kent yapıları ve modelleri ortaya çıkmıştır. Sözü edilen birikimin en önemli kilometre taşlarından biri de Yunan medeniyetini temsil eden “polis”lerdir. Polis, MÖ. VII. yüzyılda Antik Yunanlarda ortaya çıkmış olan kent devletleridir (Doxiadis, 1972; 1973; Işık, 2008; Soy, 2015; Uğur ve Aliğaoğlu, 2018). Polisler, Yunan medeniyetinin olduğu kadar, daha geniş bir çerçeveden bakıldığında dahil oldukları Batı medeniyetinin de çok kritik bir parçasını teşkil etmektedir. Çünkü Batılı kentin geçmişi ve dolayısıyla Batı medeniyeti polislere ve Antik Yunan medeniyetine dayanmaktadır. Antik Yunanlar, modern anlamda olmamakla birlikte Avrupa’nın ilk kentleşen milleti olmuştur (Uğur ve Aliğaoğlu, 2018: 19). Aynı zamanda polisler hem tarihi açıdan hem de dünyanın birçok bölgesinde yaygınlık göstermesi bakımından dünyanın en önemli kent örgütlenmelerinden biri olarak kabul edilebilir. Ayrıca polisler demokrasinin ilk kez ortaya çıktığı bölgeler olması nedeniyle ayrı bir değere de sahiptir (Işık, 2008: 28).

Kentlerin tarihi sürecinde önemli bir yapılanmaya karşılık gelen polisler, bu çalışmanın öznesini oluşturmaktadır. Çalışmada Antik Yunan kent devleti olan polislerin kentsel ekolojisi incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Antik Yunan’daki polislerin, cadde-sokak planları, konut yapıları ve arazi kullanımlarını tespit ederek, polislerin kentsel ekolojik boyutlarını ortaya koymaktır. Söz konusu amaç doğrultusunda, araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır: Antik Yunan polislerinde nüfus yapısı nasıl bir görünüm sergilemektedir? Antik Yunanlarda polislerde kentsel coğrafi görünümde ön plana çıkan unsurlar nelerdir? Antik Yunan’da polislerde konut yapıları nasıldır ve cadde-sokak planları ne gibi özellikler taşımaktadır? Polislerin kentsel ekolojik yönlerine dair ne tür bir değerlendirme yapılabilir?

2. Kavramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Önceki Çalışmalar

2.1. Kentsel Ekoloji

Kentlerin geçmişten bugüne giderek büyümesi ve kentsel alanlardaki hareketliliğin tedrici olarak artması, kentsel çevre üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş, bu baskı neticesinde kentlerde kirlilik ve bozulmalar da artmıştır. Söz konusu sorunların çözümüne ilişkin çevreyle dost sürdürülebilir kent anlayışının XX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmasıyla birlikte kentler, kentleşme ve kentsel gelişim ekolojik boyutlarıyla incelenmeye başlanmıştır (Keskin, 2012; Palabıyık, 2005). Kentlerin ekolojik yapısını ve sistematüğünü ele alan yaklaşımlardan biri de kentsel ekolojidir (Leitmann, 1999). 1970’li yıllarda belirginleşmeye başlayan kentsel ekolojide kentsel çevrenin sürdürülebilirlik temelinde gelişmesi ve büyümesi esastır (Çetinkaya ve Aliğaoğlu, 2019; McDonnell, 2011; Wu, 2014). Bir diğer deyişle, kentsel çevrenin gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi bu yaklaşımdaki en önemli gelişim göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

Kentsel ekoloji ile kent coğrafyası, birbirlerine benzer bakış açısına ve metodolojiye sahip iki disiplini oluşturmaktadır. Bu nedenle kentsel ekoloji ve kent coğrafyası arasındaki sınırların belirlenmesi son derece zordur (Karadağ, 2009). Bununla birlikte kentsel ekolojide, daha önce de belirtildiği gibi daha çok kentlerin sürdürülebilirliği dayanak olarak alınmakta ve doğal çevre ön plana çıkmaktadır. Kent coğrafyasında ise kent

sistemi ve yapısı insan-mekân etkileşimi çerçevesinde incelenmekte; çoğunlukla kentlerin tarihsel gelişim süreçleri, demografik yönleri, sosyoekonomik ve fonksiyonel özellikleri ele alınmaktadır (Karadağ, 2009; Uğur ve Aliağaoğlu, 2018).

Kentlerdeki ilişkiler sistemi, kentsel ekoloji ve kent coğrafyasına göre bazı ortak özellikler taşımaktadır. Söz konusu ortak özellikler üç maddeden oluşmaktadır (Harvey, 2003; Johnston, Gregory and Pratt-Watts, 2001; Karadağ ve Koçman, 2007; Pacione, 2001; Pickett vd. 1997):

- İnsanların birbirleriyle etkileşimleri sonucunda kültürel bir yapı olarak kentlerin oluşması,
- Kentsel yapının ekolojik yönünün, insanların davranışları ve sosyolojik süreçlere etkisi,
- Kentsel yapının hem mekân hem zaman bağlamında doğal çevreyle kurduğu karşılıklı ilişki.

2.2. Konuyla İlgili Önceki Çalışmalar

Konuya ilişkin çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmalardan bazılarının Antik Yunan kentlerini genel hatlarıyla açıklamayı amaçladıkları görülmektedir (Doxiadis, 1972; 1973; Soy, 2015). Sözü edilen çalışmalar, polislerin toplumsal, siyasi, kültürel, ekonomik ve coğrafi yapılarını ele almaktadır. Bazı çalışmalar ise daha özel nitelikler taşımaktadır. Bunlardan bir kısmı, polislerdeki kutsal alanları ve kamu alanlarını incelemektedir (İlgar, 2016; Rousset, 2013). Bir kısmı Antik Yunan kent ve kasaba planlarına odaklanmaktadır (Işık, 2008; Saunders, 1998; Toynbee, 1967). Antik Yunan'da demokrasiye ve kadınların konumuna yönelik çalışmalar da bulunmaktadır (Hardal, 2016; Uslu, 2018). Bakhuisen'in (1975) çalışması polislerin sosyal ekolojisine yoğunlaşmıştır ve toplumsal ilişkilerin çevreyle etkileşimini irdelemektedir. Konu ile ilgili literatürde ayrıca belirli polisleri ele alan çalışmalar da bulunmaktadır (Bernard, 1982; Cartledge, 1980). Canatan'ın (2017) çalışması, Antik Yunan kentine sosyolojik bakış açısıyla incelemiştir. Uğur ve Aliağaoğlu'nun (2018) çalışması ise polisleri şehir coğrafyası çerçevesinde irdelemiştir. Ayrıca Çetinkaya ve Aliağaoğlu'nun (2019), Antik Roma kentlerini kentsel ekoloji boyutuyla inceledikleri bir çalışmaları da mevcuttur.

3. Yöntem

Çalışmada, ele alınan konuyla ilgili yapılan tüm araştırmaların gözden geçirilmesi ve incelenip, değerlendirilmesini sağlayan doküman taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, ilgili konu hakkındaki çalışmaların her yönüyle değerlendirilmesine gruplandırılmasına ve özetlenmesine yönelik fayda sağlaması açısından kritik bir öneme sahiptir (Balcı, 2016; Demirci, 2014). Çalışma kapsamında doküman taraması yöntemi vasıtasıyla Antik Yunan kenti literatürüne ilişkin kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, bildiriler, raporlar ve çeşitli internet kaynakları incelenmiştir.

4. Bulgular

4.1. Polislerdeki Kentsel Yapının Öne Çıkan Unsurları

Polis terimi, Antik Yunan'da bir yerleşimin çekirdek sahası (asty) ve ona bağlı çevre bölgesinden (khora) oluşan devlet birliğini ifade etmektedir. Polis, Antik Yunan kültüründe, özgür vatandaşların aktif olarak politik sisteme dahil olabildiği kent-devleti tanımlamaktadır (Soy, 2015).

Polisler, birden fazla köyün bir araya gelmesiyle oluşmuş yapılardır. Bu nedenle, synoikizm (köyler birliği) olarak da bilinmektedir (Işık, 2008; Uğur ve Aliağaoğlu, 2018). Bir başka deyişle, polisler kırsal arka bahçelere sahip yerleşimlerdir. Bu yerleşimler, dini bir merkez çevresinde gelişim göstermiş politik toplulukların bulunduğu kırsal ve kentsel alanlar, sınır bölgeleri ve kent dışı kutsal alanları içeren bir alan üzerinde konumlanmıştır (Şekil 1) (Soy, 2015). Polisler, daha çok tepelerin eteklerinde ve kıyılarda yer almaktadır. Tepe ve ovalarda kurulan kentler görece azdır. Tepelerde konumlanan kentler daha çok Anadolu'da, ovalardaki kentler ise İtalya'da (özellikle Sicilya) yaygındır (Toynbee, 1967; Uğur ve Aliağaoğlu, 2018).

Şekil 1: Polisin Antik Dönemdeki Görünümünü Temsil Eden Bir Resim

Kaynak:<https://nereye.com.tr>

Din ve kutsallık anlayışı, polislerin oluşumunda büyük bir öneme sahiptir. Yeni kurulan polislere çeşitli ritüellerle kutsallık atfedilmektedir (Aydın, 2009: 64). Konuya ilişkin Hamilton'un (2006: 21) cümleleri dikkat çekicidir:

“Her kentte kutsal bir ocak bulunur, bu ocakta yakılan ateş de hiç söndürülmezdi. Yeni bir kent kurulacağı zaman başka bir kentin ocağından ateş getirilerek yeni kentteki ocak törenle yakılırdı.”

Din ve kutsallık anlayışının polislerde etkin olması, kutsal mekân ve kamusal mekân ayırımına da zemin hazırlamıştır. Bu ayrımlar gelişigüzel olmamakta ve belirli kriterlerin bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Papazarkadas, söz konusu kriterleri 2011'deki çalışmasında (akt. Rousset, 2013) belirlemiştir. Buna göre:

- Kutsal alanlar kimseye devredilemezdi.
- Kutsal alanlardan elde edilen gelirler özellikle dini gruplar için kullanılırdı.
- Kutsal “temene”ler (Bir Antik Yunan tapınağının ya da çeşitli dini yapıların içinde bulunduğu etrafi duvarlarla sınırlanmış kutsal bir alan) ekilebilirdi fakat ekilemeyen kutsal gayrimenkuller de bulunmaktaydı.

Tapınaklar, agoralar ve surlar polisin öne çıkan elemanlarıdır ve bu yerleşimlerin kutsal mekânlarını oluşturmaktadırlar. Bunların arasında agoralar, farklı yapılarıyla dikkat çekmektedir. Agora kelimesinin kökeni, “bir araya gelmek, toplanmak” anlamı taşıyan “agorein” fiilidir. Ayrıca, Homeros'un İlyada isimli eserinde “topluluk” ve “toplantı” anlamıyla da kullanılmaktadır. Agoralar birçok açıdan polislerin kalbinin attığı alanlardır (Fotoğraf 1). Çünkü, polislerin kutsal mekânları olmanın yanı sıra, kamusal, ekonomik ve politik merkezleri konumundalardır. Politik, ekonomik ve sosyal işlevleri olan yapılar agora çevresinde konumlandırılır. Bu yapılar vasıtasıyla agora aynı zamanda kentin ticari hayatının da merkezini oluşturur. İnsanların agoraya mahkemelere, yarışmalara ve çeşitli toplantılara geldikleri anlaşılmaktadır. Fakat bu tür etkinliklerin dışında agora sadece Antik Yunan toplumunun ileri gelenlerine açık bir alandır (Canatan, 2017; Soy, 2015; Toynbee, 1967).

Fotoğraf 1: Antik Yunan Kentindeki Önemli Alanlardan Biri Olan Agora

Kaynak: <http://famouswonders.com>

Akropolis, Antik Yunan kentlerinde dini hayatın merkezini teşkil etmektedir. Kültürel ve sosyal anlamda önemli olan tiyatroları da içinde bulunduran akropolislerde, ayrıca kente bakan kale, değerli arazi parçaları, ekilebilir alanlar ve sığınma bölgeleri de yer almaktadır (Fotoğraf 2) (Bernard, 1982; Uğur ve Aliagaoglu, 2018).

Fotoğraf 2: Atina'da Bulunan Bir Akropolis

Kaynak: <https://www.turna.com>

Antik Yunan kentlerinin korunabilmesi için polisler kerpiç ya da taştan yapılmış surlarla çevrilmekteydi. Bu surların planlanması sadece stratejik amaçlarla ve kentlerin bulunduğu arazinin elverdiği olanaklar çerçevesinde yapılmıştır. Surlar çoğunlukla kentsel planı etkileyici özellikte değillerdi. Surların sınırladığı kentsel alan dışında ve özellikle kentlerin giriş kapılarının etrafındaki yollarda mezarlıklar göze çarpmaktaydı. Sözü edilen mezarlıklara “ölüler kenti” anlamını taşıyan nekropolis denmekteydi (Fotoğraf 3) (Akarca, 1998).

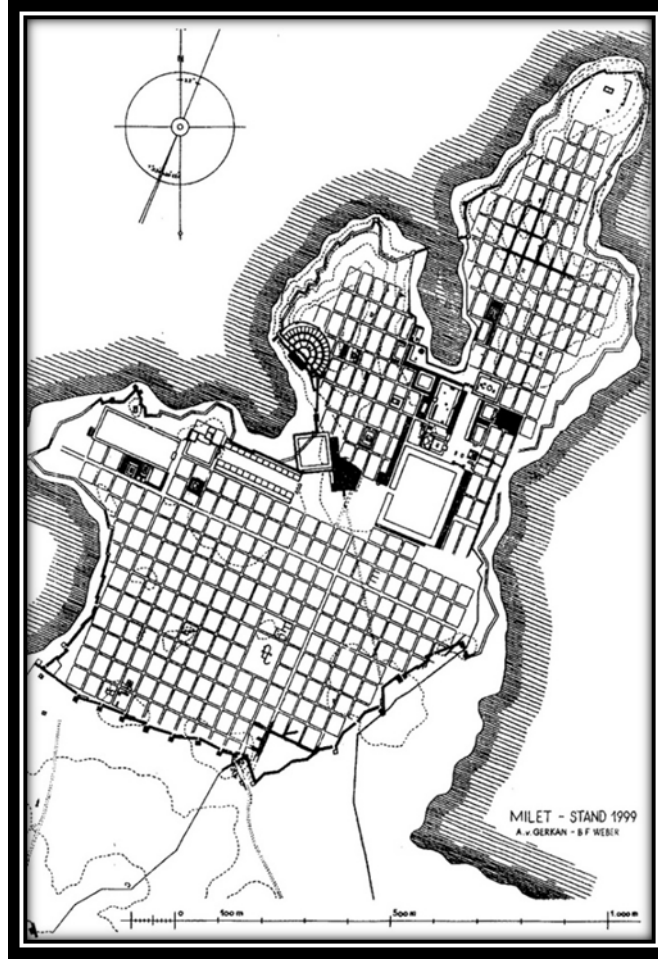
Fotoğraf 3: MÖ. IV. Yüzyılda Oluşturulmuş Bir Antik Yunan Nekropolisi (Girit Adası-Itanos)

Kaynak: www.agesfotostock.com

4.2. Polislerde Cadde-Sokak Planları

Antik Yunan kentlerinin kayda değer bir kısmında ızgara planlı cadde ve sokaklar görülmektedir (Şekil 2). Öyle ki, en az 70 Antik Yunan kentinde cadde ve sokakların ızgara planla yapılmış olduğu bilinmektedir (Saunders, 1998). Izgara planlı yapılarda, kentin doğu ve batı kısımlarında kuzey-güney yönünde uzanan caddeler bulunmaktadır. Diğer iki cadde ise doğu-batı yönünde uzanmaktadır (Işık, 2008; Toynebe, 1967).

Izgara planlı kent denildiğinde akla gelen ilk isimlerden biri, MÖ. V. yüzyılda yaşamış olan ve Antik Yunan medeniyetinin en önemli kent plancısı olarak kabul edilen Hippodamos'tur. Izgara planlı kentlerin en başarılı örneğinin (Pire) MÖ. V. yüzyılda Hippodamos tarafından oluşturulduğu bilinmektedir ve Hippodamos'la ızgara planlı kent yapısı bu denli özdeşleştiğinden dolayı ızgara planlı kentlere aynı zamanda Hippodamos tarzı kent adı verilmektedir (Akarca, 1998).

Şekil 2: Milet Kentinin Izgara Yapılı Cadde ve Sokak Planı

Kaynak: <https://quadralectics.wordpress.com>

Tıbbın babası olarak bilinen fakat coğrafyayla da ilgili olan Hippokrates, MÖ. IV. yüzyılda yazdığı ve toplumun hijyeni açısından arazi seçimi ve kentsel planlamanın önemine vurgu yaptığı “Hava, su ve mekânlar” isimli çalışması aracılığıyla, Antik Yunan medeniyetinin bazı kentlerinin şekillenmesinde doğrudan etkili olmuştur (Mumford, 2007). Antik Yunanlarda, özellikle Knidos, Kos ve Epidauros polislerinde, hem inşa edilen binalarda hem de sokaklarda bunaltıcı sıcaktan kaçınmak ve serin rüzgarları alabilmek adına iklimsel verilerden faydalanılmış ve böylece bina ve sokakların günün uygun saatlerinde güneş alabilmesi sağlanmıştır (Mumford, 2007; Özdeş, 1973). Söz konusu kentlerde, risk teşkil edebilecek bataklık araziler üzerine yerleşim kurmaktan mümkün olduğunca kaçınılmış ve halka saf kaynak sularını elde edebilmelerine yönelik imkanlar sağlanmıştır (Mumford, 2007).

Polislerde temiz çevre açısından son derece gerekli olan şartlardan birinin geri plana atıldığı anlaşılmaktadır. Bu şart, kanalizasyon sisteminin mevcudiyetidir. Antik Yunanlarda dışkıları doğru ve sağlıklı bir şekilde çevreden uzaklaştırmanın nasıl olduğuna dair herhangi bir metnin ya da kaydın bulunmaması dikkat çekicidir. Öyle ki, Antik Yunan medeniyetindeki büyük kentlerde bile sıhhi tesisat ve kanalizasyon sistemleri ya hiç bulunmamaktaydı ya da sayılı birkaç noktada bulunmakla birlikte kötü durumdaydı ve halk sağlığını tehdit ediyorlardı (Mumford, 2007).

4.3. Polislerde Konut Yapıları

Antik Yunan kentlerinde değişik konut yapı tipleri görülmektedir. Apsidal, oval, dairesel ve dikdörtgen planlı konutlar öne çıkan en önemli konut yapılarıdır. Bu konutların görülme sıklığı hem zamansal hem mekânsal olarak farklılaşmaktadır. Örneğin; Korinth, Aigina, Kastanas gibi kentlerde dairesel planlı konutlar dikdörtgen planlılardan daha fazladır. Zamansal olarak da şöyle bir örnek verilebilir: MÖ X. yüzyıldan itibaren tüm Yunanistan’da oval ya da apsidal konut tipi yaygın olarak görülmektedir. Dikdörtgen planlı diğer konut tipi

de bir başka yaygın konut tipidir. MÖ VII. yüzyıldan itibaren oval planlı konutlar yok olmaya başlar. Miletos'ta oval planlı konutların dörtgen plana dönüştürüldüğü gözlemlenmiştir. Bununla beraber tek ya da iki odalı konutlar yerlerini bir avlu etrafında gruplanan çok odalı yapılara bırakmıştır. Geometrik dönem boyunca ihtiyaca göre şekillenmiş olan yerleşimlerde tüm açık alanlar, günlük hayatın sürdürüldüğü bir yer olarak tanımlanmaktadır (Soy, 2015).

Konutların boyutlarındaki büyüme, konut tiplerindeki gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Tek odalı konutlardan çok odalı konutlara geçişle birlikte sadece tek bir konut büyümekle kalmamış, tüm yerleşim alanı da bununla paralel olarak büyümüştür. MÖ. VII. yüzyılda yaygın olarak görülen dikdörtgen konut planı (insulae), mekânın daha ekonomik bir şekilde kullanılmasına ve daha yoğun organize edilmiş bir yerleşim sisteminin oluşmasına ön ayak olmuştur (Şekil 3) (Soy, 2015).

Şekil 3: Dikdörtgen Planlı Konutları (Insulae) Temsil Eden Bir Resim

Kaynak: www.khanacademy.org

Dikdörtgen konutlar (insulae), tipik olarak Olynthos'ta South Hill ve North Hill'de görülmektedir. South Hill, odaların düzensiz biçimde kümelendiği ve caddelere açılan binalar şeklindedir. North Hill'de ise evlerin çoğunluğu onlu bloklar halindedir. Bu bloklar dar sokaklarla ayrılmıştır (Işık, 2008).

Antik Yunan kentlerinde konutlar mimari yönden genellikle sıradan ve basit yapılarıdır. Bu açıdan bakıldığında resmi yapılarla tezat oluşturmaktalardı. Bazı polislerde konutlar bir avluyla çevrelenmekteydi. Örneğin, Atina'daki konutlar tümüyle avlulu tipteydi (Atriumlu konutlar) ve dar sokaklardan konutlara giriş bu avlular sayesinde olmaktadır (Akarca, 1998; Özdeş, 1973). Bunun dışında Atina'daki konutlar açısından belirtilmesi gereken en önemli noktalardan biri, zengin sınıf ve yoksul sınıf mensuplarına ait konutların yan yana olmasıdır (Mumford, 2007).

4.4. Polislerin Nüfus Yapıları

Antik Yunan kentleri, sınıfsal bir toplum yapısı göstermektedir. Bu kentlerde yaşayanlar, tam anlamıyla hak sahibi olan özgür erkekler ve onlara bağlı kadın ve çocuklar, vatandaşlık haklarına sahip olmayan yabancılar ve kölelerdir (Işık, 2018; Soy, 2015). Fakat sınıfsal yapı konusunda bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Örneğin; ünlü Yunan filozof Aristo'ya göre sadece yetişkin Yunan erkekler polis vatandaşıdır. Çocuklar, kadınlar, köleler ve yabancılar polis vatandaşı değildir. Aristo ayrıca, Antik Yunan kentlerinin orta sınıf oluşturamayacak kadar küçük olduğunu savunmuştur (Aydın, 2009). Homeros'a göre ise polisler iki ayrı sınıftan oluşmaktadır. Bunlar; savaşlarda öncü olan ve iktidarda nüfuz sahibi olan asiller ve sıradan insanlardır. Sıradan insanları, asillerin kiracı çiftçileri, köylüler, zanaatkarlar ve geçici işçiler teşkil etmektedir (Işık, 2008: 30). Coulanges (1980: 121), Antik Yunan'da farklı sınıfların arasında bazı durumlarda evliliklerin bile yasak olduğunu belirtmiştir (akt. Işık, 2008).

Antik Yunan kentlerinde kölelik hakkında bazı noktaların da belirtilmesi, nüfus yapısını açıklamak anlamında önem taşımaktadır. MÖ VII. yüzyılda kolonizasyon sayesinde Yunan ticareti geniş bir alana yayılmıştır. Bunun sonucunda Yunan işçiler büyük atölyelerdeki üretimlerde yetersiz kalmış ve iş gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç da para karşılığında kölelerin satın alınmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Köleliğin temel kaynaklarının ise savaş, doğum ve korsanlık olduğu ortaya çıkmaktadır. Doğum faktörü, köle bir kadının çocuğunun da köle olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Korsanlık faktöründe; korsanların baskın yaptıkları yerlerde yaşayan insanları köle olarak alıp satmaları söz konusudur. Bu tip kaynaklarla Antik Yunan kentlerine dahil olan köleler, sosyal ve ekonomik hayatın da ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Başlıca köle merkezleri ise Atina, Korinthos, Aigina ve Syrakusai'dir (Uslu, 2018).

Geç Kalkolitik Çağ'dan (MÖ 3500'lü yıllar) Geç Arkaik Dönem'e (MÖ 650'li yıllar) kadar Antik Yunan kentlerinin nüfusu ve yerleşim sayısının paralel olarak arttığı söylenebilir. Bu anlamda ön plana çıkan Antik Yunan kentleri; Aigina, Samos, Metapontum ve Atina'dır. Öyle ki Geç Arkaik Dönem boyunca bu kentlerin her birinde yaşayan ve sadece özgür insan sınıfında olan 40 ila 60 bin arasında nüfus bulunmaktadır (Hardal, 2016; Soy, 2015). Bu kentlerin arasında Atina hâkim kent (primate city) özelliğindedir ve nüfusu MÖ V. yüzyılda toplam 100 bin civarındadır (Mumford, 2007). Bununla birlikte, genel olarak bakıldığında çoğu Antik Yunan kentinde nüfusun pek fazla olmadığı görülmektedir. Diğer polislerin nüfuslarının ortalama 10 bin civarında olduğunu belirtmek mümkündür (Canatan, 2017; Hardal, 2016).

5. Sonuç

Günümüzde mekânsal örgütlenmenin en üst aşamasını temsil eden kentler, çoklu perspektifle incelenmesi gereken kompleks yapılardır. Kentlerin bu kompleks yapıları, geçmişten günümüze pek çok bilimin kentle içli dışlı olmasını ve bunun getirisi olarak çokça çalışmanın ortaya konmasını sağlamıştır. Kentleri en çok inceleyen bilimlerden biri de coğrafyadır. Coğrafyada yer alan bakış açılarından biri olan kentsel ekoloji aracılığıyla, insanlarla kentsel mekânların ilişkisini kendine has yöntemlerle incelemekte ve konuya dair farklı bir bakış açısı getirmektedir. Sözü edilen incelemeler, dünyanın farklı yerlerindeki ve farklı tarihsel süreçlerdeki kentlere yönelik olabilmektedir. Tarihsel süreç içerisindeki en önemli kent yapılanmalarından biri de Antik Yunanlarda ortaya çıkmıştır. Bu kentler, Avrupa'daki ilk kentleşme hareketlerinden birini temsil etmektedir ve Antik Yunan kültürünün en önemli parçalarından biri olan demokrasi, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlarla karakterize olmaktadır. Bu denli öneme haiz olan Antik Yunan kentlerine dair, ilgili literatürde kentsel ekoloji perspektifli bir çalışma bulunmaması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bu çalışma da söz konusu eksikliği giderebilme hedefiyle yapılmıştır.

Çalışmada, Antik Yunan kentlerinin (polis) daha çok tepe eteklerinde ve kıyılarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Yunan anakarasının topografyasının engebeli olması ve bunun sonucunda insanların yaşamlarını her anlamda daha pratik bir biçimde sürdürebilecekleri alanları yerleşim yeri olarak seçmeleriyle ilişkilidir. Ayrıca, polislerin bağımsız birer kent-devlet olarak ortaya çıkmaları da sözü edilen engebeli topografiyle bağlantılıdır.

Antik Yunan kentlerinin cadde ve sokaklarında genellikle ızgara planlı yapının bulunduğu görülmektedir. Izgara planlı yapının Antik Yunan kentlerinde kullanılması tesadüfi değildir. Antik Yunan kültüründe önemli bir yeri bulunan demokrasi, eşitlik ve özgürlükle bağlantılı bir durum söz konusudur. Bunun nedeni, ızgara planının eşitlik, geometrik uyum ve rasyonellik üzerine kurulu olması ve aslında bu kavramları bir nevi temsil etmesidir (Işık, 2008).

Hippokrates'in "Hava, su ve mekânlar" adlı eseri, Antik Yunanların kent planlamasına etki etmiş ve bazı polislerin sokaklarının ve binalarının yüksek sıcaklardan etkilenmeyecek ve serin rüzgarları alacak biçimde dizayn edilmesini sağlamıştır (Mumford, 2007; Özdeş, 1973). Bununla birlikte, Antik Yunan kentlerinde kentsel çevrenin korunabilmesi için kritik bir öneme sahip sıhhi tesisat ve kanalizasyon sistemleri hususlarında büyük eksiklikler bulunduğu ortaya çıkması, polislerin kentsel ekolojik yönünün problemlili olduğunu ve pek sürdürülebilir olmayan bir kent anlayışının varlığını göstermektedir.

Polislerdeki konutların farklı biçimlerde ve mekâna göre farklılaşan yoğunluklarda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, konut sahiplerinin sınıfsal konumları, kent-devletlerin uyguladıkları siyaset, diğer toplumlarla ilişkiler, bölgelerin farklılaşabilen alt kültürleri gibi pek çok değişken sonucunda ortaya çıkmaktadır. Aslında Antik Roma'nın simgelerinden biri olan insulaenin Antik Yunan kentlerinde de görülmesi, bu iki toplum arasındaki etkileşimleri ortaya koymasından önem taşımaktadır. Antik Yunanlardaki kolonizasyon dönemi, bu toplumun Antik Roma ile etkileşimde bulunmasında önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bunun dışında, yine ızgara planda olduğu gibi insulaelerin eşitliğin bir simgesi olması da Antik Yunanların bu konut tipini kullanmalarında etkili olmuştur (Işık, 2008).

Antik Yunan kentlerinde genellikle sınıflara dayalı bir toplum yapısının egemen olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, sınıfsal yapının nasıl olduğu konusunda bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, sadece Yunan erkekler polis vatandaşlığına mensuptur. Onların eşleri ve çocukları bu hakka sahip değildir. Fakat bir diğer görüş ise Yunan erkeklerle birlikte onların eş ve çocuklarının da polis vatandaşlığına mensup olduğunu savunmaktadır. Bunun dışında, polislerdeki sosyal sınıfları asilzadeler-normal insanlar; Antik Yunan vatandaşları “hiçbir hakka sahip olmayan yabancılar-köleler” şeklinde ayıran çeşitli görüşler de bulunmaktadır. Dolayısıyla Antik Yunan kentlerinde sınıfsal bir toplumsal yapının mevcudiyeti aşikâr olmakla birlikte, bu yapının içeriği konusunda tartışmaların mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat tüm Antik Yunan kentlerinde sınıf temelli toplum yapısının kent yapısında ön plana çıkmadığı görülmektedir. Eşit toplumsal sınıf anlayışının en fazla belirginleştiği kent Atina’dır. Atina’da farklı sınıflardan insanların ikamet ettikleri evlerin yan yana olması bu tezi desteklemektedir.

Bu çalışmada, Antik Yunan kentleri kentsel ekoloji çerçevesinden incelenmiştir. Bu nedenle dünya tarihinde büyük önem taşıyan Bizans, Osmanlı, Selçuklu, İnkâ, Maya, Mısır vb. kentlerinin kentsel ekolojinin çoklu perspektifiyle incelenmesi gerekmektedir. Bu durum, söz konusu mekânlardaki insanların kentsel mekânlarla ilişkilerinin ve kentlerin sürdürülebilirliğinin anlaşılmasını sağlamakla kalmayacak, bu alanlardaki tarihsel, sosyolojik, kültürel, siyasi ve ekonomik sistemlerin kentsel ekolojiyle etkileşiminin de açıklanmasına yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Akarca, A. (1998). *Şehir ve savunması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ancient Agora. (2019, 15 Mayıs). Erişim Adresi: <http://famouswonders.com/agora/>
- Antik Yunan dünyasının temeli “Polis”. (2019, 16 Mayıs). Erişim Adresi: <https://nereye.com.tr/antik-yunan-dunyasinin-temeli-polis/>
- Aydın, A. (2009). *Antik Yunan’da bilgi, siyaset, erdem ilişkileri: bilme biçimleri, varlık ve hafızadan siyasete* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bernard, P. (1982). An Ancient Greek City in Central Asia. *Scientific American*, 246 (1), 148-159.
- Canatan, K. (2017). Batı kenti. K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi* içinde (ss. 79-98). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Cartledge, P. A. (1980). The peculiar position of Sparta in the development of the Greek City-State. *Proceedings of the Royal Irish Academy: Archaeology, Culture, History, Literature*, 80, 91-108.
- Çetinkaya, S. ve Aliğaoğlu, A. (2019). Roma kentlerinin kentsel ekoloji yönüyle değerlendirilmesi. II. *Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi, Eskişehir*.
- Demirci, A. (2014). Literatür taraması. Y. Arı, İ. Kaya (Ed.), *Coğrafyada araştırma yöntemleri* içinde (ss. 73-107). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Demirci, M. (2017). İslam’da şehir ve şehrin sosyal dinamikleri. K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi* içinde (ss. 55-78). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Doxiadis, C. A. (1972). Ancient Greek Settlements: second annual report. *Ekistics*, 33 (195). 76-89.
- Doxiadis, C. A. (1973). Ancient Greek Settlements: third report. *Ekistics*, 35 (206), 7-16
- Dünyanın açık hava müzesi Atina. (2019, 13 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.turna.com/blog/dunyanin-acikhava-muzesi-atina>
- Excavations of the Necropolis at Itanos, Crete, Greece. Greek civilisation, 4th-1st century BC. (2019, 15 Aralık). Erişim Adresi: <https://www.agefotostock.com/age/en/Stock-Images/Rights-Managed/DAE-BL034964>
- Hardal, E. (2016). *Antik Yunan’da demokrasinin ortaya çıkışı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir*. (M. Morali, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayım tarihi 1973).
- İlgar, İ. (2016). *Siyasal teolojiye giriş: Antik Yunan’da kutsal, siyasal ve felsefe* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Işık, E. Ö. (2008). *Theory and practice: Socio-political and philosophical dynamics in the evolution of the grid-plan in Ancient Greek cities* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Johnston, R.J., Gregory D., Pratt-Watts, M., (2001). *The dictionary of human geography*. Oxford: Blackwell.
- Karadağ, A. (2009). Kentsel ekoloji: kentsel çevre analizlerinde coğrafi yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 18(1-2), 31-47.
- Karadağ, A. ve Koçman A. (2007). Coğrafi çevre bileşenlerinin kentsel gelişim süreci üzerine etkileri: Ödemiş (İzmir) örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 16 (1-2), 3-16.
- Keskin, E. B. (2012). Sürdürülebilir kent kavramına farklı bir bakış: Yavaş şehirler (cittaslow). *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8 (1), 81-99.
- Leitmann, J. (1999). *Sustaining cities: Environmental planning and management in urban design*, New York: McGraw-Hill Press.
- McDonnell, M. J. (2011). The history of urban ecology: an ecologist's perspective. J. Niemela, J. H. Breuste, T. Elmgvist, G. Guntenspergen, P. James and N. E. McIntyre (Ed.), *Urban ecology: patterns, processes and applications* içinde (5-13). Oxford: Oxford University Press.
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği*. (G. Koca ve T. Tosun Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayım tarihi 1961).
- Özdeş, G. (1973). *Şehirciliğin evrimi*. Ankara: Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi- Zafer Mühendislik ve Mimarlık Yüksekokulu.
- Pacione, M. (2001). *Urban Geography (a global perspective)*. London: Routledge.
- Palabıyık, H. (2005). Sürdürülebilirlik ve yerel yönetimler: uygulanabilirliği ve ölçümü üzerine. H. Özgür ve M. Kösecik (Ed.) *Yerel yönetimler üzerine güncel yazılar-1: Reformiçinde* (ss. 611-627). Ankara: Nobel Yayınları.
- Pickett, S.T.A., Burch W.R., Dalton S.E., Foresman W.T., Grove J.M. and Rowntree R., (1997). A conceptual framework for the study of human ecosystems in urban areas. *Urban Ecosystems*, 1, 185-199.
- Roman domestic architecture (insula). (2019, 15 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/roman/beginners-guide-rome/a/roman-domestic-architecture-insula>
- Rousset, D. (2013). Sacred property and public property in the Greek City. *The Journal of Hellenic Studies*, 133, 113-133
- Saunders, E. (1998). *Orientation and Greek Cities: Western Greek Orthogonal Cities of the Eighth through Fourth Centuries BC*
- Soy, H. B. (2015). *Antik Yunan kent-devleti "Polis" in özellikleri, ilgili araştırmalar ve Batı Anadolu'dan örnekler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- The Greek Grid Towns. (2019, 7 Mayıs). Erişim Adresi: <https://quadralectics.wordpress.com/4-representation/4-1-form/4-1-3-design-in-city-building/4-1-3-4-the-grid-model/4-1-3-4-2-the-greek-grid-towns/>
- Toynbee, A. (1967). Town-planning in the Ancient Greek World. *Ekistics*, 24 (145), 445-448.
- Tuna, K. (2017). Şehrin serüveni. K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi* içinde (ss. 37-46). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Uğur, A., Aliağaoğlu, A. (2018). *Şehir coğrafyası*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Uslu, L. (2018). *Antik Yunan'da kadın betimlemeleri ve kadının sosyal statüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Wu, J. (2014). Urban ecology and sustainability: The state-of-the-science and future directions. *Landscape and Urban Planning*, 125, 209-221.

Atıf/Citation

Arı, Y., (2020), Coğrafya Lisans Programlarında Arazi Çalışmaları: Uygulayıcı Öğretim Üyelerinin Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Analiz. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 13-30.

COĞRAFYA LİSANS PROGRAMLARINDA ARAZİ ÇALIŞMALARI: UYGULAYICI ÖĞRETİM ÜYELERİNİN GÖRÜŞLERİNE DAYALI NİTEL BİR ANALİZ*

Fieldwork in Undergraduate Geography Programs: A Qualitative Analysis Based on the
Opinion of Faculty Members

Prof. Dr. Yılmaz ARI†

Öz

Arazi çalışmaları coğrafya lisans eğitiminin önemli bir parçası olarak kabul edilir. Bu kabule rağmen Türkçe literatürde arazi çalışmalarının üniversite lisans programlarındaki durumu ile ilgili değerlendirmeler yok denecek kadar azdır. Bu çalışma, önceki çalışmalarımızdan farklı olarak konuyu uygulayıcı öğretim üyelerinin bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu amaçla hazırlanan ve arazi çalışmaları ile ilgili önemli görülen hususların yazılmasını talep eden bir açık uçlu sorudan oluşan form, Türkiye'deki coğrafya bölümleri ile coğrafya eğitimi anabilim dallarına gönderilerek, bölüm ve anabilim dalı başkanları tarafından cevaplanması istenmiştir. Gelen cevaplardan hareketle, bölümlerde arazi çalışmaları ile özdeşleştiği görülen bazı öğretim üyeleri ile telefon mülakatları yapılarak, ek veriler elde edilmiştir. Bu nitel veriler yorumlamacı yaklaşımlarla içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar, arazi çalışmalarının hedef ve öğrenim çıktılarının iyi belirlenmediğini; çoğunlukla da kısa mesafeli ve arazi öğretimi şeklinde olduğunu göstermektedir. Bazı üniversitelerde gerekli kazanımları sağlayan arazi çalışması örneklerine rastlansa da kurumsal ve maddi desteklerin azlığı; bazı üniversitelerin arazi çalışmalarına müfredatında yer verememesi; arazi çalışmalarının coğrafya öğrencilerine hangi coğrafyaya özgü ve genel beceriler kazandıracağına belirlenmemesi ve bu becerilerin bölüm program çıktılarında uygun şekilde ifade edilmemesi önemli eksikliklerdendir. Bu haliyle arazi çalışmaları çok faydalı olmadığı gibi sürdürülebilir de değildir. Bütün bu sorunların üstesinden gelebilmek için arazi çalışmalarının bütüncül bir yaklaşımla, bölümler üstü bir yapı tarafından yeniden ele alınması ve çalışmanın sonunda önerildiği şekilde yeni düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arazi çalışmaları, coğrafya lisans müfredatı, yüksek öğretimde coğrafya eğitimi.

Abstract

Fieldwork is historically considered as an important part of geography undergraduate education. However, in Turkish literature, studies related to status of fieldwork in undergraduate degree programs are almost nonexistent. This study aims to evaluate the topic from the perspective of

* Bu çalışma, 3-5 Kasım 2019 tarihlerinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde yapılan II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi kongresinde bir kısmı sunulan bildirinin geliştirilmiş ve tamamlanmış metnidir.

† Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü. Bandırma, Balıkesir. E-posta: yari@bandirma.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-7735-7890.

practitioners, contrary to our previous studies. For this purpose, a form consisting of a single open-ended question and asking to write down the important issues related to the fieldwork activities was sent to the heads of geography and geography education departments in Turkey and was asked to be answered by the departments' heads. Additional questions were asked to some faculty members through phone who were identified with field studies in the departments and additional data were collected. These qualitative data were analyzed by content analysis method with interpretive approaches. The results indicate that the learning outcomes of field work are generally not well defined; fieldwork activities are usually short distance; most are in the form of field teaching and field trips. Although there are examples of good field work practices here and there, the lack of institutional and financial support; the failure of some universities to include field work in the curriculum; the lack of written subject-specific and general skills and absence of these skills in the departmental program outcomes are seem to be the major shortcomings. As such, field studies are not very useful or sustainable. In order to overcome all these problems, all dimensions of field work should be considered together by an authoritative body and new arrangements should be made as suggested at the end of this study.

Keywords: Fieldwork, undergraduate curricula, geographic education in higher education.

1. Giriş

Hem Dünyada hem de Türkiye’de arazi çalışmaları lisans coğrafya eğitiminin temel unsurlarından biri olarak görülür. Tıp stajı tıbbi bilimciler için ne anlama geliyorsa, arazi çalışmaları da coğrafyacılar için o anlama gelmektedir (Maskall & Stokes, 2008). Hatta bazı araştırmacılar “arazi çalışmaları olmayan coğrafya bölümlerinin laboratuvarı olmayan fen bölümleri gibi olduğunu” iddia etmiştir (Bland, Chambers, Donert & Thomas, 1996:165). Bu yüzden akademisyen coğrafyacılar arazi çalışmalarını ister diğer derslerin bir parçası olarak, isterse de bağımsız dersler olarak önemli bir öğretim aracı olarak kullanmışlardır. Bunun nedeni arazi çalışmalarının birçok avantaja sahip olduğunun düşünülmesidir. Bu düşünceye göre arazi çalışmaları, teorik bilgilerin gerçek durumlara uygulanmasına imkan verir (Cook, 2010; Doğanay, 2002; Fuller, 2012; Hope, 2009; Yılmaz, 1997); öğrencilere, coğrafyaya özgü ve genel beceriler kazandırır (Boyle, vd., 2007; France & Haigh, 2018; Fuller, vd., 2006; Kent, Gilbertson & Hunt, 1997); coğrafyayı karakterize eden öğretim metodlarından birisini oluşturur (Hovorka & Wolf, 2009); teorik bilgilerin uygulama yolu ile sınanmasına imkan verir (Özgüç, 1984); ve öğrenciler bu tür öğrenmeyi daha eğlenceli bulur (Scott, vd., 2012). Bütün bu nedenlerden dolayı farklı ülkelerde arazi çalışmalarının coğrafya lisans programındaki durumu ve bu çalışmalarla ilgili problemler ele alınmış ve bunlara çözümler üretilmeye çalışılmıştır (Arı, 2020; Andelkovic, Dedjanski, & Pejic, 2018; Charles-Edwards, Bell, & Corcoran, 2014; Fuller, 2006; Kasimov, Chalov, & Panin, 2013; Murphy, 2007).

Gittikçe artan yeni çalışmalara rağmen birçok ülkede arazi çalışmalarının coğrafya lisans eğitimindeki rolü ile ilgili ölçülebilir ve karşılaştırılabilir verili çalışmalar halen kısıtlı sayıdadır (Wilson, Leydon & Wincentak, 2017). Türkiye’de ise lisans ders programlarında arazi çalışmalarının durumunu ele alan çalışma sayısı, konunun coğrafyacıların gündeminde işgal ettiği önemli yere kıyasla, yok denecek kadar azdır. Önceki literatür arazi çalışmaları ile ilgili birçok soruna değinmesine rağmen (Çalışkan, 2008; Yılmaz, 1997), arazi çalışmalarının lisans diploma programları içerisindeki rolü, durumu ve problemleri üzerine yeterince akademik çalışma yoktur. Arazi çalışmalarının lisans diploma programlarındaki durumu ile ilgili konular ancak son 10 yılda ele alınmaya başlanmıştır (Arı, 2010a; 2018; 2019a; 2019b; 2020).

Önceki literatürden farklı olarak bu araştırma, arazi çalışması ile ilgili problemleri bölüm başkanları ve arazi çalışması yapan öğretim üyelerinin görüşleri üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma şu sorulara cevap aramaktadır: arazi çalışması yaptıran coğrafyacı öğretim üyelerinin bakış açısı ile arazi çalışmaları ile ilgili temel problemler nelerdir? Öğretim üyelerinin ortaya koyduğu görüşlere göre arazi çalışmalarını ile ilgili problemler nasıl kavramsallaştırılabilir? Literatürde önemsenen, ancak öğretim üyelerinin değinmediği konular nelerdir? Sonuçta öğretim üyeleri problemlerin çözümü için ne önermektedir? Bu öneriler önceki literatür bulguları ile birleştirildiğinde ortaya çıkan temel problemler ve muhtemel çözüm yolları nelerdir?

Çalışmada Giriş bölümünde araştırma problemi ve araştırma soruları ortaya konulduktan sonra Kavramsal Çerçeve ve İlgili Literatür bölümünde arazi çalışmasının tanımı ve yararlarına yer verilmektedir. Bu bölümde Dünya’nın farklı ülkelerinde uygulandığı şekliyle arazi çalışmalarının çeşitlerine değinilerek, zamanla arazi çalışmalarının tür ve içeriğinde meydana gelen değişimlere vurgu yapılmıştır. Sonraki bölümde coğrafya lisans programlarında arazi çalışmalarının durumunu ortaya koyan önceki çalışmaların bulgularına özetle yer verilmiştir. Metodoloji bölümü çalışmanın hangi veri ile yapıldığını, bu verinin nasıl toplandığı ve nasıl analiz edildiğine değinmektedir. Bulgular bölümünde arazi çalışmaları ile ilgili problemler, öğretim üyelerinden doğrudan alıntılarla kavramsallaştırılarak ifade edilmiştir. Sonuç bölümü ise bütün bu incelemeler sonucunda tespit edilen temel problemlere ve bunlarla ilgili çözüm önerilerine yer vermektedir.

2. Kavramsal Çerçeve ve İlgili Literatür

2.1 Kavramsal Çerçeve: Arazi Çalışmasının Tanımı ve Avantajları

Bu yazıda arazi çalışması kavramı lisans programlarındaki müfredatın öğretilmesi amacı ile sınıf ortamı dışında yapılan aktiviteleri kapsar. Orta dereceli okullardaki arazi çalışması faaliyetleri ile özellikle lisansüstü düzeydeki araştırma faaliyetleri bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Arazi çalışması ya da arazi dersi tam olarak ne anlama gelmektedir? Arazi çalışmasından, coğrafya derslerinde anlatılan teorik konuların sınıf ortamı dışında, gerçek dünyada karşılıklarının olduğu yerlerde anlatılarak, bunların ilk elden deneyimlenmesi, gözlenmesi ve farklı aktiviteler ile öğretilmesi ya da öğrenilmesi anlaşılmaktadır. Arazi çalışması “öğrenmenin, dört duvarlı sınıf ortamının kısıtlılıklarından kurtarılarak, ilk elden deneyimle gerçekleştirilmesidir” (Lonerger & Andresen, 1988; 65). Bu tanım öğrencilerin, sınıf ortamı dışında “gerçek dünyayı” tecrübe edecekleri bir ortamı tarif eder. Bu tecrübe çok çeşitli şekillerde olabilmektedir. Bunlar coğrafi olayların gözlenmesi, arazi öğretimi, veri toplama, katılımlı gözlem, bireysel arazi çalışması, arazi kampları ya da arazi deneyleri şeklinde olabilir. Türkçede bu faaliyetleri ifade etmek için *gezi*, *gezi-gözlem*, *arazi tatbikatı* (Yılmaz, 1997), *ekskürsiyon*, *arazi*

çalışması, arazi öğretimi, saha çalışması (Arı, 2014), *arazi gezisi, gözlem gezisi* (Doğanay, 2002), *ekspediyon, araştırma ve öğretim gezisi* (İzbirak, 1968), *sınıf dışı ya da okul dışı öğrenme* (Tağrikulu & Yılmaz, 2019) gibi isimler kullanılmaktadır. Bunlardan gezi kelimesini içerenlerin, hem içeriği yansıtmadığı hem de arazi çalışmalarına kurumsal ve maddi destek sağlaması gereken üniversite yöneticilerinde yanlış algılamalara sebep olduğu gerekçesi ile kullanılmaması önerilmiştir (Arı, 2019b; 2020).

Her ne kadar bazı araştırmacılar arazi çalışmalarının teorik konuların öğretimine yardımcı bir araç olduğu, dolayısı ile rolünün abartılmaması gerektiğini ifade etseler de (Kobayashi, 1994; Nairn, 2005), önceki literatür arazi çalışmalarının, diğer öğrenme türlerine göre önemli avantajları olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar: aktif öğrenmeyi sağlar ve teorik bilginin pratik edilmesine imkan verir (Kent, vd., 1997); parçalı ve dağınık bilginin herhangi bir arazi ölçeğinde bir araya getirilerek anlamlı bir bütün oluşturmasını sağlar (McEwen, 1996); öğrencilerin kendi aralarında ve öğretim elemanlarıyla sosyal etkileşimine imkan verir (Fuller, Gaskin & Scott, 2003); grup kimliği oluşturarak, bir öğrenci grubunu birbirlerine bağlar (Fuller, 2006); öğrencilere arazi formlarını tanıma, ölçüm yapma, örnek alma gibi alana özgü beceriler kazandırır (Scott, Fuller, & Gaskin, 2006); kavramları ve fikirleri gerçek dünyada test etmeyi sağlar (Dummer, vd., 2008; Özgüç 1984); alet-edevat kullanma gibi teknik ve liderlik, grup çalışması, sunum yapma gibi genel ve aktarılabılır beceriler kazandırır (Hope, 2009) kitap ve sınıf içi eğitimin yetersizliklerini gösterir (France & Haigh, 2018); kavramsal bilgilerin gerçek dünya örnekleri ile pekiştirilmesini sağlar (Davies, Lorne, & Sealey-Huggins, 2019) ve belki de en önemlisi öğrencilere çok daha eğlenceli gelir ve tercih edilir (Scott, vd., 2012).

Türkiye’de arazi çalışmalarının önemi sürekli dillendirilmesine rağmen lisans programlarındaki arazi çalışmalarıyla ilgili az sayıda akademik çalışma vardır. İzbirak (1968) bu konuyu sistematik olarak ele aldığı öncü çalışmada arazi araştırmalarının farklı yönlerine değinmiş ve aşamalarını tarif etmiştir. Bu çalışmadan sonra 2000’li yıllara kadar konu hakkında önemli sayılabilecek çalışmalar yapılmamıştır. Ancak bu tarihten sonra arazi çalışmaları ve derslerinin orta dereceli okul coğrafyasında ve lisans programlarında nasıl yer alması ve kullanılması gerektiği konusundaki akademik çalışmalar belirgin şekilde artmaya başlamıştır. Doğanay (2002) arazi çalışmalarının herhangi bir coğrafi çalışma için temel olduğunu belirterek hem üniversite hem de okul coğrafyasında arazi çalışmalarının önemli bir araç olarak kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

Daha sonraki yıllarda birçok araştırma, arazi çalışmalarının orta dereceli okullardaki coğrafya derslerine nasıl faydalı olabileceği üzerinde durmuş ve çeşitli arazi aktivitelerini tarif etmiştir (Alkış 2008; Atayeter & Tozkoparan 2014; Balcı, 2012; Çalışkan, 2015; Garipağaoğlu, 2001; Geçit, 2010; Gök & Girgin, 2001; Kızılcıaoğlu, 2003; Özay, 2003; Ünlü & Özdemir, 2018). Bazı başka araştırmalar ise çeşitli rota planlama çalışmalarını önererek, arazi çalışmalarının üniversite lisans derslerinde kullanımını tartışmıştır (Arı, 2010b; Özgen, 2011; Koç, 2018; Şenol, 2018; Yıldırım & Arıbaş, 2018; Yılmaz, 1997). Bir dizi başka çalışma da arazi öğretiminin diğer öğretim yöntemlerine göre avantajlarını (Aytaç, 2014; Çalışkan, 2008; 2011) ve öğrencilerin ve öğretmen adaylarının arazi çalışmaları konusundaki algı ve düşüncelerini ortaya koymuştur (Gökçe, 2009; Yılmaz & Bilgi, 2011; Zeren, 2015). Diğer yandan bir araştırma ve veri toplama yöntemi olarak arazi çalışmalarını ele alan akademik çalışmaların sayısı ise fazla değildir (Arı, 2014; Doğanay, 2002; İzbirak, 1968).

2.2 Arazi Çalışmasının Çeşitleri

Arazi çalışması terimi bir şemsiye terim olarak sınıf dışında ilk elden, deneyimleme yolu ile öğrenmeyi ifade etmektedir. Bu çalışmalar yukarıda değinildiği gibi çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Bunlar süre, öğrencinin ve öğretim üyesinin rolü ve katılım durumu, hedef alanın özelliği ve teknoloji kullanım durumuna göre sınıflandırılabilir (Tablo 1). Dünya’da arazi çalışmalarının yükseköğretim müfredatında ilk yer almaya başladığı 1950’li yıllardan bugüne belli değişimler geçirdiği görülmektedir. İlk önceleri belli lokalitelerin görülmesini amaçlayan ve adına “bak ve gör” ya da İngilizce adıyla “Cook’s Tour” denilen, temelde gözlemsel ve tasviri olan arazi çalışmaları yapıyordu. Daha sonra 1960’lı yıllara gelindiğinde bu çalışmalar daha çok coğrafi olaylar bakımından özel olan alanlara yoğunlaşmaya başladı. O zamanlar öğrenciler halen bu çalışmalarda pasif gözlemci durumundaydı. Pozitivist coğrafyanın etkisi ile 1970’lerde problem temelli arazi çalışmaları başladı ve bu problemlerin çözümü için hipotezler üretilerek, bunlar arazi çalışmaları yoluyla test edildi. Bu testlerde veri toplama, istatistiksel yöntemlerin kullanımı ve raporlaştırma becerilerinin kazandırılması amaçlandı. Sonraki yıllarda küçük alanlara, aktif öğrenci katılımı gerektiren ama halen öğretici merkezli arazi çalışmaları ön plana çıktı. Öğrencilere, hem coğrafyaya özgü hem de genel beceriler kazandıracak arazi çalışmaları ise 1980’lerin sonuna doğru müfredatlarda yer almaya başladı. 1990’lardan sonra ise öğrenci sayılarının artması ve kalabalık sınıflarda arazi çalışması yaptırma zorunluluğu nedeniyle önceki dönemde yapılan türlerin hangisi uygunsuz onlar ya tek ya da birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Takip eden yıllarda ise bir yandan artan öğrenci sayıları bir yandan da arazi çalışmalarının artan maliyetleri ve riskleri nedeniyle alternatif

yollar aranmaya başlanmıştır (Kent, v.d 1997). Sanal arazi çalışmaları, teknoloji destekli arazi çalışmaları, bireysel arazi çalışmaları gibi alternatif türler böylece ortaya çıkmaya başlamıştır (Arı, 2020).

İstenilen öğrenim çıktılarını sağlaması için arazi çalışmalarının belli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu çalışmaların müfredatta nereye yerleştirildiği, arazi uzmanı rehber öğretim üyelerinin varlığı, hazırlık ve planlama aşamalarının sağlıklı yapılıp yapılmadığı, veri toplama ve toplanan verinin analizi ile arazi sonrası raporlama gibi aşamaların dikkatle planlanması gerekmektedir. Önceki literatürde arazi çalışmalarının ancak aktif öğrenme sağlaması, proje tabanlı ya da problem temelli olması durumunda beklenen faydaları sağladığı tespit edilmiştir (Andelkovic vd., 2018; Çalışkan, 2008; Wilson, vd., 2017). Aksine öğrencinin pasif olduğu, sadece anlatılanı dinlediği, deneyimleyerek öğrenme faaliyetine katılmadığı, belli konularda veri toplamadığı arazi çalışmalarının ise istenilen öğrenim çıktılarını sağlamada yetersiz kalacağı ifade edilmiştir (Kent, vd., 1997; France & Haigh, 2018).

Tablo 1. Arazi çalışması türleri

Kriter	Arazi Çalışması Türü	Alt Tür	Kısaca tanımı
Süre bakımından	Günübirlik		Aynı gün içerisinde tamamlanır.
	Kısa süreli		En fazla 2 gece konaklanılır.
	Uzun süreli		3 gün ya da daha uzun süreli olan her türlü arazi çalışması faaliyetleri.
Öğrencinin rolü bakımından	Gözlemler	Turistik turlar	Tarihi, doğal ve kültürel alanlar ziyaret edilir.
		Arazi öğretimi	Sınıfta anlatılan ders arazide anlatılır, öğrenci katılımı düşük.
		İnceleme ziyaretleri	Bir olay ya da olgu yerinde görülür, öğrenci katılımı düşük.
		Tesis ziyareti	Bir tesis, ya da kurum ziyaret edilir.
	Katılımlı	Arazi kampı	Belli temalar çerçevesinde bir grup inceleme yapar. Katılımcılar olayları deneyimler.
		Problem-temelli	Belli bir problemin sebebi, etkileri ve çözümü için yapılır.
Proje-temelli		Spesifik bir konu etrafında yapılır.	
Hedef alan bakımından	Yerel		Aynı il sınırları içinde kısa süreli yapılır.
	Ulusal		İl sınırları dışındaki yerlere yapılır.
	Uluslararası		Ülke sınırları dışındaki arazi çalışmaları.
Teknoloji kullanımı bakımından	Gerçek		Geleneksel arazi çalışması.
	Sanal		Araziye gitmeksizin teknolojik imkânlarla bir yerin uzaktan incelenmesi.
	Teknoloji destekli		Arazi çalışması GPS, fotoğraf makinesi, video ve bazı uygulamalar yardımıyla yapılır.
Katılımcı sayısı bakımından	Sınıf düzeyinde		Belli bir sınıfla sınırlı.
	Proje grubu ile sınırlı		Farklı seviyelerden bir proje grubu ile yapılır.
	Bireysel		Bireysel olarak bir olayın ya da yerin keşfedilmesi.

Öğrenci perspektifinden arazi çalışmalarını sınıflandırırken iki kıstas dikkate alınır. Bunlardan birincisi arazi çalışmasının gözlemler mi katılımlı mı olduğu, ikincisi ise çalışma süresince öğrencinin öğreticiye ne derece bağımlı olduğudur. Gözlemler arazi çalışmaları öğrencinin aktif olarak katılmayarak, öğreticiyi dinlediği, sadece orada bulunmak dışında bir sorumluluğu olmadığı arazi çalışmalarıdır (Kent, vd., 1997). Öğreticinin aktif olduğu ve arazi çalışmalarının bütünü kontrol ettiği, öğrencinin pasif olarak katıldığı ama hiçbir aktivite yapmadığı arazi çalışmalarının beceri kazanma anlamında yetersiz kaldığı bilinmektedir. Kuşkusuz henüz yeterince arazi deneyimi olmayan öğrenciler için bu türün yararlı tarafları da vardır. Öğreticinin rehberlik ettiği ama öğrencilerin deneyim yolu ile tecrübe kazandığı, coğrafi olay ve olguları ilk elden tecrübe ettiği arazi çalışmaları da aksine istenen becerileri kazandırmada daha başarılıdır.

Süre bakımından arazi çalışmaları günübirlik, kısa ya da uzun süreli olabilmektedir. Kısa süreden kasıt konaklama yapılmaksızın günübirlik yapılan arazi çalışmalarıdır. Kısa süreli arazi çalışmaları daha çok gözlemler ve arazi öğretimi şeklindeki çalışmalardır. Uzun dönemli çalışmalar ise 3 günden uzun olup, öğrencinin aktif katılımını daha çok teşvik etmektedir. Ancak uzun dönemli olması arazi çalışmalarının öğrenci katılımını garanti

ettiği anlamına gelmez. Özellikle uzun dönemli (1-2 hafta) ve aynı anda çok yer görmeyi hedefleyen ve öğrencileri acele ile sürekli hareket etmeye zorlayan arazi çalışmalarının çok faydalı olmayan turistik tur mahiyetine dönüştüğü ifade edilmiştir (Arı, 2010a). Hem Dünyada hem de Türkiye’de artan öğrenci sayıları, maliyetler ve öğretim üyelerine getirdiği ek yük nedeniyle arazi çalışmaları süre olarak gittikçe kısalmaktadır.

Hedef alan bakımından arazi çalışmaları yerel, ulusal ya da uluslararası olabilmektedir. Hızla açılan yeni coğrafya bölümleri ve artan öğrenci sayıları nedeniyle arazi çalışmalarının bir yandan süresi kısılırken bir yandan da mesafeleri kısalmıştır. Bu çalışmada sorulan soruya cevap veren öğretim üyelerinden sadece birisi öğrencileri uluslararası arazi çalışmalarına götürdüklerini; ancak onun da yakın Balkan ülkelerinden birine yapılan bir turistik tur mahiyetinde olduğunu ifade etmiştir. Yerel arazi çalışmaları oransal olarak gittikçe artmakta, hatta bazı çalışmalar kampus alanının dışına çıkmamaktadır (Arı, 2020).

Gelişen teknolojiler arazi çalışmalarını değiştirmiştir. Sanal turlar, çözünürlüğü yüksek uydu görüntüleri, Google Earth ya da Map gibi özel şirketlerin popülerleşen harita uygulamaları, Küresel Konumlandırma Teknolojisi, cep telefonları için geliştirilen uygulamalar da arazi çalışmalarını derinden etkilemektedir. Telefonlara yüklenen bazı uygulamalar artık arazide görülen bitki, kuş, taş vs. örneklerini teşhis edebilmektedir. Teknolojik aletlerin kullanımı arazi çalışmalarını kolaylaştırmakta ve bireysel olarak da yapılabilmelerine imkan tanımaktadır.

Arazi çalışmaları katılımcı sayısına göre de sınıflandırılabilir. Bu çalışmalar büyük öğrenci sayılarıyla yapılabildiği gibi, küçük grup çalışmaları ile de yapılabilmektedir. Proje ve problem temelli arazi çalışmaları daha küçük sayılarla, grup çalışması olarak da yapılabilmektedir. Hatta artan öğrenci sayıları nedeniyle, öğrencilerin toplu olarak araziye götürülemediği durumlarda artık bireysel olarak da arazi çalışmaları yapılabilmektedir. Bu durumda önceden hazırlanan sorulardan oluşan bir form öğrenciye verilerek, bireysel keşif yolu ile bir araziye ya da yeri tanınması ve gördüklerini rapor etmesi istenebilmektedir.

2.3 Coğrafya Lisans Programlarında Arazi Çalışmalarının Durumu: Eleştirel Bir Tespit

Her ne kadar bazı derslerde arazi çalışmalarının nasıl kullanılması gerektiğine dair yayınlar varsa da bunlar arazi çalışmaları ile ilgili problemleri bütün yönleri ile ele almamışlardır. Coğrafya lisans programlarında arazi çalışmalarının durumunu doğrudan değerlendiren çalışmalar ise az sayıdadır (Arı, 2010b; 2018; 2019a; 2020). Türkiye’deki üniversitelerin coğrafya lisans programlarında çoğu arazi öğretimi şeklinde yapılan (Şeremet & Chalkley, 2016), kısa süreli, birçok durumda gönüllü öğretim üyelerinin planladığı ve yürüttüğü, ister bağımsız bir ders olsun isterse herhangi bir dersin uygulaması olsun, arazi çalışmaları mevcuttur. Ancak bu dersler genellikle belli bir sistemden uzak, öğrenim çıktıları açıkça yazılmamış, hangi arazi becerilerini kazandıracakları belirlenmemiş durumdadır. Bazı üniversitelerde öğrencilerden gelen gezi yapma baskısı nedeniyle gereğinden fazla sayıda turistik gezi türünde arazi çalışmaları yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak arazi çalışmalarının yöntemi, içeriği ve uygulanması konularında önemli eksiklikler vardır (Arı, 2010b).

Önceki literatüre göre lisans programlarındaki arazi çalışmalarının planlaması büyük ölçüde öğretim üyeleri tarafından bireysel olarak yapılmakta, planlama aşamasında bölüm içerisinde yeterli koordinasyon yapılamamaktadır. Bölüm kurulları tarafından organize edilen arazi çalışması oranı sadece % 30 civarındadır. Gönüllü olarak organize edilen arazi çalışmaları ise % 60 civarındadır. Eğer bu gönüllü öğretim üyeleri arazi çalışması planlamazlarsa, ya da bireysel nedenlerle belli bir dönem arazi çalışması planlamazlarsa, öğrenciler büyük ölçüde arazi tecrübesinden mahrum kalmaktadırlar (Arı, 2019a).

Diğer yandan arazi çalışmalarının müfredatta nasıl yer aldığı, program çıktılarına doğrudan etkileyecek bir durumdur. Her ne kadar “coğrafyanın laboratuvarı arazidir” dense de arazi çalışması derslerinin müfredatta yer alma biçimi bu durumu doğrulayacak düzeyde değildir. Türkiye’deki en eski bölümlerden bazıları da dahil olmak üzere (İstanbul, Ankara, İzmir) coğrafya bölümlerinin yaklaşık olarak % 24’ünün müfredatında arazi çalışması dersi yer almamaktadır. Bölümlerin sadece yarıya yakınında (% 52) zorunlu arazi çalışması dersi vardır. Diğerlerinde ise arazi çalışması dersi sadece seçmeli olarak sunulmakta, bu dersler her yıl düzenli olarak da açılmamaktadır. Böyle bir tabloda coğrafya bölümlerinin arazi becerilerini içerir bir öğretim çıktısına sahip olmalarını beklemek gerçekçi görünmemektedir. Nitekim bazı bölümlerde arazi becerileri bir çıktı olarak yazılmasına rağmen, bölümden mezun olan her öğrencinin bu çıktıyı sağlayacak zorunlu arazi dersi almadığı tespit edilmiştir (Arı, 2020).

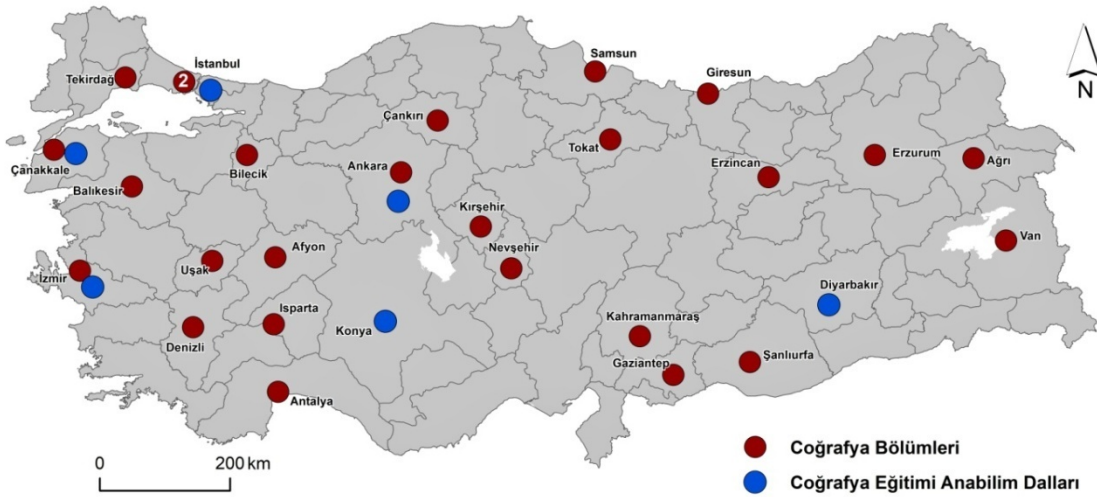
Arazi derslerinin finansmanı ise en önemli sorunlardan birisi olarak görülmektedir. Literatür bulgularına göre araştırılan 44 üniversite içerisinde arazi çalışmalarına tam destek sağlayan sadece 4 üniversite vardır. Toplam destek ise kısa dönemli arazi çalışmaları için % 50’den biraz az, uzun dönemli arazi çalışmaları için ise daha da azdır. Bütçe kısıtlamaları ve artan öğrenci mevcutlarından dolayı son yıllarda bu destekler daha da azalmaktadır. Ayrıca üniversite ve fakülte yöneticileri coğrafya arazi çalışmalarını maddi ve idari olarak

destekleme konusunda isteksiz davranmaktadır. Böylece arazi çalışmaları sistemli ve kurumsallaşmış bir şekilde yapılamamaktadır (Arı, 2019a, 2020).

Arazi çalışmalarının coğrafya lisans programlarındaki bu durumu aslında büyük ölçüde arazi çalışmalarının mezunlara hangi becerileri kazandıracağına öğrenim çıktıları olarak belirlenmemesi ya da öğrencilerin bu öğrenim çıktılarına sahip olmadan mezun edilmelerindedir. Önceki 3 paragrafta bahsedilen problemler nedeniyle sistematikleştirilmemiş arazi çalışmalarında öğrencilerin hangi becerilerini kazandığı bilimsel yöntemlerle ölçülememektedir. Zorunlu arazi derslerinin olmadığı bölümlerde bazen arazide ne öğrenildiği ya da hangi becerinin kazanıldığı ölçmek mümkün olmamaktadır, bazı durumlarda da hiç ölçülmemektedir. Öğrencilerin gönüllü olarak arazi çalışmalarına katıldığı bölümlerde ölçme ve değerlendirme işlemi bütün öğrencileri kapsamayarak pedagojik olarak hatalı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Teorik derslerin uygulaması olarak yapılan arazi çalışmalarında ise arazi becerilerini ölçmek tamamen dersi veren öğretim elemanının inisiyatifine bırakılmıştır. Bütün bu koşullarda yapılan arazi çalışmalarının pedagojik ve akademik değeri kuşkusuz tartışmalıdır (Arı, 2018).

3. Yöntem

Bu çalışmanın özgün tarafı arazi çalışması ile ilgili problemleri önceki literatürün aksine öğretim üyeleri perspektifinden nitel olarak değerlendirmesidir. Bu amaçla hazırlanan ve “bölümünüzdeki arazi çalışmaları ile ilgili önemli gördüğünüz problem ve hususları yazınız” şeklindeki soru 2019 yılı başında öğrenci kabul eden tüm coğrafya bölümlerinin başkanlarına ve coğrafya eğitimi anabilim dalı başkanlarına gönderilmiştir. Bu bölümlerin toplam sayısı 49’dur. Bunlar içerisinde açık uçlu tek soruya cevap verenlerin sayısı 26 coğrafya bölümü ve 6 coğrafya eğitimi anabilim dalı olmak üzere toplam 32’dir (Şekil 1). Böylece soruyu cevaplama oranı % 65’tir. Soruyu çoğu yerde bölüm başkanları cevaplamıştır. Ancak bazı bölüm başkanları, eskiden beri bölümlerinde arazi çalışmalarını sürekli yaptırın, dolayısı ile bu konulara daha vakıf olduğunu söyledikleri öğretim üyelerinden soruyu cevaplamasını istemişlerdir. Böylece arazi çalışmalarında tecrübe sahibi olan, problemlere ve muhtemel çözümlerine vakıf bir grup öğretim üyesinin adı ön plana çıkmıştır. Bu öğretim üyelerinin cevapları değerlendirilirken, konulara açıklık getirmek ya da yanlış anlamaya sebep olabilecek konuları açıklığa kavuşturmak için ya da çalışma sırasında ortaya çıkan yeni durumlarla ilgili konularda kendileri ile telefonla görüşmeler yapılarak, ek nitel veri toplanmış ve bu veri daha önce verdikleri cevapların altına not alınarak eklenmiştir.

Şekil 1. Çalışmaya dahil edilen coğrafya ve coğrafya eğitimi anabilim dallarının dağılışı.

Verilen cevaplar içerik analizi yöntemi ile analiz edilerek kavramsallaştırılmıştır (Arı & Kaya, 2014). Kavramsallaştırmalarda önceki literatürün, lisans programlarındaki arazi çalışmaları ile ilgili tespit ettiği sorunlu alanlar esas alınmıştır. Bu sorunlu alanlarla ilgili olan görüşler, literatür bilgisi ışığında değerlendirilmiştir. Konu ile ilgili dünya literatüründe önemsenmesine rağmen, öğretim üyeleri tarafından dile getirilmeyen konulara da ayrıca yer verilmiştir. Sonuçta tespit edilen problemler ve bunların muhtemel çözüm önerileri, konu hakkında Türkiye’de daha önce yapılmış çalışmaların bulgularıyla da desteklenerek sunulmuştur.

4. Bulgular

4.1 Öğretim Üyeleri Tarafından Tespit Edilen Problemler

4.1.1 Kaynak (destek) yetersizliği

Üniversitelerin arazi çalışmalarına ayırdığı maddi kaynakların yetersizliği dile getirilen en önemli sorunlardan biridir. Coğrafya bölümlerinde, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin arazi çalışması ile ilgili masraflarının ancak çok az bir kısmı üniversite tarafından ödenmektedir. Öğrenciler coğrafya bölümüne gelirken arazi çalışmaları masraflarının ek bir yük getireceği kendilerine ifade edilmemekte, bununla ilgili ek bir öğrenim ücreti de alınmamaktadır. Bu durumda arazi çalışmasının maliyeti üniversite tarafından karşılanamaması birçok farklı soruna neden olur. Eğer arazi çalışmaları maddi yetersizlikler nedeniyle yapılamıyorsa o zaman coğrafya programının öğrenim çıktıları arasında arazide kazanılabilecek beceriler yazmak doğru mudur? Öğrencilerin bazıları eğer maddi sebeplerle arazi çalışmalarına katılamazsa, bu durumda ölçme ve değerlendirme nasıl yapılacaktır? Bütün bunlardan dolayı maddi kaynak yetersizliği önemli bir konu olarak ifade edilmiştir. Bu ifadelerden bazıları şöyledir:

“Gönüllü öğretim üyesi olarak 2000 yılından beri Türkiye’nin çeşitli bölgelerini kapsayan ve her biri en az 3000-4000 km’yi bulan 13 gezi yapmış bulunmaktayım. Bu geziler öğrencilerin kendi aralarında topladıkları paraların kendileri tarafından gezi için kullanılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Üniversitelerin sağlık-kültür daire başkanlıklarının bu geziler için belli ölçülerde de olsa destek sağlaması bilim için bir katkı olarak değerlendirilecektir.”

“Üniversite öğrencilerimizin önemli bir çoğunluğu ekonomik gelir seviyesinin düşük olduğu bölgelerden geldiği için uzun süreli program uygulanamamaktadır. Dolayısıyla günübirlik programlar ile uygulama yapılmaktadır. Kamu veya özel sektör başvurularından da yeterli destek sağlanamadığı için faaliyetler gerçekleştirirken zorluklar ile karşılaşmaktadır.”

“Arazi çalışmasını planlayan, arazi çalışmasının ve öğrencilerin seyahat boyunca tüm sorumluluğunu üstlenen ve zamanını harcayan, arazi çalışması boyunca ders yapan öğretim üyesi aynı zamanda arazi çalışması sırasındaki tüm masraflarını da kendisi ödemek zorundadır. Zira üniversitenin öğretim üyesine bu tür bir desteği yoktur.”

4.1.2 Üniversitelerin kurumsal destek eksikliği ve var olan desteklerin de azalması

Öğretim üyelerinin sıkça ifade ettiği bir konu arazi çalışmalarının öneminin üniversite ve fakülte yöneticilerine anlatılamamış olmasıdır. Onlara göre üniversite yöneticileri arazi çalışmalarının coğrafya için ne kadar önemli olduğunu anlamadıkları için gerekli ve yeterli desteği vermekten de uzaktırlar. Yeterli destek sağlanmaması da arazi çalışmaları ile ilgili başka birçok sorunu gündeme getirmektedir. Bir öğretim üyesi bu durumu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Günün koşullarına göre üniversitenin desteğinde aksamalar ve oransal değişiklikler meydana gelmektedir. Resmi ve stabil bir destek sistemi olmadığı için müfredatta arazi çalışmaları dersinin yerleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Zira değişken durum, söz konusu dersin reelde uygulanamayıp atıl duruma düşme riskini doğurmaktadır. Ne yazık ki birçok yoldan üniversite yönetimine bu çalışmaların önemi anlatılmaya çalışılsa da, fen bilimleri alanındaki bölümlerin laboratuvar çalışmaları gibi olmazsa olmaz bir ders etkinliğinden bahsedildiği konusunda fikir birliğine varılamamaktadır. Bu da bir öğretim yılında yapılan 8-10 arazi çalışması başvurusunun ancak günübirlik olan 3-4 tanesinin üniversitenin araç desteği ile yapılabilmesine imkan sağlamaktadır. Araç temininin mümkün olmadığı durumlarda maliyet çok arttığı için özellikle 3-5 günlük arazi planlarından vazgeçilme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.”

Öğretim üyelerinin verdiği cevaplardan, üniversitelerin zaten kısıtlı olan maddi desteklerinin de azalmaya başladığı, önceden verilen bazı desteklerin artık verilmediği ve verilmeyeceğinin de resmi olarak bazı coğrafya bölümlerine iletildiği anlaşılmaktadır. Konu hakkında bir öğretim üyesinin ifadesi şöyledir:

“Önceki yıllarda (2018 yılı öncesinde) üniversite arazi çalışmaları için araç, yakıt sağlamak ve konaklamalı olan çalışmalar için de kumanya ve konaklama masraflarını karşılamaktaydı. Ancak 2018 yılından itibaren üniversite imkansızlıklar nedeniyle bu konudaki desteği tamamen çektiğini; yapılması planlanan arazi çalışmalarının birim bütçesi ile (yani öğrencilerden) gerçekleştirilmesi gerektiğini bölümümüze dekanlık aracılığı ile ilettili. Dolayısıyla bölümümüz de arazi çalışması için önceki müfredatta yer alan zorunlu ve 2 kredilik “Arazi Çalışması” dersini yeni müfredatta kaldırdı. Masrafları öğrencilerin karşıladığı bir arazi çalışmasının çok etik olmadığını düşündüğümüz için 2018 bahar döneminde hiç arazi çalışması gerçekleştirilmedi. Muhtemelen bu yıl da benzer bir durum olacaktır.”

4.1.3 Öğrenci sayılarının fazla olması

Türkiye’de son 15-20 yıldır coğrafya bölümlerinin sayısı ve bu bölümlere kaydolan öğrenci sayılarında çok hızlı artış olmuştur. Gerçekten de 1980 yılında ülkede sadece 4 coğrafya bölümü varken, bu sayı 2004’te 13’e (Koçman & Sütgibi, 2004); 2010’da 24’e (Gümüş & İlhan, 2013) ve 2019’da 41’e çıkmıştır (Arı, 2020). Bu çalışmanın verisi toplandıktan sonra Türkiye’de 5 yeni coğrafya bölümü açılmış (Munzur Üniversitesi, Katip Çelebi Üniversitesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, Samsun Üniversitesi), 2020 içerisinde de 3 yeni bölüm (Gümüşhane, Manisa Celal Bayar, Bandırma Onyeddi Eylül) daha açılması planlanmıştır. Bölümlere kaydolan öğrenciler de benzer bir şekilde artmıştır. Ancak öğretim elemanları sayıları aynı hızla artmamıştır. Öğrenci sayılarının fazla olması ve sınıfların kalabalığı arazi çalışmalarını kısıtladığı düşünülen önemli hususlardan biridir. Bir öğretim üyesi bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bölüm kontenjanlarının 40’ın üzerinde olması ve araçların kapasitesini aştığı için her öğrenci arazi çalışmasına katılamamakta bu durum da büyük sorun teşkil etmektedir.”

Literatürde kalabalık sınıflarda arazi çalışmalarının nasıl yapılabileceğine dair yeni yöntemler ve teknolojik yenilikler sayesinde yapılabilecek yeni aktiviteler önerilmiştir. Öğretim üyelerinin bu yenilikleri takip etmesi de her zaman mümkün olamamaktadır.

4.1.4 Arazide sağlık ve güvenlik sorunları

Öğretim üyelerinin dikkat çektiği önemli sorunlarından biri arazi çalışması ile ilgili sağlık ve güvenlik riskleridir. Bu riskler seyahatle ilgili, öğrencilerin fiziki ya da mental olarak hazır bulunuşları, kazalarla ilgili olabileceği gibi; tehlikeli alanlarla ilgili (uçurumlar, bataklıklar, aşırı eğimli alanlar gibi) de olabilir. Öğrenciler ve öğretim üyeleri bu tür alanlarda yapılan arazi çalışmalarında eğer gerekli hazırlıkları yapıp önlem almazlarsa bazı olumsuz sonuçlarla karşılaşmaları muhtemel olacaktır (Çalışkan, 2008). Öğretim üyelerinin bu konudaki görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Arazi çalışmaları sırasında sağlık görevlisi temini sorundur. Olası bir...adli vakada taksirli suçla ders sorumluları yargılanır. Hukuki alt yapı ve bilgilendirme gerekir.”

“Arazi çalışmasının iş güvenliği konusunda bazı sıkıntıları vardır. Örneğin arazide bir öğrencinin başına gelebilecek herhangi bir olumsuz olaydan iş güvenliği yasası, sıralı amirleri sorumlu tutmaktadır. Bu amirler ders öğretim üyesinden başlamaktadır.”

4.1.5 Öğretim üyelerinin özlük hakları ile ilgili sorunlar

Öğretim üyelerinin özlük hakları ile ilgili hususlar dile getirilen önemli konulardan birisidir. Arazi çalışması yaptıran öğretim üyeleri, bu çalışmalarla ilgili maliyeti çok büyük oranda kendileri karşılamaktadır. Arazi çalışmalarının planlanması ve yürütülmesinin zaman alıcı faaliyetler olması da beraberinde önemli sorunlar getirir. Türkiye’de öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı oldukça yüksektir. Coğrafya bölümlerinde bu oran, olması gerekenin yaklaşık iki katıdır (Arı, 2020). Bu durum, öğretim üyelerinin zamanlarının çoğunda ders vermelerine neden olur. Dersler için harcanan bu zamana arazi çalışmaları ile ilgili yapılan hazırlıklar ve arazi çalışmasında geçirilen süre eklenince öğretim üyelerinin ağır bir ders yükü altında olduğu anlaşılmaktadır. Asıl ilginç olan, öğretim üyelerinin zamanının çoğunu harcadığı ders verme faaliyetleri ve arazi çalışması için harcanan zaman, bu öğretim üyelerinin akademik değerlendirilmesinde ve yükseltme kararlarında neredeyse hiç dikkate alınmamasıdır. Böylece akademik yükseltmelerde esas alınan yayın faaliyetlerine yeterince zaman kalmamakta, yayın baskısı altında olan öğretim üyelerinin yayın kalitesini doğrudan etkilemektedir (Arı, 2013). Arazi çalışmalarının getirdiği idari zorluklar bütün bu durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Bir öğretim üyesi bu durumları şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Öte yandan saatlerce arazide (çoğu kere hafta sonları) tüm riskleriyle öğretmeye çalışan öğretim üyelerinin emekleri karşılıksızdır. Üniversite piyasalaşırken emeğin bundan ayrı düşünülmesi yanlıştır. Arazi çalışmalarının ders olarak verilmesinde diğer teorik derslere benzememesi de idari zorluklar da içermektedir. Her hafta arazi çalışması yapmak pratik değildir. Haftada 2 saatlik bir dersin ücretinin nasıl tahakkuk ettirileceği belirsizdir. Daha zor olmasına rağmen uygulama olduğu için teorik dersin yarısı kadar ücretlendirilmektedir. Bu ders 7’şer saatlik 4 gezi ile 14 haftalık derse karşılık gelebilir. Bu da mümkün değildir.”

4.1.6 Bürokrasi-yasal izin karmaşası

Arazi çalışmaları için bazen bürokratik ve yasal zorluklar çıkarılmaktadır. Üniversiteler artık uzun dönemli arazi çalışmaları için araç desteklerini iyice azaltmıştır. Buna gerekçe olarak bazen güvenlik, tasarruf ve

resmi izinlerle ilgili genelgeler gerekçe gösterilmektedir. Bir öğretim üyesi bu durumu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“2012 yılında Konya’ya kadar uzanan bir arazi gezisi planladım. Üniversite araç temin etmedi. Bizde dışarıdan araç kiraladık. Masrafını öğrenci ile beraber geziye katılan öğretim elemanlarından sağladık. Araç kiralarken firmaya, aracın güvenli olup olmadığı, trafiğin vd. istediği tüm belgelerin tamam olup olmadığını sorduk. Tamam, hiçbir problem yok dediler. Yola çıktık. Cennet-Cehennem Obruklarını gezerken 2-3 kişi arabaya geldi ve TURSAB belgesi sordu. Şoför bu belgeyi gösteremedi. Biz üniversiteden aldığımız, bunun mesleki açıdan bir arazi gezisi olduğunu gösterir belgeyi ibraz ettik. Yok, belgeniz eksik diye bir evrak doldurdular. Bu belgeyi dolduranlar bunun ne olduğu ve sonucunun ne olacağı hakkında da bir bilgi vermediler. 2 ay sonra adıma geziyi ben düzenlediğim için 2000 lira ceza geldi. Cezayı ödedim. Bu cezanın haksız verildiği konusunda mahkemeye gittim. Kısacası parayı geri aldım ama bir sürü zaman alan ve can sıkıcı işlem. Bu arada otobüs firmasına hiçbir ceza kesilmedi.”

4.1.7 Arazi çalışması derslerine müfredatta yer verememe sorunu

Coğrafya biliminin çok boyutluluğu dolayısı ile (Arı, 2008a) müfredatta yer verilmek zorunda olunan derslerin çeşitliliği, arazi çalışması derslerine bazen yeterince yer verilememesine sebep olmaktadır. Arazi çalışmalarının müfredatta yer almaksızın, teorik derslerin bir parçası olarak ya da uygulaması olarak verilebiliyor olması da müfredatta yer almasını engelleyebilmektedir. Diğer yandan öğretim üyelerinden bazıları arazi çalışması derslerinin tüm lisans programlarında zorunlu olarak okutulması gerektiğini ifade etmiştir. Eğitim fakültelerindeki coğrafya anabilim dallarında ise müfredat YÖK tarafından, merkezi planlama ile tek tip müfredat olarak planlandığı için bölümlere bu konuda seçmeli arazi çalışması dersi açma dışında inisiyatif bırakılmamıştır. Bu da yukarıda değinilen problemler nedeniyle çoğu kere gerçekleşmemektedir. Öğretim elemanları bu sorunları şu şekilde ifade etmişlerdir.

“...eğitim Fakültelerinin programlarının geçen yıl değiştirilmesiyle yalnızca 2 saat olarak programda gözüken bir ders bulunmaktadır...”

“...Ayrıca YÖK tarafından en son gönderilen müfredatta arazi çalışması dersi sadece 1 tane ve tek dönem olarak belirlenmiştir ve bu kapsamda araziye götürme zorunluluğu bile yoktur. Dolayısıyla bu etkinlik sadece sorumluluk sahibi hocaların üstüne kalmış durumdadır. Bu sorumluluğu her hocanın da aynı şekilde taşıdığını söyleyemeyiz.”

“Coğrafya eğitimi sırasında yapılacak olan arazi çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle tüm üniversitelerdeki coğrafya bölümlerinde arazi çalışmalarının zorunlu hale getirilmesi, bu sırada da araç temini, yakıt gibi maddi kaygıların olmaması gerekmektedir.”

4.1.8 Motivasyon düşüklüğü/eksikliği ile ilgili sorunlar

Bazı öğretim üyeleri de motivasyon kaybı nedeniyle arazi çalışmalarının eski önemini yitirdiğini ifade etmiştir. Bir öğretim üyesi durumu şu cümle ile ifade etmiştir:

“Arazi çalışmaları, günümüz koşullarında hem finansal olarak zor olması hem de öğretim üyesi (yardımcısı zaten yok) ve öğrencilerin motivasyon düşüklüğü, arazide kontrol edilebilirliklerinin azalması nedeniyle eski önemini/anlamını yitirmiştir.”

4.1.9 Arazi çalışmalarının gönüllülük esaslı yapılması

Birçok coğrafyacı arazi çalışmalarının coğrafya eğitiminin çok önemli bir parçası olduğunu ve coğrafyanın laboratuvarının arazi olduğuna inanır. Arazi çalışmalarının coğrafyacılar için önemli beceriler kazandırdığına da inanılır. Ancak coğrafya bölümlerindeki uygulamalara bakıldığında böylesine önemsenen arazi çalışmalarının çoğu kere gönüllük esasıyla, belli bir içerik ve sistemden uzak olarak yapıldığı ve çoğu kere aynı öğretim üyelerinin arazi çalışmalarını yürüttüğü, eğer bu gönüllüler olmasa arazi çalışmalarının önemli ölçüde sekteye uğrayacağı anlaşılmaktadır (Arı, 2018). Bir öğretim üyesi bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bölümümüzde arazi çalışmaları; bölüm öğretim üyelerinin bu tür bir eğitim etkinliğinin sorumluluğunu ve yükünü üstlenme ve gerçekleştirme zorunluluğu olmamasına rağmen, öğretim üyelerinin kendi gayretleri ile ekstra zaman ve emek harcayarak düzenlenir ve gerçekleştirilir.”

Bu şekilde, gönüllü olarak bazen gerçekleşen bazen de gerçekleşmeyen bir arazi çalışması etkinliğinin coğrafya diploması için vazgeçilmez olduğunu iddia etmek gerçekçi bir yaklaşım olarak görülmemektedir.

4.1.10 Arazi çalışması dersi içeriği ve yöntemi ile ilgili sorunlar

Türk üniversitelerinde arazi çalışmaları ile ilgili en önemli sorunlardan birisi, arazi derslerinin içerik ve yöntemi ile ilgili sorunlardır. Dünyada coğrafya bölümü arazi çalışmaları artık 1950’lerde olduğu gibi öğretim üyesi merkezli, pasif öğrenci katılımıyla turistik gezi gibi yapılmamaktadır. Aksine öğrenci merkezli olarak yapılmaktadır. İçerik açısından da dersler gözlem yapma yerine, veri toplayan, ölçüm yapan, örnek toplayan, problem tespit eden ve bunların çözümünü arayan problem-temelli yaklaşımlarla yapılar duruma gelmiştir (Kent, vd., 1997). Ancak Türkiye’de halen arazi çalışmaları gezi-gözlem olarak yapılmakta ve öğrenci katılımı sınırlı kalmaktadır. Bir öğretim üyesi bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Derslikte nasıl konuyu anlatıyorsak, arazide anlatıyor, öğrencinin dinlemesini not tutmasını istiyoruz. Öğrencinin orada neyi algıladığını, nasıl algıladığını merak etmiyoruz. Arazideki etken ve süreçlerin hangilerinin ne düzeyde etkisini öğrencilerin fark ettiğini ölçmüyoruz. Biz sadece o gözlem noktası ile ilgili söylenmesi gerekenleri söylüyoruz. Öğrencinin sahayı (kayacı, bitkiyi, toprağı, morfolojiyi, arazi kullanımını vb) nasıl analiz ettiğini sabırla beklemiyoruz. Cevapları verip geçiyoruz.”

4.2 Tartışma: Öğretim Üyelerinin Değınmediğı Sorunlar

Öğretim üyelerinin görüşleri üniversite lisans programlarındaki arazi çalışması sorunlarını önemli ölçüde yansıtmaktadır. Ancak öğretim üyelerinin söyledikleri kadar söylemedikleri önemli konular da vardır. Bunlardan en önemlisi hiçbir öğretim üyesinin arazi çalışmalarının öğrenim çıktıları ile ilgili herhangi bir eksiklik tespit etmemiş olmasıdır. Oysaki arazi çalışması ile ilgili en önemli eksikliklerden birisi, öğrenim çıktılarının tespit edilmemesi ve öğrencilerin arazi çalışması yolu ile hangi becerileri kazanacağını ortaya konulmamış olmasıdır (Arı, 2008b; 2018). Bu becerilerin tespit edilmemiş olmasına değınilmediğı gibi, bunlarla ilgili ölçme ve değırlendirmedeki eksikliklere de değınilmemiştir.

Öğretim üyelerinin değınmediğı bir başka konu da arazi çalışması yapması gereken öğretim üyelerin konu hakkında yeterlilikleridir. Öğrenciler arazi çalışması yaptıran öğretim üyelerinin yetkinlik ve tecrübelerini önemsemektedir (Girgin, Sever & Gök, 2003). Arazi çalışmalarının çoğı az sayıdaki gönüllü öğretim elemanı tarafından yapılmakta, bazı öğretim üyeleri arazi çalışmasının getirdiğı yükü paylaşma konusunda isteksiz davranmaktadır (Arı, 2018). Ayrıca geleneksel arazi temelli eğitimin gittikçe terk edilmesi nedeniyle yeni öğrenciler, arazi çalışması becerilerini elde etmeden mezun olabilmektedir. Ayrıca çalışmalarında yeni teknolojileri kullanan bazı genç öğretim üyeleri artık araziye çıkma konusunda isteksiz davranmaktadır. Bu isteksizlik bazen yasal bir gereklilik olmamasından, bazen de öğretim üyelerinin arazi çalışması sırasında yapılacaklar ve öğrenciyi kazandırılacak olan beceriler konusunda yeterli donanım ve bilgi birikimine sahip olmamasındandır. Bunun çeşitli nedenleri olmakla birlikte, kendi eğitimi sırasında yeterli arazi çalışması yapmayan ve bu çalışmaların tekniklerini öğrenmeyen öğretim üyelerinin bu konuda isteksiz davrandıkları bilinmektedir (Arı, 2018; Nundy, Dillon, & Dowd, 2009; Scott, vd., 2012; Tal & Morag, 2009). Sonuçta kendi eğitimi sırasında gerekli ve yeterli arazi çalışması eğitimi almayan öğretim elemanları, kendi öğrencilerine arazi çalışması yaptırmakta ya isteksiz olmakta ya da sadece prosedürleri tamamlamak için bu eğitimleri yaptırmaktadır.

Bir diğır konu arazi çalışmalarının içerik ve yöntemi ile ilgilidir. Sorumuzu cevaplayan öğretim üyeleri içerisinde sadece 1 tanesi arazi çalışmalarının içerikleri ve yöntemi ile ilgili sorunlar olduğunu ifade etmiştir. Bu öğretim üyesinin görüşüne yukarıda yer verilmiştir. Aynı öğretim üyesi bu sorunun nasıl çözülmesi gerektiğine dair görüşlerini de şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Öğrenci önce kendi gözlemlerini yapmalı, [soruları] kendince cevaplamalıdır. Sonra bu cevaplar değırlendirilmelidir. Araziden nasıl örnek alacağı, örnek uygulamalar ile gösterilmelidir. Öğrencinin arazide bitkiyi, kayacı, morfolojiyi tanıması tek ve nihai hedef olmamalıdır. Öğrencinin bunları tanıması önemlidir. Ancak asıl önemli olan, teşhis ettiğı kayaç veya bitkiden yola çıkarak ortam şartları ve/veya paleocoğrafya hakkında bir çıkarımda bulunabilmelidir. Nasıl kesit çıkaracağı, nasıl haritalama yapacağı örnek uygulamalar ile gösterilmelidir. Mümkün ise her gezi kamera ile etkinlikler kayıt altına alınmalıdır. Bu kayıtlar daha sonra öğrenciler ile birlikte izlenmelidir. Öğrenciler arazi ile ilgili kendi gözlem ve değırlendirmeler konusunda neler yaptığını, neleri yapamadığını tekrar görme fırsatı bulabilmelidir.”

Öğretim üyelerinin değınmediğı bir diğır konu arazi çalışmalarının farklı metotları ile özellikle teknolojik gelişmelerden sonra, alternatif arazi çalışması yöntemlerinin varlığıdır. Mesela teknoloji destekli arazi çalışmaları, rehberli bireysel arazi çalışmaları, kalabalık sınıflarda arazi çalışmaları, gruplarla arazi çalışmaları gibi konulara değınilmemiştir. Oysaki üniversitelerin arazi çalışmalarına sağladığı kurumsal desteklerin

azalmasından sonra gittikçe azalan, maliyeti artan ve yüksek öğrenci sayıları nedeniyle sayıları artan arazi çalışmalarını, oluşan bu yeni koşullarda yapmanın çeşitli yolları vardır. Öğretim üyelerinin çoğunun arazi çalışmalarını, öğrencilerin araçlarla bazı coğrafi olguları göstermek için araziye götürülüp, belli noktalarda coğrafi olgularla ya da olaylarla ilgili açıklama yapıp, dönülmesini ön gören bir faaliyet olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Çoğu durumda sadece arazi gezisi ya da arazi öğretimi yapılmakta olup, öğrencilerin arazideki coğrafi olay ya da olgularla, aktif ve katılımcı bir yöntemle etkileşim kurup, uygulamalı etkinliklerle coğrafi olayları deneyimlemesi teşvik edilmemektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Coğrafya bölümü ya da coğrafya anabilim dalı öğretim üyelerinden oluşan örneklem grubunun verdiği cevaplardan, üniversitemizde hedefi ve öğrenim çıktıları iyi belirlenmemiş; genellikle kısa mesafeli; çoğu arazi öğretimi şeklinde olan ve öğrencinin aktif katılımını gerektirmeyen arazi çalışmaları yapıldığı tespit edilmiştir. Arazi çalışmaları genellikle öğretim üyesi merkezli; bölüm içerisinde sistematik ve koordineli olmaksızın, bazen sayı olarak gereğinden de fazla yapılmaktadır. Ancak bu tür arazi öğretimi ve arazi gezilerinin sayısı fazla olsa da bunların pedagojik ve beceri kazandırma anlamında değeri oldukça düşüktür. Zaman zaman iyi arazi çalışması örneklerine rastlansa da arazi çalışmaları ile ilgili önemli problemler olduğu da görülmüştür. Arazi çalışmaları için kurumsal ve maddi desteklerin çoğu durumda verilmemesi; zaten verilen desteklerin zamanla azalması ve fakülte yöneticilerinin bu derslerin önemini yeterince kavrayamamış olması önemli sorunlar olarak görülmektedir. Bazı üniversitelerin arazi çalışmalarına müfredatında yer vermemesi; arazi çalışmalarının coğrafya öğrencilerine hangi coğrafyaya özgü ve genel beceriler kazandıracağının belirlenmemesi ve bu becerilerin bölüm program çıktılarında uygun şekilde ifade edilmemesi önemli eksikliklerdendir. Arazi çalışmalarının çoğu kere sadece gönüllü öğretim üyeleri tarafından planlanıp, yürütüldüğü ve bu öğretim üyelerinin iş yükü ve maddi anlamda bu emeklerinin karşılıksız kaldığı güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. YÖK tarafından merkezi olarak yapılan Coğrafya Anabilim Dalı müfredatında sadece 2 saatlik bir arazi dersi konulması ve bu derste de öğrencileri araziye götürme zorunluluğu olmaması önemli sorunlar olarak ortaya konulmuştur. Bu koşullarda arazi çalışmalarının faydalı ve sürdürülebilir olması beklenemez.

Diğer yandan öğretim üyeleri, arazi çalışmalarının kazandıracağı alana özgü ve genel becerilerin tespit edilmemiş olması; öğretim üyelerinin arazi çalışması konusundaki yetersizlikleri ve motivasyon eksikliği; arazi çalışmalarının öğrenci merkezli yapılıyor olması; arazi çalışmaları ile ilgili içerik ve yöntem eksiklikleri ve teknik ve teknolojik eksikliklerle ilgili sorunlara dikkat çekmemişlerdir. Arazi çalışmalarının lisans programlarında başarılı bir şekilde yer almasında kilit rol oynayan bu sorunlara dikkat çekilmemiş olması, aslında arazi çalışması ile ilgili problemlerin görünenden daha büyük olduğuna işaret etmektedir. Bütün bu tespitler ve önceki literatür bulguları birlikte değerlendirildiğinde Türkiye’de lisans programlarında arazi çalışmalarının istenen becerileri kazandırabilmesi ve arazi çalışmalarının faydalarına şüphe ile bakan üniversite yöneticilerinin bu şüphelerini yok edip, sıkça söylendiği gibi araziye coğrafyanın laboratuvarı yapmak ve arazi temelli becerilerle donanmış öğrenciler mezun edebilmek için şunlar önerilmektedir:

1. Öncelikli olarak arazi çalışmaları için kurumsal maddi desteklerin sürekli ve güvenilir hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun için üniversitelerde bütçe planları yapılırken, her yıl nisan ve mayıs aylarında fakültelerden bütçe planlamalarına esas teşkil eden bütçe önerileri istenir. Bu öneriler içerisinde nasıl ki fen bölümlerinin laboratuvar ve sarf malzemeleri için bir maliyet öngörülüyorsa, coğrafya bölümleri için de arazi çalışmalarında kullanılmak üzere bir maliyet öngörülmelidir ve ilgili bütçe kalemine yazılarak talep edilmelidir. Bu talepler genellikle biraz azaltılarak kabul edilir. Böylece arazi çalışmaları rektörlük tarafından fakültelelere aktarılacak bütçe ile hizmet alımı şeklinde yapılmalıdır. Bu bütçeden arazi çalışmalarına katılan öğretim üyelerine de yolluk ve yevmiye ödenmelidir. Böylece öğretim üyeleri arazi çalışması için bir maliyet ödemek zorunda kalmamalıdır. Arazi çalışmaları ile ilgili finansal sorunların en kesin çözümü budur. Bu çözümü uygulamak için coğrafya lisans programlarının yöneticileri, fakülte kurulları ve fakülte yönetim kurullarında ısrarcı olmalıdır. Bu yöntemin uygulanmadığı yerlerde, daha zor ve karmaşık da olsa sağlık, kültür ve spor daireleri altında faaliyet gösteren öğrenci toplulukları üzerinden de bu faaliyetler finanse edilebilmektedir. Bunun için her üniversitedeki farklı uygulamalar dikkate alınarak bu yol da kullanılmalıdır.

2. Hem bu çalışmaların değerini sorgulayan meslektaşlarımızı hem de bu çalışmalara kurumsal ve finansal destek vermesi gereken üniversite yöneticilerini ikna etmek için bu çalışmaların üniversite eğitimi alan bireylere katkısının ne olduğu sorgulanmaktan çıkarılmalıdır. Bunun için öncelikle bu faaliyetler için kullanılan ismin diğer bölümlerin turistik gezileri için kullandıkları isimlerden ayırıcı özellikte olması gerekir. Yeni bir yer görmeyi hedefleyen turistik turlar ve öğrencinin aktif rol almadığını ifade eden “gezi, ziyaret, gözlem, arazi gezisi, gezi-gözlem” gibi isimlerden dikkatle kaçınmak gerekir. Bunlar yerine “arazi uygulaması, arazi çalışması,

arazi kampı, uygulama kampı, arazi tatbikatı, saha çalışması” gibi öğrencinin coğrafi olaylarla aktif bir şekilde bağ kuracağını ve arazide uygulama yapacağını çağrıştıran isimler kullanılmalıdır.

3. Arazi çalışmalarının içeriği bilimselleştirilmelidir. Coğrafya bölümlerinde rastgele, sistematik olmayan, dolayısı ile öğrenciye hangi katkıyı yapacağı somut çıktılarla ortaya konulamamış arazi ile ilgili faaliyetler sonlandırılmalıdır. Bu tür faaliyetler hem üniversite yöneticilerince hem de coğrafya diploma programının bulunduğu fakültelerdeki diğer bölüm elamanlarınca yeterince bilimsel bulunmamakta ve gezme ve eğlenme amaçlı olduğu düşünülmektedir. Coğrafya lisans programlarında şu an yapılan arazi çalışmaları büyük ölçüde France ve Haigh’in (2018) “öğretim üyesi merkezli turlar ve arazi öğretimi” olarak isimlendirdiği faaliyetler şeklindedir (Şeremet & Chalkley, 2012). Halen yapıldığı şekli ile bu çalışmalarda arazi araştırması, veri toplama, aktif öğrenme ve öğrenci katılımı çok sınırlı düzeydedir. Arazi çalışmalarının pasif öğrenci katılımıyla, gözlemsel ve tasviri olmaması, piknik yapmak, gemi ya da safari turu gibi eğlence faaliyetlerini içermemesi için dikkatlice planlanması gerekmektedir. Bu planlama içerisinde öğrenciler coğrafi olay ve olgularla ilgili veri toplamalı, numuneler almalı, ölçme yapmalı, yani arazi unsurlarını aktif olarak tanımalı ve onlarla deneyimleme yoluyla kişisel bağlar kurabilmelidir. Bu kapsamda arazi çalışmaları artık daha çok temasal, proje ve problem temelli olmalıdır. Bir arazi çalışması bir yeri uzaktan gözlemleyerek yapılmak yerine mesela o yerdeki çevre kirliliğini öğrencilere öğretmeli (problem temelli yaklaşım), öğrenciler tarafından bizzat o çevre kirliliğini ölçecek numuneler toplanmalı, bunlarla ilgili kirlenici kaynaklar ve bunların her birinin rolü üzerine veriler toplanmalı, ölçümler yapılmalı ve sonuçta ilgili literatür de incelenerek olası çözümler değerlendirilmelidir. Benzer şekilde eğer fiziki süreçlerin öğretilmesi amaçlanıyorsa, buna göre aktif öğrenci katılımını zorunlu kılan yöntemler geliştirilmelidir.

4. Arazi çalışmalarının bölüm öğrenim çıktılarına nasıl katkı yapacağı ve özellikle öğrencilere hangi arazi bilgi ve becerilerini kazandırılacağı açıkça yazılmalıdır. Bu beceriler coğrafya diploması alacak öğrencileri diğerler öğrencilerden ayıracak nitelikte olmalıdır. Bu şekilde içeriği ve sayısı belirlenen az sayıdaki arazi çalışması dersi müfredata zorunlu olarak yerleştirilmelidir. Arazi becerilerine dayalı program çıktısı yazıp, bu çıktıyı sağlayacak arazi dersi olmaması pedagojik açıdan sorunlu bir durumdur. Bu adımın bölümler üstü bir organizasyonla sistematik ve koordineli olarak yapılması bir zorunluluktur. Coğrafyacılar Derneği çatısı altında Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü işbirliği ile 2014 yılında yapılan Coğrafi Bilgi Sistemlerinin lisans müfredatında nasıl yer alması gerektiğini ortaya koyan rapor böylesine sistematik bir çalışmanın nasıl yapılacağını örneğini oluşturmaktadır (Arı, Turoğlu & Öngen). Eğer bunu yapabilirsek o zaman üniversite yöneticilerine “coğrafyanın laboratuvarı arazidir” anlayışını benimsetebiliriz.

5. Coğrafya bölümleri, öğretim üyelerinin arazi çalışması yaptırabilmek için hangi yetkinliklere sahip olması gerektiğini ortaya koymalıdır. Yukarıda değinildiği üzere arazi çalışmalarının zayıf statüde olmasının nedenlerinden birisi, bu çalışmayı yaptıracak öğretim elemanlarının da gerekli arazi eğitimleri ve donanımlarını kendi eğitimleri sırasında kazanmamış olmasıdır. Hatta bundan dolayı üniversitemizdeki arazi çalışması dersleri az sayıdaki, bazı fedakâr öğretim üyelerince yapılmakta, bu derslerin getirdiği yük adil bir şekilde paylaşılmamaktadır. Bu fedakâr öğretim üyelerinin yaptığı arazi çalışmaları onların ders yüküne sayılmalıdır. O nedenle öğretim üyelerinin de arazi çalışması konusundaki yetkinliği, bilgi ve tecrübesi sorgulanmalı, eğitim programları yolu ile bu eksiklikler giderilmelidir.

6. Gittikçe artan öğrenci sayıları ve kısıtlı mali kaynaklar, geleneksel arazi çalışmalarını zorlaştırmakta, hatta bazı durumlarda imkansız hale getirmektedir. Böyle durumlarda yukarıda değinilen alternatif arazi çalışması yöntemlerine başvurulmalıdır (Taylor, 2005). Teknolojinin getirdiği avantajlar bu anlamda büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Mesela bireysel arazi keşfi yolu ile arazi çalışması yapacak bir öğrenci mobil cihazına yükleyeceği bazı uygulama yazılımları ile arazide karşılaşacağı bitki, kuş ya da kayaç türlerini kolayca teşhis edebilmektedir. Sanal turlar öğrencilere normal koşullarda gidemeyecekleri yerleri göstermekte, Google Earth ve Map gibi programlar ise tüm dünyadan sokak görüntülerine kadar ayrıntılara ulaşılabilmesine olanak tanımaktadır. Bütün bu alternatif arazi çalışması yöntemleri de müfredatlara entegre edilmelidir.

7. Coğrafya bölümleri son 10-15 yılda hem coğrafya bölümü sayılarının hızla artması hem de yüksek kontenjanlar nedeniyle oluşan hızlı büyümeye hazırlıksız yakalanmıştır. Yeterli öğretim üyesi sayısına sahip olmadan, minimum koşulları sağlayarak açılan bölümler, diğer birçok dersi olduğu gibi arazi çalışmalarını da hakkıyla yapamayacaklardır. İlginçtir ki coğrafya bölümü mezunlarının istihdam oranı gittikçe azalmakta ancak yeni bölümler açılmaya devam etmektedir. Yeni bölümler coğrafyaya olan toplumsal talep nedeniyle açılmamaktadır. Coğrafya bölümleri yıllardır çoğunlukla Türkçe-Matematik (eski adıyla eşit ağırlık) puanı ile öğrenci alınması gerektiğini ifade etmelerine rağmen, YÖK, sözel bölüm öğrencilerinin tercih kısıtlılığından dolayı, coğrafyaya sözel öğrenci almaya devam etmektedir. Böylece coğrafyaya bir talep var gibi görünmektedir. Bu görüntü gerçekçi değildir. Yılda birkaç yeni coğrafya bölümü açılmasından vazgeçilmeli ve coğrafya

bölümlerinin öğrenci kontenjanları 40 ile sınırlandırılmalıdır. İkinci öğretim programları ise kontenjanları azaltma kapsamında kapatılmalıdır. Bu sayının üzerindeki kontenjanlarla arazi çalışması zorlaşmaktadır. Türkiye’de binlerce öğrencinin alındığı açık-uzaktan eğitim coğrafya bölümlerine ihtiyaç olmadığı ise neredeyse tüm coğrafyacıların hemfikir olduğu bir konudur.

8. Aslında arazi çalışmaları ile ilgili problemler, coğrafyanın üniversitelerdeki statüsü ile ilgili daha büyük bir problemi işaret etmektedir. Yeterli altyapı ve öğretim elemanı olmaksızın sürekli coğrafya bölümü açılması bu problemleri daha da büyütmektedir. Türkiye’de akademik coğrafyanın, özetle çevresel determinist ve bölgesel nitelikli bir üniversite konusundan, daha kabul edilebilir, analitik, modern bir üniversite disiplinine dönüştürülmesi gerektiğine dair bir kanı vardır (Arı, 2013, 2017, 2019b; Karabulut, 2013; Kaya, 2010; Özgür, 2018; Özgür ve Yavan, 2013; Yavan ve Kurtar Anlı, 2017). Öngörülen değişim tartışmaları arazi çalışmalarının durumunu, esaslı bir müfredat reformunu da içerecek şekilde yeniden ele alma ve iyileştirmek için bir fırsat da sunmaktadır.

Kaynakça

- Alkış, S. (2008) Coğrafya öğretiminde inceleme gezileri ve arazi çalışmaları. *Coğrafya Öğretiminde Yöntem ve Yaklaşımlar* içinde, (s.93-122). Özey, R. & Demirci, A., (Ed.). İstanbul: Aktif.
- Andelkovic, S., Dedjanski, V., & Pejic, B. (2018). Pedagogical benefits of fieldwork of the students at the Faculty of Geography in the light of the Bologna Process. *Journal of Geography in Higher Education*, 42(1), 110-125.
- Arı, Y. & Kaya, İ. (Ed.). (2014). *Coğrafya araştırma yöntemleri*. Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Arı, Y. Turoğlu, H. & Ölgen, K. (2014). *Coğrafi Bilgi Sistemleri (Cbs) çalıştay sonuç raporu*. Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Arı, Y. (2008a). Coğrafyayı neden çok boyutlu olarak tanımlama ve öğretmeye ihtiyaç vardır? *Coğrafya Öğretiminde Yöntem ve Yaklaşımlar* içinde (s, 1-22). Özey, R. & Demirci, A. (Ed.), İstanbul: Aktif.
- Arı, Y. (2008b). The effects of Bologna process on geography departments in Turkish universities. *Herodot Conference on Future Prospects in Geography Proceedings* içinde (s. 27-35). Liverpool, United Kingdom.
- Arı, Y. (2010a). Integrating fieldwork in undergraduate geography curriculum in Turkish universities. *Proceedings of the IGU-CGE Istanbul Symposium* içinde (s. 269-277). İstanbul, Turkey.
- Arı, Y. (2010b). Coğrafyanın genel eğitime katkısı. *Coğrafya Eğitiminde Kavram ve Değişimler* içinde (s. 9-21). Özey, R., İncekara S. (Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Arı, Y. (2013). Yeni yüzyılda Türkiye’de coğrafya: fırsatlar ve tehditler. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1 (1), 6-13.
- Arı, Y. (2014). Coğrafyada saha öğretimi ve saha araştırmaları. *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 303-317). Arı, Y. Kaya, İ, (Ed.). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Arı, Y. (2017). Çevresel determinizmden politik ekolojiye: son 100 yılda dünya’da ve Türkiye’de insan-çevre coğrafyasındaki yaklaşımlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 1-34.
- Arı, Y. (2018). Coğrafya lisans eğitiminde arazi çalışmaları: problemler ve çözüm yolları. *I. Uluslar arası Coğrafya Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 287-296). Nevşehir.
- Arı, Y. (2019a). Uygulayıcı öğretim üyelerinin bakış açısından coğrafya lisans programlarında arazi çalışmaları sorunları ve çözümleri. *II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 288-296). Eskişehir.
- Arı, Y. (2019b). Innovation and scientific developments: The content analysis of Turkish Geography Discussion List (cografya) (1997-2012). *International Journal of Geography and Geography Education*, 39, 95-120.
- Arı, Y. (2020). Fieldwork in geography undergraduate degree programmes of Turkish Universities: status, challenges and prospects. *Journal of Geography in Higher Education*, 44(2), 285-309.
- Atayeter, Y. & Tozkoparan, U. (2014). Sosyal Bilgiler öğretmenleri ile 6. sınıf sosyal bilgiler öğrencilerinin gezi gözlem yöntemi üzerine düşünceleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 1-21.
- Aytaç, A. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eğitimlerinde gezi-gözlem metodunun yeri ve önemi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 55-69.

- Balcı, A. (2012). Geography teacher candidates' experiences of field study in western Anatolia: A qualitative study. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(2), 988-997.
- Bland, K., Chambers, B., Donert, K. & Thomas, T. (1996) Fieldwork. *Geography Teachers' Handbook. Geographical Association*, Bailey içinde (s. 165-175). P. & Fox, P. (Eds.) Sheffield.
- Boyle, A., Maguire, S., Martin, A., Milsom, C., Nash, R., Rawlinson, S., Conchie, S. (2007). Fieldwork is good: The student perception and the affective domain. *Journal of Geography in Higher Education*, 31(2), 299-317.
- Charles-Edwards, E., Bell, M. & Corcoran, J. (2014). Integrating undergraduate fieldwork into the study of human mobility. *Australian Geographer*, 45, 505-519.
- Cook, V. (2010). Exploring students' personal experiences of geography fieldwork. *Teaching Geography*, 35, 55-57.
- Çalışkan, O. (2008). Flüvyal jeomorfoloji konularında gezi gözlem metodu ve değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Çalışkan, O. (2011). Virtual field trips in education of earth and environmental sciences. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44(1), 91.
- Çalışkan, O. (2015). *Coğrafya eğitimi ve arazi çalışmaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Davies, T. Lorne, C. & Sealey-Huggins, L. (2019). Instagram photography and the geography field course: Snapshots from Berlin. *Journal of Geography in Higher Education*, 43(3), 362-383.
- Doğanay, H. (2002). *Coğrafya öğretim yöntemleri: orta öğretimde coğrafya eğitiminin esasları*. (5. Baskı). Erzurum: Aktif.
- Dummer, T., Cook, I., Parker, G., Barrett, G. & Hull, A. (2008). Promoting and assessing 'deep learning' in geography fieldwork: An evaluation of reflective field diaries. *Journal of Geography in Higher Education*, 32(3), 459-479.
- Foskett, N. (1999). Forum: Fieldwork in the geography curriculum – international perspectives and research issues. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 8(2), 159-163.
- France, D. & Haigh, M. (2018). Fieldwork@ 40: fieldwork in geography higher education. *Journal of Geography in Higher Education*, 42(4), 498-514.
- Fuller, I. C. (2006). What is the value of fieldwork? Answers from New Zealand using two contrasting undergraduate physical geography field trips. *New Zealand Geographer*, 62, 215-220.
- Fuller, I. C. (2012). Taking students outdoors to learn in high places. *Area*, 44(1), 7-13.
- Fuller, I. C., Gaskin, S. & Scott, I. (2003). Student perceptions of geography and environmental science fieldwork in the light of restricted access to the field, caused by foot and mouth disease in the UK in 2001. *Journal of Geography in Higher Education*, 27(1), 79-102.
- Fuller, I., Edmondson, S., France, D., Higgitt, D., & Ratinen, I. (2006). International perspectives on the effectiveness of geography fieldwork for learning. *Journal of Geography in Higher Education*, 30(1), 89-101.
- Garipağaoğlu, N. (2001). Gezi-gözlem metodunun coğrafya eğitimi ve öğretimindeki yeri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 3(2), 13-30.
- Geçit, Y. (2010). Coğrafya eğitimi araştırmalarında temel yönelimler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(2), 923-987.
- Girgin, M. Sever, R. & Gök, Y. (2003). Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat ve Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi coğrafya öğrencilerinin uygulama gezilerine ilişkin görüşleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(1), 7-20.
- Gök, Y. & Girgin, M. (2001). Ortaöğretim coğrafya programında deney ve gezi-gözlemin önemi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7(6), 61-73.
- Gökçe, N. (2009). Türkiye'de öğretmen yetiştirmede coğrafya eğitiminin sorunları ve öneriler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(2), 721-768.

- Gümüş, N. & İlhan, A. (2013). Küreselleşmenin Türkiye üniversiteleri coğrafya öğretmenliği ve bölümleri yapısı üzerinde etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 47-71.
- Hope, M. (2009). The importance of direct experience: A philosophical defence of fieldwork in human geography. *Journal of Geography in Higher Education*, 33(2), 169-182.
- Hovorka, A. J. & Wolf, P. A. (2009). Activating the classroom: Geographical fieldwork as pedagogical practice. *Journal of Geography in Higher Education*, 33(1), 89-102.
- İzbirdir, R., (1968). Coğrafi araştırma gezileri ve hazırlıkları. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-51.
- Karabulut, M. (2013). Fiziki coğrafya tarihi ve felsefesi. In Demirci, A. & Arı, Y. (Eds.), *Coğrafyacılar Derneği yıllık kongresi bildiriler kitabı* (s. 425-433). İstanbul: Coğrafyacılar Derneği.
- Kasimov, N. S., Chalov, S. R. & Panin, A. V. (2013). Multidisciplinary field training in undergraduate Physical Geography: Russian experience. *Journal of geography in Higher Education*, 37(3), 416-431.
- Kaya, İ. (2010). Değişen sosyal ve bilimsel bağlam ve coğrafyanın sorumlulukları. R. Özey & S. İncekara (Eds.), *Coğrafya Eğitiminde Kavram ve Değişimler içinde* (s. 227-242). Ankara: Pegem Akademi.
- Kent, M., Gilbertson, D. D. & Hunt, C.O. (1997). Fieldwork in geography teaching: a critical review of the literature and approaches, *Journal of Geography in Higher Education*, 21(3), 313-332.
- Kızılcıaoğlu, A. (2003). İlköğretim okullarında bir kırsal yerleşmeye düzenlenecek gözlem gezisinde gerçekleştirilecek etkinlikler ile bir gezi planı önerisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(9), 1-21.
- Kobayashi, A. (1994) Coloring the field: gender, 'race' and the politics of fieldwork, *Professional Geographer*, 46(1), 73-80.
- Koç, H. (2018). Teaching geography in higher education: A case study of problem-based learning. *Review of International Geographical Education Online*, 8(2), 311-337.
- Koçman, A. & Sütgibi, S. (2004). Geographical education and training at Turkish universities. *International Research in Geographical & Environmental Education*, 13(1), 97-102.
- Lonergan, N. & Andresen, L. W. (1988). Field-based education: some theoretical considerations. *Higher Education Research and Development*, 7(1), 63-77.
- Maskall, J. & Stokes, A. (2008). *Designing effective fieldwork for the environmental and natural sciences*. Plymouth, UK: Higher Education Academy Subject Centre for Geography, Earth and Environmental Sciences.
- McEwen, L. & Harris, F. (1996). The undergraduate geography fieldweek: challenges and changes, *Journal of Geography in Higher Education*, 20(3), 411-421.
- Murphy, A. B. (2007). Geography's place in higher education in the United States. *Journal of Geography in Higher Education*, 31(1), 121-141.
- Nairn, K. (2005) The problems of utilizing 'direct experience' in geography education. *Journal of Geography in Higher Education*, 29(2), 293-309.
- Nundy, S., Dillon, J. & Dowd, P. (2009). Improving and encouraging teacher confidence in out-of-classroom learning: The impact of the Hampshire Trailblazer project on 3-13 curriculum practitioners. *Education 3-13*, 37(1), 61-73.
- Özay, E. (2003). Ortaöğretim coğrafya eğitimi ve öğretiminde gezi-gözlem metodunun öğrenci başarısı üzerine etkisi ve diğer öğretim metodlarıyla karşılaştırılması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*.
- Özgen, N. (2011). Fiziki coğrafya dersi öğretim metoduna farklı bir yaklaşım: gezi-gözlem destekli öğretim. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 373-388.
- Özgüç, N. (1984). *Beşeri coğrafya'da veri toplama ve değerlendirme yöntemleri*. Yayın No. 2511, 2. İstanbul. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Özgür, E. M. (2018). Türk beşeri coğrafyasında yenileşme eğilimleri: Değişim aktörlerinin perspektifinden bir değerlendirme. *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 142-170.

- Özgür, E. M., & Yavan, N. (2013). Türk coğrafyacılarının iç hesaplaşması: Neden başaramadık, nasıl başarabiliriz. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1), 14–38.
- Scott, G. W., Goulder, R., Wheeler, P., Scott, L. J., Tobin, M. L., & Marsham, S. (2012). The value of fieldwork in life and environmental sciences in the context of higher education: A case study in learning about biodiversity. *Journal of Science Education and Technology*, 21(1), 11-21.
- Scott, I., Fuller, I., & Gaskin, S. (2006). Life without fieldwork: Some lecturers' perceptions of geography and environmental science fieldwork. *Journal of Geography in Higher Education*, 30(1), 161–171.
- Şenol, E. (2018). Uygulamaların ardından “arazi çalışmalarının önemi” üzerine nitel ve nicel değerlendirmeler. In *International Symposium on Geography Education, Proceedings Book*, (pp. 423–434). Nevşehir, Turkey
- Şeremet, M. & Chalkley, B. (2012). Geography in Turkish higher education. *Planet*, 26(1), 59–65.
- Şeremet, M. & Chalkley, B. (2016). Geography, GIS and employability in Turkey. *Journal of Geography in Higher Education*, 40(2), 238–253.
- Tağrikulu, P. & Yılmaz, C. (2019). Investigation of contribution of outdoor education to spatial problems and their solutions. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 23–39.
- Tal, T., & Morag, O. (2009). Reflective practice as a means for preparing to teach outdoors in an ecological garden. *Journal of Science Teacher Education*, 20(3), 245-262.
- Taylor, R. (2005). It's virtually fieldwork!. *Teaching Geography*, 30(3), 157-160.
- Ünlü, M. & Özdemir, F. (2018). Ortaöğretimde fiziki coğrafya kazanımlarına uygun arazi çalışmalarının planlanması (İstanbul ili örneği). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 49-62.
- Wilson, H., Leydon, J., & Wincentak, J. (2017). Fieldwork in geography education: defining or declining? The state of fieldwork in Canadian undergraduate geography programs. *Journal of Geography in Higher Education*, 41(1), 94-105.
- Yavan, N., & Kurtar Anlı, C. (2017). (Un)Making human geography in Turkey under the dominance of environmental determinism. *Posseible Düşünme Dergisi*, 13, 77–98.
- Yıldırım, T., & Arıbaş, K. (2017). Coğrafya öğretiminde gezi gözlem yöntemi: örnek bir rota çalışması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 16-29.
- Yılmaz, C. & Bilgi, M. G. (2011). Aday öğretmenlerin coğrafya arazi çalışmalarına bakışı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 961-983.
- Yılmaz, C. (1997). Coğrafya eğitiminde arazi tatbikatlarının önemi ve bir uygulama örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 287-307.
- Zeren, M. G. (2015). Üniversite öğrencilerinin gözü ile coğrafya eğitimcisi: Bir olgubilim araştırması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 189–208.

Atıf/Citation

Arslan, F., Üzülmöz, M., (2020), Öğrenci Tercihlerine Göre Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nin Etki Alanındaki Değişimler (2000-2019). Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 31-48

ÖĞRENCİ TERCİHLERİNE GÖRE MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ'NİN ETKİ ALANINDAKİ DEĞİŞİMLER (2000 – 2019)¹

The Changes in The Impact Area of Manisa Celal Bayar University According to Student Preferences (2000 – 2019)

Doç. Dr. Ferhat ARSLAN²

Dr. Mehmet ÜZÜLMEZ³

Öz

Üniversiteler, sadece verdikleri eğitim değil; buldukları şehri, bölgeyi ya da ülkeyi etkileyebilmeleri ile de üzerinde durulması gereken kurumlardır. Genç nüfusunun artışı ile birlikte üniversite eğitimi almak isteyen kişi sayısının artması, Türkiye’de üniversiteleşme hızını da yükseltmiştir. Türkiye, mevcut 212 üniversite ile üniversiteleşmesini niceliksel olarak tamamlamak üzeredir. Üniversitelerin niteliklerinin geliştirilebilmesi için bölgesel kalkınma odaklı ihtisaslaşmanın amaçlanması üniversitelerin etki alanlarının belirlenmesini gerekli kılmıştır. Bu çalışma, Manisa Celal Bayar Üniversitesinin (MCBÜ) etki alanını bulmayı amaçlamış ve belirlenen fakültelerin birinci sınıfına kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet illerini temel veri olarak kullanmıştır. Çalışmada elde edilen veriler ArcGIS 10.4.1 yazılımı ile sayısallaştırılmış ve çeşitli haritalar ile üniversitenin etki alanındaki değişim ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda, üniversiteye kayıt yaptıran öğrencilerin ikametlerinin Ege Bölgesi ve bölgeye komşu durumundaki Marmara ve Akdeniz bölgelerindeki illerde ağırlıkta olması nedeniyle üniversitenin etki alanının bölgesel nitelikli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Etki Alanı, Manisa, Öğrenci Tercihleri.

Abstract

Universities are institutions that should be emphasized not only with their education, but also with their potential to affect the city, region or country. The increasing number of young people who want to get the college education of the population, it has increased the speed of a university degree in Turkey. Turkey has also completed a university degree to quantitatively with 212 universities. This situation made it necessary to determine the impact areas of the universities, aiming the regional development-oriented specialization in order to improve the qualifications of the universities. This study

¹ Bu çalışma, 3-5 Ekim 2019 tarihleri arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından düzenlenen II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi’nde sunulan ve tam metni basılan “YÖK Atlas Veri Tabanına Göre Üniversitelerin Etki Alanındaki Değişimler: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Örneği” başlıklı çalışmanın geliştirilmesi ve güncellenmesi ile hazırlanmıştır.

² Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, ferhat.arslan@cbu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-9495-921X

³ Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, mehmet_uzulmez@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9116-0090

aimed to find the influence area of MCBU and used the residence cities of the students enrolled in the first year of the specified faculties as basic data. In the study, the data obtained were digitized using ArcGIS 10.4.1 software and the change in the domain of the university was presented with various maps. As a result of the study, it was concluded that the impact of the university is regional because the residences of the students enrolled in the university are predominant in the provinces of the Aegean and Marmara and Mediterranean regions adjacent to the region.

Keywords: *University, Impact Area, Manisa, Student Preferences*

1. Giriş

Eğitim, günümüz toplumlarının ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmelerini gerçekleştirmeleri için en önemli araçtır. Ülkelerin gelişmişlik göstergeleri arasında okur-yazar oranı, yükseköğretimden mezun kişi sayısı gibi kriterlerin ele alınması eğitimin aynı zamanda bir gelişmişlik belirteci olduğunu gösterir. Dolayısıyla eğitim, ülkelerin günümüz dünyasında söz sahibi olmaları açısından önemli bir kavram haline gelmiştir. Kökeni, Fransızca *université* kelimesine dayanan ve önemli bir eğitim kurumu olan *üniversite* sözcüğü ise, “Bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul vb. kuruluş ve birimlerden oluşan öğretim kurumu, darülfünun.” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Toplumsal gelişimin merkezinde yer alan üniversiteleri (Erdem, 2013), örgün ve uzaktan eğitim sürecinde en yüksek düzeyde eğitimin verildiği merkezler olarak belirlemek mümkündür.

Toprak (2012), yükseköğrenime olan talep artışı ve dönemin ihtiyaçlarını giderme isteğiyle üniversitelerin üzerinde önemle durulan kurumlar haline geldiğini ifade eder. Üniversiteler ayrıca kuruldukları yerlerde şehrin kentsel fonksiyonlarında neden olduğu değişimlerle (sosyo- ekonomik, sosyo-kültürel, ticari vb.) şehrin hayatına canlılık kazandırarak küçük ve orta büyüklükteki kentlerin hızlı bir büyüme sürecine girmesine neden olur (Sargın, 2007; Işık, 2008). Üniversiteler aynı zamanda birer kültür elçisi olan öğrencileri aracılığıyla da şehirlerin tanıtılmasında etkin rol oynar (Aliagaoglu ve Uzun, 2017). Bu açıdan bakıldığında üniversiteler; bireylerin, şehirlerin ve ülkelerin ekonomik düzeylerinin yükseltilmesinin yanında bulunduğu toplumun sosyal ve kültürel zenginliklerinin artırılmasında yaptığı katkılar nedeniyle üzerinde çalışılmayı hak eden kurumlardır.

Türkiye’de, üniversitelerin buldukları kente, bölgeye ya da ülkeye katkılarına yönelik çok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. 1990’lı yıllardan itibaren yapılmaya başlanan bu çalışmalar, çeşitli yöntem ve modellemelerle üniversitelerin etkilerini incelemiştir. Aydemir (1994) tarafından hazırlanan ve bu konunun ilklerinden sayılabilecek çalışmada, Karadeniz Teknik Üniversitesi’nin Trabzon kentine etkisi ekonomik açıdan ele alınırken; Atik (1999) ise, Erciyes Üniversitesi’nin Kayseri kentindeki yerel ekonomiye katkısı rolü üzerinde durmuştur.

2000’li yıllara gelindiğinde üniversitelerin etkileri üzerinde de çok sayıda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birisi olan ve Gültekin, Çelik ve Nas (2008) tarafından hazırlanan makalede üniversitelerin kente olan etkileri toplumsal yapı, istihdam, sanayileşme, nüfus, kentleşme ile sosyal ve kültürel yapı açısından incelenirken; Çokgezen ve Altun (2018) üniversitelerin bölge ekonomisine katkısını “her ile bir üniversite” politikası üzerinden değerlendirmiştir. Öztürk, Torun ve Öztürk (2011), Anadolu’da kurulan üniversitelerin buldukları illerin sosyo-ekonomik yapılarına katkılarını incelediği çalışmalarında, üniversitelerin söz konusu katkılarının gerçekleşmesinde kentin fiziki, ekonomik ve sosyal/kültürel altyapısının önemli rol oynadığını belirtmiş ve bu faktörlerin eksik kaldığı durumlarda üniversitelerin kente etkisinin azalacağını vurgulamıştır. Işık (2008) çalışmasında, 1992 yılında kurulmuş 15 üniversitenin buldukları kente etkilerini nüfus artışı ve göç özellikleri üzerinde incelerken; Çınar ve Emsen (2001) Atatürk Üniversitesi’nin Erzurum ilinin ekonomik ve sosyal yapısı üzerindeki etkisini; Yavuzçehre (2016) ise, Pamukkale Üniversitesi’nin Denizli kentine olan etkisini araştırmıştır.

İlgili literatüre bakıldığında üniversiteler hakkında yapılan çalışmaların üzerinde durduğu bir diğer konunun üniversitelerin tercih edilme nedenleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Türkiye’de son yıllarda üniversite sayısındaki ciddi artış araştırmacıları söz konusu üniversitelerin tercih edilmelerinde hangi faktörlerin etkili olduğunu bulmaya itmiştir. Türkiye’de bu konu üzerinde yapılmış en kapsamlı çalışmalardan birisi Çatı, İftar ve Özcan (2016)’ın Türkiye genelinde hazırlamış oldukları araştırmadır. Bölgelerin en fazla nüfus yoğunluğuna sahip illerinden kolayda örneklem yöntemiyle üniversite sınavına hazırlanan 1112 öğrencinin seçildiği çalışmanın sonunda, üniversite tercihlerine etki eden faktörler arasında saygınlık, imkan, kampüs ve sosyallik öne çıkmıştır.

Literatürde bir ya da daha fazla üniversitenin örneklem olarak seçilmesi ile yürütülmüş üniversitelerin tercih edilme nedenlerini belirlemeyi amaçlayan çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan, Apaydın ve Kapucu (2017)’nin Akdeniz Üniversitesi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi lisans öğrencileri üzerinde yapmış oldukları araştırma sonucunda; üniversitenin sunmuş olduğu maddi olanaklar, yakın tanıdıklar, eğitimin maliyeti, üniversite hakkında bilgilendirme, iş olanakları, lise eğitiminin etkisi ve coğrafi konum üniversite tercihinde etkili olan faktörler olarak belirlenmiştir. Yakar, Odabaşı ve Gündeğer (2016)’ın üç farklı üniversitede (Hacettepe, Siirt ve Aksaray) yürüttükleri çalışmada ise sınav puanı, eğitim kalitesi, aile veya arkadaş çevresi ile aynı/yakın ilde olunması üniversite tercihinde etkili olan faktörler olarak öne çıkmıştır. Akar (2012)’in Uludağ, Balıkesir ve

Çanakkale'deki üniversitelerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden 450 öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada; saygınlık, üniversitenin coğrafi konumu ve üniversiteyle ilgili bilgi edinilen kaynaklar temel etmenler olarak belirlenmiştir. Eren (2014) tarafından yapılan çalışmada ise, Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin üniversite tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonrasında bu faktörler; sınavdan alınan puan, üniversite ve fakültenin mevcut durumu ve sağladığı imkanlar ile kentin doğal ve beşeri özellikleri olmuştur.

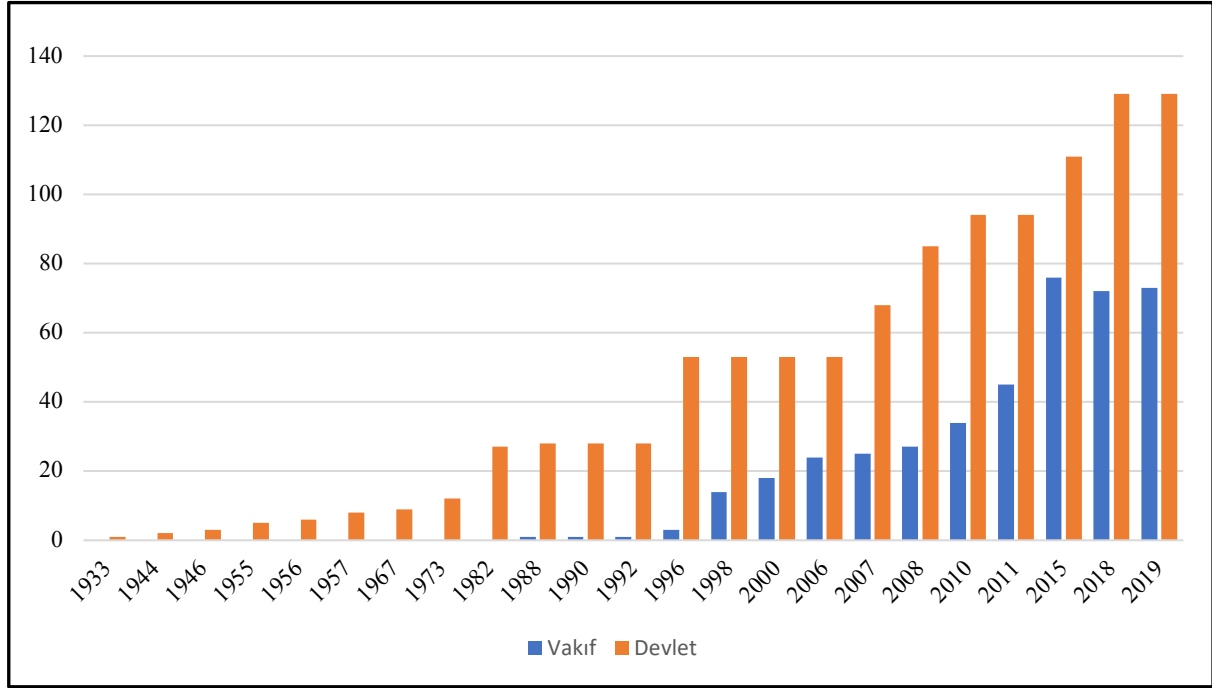
Son yıllarda Türkiye'de çok sayıda üniversitenin açılması üniversitelerin etki alanlarının belirlenmesini gerekli kılmıştır. Eğitim dışında sağlık, sosyo-kültürel ve ekonomik açılarından buldukları şehri ve bölgeyi etkileyen üniversitelerin illere göre tercih edilme durumlarının ortaya çıkarılması üniversiteleşme politikalarının belirlenmesi için önemli bir veri kaynağı olabilmektedir. Çünkü son yıllarda Dünya çapında birçok üniversitenin kendini dönüştürdüğü ve Çiftçi (2010)'nin *üçüncü kuşak üniversite* şeklinde tanımladığı girişimci ve toplumla bütünleşen üniversitelerin Türkiye'deki sayılarının artması için bu verilere ihtiyaç vardır. Ancak literatürde illere göre üniversitelerin tercih edilme durumunu konu alan az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan olan ve Günel (2019) tarafından hazırlanan araştırmada, öğrenci tercihlerine göre Harran Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nün etki alanındaki değişimler belirlenmiştir. Çalışmada 2005 - 2019 yılları karşılaştırılmış, bölüme gelen öğrencilerin illere göre dağılımının 18 ilden 11 ile düştüğü ortaya çıkarılmış ve bunun temel nedeni olarak Türkiye'de coğrafya bölüm sayısının artışı gösterilmiştir.

2. Türkiye'de Üniversiteleşme ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi

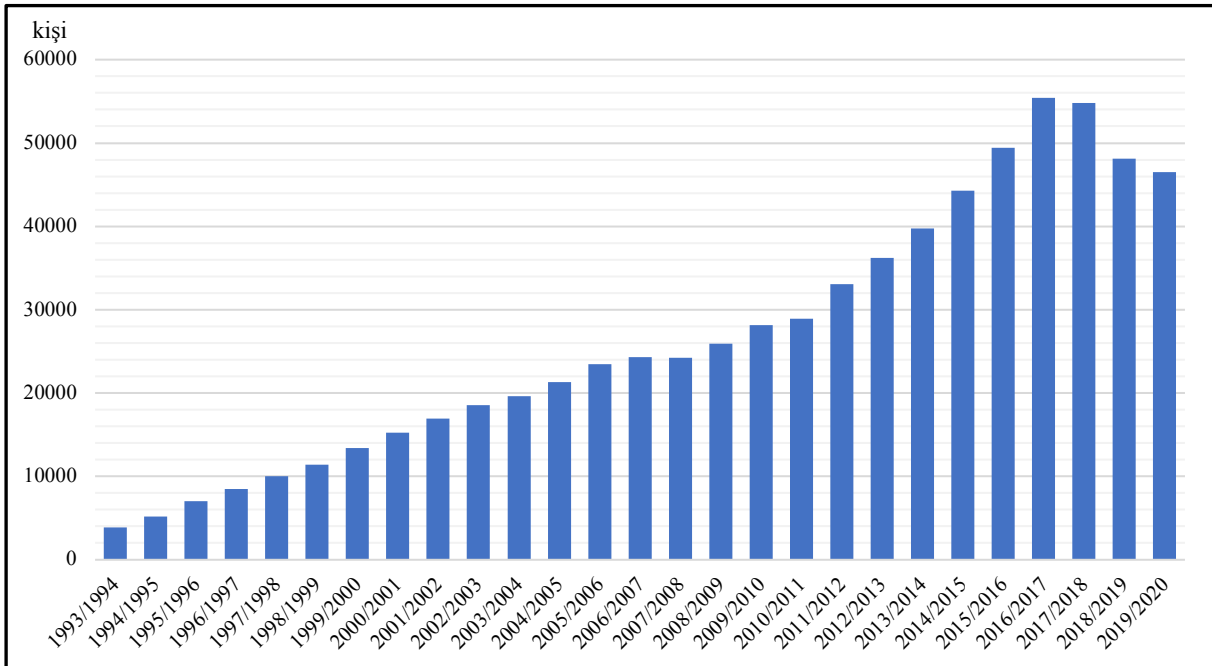
Nüfus artış hızına paralel genç nüfus oranının da yükselmesi Türkiye'de üniversite eğitimi almak isteyen kişi sayısının da artmasına neden olmuştur. Üniversite eğitimi almak isteyen kişi sayısının artması Türkiye'de üniversiteleşme hareketini de hızlandırmıştır. İlk olarak 1933 yılında İstanbul Üniversitesi'nin kurulması ile başlayan Türkiye'de üniversiteleşme hareketi, İstanbul Teknik Üniversitesi (1944) ve Ankara Üniversitesi (1946)'nin kurulması ile devam etmiştir. Ege Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (1956), Atatürk Üniversitesi (1957), Hacettepe Üniversitesi (1967), Boğaziçi Üniversitesi (1971), Dicle Üniversitesi (1973), İnönü Üniversitesi (1975)'nin açılmasıyla devam eden Türkiye'deki üniversiteleşme hareketi; 1982 yılında kurulan Anadolu, Akdeniz, Dokuz Eylül, Trakya, Van 100. Yıl, Gazi ve Marmara üniversiteleri ile ivme kazanmıştır. Türkiye'deki üniversiteleşme hareketinin doruk noktaya çıktığı yıl ise 23 üniversitenin kurulduğu 1992 yılıdır. 1992 yılı üniversitelerin Anadolu'da yaygınlaştığı yıl olarak da dikkat çekmektedir.

2000'li yıllar Türkiye'de üniversite sayısının artması ve her ilde en az bir üniversite kurulması bakımından bir dönüm/kırılma noktası olmuştur. Bu yıllardan sonra üniversite sayısı %91,2'lik bir artışla neredeyse iki katına çıkarak 110'a ulaşmıştır (Onsekiz ve Atmaca, 2016: 651). Yıl bazında bakıldığında ise, nüfusun nisbeten az olduğu Anadolu şehirlerinde 15 üniversitenin açıldığı 2006 yılı ve "Her ilde bir üniversite" politikasının neticesiyle 18 üniversitenin kurulduğu 2007 yılı üniversiteleşme hareketinde önemli tarihlere sahiptir. 2008 - 2018 yılları arasında 31 üniversitenin faaliyete geçtiği Türkiye'de, günümüzde 73'ü vakıf 129'u devlet olmak üzere toplam 212 üniversite bulunmaktadır (YÖK, 2019a ve 2019b).

Türkiye'nin en önemli tarım, sanayi ve ticaret şehirlerinden birisi olan Manisa'da 11 Temmuz 1992 tarih ve 21282 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 3837 sayılı kanun ile kurulan Celal Bayar Üniversitesi'nin adı 2016 yılında kabul edilen Torba Kanun Tasarısı ile Manisa Celal Bayar Üniversitesi (MCBÜ) olarak değişmiştir. Üniversite kurulmadan önce il içerisinde bulunan Ege Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi'ne bağlı birimler üniversitenin temelini oluşturmuştur. Günümüzde 14 fakülte, 2 yüksekokulu, 15 meslek yüksekokulu, 3 enstitü, 29 araştırma merkezi olmak üzere toplam 63 birim ile eğitim ve öğretime devam eden MCBÜ'de 2019/2020 eğitim – öğretim yılı itibarıyla toplam 46.525 öğrenci bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 1: Türkiye’de üniversite sayılarındaki değişim.
Kaynak: YÖK, 2019a ve 2019b’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 2: MCBÜ’deki öğrenci sayılarındaki değişim (1992 – 2019).
Kaynak: MCBÜ (2019).

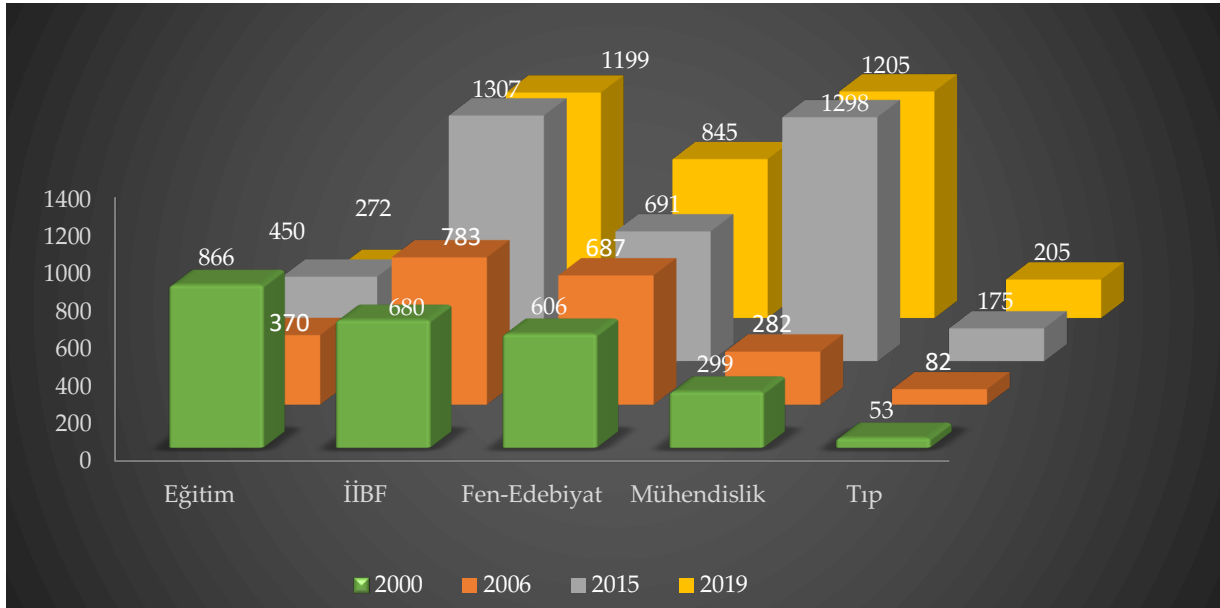
3. Amaç ve Yöntem

Türkiye, üniversite eğitimi almak isteyen kişi sayısının artmasına paralel olarak niceliksel açıdan istediği üniversiteleşme hedefine ulaşmış görünmektedir. Ancak üzerinde durulan başka bir konu ise üniversitelerin niteliksel kalitesinin artırılmasıdır. Bu amaçla 2015 yılında YÖK tarafından üniversitelerin ihtisaslaşmasını amaçlayan “Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi” başlatılmıştır. Bu projede çeşitli bakanlıklar ve kurumlar ile yapılan işbirliği neticesinde üniversitelerin belirli alanlarda uzmanlaşması

hedeflenmiştir. Üniversitelerin yalnızca deneyimli, yetenekli ve uzman insanların yetiştirildiği değil aynı zamanda "cazibe merkezleri" haline getirilmesi ile üniversitenin bulunduğu bölgeye yetenekli insanların çekilmesinin kolaylaşmasını (YÖK, 2018) amaçlayan bu proje ile üniversitelerde niteliksel gelişimin sağlanacağı düşünülmektedir.

Günümüzde sınırlı sayıda üniversitenin ihtisaslaşma programına dahil olmasına rağmen bu sayının artırılması beklenmektedir. Üniversitelerin ihtisaslaşmasının önünün açılması ise o üniversitenin *etki alanının* belirlenmesine bağlıdır. Üniversitelerin bulunduğu bölgeye ve kente hangi etkilerinin olduğunun belirlenmesinin yanında; o üniversiteye yerleşen öğrencilerin hangi illerde ikamet ettiğinin ortaya çıkarılması ile elde edilecek etki alanı üniversitelerin niteliklerinin artırılmasında kullanılacak önemli bir parametre olacaktır.

Bu çalışma (MCBÜ)'nün lisans düzeyindeki etki alanını belirlemeyi amaçlamıştır. Bölgesinde hatırı sayılır bir önemi olan Manisa; bir sanayi kenti olmasının yanında aynı zamanda tarım ve ticaret kentidir. İlerdeki tek üniversite durumundaki MCBÜ'nün lisans düzeyindeki etki alanının ve bu alandaki değişimin belirlenmesi çalışmanın temel hedefidir. Bu amaç doğrultusunda MCBÜ'ye belirlenen yıllarda kayıt olan birinci sınıf öğrencilerinin nüfusa kayıtlı oldukları illerin yıllara göre nasıl bir değişim gösterdiği ortaya konulmuştur. Çalışmanın temel verilerini Yükseköğretim Program Atlası (YÖKAtlas)'ndan ve MCBÜ'den alınan sayısal veriler oluşturmuştur. Hedeflenen amaç doğrultusunda lisans düzeyinde öğrenci alımının gerçekleştiği belirli fakülteler seçilmiştir. Fakülte seçiminde ise, üniversite bünyesinde en çok öğrencinin alındığı fakülteler göz önüne alınmıştır. İktisadi ve İdari Bilimler, Eğitim, Fen – Edebiyat, Mühendislik ve Tıp fakültelerinin birinci sınıfına kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettikleri iller 2000, 2006, 2015 ve 2019 yılları baz alınarak belirlenmiştir (Şekil 3). Seçilen yılların belirlenmesinde üniversiteleşme hareketi kapsamında yeni açılan üniversite sayısının fazla olduğu yıllar dikkate alınmıştır. Elde edilen veriler, ArcGIS 10.4.1 yazılımı kullanılarak sayısallaştırılmış ve çeşitli haritalar ile üniversitenin etki alanındaki değişim ortaya konulmuştur. Tüm sınıflar düzeyinde ve fakülte/yüksekokul bazında çok sayıda verinin işlenmesindeki zorluklar nedeniyle çalışma belirli fakülte ve sınıf bazında yürütülmüştür. Bu durum çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Şekil 3: Çalışmada temel veri olarak kullanılan birinci sınıfa kayıtlı öğrenci sayılarının değişimi.
Kaynak: YÖKAtlas (2019); MCBÜ (2019).

4. Bulgular

Fakülte Bazında Etki Alanındaki Değişim

Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nin etki alanındaki değişimin belirlenmesi için üniversite bütününde en çok öğrenci alan ve lisans düzeyinde eğitim veren fakülteler baz alınmıştır. Bu kapsamda Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Tıp Fakültesi'nin 2000, 2006, 2015 ve 2019 yıllarında bu fakültelerin lisans programlarının birinci sınıfına kayıtlı olan öğrencilerin ikamet ettiği

iller belirlenmiştir. Belirlenen illerin Türkiye haritası üzerinde dağılımları verilerek üniversitenin fakülte bazlı etki alanındaki değişim ortaya konulmuştur.

Eğitim Fakültesi

Manisa'nın Demirci ilçesi sınırlarında bulunan Eğitim Fakültesi, 1964 yılında *İlk Öğretmen Okulu* olarak açılmış ve 1976 yılına kadar da *Öğretmen Lisesi* şeklinde öğrenci alımına devam etmiştir. Bu dönemden sonra *öğretmen okulu ve eğitim enstitüsü* adını almış ve iki yıllık eğitim enstitüsünü bünyesine katmıştır. 1976-1980 yılları arasında sadece eğitim enstitüsüne öğrenci alımının yapıldığı okul, 1982'de Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi'ne bağlanarak *Eğitim Yüksekokulu* adını almıştır. 1989/1990 eğitim-öğretim yılından itibaren öğretim süresi 4 yıla çıkarılan okul, 1992 yılında fakülteye dönüştürülmüş ve Celal Bayar Üniversitesi'nin açılması ile üniversitenin ilk fakültelerinden birisi olmuştur (Eğitim Fakültesi, 2014)

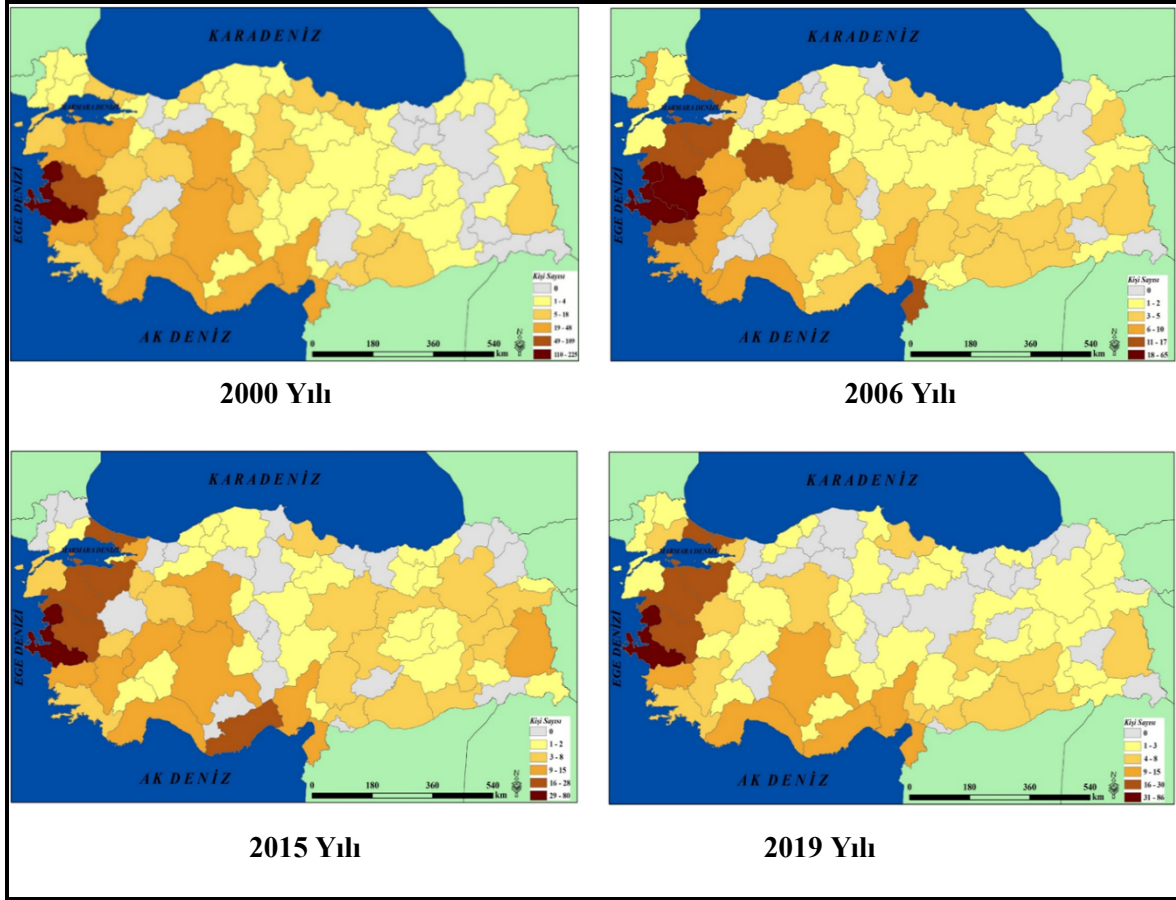
Tablo 1, yıllar bazında Eğitim Fakültesi'nin birinci sınıfına kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettiği ilk üç ili göstermektedir. Tüm yıllarda kayıt yapan öğrencilerin en çok ikamet ettiği ilin İzmir olduğu fakültede, ikinci ve üçüncü sıradaki illerde değişiklik söz konusudur. 2000, 2006 ve 2019 yıllarında ikinci sırada olan Manisa, 2015 yılında İstanbul'dan sonra üçüncü sırada yer almıştır. 2000 ve 2006 yılında üçüncü sırada bulunan Balıkesir ise, 2015 ve 2019 yıllarında bu sıralamada yer almamıştır.

Tablo 1: Eğitim Fakültesi'ne kayıt yaptıran birinci sınıf öğrencilerinin ikamet ettiği ilk üç il

Yıllar	İller	Öğrenci Sayısı
2000	İzmir	225
	Manisa	109
	Balıkesir	48
2006	İzmir	65
	Manisa	40
	Balıkesir	17
2015	İzmir	80
	İstanbul	28
	Manisa	26
2019	İzmir	42
	Manisa	15
	İstanbul	18

Kaynak: YÖKAtlas (2019); MCBÜ (2019).

Şekil 4, Eğitim Fakültesi'ne kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettiği illerin dağılımını yıl bazında göstermektedir. Tüm yıllarda İzmir, Manisa ve diğer komşu illerde gelen öğrencilerin yoğunlukta olduğu fakültede; 2000 yılında 16, 2006 yılında 13, 2015 yılında 20 ve 2019 yılında 23 ilden hiçbir öğrenci fakülteye kayıt yaptırmamıştır.

Şekil 4: Eğitim Fakültesi'nin birinci sınıfına kayıtlı öğrencilerin ikamet illerinin yıllara göre değişimi.

Fen-Edebiyat Fakültesi

Fen-Edebiyat Fakültesi 1992 yılında 3837 Sayılı Yasa ile kurulmuş ve 1993-1994 eğitim – öğretim yılında ilk kez öğrenci alımı yapmıştır. Fakülte ilk etapta Biyoloji, Fizik, Kimya, Matematik, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde eğitim verilirken; sonraki yıllarda açılan İngiliz Dili ve Edebiyatı, Sanat Tarihi, Arkeoloji, Sosyoloji, Felsefe ve Mütercim Tercümanlık bölümlerinde de öğrenci alımı gerçekleşmiştir.

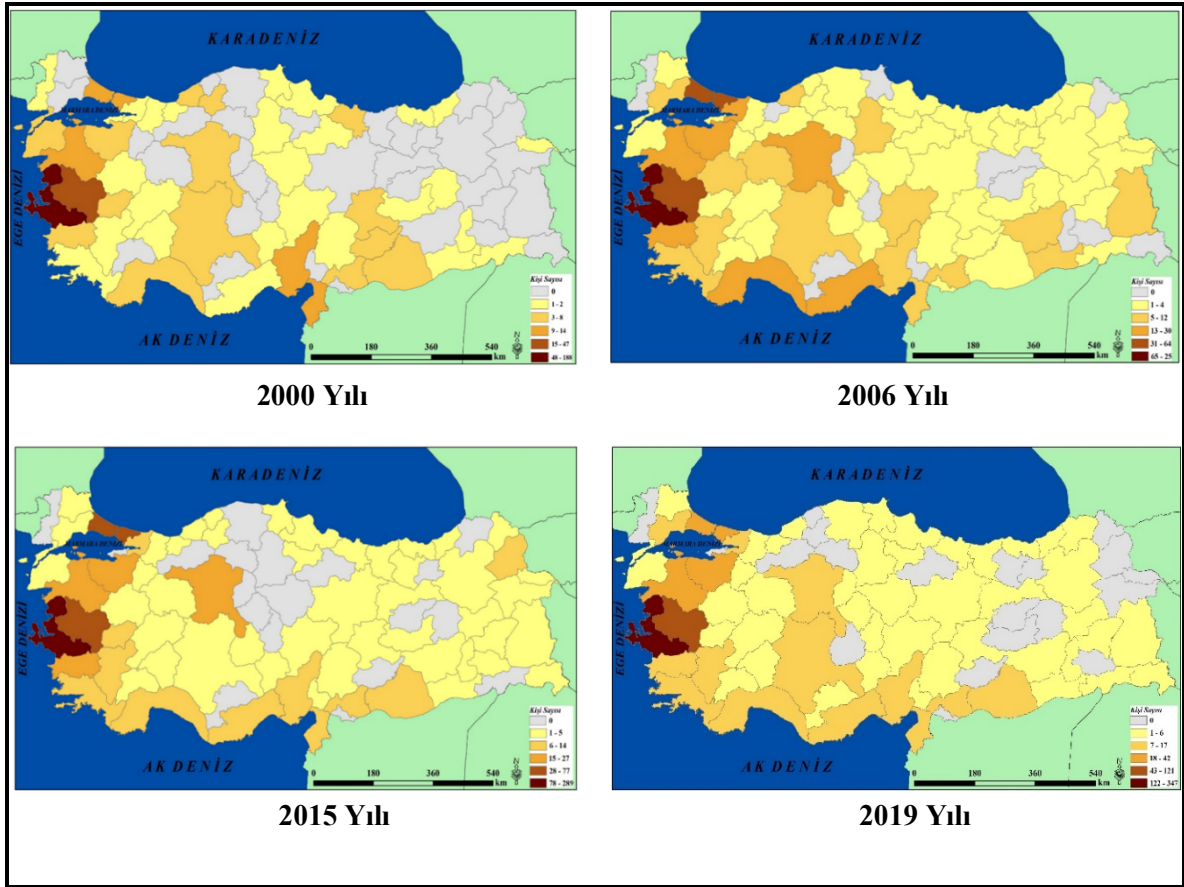
Tablo 2, yıllar bazında Fen-Edebiyat Fakültesi'nin birinci sınıfına kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettiği ilk üç ili göstermektedir. Tüm yıllarda kayıt yapan öğrencilerin en çok ikamet ettiği ilin İzmir olduğu fakülte, ikinci il Manisa olmuştur. 2006 ve 2015 yıllarında İstanbul'un üçüncü sırada yer aldığı listede, 2000 yılında Adana; 2019 yılında ise 42 öğrenci ile Bursa ve Balıkesir illeri üçüncü sırada yer almıştır.

Şekil 5, Fen-Edebiyat Fakültesi'ne kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettiği illerin dağılımını yıl bazında göstermektedir. Tüm yıllarda İzmir, Manisa ve Ege Bölgesi'ndeki diğer illerde gelen öğrencilerin yoğunlukta olduğu fakülte; 2000 yılında 34, 2006 yılında 10, 2015 yılında 19 ve 2019 yılında 20 ilden hiçbir öğrenci faküteye kayıt yaptırmamıştır.

Tablo 2: Fen – Edebiyat Fakültesi'ne kayıt yaptıran birinci sınıf öğrencilerinin ikamet ettiği ilk üç il

Yıllar	İller	Öğrenci Sayısı
2000	İzmir	188
	Manisa	47
	Adana	14
2006	İzmir	225
	Manisa	64
	İstanbul	56
2015	İzmir	289
	Manisa	77
	İstanbul	47
2019	İzmir	347
	Manisa	121
	Balıkesir/Bursa	42

Kaynak: YÖKAtlas (2019); MCBÜ (2019).

Şekil 5: Fen-Edebiyat Fakültesi'nin birinci sınıfına kayıtlı öğrencilerin ikamet illerinin yıllara göre değişimi.

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF)

Manisa'nın ilk yükseköğretim kurumu olan İİBF, 1975 yılında *Muhasebe Ön lisans Yüksekokulu* olarak eğitim hizmetine başlamıştır. 1977-78 eğitim-öğretim yılında adı *Maliye Muhasebe Yüksekokulu* olarak değiştirilerek lisans düzeyinde eğitim vermeye başlayan okul, 1987 yılında çıkarılan kanun ile Dokuz Eylül Üniversitesi'ne bağlanmış ve Manisa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adını almıştır. 1992 tarihinde çıkarılan 3837 sayılı kanun ile kurulan Celal Bayar Üniversitesi'ne dâhil edilen fakülte, üniversitenin kurucu fakültelerinden olma özelliğine sahiptir (İİBF, 2014).

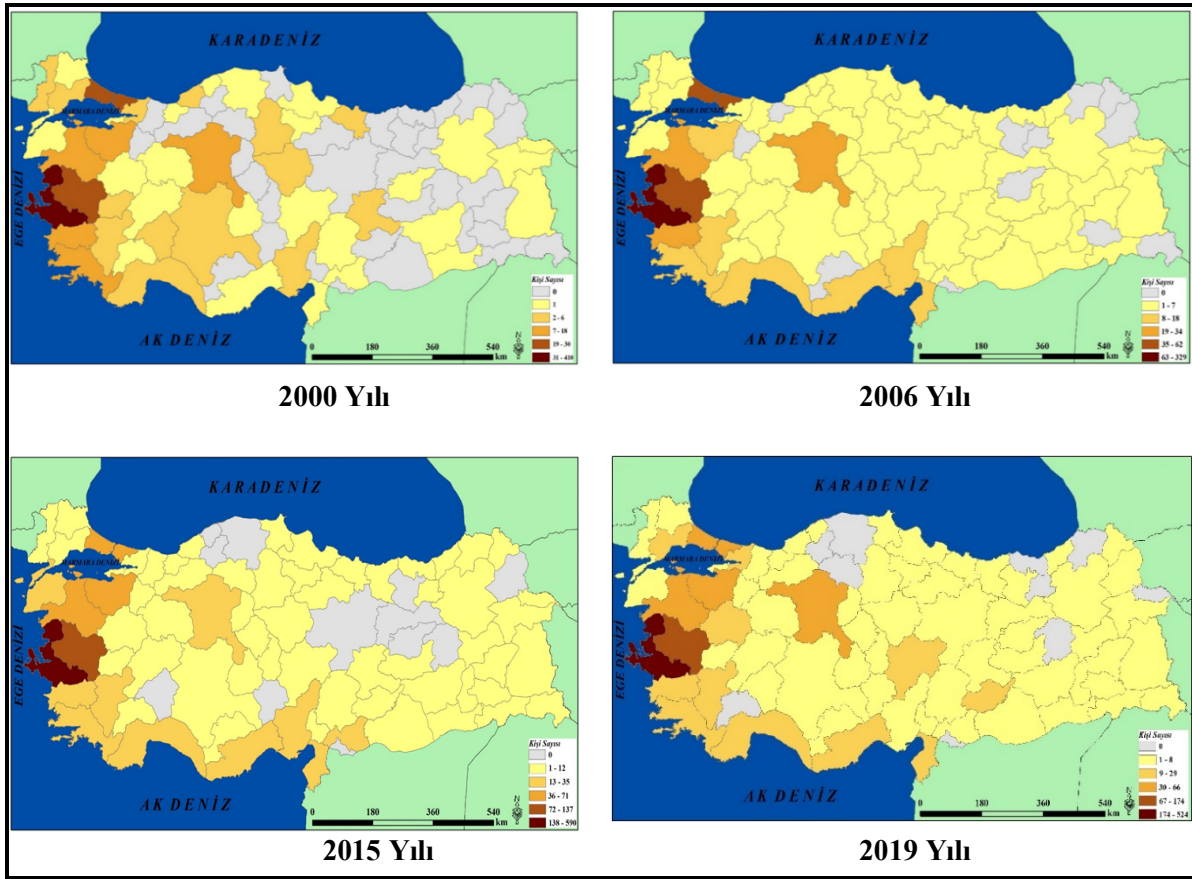
Tablo 3, yıllar bazında İİBF'nin birinci sınıfına kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettiği ilk üç ili göstermektedir. Tüm yıllarda kayıt yapan öğrencilerin en çok ikamet ettiği ilin İzmir olduğu fakültede, ikinci ve üçüncü sıradaki illerde değişiklik söz konusudur. 2000, 2015 ve 2019 yıllarında ikinci sırada olan Manisa, 2006 yılında ise İstanbul'dan sonra üçüncü sırada yer almıştır.

Tablo 3: İİBF'ye kayıt yaptıran birinci sınıf öğrencilerinin ikamet ettiği ilk üç il

Yıllar	İller	Öğrenci Sayısı
2000	İzmir	410
	Manisa	30
	İstanbul	24
2006	İzmir	329
	İstanbul	62
	Manisa	61
2015	İzmir	590
	Manisa	137
	İstanbul	71
2019	İzmir	486
	Manisa	124
	İstanbul	64

Kaynak: YÖKAtlas (2019); MCBÜ (2019).

Şekil 6, İİBF'ye kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettiği illerin dağılımını yıl bazında göstermektedir. İİBF, Eğitim Fakültesi ve Fen- Edebiyat Fakültesi'nin aksine, 2000 yılı hariç olmak üzere verilen tüm yıllarda Türkiye'nin birçok ilinden kayıt yaptırmış öğrencinin bulunması ile dikkat çekmektedir. Tüm yıllarda İzmir, Manisa ve Ege Bölgesi'ndeki diğer illerde gelen öğrencilerin yoğunlukta olduğu fakültede; 2000 yılında 36, 2006 yılında 12, 2015 yılında 12 ve 2019 yılında 10 ilden hiçbir öğrenci fakülteye kayıt yaptırmamıştır.

Şekil 6: İİBF'nin birinci sınıfına kayıtlı öğrencilerin ikamet illerinin yıllara göre değişimi.

Mühendislik Fakültesi (MF)

Mühendislik Fakültesi, MCBÜ bünyesinde 1992 yılında 3837 sayılı yasayla kurulmuş ve 1993/1994 eğitim – öğretim yılında öğrenci olarak eğitim ve öğretime başlamıştır. İlk olarak makine mühendisliği, inşaat mühendisliği ve gıda mühendisliği bölümlerinde eğitim hizmetinin verildiği fakültede, sonraki dönemlerde biyomühendislik, bilgisayar mühendisliği, elektrik-elektronik mühendisliği, endüstri mühendisliği, gıda mühendisliği, inşaat mühendisliği, makine mühendisliği ve metalürji ve malzeme mühendisliği programlarının da açılmasıyla eğitim verilen bölüm sayısı artmıştır.

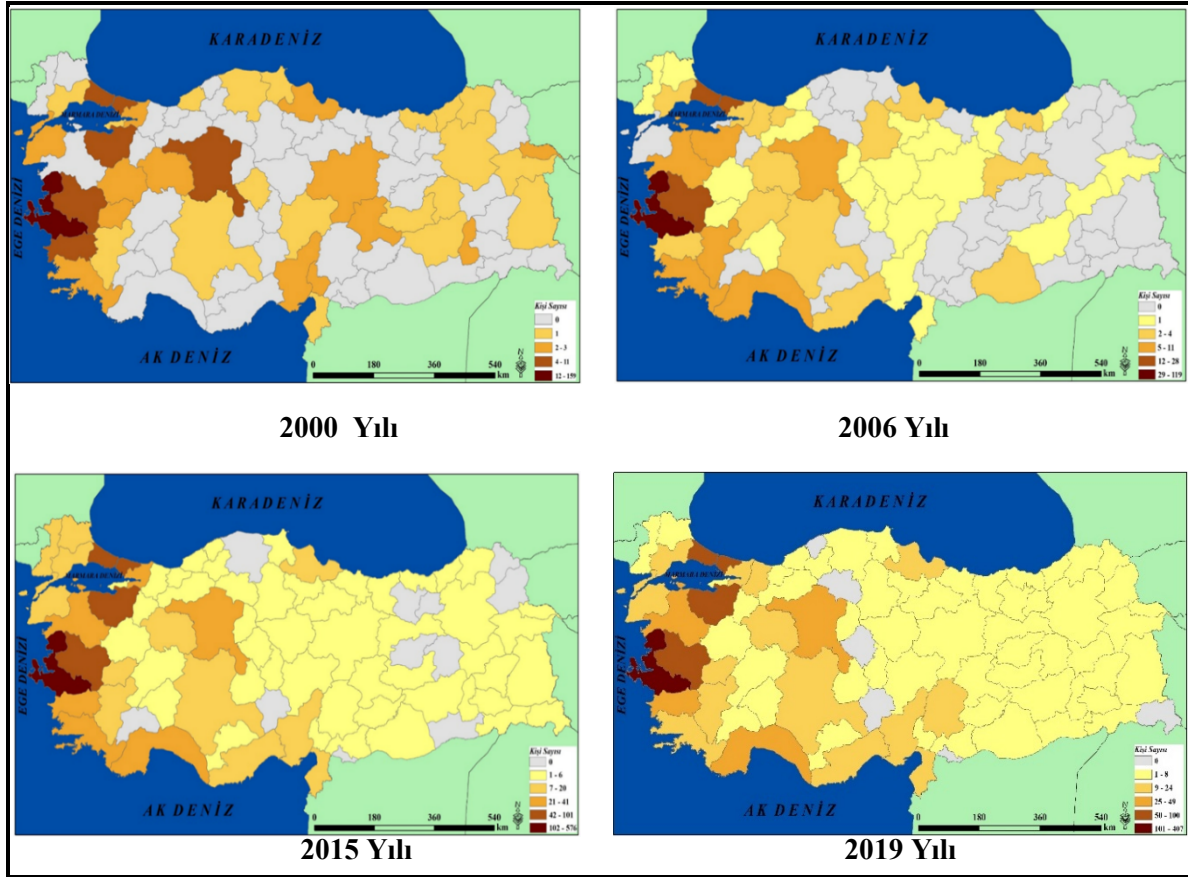
Tablo 4, yıllar bazında Mühendislik Fakültesi'nin birinci sınıfına kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettiği ilk üç ili göstermektedir. Tüm yıllarda kayıt yapan öğrencilerin en çok ikamet ettiği il İzmir olmuştur. Üniversitenin bulunduğu Manisa, 2000 ve 2006 yıllarında tabloda ikinci sırada yer alırken, 2015 ve 2019 yıllarında ilk üç il arasına girememiştir. 2015 yılında İstanbul ikinci ve Bursa'nın üçüncü sırada yer aldığı listede, 2019 yılında Bursa ikinci sırada, İstanbul ise üçüncü sırada yer almıştır.

Şekil 7, Mühensilik Fakültesi'ne kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettiği illerin dağılımını yıl bazında göstermektedir. Tüm yıllarda İzmir, Manisa illeri ile Ege Bölgesi ve Marmara Bölgesi'ndeki diğer illerde gelen öğrencilerin yoğunlukta olduğu fakültede; 2000 yılında 44, 2006 yılında 37, 2015 yılında 11 ve 2019 yılında 6 ilden hiçbir öğrenci fakülteye kayıt yaptırmamıştır.

Tablo 4: MF'ye kayıt yaptıran birinci sınıf öğrencilerinin ikamet ettiği ilk üç il

Yıllar	İller	Öğrenci Sayısı
2000	İzmir	159
	Manisa	11
	Bursa	10
2006	İzmir	119
	İstanbul	28
	Manisa	22
2015	İzmir	576
	İstanbul	101
	Bursa	89
2019	İzmir	407
	Bursa	100
	İstanbul	98

Kaynak: YÖKAtlas (2019); MCBÜ (2019).

Şekil 7: Mühendislik Fakültesi'nin birinci sınıfına kayıtlı öğrencilerin ikamet illerinin yıllara göre değişimi.

Tıp Fakültesi

MCBÜ bünyesinde bulunan Tıp Fakültesi, 03.07.1992 tarihinde kabul edilen 3837 sayılı yasa ile kurulmuş ve 1995/1996 eğitim – öğretim yılında 21 öğrenci ile eğitim öğretime başlamıştır. Temel Tıp, Dahili Tıp Bilimleri ve Cerrahi Tıp Bilimleri bölümleri bulunan Tıp Fakültesi bünyesinde toplam 43 ana bilim dalı ve 31 bilim dalı bulunmaktadır. Tıp Fakültesi’nde eğitim-öğretim hizmetlerinin yanında fakülteye bağlı Hafsa Sultan Hastanesi ile de Manisa ili sınırlarındaki ilçelerin yanında çevre il ve ilçelere sağlık hizmeti verilmektedir. Bu durum Tıp Fakültesi’nin üniversite içerisinde ayrı bir önem kazanmasını sağlamıştır.

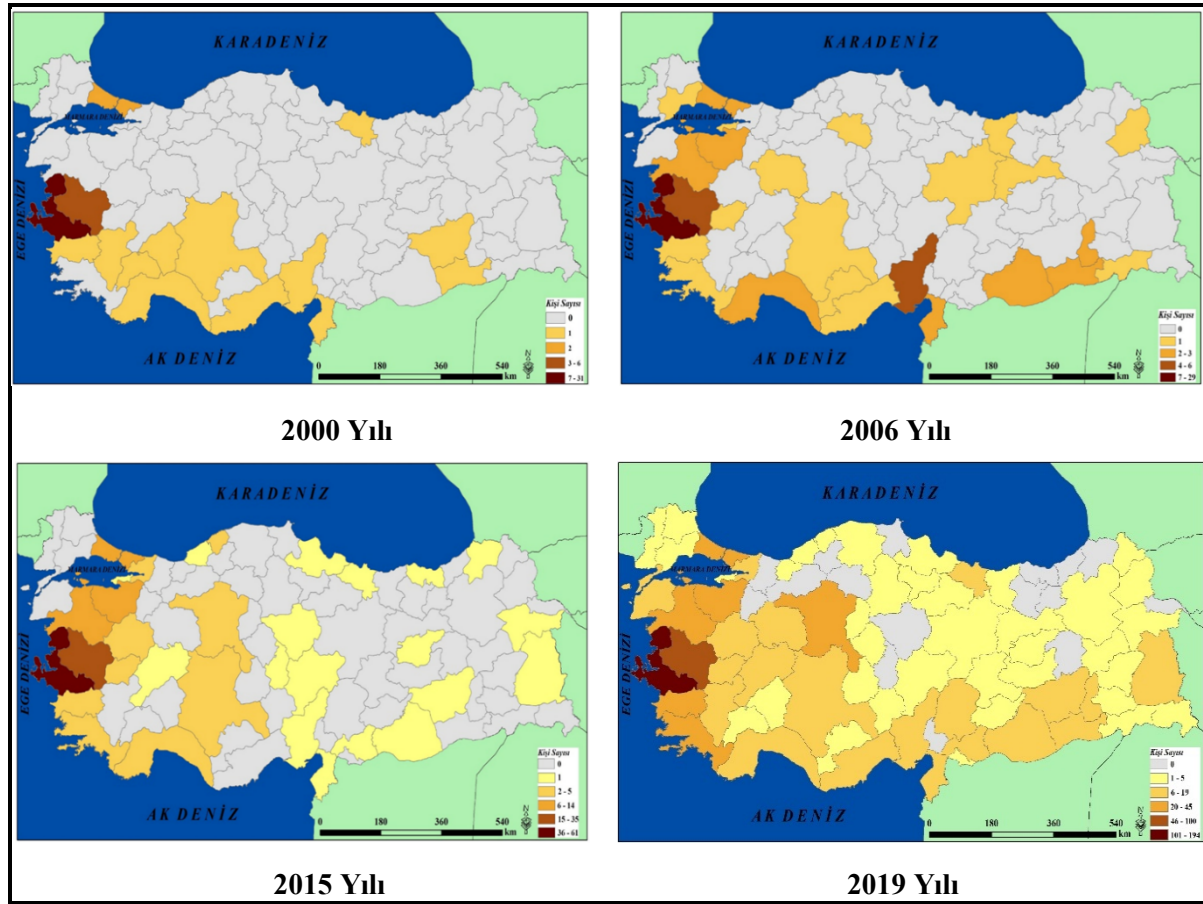
Tablo 5, yıllar bazında Tıp Fakültesi’nin birinci sınıfına kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettiği ilk üç ili göstermektedir. Tüm yıllarda kayıt yapan öğrencilerin en çok ikamet ettiği il İzmir olmuştur. Üniversitenin bulunduğu Manisa, tüm yıllarında tabloda ikinci sırada yer alırken, üçüncü olan il yıllara göre değişiklik göstermiştir. 2000 yılında İstanbul üçüncü sırada yer alırken, 2006 yılında Adana, 2015 ve 2019 yıllarında ise Bursa üçüncü sırada yer almıştır.

Tablo 5: Tıp Fakültesi’ne kayıt yaptıran birinci sınıf öğrencilerinin ikamet ettiği ilk üç il

Yıllar	İller	Öğrenci Sayısı
2000	İzmir	31
	Manisa	6
	İstanbul	2
2006	İzmir	29
	Manisa	6
	Adana	5
2015	İzmir	65
	Manisa	31
	Bursa	14
2019	İzmir	194
	Manisa	100
	Bursa	45

Kaynak: YÖKAtlas (2019); MCBÜ (2019).

Şekil 8, Tıp Fakültesi’ne kayıt yaptıran öğrencilerin ikamet ettiği illerin dağılımını yıl bazında göstermektedir. Tüm yıllarda İzmir ve Manisa’da ikamet eden öğrencilerin yoğunlukta olduğu fakülte; 2000 yılında 65, 2006 yılında 55, 2015 yılında 49 ve 2019 yılında 16 ilden hiçbir öğrenci fakülteye kayıt yaptırmamıştır. Fakültenin kurulduğu ilk yıllarda ikamet adresine göre kayıt yaptırmayan öğrencilerin bulunduğu il sayısının diğer fakülteleere kıyasla yüksek olmasını, fakültenin kontenjanlarının azlığı ile açıklamak mümkündür.

Şekil 8: Tıp Fakültesi'nin birinci sınıfına kayıtlı öğrencilerin ikamet illerinin yıllara göre değişimi.

Yıl Bazında Toplam Öğrenci Sayısına Göre Etki Alanındaki Değişim

MCBÜ'nün birinci sınıfına kayıtlı öğrencilerin ikamet ettiği illere göre etki alanındaki değişim yıl bazında da ele alınmıştır. Bu kapsamda örnek veri olarak incelenen 2000, 2006, 2015 ve 2019 yıllarında örneklem olarak seçilen fakültelerin birinci sınıfına kayıtlı öğrencilerin toplam sayısı üzerinden bir inceleme yapılmıştır.

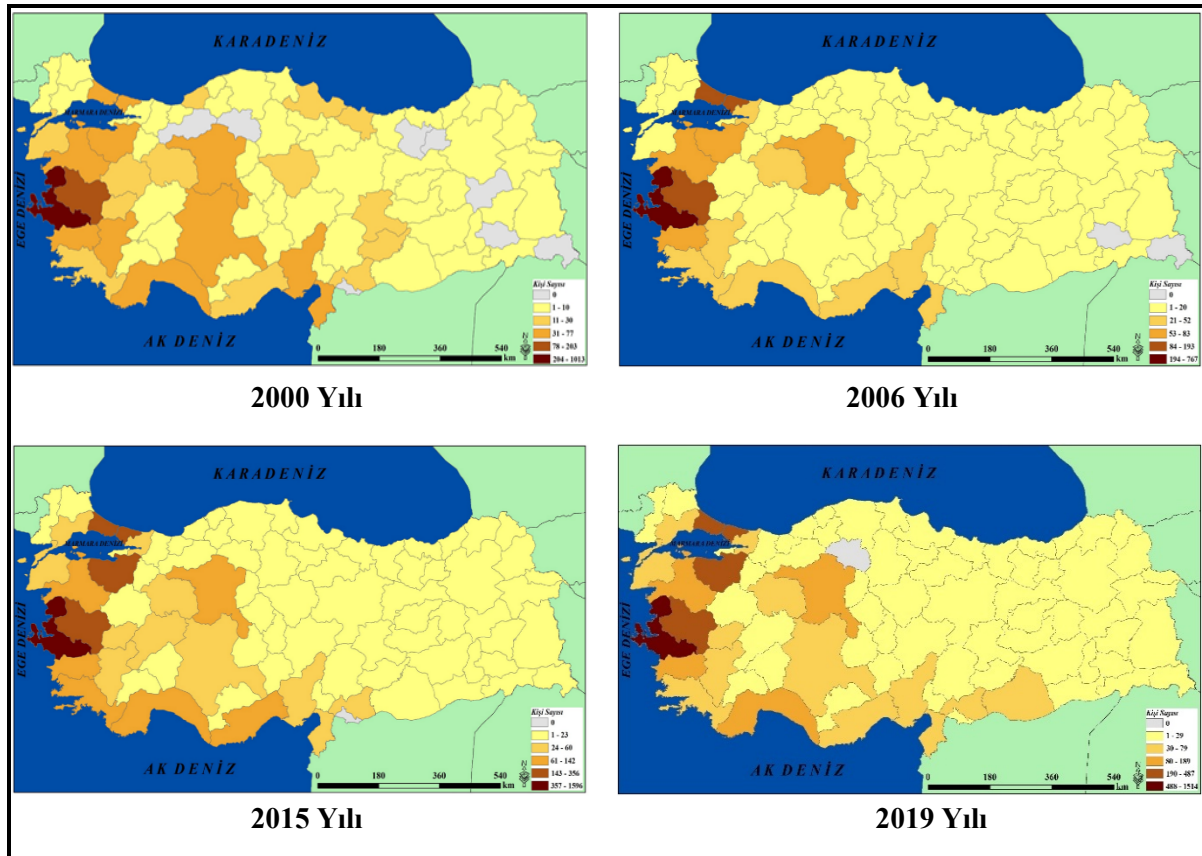
Tablo 6, Eğitim Fakültesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, İİBF, Mühendislik Fakültesi ve Tıp Fakültesi'nin birinci sınıfına 2000, 2006, 2015 ve 2019 yıllarında kayıt yaptıran öğrencilerin en çok ikamet ettiği ilk üç ili göstermektedir. Verilen tüm yıllarda İzmir'in açık ara birinci sırada olduğu tabloda, üniversitenin içinde bulunduğu il durumundaki Manisa ise, tüm yıllarda ikinci sıradadır. 2000 yılında üçüncü sırada olan Balıkesir diğer yıllarda ilk üç içinde yer almazken; İstanbul 2006 ve 2015 yıllarında ise üçüncü sıradadır.

Şekil 10, belirlenen fakültelerin birinci sınıfındaki öğrencilerin ikamet illerine göre etki alanındaki değişimi göstermektedir. Tüm yıllarda bakıldığında üniversitenin bulunduğu Ege Bölgesi'ndeki iller ile Marmara Bölgesi'ndeki illerde (İstanbul, Balıkesir, Bursa) ikamet eden eden öğrencilerin ağırlığı görülmektedir. 2000 yılında belirlenen fakülteye öğrenci kaydının olmadığı 8 il bulunurken, bu sayı 2006 yılında iki, 2015 ve 2019 yıllarında ise bir olmuştur.

Tablo 6: Yıl bazında belirlenen fakültelerin birinci sınıfındaki öğrencilerin ikamet yerine göre ilk üç il

Yıllar	İller	Öğrenci Sayısı
2000	İzmir	1013
	Manisa	203
	Balıkesir	77
2006	İzmir	767
	Manisa	193
	İstanbul	160
2015	İzmir	1391
	Manisa	356
	İstanbul	255
2019	İzmir	1514
	Manisa	487
	Bursa	252

Kaynak: YÖKAtlas (2019); MCBÜ (2019).

Şekil 9: Belirlenen fakültelerin birinci sınıfındaki öğrencilerin ikamet illerine göre etki alanındaki değişimi.

5. Tartışma ve Sonuç

Üniversite kavramı şüphesiz ki çok boyutlu ele alınması gereken bir kavramdır. Bunun temelinde ise üniversitelerin sadece eğitim görevi bulunan kurumlar olmaması yer alır. Eğitim, sağlık, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel vb. birçok yönden buldukları şehri, bölgeyi ya da ülkeyi etkileyebilme potansiyelleri olan üniversiteler, bu haliyle önde gelen eğitim kurumları olmayı hak ederler. Bugün gelişmesini tamamlamış, ekonomik ve sosyal refahını gerçekleştirmiş ülkelerin bu özelliklerini kazanmasında sağlam bir üniversite alt yapılarının olması etkili olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, ülkelerinin gelişmişlik seviyelerini artırmaya çalışan devletlerin de üniversiteleşmeye ve üniversite eğitimine önem vermeleri bir zorunluluk haline gelmiştir.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin de ekonomik ve sosyal refahını artırmasının en önemli yolu hiç şüphesiz kaliteli bir üniversite eğitiminden geçmektedir. Sürekli artış eğiliminde olan nüfusu, genç ve dinamik nüfus potansiyelinin yüksekliği Türkiye’de üniversite eğitimi almak isteyen kişi sayısının da artmasına neden olmuştur. Üniversite eğitimi almak isteyen kişi sayısındaki artış, Türkiye’de birçok hükümetin niceliksek olarak üniversite sayısının artırmaya yönelik politika benimsemesine neden olmuştur. Bu politikaların sonucu olarak 1980’li yıllara kadar 30’dan daha az olan üniversite sayısı, günümüzde vakıf ve devlet üniversitelerindeki artışla birlikte 212’ye çıkmıştır.

“Her ile bir üniversite politikası” modeli ile niceliksel açıdan üniversite hedefine ulaşılmış gözükten Türkiye’de, bu durumun bazı sonuçları olmuştur. Yalçıntaş ve Akkaya (2019), bu politikanın sonucu olarak ortaya çıkan durumu *akademik enflasyonu* şeklinde tanımlar. Akademik enflasyonu, üniversite mezunlarının arzu ettikleri pozisyon ve ücretin dışında göreceli daha düşük seviyelerde çalışması olarak tanımlayan yazarlar, bu durumun *genç işsizler* sorununun kaynağı olduğunu ifade eder. Bağcı (2018) ise, üniversitelerin niceliksel artışlarının sonucunu farklı bir açıdan ele almış ve eğitim düzeyinin işsizlik üzerindeki etkisini gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin literatür açısından bir karşılaştırmasını yapmıştır. Çalışma sonunda gelişmiş ülkelerde eğitim düzeyi artarken işsizliğin azaldığı, ancak gelişmekte olan ülkelerde ise eğitim düzeyi arttıkça işsizliğin de arttığı ifade edilmiştir. İncelenen literatür doğrultusunda bu durumun nedenleri üzerinde duran yazar, gelişmekte olan ülkelerde eğitim sistemi ile ekonomik politikaların birlikte ele alınmasının bu sorunun çözümü olabileceğini ifade etmiştir. Arap (2010) ise, üniversite sayısının artışı farklı bir açıdan ele almıştır. Yeni açılan üniversitelerin olumlu ve olumsuz sonuçlarını literatür açısından inceleyen yazar, üniversitelerin sayısının ve kuruldukları bölgenin belirlenmesinde üniversitelerin içinde yaşadıkları toplumsal yapıyla uyumunun önemi üzerinde durmuştur.

Üniversitelerin sayısındaki bu denli artışın olumsuz sonuçlarından birisi de öğrencilerin yeterli öğretim elemanının olmadığı, derslik, laboratuvar gibi alt yapı sorunlarının olduğu ve her türlü sosyo-kültürel ihtiyaçlarını giderebileceği tesislerin yetersiz olduğu üniversitelerde eğitim görmeleridir. Şüphesiz bu durum ilerleyen dönemlerde, nitelikli üniversite eğitimini önünde bir engel olarak ortaya çıkabilecektir. Bu sorunun çözümü için YÖK’ün başlattığı üniversitelerin ihtisaslaşmasını amaçlayan projeler önemli bir adımdır. Niceliksel olarak sayısı artan üniversitelerin niteliksel açıdan gelişmesini amaçlayan bu ve benzeri projelerin önümüzdeki dönemlerde meyvesini vereceği beklenmektedir.

Türkiye’de üniversite sayısının bu denli artması beraberinde üniversitelerin öğrenciler tarafından seçilmesinde hangi faktörlerin etkili olduğu sorusunu da gündeme getirmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde belirtildiği gibi öğrencilerin üniversite tercihlerinde sınav puanı, üniversitenin olanakları ve eğitim kalitesi, bulunan ile yakınlık ve coğrafi konum ile akrabalara/tanıdık kişilere yakınlık gibi faktörlerin öğrenci tercihlerinde etkisi vardır.

MCBÜ’nün yıllar içerisindeki etki alanındaki değişimi öğrenci tercihlerine göre belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada örneklem olarak lisans eğitimi veren Eğitim, Fen-Edebiyat, İİBF, Mühendislik ve Tıp fakülteleri seçilmiştir. 2000, 2006, 2015 ve 2019 yılların belirlenen fakültelerin birinci sınıfına kayıt olan öğrencilerin, ikamet ettikleri iller üzerinden üniversitenin etki alanı fakülte bazında ve yıllar bazında ele alınmıştır. Çalışma sonunda MCBÜ’yü tercih eden öğrenciler arasında hem fakülteler hem de yıl bazında ele alındığında İzmir’de ikamet edenlerin ilk sırada olduğu görülür. Açık ara her dönemde birinci sırada yer alan İzmir’e coğrafi olarak yakınlık, MCBÜ’nün bu ilde yaşayan öğrenciler için tercih edilmesinde önemli bir etken olarak görülmektedir. Üniversitenin il sınırları içerisinde bulunduğu Manisa ili ise, fakülteler bazında bakıldığında Mühendislik Fakültesi dışındaki tüm fakültelerden ilk üç sırada yer alırken (çoğunlukla ikinci sırada), Mühendislik Fakültesi’nde ise 2000 ve 2006 yıllarında ilk üç il içerisinde iken, 2015 ve 2019 yıllarında ise ilk üç arasında yer almamıştır. Yıl bazında incelendiğinde Manisa’nın tüm yıllarda İzmir’den sonra ikinci sırada yer alıyor olması, üniversitenin tercihinde

coğrafi konumun önemli bir etken olduğunu göstermektedir. İstanbul, Bursa ve Balıkesir'in fakülte ve yıl bazında farklı dönemlerde ilk üç il arasında yer alması, üniversitenin coğrafi konumunun öğrenci tercihinde rolünün büyük olduğunu göstermektedir.

Tüm bu veriler dikkate alındığında MCBÜ'nün etki alanının öğrenci tercihleri açısından bakıldığında, üniversitenin bulunduğu Ege Bölgesi'nin dışında nispeten yakın durumundaki Marmara Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi ile sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar Türkiye'nin farklı illerinden üniversiteyi tercih edip kayıt yaptırmış öğrencilerin olduğunu görmek mümkünse de bu illerdeki öğrenci sayısı belirtilen bölgelerdeki illerle kıyaslandığında sınırlı kalmıştır. Bu durum, MCBÜ'nün YÖK'ün uygulamaya çalıştığı bölgesel kalkınma odaklı misyon farklılaşmasını ve ihtisaslaşmayı amaçlayan proje için uygun bir zemini olduğunu göstermektedir. Özellikle Tıp Fakültesi ile bölgesinde etkili ve sözü geçen bir üniversite durumundaki MCBÜ'nün diğer fakülteler açısından da bir potansiyelinin olması, üniversitenin bölgedeki ağırlığını artırabileceğinin göstergedir.

Tüm bunlar ile birlikte bu çalışmanın üniversitenin etki alanını sadece üniversiteyi tercih eden öğrencilerin ikamet illerine göre belirlediği göz önüne alınmalıdır. Üniversitenin etki alanının daha kapsamlı ortaya çıkarılabilmesi için öğrencilerin MCBÜ'yü tercih etmelerinde hangi faktörlerin etkili olduğunu belirlemeye yönelik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Aliagaoglu, A. ve Uzun, A. (2017). Üniversite öğrencilerinin şehir imajlarına yönelik bir araştırma: Balıkesir Üniversitesi örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 39 – 58.
- Akar, C. (2012). Üniversite seçimini etkileyen faktörler: iktisadi ve idari bilimler öğrencileri üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7 (1), 97-120
- Apaydın, Ç. ve Kapucu, M. S. (2017). Üniversiteyi tercih etme, akademik itibar ve sosyal etkinlik arasındaki ilişki: Akdeniz ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi lisans öğrencileri örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 23 (2), 199-222.
- Arap, K. S (2010). Türkiye yeni üniversitelerine kavuşurken: Türkiye'de yeni üniversiteler ve kuruluş gerekçeleri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (1), 1-29.
- Atik, H. (1999). Üniversitelerin yerel ekonomiye katkıları: Teori ve Erciyes Üniversitesi üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15, 99-111
- Aydemir, S. E. (1994). *Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin kent ve bölge ekonomisine doğrudan ve dolaylı ekonomik etkileri*, Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 195-210.
- Bağcı, E. (2018). Eğitimi düzeyinin işsizlik üzerindeki etkisi: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırılması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3 (1). 348 – 358.
- Çatı, K., İstar, E. ve Özcan, H. (2016). Üniversite tercihlerine etki eden faktörlerin incelenmesi: Türkiye genelinde bir alan araştırması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6 (2), 163-177
- Çınar, R. ve Emsen, Ö. S. (2001). Eğitim ve iktisadi gelişme: Atatürk Üniversitesi'nin Erzurum il ekonomisi ve sosyal yapısı üzerindeki etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1-2, 91 – 104.
- Çiftçi, M. (2010). Girişimci üniversite ve üçüncü kuşak üniversiteler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 27, 341-348.
- Çokgezen, M. ve Altun, T. (2018). *Üniversitelerin Bölge Ekonomisine Katkısı ve "Her İle Bir Üniversite" Politikası: Türkiye'ye İlişkin Çalışmalar Üzerinden Kısa Bir Değerlendirme*, Bölgesel Kalkınma ve Bölge Bilimi Üzerine Yazılar içinde (s. 307-318), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Eğitim Fakültesi (2014). *İlköğretmen okulundan Eğitim Fakültesi'ne*. <https://egitim.mcbu.edu.tr/fakulte/2019tanitim.31270.tr.html> adresinden alınmıştır (E.T.18.02.2020).
- Erdem, A. R. (2013). Bilgi toplumunda üniversitenin değişen rolleri ve görevleri. *Yükseköğretim Dergisi*, 3(2):109-120
- Eren, Ş. (2014). *Üniversite öğrencilerinin yer seçimlerinde etkili olan faktörler: Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi örneği*. Türkiye Coğrafyacılar Derneği II. Uluslararası Coğrafya Kongresi (4-6 Haziran 2014), Bildiri Kitabı, Muğla.

- Gültekin, N., Çelik, A. ve Nas, Z. (2008). Üniversitelerin kuruldukları kente katkıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (24), 264-269.
- Günel, V. (2019). Öğrenci tercihlerine göre Harran Üniversitesi Coğrafya Bölümünün etki alanındaki değişim (2005-2019). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12 (68). 358-378.
- Işık, Ş. (2008). Türkiye’de üniversiteleşmenin kentleşme üzerine etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (3), 159-181.
- İİBF (2014). *Tarihçemiz*. <https://iibf.mcbu.edu.tr/fakulte/tarihcemiz.195.tr.html> adresinden alınmıştır (22.02.2020).
- MCBÜ (2019). *Öğrenci kayıt bilgileri*. MCBÜ Öğrenci İşleri, Manisa.
- MCBÜ (2020). *Genel öğrenci sayıları*. http://ogrencisleri.cbu.edu.tr/db_images/site_400/file/OgrenciSayilari/genel_ogrenci_sayilari.pdf adresinden alındı (E.T. 14.02.2020).
- Onsekiz, D. ve Atmaca, İ. (2016). *Öğrencileşen kentlerde konut sorununun yeniden tanımlanması: Uşak kenti örneği*. 4. Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi, 20-22 Ekim 2016, İstanbul, Türkiye, Oturum IX A, Kentsel Hizmetler ve Kalkınma, s.649-660.
- Öztürk, S., Torun, İ. ve Öztürk, Y. (2011). Anadolu’da kurulan üniversitelerin illerin sosyo-ekonomik yapılarına katkıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16). 145-158.
- Sargın, S. (2007). Türkiye’de üniversitelerin gelişim süreci ve bölgesel dağılımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (5), 133-150.
- Yakar, L., Odabaş, M., Gündeğer, C. (2016). Üniversite öğrencilerinin üniversiteyi seçme nedenlerinin ikilikarşılaştırma yöntemiyle ölçeklenmesi (Hacettepe, Siirt ve Aksaray Üniversiteleri örneği). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 38, 189-200.
- Yalçıntaş, A. ve Akkaya, B. (2019). Türkiye’de akademik enflasyon: “Her İle Bir Üniversite Politikası” sonrasında Türk Yükseköğretim Sistemi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74 (3), 789 – 810.
- Yavuzçehre, P. S. (2016). Üniversitelerin kentlerine etkileri: Denizli Pamukkale Üniversitesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21 (1), 235-250.
- TDK (2019). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı (E.T.24.01.2020).
- Toprak, M. A. (2012). Mekânsal planlama politikaları ve kentlerin sosyo-ekonomik durumu ışığında Türkiye’de "üniversiteleşme" süreci. *Ege Coğrafya Dergisi*, 21(2), 1-23.
- YÖK (2018). *Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Programı*. <https://bolgeselkalkinma.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/ihtisaslasma-kapsaminda-5-yeni-daha-universite-belirlendi.aspx> adresinden alındı (E.T. 15.01.2020).
- YÖK (2019a). *Türkiye Yükseköğretim Sistemi*. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2019/Higher_Education_in_Turkey_2019_tr.pdf adresinden alınmıştır (E.T. 17.01.2020).
- YÖK (2019b). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden alındı (E.T. 17.01.2020).
- YÖK Atlas (2019). Manisa Celal Bayar Üniversitesi’ndeki Lisans Programları. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-univ.php?u=1025> adresinden alındı (E.T. 18.01.2020).

Atıf/Citation

Atış, E., (2020), *Suç ve Mekân İlişkisine Coğrafi Bir Yaklaşım: Taşköprü Şehri (Kastamonu) Örneği*. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 49-72

SUÇ ve MEKÂN İLİŞKİSİNE COĞRAFİ BİR YAKLAŞIM: TAŞKÖPRÜ ŞEHİRİ (KASTAMONU) ÖRNEĞİ

A Geographic Approach to The Relationship of Crime and Space: Example of The City of Taşköprü (Kastamonu)

Dr. Öğr.Üyesi Evren ATIŞ¹

Hasena ÜNSAL²

Öz

Sanayi Devrimi sonrası hızlı bir şekilde artan şehir yerleşmeleri nüfusun önemli bir bölümünü kendisine çekmiştir. Göçlerle nüfusun toplanma alanları haline gelen şehirlerde insan etkileşimi artmış bu da zamanla suç gibi bazı sorunları da beraberinde getirmiştir.

Suç olgusu; geçmişten beri toplumu etkileyen önemli bir faktör olduğundan, son dönemlerde birçok bilim dalının araştırma konusu olmuştur. Suçun coğrafya ile olan ilişkisi ise; mekân kavramına bağlı olarak insan-mekân etkileşimidir.

Suçun ortaya çıkmasında birçok etkenin neden olduğu gerçeğini bilmek gerekir. İnsan-mekân-suç etkileşiminde; iklim, göç, eğitim, sosyo-ekonomik durum, kültür gibi faktörlerin öne çıktığı söylenebilir. Suç hadiselerinin belli bir mekânda gerçekleşiyor olması, sebep-sonuç bağlantıları ve dağılışı açısından incelenmesi ise daha çok coğrafyanın ilgi alanına girer.

Suçun zaman ve mekândaki dağılımını; kültür, göç, yerleşim yeri, yaş, cinsiyet, ekonomik yapı, eğitim gibi değişkenlerle incelemek, etkilendiği dinamikleri tespit edip öneriler sunmak gerek suçlu davranışında gerekse toplumsal düzen sağlamada etkili olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada insan-mekân-suç bağlamında Taşköprü şehrinde 2015-2017 yılları arasında meydana gelen suçlar, coğrafi bakış açısıyla ele alınarak dağılışı incelenmiş, şehirde suçun ortaya çıkmasına sebep olan faktörler tespit edilerek mekânla bağı kurulmuş ve bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suç ve mekân, suç coğrafyası, kişilere ve mal varlığına karşı suçlar, Taşköprü

Abstract

The city settlements that increase following the Industrial Revolution have called an important part of the population. The cities have become a gathering site of population due to

¹ Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi, evrencografya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5686-3169

² Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, hasenacografya@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-9486-3645

migrations, therefore human interactions increased and, in process of time, this fact has led to some problems such as crime.

Since the crime phenomenon is an important factor that has been affecting the society since antiquity, it has become a research subject of many science branches, recently. The relationship of crime with geography is the human-physical environment interaction depending on the physical environment concept.

It is necessary to know the fact that the crime emerges due to many factors. As for human-physical environment-crime interaction; it can be stated that the factors such as climate, migration, education, socio-economic status, culture come to the fore. The crimes being committed in a particular physical environment, cause and effect connections and studies on distribution, however, are within the area of interest of geography.

It is of the opinion that examining the distribution of crime throughout time and physical environment by taking into consideration the variables such as culture, migration, residential area, age, gender, economic structure, education, determining the effecting dynamics and offering suggestions will be effective both in the criminal behaviour and for providing social order.

In this study, within the context of human-physical-crime environment, the crimes committed between 2015 and 2017 in Taşköprü city have been approached from a geographical point of view and their distribution has been analysed, and the factors that led to committing crimes in the city have been determined, their connection with the physical environment has been established and solution recommendations aimed at such crimes have been developed.

Keywords: Crime and physical environment, crime geography, the crimes against people and property, Taşköprü

1.Giriş

Suç kavramı günümüze geldikçe büyüyerek anakentlere dönüşen şehirlerde tür ve sayısında artışların meydana gelmesi nedeniyle, toplum hayatına önemli derecede etki edecek bir hal almasına sebep olmuş ve bu nedenle de çoğu bilim dalının konusu haline gelmiştir.

Diğer bilim dallarına göre coğrafya ve coğrafyacıların suç olgusuna bakışı daha farklıdır. Suç coğrafyası çalışmaları ile coğrafyacı, mekânda suçun dağılımını yaparak suça sebep olan sosyo-kültürel ve ekonomik birçok faktörün birbiri ile ilişkisini irdeler, insan-mekân etkileşimi ve mekânın organizasyonu gibi süreçlerin suç ile ilişkisini kurmaya çalışır. Suçun sebep ve sonuçlarını coğrafi bakış açısıyla ele alır, suç sayısını azaltmak için ne gibi önlemler alınabileceğine yönelik mekânsal çözümler ortaya koymayı hedefler.

De Blij'in de ifade ettiği gibi; coğrafyacıların olaylara bakış açısı sadece geniş değil, aynı zamanda uzun vadeli de. Ağaçlara bakarken ormanı kaçırmamaya; mekânsal bulguları olduğu kadar, zamansal bulguları da dikkate almaya çalışır. Coğrafyanın kısaca ne olduğu sorusuna ancak "coğrafya bir sentezdir" diye cevap verilebilir. Yani coğrafyacılar çözülmemiş meseleleri açıklığa kavuşturmak için görünürde ilgisiz olan verileri birbiriyle ilişkilendirmeye çalışırlar yaklaşımıyla bir farklılığı ortaya koymaktadır (2019:33).

Suç olgusu insanların yaşayarak deneyimledikleri toplumsal hafızaları ile de ilgilidir. Bir toplumda suç sayılabilecek davranışlar bir başka toplumda normal karşılanabilir veya suç sayılan birtakım olaylara karşı bazı toplumlarda suç bilinci oluşmamış olabilir. Nitekim suç olayları bizlerin gelenek ve göreneklerine göre farklılıklar gösterebilir. Bu nedenledir ki bir mekânda meydana gelen suç miktar ve türü ile orada yaşayanların; kültür, demografik yapısı, politik, sosyal ve ekonomik seviyeleri ile bağlantılı olduğu da düşünülebilir. Bütün bunların yanında suçun üzerinde etkili olan başka coğrafi faktörleri de düşünmek gerekir. Örneğin bir mekânın konut özelliklerinin de suç üzerinde itici veya çekici bir etkiye sahip olduğu düşünülmesi gereken faktörlerdendir.

Belirli bir mekânda gelir seviyesi yüksek insanların konutlarından oluşan kümelenme ile gecekonduların yerleşimlerin bir arada bulunması gelir seviyesi dağılımının farklılığını ortaya koymaktadır. Bu farklılık ve ekonomik yoksunluk beraberinde sosyal gerginlik hissiyatını oluşturup o mekân için suç eğilimine zemin hazırlayarak, suçu çeken bir ortama dönüşebilir. Birleşmiş Milletlerin ülkelerin kaçınması gereken beş büyüme modellerinden bir tanesi de "acımasız büyümedir" (Tümertekin, Özgüç:2016:49). Dünya'nın herhangi bir bölgesinde veya bir ülkede insanlar arasında gelir dağılımındaki farkın giderek büyüdüğü bir ekonomik büyüme modelinin, mekândaki yansımaları gösterdiği bu durum sınıflar arası çatışmalara yani suçu çeken mekânlara sebep olur.

Sadece ekonomik yoksunluk insanları suça itmez. Kültürel özelliklerinde bunda etkisi vardır. Yaşanılan bölgede meydana gelen kültürel bozulma da suçu besleyen önemli faktörlerden olup, kültürel yozlaşmanın neticesinde yüksek suçluluk potansiyelinin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Birleşmiş Milletlere göre de, ekonomik anlamda büyüyen ancak toplumsal örf ve adetlerinden uzaklaşarak, toplumsal kimlikleri bozulan *köksüz büyümenin* sakıncalı olduğu belirtilmiştir.

Zaman içerisinde suç ve suçluluğu açıklayan teoriler geliştirilerek birçok kuram ortaya atılmıştır. Bu kuramların bu denli fazla olması, suç olgusunun karmaşıklığı ve suç işleyenlerin sahip oldukları farklı suç profillerinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle gerek çok sayıda suç türünün olması (hırsızlık, tecavüz, zimmete para geçirme, adam öldürme, gasp vb.), gerek suçlulukla ilişkili çok sayıda değişkenin var olması (yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, suçlu akran grubu, sorunlu aile yapısı, göç, alkol ve uyuşturucu, yerleşim yerinin özelliği, kültür, eğitim durumu vb.) ve gerekse de suç işleyenlerin sahip olduğu bireysel özelliklerinin (yaş durumları, medeni durumları, mesleki yapıları, cinsiyet durumu vb.) farklılık arz etmesi gibi nedenler, suç olgusunun çok perspektifli açıklamasını gerekli kılmıştır (Kızmaz,2005: 150).

Suç; teknolojik gelişmelerin paralelinde gün geçtikçe çeşitlenmekte, insanlar yeni suç ve suç türleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Suçun işlenmediği ya da kuralların çiğnenmediği bir toplum hayalden başka bir şey değildir. İnsanların içindeki ihtiraslarla birlikte toplum içinde yaşamının ortaya çıkardığı çeşitli sosyal çelişkiler ve uyumsuzluklar buldukça, suç olgusu da toplumda her zaman kendine yer bulacaktır (Dönmezer, 1994: 49). Ekonomik gelişmişliğin yüksek olduğu ve sık nüfuslu mekânlarda bir sosyal dengesizlik meydana gelir. Sosyal dengesizlik insanlar arasında problemlerin çıkmasına ve gerginliğin artmasına neden olmaktadır. Sosyal gerginliğin fazla olduğu yerlerde ise, suç ve suçluluğa olan eğilimin artması beklenir.

Suç, işlendiği mekân, zaman ve etkilendiği dinamiklerle coğrafi bir olaydır ve hem sosyal hem de fiziksel yapının mekândaki farklılaşmasıyla ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2006: 41). Suç belirli bir coğrafi mekânda meydana gelmekte; coğrafi mekânların kendine özgü özellikleri farklı suçların ortaya çıkışına neden

olabilmektedir (Aliağaoğlu ve Alaeddinoğlu, 2005:20). Suç coğrafyası suç ve suçluluğun mekân ve zamansal olarak dinamiklerini nedenleriyle birlikte ortaya koyan beşerî coğrafyanın gelişen bir parçasıdır (Aliağaoğlu, 2007:2).

Suç olgusunun farklı ilim dallarının inceleme sahası içerisinde yer almasının yanında suçun mekânsal kimliği coğrafya ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla suçların farklı dağılış özellikler göstermesi, bazı yerlerde artarken bazı yerlerde azalması, olayın mekânsal açıdan ele alınmasını gerektirmektedir (Yılmaz ve Ergün, 2006: 230-235). Bu sebeple suçların mekândaki dağılışının ortaya konulması, sebep-sonuç ilişkisi içinde irdelenmesi ve önerilere yer verilmesi, mekânsal analiz olanağı sunacağından suç coğrafyasını önemli hale getirmektedir.

Suç sayısını azaltmak için onun geliştiği, güçlendiği alanın konumsal özelliği, kullanım yoğunluğu vb. niteliklerinin ortaya çıkması ne tür önlemin nerelerde ve nasıl yapılması gerektiğini açıkça ortaya koymakta aynı zamanda taktik ve uygulamalar daha da kolay hale gelmektedir (Karakas, 2004).

Bu çalışmanın konusunu Taşköprü şehrinin suç coğrafyası oluşturur. İnceleme sahasında 2015-2017 yılları arasında Taşköprü şehrinde meydana gelen kişilere ve mal varlığına karşı suçlar analiz edilmiştir. Bu suç türleri içerisinde çalışma alanındaki ağırlıklı olarak kişilere karşı işlenmiş suçlar şöyledir; kasten yaralama, taksirle yaralama, tehdit, hakaret, cinsel suçlar ve kayıp şahıstır. Mal varlığına karşı işlenen suçlar ise hırsızlık (evden, işyerinden, otdan, açıktan ve oto hırsızlığı), gasp (yağma), dolandırıcılık ve mala zarar vermedir.

2. Amaç, Yöntem ve Materyal

Taşköprü şehrindeki 2015-2017 yılları arasında mala ve şahsa karşı işlenen suçların ele alındığı bu araştırmada, suç türleri ve mekân ilişkisi üzerinde durularak, demografik, sosyo- ekonomik özellikler ile suçun dağılış ve bağlantısı açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma sahası olarak Kastamonu ilinin Taşköprü ilçesi seçilmiştir. Bunda söz konusu ilçenin Sinop-Kastamonu ulaşım koridoru üzerinde olması ve Merkez İlçe ile Tosya'dan sonra en yüksek nüfuslu şehir olması belirleyici olmuştur.

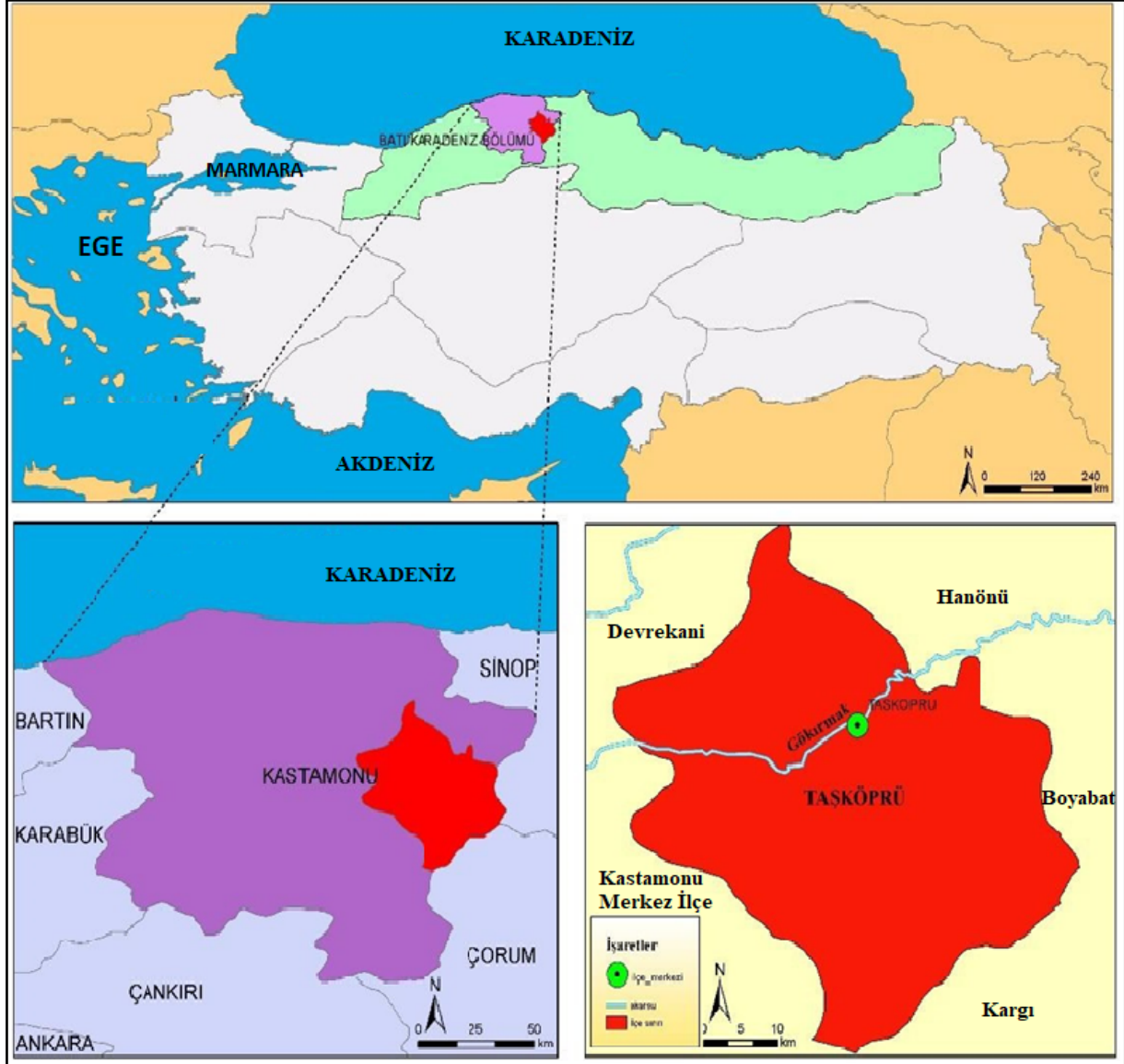
Bu araştırmada; çalışılan gruptan hareketle, o grubun ait olduğu sosyal çevreye (evren) dair genellenmiş çıkarımlarda bulunmayı esas alan (Öztürk, 2014:69) nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Çalışmada nicel araştırma veri toplama modellerinden, alan taraması (survey) yaklaşımına başvurulmuştur. Anketlerde basit tesadüfi örneklem uygulanmış ve evrenden istenilen sayıda kişiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Taşköprü şehrinde yaşayanların suçun oluşum sebepleri, mekânsal dağılışı ve suç sayısının azaltılması için yapılabilecekleri kapsayan bir anket formu, araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Anket maddelerine ilişkin uzman görüşü alınmasının ardından; farklı gün, saat ve mahallerden seçilen kişilere anketler uygulanmış ve bunlardan elde edilen bulgular çalışmaya yansıtılmıştır. Anket uygulanırken maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda suçun mekândaki dağılış durumu, sebep ve sonuçları ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Çalışmada kullanılmış olan suç istatistikleri ve diğer veriler; Taşköprü ilçesi resmi kurumlarından elde edilen istatistiksel veriler ile yöre halkıyla yapılan anket ve mülakatlardan elde edilmiştir. Ayrıca katılımcı olmayan gözlem yoluyla da saha çalışmalarında bulunulmuştur. Çalışmada kullanılan diğer veriler ise Taşköprü Belediyesi, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ve TÜİK'ten elde edilmiştir. Taşköprü Belediyesi'den mahallelerin durumlarını gösteren veriler (mahallelerin sınırları, alanları, mahallelerdeki bina ve inşaat sayıları ve kat sayılarına göre bina sayıları, şehir imar planı, şehirde pazar kurulan günler ve bunların konumu vb.) alınmıştır. TÜİK'ten suç verilerinin ait olduğu 2017 yılı nüfus istatistikleri (mahalleler bazında nüfus ve nüfusun eğitim durumu verileri) elde edilmiştir.

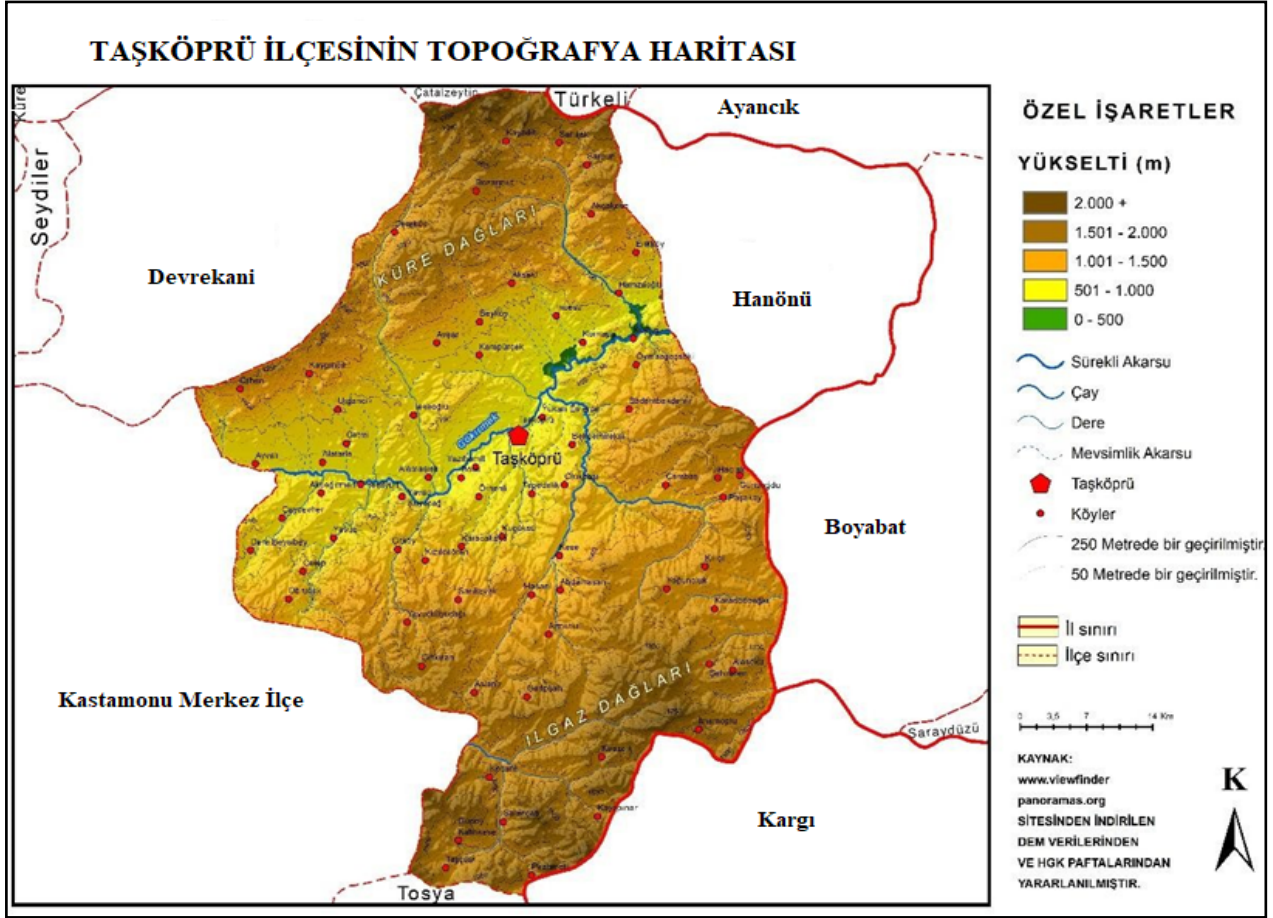
Suç istatistikleri ile birlikte suçun aynı yıl içerisindeki dağılımının (saat ve ay bazında) ve ait olduğu yerin sosyo-ekonomik özelliklerinin de bilinmesine ihtiyaç vardır. Böylece suçun farklı değişkenlerle birlikte mekândaki dağılımını yorumlamak daha sağlıklı olabilmektedir. Resmi kurumlardan elde edilen suç istatistikleri ham verilerdir. Bunların coğrafi anlamda kullanılabilir hale getirilmesi için saat ve ay parametrelerine göre suç türü, suçun işlendiği mahalleler bazında yıllık olarak sınıflandırılmıştır. Daha sonra mahalle bazında krokiler ve suç dağılış haritaları çizilmiş, tablo ve grafikler düzenlenmiştir. Suçun meydana geldiği saatler 1. (06:00-12:00), 2. (12:01-18:00), 3. (18:01-23:59) 4. (00:00-05:59) dilimlere ayrılmış ve bu saat dilimlerinde görülme sıklıkları yorumlanmıştır. Tasniflenen istatistiksel veriler göz önünde bulundurularak anket formu hazırlanmıştır. Bütün bu süreçlerin sonunda, elde edilen veriler doğrultusunda araştırmanın bulguları saptanmış ve bu bulgular arasındaki neden-sonuç ilişkileri açıklanmış, araştırma sahasında işlenen suçların nerede yoğunluk kazandığı üzerinde durularak dağılışları yorumlanarak, bu dağılışın sebep ve sonuçları irdelenmiştir.

3. Çalışma Alanının Lokasyonu

Araştırma sahasını oluşturan Taşköprü ilçesi Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde yer alır. Kastamonu il sınırları içerisinde, Kastamonu Merkez İlçenin doğusunda yer alan Taşköprü ilçesi; 41° 03" - 41° 39" kuzey enlemleri ile 33° 17" - 34° 35" boylamları arasında bulunur. Taşköprü ilçesi'nin doğu kesiminde Sinop'un Boyabat ilçesi ve kuzeydoğusunda ise Kastamonu'nun Hanönü ilçesi yer alır. İnceleme sahasının kuzeyinde Sinop'un Türkeli ve Kastamonu'nun Çatalzeytin ilçeleri yer almaktadır. Araştırma sahasını oluşturan Taşköprü ilçesi; Kuzeybatısında ise Kastamonu'nun Devrekani ilçesi, batısında Kastamonu Merkez ilçe, güneyinde Kastamonu'nun Tosya ilçesi ve güneydoğusunda da Çorum'un Kargı ilçesi ile çevrilidir. (Şekil 1, Şekil 2)

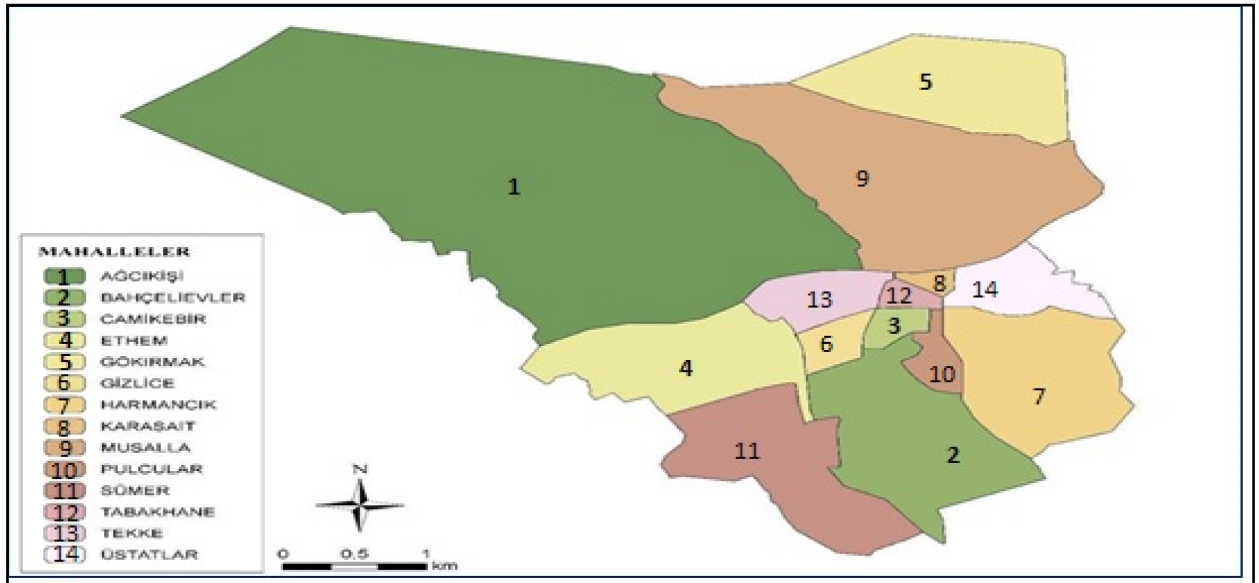
Şekil 1. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

Şekil 2. Taşköprü İlçesinin Topoğrafya Haritası

4. Bulgular

Taşköprü şehri: Ağcıkışi, Musalla, Gökırmak, Üstatlar, Karasait, Tekke, Tabakhane, Ethem, Sümer, Gizlice, Bahçelievler, Harmancık, Pulcular, Camikebir, Mahallelerinden oluşmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Taşköprü Şehir Merkezine Bağlı Mahalleler

Taşköprü şehri mahallelerini nüfus miktarı açısından incelediğimizde 2795 kişi ile Bahçelievler Mahallesi ilk sırada yer almaktadır. Bahçelievler Mahallesi 2258 kişi ile Pulcular takip etmektedir. 2218 kişi ile Camikebir üçüncü, 2068 sayısı ile de Harmancık Mahallesi dördüncü sırada yer almaktadır (Tablo 1).

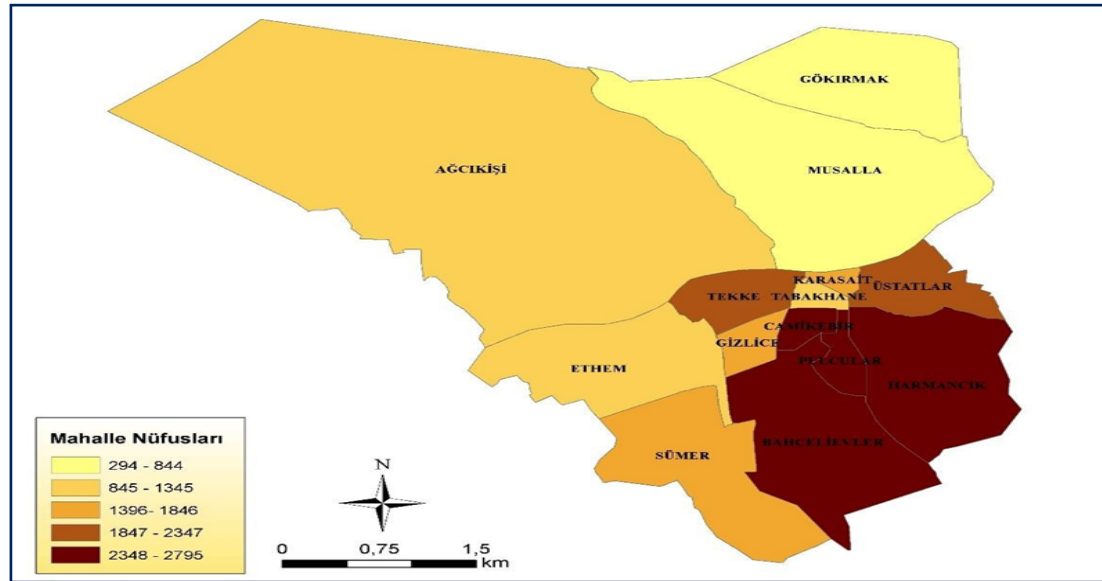
Nüfusun fazla olduğu yerlerde sosyal etkileşim fazla olduğundan, sosyal hareketlilikte fazla olur. Bu durum insanlar arasında etkileşimin artmasına sebep olacak dolayısıyla artan nüfus beraberinde suç hadiselerini getirecektir.

İnsanların iş ve yaşam içindeki komşuluk ilişkileri ve kent alanının özellikleri suçlu davranışını etkileyen bir faktördür. Bu durum araştırmada belirtilen "Nüfusu fazla olan yerler ile suç sayısı arasında doğru orantı vardır" yaklaşımını doğrulamaktadır. Nitekim suç sayılarında nüfusu da en fazla olan Bahçelievler, Pulcular, Camikebir ve Harmancık Mahallelerinde suç sayılarında en fazla olduğu görülmüştür (Tablo 1, Şekil 4).

Tablo 1. Taşköprü Şehir Merkezi Mahalle Nüfusları İle (2018) Toplam Suç Sayıları (2015-2017).

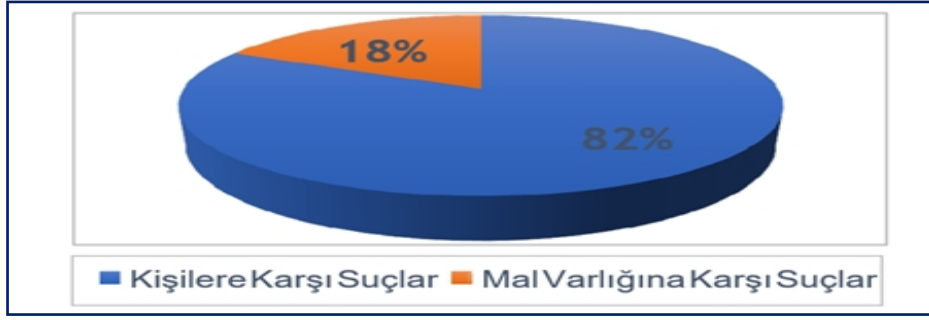
Mahalleler	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus	Suç Sayısı
Ağcıkışı	252	242	494	33
Bahçelievler	1362	1433	2795	113
Camikebir	1061	1157	2218	82
Ethem	221	216	437	2
Gizlice	482	531	1013	37
Gökirmak	141	153	294	21
Harmancık	1051	1017	2068	113
Karasait	349	355	704	76
Musalla	161	154	315	63
Pulcular	1052	1206	2258	137
Sümer	377	452	829	33
Tabakhane	266	300	566	75
Tekke	719	776	1495	62
Üstatlar	622	672	1294	80

Kaynak: Anketler ve Diğer Resmi Kurum Verilerinden Derlenmiştir.

Şekil 4. Taşköprü Şehrinin Nüfus Dağılım Haritası

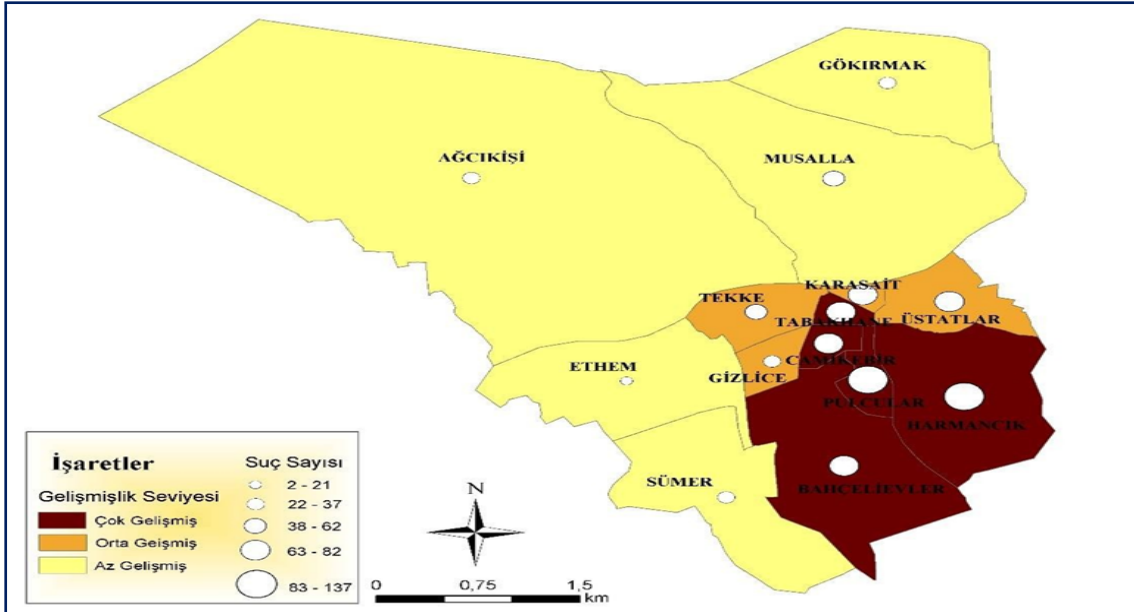
İnceleme sahasının suç haritaları oluşturulurken günlük suç verilerinden yararlanılmıştır. Elde edilen verilere göre araştırma sahasında kişilere karşı işlenen suçların, mal varlığına karşı olan suçlardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Suç türleri arasında kişilere karşı işlenen suçlar 764, mal varlığına karşı işlenen suçların ise 163 olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle incelenen zaman dilimi içerisinde meydana gelen suçların % 82'sini kişilere karşı suçlar oluştururken %18'ini ise malvarlığına karşı olan suçların olduğu görülmüştür. Bu durum araştırma sahasında sosyal etkileşimden kaynaklı suç türlerinin daha fazla olduğunu göstermektedir (Grafik 1).

Grafik 1. Taşköprü Şehrinde Asayiş Olaylarının Dağılımı (2015-2017)

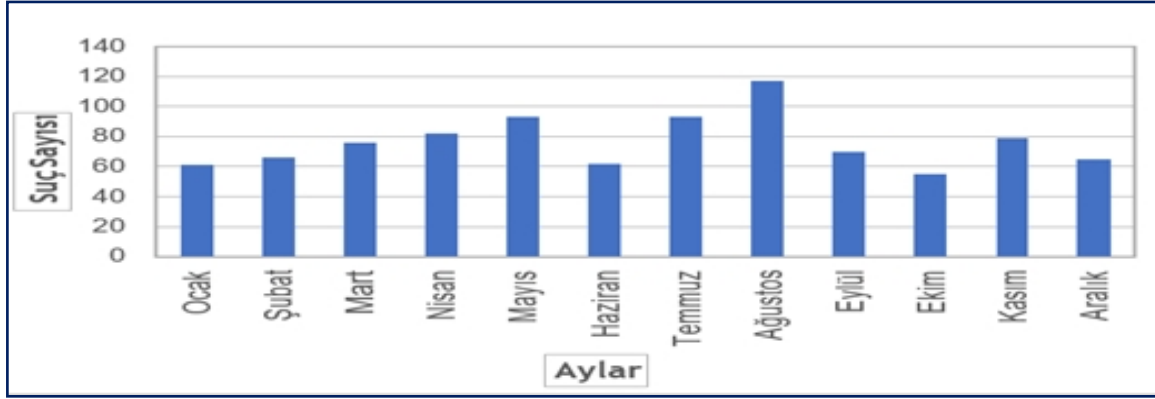
Suçun dağılımını etkileyen birçok faktör vardır. Bunlardan bir tanesi de yerleşim birimlerinin nüfus ve ticari hayat yoğunluğuna bağlı olan gelişmişlik seviyesidir. Gelişmişlik seviyesi ile suç arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için araştırma sahasında yapılan gezi-gözlem sonucu elde edilen bazı tespitlerin yanı sıra, anketler ve resmi kurumlardan elde edilen veriler neticesinde belli parametreler (konut-ticaret fonksiyon alanları, işyeri sayıları, nüfus, ekonomik özellik, eğitim, arazi kullanım şekli, sosyal yapı vs.) kullanılarak mahallelerin gelişmişlik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde araştırma sahasında mahalleler arasında; ekonomik zıtlığın bir göstergesi olan konut ve iş yeri imarındaki modern ve gece kodu tarzı görünüm farklılığı, katma değeri yüksek malların alınıp satıldığı iş yerlerinin topladığı şehrin ticaret alanlarının ve modern konutların ve günlük sosyo-ekonomik faaliyetlerin kümelenildiği birbirinden farklı bazı mahallelerin olduğu görülmüştür. Bu tespitler neticesinde suç türü ve sayısı ile gelişmişlik karşılaştırıldığında araştırma sahasında anlamlı bir sonuç çıkmıştır.

Pulcular Mahallesinde görülen yoğun suç olayları bu mahallenin fonksiyonel çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda Pulcular, Taşköprü'nün en kalabalık ikinci mahallesidir. Burada dükkân, market, mağazalarla birlikte konutlar yoğunluktadır. Ethem Mahallesi işlenen suç sayısı bakımından çok dikkat çekicidir. Suçun yok denecek kadar az işlendiği Ethem Mahallesi, eskiden köy yerleşmesi iken şehre yakınlığından dolayı mahalle olarak daha sonra şehre bağlanmıştır. Nüfusun az, fonksiyonel çeşitliliğin de olmadığı mahallede buna bağlı olarak suç sayısı da düşük olmaktadır (Şekil 5).

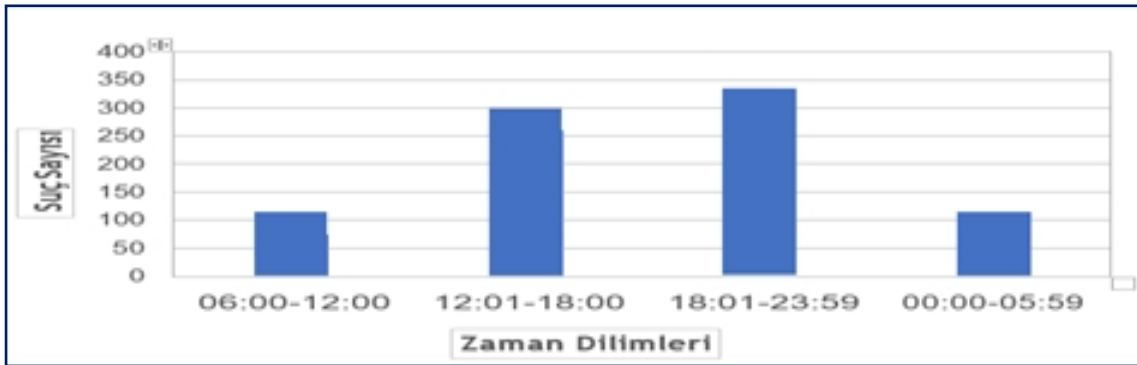
Şekil 5. Taşköprü Şehrinde Mahallelerin Gelişmişlik Seviyeleri ve Suç Sayıları Arasındaki İlişki

Taşköprü şehrinde olaylar en fazla ağustos ve temmuz aylarında yoğunlaşmaktadır. Burada coğrafi faktörlerden olan iklimin etkisinden bahsedebilir. Şöyle ki hava sıcaklığının artmasıyla mayıs-ağustos ayları arasında işlenen suç sayısı da artış gösterdiği. Kış aylarına nazaran bahar ve yaz mevsiminde sıcaklık artışıyla birlikte insanların psikolojik olarak daha çok dışarda olma isteği ve buna bağlı olarak da sosyal etkileşimin sıcaklığın düşük olduğu aylara göre genelde daha fazla olması haliyle bazı sorunları da beraberinde getirir. Suçların yaz aylarında gösterdiği artış bu durumu kanıtlar niteliktedir (Grafik 2).

Grafik 2. Taşköprü Şehrinde Suç Olaylarının Aylara Göre Dağılımı (2015-2017)

Suç olgusu için coğrafi mekânın suçu engelleyen veya yarattığı çekiciliği ifade eden sıcak mekânlar gibi yine suçun en çok işlendiği sıcak saatlerde vardır. Taşköprü şehrinde olayların gün içerisindeki zamansal dağılımında daha çok 12:01-18:00 ve 18:01-23:59 saatleri arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Burada suça kaynaklık eden iki faktörden bahsedebiliriz. Bunlardan ilki mekândaki sosyo-ekonomik etkileşim diğeri ise sosyal denetim faktörüdür. Bir başka söylemle suçlara kaynaklık yaratacak ortam ve etkileşimler toplumda suça ortam hazırlayan faktörlerle ilintilidir. Şöyle ki suçun 12:00-23:59 saat dilimlerinde yoğun olma nedeni insanların birbirleriyle mekânda en çok etkileşim kurdukları yani sosyo-ekonomik temasın en fazla arttığı dönemlerdir. İnceleme alanında saat 18:00'dan sonra tehdit, hakaret, kasten yaralama, hırsızlık, gasp olayları yoğun olarak görülürken, cinsel suçlar her iki saat diliminde de eşit olarak tespit edilmiştir (Grafik 3). Bu saatler dışında suç sayısının düşük olduğu 00-00-05-59 zaman dilimlerinde şehrin çekim merkezlerinden bireylerin ikametlerine çekildiği, çevrenin tenhalaştığı zamandır. Her ne kadar diğer zaman dilime göre suç sayısı düşük olsa da aslında bu durum görgü şahitlerinin çok az, bir nevi sosyal denetimin azaldığı bir zaman diliminin olduğu bu devrede çoğu zaman; evden, iş yerinden, otomobil hırsızlığı ve otomobilden hırsızlık suçları için bir fırsat doğurur.

Grafik 3. Taşköprü Şehrinde Suç Olaylarının Zaman Dilimlerine Göre Dağılımı

Kişilere karşı suçların en fazla işlendiği mahalleler: Pulcular, Bahçelievler, Harmancık iken en az olduğu mahalleler ise Ethem, Ağcıkışı, Gökırmak ve Gizlice'dir. Kastan yaralama suçu en çok gerçekleşen suç türü (204) olup, Pulcular, Bahçelievler ve Camikebir bu suç türünün en yüksek gerçekleştiği mahalleler iken, Ethem, Harmancık, Ağcıkışı ve Gökırmak sözü edilen suç türünün en az ortaya çıktığı yerleşim birimleridir.

Bahçelievler ve Pulcular Mahallesi taksirle yaralama suçunun en çok işlendiği mahallelerdir. Buna karşılık bu suç türünün en az görüldüğü mahalleler Ethem, Gizlice, Karasait, Tabakhane'dir. Kişilere karşı suç alt grubunda en az gerçekleşen olay adam öldürmedir. Bu suç türü bir adet işlenmiş olup Sümer mahallesinde gerçekleşmiştir. En az işlenen suç türü olarak adam öldürme suçunu, cinsel suçlar (15) ve kayıp şahıs (21) suçu izlemektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Taşköprü Şehrinde Kişilere Karşı İşlenen Suçlar (2015-2017)

Tasnifler		Mahalleler														
Alt Tasnif		Musalla	Ağcıkişi	Üstatlar	Harmancık	Pulcular	Bahçelievler	Sümer	Ethem	Gizlice	Camikebir	Tekke	Karasait	Tabakhane	Gökırmak	Toplam
		Kasten Yaralama	16	3	14	2	32	20	6	1	9	20	6	17	15	3
Taksirle Yaralama	11	16	11	17	19	21	9	1	6	15	8	6	6	8	154	
Adam öldürme	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
Tehdit	8	4	15	21	24	28	4	0	7	18	13	16	17	4	179	
Hakaret	14	4	15	26	28	24	5	-	7	16	15	15	16	5	190	
Kayıp Şahıs	2	-	2	2	4	3	-	-	1	2	5	-	-	-	21	
Cinsel Suçlar	-	-	2	1	1	2	3	-	1	-	-	2	3	-	15	
Toplam	51	27	59	99	108	98	28	2	31	71	57	56	57	20	764	

Kaynak: Anketler ve Diğer Resmi Kurum Verilerinden Derlenmiştir.

Mal varlığına karşı suçların en fazla işlendiği mahalleler Pulcular, Üstatlar ve Karasait iken, en az olduğu mahalleler ise Ethem, Gökırmak, Tekke, Sümer, Ağcıkişi'dir. Mala zarar verme suçu en çok gerçekleşen suç türü (67) olup, Pulcular ve Üstatlar en yüksek suç olaylarının gerçekleştiği mahalleler iken Ethem, Gökırmak, Gizlice mahalleleri sözü edilen suç türünün hiç yaşanmadığı yerlerdir.

Hırsızlık suç alt grubunda en çok işlenen suç türü evden hırsızlıktır. Bahçelievler ve Pulcular Mahallesi evden hırsızlık suçunun en çok gerçekleştiği mahallelerdir. Buna karşılık bu suç türünün hiç görülmediği mahalleler Ethem, Gökırmak, Karasait, Tabakhane'dir. Mal varlığına karşı suçlar arasında en az gerçekleşen oto hırsızlığıdır. Üstatlar, Karasait, Camikebir Mahallelerinde 1 adet işlenmiştir. Oto hırsızlığı suçunu gasp (7) ve otodan hırsızlık (12) izlemektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Taşköprü Şehrinde Mal Varlığına Karşı İşlenen Suçlar (2015-2017)

Tasnifler		Mahalleler														
Alt Tasnif		Musalla	Ağcıkişi	Üstatlar	Harmancık	Pulcular	Bahçelievler	Sümer	Ethem	Gizlice	Camikebir	Tekke	Karasait	Tabakhane	Gökırmak	Toplam
		Evden Hırsızlık	1	3	1	2	5	6	2	-	2	1	1	-	-	-
İşyerinden Hırsızlık	-	-	3	1	2	2	-	-	1	-	1	3	3	-	16	
Otodan Hırsızlık	2	-	-	1	1	1	1	-	-	1	-	3	1	1	12	
Oto Hırsızlığı	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	3	
Gasp	1	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	7	
Açıktan Hırsızlık	-	-	1	1	3	-	-	-	1	4	-	3	1	-	14	
Dolandırıcılık	-	-	2	-	6	-	1	-	2	-	-	3	6	-	20	
Mala Zarar Verme	8	3	11	8	12	6	1	-	-	4	3	5	6	-	67	
Toplam	12	6	21	14	29	15	5	0	6	11	5	20	18	1	163	

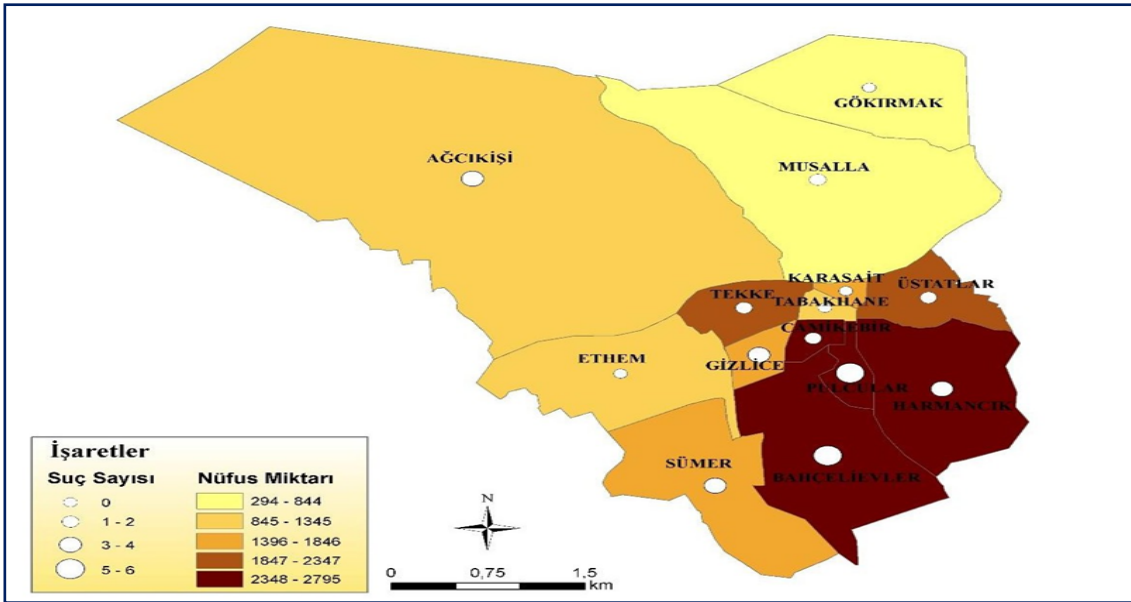
Kaynak: Anketler ve Diğer Resmi Kurum Verilerinden Derlenmiştir.

5.Suç ve Mekân

Suçlular ve suç türleri belirli bir mekânda karşımıza çıkar. Mekânın suç üzerine etkisi farklı şekillerde olmaktadır. Doğal ve beşerî çevre özelliklerinin suç konusunda doğrudan ve dolaylı etkileri mevcuttur. Sonuçta suç, işlendiği mekân, zaman ve etkilendiği dinamiklerle coğrafi bir olaydır ve hem sosyal hem fiziksel yapının mekândaki farklılaşmasıyla ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2006: 41).

Mekânın sahip olduğu özellikler farklılık gösterir. Bazı alanlar yönetim fonksiyonu barındırırken, bazıları ticaret, konut, sağlık, eğitim ve kamu alanlarını bünyesinde bulundurur. Bu sebepten dolayı her alanda nüfusun toplanması farklı yoğunluklar göstereceğinden beşerî bir unsur olan suçun türü ve sayısı da bundan etkilenecektir.

Taşköprü şehrinde evden hırsızlık suçunda Bahçelievler ve Pulcular Mahalleleri sıcak mekân konumundadır. Ethem, Karasait, Tabakhane, Gökirmak bu suç türünün hiç yaşanmadığı mahallelerdir (Şekil 6). Evden hırsızlık suçunun mahallelere göre farklılık göstermesinin birçok nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi ve ekonomik coğrafyanın da konusunu oluşturan ekonomik farklılıklardır. Marksist düşünce sistemine göre de suça kaynaklık eden, ekonomik sınıf farklılığının toplumlarda çatışmalara neden olabileceği düşüncesidir.

Şekil 6. Taşköprü Şehrinde Evden Hırsızlık Suçu-Nüfus Miktarı İlişkisi

Ekonomik düzeyi yüksek olan mahalleler evden hırsızlık suçu için hedef oluşturan yerleşim birimlerindedir. Bunun yanı sıra nüfusun eğitim ve kültürel düzeyi, nüfus yoğunluğu gibi değişkenleri de göz önünde bulundurmak gerekir.

Fotoğraf 1. Bahçelievler Mahallesinde Villa Tipi Müstakil Konutlar Çoğunluktur.

Şehir coğrafyasının da konularından olan şehir planı, konut mimarisi ve ortamı özellikleri de suç çeşidi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü suç çeşitliliği ve sayısı mekânın sosyal ve fiziksel farklılığından kaynaklanabilir. Örneğin Bahçelievler Mahallesi'nin bazı kesimlerinde hırsızlık suçu sıkça görüldüğü halde gelir seviyesi yüksek insanların yaşadığı kesimlerde ve yine meskenlerin bitişik şekilde yapılmadığı geniş bahçeli ve modern, müstakil bir yapılaşma görülmektedir. Burası her ne kadar suç için çekici bir mekân olsa da burada yaşayanların hırsızlık suçuna yönelmedikleri bu kesimde yaşanan evden ve otodan hırsızlık suçlarının ise başka yerleşim birimlerinde ikamet edenlerden kaynaklandığı görülmüştür (Fotoğraf 1).

Pulcular Mahallesi'nde ise konutlar bitişik nizam şeklinde inşa edilmiştir. Bir apartmandan diğer bir apartmana, bir balkondan diğer evin balkonuna geçmek suretiyle hırsızlık olayları yaşanmaktadır. Sokaklar birbirine çok kısa aralıklarla bağlı olduğu için gözden kaybolmak daha kolaydır. Yani sosyal denetimin yetersiz olduğu mekân ve zamanların olduğu ortamların oluşması hırsızların işini kolaylaştırmaktadır. Şehir coğrafyasının da konusunu teşkil eden şehirlerin ve meskenlerin yapı mimarisi bu suç türüne etki etmektedir (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Pulcular Mahallesi'ndeki Meskenler ve Yerleşim Düzeninden Bir Görünüm

Taşköprü şehrinde mahalle nüfusları çeşitli dilimlere bölünmüş, evden hırsızlık suçu ve bu suç türünün gerçekleştiği mekânla bağı kurulmaya çalışılmıştır (Tablo 4). 315-494 nüfus dilimi içinde bulunan Gökirmak, Ethem, Musalla, Ağcıkışı Mahalleleri şehrin dış kenar kısımlarda yer alırlar. Bu mahallelerde hem nüfus hem de konut sayısı azdır ve dolayısıyla da evden hırsızlık suçuna bu mekanlarda az rastlanmaktadır.

495-829 nüfus dilimi içerisinde Tabakhane, Karasait, Sümer Mahalleleri bulunur. Tabakhane ve Karasait Mahalleleri ilçe merkezinde yer alırken Sümer Mahallesi ise kenar kısımda kalmaktadır. Tabakhane ve Karasait Mahallelerinde konuttan çok iş yeri ve sanayi alanları mevcuttur. Bu nedenle konutun azlığı evden hırsızlık suçunun yaşanma olasılığını düşürmekte ancak iş yerinden hırsızlık suçu için bir çekici unsur oluşturmaktadır. Buradan hareketle yerleşim birimlerindeki ekonomik faaliyetin veya mekânın kullanım amacının suç çeşidi üzerine etkisinin olduğu söylenebilir.

830-1495 nüfus dilimi içinde Gizlice, Üstatlar, Tekke Mahalleleri bulunmaktadır. Araştırma sahasındaki bu alanlar apartmanların sık bulunduğu neredeyse müstakil evlerin hiç bulunmadığı mahallelerdir. Yapıların şekli birbirine bitişik tarzda inşa edilmiştir. Binaların giriş katları işyeri ve imalathanelerden oluşmaktadır. Üç yıllık suç ortalamaları incelendiğinde mahallelerde en az bir kez evden hırsızlık hadisesi meydana gelmiştir.

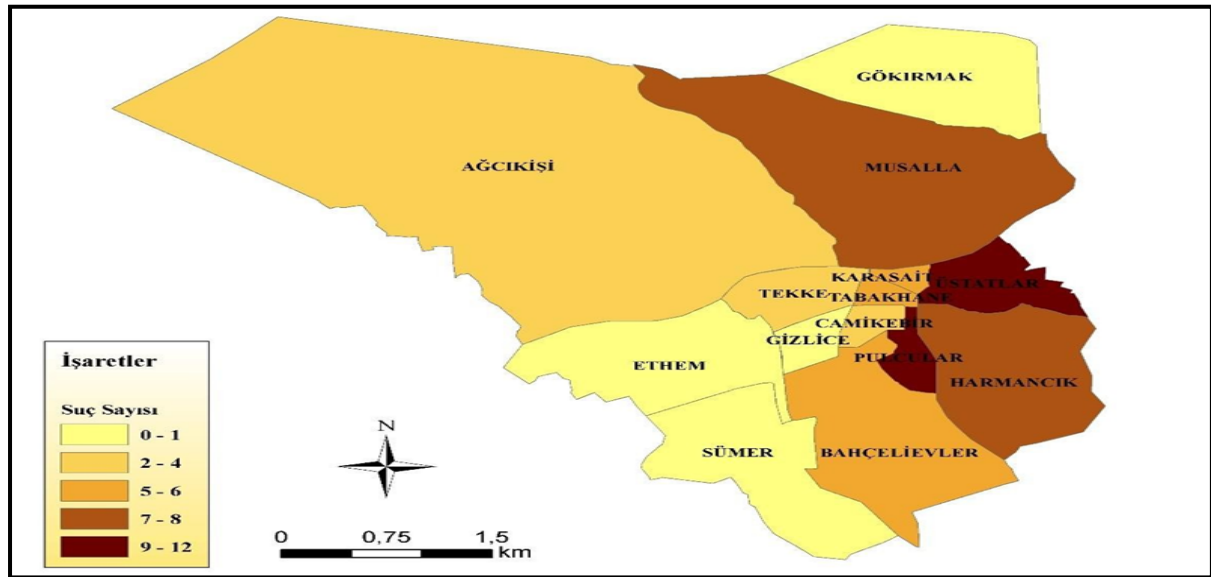
1496-2795 nüfus diliminde ise Harmancık, Camikebir, Pulcular, Bahçelievler Mahalleleri bulunmaktadır. Nüfus bakımından Taşköprü ilçesinin en büyük mahalleleri olan bu yerleşmeler gelir ve eğitim durumu bakımından hedef kitleyi içinde barındırmaktadır. Kısaca nüfus yoğunluğu ve hırsızlık suçu arasında paralellik vardır (Tablo 4).

Belirlenmiş olan nüfus gruplarına göre suç miktarları farklılık göstermekte; nüfus miktarının arttığı konutların fazla olduğu yerleşim birimlerinde evden hırsızlık olayı da artmaktadır. Nüfus miktarı ile evden hırsızlık suçu arasındaki bu ilişki, nüfusu fazla olan yerler ile suç sayısı arasında doğru orantı vardır yaklaşımını doğrulamaktadır. Bir başka ifadeyle aritmetik nüfus yoğunluğunun, suçun dağılışı yoğunluğu bağı irdelendiğinde aritmetik nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde hem suç sayısı hem de suç çeşidinin arttığı söylenebilir.

Tablo 4. Taşköprü Şehrinde Mahallelerin Nüfus Dilimi ve Suç Sayısı Göre Sınıflandırılması

Nüfus Dilimi	Mahalleler	Toplam Nüfus	Toplam Suç Sayısı
315-494	Gökırmak, Ethem, Musalla, Ağcıkışı	1540	119
495-829	Tabakhane, Karasait, Sümer	2099	184
830-1495	Gizlice, Üstatlar, Tekke	3802	179
1496-2795	Harmancık, Camikebir, Pulcular, Bahçelievler	9339	445

Taşköprü şehrinde yoğun olarak yaşanan suçlardan biri de mala zarar vermedir. 2015-2017 yılları arasında 67 kez mala zarar verme suçu işlenmiştir. Bu suç türü oto camı kırma, apartmanın giriş kapısını kırma, park halindeki araca tekme ile vurma, bahçe duvarı yıkma, işyeri camı veya kapısını kırma, intikam almak hissiyatıyla mala zarar verme, otoyola zarar verme gibi alt başlıklar altında toplanmıştır. Yıllık ortalamaya göre suç türünün mahallelere dağılımı şöyledir; Pulcular (12), Üstatlar (11), Musalla ve Harmancık (8), Tabakhane ve Harmancık (6), Karasait (5), Camikebir (4), Ağcıkışı ve Tekke (3), Sümer (1). Ethem ve Gizlice Mahallelerinde bu suç türüne hiç rastlanmamıştır (Şekil 7).

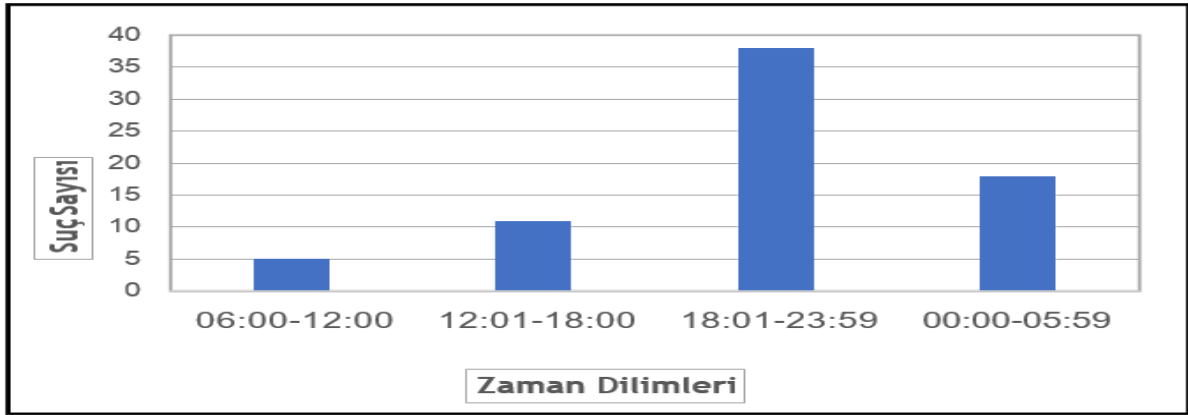

Şekil 7. Taşköprü Şehrinde Mala Zarar Verme Suçunun Mahallelere Göre Dağılışı

Suç türü, fonksiyonel çeşitliliğin ve gün içerisinde hareketliliğin fazla olduğu, aynı zamanda ilçede iş ve ticaret hacminin yüksek olduğu mahallelerde yoğunudur. Böylece çalışmada üzerinde durulan "Mala zarar verme suçu fonksiyonel çeşitliliğin ve nüfusun fazla olduğu yerlerde yoğunudur" yaklaşımını destekler nitelikte bir sonuç ortaya çıkmıştır. Ayrıca Pulcular Mahallesi (2258) suçun yoğun olmasının bir diğer sebebi de nüfusunun fazla olmasıdır.

Katma değeri yüksek malvarlığına sahip olan, yoğun ticari yani ekonomik faaliyetlerin olduğu mekânların suç için çoğu zaman bir çekicilik haline gelebileceğini söyleyebiliriz. Bir başka deyişle hedeflerin çok çekici ve değerli olmaları, suçun gerçekleşeceği alanı belirlemede etkilidir. Bu değerlendirme Pulcular ve Üstatlar Mahalleleri için geçerli sonuç doğurmaktadır.

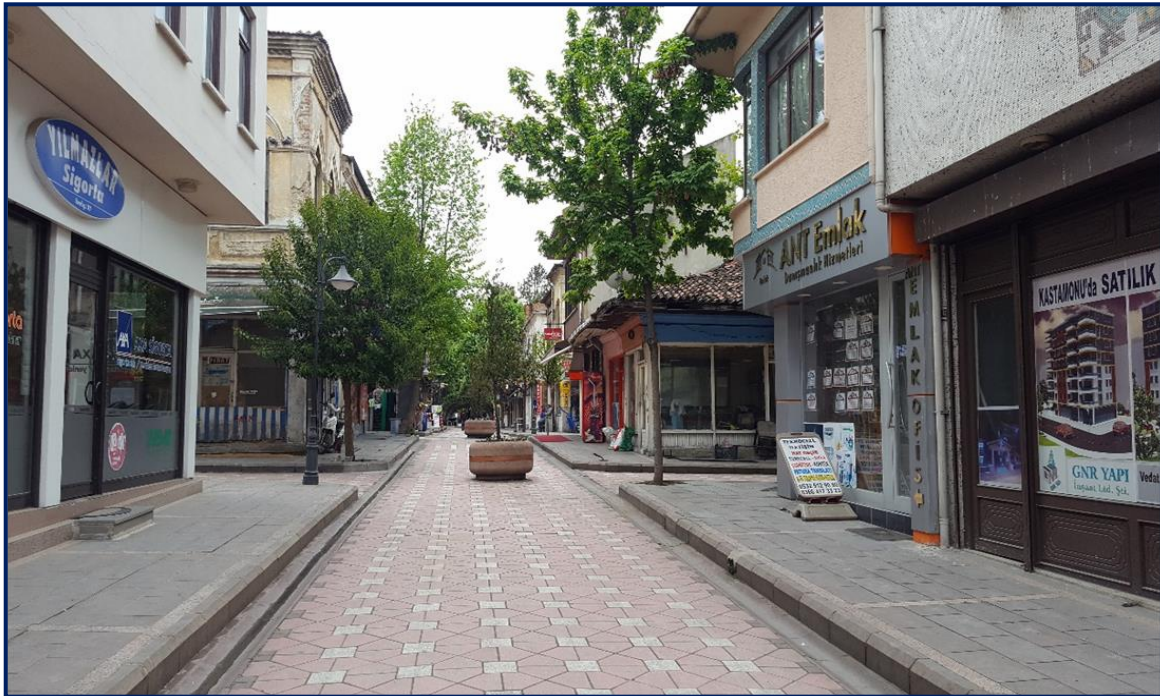
Taşköprü şehrinde mala zarar verme suçu en fazla üçüncü zaman diliminde (38) işlenmiştir. Özellikle psikolojik bir faktöründe tetiklemesiyle intikam almak kaydıyla mala zarar verme coğrafi şartların çevre koşullarının da imkân verdiği bu saatte yoğunlaşmıştır. Bunda en büyük etken görgü şahidi ihtimalinin azalması böylelikle yakalanma ve ceza alma ihtimalinin düşmesidir. Dördüncü zaman diliminde de suçun yoğun olması bunu doğrulamaktadır (Grafik 4).

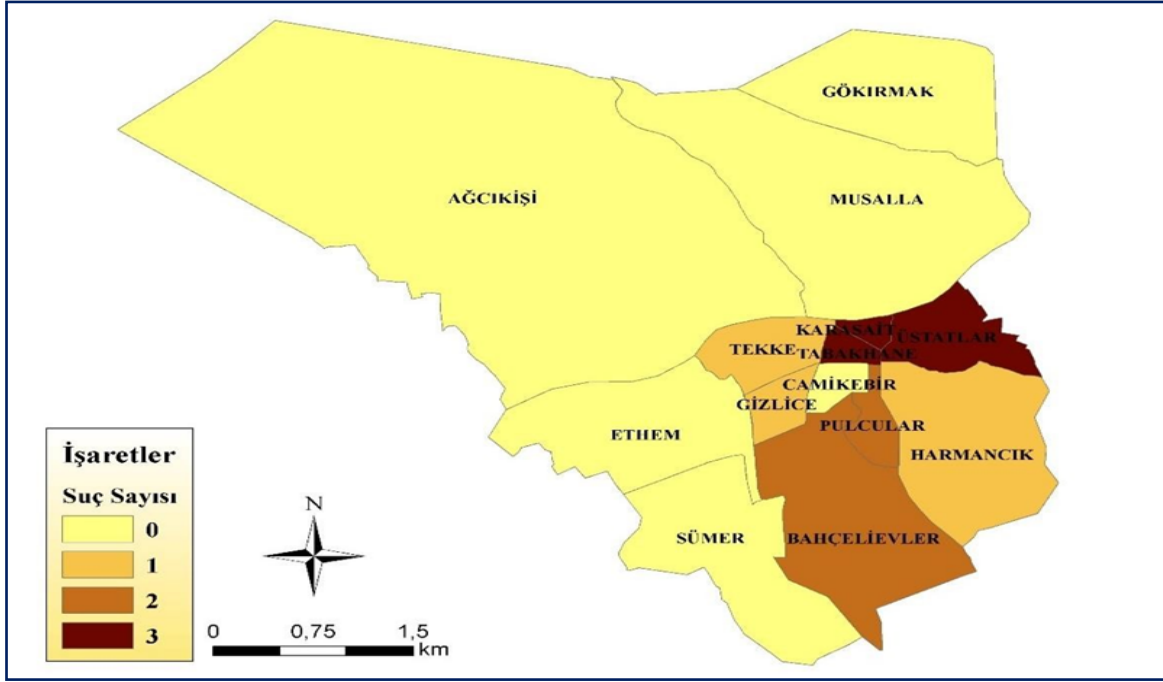
Grafik 4. Taşköprü Şehrinde Mala Zara Verme Suçu-Zaman İlişkisi

Şehirde arazi kullanımı mahallelere göre farklılık göstermektedir. Başlıca arazi kullanım şekilleri konut, ticaret, sanayi, eğitim, tarım ve kamu alanlarıdır. Arazi kullanımı bölgede gerçekleştirilecek olan faaliyetlerin çeşidini belirlemektedir. Dolayısıyla arazinin kullanım şekli hangi suçun hangi mekânda ortaya çıkacağını belirleyen ve suçun sayısını etkileyen bir faktör olacaktır. Şöyle ki bu kesimlerde yoğunlaşan yerleşim birimleri ve ticari alanlarda özellikle menkul ve maddi değeri yüksek olan kuyumcular gibi ticari alanlarda suç artık insana yönelik olmaktan çıkıp daha çok mala karşı olan yani insanı değil fiziksel bir nesneyi hedef aldığı görülür.

Mahalleler arasında işyerinden hırsızlık konusunda üç mahalle ön plana çıkmaktadır. Üstatlar, Karasait, Tabakhane işyerinden hırsızlığın en fazla gerçekleştiği mahallelerdir (Şekil 8). Bu mahallelerde çoğu konutun altı ticari iş yerlerinden oluşmaktadır. Bu mekânda orta ve küçük esnaflar, bankalar, restoranlar bulunmaktadır (Fotoğraf 3). Mahalledeki işyeri sayısı arttıkça hırsızlık miktarında artış meydana gelmektedir. Başka bir ifade ile hırsızlık miktarı ile işyeri sayısı ve niteliği arasında pozitif bir ilişki vardır. Ayrıca işyerlerinin yoğun olduğu mekânlarda, geceleri görünürlüğün azaldığı saatlerde şehir coğrafyasının da daha çok ilgilendiği şehir mimarisinden kaynaklı, kör yani karanlık noktaların yerleşim yerlerinde hırsızların yakalanma riskini azaltması kendilerine bir imkân yaratır.

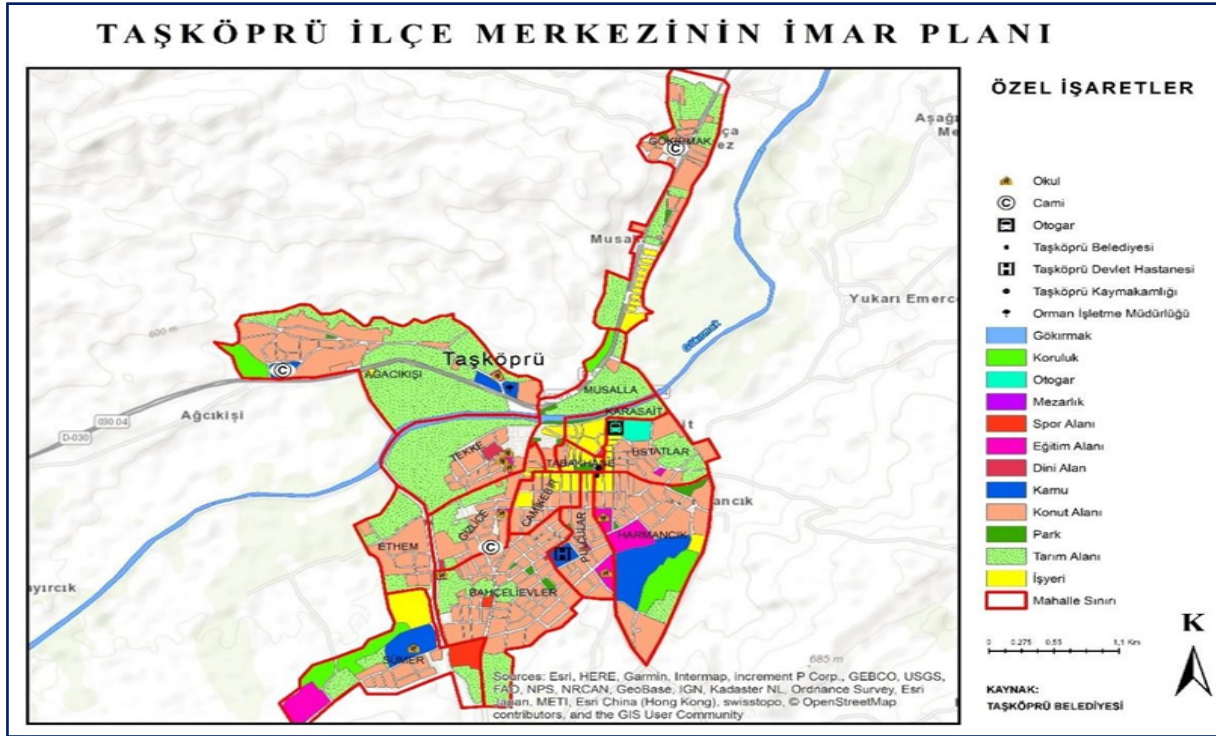

Fotoğraf 3. İşyerinden Hırsızlık Suçunun Yoğun Yaşandığı Tabakhane Mahallesinden Bir Görünüm

Şekil 8. Taşköprü Şehrinde İşyerinden Hırsızlık Suçunun Mahallelere Göre Dağılışı

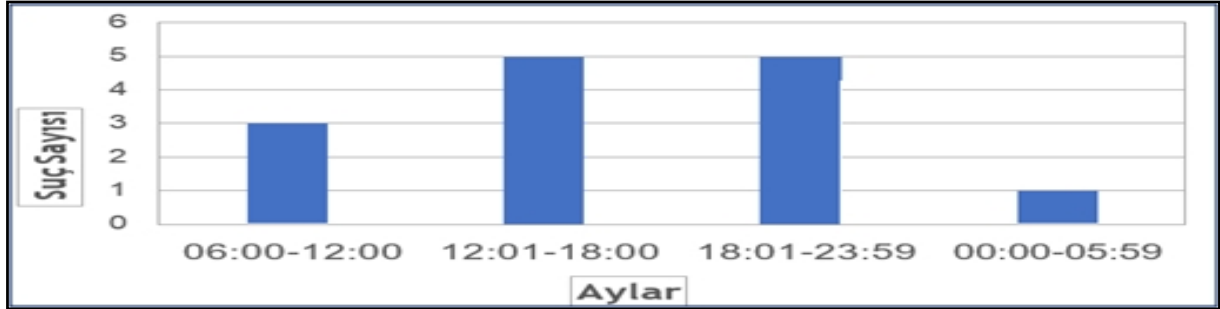
İşyerleri en fazla Tabakhane ve Karasait Mahallelerinde yoğunlaşmıştır. İşyerinden hırsızlık olayının bu mahallelerde yoğun görülmesi mekânın kullanım şekli ve ekonomik çeşitliliğin suç için bir çekim yaratmasının sebep olmasından bahsedilebilir. İş yerinden hırsızlık suçunun rastlanılmadığı mahalleler ise; iş yeri sayısının az ya da hiç bulunmadığı şehrin kenar kısmında kalan mahallelerdir. Merkezi iş alanlarına sahip mekânlar hırsızlık suçu için çoğu zaman çekici bir unsur oluşturur (Şekil 9).

Şekil 9. Taşköprü Şehri İmar Haritası (Belediye İmar Planından Çizilmiştir)

Taşköprü şehrinde işyerinden hırsızlık olayı daha çok iki ve üçüncü zaman diliminde gerçekleşmiştir. Üçüncü zaman diliminde akşam saatlerinde iş yerlerinin kapalı olması nedeniyle hırsızların boş kalan işyerlerine

girmek için uygun ortamı oluşturmaktadır. İş yerinden hırsızlığın üçüncü zaman diliminde de yoğun olarak görülme nedeni işyerleri ve caddelerde kalabalığın fazla olmasından kaynaklanır. Böylece işyeri hırsızlığının ya tamamen boş ya da alışverişin yoğun olduğu mekânlarda yoğunlaştığı görülmektedir (Grafik 5).

Grafik 5. Taşköprü Şehrinde İşyerinden Hırsızlık Suçu-Zaman İlişkisi,

Otodan hırsızlığı etkileyen insanların davranışları, mekânın kör nokta oluşturup oluşturmadığı, sosyo-ekonomik özellikler ve şehirdeki günlük insan hareketliliğinin denetimi gibi birçok değişkene bağlıdır. Taşköprü şehrinde bu suçun gerçekleştiği Karasait Mahallesi daha önce ele alınan suç türlerinde görülenlerden farklıdır. Bu mahallede otogarın varlığı gün içerisinde ilçenin farklı kesimlerinden gelen birçok insanın yoğun olarak kullandıkları mekânı oluşturmaktadır. Bu alanda sınırlı olan otopark kısa sürede dolmakta bu nedenle de cadde boyları ve ara sokaklarda araçlar park edilmektedir. Bu suçun meydana gelme şekli günlük faaliyetlerini gerçekleştirmek için araçlarını bu alana park edenlerin suça fırsat verecek davranışlarda olması ile de ilgilidir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Karasait Mahallesinde Cadde Boyunca Park Edilen Araçlar Otomobil ve Otomobilden Hırsızlık İçin Bir Fırsat Yaratmaktadır

Ulaşım ve şehir coğrafyası açısından önemli olan bu durum yani otodan hırsızlık aslında birbirleriyle ilintilidir. Nitekim ulaşım ve şehir coğrafyası, çevresel kriminoloji ile insan davranışları otodan hırsızlık üzerinde bütüncül bir etki oluşturan bazı faktörlerdendir. Otoparkı olmadan inşa edilen konut ve işyerleri, yeterli derecede denetim kabiliyeti düşük olan ulaşım yolları ve terminaller ile suça imkân veren insan davranışları çoğu zaman suç eylemi için bir tetikleyici faktör olacaktır. Şöyle ki aracı içerisinde değerli eşyalarını bırakarak aracın yanından uzaklaşıp market veya konutuna gidenlerin aracından bahsi geçen değerli eşyaları çalınan bir olayda suça sebep olan çevresel faktör mü, yoksa insan davranışı mı şeklinde sorgulayarak olaylara bütüncül bakmak gerekir.

Bazı suçlar mekânlı bütün halindedir. Her bir mekândaki insan faaliyetlerinin ortaya çıkardığı suç şekli vardır. Özellikle kalabalık yerler suçların işlenmesinde kolaylık sağlar. Taşköprü şehrinde otogar ve pazar yerinin yan yana bulunuyor olması kapkaç olaylarının oldukça sık gözlenmesinde etkili olmaktadır. Çünkü kalabalıktan yararlanan suçlu fark edilemeyecek şekilde suç işleyebilmektedir. Otogarlar her vakit merkez nokta olup yoğun

kullanıma maruz kaldığından suçluya her türlü fırsatı sağlamaktadır. Bu mekânda suç, çoğunlukla otogarda yer alan küçük dükkânlardan hırsızlık şeklinde gerçekleşmektedir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Günlük Yolcu Yoğunluğunun Çok Olduğu Otogar ve Pazar Yerleri Gibi Mekânlar Suç İçin Uygun Mekânlardır (Taşköprü Otogarı)

Brantingham'a göre suç için sıcak noktalar vardır ve bu noktalar 3'e ayrılır; suç üreten alanlar, suç çeken alanlar ve suçun oluşumunu kolaylaştıran alanlar. (2006:995) Suç üreten alanlardan bir tanesi de insan kalabalığının sürekli hareket halinde olduğu yerlerdir. Bu tür yerlerde kişilere karşı suçlar daha sık görülmektedir. Çünkü bu tür yerler çeşitli fonksiyonları barındırdığı için (cami, çay bahçeleri, meydan gibi) günün her saatinde büyük bir insan kitlesinin en uğrak alanını oluşturur. Taşköprü şehrinde de kalabalığın en fazla bulunduğu alan Belediye Binası ve Kaymakamlığı'nda yer aldığı Tabakhane Mahallesi'dir. Meydan da burada yer almaktadır (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. Taşköprü Cumhuriyet Meydanından Bir Görünüm

Suçu fiziksel ve sosyal yönden de irdeleyebiliriz. Özellikle metruk binaların çokluğu güvensiz bir ortam oluşturmaktadır. Binaların tahrip edilmesi, duvarlarına çeşitli yazıların yazılması birtakım suç göstergeleri olarak karşımıza çıkar. Bu duruma büyük kentlerde daha sık rastlanılır. Başka bir deyişle harap olmuş ya da terk edilmiş bu yerler suçun gelişimine zemin hazırlayan sorunlu alanlar olarak karşımıza çıkar. Bu tür yerler uyuşturucu kullanımı için zemin oluşturmaktadır. Taşköprü şehrinde metruk ev sayısı oldukça fazladır. Şehir merkezi

yakınında bulunanlar çeşitli güvenlik önlemleri ile korunmaktadır. Fakat bu şekilde önlem alınmayan çok sayıda terk edilmiş bina suçun oluşumunu kolaylaştıran sıcak noktalardandır (Fotoğraf 7a-8b).

Fotoğraf 7 a. Pulcular Mahallesinde Bulunan Metruk Meskenlerden Bir Görünüm,

b. Metruk Meskenler Suçu Çeken ve Suçun Oluşumu İçin Sıcak Noktalardandır. (Pulcular Mah.)

Suçun kendisine bulduğu uygun alan ve fiziksel göstergelerinden bir diğeri de sokak duvarlarındaki Grafitilerdir. Grafiti temel anlamıyla duvar yazıları ve resimler yoluyla kendini ifade eden görsel bir uygulamadır. Grafiti ‘mala zarar verme’ olarak TCK’da geçmektedir. Buna yönelik maddelerden bir tanesi 151/1. maddede “başkasının taşınır ya da taşınmaz kısmen veya tamamen yıkan, tahrip eden, yok eden, bozan, kullanılmaz hale getiren veya kirleten kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, dört aydan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır” açıklamasıyla yer almaktadır. Yani taşınır ya da taşınmaz mala verilebilecek her türlü zarar suçtur. Grafitilere başka açıdan da bakmak gerekir. Nitekim mala zarar verme eylemi yanında bu tarz yazılamaların sıkça görüldüğü mekânlar suç potansiyeli olan yer ve kişiler için suça imkân sunan sıcak yerler olması bakımından üzerinde durulması gereken mekânlardır (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8. Grafitiler Bir Mekânda Suçun İşlemesi İçin Uygun Bir Ortamın Varlığını İşaret Eden Önemli Bir Göstergedir.

Yöre halkının işlenen suç ve suç türlerine karşı duyarlılığını tespit edebilmek için 36’si kadın, 164’ü erkek olmak üzere toplam 200 kişiye 16 soruluk bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Ankete katılanların % 94,5’i yetişkin grubu bireylerden oluşmaktadır. Katılımcılar arasında eğitim durumu bakımından en yüksek oranı %39

ile ilkökul mezunları oluştururken, onu % 26 oran ile ortaokul, %19,5 ile üniversite, % 10,5 oranla lise mezunları ve % 5 oranıyla da ilkokulu terk edenlerin oluşturduğu diğer grubunda yer alanlar oluşturmaktadır. Ankete katılanların yaş grupları ise daha çok 15-65 + bir aralıktan oluşmuştur. Katılımcıların % 96,2'si araştırma sahası olan Taşköprü şehrinde, diğer kısmı ise Taşköprü kırsal kesiminde yaşayanlardan oluşmuştur (Tablo 5).

Tablo 5. Ankete Katılanların Cinsiyet, Yaş, Eğitim ve İkamet Durumları

Cinsiyet	K				E				Toplam			
	f		%		f		%		f		%	
	36		18,0		164		82,0		200		100	
Yaş	15-25		26-35		36-45		46-55		56-65		65+	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
	33	16,5	53	26,5	53	26,5	38	19	12	6	11	5,5
Eğitim Durumu	İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Diğer			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
	78	39	52	26	21	10,5	39	19,5	10	5		
İkamet Durumu	Pulcular		Bahçelievler		Harmançık		Camikebir		Karasaıt		Diğer	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
	78	39	42	21	33	16,5	16	8	11	5,5	20	10

Ankete katılanların % 51'i Taşköprü şehrinde suç oranının yüksek olduğunu belirtmiştir. Ankete katılanlardan % 32,5'i ise Taşköprü'de suç oranı potansiyelinin normal ölçekte olduğunu dile getirmiştir. Yine Taşköprü şehrinde suç oranı yüksek mi? Sorusuna ankete katılanların % 16,5'i suç oranının düşük olduğunu dile getirmiştir. Etkin şekilde kullanılacak olan yasaların (% 61,0) ve alınan eğitimin (% 66,5) suçları azaltacağını düşünenler ankete katılanların yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Suç oranının azalmasının eğitim yoluyla gerçekleşebileceğini düşünüyor musunuz? Öncülüne verilen yanıtlara baktığımızda ankete katılanların yaklaşık olarak % 66,5'lik dilimin suç oranlarının azalmasında eğitimin önemli olduğunu dile getirmiştir. Söz konusu öncüle anketin diğer dilimleri % 21,5 oranında kısmen katıldığını, % 12'lik dilimi ise suç olaylarının eğitim yolu ile azalmayacağı görüşündedir. İlçe Merkezindeki suç oranı yüksekliğinde göçün etkili olduğu düşünenlerin oranı ise % 47,5'tir (Tablo 6).

Tablo 6. Ankete Katılanların Suçlara Karşı Farkındalık Durumu

Sizce Taşköprü şehrinde suç oranı yüksek mi?	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%
	102	51	65	32,5	33	16,5
Etkin şekilde kullanılan yasalar ile suçlar azalır mı?	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%
	122	61	48	24,0	30	15,0
Suç oranının azalmasının eğitim yoluyla gerçekleşebileceğini düşünüyor musunuz?	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%
	133	66,5	43	21,5	24	12
Suç oranı üzerinde göç olayları etkili midir?	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%
	95	47,5	58	29,0	47	23,5

Ankete katılanlar suçların işlenmesinin sebepleri arasında en çok % 22,5 oranla cezaların caydırıcılığının azlığı, % 21,5 oran ile işsizlik ve % 19 oran ile de eğitimsizliğin neden olduğunu düşünmektedir. Ayrıca % 4,5'lik

kısım ilçenin göç almaya başlamasıyla birlikte demografik dokunun bozulacağını bu durumun suç sayısını arttıracığını düşünmektedir.

Ankete katılanlar suçların işlenmesinin sebepleri arasında en düşük % 1 oran ile sokak aydınlatmalarının yetersiz olduğunu savunmuştur. Yani yöre halkına göre söz konusu suç işleme sebepleri arasında sokak aydınlatma işlevlerinin yetersizliği suç işlemede fazla etkisi bulunmamaktadır. Hâlbuki özellikle büyük anakentlerde birçok cinayet, hırsızlık suçları genelde karanlık ve alt yapının yetersiz kaldığı, bilhassa sokak aydınlatmalarının yetersiz olduğu alanlarda gerçekleşmektedir.

Buradan anlaşılıyor ki, cezalar ile caydırıcılığının artırılması, eğitim düzeylerinin iyileştirilmesi, kolluk kuvvetlerinin sayısının artırılması, işsizlik oranının düşürülmesi suçun işlenme oranında azaltıcı etki yapacaktır. Çünkü artan nüfus ve şehirleşme ile birlikte işsizlik sorunu baş göstermekte, ekonomik yoksunluk görülmekte, toplumsal dokuda birtakım demografik değişimler yaşanmakta, kırsal bir yaşam modelinden şehrsel yaşam tarzına geçişte kalabalıklaşan mekânlar ile birlikte sosyal kontrol mekanizması işlevini yitirmektedir. Nitekim insanlar birbirini tanımadığı için sosyal denetim azalmakta ve suça elverişli ortam oluşmaktadır (Tablo 7)

Tablo 7. Ankete Katılanların Suç İşleme Sebeplerine Yaklaşımı

Suç Oranının Yüksek Olduğunu Düşünüyorsanız Bunun Sebebi Sizce Nedir?	f	%
İlçeye Olan Göç	9	4,5
Kolluk Kuvvetlerinin Görevini Yeterince Yapmaması / Yetersiz Kalması	15	7,5
Sokak Aydınlatmalarının Yetersiz Oluşu	2	1
İşsizlik	43	21,5
Eğitimsizlik	38	19
Aileler ya da Kişilerarası Husumet	29	14,5
Ekonomik Gelişmişliğin Azlığı	19	9,5
Cezaların Caydırıcılığının Az Olması	45	22,5
Toplam	200	100

Ankete katılanların önemli bir kesimi suçları önlemede en etkili yöntemlerin cezaların artırılması (% 29,5), okul (% 22) ve aile eğitimi (% 18,5) ile gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Aile ve okul ortamında suçluluğa karşı gerekli bilincin oluşturulması ile suçların azalacağı yönünde yüksek beklenti söz konusudur. Ankete katılanların bir kısmı ise suçların önlenmesine yönelik görüşlerde sosyal çevrenin kontrolü yani sosyal çevreden öğrenilen suçların etkili olduğunu düşünenler ise % 7 oranındadır. (Tablo 8). Suçları azaltma ve önlemede suç ve suçluluk hakkında farkındalığın artırılmasının da suçun önlenmesine karşı toplumsal bilincin oluşması bakımından önemli olacaktır.

Tablo 8. Ankete Katılanların Suçun Önlenmesine Yönelik Görüşleri

Sizce Suçlar Nasıl Azaltılabilir?	f	%
Okul Eğitimi	45	22
Aile Eğitimi	37	18,5
Dini Eğitim	18	9
Sosyal Çevre Kontrolü	14	7
Kamu Görevlilerinin Eğitimi	15	7,5
Cezaların Arttırılması	59	29,5
Suç ve Suçluluk Hakkında Farkındalığın Arttırılması	12	6
Toplam	200	100

Ankete katılanların verdiği cevaplar sonucunda en güvenli bulunan mahallenin % 24,5 oranla Ethem Mahallesi olduğu düşünülmektedir. Ethem Mahallesi eskiden bir köy yerleşmesi iken şehre yakınlığından dolayı mahalle olarak şehre bağlanmıştır. Nüfusu çok az olan bu mahalle de aynı zamanda fonksiyonel çeşitlilikte

bulunmamaktadır. Yöre halkına göre Ethem Mahallesi'nden sonra Taşköprü şehrinde en güvenli buldukları diğer mahalle ise % 12 oran ile Bahçelievler Mahallesi'dir. Burada Bahçelievler Mahallesi için bir çelişki mevcuttur. Nitekim suç istatistiklerinde Bahçelievler Mahallesi ilk sıralarda yer almaktadır. Bu çelişkinin sebebi ise anket uygulanırken de gözlemlendiği üzere Bahçelievler Mahalle'sinin ağırlıklı olarak villa tipi konutlardan oluşan ve daha düzenli bir peyzajın olduğu, ekonomik refahında olması nedeniyle bu mekânın insanlara daha çok güven hissi verdiğiinden bahsetmişlerdir (Tablo 9).

Tablo 9. Ankete Katılanların En Güvenilir Bulduğu Mahalleler

Taşköprü Şehrinde En Güvenli Bulduğunuz Mahalle Hangisidir?	f	%
Pulcular	16	8
Bahçelievler	24	12
Camikebir	12	6
Harmancık	21	10,5
Tabakhane	20	10
Gökırmak	8	4
Tekke	4	2
Sümer	7	3,5
Gizlice	2	1
Üstatlar	8	4
Musalla	8	4
Ethem	49	24,5
Ağcıkışı	21	10,5
Toplam	200	100

5.Sonuç ve Öneriler

Suç toplumunda uzun zamandır süregelen bir problemdir. Bu problemler gittikçe daha karmaşık bir hal alıp küresel boyut kazanmaktadır. Globalleşerek küçük bir köy haline gelen günümüz dünyasında suç da küreselleşmiş ve uluslararası suç örgütleri dahi ortaya çıkmıştır.

Suçların mekânlara göre farklılık göstermesi hem sayısal hem de niteliksel boyutta olmuştur. Çalışma alanı olarak seçilen Taşköprü ilçesinde de bu farklılık gözlemlenmiştir. Çalışmada hazırlanmış olan suç haritalarının yardımıyla suçların coğrafi lokasyonları ve suç tiplerinin dağılımlarının görülmesi sağlanmıştır. Şehrin imar planında görülen arazi kullanımının suç türleri ve miktarlarının mahallelere göre dağılımında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Mahallelerin; konut, ticaret sahaları ile nüfus özellikleri suçların dağılımında etkili olmuştur. Ayrıca suç türlerinin karakterleri suçun işleniş saatlerinde farklılığa sebep olmuştur.

Çalışma sahasında suç türleri arasında kişilere karşı işlenen suçlar 764 iken, mal varlığına karşı işlenen suçların ise 163 olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle incelenen zaman dilimi içerisinde meydana gelen suçların %82'sini kişilere karşı suçlar oluştururken %18'ini ise malvarlığına karşı olan suçların olduğu görülmüştür.

İnceleme sahasında suçlar, belirli alanlarda yoğunluk göstermektedir. Bu duruma etki eden faktörler nüfusun fazlalığı, iş merkezlerinin yoğunluğu neticesinde bu tarz mekânların insanların uğrak yeri olması, eğlenme ve alışveriş işlevleri nedeniyle sosyal karışımın mevcut olması gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir.

Hırsızlık suçu ve nüfus arasındaki ilişkinin suç sayısının artış ya da azalışında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Harmancık, Camikebir, Pulcular, Bahçelievler Mahalleleri nüfus miktarı bakımından Taşköprü şehrinin en büyük mahalleleridir. Bu mahalleler gelir ve eğitim durumu bakımından hedef kitleyi içinde barındırmaktadır. Nüfusun yanı sıra konut ortamı özellikleri suç üzerinde büyük etkiye sahiptir. Çünkü suç çeşitliliği ve sayısı mekânın sosyal ve fiziksel farklılığından etkilenir. Aynı zamanda bu mahalleler hırsızlık suçunun yoğun olduğu mekânlardır.

Uygun hedeflerin artması oranında suç miktarı da artış göstermektedir. İşyerleri en fazla Tabakhane ve Karasait mahallelerinde yoğunlaşmıştır. İşyerinden hırsızlık olayının bu mahallelerde fazla işlenmesi bununla ilişkilidir. İş yerinden hırsızlık suçunun rastlanılmadığı mahalleler ise iş yeri sayısının az ya da hiç bulunmadığı şehrin kenar kısmında kalan mahallelerdir. Merkezi iş alanları bulunan mekânlar hırsızlık için her zaman çekicilik oluşturur.

Mala zarar verme suçu fonksiyonel çeşitliliğin ve nüfusun fazla olduğu mahallelerde artış göstermiştir. Pulcular Mahallesi suç türünün, fonksiyonel çeşitliliğin ve gün içerisinde hareketliliğin fazla olduğu, aynı zamanda ilçede iş ve ticaret hacminin yüksek olduğu bir mahalledir. Hedeflerin çekiciliğinin yüksek olması bu mahallede mala zarar verme suçunun fazla işlenmesinde etkili olmuştur.

Konut ortamı özellikleri de suç üzerinde büyük etkiye sahiptir. Çünkü suç çeşitliliği ve sayısı mekânın sosyal ve fiziksel farklılığından kaynaklanır. Bahçelievler Mahallesi gelir seviyesi yüksek insanların yaşadığı bir mahalledir. Evler bitişik şekilde yapılmamıştır. Geniş bahçeli ve moderndir. Müstakil ve bahçeli bir yapılaşma görülmektedir. Pulcular Mahallesinde ise evler bitişik nizam şeklinde yapılmıştır. Bir apartmandan diğer bir apartmana, bir balkondan diğer evin balkonuna geçmek suretiyle hırsızlık olayları sıkça yaşanmaktadır. Sokaklar birbirine çok kısa aralıklarla bağlı olduğu için gözden kaybolmak daha kolaydır. Bu durum hırsızların işini kolaylaştırmaktadır. Yapı mimarisi evden hırsızlık suçuna katkı sunmaktadır.

Olaylar gün içerisinde iki saat diliminde (12:01-18:00 ve 18:01-23:59) yoğunlaşmıştır. Suçun bu zaman dilimlerinde yoğun olma nedeni insanların birbirleriyle mekânda en çok etkileşim kurdukları saatler ile çevrenin tenhalaştığı, görgü şahitlerinin azaldığı zamanlara denk gelmesidir. Bu zaman dilimleri insanların iş gereği birbirleriyle en fazla etkileşim içinde oldukları ve nüfus yoğunluğunun cadde ve sokaklarda çok olduğu mesai bitimi de bu saatlere denk gelir. Üçüncü zaman dilimi bazı suçlar için çekicilik göstermektedir. Özellikle çevrenin tenhalaşması suç için uygun ortam oluşturmakta ve suçlunun yakalanma ve ceza alma ihtimalini düşürmektedir.

Taşköprü şehrinde bazı mahallelerde suç türlerinin çeşitlendiği göze çarpmaktadır. Bunda etkili olan faktörleri Pulcular Mahallesi ele alarak incelediğimizde mahallede Türkiye Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından inşa edilen modern konutlar ile gecekondular tarzı yerleşimlerin bir arada bulunması gelir seviyesi dağılımı farklılığını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla ekonomik yoksunluk beraberinde sosyal gerginliği getirmektedir.

Şehirde suçun en fazla işlendiği yer Pulcular Mahallesi'dir. Pulcular Mahallesinde kasten yaralama, taksirle yaralama, tehdit, hakaret ve mala zarar verme suçları yoğun olarak işlenmiştir. Kişilere karşı işlenmiş suçlar içerisinde kasten yaralama suçu, mal varlığına karşı suçlar içerisinde ise mala zarar verme suçu en çok işlenen suçtur.

Suçun en fazla işlendiği yerlere karşılık bazı suç türlerinin hiç işlenmediği ve üç yıllık suç ortalamalarında çok düşük bir suç sayısına sahip mahallede bulunmaktadır. Ethem Mahallesi üç yıl içerisinde kişilere karşı işlenmiş suç sayısı 2'dir. Bu mekânda kasten yaralama ve taksirle yaralama suçu işlenmiştir. Bu mahallede mal varlığına karşı suçlar hiç işlenmemiştir. Nüfusunun azlığı ve fonksiyonel çeşitliliğin olmayışı suç sayısında etkili olmuştur.

Mahallelerde meydana gelen suçlar farklılık göstermektedir. Bu farklılığın sebebi mahallenin içerisinde barındırdığı fonksiyonel alanlardır. Söz konusu suç türlerinin önlenmesinde çeşitli öneriler sunulabilir. Şehirde otodan ve oto hırsızlığı suçlarının önlenmesi için güvenlik kameralarıyla izlenen, katlı ya da yerin altına tek giriş ve tek çıkış şeklinde yapılacak bir otopark cadde ve ara sokaklara araçların park edilmesini önleyecek ve mağdur olma durumunu azaltacaktır. Aynı zamanda şehrin ulaşım fonksiyonuna katkı sağlayacaktır.

Mala zarar verme suçu 3. zaman (18:01-23:59) diliminde yoğun olarak işlenmiştir. Görgü şahidi ihtimalinin azalması yakalanma riskini azaltmaktadır. Cadde ve sokaklarda mobese kameralarının artırılması ilçedeki zayıf noktaları azaltacak ve suç türünün azalmasında etkili olacaktır.

Evden hırsızlık suçunun en fazla işlendiği mahalle Bahçelievler Mahallesi'dir. Mahallenin ekonomik yapısının iyi olması diğer mahallelerle sınıflar arası çatışma için bir ortam yaratmaktadır. Evlerin villa tipi, müstakil, geniş bahçeli ve modern oluşu birebir nüfus baskısını oluşturmadığından تنها bir alan sağlamaktadır. Evlerin korumalıklarının artırılması ve güvenlik kameraları ile donatılması suçu azaltacaktır.

Açıktan hırsızlık suçunun işlenme şekli işyerlerinin önüne teşhir için konulan malların çalınması şeklindedir. Söz konusu hırsızlık suçunun önlenmesi için dükkân önüne açılan tezgâhlar kontrol edilebilecek şekilde açılmalı ve çeşitli güvenlik tedbirleri alınmalıdır.

Otopark ve pazar alanının yan yana bulunuyor olması o mekânda pazar alanına gelenler için ilk başta bir tamamlayıcı faktör olarak görünmektedir. Ancak otoparkların yetersiz kalması sonucu ara mahallelere park edilen araçlar sebebiyle otomobil ve otodan hırsızlık suçuna imkân sağlanmaktadır. Bununla birlikte pazar ve otopark alanının denetiminin yetersizliği olduğu durumlarda kapkaç olaylarının gözlenmesine neden olmaktadır. Gün içerisinde pazar yerinin ve otoparkın merkez nokta olması birçok insanı bir araya toplamakta ve bu da suçlunun fark edilmesini zorlaştırmaktadır. Arttırılacak kolluk devriyeleri ve güvenlik önlemleri bu suç türünün azalmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aksak, P., Çalışkan, V. (2010). Çanakkale Kentinde Mala Karşı İşlenen Suçların Coğrafi Dağılışı Özelliklerinin İncelenmesi 2007, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 22, S. 245 - 275 İstanbul.
- Aksoy, H. (2004). Coğrafi Profilleme (Geographic Profiling). Polis Dergisi. Sayı: 41, S.73–78.
- Aliağaoğlu, A., Alaeddinoğlu, F. (2005). Erzurum Şehrinde Mala Karşı İşlenen Suçlar: Coğrafi Bir Yaklaşım. Polis Bilimleri Dergisi. 7(1),17-42.
- Aliağaoğlu, A. (2007). Balıkesir Şehrinde Suçlar: Coğrafi Bir Yaklaşım (2005). Ankara: Detay Yayıncılık
- Andresen, M. A., (2005). Crime Measures and the Spatial Analysis of Criminal Activity. British Journal of Criminology, 1-28
- Atasoy, E. (2019) *Kültür Coğrafyası ve Etnocoğrafyanın Temelleri*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Brown, M.A. (1982). Modelling the Spatial Distribution of Suburban Crime. Economic Geography, 58(3), 247–261.
- Blumen, O. ve Rattner, A. (2002). Urbanized Peripheries: A Regional Study of Crime in Israel. Sociological Spectrum. 22, 407–443.
- Cahill, M. A., (2004). Geographies of Urban crime: An Itraurban Study of Crime in Nashville, TN, Portland, OR; Tuscan, AZ, Doctoral Dissetation, The University of Arizona, USA.
- Ceccato, V., Haining, R. ve Signoretta, P. (2002). Exploring Crime Statistics in Stockholm City Using Spatial Analysis Tools. Annals of Association of American Geographers, 92(1), 29–51.
- Centel, N. (2000). Mala Karşı Suçlarda Artışın Kriminolojik Bakımdan Açıklanması ve Nedenleri. Mala Karşı İşlenen Suçlarla Mücadele Semineri, Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Dairesi Başkanlığı. 8, 56–67.
- Centel, N., Zafer, H. ve Çakmut, Ö., (2007). Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş. Cilt: 1.
- Çetinkaya, Y. (1997). Taşköprü İlçesinin Coğrafi Etüdü. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 1997, 17-147.
- De Blj J. H. (2019). *Coğrafya Neden Önemlidir*. (F. Yavaş, B. Kaya Çevirenler), Hece Yayınları. Ankara
- Dönmezer, S. (1994). Kriminoloji, Beta Basım Yayım Dağıtım. İstanbul
- Genç, G. (2018) Türkiye’de Sarımsak Üretiminde Çalışma Koşullarına Yönelik Bir Araştırma: Taşköprü Örneği, Anadolu Kültürel Araştırma Dergisi, Cilt: 2 (3).
- Günel, V. Şahanalp, S. (2009). Şanlıurfa Şehir Merkezindeki Hırsızlık Suçlarının Mekânsal Analizi. Polis Bilimleri Dergisi, Cilt: 11.
- Gyamfi, A. J. (2003). Urban Crime Trend and Pattern in Ghana: The Case of Accra. Journal of Criminal Justice. 31, 13-23.
- Hannon, L. (2002). Criminal Opportunity Theory and The Relationship Between Poverty and Property Crime. Sociological Spectrum, 22, 363–381.
- Herbert, D.T. (1976). The Study of Delinquency Araeas: A Social Geographical Approach. Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, 1(4), 472–492.
- Herbert, D. T. ve Hyde, S. W. (1985). Environmental Criminology: Testing Some Area Hypothesis. Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, 10(3), 259–274.
- İçli, G. T. (1993). Türkiye’de Suçlular (Sosyal Kültürel ve Ekonomik Özellikleri). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 71. İçli, T.G. (2001). Kriminoloj. Ankara: Bizim Büro Basımevi
- Karakaş, E., (2004), “Elazığ Şehrinde Hırsızlık Suç Dağılışı ve Özellikleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1), 19–37.
- Karakaş, E. (2005). Uygulamalı Coğrafyada Suç Harita Tipleri I: Veri Kaynakları. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1), 57-69.

- Karakaş, E. (2006). Elazığ Şehrinde Suçların Dağılışı ve Özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 15, 83-112.
- Kızmaz, Z. (2003). Ekonomik Yapı ve Suç: Bazı Araştırma Bulgularına Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 13(2), 279-304.
- Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 291-319.
- Kızmaz, Z. (2005). Sosyolojik Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Cumhuriyet üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 149-174.
- Lowman, J. (1986). Conceptual Issues in the Geography of Crime: Toward a Geography of Social Control, *School of Criminology. Annals of the Association of American Geographers*, 76 (1), 81-94.
- Özgür, M. E. (1998). Türkiye Nüfus Coğrafyası, Gmc Basın Yayın Ltd. Şti., Ankara. Öztürk, A. O. (2005). Trabzon Suç Analizi: İber Matbaacılık.
- Özkan, A. (2009). Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Çocuk ve Gençlerin Farik ve Mümeyyizlerinin Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Öztürk, M., (2014). Coğrafya Eğitiminde Araştırma, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Roncek, D. W. (1981). Dangerous Places: Crime and Residential Environment. *Social Forces*, 60(1), 74-96.
- Sargın, S., Temurçin, K. (2009). Türkiye'nin Suç Coğrafyası (Şehir Asayiş Suçları), Ankara: Beyaz Kalem Yayınları.
- Soyaslan, D. (1996). Kriminoloji Dersleri (Suç ve Ceza Bilimleri) A.Ü Hukuk Fakültesi Yayınları, No:512
- Tabrizi, L. R. ve Madanipour, A. (2005). Crime and The City: Domestic Burglary and Built Environment in Tahrán. *Habitat International, Elsevier*, 1-13.
- Toroslu, N., (2008). Ceza Hukuku: Savaş Yayınevi, Ankara.
- Uzun, A. (2008). Tokat Şehrinde Mala Karşı İşlenen Suçlar (2006): Coğrafi Bir Yaklaşım. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2006). Ekonomik Coğrafya (Küreselleşme ve Kalkınma), Çantay Yayınları.
- Yılmaz, G. (2006). Suç ve Mekân: Suçun Temsili Üzerine Düşünceler. *Mimarlık Dergisi*. 328, 41-46.
- Yılmaz, A. ve Ergün, G.S. (2006). Türkiye'de Şehir Asayiş Suçları: Dağılışı ve Başlıca Özellikleri. *Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Web: <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/170/170/ali%20yilmaz.pdf> adresinden 12.08.2018 tarihinde alınmıştır.
- Wilsem, V.J., Graaf N.D., ve Wittebrood, K. (2003). Cross-National Difference in Victimization Disentangling the Impact of Composition and Context. *European Sociological Review*. 19, 125-142

Atıf/Citation

Bay,A., Çalışkan,V.,(2020), Türkiye'nin Uluslararası Kardeş Şehir İlişkilerinde Mekânsal Dağılım Özellikleri: Politik ve Coğrafi Etkenler. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 73-92

TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI KARDEŞ ŞEHİR ANLAŞMALARINDA TERCİH FAKTÖRLERİ VE MEKÂNSAL DAĞILIM ÖZELLİKLERİ

Preference Factors and Spatial Distribution Characteristics of The International Sister City Agreement Of Turkey

Arda BAY¹

Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN²

Öz

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkeler arasında barış ilişkilerine ve ortamına destek olması ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla ortaya çıkan kardeş şehir olgusu; günümüzde ulusal ve uluslararası ölçekte, yerel yönetimler ve toplumlar arasında çeşitli etkileşimlerin sağlanmasında önemli araçlardan biridir. Kardeş şehir olgusu ile ilk olarak 1950'lerin sonunda tanışan Türkiye'de belediyeler, günümüzde Dünya'nın çok çeşitli bölgelerindeki ülkelerde dağılım gösteren 1651 kardeş şehir ilişkisine ulaşmıştır. Kardeş şehir ilişkisine karar verilmesi ve anlaşmanın yürürlüğe girmesi süreçlerinde çeşitli faktörler etkili olabilmektedir. Bununla birlikte kardeş şehir anlaşmalarının coğrafi dağılım özellikleri incelendiğinde, coğrafi ve politik etkenlerin bu süreçlerde oldukça belirleyici olduğu açıkça tespit edilmektedir.

Araştırma ile Türkiye'deki belediyelerin uluslararası ölçekteki kardeş şehir ilişkileri analiz edilerek; kardeş şehir ilişkilerinin mekânsal bağlamı ve kardeş şehirlerin dağılım düzeninin belirlenmesi hedeflenmiştir. Böylece Türkiye belediyelerinin uluslararası kardeş şehir ilişkisi ağlarının ortaya konularak, bu süreçler üzerinde etkili olan faktörlerin açıklanmasına çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'deki belediyelerden uluslararası ölçekteki kardeş şehir anlaşmasına sahip 160 belediyeye 45 sorudan oluşan anket ve belirlenen bazı belediyelere de mülakat uygulanmıştır. Elde edilen anket verileri SPSS programına aktarılarak, konuyu açıklamaya yardımcı olacak grafik ve haritalar üretilmiştir.

Araştırma, Türkiye'nin belediyeler aracılığıyla Dünya'nın her kıtasında ve çeşitli bölgelerinde kardeş şehir bağlantılarına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'nin kardeş şehir anlaşmaları daha çok Balkan ülkeleri ve komşu ülkelerde yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin uluslararası kardeş şehir ilişkilerinde coğrafi yakınlık, kültürel benzerlik ve politik etkenler, Avrupa kıtasında özellikle Balkan ülkeleri, Asya kıtası ülkeleri ve komşu ülkeler ile imzalanan kardeş şehir anlaşmalarının çoğunda açıkça izlenmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin komşularından biri olan Ermenistan ile kardeş şehir ilişkisinin bulunmaması da politik faktörlerin etkisini açıkça göstermektedir.

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Çanakkale, Türkiye, arda.bay@hotmail.com ORCID ID: 0000-0003-2029-6825

² University of South Carolina, Department of Geography, Columbia SC, ABD, vedat@mailbox.sc.edu ORCID ID: 0000-0001-7129-4892

Anahtar Kelimeler: Kardeş Şehirler, Belediyeler, Uluslararası İşbirlikleri, Ülkeler Coğrafyası, Bölgesel Coğrafya

Abstract

The phenomenon of "sister city", which emerged after World War II to support peace relations between countries and to develop cultural relations, is an important tool to provide various interactions between local governments and societies on a national and international scale. In Turkey, which first met this phenomenon in the late 1950s, municipalities have reached 1651 sister city relations that now show distribution in many different regions of the world. A variety of factors can be effective in deciding on a sister city relationship and process of putting the agreement into force. In addition, considering the geographical distribution characteristics of sister city agreements it is clearly observed that geographical and political factors are quite determining in these processes.

This study aimed to determine the spatial context of the sister city relations and their distribution by analyzing the sister city relations of the municipalities in Turkey on an international scale. Therefore, we tried to reveal the international sister city relationship networks of the municipalities of Turkey and to explain the factors affecting these processes. For this purpose, a survey consisting of 45 questions was applied to 160 municipalities in Turkey that have sister city relations on an international scale, and interviews were applied to some. The obtained survey data were transferred to SPSS software, and graphics and maps were produced to help explain the subject.

The study revealed that Turkey had sister city relations in every continent and various regions of the world through municipalities. The sister city agreements of Turkey are mostly concentrated around Balkan countries and neighboring countries. In the international sister city relations of our country, geographical proximity, cultural similarity and political factors were clearly observed in most of the sister city agreements signed with the Balkan and Asian countries and neighboring countries in the European continent. Moreover, the absence of a sister city relation with Armenia, one of the neighbors of Turkey, clearly shows the influence of political factors.

Keywords: Sister Cities, Municipalities, International Collaborations, Countries Geography, Regional Geography

1. Giriş

Bir belediye yönetiminin başka belediyeler ile kurduğu karşılıklı ilişki, işbirliği ve ortaklık girişimlerini ifade eden kardeş şehir kavramı, günümüz dünyasında oldukça etkili işbirliği ve etkileşim sağlayan araçlardan biridir. Kardeş şehir anlaşmaları hem ulusal hem de uluslararası ölçekte yapılarak, toplumlara ve yerel yönetimlere çeşitli alanlarda destekler ve katkılar sağlamaktadır. Yerel yönetimler arasında bilgi, teknoloji ve deneyim paylaşımlarını içeren bu ilişkilerin kapsamı günümüzde oldukça genişlemiştir. Karşılıklı ekonomik yardımlar ve ortak girişimler; tarım, turizm ve sanayi yatırımlarında fonksiyonel katkılar (planlama ve teknik destekler vb.); karşılıklı kültürel, sanatsal, sportif etkinliklerin düzenlenmesi; kültürel, tarihi, dini bağlara vurgu yapan etkinlikler; eğitim faaliyetleri alanlarında işbirlikleri vb. faaliyetler ve uygulama örnekleri, kardeş şehir ilişkileri kapsamında öne çıkan başlıca etkileşim alanlarıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kıtasında ortaya çıkan kardeş şehir olgusu, daha sonraki süreçte Kuzey Amerika kıtasında (özellikle ABD’de) kendini göstermiştir. Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı’nın meydana getirdiği yıkımın etkilerinin ortadan kaldırılması; toplumlar ve kültürler arasında ilişkilerin yeniden kurulması ve geliştirilmesi; barış ortamının hakim kılınması amaçlarının temel alındığı ilk dönemlerde kardeş şehir ilişkileri özel bir misyona sahip olmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise kardeş şehir olgusu hem belediyeler açısından hem de yerel topluma katkıları bakımından birçok farklı fonksiyonu (ekonomik ve ticari ilişkiler; siyasi ilişkiler/etkiler; teknoloji, bilgi ve deneyim paylaşımı; turizm ve eğitim alanında işbirliği; kültürel ve sanatsal faaliyetleri geliştirme; tarım ve sanayi alanında yatırımlar vb.) içinde barındıran bir uygulama sürecine dönüşmüştür.

Türkiye’nin ilk kardeş şehir anlaşmaları, İkinci Dünya Savaşı sonucunun yönlendirici etkisiyle şekillenmiştir. Nitekim Türkiye’nin ilk kardeş şehir anlaşması girişimi 1958 yılında ABD’nin Torrance Belediyesi ile Konya Belediyesi arasında gerçekleşmiştir. Ancak bu kardeş şehir ilişkisi kısa ömürlü olmuş ve günümüze değin ulaşma başarısı gösterememiştir. Marshall Yardımları (1948-1951), Kore Savaşı (1950), Türkiye’nin NATO’ya girişi (1951-1952) ve bu tarihlerden itibaren ABD’nin Türkiye’ye askeri yardımlar göndermesi ABD ile Türkiye arasında uzun yıllar sürecek bir yakınlaşma sürecini başlatmıştır. Aynı zamanda 1950’li yıllar Soğuk Savaş döneminin çeşitli araçlarla güç kazandığı, ABD’yi Türkiye’de tanıtan yoğun bir propaganda dönemidir. Türkiye’nin bu ilk kardeş şehir anlaşması bu bakımdan bütünüyle, o dönemde Türkiye’nin uluslararası politik ilişkilerini ve tercihini yansıtmaktadır.

Türkiye’nin 1960’ların başından itibaren Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinin gelişmesi, büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkelerinin iş gücü talebi ile bağlantılı olmuştur. Bu bağlamda 30 Ekim 1961 tarihinde, Almanya’nın Bonn kentinde Türkiye ile Almanya arasında “İşgücü Alımı Anlaşması” imzalanmış ve 1961 yılı Kasım ayında ilk Türkiyeli işçi grubu Düsseldorf’a ulaşmıştır. Böylece Türkiye’den Avrupa’nın çeşitli ülkelerine 20 yıl boyunca sürecek işgücü göçünün temelleri atılmıştır (İŞKUR, 2011: 44; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014 :16). Hiç kuşkusuz bu süreç, Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasında güçlü ekonomik, politik ve kültürel bağların kurulmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Türkiye’de kardeş şehir bağlantılarının istikameti 1960’lı yıllardan başlayarak Avrupa ülkelerine doğru yoğunlaşmıştır. 1964 yılında Bergama Belediyesi (İzmir) ile Böblingen Belediyesi (Almanya) arasında imzalanan kardeş şehir anlaşması Türkiye’nin Avrupa’daki ilk kardeş şehir ilişkisidir ve bu ilişki günümüzde de sürdürülmektedir.

Türkiye’nin uluslararası ölçekli kardeş şehir ilişkilerinin tarihsel seyri takip edildiğinde, uluslararası ilişkilerde ve dış politikalarda dönemsel trendler açıkça görülebilmektedir. İlk kardeş şehir anlaşmalarının görüldüğü 1960’lı yıllardan 1984 yılına kadar Türkiye’de belediyelerin sadece 18 kardeş şehir anlaşması imzaladıkları belirlenirken, özellikle 1984 yılında çıkarılan Büyükşehir Yasası sonrası (1984-1991 yılları arasında belediyeler 29 kardeş şehir anlaşması imzalamışlardır) ve 1991 yılında SSCB’nin dağılmasını izleyen süreçte bu sayı hızla artmıştır. Türkiye’nin dünya ile entegrasyonu için dışı açılma politikaları ve küreselleşme sürecinin etkileriyle ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, kardeş şehir olgusunu belediyelerin gündemine taşımıştır. Kardeş şehir ilişkilerinde gözlenen en büyük artışlar 2000’li yıllardan itibaren olmuştur. Geçmişten 2002 yılına değin Türkiye’de belediyeler 315 kardeş şehir anlaşması imzalarken, 2002 sonrasında belediyeler 1191 yeni kardeş şehir ilişkisi kurmuştur. Özellikle 2002 yılı sonrasında AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) tek başına iktidara gelmiş; bu partinin yönetiminde geçen uzun yıllar boyunca dış politikada çeşitli yakınlaşma ve uzaklaşma dönemleri adeta birbirini izlemiştir. Dış politikada izlenen bu dönemsel değişimler kardeş şehir anlaşmalarına da yansımıştır. 2010 yılına kadar AKP hükümeti dış politikada AB üyeliği hedefine büyük önem vermiş; bu dönemde AB ile yakın ilişkiler kurularak ve uyum yasaları süratle çıkarılmıştır. “Komşu ülkelerle sıfır sorun politikası”, Asya-Afrika ülkeleri ile yakın ilişkiler kurulması hedefleri de Türkiye’nin dünya ile bütünleşme sürecine önemli katkılar sağlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye’de 81 ilde bulunan belediyelerin kardeş şehir anlaşma süreçlerine dahil olduğu, kardeş şehir ilişkilerinin ise Dünya’daki tüm kıtalardaki ülkeleri kapsayacak şekilde genişlediği görülmüştür.

Günümüzde Türkiye'de belediyelerin toplam 3042 kardeş şehir anlaşması bulunmaktadır. Bunun 1651'i yurtdışındandır. Dünya'nın hemen her bölgesinden kardeş şehir anlaşmasına sahip Türkiye'nin kardeş şehir ilişkilerinde politik ve coğrafi yakınlık/benzerlik etkenlerinin kardeş şehir dağılımları üzerinde önemli bir etkisi söz konusudur.

2. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada Türkiye'deki belediyelerin kardeş şehir anlaşmalarının mekânsal dağılım özelliklerinin belirlenmesi; bu mekânsal dağılım üzerinde etkili olan coğrafi ve politik etkenlerin saptanması ve Türkiye belediyelerinin uluslararası kardeş şehir ilişki ağlarının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Bu hedefler çerçevesinde öncelikle Türkiye'deki belediyelerin uluslararası ölçekte kardeş şehir ilişkisi kurduğu belediyeler ve ülkeler belirlenerek; güncel bir kardeş şehir envanteri oluşturulmuştur. Ne yazık ki şu an için Türkiye'nin kardeş şehirlerinin güncel ve tüm taraflarca (karşılıklı olarak belediye yönetimlerince) doğrulanabilir bir listesi yoktur. Bu nedenle araştırma sürecinin en başında Türkiye belediyelerinin güncel kardeş şehir listesinin hazırlanması gerekmiştir. Bunun için ilk olarak belediyelerin resmi web sayfalarındaki bilgilerden yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra anket uygulanan (anketler belediyelerde kardeş şehir anlaşmalarından sorumlu birimlerdeki yetkili personele uygulanmıştır) 160 belediyenin güncel beyanları dikkate alınmıştır. İkinci aşamada İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün 1992-2016 yılları arasında kapsayan uluslararası kardeş şehir istatistikleri kullanılmıştır. Üçüncü aşamada ise, 2000-2018 yılları arasında kapsayan ulusal ve yerel medya haberleri taranmış ve böylece Türkiye'nin güncel kardeş şehir listesi oluşturulmuştur.

Çalışmada veri toplama aracı olarak belirlenen ve 45 sorudan oluşan anketlerin, Türkiye'deki uluslararası kardeş şehire sahip olan 350 belediyenin tamamına uygulanması planlanmış ve belediyelere e-posta ve posta yolu gönderilmiş; 160 belediyeden geri dönüş sağlanmıştır (Şekil 1). Elde edilen anket verileri SPSS programına aktarılmış ve çeşitli tablo, grafik ve haritalar üretilmiştir. Bunun yanı sıra çok sayıda uluslararası kardeş şehir örneğine sahip bazı büyükşehir belediyelerinin (Ankara Büyükşehir Belediyesi, Antalya Büyükşehir Belediyesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Erzurum Büyükşehir Belediyesi, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Trabzon Büyükşehir Belediyesi) ilgili birimleri ile mülakat yapılmıştır. Ankete geri dönüş sağlayan belediyelerden elde edilen veriler Türkiye belediyelerinin uluslararası kardeş şehir listesinin oluşturulmasına çok önemli katkı sağlamıştır. Diğer taraftan elde edilen bu veriler, aynı zamanda Türkiye'nin kardeş şehir gelişiminin dönemsel olarak oluşturulmasına ve mekânsal etkilerin yorumlanmasına olanak sağlamıştır. Burada şunu da belirtmek yerinde olacaktır ki; daha önce yapılan çalışmalarda Türkiye'nin kardeş şehir tarihçesi ile ilgili dönemsel olarak oluşturulmuş herhangi bir kaynak da mevcut değildir.

Türkiye'deki belediyelerin uluslararası ölçekte kardeş şehir anlaşması imzaladıkları ülkelerde ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının buldukları ülkeler ve nüfus istatistikleri konusunda ise 2018 yılı Dışişleri Bakanlığı verileri (Basın İlan Kurumu, 2019) kullanılmıştır.

Şekil 1. Anket uygulanan belediyelerin (uluslararası ölçekte kardeş şehir anlaşmasına sahip olan) dağılım gösterdiği iller ve uygulanan anket sayısı (anketler belediyelerde kardeş şehir anlaşmaları ile ilgilenen birimlerdeki yetkili personele uygulanmıştır)

3. Dünya’da Kardeş Şehir Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Kardeş şehir olgusu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk olarak Avrupa kıtasında ve daha sonraki süreçte kuzey Amerika kıtasında (ABD) ortaya çıkmıştır (Zelinsky, 1991: 7-8; O’Toole, 2001: 403; TBB, 2012: 3; Cross, 2010: 105; Kinnicutt, 2014: 4; Ogawa, 2012: 13; Bell-Souder ve Bredel, 2005: 4-5; Clarke, 2011: 5; Ramasary ve Cremer 1998: 449). Avrupa’da ise literatürde “Town Twinning” (Oktay, 2014: 13; Clarke, 2011: 2; Llyod, 2010: 32) şeklinde ifade edilen kardeş şehir olgusu, özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın meydana getirdiği yıkımın ortadan kaldırılması, barış ortamının sağlanması ve toplumlar arasında kültürel ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen süreçlerde önemli roller üstlenmiştir. Nitekim kardeş şehir ilişkilerinin ilk örneklerinin temsil edildiği Avrupa’da Almanya’nın Ludwigsburg ve Fransa’nın Montbeliard şehirleri arasında 1950 yılında imzalanan kardeş şehir anlaşması (O’Toole, 2001: 403) bu anlamda önemli bir örneği teşkil etmektedir (ALDA, 2013: 3). Bu anlaşma aynı zamanda Avrupa kıtasında gerçekleştirilen ilk kardeş şehir anlaşmasını temsil eder. Fransa ve Almanya’nın öncülüğünde başlatılan kardeş şehir hareketi, 1951 yılında kurulan Avrupa Belediyeler Konseyi’nin (The Council of European Municipalities and Regions -CEMR) etkisi ile kısa sürede Batı Avrupa’nın geri kalan ülkelerine yayılmıştır. Bunun yanında kardeş şehir ilişkileri AB’nin özellikle Güney ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru genişleme süreçlerinde, demokrasi restorasyonu ve entegrasyonu konusunda önemli bir araç olarak kullanılmıştır (Clarke, 2011: 5).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk olarak Avrupa’da görülen kardeş şehir olgusu daha sonraki süreçte ABD’de belediyelerin gündeminde yer almıştır. ABD’de Avrupa’dan daha geç başlayan kardeş şehir hareketi literatürde “Sister City” (Oktay, 2014: 13; Clarke, 2011: 2; Llyod, 2010: 32) olarak adlandırılmaktadır. ABD’de kardeş şehir hareketi 1956 yılında kurulan Sister Cities International (SCI) organizasyonu tarafından desteklenmiştir. Ayrıca Avrupa’da kardeş şehir hareketi temelde toplumlar arasında barış sağlama aracı olarak kullanılırken, ABD’de kardeş şehir hareketi çoğunlukla kültürler arası etkileşim aracı olarak kullanılmıştır (Zelinsky, 1991: 7). Bunun yanında kardeş şehir olgusu ABD’nin soğuk savaş dönemi süresince uluslararası meseleler üzerindeki topluluklar, insanlar arası değişimler ve dünya barışı ideali etrafında kurulu bir şekilde gelişmiştir (Cross, 2010: 105). Nitekim bu durum ABD’nin St. Paul, Minnesota ve Japonya’nın Nagazaki şehirleri arasında kurulan kardeş şehir ilişkilerinde açıkça görülmektedir. Bu kardeş şehir ilişkisi 7 Aralık 1955 yılında, iki ülke arasındaki düşmanlığı başlatan Pearl Harbor’a düzenlenen saldırının yıl dönümünde başlamıştır. Aynı zamanda bu anlaşma bir ABD şehri ile bir Asya ülkesi olan Japonya arasındaki ilk kardeş şehir ortaklığı olma özelliğini de taşımaktadır (SCI, 2006: 9).

1960 ve 1970’li yıllarda kardeş şehir ilişkileri soğuk savaş döneminde blok ülkeleri arasında ilişkileri geliştirmek amacıyla olduğu kadar, bloklar arası anlaşmalar yoluyla da diplomasi aracı olarak kullanılmıştır. Soğuk savaş döneminin en yoğun yaşandığı bu yıllarda Batı Bloku ülkelerin belediyeleri ile Doğu Bloku ülkelerin belediyeleri arasında kültürel ilişkilerin sürdürülmesine kardeş şehir ilişkileri katkı sağlamıştır. Bunun yanında bu dönemde uluslararası kardeş şehir ilişkilerinin ana rolü, yeni kardeş şehir ilişkilerinin oluşturulmasına ortam sağlamak ve mevcut kardeş şehir ilişkilerinde var olan sorunların çözümüne yardımcı olacak yeni fikirlerin ortaya konulması olmuştur (Bell-Souder ve Bredel, 2005: 4-5; TBB, 2012: 7). 1980’li yıllar Dünya’da kardeş şehir ilişkilerinde farklı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu döneme kadar kardeş şehir ilişkileri Birinci Dünya’daki (gelişmiş ülkeler) topluluklar arasında genellikle karşılıklılık temeline dayanan ve eşit yerler arasında geliştirilen ilişkiler şeklinde gerçekleşirken, 1980 sonrasında “Merkez-Çevre” kavramının etkisi ile kardeş şehir ilişkilerinin Üçüncü Dünya Ülkelerine yöneldiği görülmüştür. Nitekim 1980’lerden sonra ABD ve Avrupa ülkelerinin Asya, Doğu Asya ve Güney Amerika ülkeleri ile kardeş şehir ilişkilerinde belirgin artışlar yaşanmıştır (Zelinsky, 1991: 8; Kussendrager, 1988: 92-100).

1980’li yılların sonları ve 1990’lı yılların başından itibaren hem AB projelerinin hız kazanması hem de Demirperde³ (Doğu Bloku) Blokunun yıkılması sonucunda Avrupa şehirlerindeki kardeş şehir ilişkileri sıçrama yaşamıştır. Üstelik bu kez dostluk ilişkisi, kültürel yakınlaşma ve yeniden tanışma boyutuna da genişletilmiştir (Özden ve Gündüz, 2017: 13). Bu dönemde Güney Avrupa’daki artan kardeş şehir ilişkilerinin yanı sıra, SSCB’nin dağılması sonrası Doğu Avrupa’daki kardeş şehirlerin sayısında da büyük bir artış görülmüştür. 1990’lar Avrupa’da yakın ilişkiler dönemini oluşturmuş ve kardeş şehir hareketinin sosyo-ekonomik ve politik yönünü ortaya koymuştur. Diğer taraftan kardeş şehir hareketindeki artış eğilimi neoliberal politikaların etkisi ve artan kentsel ağ faaliyetleriyle de açıklanabilmektedir (Baycan-Levent vd., 2010: 1196).

³ "Demir Perde" tanımı ilk defa 5 Mart 1946 yılında İngiltere Başbakanı Sir Winston Churchill tarafından Fulton-Missouri’de yaptığı konuşmasında SSCB önderliğindeki Doğu Blokunu tanımlamak için yapılmıştır (LaFeber, 2002:42).

2000'li yıllardan sonra küreselleşmenin etkisi ile dünyada hızla gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri kardeş şehir ilişkilerinde genişlemeye yol açmıştır. Bu dönemde Avrupa Birliği, kardeş şehir anlaşmalarının yurttas düzeyinde halkları birbirine yakınlaştıran, diğerinin gündelik yaşamı hakkında bilgi sahibi olma olanağı sunan ve önyargıları kıran bir araç olarak işlev görmüştür (TBB, 2012: 7). Birleşmiş Milletler de Sürdürülebilir Kalkınma Programı çerçevesinde kardeş şehir ilişkilerine ayrı bir önem vermiştir. Aynı zamanda bu dönem, ABD şehirlerinin politik amaçlı kurulan kardeş şehir ilişkilerini yansıtan bir dönemi temsil etmektedir. Nitekim bu dönemde ABD'nin kardeş şehir ilişkilerine bakıldığında Avrasya ve Ortadoğu (İslami ülkeler) ülkeleri ile yakın ilişkiler kurulduğu görülmektedir (SCI, 2006: 191).

Dünya'da kardeş şehir olgusunun ilk ortaya çıktığı Avrupa kıtası ülkelerinin 2018 yılı itibarıyla 17 000 kardeş şehir ilişkisinin bulunduğu; ABD'de ise 2017 yılı itibarıyla Dünya'nın çeşitli bölgelerinden 2000'e yakın kardeş şehir anlaşmasının imzalandığı belirlenmiştir (SCI, 2018: 12-13; CEMR, 2018). Kardeş şehir ortaklıkları Avrupa'da özellikle ekonomik kalkınma veya sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi, su yönetimi gibi konularda belirli projeler geliştirilmesine yöneliktir. Diğer taraftan kardeş şehir ilişkileri Avrupa'da bir "Avrupalı" kimliği yaratma konusunda destekleyici bir rol oynamaktadır.

4. Türkiye'de Kardeş Şehir Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Türkiye kardeş şehir olgusu ile dünyadaki ilk örneklerden hemen sonra tanışmıştır. 1958 yılındaki bu ilk anlaşma, ABD'nin Torrance Belediyesi ile Konya Belediyesi arasında gerçekleşmiştir. Ancak bu kardeş şehir ilişkisi kısa sürmüş ve günümüze ulaşamamıştır. Dolayısıyla bunu takip eden ve halen yürürlükte olan ilk örnekler, 1964 yılında Bergama Belediyesi (İzmir) ile Böblingen Belediyesi (Almanya) arasında; 1965 yılında İstanbul Belediyesi ile Rio de Janeiro (Brezilya) belediyesi arasında kurulan kardeş şehir anlaşmalarıdır. 1960'lar Türkiye'de belediyelerin ilk defa kardeş şehir kavramı ile tanıştıkları bir dönem olmuştur.

1970'li yıllarda kardeş şehir anlaşmaları artmaya başlamış; bu dönemde daha demokratik ve özerk belediyeçilik anlayışı içinde yeni belediyeçilik arayışlarının etkisi yerel yönetim unsurlarında kendini göstermiştir. Yine bu dönemde ilk defa merkezin vesayet yetkisi tartışılmış ve demokratik özerk yönetimler tanımlanmıştır (Güleç, 2008: 54). Yaşanan bu süreçler Türkiye'de kardeş şehir ilişkilerinin artışıyla etkili olmuştur. Nitekim bu dönemde İstanbul Belediyesinde (Japonya/Şimonoseki-1972, Pakistan/Lahor-1975) Ankara Belediyesinde (Kore Cumhuriyeti/Seul-1971), İzmir'e bağlı Selçuk Belediyesinde (Avusturya/Lienz-1973), Bursa Belediyesinde (Almanya/Darmstadt-1971, Bosna Hersek/Saraybosna-1972) ve Kütahya Belediyesinde (Macaristan/Pecs-1975) kardeş şehir anlaşmalarının imzalandığı belirlenmiştir. Türkiye'de özellikle büyük nüfuslu şehirlerin belediyelerinde izlenen bu anlaşmalar ilk kardeş şehir ilişkileri olmaları sebebiyle önemlidir.

Genel olarak, Türkiye'de kardeş şehir ilişkileri 1964-1984 yılları arasında yavaş bir seyir izlemiştir. Bu dönemde Türkiye'deki belediyelerin Afrika ve Okyanusya kıtaları dışında her kıtadan 18 kardeş şehir anlaşması imzaladıkları belirlenmiştir (Tablo 1). 1984 yılında çıkarılan "Büyükşehir Belediye Yasası" sonrası ise kardeş şehir anlaşmalarında büyük bir sıçrama yaşanmıştır. Nitekim Türkiye'de belediyeler 1985-1991 yılları arasında 29 kardeş şehir anlaşması imzalamışlardır. Özellikle 1984 yılından başlayarak ardarda çıkan Büyükşehir Yasaları ile birlikte birçok il büyükşehir belediyesi olmuş; uluslararası kardeş şehir edinme bir prestij konusu olarak görülmüş ve bu konuda da bir rekabet sergilenmiştir. Ekonomik ve sosyal açıdan güçlü olan bu belediyeler kardeş şehir ilişkilerinde öncü bir rol üstlenmişlerdir. Bu anlamda 1984-1991 dönemleri arasında büyükşehir statüsü kazanan İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Antalya ve Kayseri illerinin bu dönemde kardeş şehir ilişkileri kurmasında bu illerin büyükşehir belediyesi olması etkili olmuştur.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra ilk genel seçimler 6 Kasım 1983 tarihinde yapılabildi. Bu dönem demokrasinin askıya alındığı bir dönem olması sebebiyle Türkiye'yi dünyadan koparmıştır. Nitekim bu dönemde kardeş şehir anlaşmalarının sadece bazı İslam ülkeleri ve ABD ile yapılmış olması dikkat çekicidir. 1983-1991 dönemi ise tek başına iktidar olan ANAP (Anavatan Partisi) hükümeti dönemidir. Bu dönemde belediyeçilik alanına yenilikler getiren çeşitli yasalar ve uygulamalar dikkat çekicidir. Bunlardan biri de belediye gelirlerinin artırılması için yerel yönetimlere iç ve dış borçlanma olanağı sağlanmasıdır. Devleti küçültme politikaları çerçevesinde, belediye şirketlerinin oluşturulması mali özerklik alanını genişletmiştir (Süvari, 1994: 64). Türkiye'nin dünya ile entegrasyonunun arttığı, dış açılmanın bir devlet politikası olarak benimsendiği bu dönem, belediyelerin kardeş şehir ilişkilerinde de kendini göstermiştir. Nitekim bu dönemde Türkiye belediyeleri Dünya'nın çeşitli bölgeleri ile örneğin; Avrupa kıtasında Almanya, İtalya, Fransa; Asya kıtasında Rusya, Çin, Japonya; Afrika kıtasında özellikle de Kuzey Afrika ülkelerinden Mısır, Tunus; Kuzey Amerika kıtasından ABD ve Türkiye'nin komşu ülkelerinden Azerbaycan, Gürcistan, Yunanistan ve KKTC ile kardeş şehir şehir anlaşmaları yapmışlardır.

Tablo 1. Türkiye’de belediyelerin 1964-1984 yılları arasında kardeş şehir anlaşması imzaladığı ülkeler ve kardeş şehirler

Kardeş Şehir Sayısı	Belediye Adı	İl Adı	Kardeş Şehir Adı	Ülke Adı	Protokol Yılı
1	Büyükşehir Bel.	Adana	Piriştine	Kosova	1979
3	Büyükşehir Bel.	Ankara	Seul	G. Kore	1971
			İslamabad	Pakistan	1982
			Kuala Lumpur	Malezya	1984
3	Büyükşehir Bel.	Bursa	Darmstad	Almanya	1971
			Saray Bosna	Bosna-Hersek	1972
			Tıffin	ABD	1983
5	Büyükşehir Bel.	İstanbul	Rio De Janeiro	Brezilya	1965
			Şimoneski	Japonya	1972
			Lahor	Pakistan	1975
			Johor Bahru	Malezya	1983
			Cidde	Suudi Arabistan	1984
1	Büyükşehir Bel.	İzmir	Gazi Mağusa	KKTC	1984
1	Bergama		Böblingen	Almanya	1964
1	Selçuk		Lienz	Avusturya	1973
1	Büyükşehir Bel.	K.Maraş	Aceh	Endonezya	1981
1	Kütahya Bel.	Kütahya	Pecs	Macaristan	1975
1	Yalova Bel.	Yalova	Bonn-Bad Godesberg	Almanya	1969

1990 sonrası dönem Türkiye belediyelerinin kardeş şehir ilişkilerinde bir başka önemli sıçrama dönemini temsil etmektedir. 1964-1991 yılları arasında belediyeler toplam 47 kardeş şehir anlaşması imzalarken, 1991-2002 yılları arasında bu sayı 268’e çıkmıştır. Dünya’da ve Türkiye’de küreselleşmenin (özellikle iletişim ve ulaşım olanaklarının artışı) etkisi ve belediyelerin dünyadaki modern belediyecilik örnekleri ve yenilikçi kavramlarla tanışmaları bu süreci desteklemiştir. Kuşkusuz bu dönemde yaşanan en önemli gelişme SSCB’nin 1991 yılında dağılması olmuştur. Bu gelişme aynı zamanda Dünya’da Soğuk Savaş döneminin sona ermesi anlamına geliyordu. Türkiye, Soğuk Savaş Döneminin sona ermesi ve bunun yarattığı gelişmeler neticesinde bölgesel bir güç olma; Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerinde daha etkili bir rol oynama; Türk dünyası ile daha yakın ilişkiler kurma konusunda önemli sayılabilecek fırsatlar yakalamıştır (Bal, 2006: 74). Türkiye’nin bu dönem izlediği dış politika süreçleri belediyelerin kardeş şehir ilişkilerine de fazlasıyla yansımıştır. Türkiye’deki belediyeler bu dönemde Balkanlar ve Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere SSCB’den ayrılan ülkeler ile yoğun kardeş şehir ilişkilerinde bulunmuşlardır. Nitekim Bulgaristan (19), Romanya (7), Azerbaycan (9), Gürcistan (9) ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (21) vb. ülkeler bu dönemde en yoğun kardeş şehir ilişkilerinde bulunan ülkeler olmuşlardır (TBB, 2012: 7). Türkiye’nin 1991 yılında SSCB’nin dağılmasından sonra izlediği dış politika stratejisi, kardeş şehir ilişkilerine de yansımıştır. Bu dönemde Türkiye’deki belediyeler SSCB’den ayrılan ülkeler ve Balkan ülkeleri ile kardeş şehir ilişkisi kurma girişimlerinde bulunmuştur. Nitekim 1991 yılında SSCB’nin dağılmasından sonra Türkiye’deki belediyeler, SSCB’den ayrılan Ukrayna (11), Azerbaycan (9), Türkmenistan (9) gibi ülkeler ile; Yunanistan (21), Bulgaristan (19), Bosna-Hersek (15) gibi Balkan ülkeleri ile çok sayıda kardeş şehir ilişkisi kurmuştur. Diğer taraftan bu dönemde özellikle Refah Partisi’nin dış politikadaki yönelimleri Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleri ile kardeş şehir anlaşması imzalamasında etkili olmuştur. Bu dönemde Ürdün, Sudan, Kuveyt, BAE, Lübnan ve Suudi Arabistan ile kardeş şehir anlaşmaları imzalanmıştır. Dolayısıyla 1990’lar Türkiye’nin kardeş şehir ilişkilerinde komşuluk ve coğrafi mesafe faktörlerinin sınırlayıcı etkisinin aşıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya’da ve Türkiye’de yaşanan politik değişimler ve olaylar Türkiye’nin küresel ölçekte bağlantılarını güçlendirdiğini kardeş şehir anlaşmaları aracılığıyla yansıtmaktadır.

1990 sonrası Türkiye’de kardeş şehir ilişkilerinin gelişimi açısından yaşanan diğer önemli bir gelişme belediyelerin yönetim kavramı ile tanışmış olmalarıdır. Özellikle yerel toplumu, belediye alanındaki hizmetlere dahil etme konusunda çeşitli etkiler gösteren yönetim kavramının kardeş şehir ilişkileri açısından en önemli kazanımı Sivil Toplum Kuruluşları (STK) olmuştur. Özellikle belediyelerin STK’lar aracılığıyla Avrupa ülkeleri ile kardeş şehir ilişkileri kurduğu görülmektedir.

Türkiye’de belediyelerin kardeş şehir ilişkileri açısından en büyük değişimin yaşandığı dönem ise 2000’li yıllar olmuştur. Bu dönemde iletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi ve yaygınlaşması Türkiye’nin dünya ile bütünleşme sürecine önemli katkılar sağlamıştır. AKP hükümetinin belediye alanındaki yapılan reformlar sonucunda kardeş şehir uygulamalarının 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Yasası’na dahil edilmesi; Türkiye Belediyeler Birliği’nin kardeş şehir uygulamalarını desteklemesi gibi etkenler kardeş şehir ilişkilerinin artışında önemli roller oynamıştır. Nitekim 2002 yılına kadar Türkiye’de belediyelerin 315 kardeş şehir anlaşması imzaladıkları belirlenirken, 2002-2016 döneminde belediyelerin 1191 kardeş şehir anlaşması imzaladığı belirlenmiştir.

AKP’nin belediye alanındaki geliştirdiği uygulamalardan biri de aynı partinin belediyeleri arasında uygulamaya konan “kardeş belediye” uygulaması olmuştur. Bu uygulama ile “bilgi birikimi, tecrübe paylaşımı, proje konularında yardımcı olma”nın dışında bir yandan “hizmet alanında bilgi ve birikim paylaşımı” sağlarken bir yandan “sosyal alanda tecrübe paylaşımı ve iki yöre arasında yakınlaşmayı artıracak sosyal kardeşlik projesi” oluşturmayı amaçlamışlardır (Arpacı, 2013: 897). Kuşkusuz bu uygulama, toplumsal bütünlüğü gözetilen bir anlayış yerine, aynı parti belediyeleri arasında ilişkiler kurulmasını hedeflemiştir. Bu yaklaşımın, kardeş şehir uygulamalarının temel hedefleri olarak kabul gören farklı kültürlerin birbirini daha iyi tanınması, toplumsal bütünleştirme hedefleri ile çeliştiği; belediyeler arasında dışlayıcı ve kutuplaştırıcı bir etki oluşturacağı açıktır.

Kardeş şehirler perspektifinden değerlendirecek olursak, AKP hükümetinin ilk dönemi, AB ile ilişkilerin parlak döneminin temsil edildiği 2003-2009 yılları arasındadır. Bu dönemde kardeş şehir anlaşmalarında belediyeler önceki dönemlere kıyasla daha fazla Avrupa ülkelerine yönelmişlerdir. Bunun yanı sıra bu dönem AB hedefleriyle bağlantılı olarak Balkan ülkeleri ile yakınlaşma yüksek bir düzeye çıkmış ve çok sayıda kardeş şehir ilişkisi kurulmuştur. Avrupa kıtasında Almanya (30); Balkan ülkeleri arasında da Bulgaristan (34) ve Bosna-Hersek (24) en çok kardeş şehir anlaşması imzalanan ülkeler olmuştur. Avrupa ve Balkanlar dışında bu dönemde dış politikanın bir diğer yansıması da Türk Cumhuriyetler ile devam ettirilen ve geliştirilmeye çalışılan kardeş şehir ilişkileridir. Özellikle KKTC (27) ve Azerbaycan (24) başta olmak üzere çok sayıda Türk Cumhuriyeti ile kardeş şehir anlaşması bu dönemde imzalanmıştır. Ayrıca bu dönemde Sahraaltı Afrika ve Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri ile kardeş şehir ilişkilerinin geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Fakat bu dönemde Güney Amerika ülkeleri ile hiç kardeş şehir ilişkisi kurulmamış, daha çok ABD ve Orta Amerika ülkesi olan Küba ile kardeş şehir ilişkileri kurulmuştur.

Türkiye’de belediyelerin kardeş şehir ilişkileri açısından 2010-2018 dönemi Asya ve Afrika kıtasındaki ülkeler ile daha yakın ilişkiler kurulma dönemlerini temsil etmektedir. Afrika kıtasında Tunus (17), Nijer (11) ve Fas (10) olmak üzere kıta geneline yayılan, ama özellikle yoğun bir şekilde Kuzey Afrika ve Sahraaltı Afrika ülkeleri ile kardeş şehir ilişkilerinin kurulduğu; Asya kıtasında ise Rusya (26), Çin (25) ve Güney Kore (9) başta olmak üzere kıtanın geneline yayılan kardeş şehir ilişkilerinin kurulduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan bu dönemde de Türkiye’deki belediyelerin yoğun bir şekilde gelişmiş Avrupa ülkelerinden kardeş şehir ilişkisi kurma isteklerinin olduğunu görüyoruz. Nitekim bu dönemde Avrupa kıtası ülkeleri arasında Almanya (34) ve İtalya (22); Balkan ülkelerinden ise Bosna-Hersek (67), Makedonya (44) ve Bulgaristan (40) en çok kardeş şehir anlaşması imzalanan ülkeler olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca bu dönemde KKTC (50) ve ABD (20) ile çok sayıda kardeş şehir ilişkisi kurulmuştur. Bu dönemde kurulan bu kardeş şehir ilişkilerinde tarihsel, kültürel ve dini bağlar; teknoloji, bilgi, deneyim paylaşımı; ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirme etkenleri etkili olan faktörler dikkati çekmektedir.

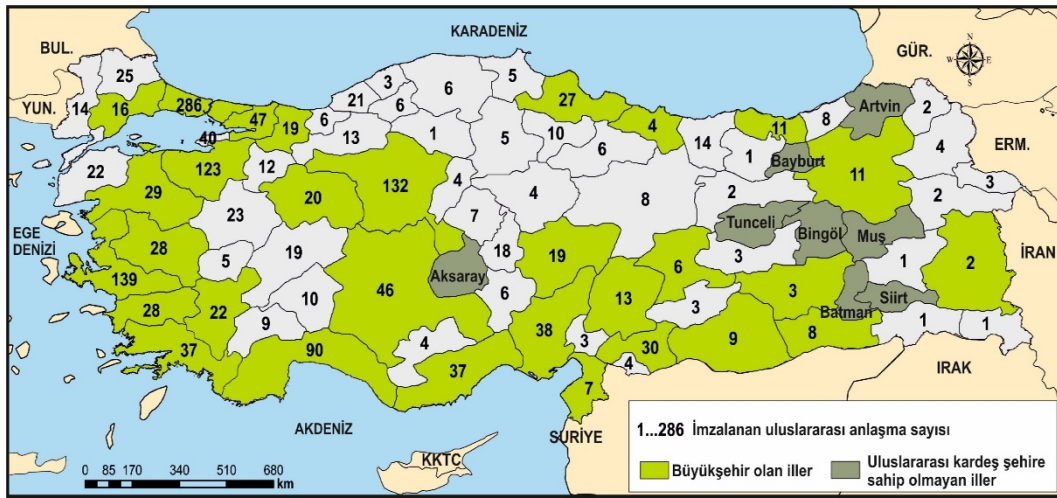
Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye’nin iç ve dış politika dinamiklerine göre belediyelerin dönemsel olarak bazı ülkelere yönelimleri söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra ABD, Rusya ve Avrupa ülkeleri Türkiye’de belediyelerin her dönem kardeş şehir ilişkisi kurdukları ülkeler olarak dikkat çekmektedir.

5. Araştırma Bulguları

5.1. Türkiye’de Belediyelerin Uluslararası Ölçekli Kardeş Şehir İlişkileri

Günümüzde Türkiye’de belediyeler ulusal ve uluslararası ölçekte toplam 3042 kardeş şehir anlaşması imzalamışlardır. İmzalanan bu anlaşmaların 1651’i uluslararası ölçekte imzalanan kardeş şehir anlaşmalarından oluşmaktadır (Şekil 2). Aksaray, Artvin, Batman, Bayburt, Bingöl, Muş ve Siirt illeri dışındaki tüm illerde bulunan belediyeler uluslararası ölçekte kardeş şehir anlaşmasına sahiptir. İstanbul, 286 uluslararası ölçekli kardeş şehir

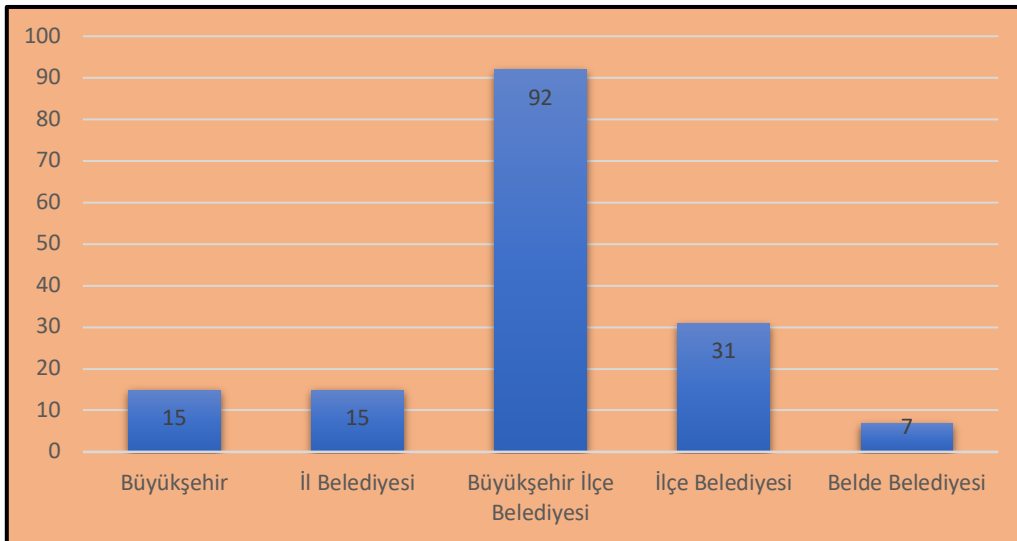
anlaşması ile en fazla kardeş şehir ilişkisine sahip ildir. En az uluslararası ölçekli kardeş şehir anlaşmasına sahip belediyelerin bulunduğu iller ise Bitlis, Çankırı, Gümüşhane, Hakkâri ve Şırnak illeridir. Bu illerde bulunan belediyelerin sadece 1 adet uluslararası ölçekli kardeş şehir anlaşması mevcuttur.

Şekil 2. Türkiye’deki belediyelerin illere göre mevcut uluslararası ölçekli kardeş şehir sayıları

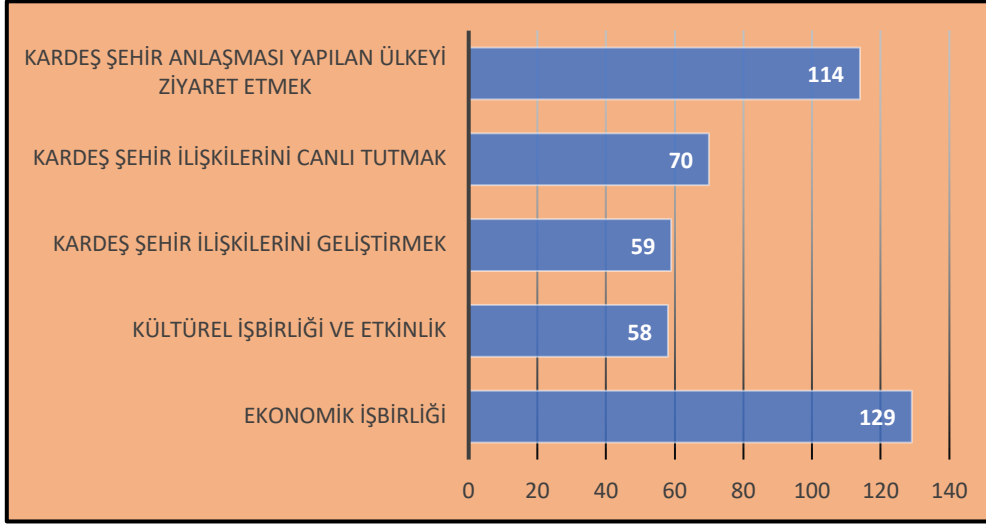
Türkiye’de büyükşehir belediyesi statüsünde ve Türkiye’nin batısında bulunan illerin, Türkiye’nin doğusunda bulunan illere göre daha fazla uluslararası ölçekte kardeş şehir ilişkisi bulunmaktadır. Özellikle büyükşehir belediyelerinin birçok özelliği (ekonomik anlamda güçlü olmaları, sosyal ve kültürel ilişkileri fazlasıyla önem vermeleri, belediyenin idari yapısının teknoloji, bilgi ve deneyim açılarından nitelikli oluşu), Türkiye’nin batısında bulunan illerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin yüksek olması bu sonuç üzerinde etkili olmuştur. Bu anlamda Türkiye’nin uluslararası ölçekli kardeş şehir ilişkilerinde belediyelerin idari statüsünün (büyükşehir statüsü) ve bölgesel (Türkiye’nin batısında veya doğusunda yer alma) gelişmişlik düzeyinin önemli bir faktör olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırma kapsamında anket uygulanan 160 belediyenin idari statü dağılımları incelendiğinde 107 belediyenin büyükşehir ve büyükşehir ilçe belediyelerinden oluştuğu belirlenmiştir (Şekil 3). Anket uygulamasından elde edilen bu sonuç aynı zamanda Türkiye’de uluslararası ölçekli kardeş şehir anlaşmasına sahip belediyelerin idari statü dağılımları ile benzerlik göstermektedir. Nitekim bu durum Türkiye’de belediyelerin uluslararası ölçekte kurulan kardeş şehir ilişkileri konusunda daha fazla bilgi elde edilmesini sağlamıştır.

Şekil 3. Anket uygulanan belediyelerin idari statüsü (şekilde 30 büyükşehir belediyesi dışındaki mevcut 51 il merkez belediyeleri, “İl Belediyesi” şeklinde tanımlanmıştır)

Belediyeler arasında kurulan kardeş şehir ilişkilerinin etkili bir biçimde sürdürülmesi ve birçok alanda (ekonomik, kültürel, dini, eğitim, sanatsal vb.) geliştirilmesi, anlaşma imzalanan belediyeler arasında kurulan etkileşime dayalıdır. Bu konuda anket uygulanan belediyelerin büyük çoğunluğu (%86) yurtdışında bulunan kardeş şehirlere çeşitli sıklıklarda (yılda 1 kez, yılda 2 kez, yılda 3 kez vb.) ziyaret ettiklerini; belediyelerin %56'sı ise en az 1 defa kardeş şehirlerin ziyaret edildiğini belirtmiştir. Ziyaretlerdeki amaçlar çoğunlukla, anlaşma imzalanan kardeş şehirler ile ekonomik işbirliği kurma ve kardeş şehir anlaşması yapılan ülkeleri sadece ziyaret etme şeklindedir (Şekil 4).

Şekil 4. Anket uygulanan belediyelerin yurtdışı kardeş şehir ziyaretlerinin amaçları.

Her ne kadar belediyeler arasında imzalanan kardeş şehir anlaşmaları çoğunlukla belirli faktörleri dikkate alarak şekillense de bazı anlaşmaların aynı isimli yerleri temsil etmesi veya isim benzerliği gibi gerekçeler üzerine de inşa edildiği durumlar mevcuttur. Bu durum, özellikle Türkiye belediyelerinin geçmişten günümüze kültürel ve tarihi bağların mevcut olduğu Balkan ülke belediyeleri ve çeşitli Türk Cumhuriyetleri ile imzalanan kardeş şehir anlaşmalarında açıkça görülmektedir (Tablo 2). Esasen bu isim benzerliklerinin birkaç nedeni bulunur. Bazen fonetik benzerlik ya da şehir isminin aynı anlama gelmesi de kardeş şehir anlaşmalarına neden oluşturabilmektedir. Tarihsel süreçte Balkanlar ve Türkiye arasında iki yönlü meydana gelen göç hareketleri sonucunda, göçmenlerce kurulan yerleşmelerin bir kısmı, göçün kaynağını oluşturan şehirlerin adlarını taşıyabilmektedir. Kuşkusuz kültürel yakınlıklar, toplumların tarihinde ortak mekânsal anlam ve coğrafi köken gibi faktörler kardeş şehir ilişkileri aracılığıyla yakınlaşmalara aracılık etmektedir. Fakat kimi zaman sadece isim benzerliğinin etkisi ile kurulan kardeş şehir bağlantılarından verimli sonuçlar elde edilememektedir. Çünkü sadece bu faktör üzerine inşa edilerek geliştirilmeyen kardeş şehir anlaşmaları karşılıklı beklentileri karşılayamaz hale gelecek bir süre sonra da sonlandırılmaktadır.

Tablo 2. Türkiye’de belediyelerin benzer isimde bulunan yurtdışı belediyeler ile imzaladıkları kardeş şehir anlaşmaları

Benzer isimde bulunan yerler arasında imzalanan kardeş şehir anlaşmaları (uluslararası)					
No	İL	Belediye	Kardeş Şehir	Ülke	Protokol Yılı
1	Aydın	Yenipazar	Yenipazar	Srbistan	2014
2	Bolu	Mengen	Mengen	Almanya	2007
3	Bursa	Gemlik	Nea Kios(Yeni Gemlik)	Yunanistan	2015
4	Denizli	Tavas	Talas	Kırgızistan	2016
5	Eskişehir	İnönü	İnönü	KKTC	Bilinmeyen
6	İstanbul	Tuzla	Tuzla	Bosna-Hersek	2007
7	İzmir	Foça	Foça	Bosna-Hersek	Bilinmeyen
8	İzmir	Menemen	Yeni Menemeni	Yunanistan	Bilinmeyen
9	Talas	Kayseri	Talas	Kırgızistan	Bilinmeyen

5.2. Türkiye'nin Uluslararası Ölçekli Kardeş Şehir İlişkilerinde Etkili Olan Politik ve Coğrafi Etkenler

Politik Etkenler

Belediyeler için kardeş şehir anlaşmaları yerel yönetimler ve toplumlar arasında çok yönlü işleve sahip olgular olarak görülmektedir. Bu bağlamda Yirmi Birinci Yüzyıl Dünyası'nın getirmiş olduğu siyasi ilişkiler ağında bu işlevselliğin çok boyutluluğunu görmek mümkündür. Bugün yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde kurulan birçok ilişkinin temelinde var olan siyasi aktörlerin veya düşüncenin etkisi belirgin bir şekilde izlenmektedir. Kardeş şehir ilişkileri bu noktada kimi zaman belediyeler ve toplumlar arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde, teknoloji aktarımı sağlanmasında veya kültürel bağların oluşmasında etkin rol oynarken, kimi zaman da belli siyasi ideolojiler etrafında gelişen süreçlerin yaşanmasında önemli bir paya sahiptir.

Türkiye'de belediyelerin kurmuş oldukları uluslararası ölçekli kardeş şehir anlaşmaları çoğunlukla Türkiye'nin dış politikasına göre şekillenmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin dış politika dinamikleri her dönem kardeş şehir ilişkilerinin niteliğinde ve niceliğinde önemli etkiye sahip olmuştur. Türkiye'de belediyelerin 1964 yılından günümüze belirli dönemlerde kurmuş oldukları kardeş şehir ilişkilerinde bu politik etkilerin yansımaları açıkça görülmektedir.

Bu politik etkilerin ilki 1980 Askeri Darbesi ile yaşanmıştır. Nitekim Türkiye'de 1980-1983 yılları arası askeri darbe dönemidir ve ülke millî güvenlik kurulu tarafından yönetilmiştir. Aynı zamanda bu dönem dış politikada ABD ve İslam Dünyası ülkeleri ile ilişkilerin geliştirildiği bir dönemi temsil etmektedir. Aceh (Endonezya-1981), İslamabad (Pakistan-1982), Tiffin (ABD-1983) ve Johor Bahru (Malezya-1983) ile kurulan kardeş şehir ilişkileri Türkiye'nin 12 Eylül Askeri Darbe Dönemini, uluslararası ilişkilerini ve dış politikalarını yansıtmaktadır. Hatta ABD ile 1983 yılında imzalanan ilk kardeş şehir anlaşması da yine bu darbe yönetiminin dönemi içinde gerçekleşmiştir. 1983 ANAP hükümeti dönemi dış politikada Türkiye ABD ile yakın ilişkileri devam ettirmiştir, aynı zamanda Avrupa ülkeleri ile de yakın temaslarda bulunmuştur. Bu dönem ANAP hükümetinin gerçekleştirdiği önemli icraatlarından biri ise Yunanistan ile ilk kardeş şehir anlaşmasının imzalanmasıdır (1988). Bu anlaşma 1974 Kıbrıs Savaşı sonrasında iki ülke arasında süren gerginliğin yumuşatılması ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi hedefine paralel olarak atılan adımlardan biri olmuştur.

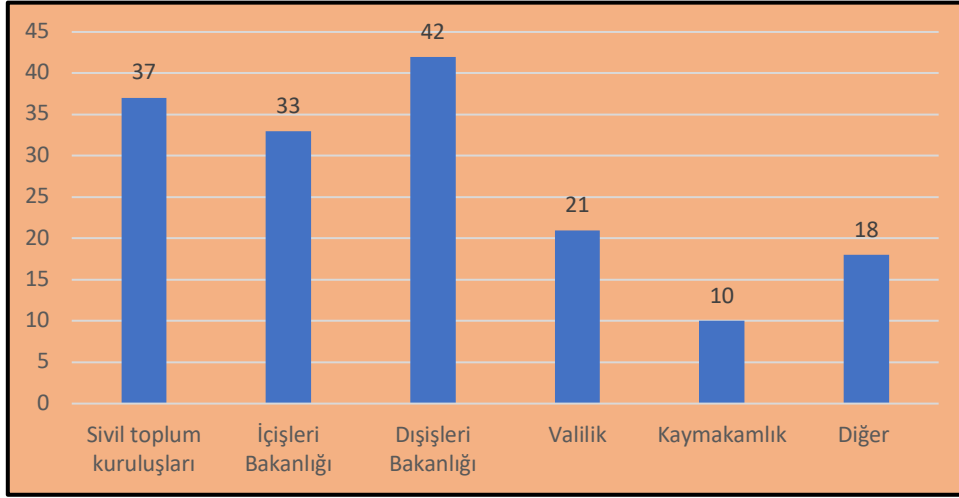
Türkiye'de kardeş şehir ilişkilerinde dış politikanın etkili olduğu diğer bir dönem 1990'lı yıllar olmuştur. Nitekim 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin dış politika stratejisi, kardeş şehir ilişkilerine de yansımıştır. Bu dönemde Türkiye'deki belediyeler SSCB'den ayrılan ülkeler ve özellikle de Balkan ülkeleri ile kardeş şehir ilişkisi kurma girişimlerinde bulunmuştur. Aynı şekilde 1994 yılında iktidarda bulunan Refah Partisi'nin dış politikada İslam ülkelerine yönelik işbirliği arayışları Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile birçok kardeş şehir anlaşması imzalamasına yansımıştır.

2000'li yıllar Türkiye'de kardeş şehir ilişkilerinde farklı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle tek başına iktidar olan AKP hükümeti döneminde, dış ilişkiler ile kardeş şehir ilişkileri bütünüyle belirgin bir paralellik kazanmıştır. 2002-2009 yılları arasında belediyeler Türkiye'nin dış politikasına (AB ile uyum süreçleri ve komşularla sıfır sorun politikası) göre kardeş şehir ilişkilerini geliştirmişlerdir. Nitekim bu dönemde Avrupa kıtası ülkeleri ve Türkiye'nin yakın komşu ülkeleri ile çok sayıda kardeş şehir anlaşması imzalanmıştır. Türkiye ile AB arasındaki müzakere süreci aralıklarla da olsa 2011 yılına değin sürmüştür. Bu tarihten itibaren Türkiye AB üyeliği hedefinden giderek uzaklaşmış ve AB ülkeleri ile dış politikada belirgin kopuşlar yaşanmıştır. Bu dönemin etkileri kardeş şehir ilişkilerine de büyük ölçüde yansımıştır. Nitekim 2010-2018 döneminde belediyelerin Türkiye'nin dış politikada Afrika-Asya açılımına paralel olarak kardeş şehir ilişkileri kurmaya başladıkları görülmektedir. Özellikle daha önceki dönemlerde hiç kardeş şehir anlaşması imzalanmayan birçok Afrika ülkesi ile kardeş şehir anlaşmalarının yapılması, politik etkilerin kardeş şehir ilişkileri üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye'de belediyeler kardeş şehir ilişkilerini kimi zaman kendi belirledikleri stratejiler ve istekler doğrultusunda gerçekleştirirken, kimi zaman da siyasi aktörlerin yönlendirmeleri neticesinde kurmaktadır. Uluslararası ölçekli kurulan kardeş şehir ilişkilerinde en önemli siyasi aktör Dışişleri Bakanlığı olmaktadır. Bu anlamda Dışişleri Bakanlığı belediyelere dış politikaya bağlı olarak uluslararası ölçekli kardeş şehir ilişkileri kurmaları konusunda tavsiyeler vermektedir. Nitekim anket uygulanan belediyeler, kardeş anlaşmalarında en etkili kurumun Dışişleri Bakanlığı olduğunu ifade etmektedir (Şekil 5). Ayrıca uluslararası ölçekte kurulması düşünülen kardeş şehir ilişkilerinde yine Dışişleri Bakanlığı'nın onayının alınması da gerekmektedir.

Türkiye'nin dönemsel olarak değişen hareketli dış politikaları ve ona bağlı olarak değişen yönelimler belediyelerin kardeş şehir tercihlerine de açıkça yansımaktadır. Türkiye'deki belediyelerin kardeş şehir

tercihlerinde izlenen dönemsel yönelimlerinin ülkenin dış ilişkileri ve dış politikası arasında yakın bir ilişki vardır. Türkiye'de belediyelerin uluslararası ölçekte kardeş şehir teklifleri ve onaylanmaları Dışişleri Bakanlığı'nın kontrolü altında sürdüğünden, belediyelerin tercihleri onlara sunulan seçenekler arasından yürütülmektedir.

Şekil 5. Anket uygulanan belediyelerin kardeş şehir anlaşmaları yapmalarında tavsiye aldıkları veya etkili olan kurumlar/kuruluşlar

Dışişleri Bakanlığı Türkiye'de belediyelerin uluslararası ölçekte kardeş şehir ilişkilerinde yönlendirici bir kurum olabilmektedir. Bu konuda Ankara Büyükşehir Belediyesi, Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Dış İlişkiler Şube Müdürü, M. Masum SUN yapmış olduğumuz mülakatta, 2015 yılında AKP hükümetinin Afrika'ya yönelik politik açılım ve yaklaşımlarının Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin kardeş şehir ilişkilerine yansıtıldığını belirtmiştir. Özellikle dış politikada benimsenen bu anlayış çerçevesinde Afrika kıtasındaki birçok ülke ile kardeş şehir ilişkisi kurulduğu görülmüştür.

Dışişleri Bakanlığı'nın belediyelere sunduğu kardeş şehir önerileri, kimi zaman bazı sıkıntıların yaşanmasına da neden olabilmektedir. Bu konu ile ilgili en çarpıcı örnek Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki birçok belediyeye Afrika kıtasındaki ülkeler ile kardeş şehir ilişkileri kurmaları konusundaki tavsiyelerde görülmektedir. Örneğin, 2016 yılında Aydın'ın Çine Belediye'si Dışişleri Bakanlığı'nın tavsiyesi üzerine Senegal'in St.Louis belediyesi ile kardeş şehir olunması konusundaki teklif belediye meclisinde görüşülmüş ve kardeş şehir teklifi kabul edilmiştir. Ancak Çine Belediye Başkanı Enver Salih Dinçer bazı belediye meclis üyelerinin itirazları üzerine, "Nereden buldunuz bu şehri diyorsanız, biz bulmadık. Dışişleri Bakanlığı yazı göndermiş "bu şehirle kardeş şehir olun" diye. Bizim de bunu meclisten geçirmemiz gerekiyor. Dışişleri Bakanlığı'nın tavsiyesi üzerine kardeş şehir anlaşması imzalayacağız. Gidip görür müyüz, bilemiyoruz" şeklinde ifade bulunmuştur (Denge, 2016). Bu örnekte olduğu gibi Dışişleri Bakanlığı'nın kardeş şehir ilişkileri kurulması konusunda belediyelere tavsiyeleri, kimi zaman kurulan bu kardeş şehir ilişkilerinin amacına uygun olmayan, verimsiz örneklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Siyasi sonuçları olan bazı olaylar ve krizler de kardeş şehir ilişkilerinin kurulmasına ya da sonlanmasına yol açabilmektedir. Örneğin 2016 yılında Türkiye'de bir suikast sonucu hayatını kaybeden Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov için Kahramankazan Belediyesi (Ankara) ve Demre Belediyesi (Antalya) 2017 yılında Andrey Karlov'un atalarının doğduğu Rusya'nın Klinti Şehir ile kardeş şehir olmuştur (Kahramankazan Belediyesi, 2017; Demre Belediyesi, 2017).

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye'nin ABD ve AB ile ilişkilerinde dönem dönem gerilimler ve kopuşlar meydana gelmiştir. Türkiye'nin dış ilişkilerde politik gerilimlerin tırmandığı günlerde, sorun yaşanan ülkelerdeki kardeş şehir anlaşmalarının bir tepki aracı olarak tek taraflı olarak iptal edildiği de belirlenmiştir. Örneğin 2016'da Alanya Belediyesi Avusturya'nın Schwechat Belediyesi ile; 2017'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hollanda'nın Rotterdam Belediyesi ile; Denizli Büyükşehir Belediyesi Hollanda'nın Almelo Belediyesi ile; 2017'de Keçiören Belediyesi ile ABD'nin Virginia eyaletinde bulunan Fairfax Belediyesi ile kardeş şehir anlaşmasını iptal etmiştir. Kuşkusuz daha önceki yıllarda da örneklerine rastlanan bu iptaller özellikle 2016 yılından itibaren artmıştır.

Coğrafi Etkenler

Türkiye'nin uluslararası ölçekli kardeş şehir ilişkilerinde etkili olan diğer bir faktör coğrafi mesafe ve benzerlik etkenidir. Coğrafi mesafe etkeni sıklıkla sınır komşusu veya yakın coğrafyadaki ülkeler ile kurulan kardeş şehir ilişkilerinde görülmektedir. Özellikle Avrupa'nın, Asya'nın ve Amerika'nın birbirine komşu ülkeleri arasında; Türkiye'de ise Edirne, Çanakkale, İzmir, Erzurum, Van, Trabzon gibi komşu ülkelere coğrafi mesafe açısından yakın ülkeler ile kardeş şehir ilişkisi kurulduğu görülmektedir. Smith (1990), ABD'nin kardeş şehir programı (SCP) kapsamında güney Amerika'nın bazı ülkeleri ile kurmuş olduğu kardeş şehir ilişkilerinde bu durumun belirgin bir şekilde görüldüğünü belirtmiştir. Hatta bu kardeş şehir ilişkilerinin temelinde, şehirler arasındaki iletişim ve ulaşım kolaylığının önemli bir etken olduğu da söylenebilir. Örneğin Kaliforniya veya ABD'nin diğer güneybatı bölgesindeki şehirler ile Meksika'nın (özellikle Kuzey ve Orta ile Güney Meksika) bazı şehirleri arasında mesafenin yakın olmasından dolayı kardeş şehir ilişkisi kurulmakta ve sıklıkla ziyaretler gerçekleştirilmektedir (Smith, 1990: 186).

Coğrafi mesafe, Türkiye'de belediyelerin kardeş şehir ilişkilerinde de önemli bir etkidir. Trabzon Büyükşehir Belediyesi Dış İlişkiler Sorumlusu İsmail Saygın, coğrafi açıdan yakın bir şehir olan Batum'la (Gürcistan) kardeş şehir ilişkisi kurulmasının Trabzon açısından önemli kazanımlar sağladığını aktarmıştır. Hatta kurulan bu kardeş şehir ilişkisi sonucu Batum'da kültür günleri düzenlediklerini ve Trabzon'a ait yöresel ürünlerin sergilendiğini belirtmiştir. Bununla birlikte mehteran takımı ve konservatuar öğrencilerinin gösterileri gibi kültürel etkinlikler gerçekleştirildiğini; bu sayede Batum'da Trabzon'un kültürel ve turizm değerleri açısından tanınırlığına katkıda bulunduğunu belirtmiştir.

Türkiye'nin batısında bulunan iller (Edirne, Kırklareli, Çanakkale, Bursa vb.) açısından da coğrafi mesafe faktörü kardeş şehir ilişkilerine yansımıştır. Nitekim bu illerin Balkan ülkeleri ile çok sayıda kardeş şehir anlaşması yaptığı görülmektedir. Bu konuda Demirtaş (2016), Bursa Nilüfer Belediyesinin Küba'nın El Cerro Belediyesi ile kardeş şehir ilişkisi kurmuş olsa bile coğrafi olarak daha yakın Balkan ülkeleriyle yoğun ilişkiler kurduğunu belirtmektedir. Bu durumun Küba'yla coğrafi olarak uzaklığından ve doğrudan işbirliğinin maliyetli olmasından kaynaklandığını, Balkanlar'ın ise görece yakın ve ulaşımın kolay olmasının bu farklılıkta etkili olduğu ifade edilmektedir (Demirtaş, 2016: 155).

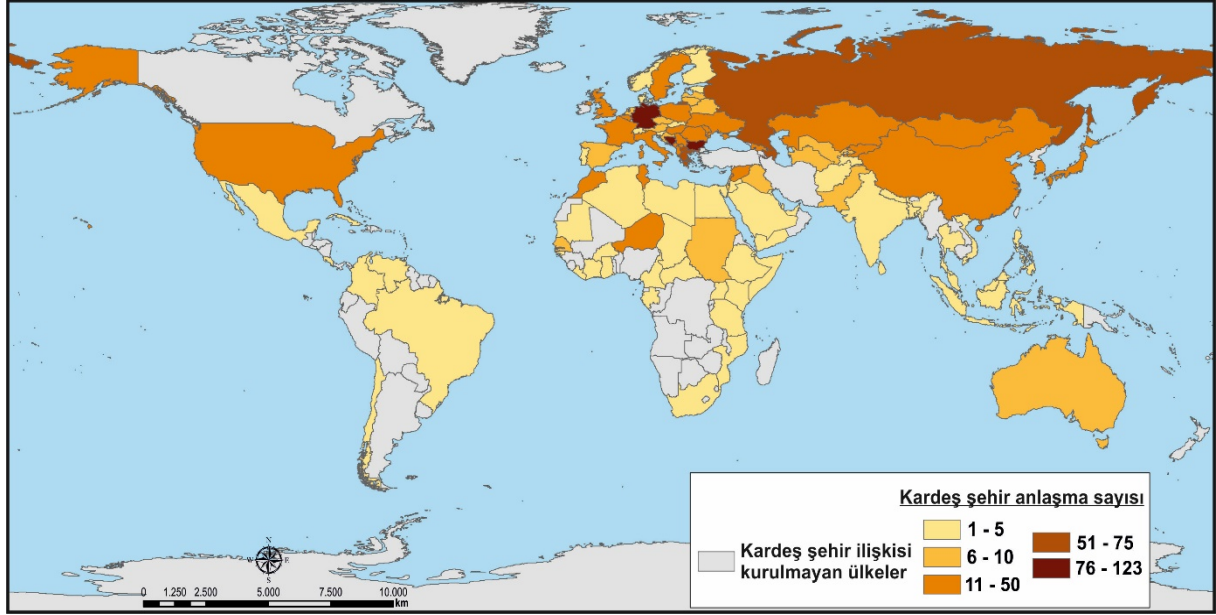
Coğrafi benzerlik faktörünün etkisi kardeş şehir anlaşmalarında çeşitli şekillerde olabilmektedir. Örneğin İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi büyükşehir statüsünde bulunan belediyelerin kardeş şehir tercihlerini genellikle kendileri ile benzer statüde bulunan belediyeler oluşturmaktadır. Türkiye'nin başkenti konumundaki Ankara'nın uluslararası ölçekteki kardeş şehirlerinin büyük çoğunluğu yine ülke başkentleridir. Bu kardeş şehir ilişkisindeki motivasyon unsuru, şehrin sahip olduğu nitelik olmaktadır. Aynı şekilde Antalya, Muğla, İzmir, Aydın gibi turizm kentlerinin yine turizm kentleri ile kardeş şehir ilişkileri kurduğu belirlenmiştir. Bu anlamda Alanya Belediyesi'nin (Antalya) 2013 yılında bir sahil kenti olan Tunus'un Mehdiye şehri (Şekil 6) ile kurmuş olduğu kardeş şehir ilişkisinde iki ülke belediyelerinin sahil kenti olması, deniz turizminin önemli oluşu gibi coğrafi benzerlik faktörünün etkili olduğu görülmektedir (Alanya Belediyesi, 2013). Turizm kentleri arasında imzalanan bu gibi kardeş şehir anlaşmaları belediyeler tarafından yöre turizminin geliştirilmesinde ve turizm planlamalarının aktarılmasında önemli bir motivasyon unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Foto 1. Alanya Belediyesi ile kardeş şehir ilişkisi kuran Tunus'un Mehdiye Şehri'nin sahilinden bir görünüm (Alanya Belediyesi, 2013)

5.3. Türkiye'nin Uluslararası Ölçekli Kardeş Şehir İlişkilerinde Mekânsal Dağılım Özellikleri

Türkiye'nin uluslararası ölçekteki kardeş şehir bağlantılarının bölgesel dağılım özelliklerinin belirlenmesi, kardeş şehir ilişki ağlarının ortaya konulmasını ve bir değerlendirme yapabilmeyi olanaklı kılmaktadır. Bu bağlamda ilk kardeş şehir anlaşmasının imzalandığı 1964 yılından günümüze Türkiye'de belediyelerin, neredeyse dünyadaki bütün bölgeler ile kardeş şehir ilişkisi kurduğu (Şekil 6); özellikle aynı (kuzey) yarım kürede yer alan ülkelerin yoğun olarak kardeş şehir tercihlerinde yer aldığı ve bazı ülkeler dışında (ABD, Çin, Güney Kore) coğrafi mesafe arttıkça kardeş şehir ilişkilerinin zayıfladığı belirlenebilmektedir.

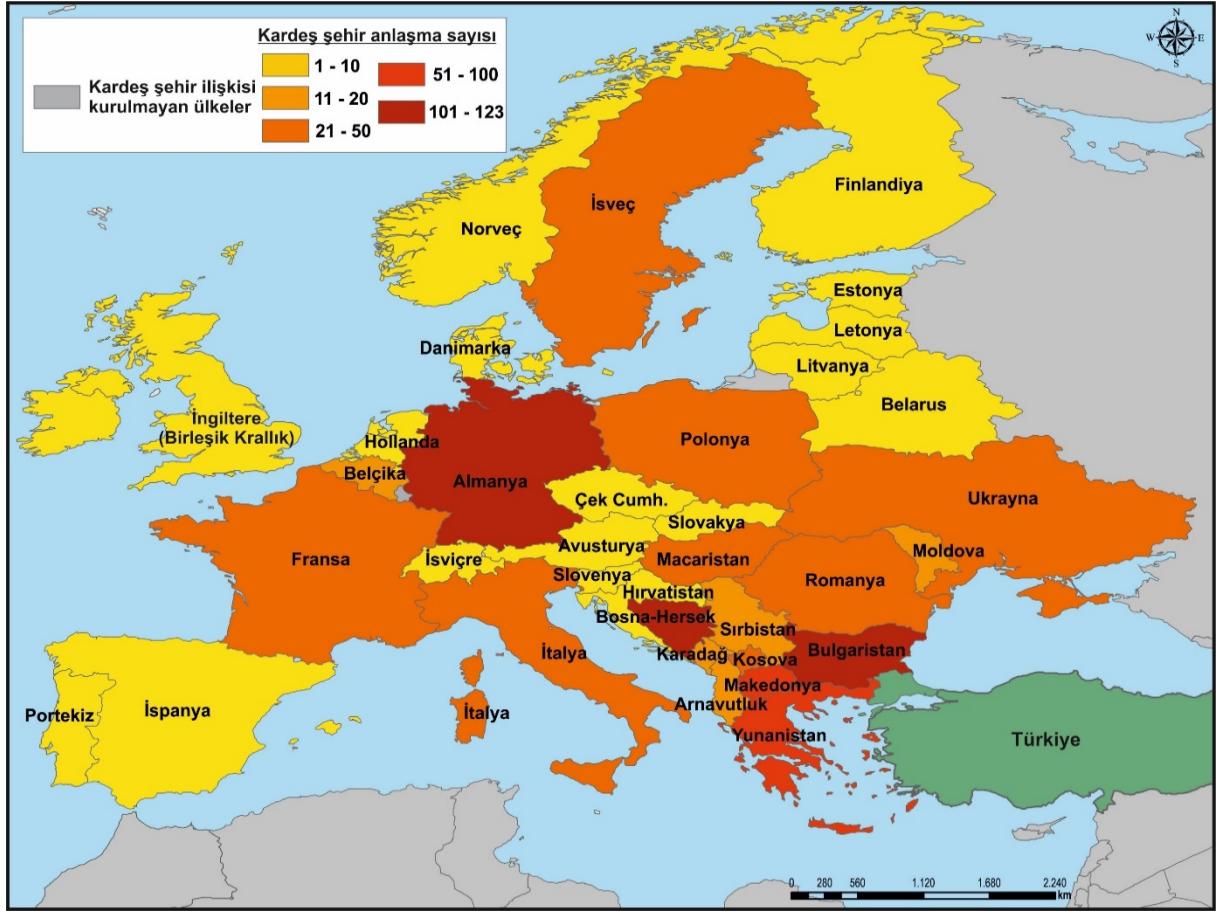
Şekil 6. Türkiye'deki belediyelerin uluslararası ölçekte kardeş şehir ilişkisi kurduğu ülkeler (1964-2018)

Türkiye'nin uluslararası ölçekte kardeş şehir ilişkileri bölgesel anlamda ele alındığında, özellikle Avrupa kıtası ve Asya kıtası ülkeleri ile güçlü bağlantılar söz konusudur. Avrupa kıtasında Balkan ülkeleri ile kurulan kardeş şehir ilişkileri öne çıkarken; Asya kıtasında Türk Cumhuriyetleri ile kurulan kardeş şehir ilişkileri dikkati çekmektedir. Asya kıtası ile olan bu bağlantılar daha çok 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra gerçekleşmiştir.

Türkiye'de belediyelerin Avrupa kıtasındaki ülkeler ile kurmuş olduğu kardeş şehir ilişkilerinde Balkan ülkeleri ve Batı Avrupa ülkeleri ilk sıralarda yer almaktadır (Şekil 7). Özellikle Balkan coğrafyası Türkiye'de belediyelerin kardeş şehir anlaşmaları için tercih ettikleri en önemli bölgelerin başında gelmektedir. Balkan ülkeleri içerisinde Bosna-Hersek (118) ve Bulgaristan (102), Türkiye belediyelerinin en fazla kardeş şehir anlaşması imzaladığı ülkelerdir. Kurulan bu kardeş şehir ilişkilerinde Balkan ülkeleri ile geçmişten günümüze oluşan tarihsel, kültürel, dini bağlar; SSCB'nin dağılması sonrası Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile siyasi ilişkileri geliştirme girişimleri ve coğrafi mesafe başlıca belirleyici etkenleri oluşturmaktadır.

Tarihin belirli dönemlerinde Osmanlı Devleti yönetiminde kalan Balkan ülkeleri, Türk nüfusun iskan edildiği ve zamanla arttığı bir coğrafi çevredir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda toprak kaybetmesine yol açan savaşların etkisiyle Balkanlardan Anadolu'ya yönelen büyük nüfus göçleri meydana gelmiştir. Bu göç hareketlerinden ilki 93 Harbi (1877-1878) olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Bu dönem Balkanlar ülkelerinden gerçekleşen göçlerin daha çok Edirne, İstanbul, Çanakkale ve İzmir gibi şehirlere gerçekleştiği görülmektedir (Nureddin, 2011: 85). İkinci büyük göç dalgası ise Balkan Savaşları (1912-1913) sonrasında yaşanmıştır. Bu dönemde Balkanlar'dan (Makedonya, Bulgaristan ve Yunanistan) Anadolu'nun çeşitli illerine göçler yapılmıştır (Halaçoğlu, 1995: 25; Nureddin, 2011: 99; Yıldırım, 2012: 82). Osmanlı Devleti sonrasında yaşanan göçler ise Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında 1924 yılında imzalanan Lozan Anlaşması neticesinde yaşanmıştır. Bu anlaşma neticesinde Türkiye ve Yunanistan arasında Türk nüfus ile Rum nüfusun mübadelesi gerçekleşmiştir. Bu süreçte Yunanistan'ın çeşitli şehirlerinden Türkiye'ye gelen göçmenler daha çok Edirne, Balıkesir, Bursa, Tekirdağ, İstanbul, İzmir ve Kırklareli gibi Balkanlara coğrafi olarak yakın illere yerleştirilmiştir (Arı, 2003: 113; Eren, 1993: 296). Türkiye'ye Balkanlardan yönelen diğer büyük göç dalgaları ise

1950-1951 ve 1989 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'nin çeşitli illerine gerçekleşmiştir (Şimşir, 1986: 212-213; Çolak, 2013: 113; Çavuş, 1985: 126; Dişbudak, 2004: 84-93).

Şekil 7. Türkiye'deki belediyelerin uluslararası ölçekte kardeş şehir anlaşması imzaladıkları Avrupa kıtası ülkeleri

Balkanlardan yaşanan bu göçlerin Türkiye'deki büyükşehir niteliğindeki illere (Bursa, İstanbul, İzmir vb.) ve Türkiye'nin batısında ve kuzey batısında bulunan illere (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale) doğru yönelmiş olması kardeş şehir anlaşmalarına da yansımıştır. Nitekim Türkiye ve Balkan ülkelerindeki aynı ismi taşıyan yerleşmelerin belediyeleri arasında kurulan kardeş şehir ilişkileri bu göçmen nüfusun kültürel izlerini yansıtmaya açıktır. Aydın Yenipazar Belediyesi'nin Sırbistan Yenipazar Belediyesi ile; Bursa Gemlik Belediyesi'nin Bosna Hersek Nea Kios (Yeni Gemlik) Belediyesi ile; İstanbul Tuzla Belediyesi'nin Bosna-Hersek Tuzla Belediyesi ile; İzmir Menemen Belediyesi'nin Yunanistan Yeni Menemeni Belediyesi ile kurulan kardeş şehir ilişkilerinde bu tarihsel göçlerin ve nüfus değişiminin önemli rolü bulunmaktadır.

Burada şunu tespit etmek mümkündür. Türkiye'nin tarihsel geçmişi, göç hareketleri günümüzde başka ülkelerle yeni bağlara ve etkileşime yardımcı olmaktadır. Bu süreçte kardeş şehirler oldukça önemli bir araç olarak işlevseldir. Bir zamanlar kökleri başka ülkelerin topraklarında bulunan insanlar, zaman ilerledikçe, birkaç kuşak sonra atalarının izini sürmek, yaşadıkları yerleri görmek, hatıraları yerinde yaşamak vb. amaçlarla karşılıklı ziyaretlerini artırmaktadır. Bu süreçte oluşan hoşgörü ortamı her iki ülkede karşılık bulmakta ve kültürel ilişkileri geliştirmektedir. Bu tür özelliklere sahip yerleşmeler arasında, bu göçler çevresinde faaliyet gösteren kültürel topluluklar, cemiyetler (communities) ve STK'lar da genellikle kardeş şehir anlaşmalarının hazırlanması ve başlatılmasına aracılık etmektedir (Bay ve Çalışkan, 2019: 933).

Balkan ülkeleri dışında özellikle Batı Avrupa ülkeleri ile yoğun kardeş şehir ilişkilerinin kurulmasında ise Türkiye'deki belediyelerin Avrupa ülkelerindeki belediyelerden bilgi, teknoloji ve deneyim paylaşımı konusunda destek talepleri; Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile Türkiye arasında kültürel bağların sürdürülmesi ve AB üyeliği konusundaki girişimler kardeş şehir anlaşmalarının yapılmasında belirleyici etkenler olmuştur. Almanya, imzalanan 123 kardeş şehir anlaşması ile en fazla kardeş şehir ilişkisi kurulan Batı Avrupa ülkesidir. Bilindiği üzere Almanya, yaklaşık 2 milyon Türkiye Cumhuriyeti

Vatandaş ile Türkiye'den yurtdışına göç eden nüfusun en fazla olduğu ülkedir. Bu büyük nüfus varlığı, Almanya ile Türkiye arasında kültürel ilişkiler kurulmasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Almanya ile Türkiye arasında kardeş şehir ilişkilerinin kurulmasında, Türkiye ya da Almanya'daki vatandaşların kişisel bazı girişimlerinin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının, Almanya'da faaliyet gösteren Türk derneklerinin aracılıkları etkili olmuştur.

Almanya dışında Fransa (23) ve Belçika (11) kardeş şehir anlaşmalarında niceliksel olarak dikkat çeken diğer Avrupa ülkeleridir. Günümüzde Fransa'da 700.000 ve Belçika'da da 240.000 Türkiye Cumhuriyeti Vatandaş ikamet etmektedir. Ancak bu ülkeler ile kurulan kardeş şehir ilişkileri Almanya ile olduğu kadar çok değildir. Bunun yanında Türkiye'deki belediyelerin Batı Avrupa ülkeleri ile kurdukları kardeş şehir ilişkilerinde nüfus etkeni her zaman belirleyici bir faktör değildir. Örneğin, Hollanda (500.000) ve İngiltere'de (400.000) Belçika'dan daha fazla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ikamet etmesine rağmen, bu nüfus büyüklüğünün kardeş şehir anlaşmalarına etkisi güçlü olmamıştır.

Asya kıtası ülkeleri ile kurulan kardeş şehir ilişkilerinde ise tarihsel, kültürel ve dini bağlar etkeni dışında en önemli etkenler coğrafi mesafe faktörü ve politik süreçlerdir. Asya kıtası ülkelerinden Rusya (61) Azerbaycan (58), Çin (40) ve Filistin (33) en çok kardeş şehir ilişkisinin kurulduğu ülkelerdir. Diğer taraftan Türkiye'nin Suudi Arabistan, Afganistan, Hindistan ve diğer Güney Asya ülkeleri ile az sayıda kardeş şehir anlaşması imzaladığı görülmektedir. Müslümanlar için Hac topraklarının yer aldığı Suudi Arabistan ile sadece 2 kardeş şehir anlaşması bulunurken; İsrail ile 6 kardeş şehir anlaşmasının varlığı da dikkat çekici bir durumdur. Bu sonuç, politik faktörlerin uluslararası kardeş şehir anlaşmaları üzerindeki belirleyici rolünü göstermesi bakımından önemlidir. İsrail ile kurulan kardeş şehir ilişkilerinin temelinde ekonomik/ticari ilişkilerin yanı sıra iki ülke arasında yaşanan siyasi krizleri yumuşatma çabaları etkili olmuştur.

Türkiye'nin uluslararası ölçekli kardeş şehir ilişkilerinde coğrafi yakınlık faktörü ve politik süreçler kuşkusuz komşu ülkelerle olan ilişkilerde dikkati çekmektedir. Bu anlamda KKTC (111), Bulgaristan (102) Azerbaycan (58) ve Yunanistan (62) ile çok sayıda kardeş şehir ilişkilerinin kurulmasında hem coğrafi yakınlık/benzerlik faktörü hem de politik süreçler etkili olmuştur. Diğer taraftan Türkiye'nin sınır komşusu olan Ermenistan ile bugüne değin kardeş şehir anlaşması yapılmamasında politik süreçlerin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim Ermenistan ile kardeş şehir ilişkisi kurulmamasında "Ermeni Soykırımı" iddiaları ve Dağlık Karabağ sorunları etkili olmuştur.

Türkiye'de belediyelerin Afrika kıtasındaki kardeş şehir ilişkilerine bakıldığında, özellikle son yıllarda Afrika kıtası ülkelere yönelimin arttığı görülmektedir. Afrika ülkeleri ile bağlantılarda, Türkiye'nin dış politikaları oldukça yönlendirici bir role sahiptir. Nitekim son yıllarda Dışişleri Bakanlığı'nın belediyelere gerek ekonomik kazanımların elde edilmesi gerek siyasi ilişkilerin geliştirilmesi hususunda Afrika kıtası ülkeleri ile daha çok kardeş şehir anlaşması imzalanması konusunda tavsiyeler verdiği anlaşılmaktadır. Bu tavsiyeler sonucunda Türkiye'deki belediyelerin yoğun olarak Kuzey Afrika ve Sahraaltı Afrika ülkeleri ile kardeş şehir ilişkisi kurduğu; Güney Afrika'da ise Güney Afrika Cumhuriyeti dışında ülkelerle kardeş şehir ilişkisinin kurulmadığı belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye'deki belediyeler Kuzey Afrika'da Tunus (24) ve Fas (13) ile; Sahraaltı Afrika'da Nijer (12) başta olmak üzere Sudan (7), Etiyopya (4) Somali (4) ve Senegal (8) ile çok sayıda kardeş şehir ilişkisi kurmuştur.

Kuzey ve Güney Amerika kıtasına bakıldığında ise Türkiye'deki belediyelerin bu kıtalardaki ülkeler ile toplamda 50 kardeş şehir anlaşması imzalamıştır. Kuzey Amerika'da ise ABD (36), en fazla kardeş şehir bağlantısı kurulan ülke olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Küba da 5 kardeş şehir anlaşması ile dikkat çeken bir ülke olmaktadır. Bugüne değin Küba ile kardeş şehir ilişkisi kuran belediyeler incelendiğinde, Türkiye'de sol partileri (DSP, CHP, SHP) temsil eden belediyeler olduğu görülmektedir (Tablo 3). Bu durum, Türkiye ile Küba arasında kurulan kardeş şehir ilişkilerinde siyasi ilişkiler faktörünün rolünü açıkça göstermektedir.

Tablo 3. Küba ile kardeş şehir anlaşması imzalayan belediyeler

İL	Belediye Adı	Ülke	Protokol Tarihi	Belediyenin Temsil Ettiği Siyasi Parti
Ankara	Büyükşehir Belediye	KÜBA	1993	SHP
	Çankaya		2003	CHP
Bursa	Nilüfer		2007	CHP
Eskişehir	Tepebaşı		2002	DSP
İzmir	Büyükşehir Belediye		1995	CHP

Diğer taraftan BAE, Bahreyn, Bangladeş, Brezilya, Cibuti, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gabon, Güney Afrika, İsviçre, Katar, Kolombiya Kosta Rika, Liberya, Moritanya, Mozambik, Nepal, Orta Afrika Cumhuriyeti, Venezuela Vietnam ve Yemen gibi ülkeler en az kardeş şehir ilişkisi kurulan ülkelerdir. Bu ülkelerdeki belediyelerle bugüne değin Türkiye’den sadece birer kardeş şehir anlaşması imzalanmıştır.

6. Sonuç

Küreselleşen dünyanın önemli olgularından birini temsil eden “kardeş şehirler”, Türkiye’de de önem verilen bir kavram ve araç durumundadır. Türkiye gerek coğrafi konumu gerekse tarihsel geçmişte yaşanan çeşitli olayların varlığına bağlı olarak, dünya ölçeğinde, çeşitli bölgelerde yer alan ülkelerle kardeş şehir bağlantıları kurma fırsatları elde etmiştir. Zengin çeşitlilik gösteren kardeş şehir bağlantıları Türkiye’yi dünya ile bütünleştirmeye yardımcı olmaktadır. Kültürel, dini ve siyasi bağların temelinde gelişen kardeş şehir ilişkileri, çok çeşitli ülkelerle işbirliği geliştirmeye ve diyalog kanallarını açık tutmaya aracılık ederek oldukça önemli roller üstlenmektedir.

Dünyada kardeş şehir uygulamasının ilk örnekleri Avrupa’da ortaya çıkmasına karşın, Türkiye’nin ilk kardeş anlaşmasının ABD ile yapılması, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında Türkiye’nin uluslararası ilişkilerinde ABD ile yakınlaşmasını yansıtmaktadır. Türkiye’nin Avrupa ülkeleri ile ilk kardeş şehir anlaşmaları, Türkiye’den Avrupa’ya yönelen işgücü göçü ile birlikte gelişme göstermiş ve ilk anlaşma 1964 yılında Almanya’dan olmuştur. Bu anlaşma, ABD ile yapılan anlaşmadan 6 yıl sonra gerçekleşmiştir. Türkiye’nin ilk uluslararası kardeş şehir anlaşmasının üzerinden neredeyse 60 yıl geçmiştir. Bu süreçte 1991 yılını takip eden yıllarda önemli sıçrama kaydedilmişse de en önemli artışlar 2002 yılından günümüze değin olan dönemde gerçekleşmiştir. Günümüzde Türkiye belediyelerinin uluslararası ölçekte kardeş şehir anlaşmalarının sayısı 1651’e ulaşmıştır. 60 yıllık bu dönemde kardeş şehir ilişkileri büyük ölçüde Türkiye’nin dış siyaseti ile bağlantılı bir yön izlemiştir. Bu nedenle çeşitli tarihsel kesitlerde dış politikada meydana gelen değişimleri, kardeş şehir ilişkilerinin coğrafi yönünde izleyebilmek mümkündür.

Esasen Türkiye’nin uluslararası kardeş şehir ilişkilerinin yönü ve eğilimleri, Türkiye’nin dünya sisteminde 1990’ların ortalarına kadar uluslararası siyasi blok arayışlarını, ilişki ve iş birliği arayışlarını yansıtmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin bütünüyle batı bloku ile bağlantılı uluslararası ilişkileri, kardeş şehir ilişkileri üzerinden de izlenebilmektedir. Türkiye’nin uluslararası kardeş şehirlerinin bu süreçte neredeyse tamamının ABD ve AET (sonraları AB) ülkeleri ile olması dikkat çekicidir. Fakat 1990’ların ortalarından itibaren Türkiye, etki alanını genişletmek ve yeni iş birliği olanaklarını değerlendirmek için dünyaya daha fazla açılma ihtiyacı duymuş; bu eğilim, eski Sovyet mekanını temsil eden Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri ile Asya Kıtası içlerine doğru ilerlemiştir. 2000’lerden sonra Afrika ve Güney Amerika Kıtası ülkelerinin de kardeş şehir ilişkilerinde belirgin hale gelmesi bu süreci açıkça yansıtmaktadır.

Türkiye belediyelerinin uluslararası ölçekte kardeş şehir bağlantıları kurmaları üzerinde çok çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Türkiye belediyelerinin Avrupa kıtasında özellikle Balkan ülkeleri ile, Asya kıtasında Türk Cumhuriyetler ile, komşu ülkeler ile kurduğu kardeş şehir ilişkilerinde kültürel, coğrafi, tarihsel, dini bağlar öne çıkarken; uzak mesafelerdeki kardeş şehir bağlantılarında (ABD, Kore, Küba vb.) siyasal ilişkilerin belirleyiciliği dikkati çekmektedir.

Türkiye belediyeleri kardeş şehir anlaşmaları ile Avrupa kıtasının gelişmiş ülkelerinin deneyimlerinden ve ekonomik gücünden faydalanma arzusu taşımaktadır. Balkan ülkeleri ile kurulan kardeş şehir ilişkileriyle ise kültürel bağların sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Balkan ülkelerindeki kardeş şehirler de Türkiye’deki partnerlerinin teknoloji, bilgi ve deneyimlerinden yararlanmak istemektedir. Tarihsel ve kültürel bağlar; teknoloji, bilgi, deneyim paylaşımı; coğrafi yakınlık gibi faktörler, Türkiye belediyelerinin Balkan ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmasına zemin hazırlamıştır.

Belediyelerin bir bölümü kardeş şehirler konusunda iyi uygulama örnekleri ortaya çıkarırken, bazıları da önceki dönemlere ait kardeş şehir anlaşmalarından bile habersiz olabilmektedir. Bazen kardeş şehir ilişkileri Belediye Başkanlığını yürüten kişinin konuya ilgisiyle sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin kardeş şehir envanterinin Dışişleri Bakanlığı’na güncellenerek belediyelere tebliğ edilmesi; teşvik ve destekler sağlaması oldukça yararlı olacaktır. Esasen belediyelerin işlevsiz kalan kardeş şehir anlaşmaları yapmalarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Politik etkenleri dışarıda tutarsak, araştırma sürecinde bazı belediyelerin şehir adlarının tesadüfi isim anlamı ya da fonetik benzerliği gibi gerekçelerle kardeş şehir ilişkisi kurma girişimleri olduğuna tanıklık etmiş durumdayız. Bu tür gerekçelerle oluşturulacak anlaşmaların başarılı olma ihtimali kuşkusuz zayıftır. Nitekim bugüne değin birçok belediyenin kardeş şehirlerle ilgili etkinlikleri karşılıklı heyet ziyaretlerinin ötesine geçememiştir. Oysa kardeş şehir anlaşmaları, iyi bir partner belirleme araştırmasından sonra gerçekleştirilmelidir. Ortak yönlerin yetersizliği, hedeflerin iyi belirlenmemiş olmaması, başarısız ve verimsiz bir kardeş şehir ilişkisi

daha ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle belediyeler kardeş şehir anlaşması imzalamadan önce hedeflerini ve hedeflerine uygun seçenekleri çeşitli faktörleri (ekonomik girişimler; kültürel, tarihi, dini bağlar; teknoloji, bilgi, deneyim paylaşımı; temel ekonomik sektörlerdeki benzerlikler; coğrafi yakınlık/benzerlik; politik etkenler vb.) gözeterek dikkatli bir şekilde belirlemelidir. Dönemsel politik etkiler belirli bölgelere ve ülkelere doğru temel olarak yönlendirici olabilir. Fakat yine de hedeflenen ülkelerde etkili işbirliği örnekleri potansiyeli taşıyan “yer”ler iyi bir şekilde araştırılmalıdır. Belediyelerin dış ilişkiler, kültürel işler ya da proje ofislerinde coğrafyacılar yer verilmesi, kardeş şehir ilişkilerinin verimliliğine ve bu süreçlere önemli katkılar sağlayabilir. Belediyeler için en uygun kardeş şehir adaylarının araştırılması; mevcut kardeş şehir ilişkilerinde işbirliği alanlarının ve potansiyelin araştırılması/geliştirilmesi; işbirliğini kapsayan projeler hazırlanması ve yönetilmesi; kardeş şehir ilişki süreçlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi için Türkiye belediyelerinde uzman personellere ihtiyaç bulunmaktadır. Coğrafya biliminin ve coğrafya bilgisinin bu sürece yapacağı önemli katkılar göz önüne alınarak, coğrafya bölümü mezunlarının, belediyelerin kardeş şehir ilişkilerinden sorumlu ofislerinde görevler üstlenmeleri çok yararlı olacaktır.

Katkı Belirtme: Burada sunulan araştırma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından SDK-2018-1352 nolu araştırma projesi ile desteklenmiştir.

7. Kaynakça

- Alanya Belediyesi “Mahdia-Tunus” (2019). <https://www.alanya.bel.tr/S/683/MAHDIA-TUNUS> (Son Erişim, 10.04.2019).
- Alda (2013). Creativity and Innovation In Town-Twinning Activities In Europe and Southeastern Europe Project Results. Europe for Citizens Programme.
- Arı, K. (2003). *Büyük mübadele Türkiye'ye zorunlu göç (1923-1925)*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Arpacı, I. (2013). *Yerel Yönetimlerde Bir Anlayış ve Yönetim Modeli Olarak Milli Görüş: Refah Partisi'nden Ak Parti'ye İdeoloji ve Pratik*. (Ed. Bulut, Yakup; Eren, Veysel; Karakaya, Sedat; Aydın, Abdullah), Ankara: Pegem Yayınları.
- Bal, İ. (2006). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası (3.Baskı)*. Ankara: Global Araştırmalar Merkezi.
- Bay, A., ve Çalışkan, V. (2019). Türkiye ve Balkan Ülkeleri Arasında Kardeş Şehir İlişkileri, *II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi*, (Eskişehir-Yunanistan, 3-5 Ekim 2019).
- Baycan-Levent, T., Gülümser Akgün, Aliye Ahu., & Kundak, S. (2010). Success Conditions for Urban Networks: Eurocities and Sister Cities. *European Planning Studies*. 18(8), 1187-1206
- Bell-Souder, D., & Bredel, S. (2005). A Study of Sister City Relations. Professor Laurel Rasplica Rodd JPNS 490016, December 2005.
- CEMR “The Future” (2018). <http://www.twinning.org/en/page/the-future#.XAGYDWgzBIU> (Erişim Tarihi: 30.11.2018).
- Clarke, N. (2011). Globalising Care? Town Twinning in Britain Since 1945. *Geoforum*. (42), 115-125.
- Cross, B. (2010). Sister Cities and Economic Development: A New Zealand Perspective. *Transylvanian Review Of Administrative Sciences*. No. 30E. pp. 104-117.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2014). *Uluslararası İşgücü Anlaşmaları*. (Ed. Fazıl, Aydın) Ankara: ÇASGEM.
- Çavuş, M. (1985). *Bulgaristan'dan Sesler*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Çolak, F. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951). *Tarih Okulu*, 14, 113-145.
- Demirtaş, B. (2016). “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Dış İlişkilerinin Analizi: Merkez-Çevre Etkileşimini Yeniden Düşünmek”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 52, 2016, s. 151-173.
- Demre Belediyesi “Demre Belediye Başkanlığı ile Rusya'nın Klntsi Şehri Arasında Kardeş Kent Protokolü İmzalandı” (2017). <http://www.demre.gov.tr/demre-belediye-baskanligi-ile-rusyanin-klntsi-sehri-arasinda-kardes-kent-protokolu-imzalandi> (Erişim Tarihi: 10.04.2019).
- Denge “Nereden Buldunuz Bu Şehri” (2016). <http://www.aydindenge.com.tr/siyaset/03/08/2016/nereden-buldunuz-bu-sehri>(Erişim Tarihi: 11.04.2019).

- Dişbudak, C., Akgün, G., & Balmumcu, Ö. (2012). Göçmenlerin Türkiye’de Yaşamaya Devam Etme Kararlarının Sosyo-Ekonomik Belirleyenleri: 1989 Bulgaristan Göçmenleri Örneği. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-9.
- Eren, H. (1993). *Balkanlarda Türk ve Diğer Müslüman Topluları ve Göç Olgusu, Balkanlar*. İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları.
- Güleç, S. (2008). 1945-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Refah Devleti. *Yerel Siyaset*, 27, 48-55.
- Habervan “Aliağa'nın kardeş şehri Van, ülkesi Malavi” (2016). <http://www.habervan.com/van-haber/aliaganin-kardes-sehri-van-ulkesi-malavi-h18216.html> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).
- Halaçoğlu, A. (1995). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*. Ankara: Türk Tarh Kurumu Yayınları.
- Kahramankazan Belediyesi “Kahramankazan, Karlov'un Memleketi Klintsi ile Kardeşliğe Talip” (2017). <https://www.kahramankazan.bel.tr/details.asp?id=1245> (Erişim Tarihi: 10.04.2019)
- Kinnicutt, S. (2014). Les Villes Jumelées: Finding Bowling Green a Francophone Sister City. A Capstone Experience/Thesis Project. Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Bachelor of Arts with Honors College Graduate Distinction at Western Kentucky University.
- Kussendrager, N. (1988). *Towns and Development*, (2nd ed.). The Hague: Towns and Development Campaign.
- LaFeber, W. (2002). *America, Russia and the Cold War 1945-2002*. New York: McGraw-Hill Higher Education.
- Lloyd, B. T. (2010). Safe Sisters: limitations of Sister City Relationships for International Peace Building. University of Tasmania, School of Sociology and Social Work, Submitted in Fulfilment of The Requirements for The Degree of Doctor of Philosophy. Tasmania.
- Mamak Havadis “Keçiören'in "Kardeş Şehir Protokolü"ne FETÖ Aracılık Etmisti” (2017). <https://mamakhavadis.com/keciorenin-kardes-sehir-protokolune-feto-aracilik-etmisti> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).
- Nureddin, A. (2011). *Balkanlar’dan Türkiye’ye Göç ve Etkileri*. Ankara: Çağla Yayıncılık.
- Ogawa, A. (2012). *Sister City As A Preservation Strategy*. Graduate School of Architecture. Planning and Preservation Columbia University.
- Oktay, T. (2014). Türkiye’deki Belediyelerin Türk Cumhuriyetleri ile Kardeş Şehir İlişkileri. *Türk Dünyasında Yerel Yönetimlerin Sorunları*, (Ed.: Deniz İşçioğlu). Ankara Nobel Yayın Dağıtım.
- O’Toole, K. (2001). *Kokusaika and Internationalisation: Australian and Japanese Sister City Type Relationships*. Australian Journal of International Affairs. 55(3), 403-419.
- Özden, M. S., ve Gündüz, S. (2017). *Belediyeler İçin Uluslararası İş birlikler ve Kardeş Şehir Rehberi*. Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği.
- Ramasamy, B.; Cremer, R.D. (1998). The Economic Role Of International Sister-City Relationships Between New Zealand And Asia. *Journal of The Asia Pacific Economy*. 3(3),446-461.
- Shils, E. (2002). Merkez-Çevre (Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya). *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Ankara. (70), 86-96.
- Sister Cities International (SCI) (2006). *Peace Through People: 50 Years of Global Citizenship*. Published by Butler Books, P.O. Box 7311, Louisville, KY 40207. (Çevrimiçi, <https://cld.bz/bookdata/xYV8P0r/basic-html/index.html#1>, Erişim Tarihi: 28.11.2018).
- Smith, D. H. (1990). Voluntary Inter-Cultural Exchange and Understanding Groups: The Roots of Success in U.S. Sister City Programs. *International Journal of Comparative Sociology*.31(3-4),177-192.
- Süvari, Ö. (1994). Merkezi Yönetim, Yerel Yönetim ve Kamu Hizmetleri-2. *Eğitim ve Toplum*, Bahar, 59-64.
- Şimşir, B. (1986). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türkiye Belediyeler Birliği (2012). *Kardeş Şehirler Uluslararası Belediye İş birlikleri ve Birliğimizin Rolü*. (776), Türkiye Belediyeler Birliği: Ankara.

Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü (2011). 50. Yılında Yurtdışına İşçi Göçü, <https://media.iskur.gov.tr/15347/istihdamda-3i-sayi-3.pdf> (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

Yıldırım, S. (2012). Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri. *CTAD*, 8(16), 75-92.

Zelinsky, W. (1991). The Twinning of the World: Sister Cities in Geographic and Historical Perspective. *Annals of the Association of American Geographers*. 81(1), 1-31

Atıf/Citation

Çakır, M., Aydın, F., (2020), Yerel Halkın Termal Turizme Yönelik Görüşleri: Haymana İlçesi Örneği. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 93-110

YEREL HALKIN TERMAL TURİZME YÖNELİK GÖRÜŞLERİ: HAYMANA İLÇESİ ÖRNEĞİ

Local People's Views on Thermal Tourism: Case of Haymana District

Murat ÇAKIR¹

Prof. Dr. Fatih AYDIN²

Öz

Bu araştırmanın amacı Haymana ilçesinin termal turizm potansiyelini ve yerel halkın termal turizm konusundaki tutumlarını incelemektir. Karma araştırma modelinin kullanıldığı bu araştırmaya Haymana ilçe merkezinde yaşayan 250 kişi katılmıştır. Veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Termal Turizm Ölçeği” ve yarı-yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Nicel verilerin analizinde SPSS 23.00 paket programı kullanılırken nitel verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda katılımcıların büyük çoğunluğu; termal turizm faaliyetlerinin Haymana’ya ekonomik anlamda refah getirdiğini, yeni iş alanları sağladığını ve yatırımları arttırdığını belirtmişlerdir. Yerel halkın Haymana’da termal turizmin sorunlarına ilişkin görüşlerinde tanıtımın ve ilçedeki termal tesislerin yetersizliği, halkın turizm konusunda bilinçsizliği ve ilçede sosyal yaşam merkezlerinin yetersizliği ön plana çıkmıştır. Katılımcılar Haymana’da termal turizmin geliştirilmesi için yatırımların artırılmasını, tanıtım ve reklam faaliyetlerine daha fazla önem verilmesini, termal tesislerin hem nicelik hem de niteliksel anlamda iyileştirilmesini, ilçede sosyal alanlarının sayısının artırılmasını ve halkın termal turizm konusunda bilinçlendirilmesini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Haymana, Termal Turizm, Turizm Coğrafyası

Abstract

The aim of this study is to examine the thermal tourism potential of Haymana district and the attitudes of local people about thermal tourism. 250 people participated in this study, which is a mixed research model. A semi-structured interview form developed by the researcher for the purpose of collecting data was applied. While SPSS 23.00 package program was used in the analysis of quantitative data, content analysis was used in the analysis of qualitative data. As a result of the study, the vast majority of the participants; They stated that thermal tourism activities brought prosperity to Haymana economically, provided new business areas and increased investments. In the views of the local people about the problems of thermal tourism in Haymana, the insufficiency of publicity and thermal facilities in the district, the unconsciousness of the people about tourism and the insufficiency of social life centers in the district came to the fore. Participants stated that in Haymana, increasing the investments for thermal tourism, attaching more importance to promotion and advertising activities, improving thermal

¹ Bilim Uzmanı, cakirmrt@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3935-129X

² Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, fatihaydin@karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8940-5332

Dergiye Geliş Tarihi: 12.05.2020

Yayına Kabul Tarihi: 16.06.2020

facilities both quantitatively and qualitatively, increasing the number of social areas in the district and raising awareness of the public about thermal tourism. The participants think that thermal tourism will increase the population in the district and prevent migration, an economically more active environment will occur and this will contribute to trades, unemployment will decrease relatively, it will be an alternative tourism center and the people will develop culturally.

Keywords: *Haymana; Thermal Tourism; Tourism of Geography*

1. Giriş

Termal turizmin diğer turizm türleri gibi yılın belirli bir dönemini değil tüm yılı kapsamı nedeniyle ve ülke topraklarının termal kaynaklar açısından oldukça zengin olması sebebiyle yakın tarihten itibaren termal turizme yapılan yatırımlar hız kazanmıştır. Teknolojideki mevcut ilerlemeler, hayatımızı daha kolay yaşanabilir hale getirmesinin yanında meydana getirdiği bazı sorunlarda toplum sağlığını önemli ölçüde tehdit eder hale getirmiştir. Bu durumun gerçekleştirilebilmesi için de sadece termal su değil, termal su ile birlikte, sağlığa fayda sağlayacak iklim şartlarının, amaca hizmet edebilecek tesislerin bulunması gerekmektedir. Bunun yanında mevcut tesislerde çalışan personelin, tesislerin neden kurulduğunu, hedeflerini yani misyon ve vizyonunu iyi kavramış, alanında yetmiş ve uzmanlaşmış bireylerden olması da son derece önem arz etmektedir. Son yıllarda termal turizm tesisleri hem yerli hem de yabancı turistler tarafından yoğun şekilde tercih edilmeye başlanmıştır.

İnsanlar geçmiş dönemden bu yana zaman zaman kaybedilen sağlığa tekrar kavuşmak, zaman zaman da var olan sağlığı muhafaza etmek için, zihinsel ve bedensel açıdan rahatlamak amacıyla seyahatlere dahil olmuş termal suların olduğu yöreleri ziyaret etmişlerdir. Türkiye’de sıcaklığı 20-110 °C aralığında ve akım miktarları 2-500 lt/sn aralığında farklılık gösteren 1500’ün üzerinde termal kaynak bulunmaktadır (Çetin,2010). Sahip olduğu bu özelliklerle Avrupa’da 1., dünyada ise 7. sıradadır. Türkiye, bugünkü görünümünü büyük oranda 3. Jeolojik zamanda kazandığı için birçok aktif fay ve deprem kuşakları mevcuttur. Fay ve deprem kuşakları ile sıcak su kaynakları birbirleri ile paralellik gösterir. Bu durum da Türkiye’nin zengin sıcak su kaynaklarına sahip olmasını sağlar. Dünya üzerinde sıcak su kaynaklarının nicelik ve niteliği dikkate alındığında Türkiye ilk sıralarda yer almaktadır. Gerçekleştirilen akademik çalışmalar Türkiye’de bulunan termal su kaynakların sayısının 2000’den daha fazla olduğunu göstermektedir (İbret, 2007). 2000’den daha fazla olan bu termal su kaynaklarının yaklaşık 1300 tanesi kaplıca özelliğine sahiptir. Yetkili kurumlarca yapılan çalışmalar neticesinde bu kaynaklardan ancak 102 tanesi termal sınıflandırmaya sokulabilmiştir. Bu duruma baktığımızda Türkiye’de sağlık ve termal turizmin kullanılabilirliğinin artması için daha fazla etüt çalışmalarının yapılması ve desteğin artırılması gerekmektedir (İbret 2007). Türkiye’de oldukça zengin ve çeşitli olan termal kaynakların kullanımı, planlanması ve teşvik edilmesi geçmiş dönemlerde Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılmaktaydı. Bugün Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı bu konuda yapılan tesislerin kontrolü ve denetlenmesi, ruhsat verilmesi, yönlendirme yapılması ve bu konuda kuralları koymak konusunda yetkili kurumlardır. Ayrıca turizm konusunda da politikalar oluşturur. Kültür ve Turizm Bakanlığı paylaştığı raporda Türkiye’nin termal kaynak açısından tüm bu çeşitlilik ve zenginliğine rağmen kür uygulamaları, tesisler açısından oldukça yetersiz ve Avrupa ülkeleriyle rekabet edemeyecek durumda olduğunu belirtmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019). Türkiye’de 46 şehirde yaklaşık 190 kaplıca tesisi bulunmaktadır. Ancak bu tesislerin toplam yatak sayısı çok düşük ve büyük bir bölümü de modern bir yapıya sahip değildir (Çetin, 2011). Ayrıca Türkiye’de 5 tane Termal Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ile 73 tane Termal Turizm Merkezi ilan edilip bu konuda yatırım yapmak isteyenlerin hizmetine tahsis edilmiştir (<http://yigm.kulturturizm.gov.tr>).

Uluslararası Şifalı Su Kaynakları Araştırma Merkezi’nin 30 ülkeyi kapsayan araştırmaları sonucunda Haymana’nın kaplıca suyu insan sağlığına faydası açısından önemli kaynaklardan birisi olduğu tespit edilmiştir. Atom Enerji Kurumu, İstanbul Üniversitesi ve Hıfzıssıhha Kurumu bu araştırmalara katılmışlardır. Dağıtım ve ücretlendirme konusunda yetkili mercii Haymana Belediyesi’dir. Çıkış sıcaklığı 44,5 °C’dir. Bu sıcaklık tedavinin uygulanması için uygun bir sıcaklıktır. Bazı kaplıca suları daha düşük ya da daha yüksek sıcaklıklarda yeryüzüne çıkmaktadırlar ve kullanılabilir hale gelmesi için ısıtılması ya da soğutulması gerekmektedir. Haymana’da belediyenin işlettiği 3 tane termal tesis vardır. Bu tesisler; Seyran Kaplıcası, Medrese Kaplıcası ve Cimcime Sultan Hamamı ile birlikte bulunan Cimcime Sultan Termal otelidir. Bunun dışında özel teşebbüse ait 9 tane daha termal işletme vardır. Bunun dışında da son dönemde Türkiye’de kaplıca turizminin kullanımının artırılması sağlamak amacıyla geliştirilen devre mülk sistemine uygun Haymana’da da *Çağ Hayme Sultan Termal Devre Mülkleri* adında tesis bulunmaktadır. Haymana’yı ziyaret eden toplam ziyaretçi sayısına dair kesin bir bilgi yoktur. Gününbirlik gelenlerin kaydının yapılmaması ve düzenli bir sistemin mevcut olmaması ilçedeki yetkililer ve bu sektörün içerisinde yer alanlarla ancak tahmin yürütülerek bir yılda Haymana’yı ziyaret eden kişi sayısının 150.000-200.000 arasında olduğu düşünülmektedir.

Haymana’da termal hizmet veren tesisler şunlardır:

- ✓ Midas Hotel
- ✓ Doktor Saraçoğlu Termal Otel
- ✓ Ürofiz
- ✓ Ravza Termal Otel

- ✓ Adıgüzel Termal Otel
- ✓ Grannos Thermal Hotel & Convention Center
- ✓ Cime Sultan Termal Oteli
- ✓ Hayme Termal Otel
- ✓ Son Kale Haymana Termal Otel

Çalışma sahasının kaplıca su kalitesi ve potansiyeli, ilçenin tarım ve hayvancılık dışında en önemli gelir kaynağının termal turizm olması ancak bu potansiyelin yeterince değerlendirilememesi bu çalışmayı yapmayı gerekli kılmıştır. Bu çalışmada amaç, Haymana ilçesinde mevcut termal turizm faaliyetleri, yerel halkın termal turizm konusundaki tutumları ve karşılaşılan problemler ve bunlara çözüm önerileri sunmak, Haymana ilçesinin jeotermal alanlarını, coğrafya ilminin prensipleri açısından araştırmak, termal zenginliğini ortaya koymaktır. Çalışma sonucunda yerel halkın termal turizme karşı tutumu değerlendirilmiş, ilçenin mevcut turizm olanakları objektif bir gözle değerlendirilip ortaya konmuştur. Çalışma sonucunda ortaya çıkan sonuçlar ilçede yer alan mevcut tesislerin, ilçenin gelir kaynaklarının çeşitlenmesi, büyüüp gelişmesi, gelecekte önemli bir termal turizm merkezi olması açısından oldukça önemlidir. Var olan sorunların giderilmesi ve termal turizme bakış açısının değiştirilmesinde etkili olması gerekliliği çalışmanın önemini bir kez daha arttırmıştır.

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Haymana'da yaşayan yerel halkın termal turizm ile ilgili görüşleri nelerdir?
2. Yerel halkın termal turizme yönelik görüşlerinde yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi, yabancı dil seviyesi değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Haymana İlçesi'ndeki termal turizm faaliyetlerinde ortaya çıkan sorunlara hangi çözüm önerileri getirilmelidir?

2. Yöntem

Araştırma modeli

Haymana ilçesindeki yerel halkın termal turizm etkinliklerine karşı yaklaşımlarının çeşitli değişkenlere göre incelendiği bu çalışmada "Karma Model" kullanılmıştır. Karma araştırma, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı bir araştırma yöntemidir. Karma araştırma yöntemi, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılarak, bu yöntemlerle ilgili araştırma problemlerinin daha iyi anlaşılmasına olanak verir (Creswell, 2012). Çalışmada karma araştırma modelinin "gömülü desen" kullanılmıştır. Gömülü desende ise nicel ve nitel veriler aynı anda veya sırayla toplanır ve toplanan veriler birinin diğerini desteklemesi için kullanılır. Destekleyici veriler nicel veya nitel veriler olabilir. Gömülü desende ağırlıklı olarak nicel olan bir çalışmaya nitel veriler ya da ağırlıklı olarak nitel bir çalışmaya nicel verilerin destekleyici olarak dâhil edilmesi söz konusudur (Creswell & Plano-Clark 2007; Creswell, 2012).

Evren ve örneklem

Çalışmanın evrenini Haymana ilçesinde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Haymana ilçe merkezinde yaşayan 250 kişi oluşturmaktadır. Örneklem belirleme sürecinde farklı sayıda ve nitelikte yerel halktan bilgi edinilmesine dikkat edilmiştir. Tablo 1'de çalışmaya katılanların bireysel özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1: Yerel Halkın Bireysel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Değişkenler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Erkek	150	60
	Kadın	100	40
Yaş	18-27 yaş aralığı	56	22.4
	28-37 yaş aralığı	77	30.8
	38-47 yaş aralığı	65	26.0
	48-57 yaş aralığı	33	13.2
	58 ve üzeri yaş aralığı	19	7.6
Eğitim Düzeyi	Okur yazar değil	3	1.2
	İlköğretim	56	22.4
	Ortaöğretim	92	36.8
	Ön Lisans	23	9.2
	Lisans	59	23.6
	Yüksek Lisans	15	6.0
Meslek Grubu	Doktora	2	0.8
	İşçi	45	18.0
	Esnaf	44	17.6
	Serbest meslek	23	9.2
	Memur	76	30.4
	Çiftçi	6	2.4
	Emekli	15	6.0
	Öğrenci	11	4.4
Gelir Durumu	Ev hanımı	30	12.0
	1000 TL ve altı	42	16.8
	1001-2000 TL	40	16.0
	2001-3000 TL	76	30.4
	3001-4000 TL	50	20.0
	4001 -5000 TL	26	10.4
5001 TL ve üzeri	16	6.4	
Toplam		250	100

Tablo 1’de görülebileceği gibi, araştırmaya katılan yerel halkın %40’nı ($f=100$) kadınlar, %60’nı ($f=150$) erkekler oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan yerel halkın yaş dağılımları incelendiğinde, %30,8’lik oran ile en fazla katılımcının 28-37 yaş aralığı, en az katılımcının ise %7,6’lık oran ile 58 ve üzeri yaş grubu olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan yerel halkın %36,8’i lise, %23,6’sı lisans ve %22,4’ü ilköğretim mezunudur. Meslek grupları incelendiğinde, en fazla katılımcının %30,4 ile memur, en az katılımcının ise %2,4 ile çiftçi grubunda yer aldığı görülmektedir. Gelir durumları incelendiğinde, ankete katılan yerel halkın %16,8’i 1000 TL ve altı, %16’sı 1001-2000 TL arası, %30,4’ü 2001-3000 TL arası, %20’si 3001-4000 TL arası, %10,4’ü 4001-5000 TL arası, %6,4’ü 5001 TL ve üzeri gelir düzeyine sahiptir.

Veri toplama aracı

Çalışmada uygulanan veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. Ölçeğin birinci bölümü katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi ve yabancı dil seviyesi ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Ölçeğin ikinci bölümünde ise yerel halkın termal turizm etkinliklerine yaklaşımlarını

belirleyen ifadeler (18 ifade) yer almaktadır. Ölçeğin üçüncü bölümünde Haymana'daki termal turizm etkinliklerinin sorunları ve çözüm önerilerine ilişkin açık uçlu sorular yer almaktadır.

Termal turizm ölçeği

Termal turizm ölçeğinin geliştirme süreci aşağıda ayrıntılı bir biçimde verilmiştir.

Ölçeğin geliştirilme süreci

Ölçeğin geliştirilmesinde ilk olarak alanyazın incelenmiştir. Araştırmacı 24 maddelik madde havuzu oluşturmuştur. Bu maddelerin karşısına, katılımcıların maddelerde yer alan tutum ifadelerine katılma derecelerini belirlemek üzere beş dereceli seçenekler sunulmuştur. Bu seçenekler sırasıyla “(5) Tamamen Katılıyorum”, “(4) Katılıyorum”, “(3) Kararsızım”, “(2) Katılmıyorum” ve “(1) Hiç Katılmıyorum” şeklinde puanlanmıştır. Taslak halinde bulunan maddeleri; bir dil bilim, üç alan uzmanı, anlatım ve içerik, imlâ ve noktalama hataları yönünden incelemiştir. Taslak haline getirilmiş olan 24 maddelik ölçek yerel halka uygulanmıştır. Her bir ölçeğin doldurulması yaklaşık 30 dakika sürmüştür. Elde edilen veriler, istatistiksel yollardan ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmak üzere SPSS 23.00 programlarına yüklenmiştir. Yapılan istatistiksel analizler çerçevesinde 24 maddelik taslak ölçekle toplanan veriler üzerinden ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapmak üzere öncelikle; ölçeğin tamamı hakkında fikir sahibi olmak amacıyla *Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)* ve *Bartlett Küresellik Testi* değerleri incelenmiş, elde edilen verilerden yola çıkılarak veriler üzerinde *Açımlayıcı Faktör Analizi* yapılmıştır. Taslak halde bulunan ölçeğin faktörlere ayrılma durumu ise temel bileşenler analizi ile belirlenmiştir. Daha sonra veriler üzerinde *Varimax Dik Döndürme* tekniği kullanılarak maddelerin faktör yükleri incelenmiştir. Açımlayıcı faktör analizi ile faktör yükü, .30'dan düşük olan ve birden fazla faktöre yük veren yani binişiklik gösteren maddeler tek tek analiz dışında bırakılarak faktör analizi yinelenmiştir. Elenen maddelerden sonra kalan 18 madde üzerinden ölçeğin geçerliği; ölçeğin toplam puan ve faktörlerine ilişkin korelasyon matrisi, madde ayırt edicilik güçleri ve madde toplam korelasyonları hesaplanarak test edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği iç tutarlılık düzeyleri hesaplanarak belirlenmiştir. İç tutarlılık düzeyinin belirlenmesinde *Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı*, *iki eş yarı arasındaki korelasyon değeri*, *Sperman-Brown formülü* ve *Guttman split-half güvenilirlik formülleri* kullanılmıştır.

Ölçeğin geçerliğine ilişkin bulgular

Termal Turizm Tutum Ölçeği'nin geçerlik analizleri kapsamında, başta yapı geçerliği, ölçeğin toplam puan ve faktörlerine ilişkin korelasyon matrisi ve madde-toplam korelasyonları hesaplanmıştır.

Yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizine ilişkin bulgular

Termal Turizm Tutum Ölçeği'nin yapı geçerliğini belirlemek için elde edilen veriler üzerinde ilk olarak *Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)* ve *Bartlett Küresellik Testi* analizleri yapılmış ve KMO değerinin 0.81 olduğu ve Bartlett Küresellik Testi değerinin ise $x^2= 2407.115$; $sd=276$ ($p=0.000$) olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler çerçevesinde, 24 maddelik ölçek üzerinde açımlayıcı faktör analizi yapılabileceği sonucuna varılmıştır.

Faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni bir araya getirerek az sayıda kavramsal olarak anlamlı halde bulunan yeni değişkenler keşfetmeyi amaçlayan çok değişkenli bir istatistik olarak tanımlandığı (Büyüköztürk 2002) gibi, çok sayıda değişkenin arka planında yatan temel yapıyı ortaya çıkarmak amacıyla kullanılan süreç (Şencan 2005) olarak da tanımlanmaktadır. Diğer taraftan faktör analizinde kullanılan Temel Bileşenler Analizi ve buna paralel olarak yapılan Varimax dik döndürme tekniği sonucunda, faktör yükleri 0.30'un altında olan maddeler ile iki ayrı faktördeki yükler arasında en az 0.10 fark olmayan; bir başka ifade ile yükü iki faktöre de dağılan maddelerin atılması gerekmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk 2010).

Bu çerçevede ilk aşamada, ölçeğin tek boyutlu olup olmadığını belirlemek üzere *temel bileşenler analizi* yapılmıştır. Bilindiği üzere temel bileşenler analizi, faktörleştirme tekniği olarak çok sık kullanılan bir tekniktir (Büyüköztürk 2010). Ölçeğin birbirinden ilişkisiz faktörlere ayrışıp ayrışmadığını görmek için de *Varimax dik döndürme tekniği* uygulanmış ve faktör yükleri incelenmiştir. Bu doğrultuda madde yükü 0,30'un altında olan bir madde ile birden çok faktöre yük veren ve bu yük değeri 0,10 dan az olan beş madde ölçekten çıkarıldıktan sonra geriye kalan 18 madde üzerinde faktör analizi işlemi tekrarlanmıştır. Faktör analizi sonuçları değerlendirilirken maddelerin toplam olarak oluşturduğu faktör yüklerine bakılır. Kline'a (1994) göre faktör yük değeri, maddelerin faktörle olan ilişkisini açıklayan katsayıdır. Yapılan istatistikî çalışmalarda maddelerin yer aldıkları faktördeki yük değerlerinin yüksek olması beklenmektedir. Bir faktörle yüksek düzeyde ilişki veren maddelerin oluşturduğu bir küme varsa bu bulgu, o maddelerin birlikte söz konusu yapıyı ölçtüğünün kanıtıdır (Akt; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk 2010).

Bu işlemler sonucunda ölçekte kalan toplam 18 maddenin, iki faktör altında toplandığı görülmüştür. İki faktörlü yapıdaki 18 maddelik ölçeğin KMO değerinin 0,81 olduğu ve Bartlett Küresellik Testi değerlerinin $\chi^2=1659,096$; $sd=153$; $p<0.000$ olduğu saptanmıştır. Ölçekte kalan 18 maddenin rotasyona tabi tutulmaksızın faktör yüklerinin 0,45 ile 0,64 arasında değiştiği; buna karşılık Varimax dik döndürme tekniği uygulandıktan sonra rotasyona tabi tutulmuş haliyle bu faktör yük değerlerinin 0,35 ile 0,73 arasında farklılaştığı görülmüştür. Ölçek kapsamına alınan maddelerin ve faktörlerin toplam varyansı açıklama oranının %43,78 olduğu saptanmıştır. Tavşancıl'a (2010) göre faktör yüklerinin 0,30'un altında olmaması ve davranış bilimleri açısından çok faktörlü yapılarda açıklanan varyans miktarının %40-60 arasında olması yeterli görülmektedir. Sonraki aşamada ise ölçeği oluşturan faktörlerdeki maddelerin içerikleri incelenerek faktör adları belirlenmiştir. Faktör isimlerini belirlemede, o faktördeki maddelerin yük değerleri fazla olanların içerdiği ifadelerin faktör ismi olarak kullanılabilceği belirtilmektedir (Şencan 2005). Bu bağlamda ölçeği oluşturan her bir faktör kendi içerisinde bulunan yüksek yük değerine sahip maddeler incelenerek isimlendirilmiştir. Bu çerçevede, "Ekonomik etkileri" adının verildiği faktör altında 9 madde; "Sosyo-Kültürel etkileri" adının verildiği faktör altında 9 madde toplandığı belirlenmiştir.

Yapılan bu işlemler sonucunda, ölçekte kalan toplam 18 maddenin faktörlere göre madde yükleri ile faktörlerin öz değerleri ve varyansı açıklama miktarlarına ilişkin bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Faktörlere Göre Ölçeğin Madde- Faktör Yük Değerleri

	Madde No	Maddeler	F1	F2
Faktör 1	Madde 2	Termal Turizmin Haymana'ya yeni iş olanakları getirdiğini düşünüyorum.	,730	
	Madde 4	Termal Turizmin Haymana'ya yatırımları arttırdığını düşünüyorum.	,719	
	Madde 1	Termal Turizmin Haymana'ya refah getirdiğini düşünüyorum.	,700	
	Madde 7	Turizmin gelişmesi ile birlikte kadınların çalışma hayatına daha fazla katıldığını düşünüyorum.	,689	
	Madde 8	Turizmin gelişmesi ile birlikte gençlerin iş bulmasının kolaylaştığını düşünüyorum.	,673	
	Madde 3	Termal Turizmin Haymana'da ulaşım imkanlarını iyileştirdiğini düşünüyorum.	,625	
	Madde 16	Turizmin gelişmesi ile birlikte Haymana'dan diğer yerlere olan göçün azaldığını düşünüyorum	,564	
	Madde 5	Termal Turizmin Haymana'da turizm sektörüne olan bağımlılığı arttırdığını düşünüyorum	,561	
	Madde 9	Termal Turizmin Haymana'nın ulusal alanda tanınmasında etkili olduğunu düşünüyorum.	,387	
Faktör 2	Madde 11	Termal Turizmin Haymana'da kültürel değerlere zarar verdiğini düşünüyorum.		,752
	Madde 14	Turizmin Haymana'da alkol kullanımını arttırdığını düşünüyorum		,747
	Madde 13	Turizmin Haymana'da şiddet eğilimini arttırdığını düşünüyorum		,740
	Madde 12	Termal Turizmin Haymana'daki kültürel aktiviteleri arttırdığını düşünüyorum		,651
	Madde 15	Turizmin Haymana'da geleneksel hayat tarzının yok olmasına neden olduğunu düşünüyorum.		,627
	Madde 10	Termal Turizmin Haymana'da gençlerin yabancı dil öğrenme isteğini arttırdığını düşünüyorum.		,581
	Madde 6	Termal Turizmin Haymana'da hayat pahalılığına neden olduğunu düşünüyorum.		,571
	Madde 17	Termal Turizmin Haymana'da park ve rekreasyon alanlarının artmasını sağladığını düşünüyorum.		,546
	Madde 18	Termal Turizmin Haymana'da çevre kirliliğine yol açtığını düşünüyorum.		,346
	Özdeğer		4,316	3,565
	Açıklanan Varyans		23,979	19,804

Tablo 2'de görüldüğü gibi ölçeğin "Ekonomik etkileri" faktörü 9 maddeyi içermektedir ve faktör yükleri 0,39 ile 0,73 arasında değişmektedir. Bu faktörün genel ölçek içerisindeki öz değeri 4,32; genel varyansa sağladığı katkı miktarı ise %23,98'dir. "Sosyo-Kültürel etkileri" faktörü ise 9 maddeyi içermektedir. Maddelerin faktör yükleri 0,35 ile 0,75 arasındadır. Faktörün genel ölçek içerisindeki öz değeri 3,57; genel varyansa sağladığı katkı miktarı ise %19,80'dir.

Madde ayırt ediciliği

Madde ayırt ediciliğinde, madde toplam korelasyonu yöntemine göre faktörlerdeki her bir maddeden elde edilen puanlar ile maddelerin ait olduğu faktörden elde edilen toplam puan arasındaki korelasyonlar hesaplanarak faktörlerin madde ayırt edicilik düzeyleri test edilmiştir. Böylelikle her bir maddenin ölçeğin genel amacına hizmet edebilirlik düzeyleri ile her bir maddeden elde edilen puan ile ölçeğin genelinden elde edilen toplam puan arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Faktörlerde yer alan her bir madde için elde edilen madde-faktör korelasyon değerleri Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Madde-Faktör Puanları Korelasyon Analizi

F1 (Termal Turizmin Ekonomik Etkileri)		F2 (Termal Turizmin Sosyo Ekonomik Etkileri)	
Madde	R	Madde	R

Madde 2	.71**	Madde 11	.69**
Madde 4	.74**	Madde 14	.69**
Madde 1	.68**	Madde 13	.66**
Madde 7	.68**	Madde 12	.70**
Madde 8	.68**	Madde 15	.59**
Madde 3	.65**	Madde 10	.66**
Madde 16	.61**	Madde 6	.58**
Madde 5	.58**	Madde 17	.64**
Madde 9	.40**	Madde 18	.41**

Tablo 3'te görüldüğü gibi madde test korelasyon katsayıları F1 (*Termal Turizmin Ekonomik Etkileri*) faktörü için 0,40 ile 0,74; F2 (*Termal Turizmin Sosyo Ekonomik Etkileri*) faktörü için 0,41 ile 0,70 arasında değişmektedir. Her bir madde, faktörün geneli ile anlamlı ve pozitif ilişki içerisindedir ($p < 0,001$). Bu katsayılar her bir maddenin geçerlik katsayısı olup faktörün bütünü ile tutarlılığını; bir başka ifade ile faktörlerin ölçeğin amacına hizmet edebilme düzeyini göstermektedir (Özgüven 2011; Korkmaz ve Yeşil 2011).

Aynı zamanda ölçeğin amacına hizmet edebilirlik düzeylerinin testi için her bir madde ile o madde puanının çıkarılarak hesaplanan faktörün toplam puanı arasındaki düzeltilmiş korelasyonlar da hesaplanmış ve Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Madde-Faktör Puanları Düzeltilmiş Korelasyon Analizi

F1 (Termal Turizmin Ekonomik Etkileri)		F2 (Termal Turizmin Sosyo Ekonomik Etkileri)	
Madde	R	Madde	R
Madde 2	,62	Madde 11	,60
Madde 4	,64	Madde 14	,60
Madde 1	,57	Madde 13	,57
Madde 7	,56	Madde 12	,57
Madde 8	,58	Madde 15	,47
Madde 3	,53	Madde 10	,53
Madde 16	,48	Madde 6	,43
Madde 5	,43	Madde 17	,49
Madde 9	,25	Madde 18	,23

Tablo 4'te görüldüğü gibi ölçekteki her bir maddenin ait olduğu faktör ile arasındaki düzeltilmiş korelasyon katsayıları 0,23 ile 0,64 arasında değişmektedir. Düzeltilmiş korelasyon katsayılarının 0,20'den yüksek olması bir maddenin, ilgili faktörün amacına anlamlı düzeyde hizmet edebildiği anlamında değerlendirilmektedir (Büyüköztürk 2010; Özgüven 2011; Tavşancıl 2010). Buna göre Tablo 5'deki maddeler incelendiğinde korelasyon katsayısı 0,20'den düşük madde olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin bulgular

Ölçeğin güvenilirliği, iç tutarlılık analizleri test edilerek ortaya konulmuştur. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin yapılan işlemler aşağıda sunulmuştur.

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek üzere, 18 maddeden ve 2 faktörden oluşan ölçeğin faktörlere göre ve bütün olarak güvenilirlik analizi; Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı, iki eş yarı arasındaki korelasyon değeri, Sperman-Brown formülü ve Guttman Split-half güvenilirlik formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Her bir faktöre ve ölçeğin geneline ilişkin güvenilirlik analizi değerleri Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5: Ölçeğin Geneli ve Faktörlerine İlişkin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Faktörler	Madde Sayısı	İki Eş Yarı Korelasyonları	Sperman Brown	Guttman Split-Half	Cronbach's Alpha
F1	9	.60	.75	.75	.80
F2	9	.72	.84	.84	.82
Genel	18	.80	.88	.88	.80

Tablo 5'te görüldüğü üzere her bir faktör kendi içinde iki eş yarı korelasyonuna tabi tutulmuştur. F1

faktörü 8 maddeden oluşmaktadır. Faktörün iki eş yarı korelasyonları 0,60; Sperman Brown güvenilirlik katsayısı 0,75; Guttman Split-Half değeri 0,75; Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,80 olarak belirlenmiştir. F2 faktörü 8 maddeden oluşmaktadır. Faktörün iki eş yarı korelasyonları 0,72; Sperman Brown güvenilirlik katsayısı 0,84; Guttman Split-Half değeri 0,84; Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,82 olarak belirlenmiştir. Güvenirlik analizleri çerçevesinde elde edilen değerlere göre Termal Turizm Ölçeğindeki güvenilirlik özelliğine sahip bir ölçek olduğu söylenebilir. Çünkü bazı araştırmacılar (Şencan 2005) Cronbach's Alpha katsayısına bakarak ölçek hakkında güvenilirliğe ilişkin bir yargıya varılabileceğini belirtmektedir ve ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısının .40- .60 arasında olmasının düşük ama kabul edilebilir, .60-.80 arasında olmasının ise oldukça güvenilir, .80 üstü olmasının ise yüksek düzeyde güvenilir şekilde nitelendirmektedir. Bu bağlamda ölçeğe ait iki faktör .80 ve üstü bir değer olarak yüksek düzeyde güvenilirliğe sahiptir denebilir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu

Bu araştırmada, nicel verileri desteklemek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda ilk olarak taslak görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme sorularının hazırlanmasında ve uygulanmasında ilgili literatürden yararlanılmıştır. Hazırlanan taslak görüşme formu uzman görüşüne sunulmuş, uzmanlardan alınan dönütler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yapılan nicel anketin ardından konuya ilgisi olan, tesislerle ilgili bilgi sahibi ve objektif olduğu düşünülen 50 kişiye bu 3 soru yöneltilmiştir. Sorular yöneltilmeden önce katılımcılara araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgi verilmiştir. Yapılan görüşmeler katılımcıdan izin alınarak ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Çalışmaya katılanların tamamı ses kaydı yapılmasına müsaade etmişlerdir. Katılımcılar kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı ve isimlerinin kodlanarak kullanılacağı konusunda bilgilendirilmiştir. Ayrıca Creswell'in (2007) nitel araştırmalarda uyulması gereken etik kurallara yönelik önerileri dikkate alınarak çalışmaya katılanlara istedikleri zaman soruları cevaplayabilecekleri, istedikleri zaman yapılan görüşmenin sonlanabileceği, çalışmaya yardımcı olup olmayacakları konusunda özgür oldukları söylenmiştir. Yapılan görüşmelerdeki kişilerle karşılaşılan mekanlarda görüşmeler yapılmıştır. Kamu kurumunda çalışanlara çalıştıkları mekanlarda, otel çalışanlarıyla çalıştıkları otellerde ve tesadüfi karşılaşılan kişilerle görüşme yapmaya uygun yerler seçildiği için karşılaşılan yerlerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 10-25 dakika arasında sürmüştür.

Yarı yapılandırılmış veri toplama aracının geçerlilik ve güvenilirliği

Gerçekleştirilen nitel araştırmalarda inandırıcılık, aktarılabirlik, teyit edilebilirlik ve tutarlılığın sağlanması için farklı türde yöntemler kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2011). Bu çalışma kapsamında inandırıcılığın gerçekleşmesi için uzun süreli görüşme ve katılımcı teyidi yöntemlerinden faydalanılmıştır. Görüşmeler olabildiğince uzun tutulmuş ve detaylı bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Görüşme esnasında alınan ses kayıtları görüşme formuna aktarılmış ses kaydı katılımcıya tekrar dinletilerek eklemek ya da çıkarmak istediği hususları belirtmesi istenmiştir. Bu çerçevede 5 katılımcının görüşme formuna yazılanlara ekleme yaptıkları tespit edilmiştir. Genellikle nitel araştırmalarda takip edilen yolun başka çalışmalarda da kullanılabilmesine imkân veren aktarılabirliğin (Başkale 2016) gerçekleştirilebilmesi için bu çalışmada da ayrıntılı betimleme ve amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Bu çerçevede yapılan çalışma süreci detaylı bir şekilde betimlenmiştir. Çalışmada tutarlılığın sağlanması için tutarlılık incelemesi yönteminden faydalanılmıştır. Bu bağlamda konu ile ilgili çalışmaları olan bir öğretim üyesine yapılan çalışma detaylarıyla anlatılmış ve çalışmanın bütünlük ve uyum açısından incelenmesi talep edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda çalışmanın bir bütün halinde tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğinin son aşamasında teyit edilebilirliğin gerçekleştirilebilmesi için tutarlılık incelemesini gerçekleştiren öğretim üyesiyle ham veriler üzerinden tema ve kodlar paylaşılmıştır. Bu inceleme sonucunda elde edilen yarı yapılandırılmış verilerin analizinin bir bütünlük taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. Verilerin analizi

Nicel verilerin analizi

Verilerin analiz sürecinde ilk olarak elde edilen nicel veriler SPSS 23.0 paket programına aktarılmıştır. Veri girişi tamamlandıktan sonra nicel veri setinde kayıp ve uç değerlerin olup olmadığı kontrol edilmiştir. Araştırma sorularına bağlı kalınarak her bir değişkene yönelik elde edilen nicel verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için de normallik analizi yapılmıştır. Normallik analizi sonucunda parametrik ve nonparametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Yapılan analizlerde anlamlılık düzeyi, 0,05 kabul edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizi için gerekli olan ölçütler sağlandıktan sonra verilerin analizine geçilmiştir. Öncelikle frekans analizi sonucunda araştırmaya katılanların bireysel özelliklerine göre (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, meslek, gelir düzeyi) frekans ve yüzde dağılımları belirlenmiş ve bunlar tablo halinde

sunulmuştur. Yerel halkın termal turizm etkinliklerine yaklaşımının “cinsiyet” değişkenlerine göre analizinde “t-testi” ile, “yaş”, “eğitim düzeyi”, “meslek”, “gelir düzeyi” ve “yabancı dil düzeyi” değişkenine göre analizinde ise “Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)” kullanılmıştır. Varyans analizi sonrasında yapılan ikili karşılaştırılmalarda ortaya çıkan istatistiksel farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla “LSD” kullanılmıştır.

Nitel verilerin analizi

Termal turizme ilişkin yerel halkın görüşleri açısından değerlendirilmesi için yapılan görüşmeler ilk olarak ses kayıt cihazından dinlenerek transkript edilmiş ve yazılı metinler halinde düzenlenmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yapılırken ilk olarak görüşmelerden elde edilen veriler dikkatli bir şekilde incelenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Veriler araştırmacı tarafından birkaç kez okunduktan sonra oluşturulan kodlar kontrol edilmiş ve benzer kodlar uygun kategoriler altında toplanmıştır. Kod ve kategori oluşturma işleminin güvenilirliğini sağlamak amacıyla veriler, alanında uzman 2 öğretim üyesine verilmiş ve birbirlerinden bağımsız bir şekilde verileri kodlamaları ve uygun kategoriler altında toplamaları istenmiştir. Daha sonra araştırmacılar ve uzmanlar arasındaki görüş birliği ve ayrılığı için Miles ve Huberman’ın formülü [(Güvenirlilik = görüş birliği sayısı / (toplam görüş birliği + görüş ayrılığı sayısı)] kullanılarak güvenirlilik hesaplanmıştır. Nitel çalışmalarda, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun %90 olması istenilen bir durumdur (Miles & Huberman 2016). Bu çalışmada uygulanan güvenirlilik çalışmasında %96 oranında bir uzlaşma (güvenirlilik) sağlanmıştır. Uzman görüşü alındıktan sonra gerekli düzeltmeler yapılarak analiz süreci tamamlanmıştır. Elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur. Katılımcı ifadeleri verilirken K1, K2, K3 ...vb. şeklinde kodlar kullanılmıştır. Katılımcıların ifadelerinde herhangi bir değişiklik ve düzeltme yapılmamış, katılımcının ifade ettiği şekliyle doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

4. Bulgular

Yerel halkın turizm etkinliklerine ilişkin görüşleri

Araştırmaya katılan Haymana ilçesindeki yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Haymana İlçesindeki Yerel Halkın Termal Turizm Etkinliklerine Yaklaşımı

İFADELER	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Az Katılıyorum		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum		Art. Ort \bar{X}
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1.Termal Turizmin Haymana’ya refah getirdiğini düşünüyorum.	18	7.4	32	12.8	55	22	103	41.2	42	16.8	3.48
2.Termal Turizmin Haymana’ya yeni iş olanakları getirdiğini düşünüyorum.	14	5.6	17	6.8	55	22	111	44.4	53	21.2	3.68
3.Termal Turizmin Haymana’da ulaşım imkanlarını iyileştirdiğini düşünüyorum.	29	11.6	40	16	82	32.8	71	28.4	28	11.2	3.11
4.Termal Turizmin Haymana’ya yatırımları arttırdığını düşünüyorum.	24	9.6	21	8.4	66	26.4	97	38.8	42	16.8	3.44
5.Termal Turizmin Haymana’da turizm sektörüne olan bağımlılığı arttırdığını düşünüyorum.	44	17.6	44	17.6	68	27.2	67	26.8	27	10.8	2.96
6.Termal Turizmin Haymana’da hayat pahalılığına neden olduğunu düşünüyorum.	96	38.4	73	29.2	43	17.2	23	9.2	15	6	2.15
7.Turizmin gelişmesi ile birlikte kadınların çalışma hayatına daha fazla katıldığını düşünüyorum.	21	8.4	23	9.2	45	18	111	44.4	50	20	3.58
8.Turizmin gelişmesi ile birlikte gençlerin iş bulmasının kolaylaştığını düşünüyorum.	20	8	19	7.6	60	24	114	45.6	37	14.8	3.52
9. Termal Turizmin Haymana’nın ulusal alanda tanınmasında etkili olduğunu düşünüyorum.	14	5.6	25	10	60	24	107	42.8	44	17.6	3.57
10. Termal Turizmin Haymana’da gençlerin yabancı dil öğrenme isteğini arttırdığını düşünüyorum.	114	45.6	65	26	36	14.4	20	8	15	6	2.02
11. Termal Turizmin Haymana’da kültürel değerlere zarar verdiğini düşünüyorum.	122	48.8	83	33.2	29	11.6	12	4.8	4	1.6	4.23
12. Termal Turizmin Haymana’daki kültürel aktiviteleri arttırdığını düşünüyorum.	90	36	59	23.6	41	16.4	50	20	10	4	2.32
13. Turizmin Haymana’da şiddet eğilimini arttırdığını düşünüyorum.	135	54	85	34	16	6.4	11	4.4	3	1.2	4.35
14. Turizmin Haymana’da alkol kullanımını arttırdığını düşünüyorum.	128	51.2	72	28.8	31	12.4	14	5.6	5	2	4.22
15. Turizmin Haymana’da geleneksel hayat	114	45.6	88	35.2	31	12.4	11	4.4	6	2.4	4.17

tarzının yok olmasına neden olduğunu düşünüyorum.											
16. Turizmin gelişmesi ile birlikte Haymana'dan diğer yerlere olan göçün azaldığını düşünüyorum.	48	19.2	50	20	83	33.2	52	20.8	17	6.8	2.76
17. Termal Turizmin Haymana'da park ve rekreasyon alanlarının artmasını sağladığını düşünüyorum.	78	32.1	54	21.6	50	20	46	18.4	22	8.8	2.52
18. Termal Turizmin Haymana'da çevre kirliliğine yol açtığını düşünüyorum.	108	43.2	66	26.4	34	13.6	34	13.6	8	3.2	2.07

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan yerel halkın büyük çoğunluğunun; termal turizm faaliyetlerinin Haymana'ya ekonomik anlamda refah getirdiğini, yeni iş alanları ve olanakları sağladığını, yatırım yapılmasını sağladığını, Haymana'nın ulusal anlamda tanınırlığını arttırdığını belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğunun turizmin gelişmesinin ilçeden dışarıya olan göçü azaltmadığını ve termal turizmin ilçede park ve rekreasyon alanlarını arttırmadığını belirtmişlerdir.

Yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin “cinsiyet” değişkenine göre incelenmesi

Araştırmaya katılan yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin “cinsiyet” değişkenine göre farklılığı için yapılan t-Testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Haymana ilçesindeki Termal Turizm Etkinliklerine Yönelik Görüşlerinin Toplam Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t-Testi Sonuçları

Değişken	N	\bar{X}	S	Sd	t	P
Erkek	150	58.35	8.30			
Kadın	100	57.92	8.74	248	.319	.697*

p>0.05

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin toplam puanları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmadığı görülmektedir [$t_{(248)}=.319$; p>.05]. Başka bir ifadeyle, yerel halkın turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinde cinsiyet belirleyici bir unsur değildir.

Yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin “yaş” değişkenine göre incelenmesi

Çalışmaya katılan yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin “yaş” değişkenine göre ANOVA sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Yerel Halkın Termal Turizm Etkinliklerine İlişkin “Yaş” Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Değişken	Kategori	N	X	S		
Yaş	(1) 18-27 yaş aralığı	56	58.018	7.973		
	(2) 28-37 yaş aralığı	77	58.480	8.202		
	(3) 38-47 yaş aralığı	65	56.954	8.356		
	(4) 48-57 yaş aralığı	33	59.454	9.324		
	(5) 58 yaş ve üzeri	19	59.368	9.995		
Varyansın Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası		186.589	4	46.647	.647	.629*
Gruplar İçi		17659.667	245	72.080		
Toplam		17846.256	249			

p>0.05

Tablo 8 incelendiğinde, 18-27 yaş aralığında yer alan katılımcıların turizm etkinliklerine yönelik görüşlerinin toplam puan ortalaması 58.018, 28-37 yaş aralığında olanların 58.480 puan, 38-47 yaş aralığında olanların 56.954 puan, 48-57 yaş aralığında olanların 59.454 puan ve 58 yaş ve üzeri olanların ise 59.368 puanda olduğu görülmektedir. Gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek için yapılan “ANOVA” sonucuna göre; araştırmaya katılan yerel halkın Haymana ilçesindeki termal turizme yönelik görüşleri, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir [$F_{(4-245)}=.647$; p<.05].

Yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin “eğitim durumu” değişkenine göre incelenmesi

Katılımcıların turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin “eğitim durumu” değişkenine göre ANOVA sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Yerel Halkın Termal Turizm Etkinliklerine İlişkin Görüşlerinin “Eğitim Durumu” Değişkenine Göre Sonuçları

Değişken	Kategori	N	X	S	
Eğitim Durumu	Okur-Yazar değil	3	57.333	4.618	
	İlköğretim	56	56.179	9.271	
	Ortaöğretim	92	57.293	7.557	
	Ön lisans	23	58.304	7.546	
	Lisans	59	60.542	7.442	
	Yüksek Lisans	15	61.533	11.734	
	Doktora	2	59.500	26.162	
	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F
Gruplar Arası	800.552	6	133.425	1.902	.081*
Gruplar İçi	17045.704	243	70.147		
Toplam	17846.256	249			

*p>0.05

Tablo 9 incelendiğinde, okur yazar olmayanların termal turizm etkinliklerine yönelik görüşlerinin toplam puan ortalaması 57.33, ilköğretim mezunu olanların 56.179 puan, ortaöğretim mezunu olanların 57.293 puan, ön lisans mezunu olanların 58.304 puan, lisans mezunu olanların 60.542 puan, yüksek lisans mezunu olanların 61.533 puan ve doktora mezunu olanların 59.500 puan olarak belirlenmiştir. Gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek için yapılan “ANOVA” sonucuna göre; yerel halkın Haymana ilçesindeki termal turizm etkinliklerine yönelik görüşlerinin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmamaktadır [F₍₆₋₂₄₃₎ = 1.902; p>.05]. Başka bir ifadeyle, yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinde eğitim durumu belirleyici bir unsur değildir.

Yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin “meslek grubu” değişkenine göre incelenmesi

Araştırmaya katılan yerel halkın turizm etkinliklerine yönelik görüşlerinin “meslek grubu” değişkenine göre ANOVA sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: Yerel Halkın Turizm Etkinliklerine İlişkin Görüşlerinin “Meslek Grubu” Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Değişken	Kategori	N	X	S		
Meslek Grubu	(1) İşçi	45	56.844	7.513		
	(2) Esnaf	44	56.954	7.120		
	(3) Serbest meslek	23	59.173	6.846		
	(4) Devlet memuru	76	60.829	8.261		
	(5) Çiftçi	6	54.000	12.181		
	(6) Emekli	15	61.000	11.395		
	(7) Öğrenci	11	51.090	8.104		
	(8) Ev hanımı	30	56.500	8.811		
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Gruplar Arası	1563.946	7	223.421	3.321	.002*	1-4; 1-7; 2-4; 2-7;
Gruplar İçi	16282.310	242	67.282			3-7; 4-7; 4-8; 6-7
Toplam	17846.256	249				

*p<0.05

Tablo 10 incelendiğinde, çalışmaya katılanlardan meslek olarak işçi durumunda olanların termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin toplam puanı 56.844, esnaf olanların 56.954 puan, serbest meslek grubunda yer alanların 59.173 puan, memur olanların 60.829 puan, çiftçi olanların 54.00 puan, emekli olanların 61.00 puan, öğrenci olanların 51.090 puan ve ev hanımı olanların 56.500 puan olduğu belirlenmiştir. Gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek için yapılan “ANOVA” sonucuna göre; araştırmaya katılan yerel halkın turizm etkinliklerine yönelik görüşlerinin meslek grubu değişkenine göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir [F₍₇₋₂₄₂₎ = 3.321; p<.05]. Bu anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini belirlemek için yapılan LSD Testi sonuçları anlamlı farklılığın “işçi-memur”, “işçi-öğrenci”, “esnaf-memur”, “esnaf-öğrenci”, “serbest meslek-öğrenci”, “memur-öğrenci”, “memur-ev hanımı” ve “öğrenci-emekli” grupları arasında gerçekleşmiştir.

Yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin “gelir durumu” değişkenine göre incelenmesi

Araştırmaya katılan yerel halkın termal turizm etkinliklerine yönelik görüşlerinin “gelir durumu” değişkenine göre ANOVA sonuçları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Yerel Halkın Termal Turizm Etkinliklerine İlişkin Görüşlerinin “Gelir Durumu” Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Değişken	Kategori	N	X	S			
Gelir Grubu	(1) 1000 TL’den az	42	55.738	9.255			
	(2) 1001-2000 TL	40	56.175	7.798			
	(3) 2001-3000 TL	76	59.078	7.582			
	(4) 3001-4000 TL	50	59.600	8.263			
	(5) 4001-5000 TL	26	57.230	8.914			
	(6) 5001 TL ve üzeri	16	62.375	9.797			
	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
	Gruplar Arası	878.470	5	175.694	2.527	.030*	1-3; 1-4;
	Gruplar İçi	16967.786	244	69.540			1-6; 2-6
	Toplam	17846.256	249				

*p<0.05

Tablo 11 incelendiğinde, çalışmaya katılanlardan geliri 1000 TL’den az olanların ilçedeki termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin toplam puanı 55.738, 1001-2000 TL arasında olanların 56.175 puan, 2001-3000 TL arasında olanların 59.078 puan, 3001-4000 TL arasında olanların 59.600 puan, 4001-5000 TL arasında olanların 57.230 puan ve 5001 TL üzerinde olanların 62.375 puan olduğu belirlenmiştir. Gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek için yapılan “ANOVA” sonucuna göre; araştırmaya katılan yerel halkın termal turizm etkinliklerine yönelik görüşlerinin gelir durumu değişkenine göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir [$F_{(5-242)} = 2,527$; $p < .05$]. Bu anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini belirlemek için yapılan LSD Testi sonuçları anlamlı farklılık “1000 TL’den az ile 2001-3000 TL”, “1000 TL’den az ile 3001-4000 TL”, “1000 TL’den az ile 5001 TL ve üzeri” ve “1001-2000 TL ile 5001 TL ve üzeri” arasında gerçekleşmiştir.

Yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinin “yabancı dil durumu” değişkenine göre incelenmesi

Araştırmaya katılan yerel halkın termal turizm etkinliklerine yönelik görüşlerinin “Yabancı dil düzeyi” değişkenine göre ANOVA sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Yerel Halkın Termal Turizm Etkinliklerine İlişkin Görüşlerinin “Yabancı Dil Düzeyi” Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Değişken	Kategori	N	X	S			
Yabancı Dil Düzeyi	(1) Yok	131	56.106	7.550			
	(2) Az	69	59.855	8.305			
	(3) Orta	38	60.184	9.235			
	(4) İyi	12	64.750	10.279			
		Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
	Gruplar Arası	1427.241	3	475.747	7.128	.000*	1-2;
	Gruplar İçi	16419.015	246	66.744			1-3;
	Toplam	17846.256	249				1-4

*p<0,05

Tablo 12 incelendiğinde, araştırmaya katılan yerel halkın termal turizm etkinliklerine yönelik görüşlerinin yabancı dil durumu değişkenine göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir [$F_{(3-246)} = 7.128$; $p < .05$]. Bu anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini belirlemek için yapılan LSD Testi sonuçları anlamlı farklılık yabancı dili olmayanlar ile diğer tüm gruplar arasında gerçekleşmiştir.

Nitel verilerden elde edilen bulgular

Yerel halkın Haymana’da termal turizmin sorunlarına ilişkin görüşleri

Araştırmanın bu bölümünde Haymana ilçesinde termal turizmin sorunları ve çözüm önerilerine ilişkin yerel halk ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmaya katılan yerel halkın Haymana’da termal turizmin sorunlarına ilişkin görüşleri Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13: Yerel Halkın Haymana’da Termal Turizmin Sorunlarına İlişkin Görüşleri

Kategori	Kod	f	Örnek İfadeler
----------	-----	---	----------------

Tanıtım	Tanıtım ve reklamın yetersizliği	29	K.95.E. <i>Yeterince duyulmamış olması, yeterince reklam yapılmamış olması</i>
Kamu Hizmeti	Haymana'ya yapılan yatırımın yetersizliği	4	K.31.K <i>Daha fazla sermaye katılmalı</i>
	Kamu desteğinin azlığı	4	K.92.E. <i>Yerel yönetim ve belediyeçilik anlayışı</i>
	Ulaşımın yetersiz olması	8	K.24.E <i>Ulaşım imkanları yetersiz</i>
	Sosyal hayatı canlandıracak mekân ve aktivite eksikliği	11	K.93.E <i>Bisiklet yolu yok. Yürüyüş yolu yok. Gelen turistin yemek yiyip oturabileceği kafe ve restoran yok. Gelen turist otelden dışarı çıkmıyor.</i>
Termal Kaynakların ve tesislerin durumu	Haymana'da ki tesis kalitesinin yetersiz olması	28	K.80.K. <i>Bazı kaplıca tesisleri gelişmemiş ve hijyenik değil</i>
	Kaplıca suyu miktarının yetersiz olması	4	K.75.E <i>Kaplıca suyunun yeteri miktarda olmaması</i>
	Tesislerde çalışan nitelikli personelin azlığı	22	K.20.K <i>Personel eğitimsiz ve eksik</i>
Turizme bakış	Halkın turizm konusunda bilinçsizliği	12	K.81.E. <i>Halkın gelen turistlere karşı davranışları</i>

Tablo 13'te görüldüğü gibi katılımcıların Haymana'da termal turizmin sorunlarına ilişkin görüşlerinde tanıtımın yetersizliği, ilçedeki termal tesislerin yetersizliği, mevcut tesislerde çalışanların nitelikli olmaması, halkın turizm konusunda bilinçsizliği ve ilçede sosyal yaşam merkezlerinin yetersizliği ön plana çıkmıştır.

Yerel halkın Haymana'da termal turizmin geliştirilmesi için yapılması gerekenlere ilişkin görüşleri

Araştırmaya katılan yerel halkın Haymana'da termal turizmin geliştirilmesi için yapılması gerekenlere ilişkin görüşleri Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14: Yerel Halkın Haymana'da Termal Turizmin Geliştirilmesi Gereken İlişkin Görüşleri

Kategori	Kod	f	Örnek İfadeler
Yatırım	Turizm konusunda yatırımların artırılması	17	K.12.K <i>Yatırımlar artırılmalı ve çalışanlarda diksiyonun düzelmesi gerekir</i>
Tanıtım	Reklam ve tanıtım faaliyetlerinin artırılması	37	K.5.E. <i>Ulusal ve uluslararası çalışma yapılarak tanıtım yapılmalı</i>
Tesislerin iyileştirilmesi	Kaplıca tesislerinde çalışan personelin eğitim seviyesi artırılması	17	K.13.E <i>Turizm meslek lisesi ya da Turizm Meslek Yüksekokulu olmalı çalışan kalitesi açısından</i>
	Tesislerin kalitesinin artırılması	18	K.1.E. <i>Tesislerin modernleştirilmesi gerekir</i>
İlçedeki kamu hizmeti	Şehir daha çekici ve cazip hale getirilmesi	10	K.9.K <i>Gezilecek yerler yapılırsa daha fazla kişi gelir</i>
	Ulaşım imkanlarının artırılması	14	K.6.E. <i>Seyahat kolaylığının gerçekleştirilmesi</i>
Eğitim	Halkın turizm konusunda bilinçlendirilmesi gerekir	10	K.3.E. <i>Öncelikle Haymana halkının bilgilendirilmesi gerekir.</i>

Tablo 14'te görüldüğü gibi çalışmaya katılan yerel halkın büyük bir kısmı Haymana'da termal turizmin geliştirilmesi için yatırımların artırılması gerektiğini, tanıtım ve reklam faaliyetlerine daha fazla önem verilmesi gerektiği, termal tesislerin hem nicelik hem de niteliksel anlamda iyileştirilmesi gerektiğini, ilçede turistlere alternatifleri olan sosyal alanlarının sayısının artırılması gerektiği ve halkın termal turizm konusunda bilinçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Yerel halkın turizmin gelecekte Haymana'ya neler katacağını ilişkin görüşleri

Çalışmaya katılan yerel halkın turizmin gelecekte Haymana'ya neler katacağını ilişkin görüşleri Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15: Yerel Halkın Termal Turizmin Gelecekte Haymana'ya Katkularına İlişkin Görüşleri

Kategori	Kod	f	Örnek İfadeler
Nüfus ve göç	Göçü durdurulması ve nüfus artışı	8	K.37.E <i>İstihdam, tersine göç ve her yönüyle bir cazibe merkezi</i>
Ekonomiye katkı	Ekonomik hareketlilik ve esnafa katkı	23	K.48.E <i>Ekonomik olarak faydalı olabilir</i>
	İşsizliği azaltacağını ve istihdamı artırması	23	K.18.E <i>Bir marka değeri oluşturulursa bu durum istihdam ve kalitenin artmasına da olanak sağlayacaktır.</i>
	Turizm merkezi olması	10	K.36.K <i>Haymana'nın diğer ilçelere göre daha fazla gelişeceğini, özellikle otellerin ve kaplıcaların güzelleşeceğini ve turizm şehri olup gelişip büyüyeceğine inanıyorum.</i>
Kültürel fayda	Halkın eğitim ve kültür yönünden gelişmesi	11	K.38.K <i>Kültürel ve sosyal gelişmişlik, her yönüyle bir cazibe merkezi olmuş Haymana düşünüyorum</i>

Tablo 15'te görüldüğü gibi katılımcılar termal turizmin ilçede nüfusun artışında önemli bir noktaya geleceğini ve göçü önleyeceğini, ekonomik olarak daha hareketli bir ortamın oluşacağını ve bu durumun esnafa katkı sağlayacağını, işsizliğin nispeten azalacağını, alternatif bir turizm merkezi olacağını ve halkın kültürel anlamda gelişeceğini düşünmektedir.

5. Sonuç

Haymana'da yerel halkın termal turizme karşı yaklaşımları daha önce yapılmış benzer çalışmalarla birlikte değerlendirildiğinde bu çalışmada aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu çalışmada Haymana halkının termal turizme karşı genel anlamda olumlu düşüncelere sahip olduğu saptanmıştır. Çalışmanın saha araştırmalarına dahil olan yerel halkın büyük bir çoğunluğu termal turizm faaliyetlerinin Haymana'ya ekonomik anlamda refah getirdiğini, gençlerin daha kolay iş bulma imkanına sahip olduklarını ve katılımcıların önemli bir kısmı termal turizm etkinliklerinin yeni iş alanları ve olanakları sağladığını belirtmişlerdir. Bu sonuç, termal turizmin ekonomik etkilerini ortaya koyan çalışmaları desteklemektedir. Örneğin Tunçsiper ve Kaşlı (2008) Balıkesir Gönen ilçesi örnekleminde yaptığı araştırmada termal turizm hareketlerinin ilçe ekonomisini çok yakından etkilediği ve bu turistik hareketlerin birçok farklı sektörde ekonomik etkilerinin bulunduğu ortaya konulmuştur. Bir başka çalışmada Özdemir ve Kervankıran (2011) çalışmasında Afyonkarahisar yerel halkının turizm faaliyetlerini ekonomik bir olay olarak görmekte olduğu belirtilmiştir. Tunçsiper ve Bezirgan (2010) Emet ilçesinde termal turizmin ekonomik kalkınmadaki etkisi ile ilgili üç farklı kesimin görüşlerinin alındığı çalışmada, üç grubunda turizmin bölgesel kalkınma üzerindeki ekonomik etkilerine bakış açılarının olumlu düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada elde edilen bir diğer sonuca göre, çalışmaya katılan yerel halk Termal turizmin Haymana'da ulusal alanda tanınırlığının artmasında etkili olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca katılımcılar Haymana'da termal turizmin sorunlarına ilişkin görüşlerinde reklam ve tanıtımın yetersizliği, ilçedeki termal tesislerin yetersizliği, mevcut tesislerde çalışanların nitelikli olmaması, halkın turizm konusunda bilinçsizliği ve ilçede sosyal yaşam merkezlerinin yetersizliği ön plana çıkmıştır. Bu sonuç termal turizmin yaygın olarak yapıldığı yerlerde yapılan araştırma bulgularını desteklemektedir. Örneğin İlban ve Kaşlı (2009) tarafından termal turizmin gelişmesini etkileyen sorunları belirlemeye yönelik Gönen'de yapılan araştırmada elde edilen bulgulara göre, Gönen Termal Turizm Merkezinin gelişiminin önündeki sorunların, güncel turizm sorunlarına paralel bir seyir izlediği ve temel olarak pazarlama, rekreatif olanaklar, özel sektör girişimi, planlama, turizm çeşitliliği ve eğitilmiş işgücü konularında sorunlar bulunduğu ortaya konulmuştur. Benzer bir sonuca Polat ve Elmastaş (2011) Tekman-Kığı Hamzan (Çimenözü) örnekleminde yaptığı araştırmada bölge turizminin gelişmesi için reklam ve tanıtıma önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yine Ünal (2003) Pasinler Kaplıcalarının Coğrafi Etüdü adlı çalışmasında reklam ve tanıtımın yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Usta ve Zaman (2015) Kızılcahamam üzerine yaptıkları araştırmada çalışan personelin bu konuda eğitim alıp almadığının sorgulanmadığı ve hatta bu durumun turizmde itici bir faktör olarak ortaya çıktığı konusundan bahsedilmiştir. Yine Doğanay ve Deniz (2016) çalışmalarında bu sonucu destekleyerek tesislerde görülen en önemli sıkıntının kalifiye personel eksikliği olduğu belirlenmiştir. Özellikle sağlık turizmi alanında istihdam edilecek personel için yöreden eğitilmiş eleman bulmakta zorluk çekilmektedir. Bu durum Türk turizmi açısından milli boyutta bir sorunun yansımasıdır. Kervankıran (2011) çalışmasında, yerel halkın, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda bölgenin canlanmasında turizmin önemini farkında olmakla beraber turizm çevresel olumsuz etkilerini de gözlemledikleri sonucuna ulaşmıştır. Cihangir (2016) çalışmasında örneklem olarak seçtiği Ilgın ilçesinin yeterli düzeyde tesisleşme ve yatırımın gerçekleştirilemediği, bölgedeki konaklama tesislerinin yeterli düzeyde olmadığı, bu nedenle bölgeyi ziyaret eden turistlerin sadece oda kiralamakla yetinmek durumunda kaldıkları sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmaya katılan yerli halk termal turizmin; Haymana'da şiddet olaylarını ve alkol kullanımını arttırmadığını, halkın kültürel değerlerine zarar vermediğini, geleneksel yaşam tarzında değişikliklere neden olmadığını belirtmiştir. Ayrıca bu çalışmada termal turizmin Haymana'da kültürel ve toplumsal yapıda herhangi bir değişikliğe neden olmadığı belirlenmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında gelen turistin daha çok yerli olması, turistlerin tedavi amaçlı gelmelerinden dolayı otel dışına çok fazla çıkmayıp yerli halk ile etkileşime girmemesi ve gelişen turizm türünün eğlence değil sağlık turizmi olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya dahil olan katılımcıların yarısından fazlası termal turizmin ilçede park ve rekreasyon alanlarını arttırmadığını belirtmişlerdir. Aylar (2015) Gözlek Kaplıcası (Amasya) ve Sandal ve Karademir (2015) Ilıca (Kahramanmaraş) üzerinde yaptıkları çalışmalarda benzer bir sonuca ulaşmış ve termal tesisin çevresinin rekreatif açıdan yetersiz olduğu ve turizm etkinliğine dahil olan turistlerin farklı beklentilerini karşılanmadığı belirlenmiştir. Bu çalışmaların dışında Şahin (2007) Erzin İçmeleri ile ilgili yapmış olduğu çalışmada çevre düzenlemesi yapılmalı; oyun ve spor alanları inşa edilmeli şeklinde sonuç bildirmiştir.

Araştırmaya katılan yerli halkın termal turizm konusundaki algılarında cinsiyet önemli ayırt edici bir özellik değildir. Başka bir ifadeyle, yerel halkın termal turizm etkinliklerine ilişkin görüşlerinde cinsiyet belirleyici bir unsur değildir. Tunçsiper ve Bezirgan (2010) Emet ilçesi örneğinde yaptığı çalışmada aynı sonuca ulaşmış ve cinsiyet ile önermeleri destekleme düzeyi arasında bir farklılık bulunmamıştır. Araştırmaya katılanların yaş durumu termal turizm algılarında herhangi bir farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir. Haymana ilçesindeki termal turizm etkinliklerine yönelik görüşlerinin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmamaktadır.

Çalışmada ortaya çıkan sonuçlardan bir tanesi halkın termal turizm konusunda yeterli bilince sahip olmaması. Bu durumla turizmin çekiciliğini azalttığı gibi yeni vizyon geliştirilmemesi, yerli öz sermayenin turizmde yatırım olarak kullanılmaması gibi durumlara da yol açabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada elde edilen bir diğer sonuca göre yeterli yatırımlar yapıldığı takdirde istihdam olanaklarının artmasına bağlı olarak ilçe dışına yapılan göçlerin azalarak önüne geçileceği şeklindedir. Benzer bir sonuca Doğanay ve Deniz (2016) yaptıkları çalışmada ulaşmışlardır. Bu çalışmalarında Alangüllü-Elengüllü (Germencik-Bozköy) kaplıcasına yeterli yatırımlar yapıldığında çevreye göçün önüne geçilebileceğini hatta tersine göçün yaşanabileceğinden bahsetmişlerdir.

Öneriler

1. Tesislerde çalışan personelin kaplıca turizmine dair eğitim ve bilgi düzeyleri artırılmalıdır.
2. Haymana termal suyunun kalitesi ve sağlığa olan olumlu etkileri TV, gazete, billboard ve sosyal medya gibi iletişim araçlarından tanıtılıp bilinirliği artırılmalı ve doğru reklamlarla öncelik olarak yerli turist sayısı artırılmalıdır.
3. Ankara-Haymana, Konya-Haymana, Eskişehir-Haymana, Polatlı- Haymana ve çevre yerleşimlerle olan ulaşım ağı geliştirilmeli ve iyileştirilmelidir.
4. Polatlı ilçesinde yer alan Hızlı Tren istasyonunun imkanları daha etkili şekilde değerlendirilip gelen turistlere bu istasyondan ücretsiz servis imkânı sunulmalıdır.
5. İlçede rekreasyon alanları yapılıp artırılmalı ve sosyo-kültürel etkinliklere yer verilmelidir.
6. Yabancı turist sayısının artması için yerli ve yabancı turizm acentaları ile anlaşılıp, ulusal bilinirliği ve yerli turist sayısının artırılmasının ardından uluslararası bilinirlik ve yabancı turist sayısının da artırılmasına yönelik çalışmalar hazırlanmalıdır.
7. Gelecekte yaşanabilecek yabancı turist tercihinden dolayı gençlerin ve tesislerde çalışan personelin yabancı dil düzeyini arttırması söylenmelidir.
8. Tesislerin birçoğu restore edilip daha modern ve daha ilgi çekici, daha hijyenik ve sağlıklı hale getirilip bu tesislerde, termal sağlık ve fizyoterapi gibi alanlarda uzman profesyonel sağlık personeli düzenli şekilde çalıştırılmalıdır.
9. Her tesis termal sağlık, fizyoterapi gibi alanlarda uzman profesyonel sağlık personeli çalıştırılmalıdır.
10. Haymana İlçesi sınırlarında bulunan Sakarya Meydan Muharebesi Milli Parkına ait; cepheler, hendekler ve savaş alanlarının yeterli tanıtımı yapılp ilgi çekici hale getirilmeli ve bu sayede Haymana'nın bilinirliği arttırılarak bu alanlara ziyarete gelen turistlerin kaplıca tesislerini de kullanımı sağlanmalıdır. Termal turizmin boş zamanlarında yakın çevredeki kültür turizm varlıklarının da görülmesi için turlar düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- AYLAR, F. (2015). Orta Karadeniz'de Yeni Gelişen Bir Termal Turizm Merkezi: Gözlek Kaplıcası (Amasya). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19 (32), 261-276.
- BAŞKALE, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- BULUT, İ. ve GİRGİN, M. (2001). Bingöl Kös Kaplıcalarının Coğrafi Etüdü. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 5, 59-80.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 470-483.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.

- ÇİHANGİR, İ.S. (2016). *Termal Turizm Potansiyelinin Bölgesel Kalkınmada Ekonomik Rolü: İlgin Termal Tesislerinde Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- CRESWELL, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- CRESWELL, J.W. & PLANO-CLARK, V.L. (2007). *Designing and Conducting: Mixed Methods Research*. Thousand Oaks, California: Sage Publication.
- ÇETİN, T. (2010). *Termal Turizmin Başkenti AFYONKARAHİSAR*. Ankara: Beyaz Kalem Yayıncılık.
- ÇETİN, T. (2011). Termal Turizm Potansiyeli Açısından Kozaklı (Nevşehir) Kaplıcaları, *Turkish Studies*, 6(1), 878-902.
- ÇOKLUK, Ö., ŞEKERCİOĞLU, G. ve BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem Yayınları, Ankara.
- DENİZ, M. ve DOĞANAY, H. (2016). Alangüllü- Elengüllü (Germencik-Bozköy) Kaplıcası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21 (36), 157-182.
- DOĞANAY, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası* (Üçüncü Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi
- DOĞANER, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- İBRET, Ü. (2007). Türkiye’de Yeni Gelişen Bir Termal Turizm Merkezi: Çavundur Kaplıcası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18: 135-163.
- İLBAN, M.O. ve KAŞLI, M. (2009). Termal Turizmin Gelişmesini Etkileyen Sorunları Belirlemeye Yönelik Gönen’de Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 9(4), 1275-1293.
- KAPTAN, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri.
- KERVANKIRAN, İ. (2011). Afyonkarahisar İlinde Alternatif Tarım Çalışmalarına Bir Örnek: Jeotermal Seracılık. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24, 382-402.
- KORKMAZ, Ö. ve YEŞİL, R. (2011). Medya ve Televizyon Okuryazarlık Düzeyleri Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 110-126.
- MILES, M. B. & HUBERMAN, A. M. (2016). *Nitel veri analizi* (S. Akbaba, A. A. Ersoy, çev. ed.). Ankara: Pegem Ankara.
- ÖZDEMİR, M.A. ve KERVANKIRAN, İ. (2011). Turizm ve Turizmin Etkileri Konusunda Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Afyonkarahisar Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24, 1-25.
- ÖZGÜÇ, N. (2003). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- ÖZGÜVEN, İ. E. (2011). *Psikolojik Testler*. Ankara: PDREM.
- POLAT, S. ve ELMASTAŞ, N. (2011). Tekman-Kığı Hamzan (Çimenözü) Termal Su Kaynakları (Erzurum) / Thermal spring in Tekman-Kığı Hamzan (Erzurum). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10 (14), 235-250.
- SANDAL, E.K. ve KARADEMİR, N. (2015). Ilıca (Kahramanmaraş) kaplıcalarında termal turizm odaklı rekreasyon faaliyetleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 64, 39-50.
- ŞAHİN, İ. F. (2007). *Sağlık Turizmi Açısından Erzin İçmeleri ve Çevresel Etkileri*. Çeşme Ulusal Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı (21-23 Kasım): 393-401, İzmir.
- ŞENCAN, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yay.
- TAVŞANCIL, E. (2010). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Nobel.
- TUNCEL, M. ve DOĞANER, S. (1992). Kütahya’da Kaplıca Turizmi, *Ege Coğrafya Dergisi*, 47-60
- TUNÇSİPER, B. ve BEZİRGAN, M. (2010). Termal Turizmin Ekonomik Etkilerinin Algılanması, Emet İlçesinde Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 2, 1-20.
- TUNÇSİPER, B. ve KAŞLI, M. (2008). Termal Turizmin Ekonomik Etkileri: Gönen Örneği. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 120-135.

USTA, N. ve ZAMAN, M . (2015). Kızılcahamam İlçesinin Turizm Potansiyeli ve Geliştirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20 (34), 1-24 .

ÜNAL, Ç. (2003). Pasinler Kaplıcalarının Coğrafi Etüdü. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10, 117.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

www.kultur.gov.tr Erişim Tarihi:02.12.2019

Atıf/Citation

Deniz,T., Aydın,K.,(2020), Somut Kültürel Miras Örneği: Ovacık (Karabük) Kışla Köyü Su Değirmeni. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 111-122

SOMUT KÜLTÜREL MİRAS ÖRNEĞİ: OVACIK (KARABÜK) KIŞLA KÖYÜ SU DEĞİRMENİ

Sample of Concrete Cultural Heritage: Ovacık (Karabük) Kışla Village Water Mill

Doç. Dr. Taşkın DENİZ¹

Kemal AYDIN²

Öz

Turizm ve kültürel miras kapsamında ele alındığında somut kültürel miras unsurlarının hızla yok olmaya başladığı bugün bu unsurları yaşatmaya çalışanların tespit edilerek kendileri ile görüşülmesi, aktardıkları bilgilerin yazılı ve sesli olarak kayıt altına alınması, kültürel miras unsurlarımızın unutulmaması, yeni nesillere aktarılması ve böylece sürdürülebilir kılınmaları açısından mutlak önem taşımaktadır. Bu çalışmada, kültürel mirasın önemli örneklerinden olan su değirmenlerinin kökeni ve tarihi gelişimi ele alınmış, Karabük ili Ovacık ilçesi Kışla Köyü örneğinde bu değirmenlerin kuruluş, işleyiş ve yapısal özelliklerine değinilmiş, atıl vaziyete gelmesinin sebepleri irdelenmiş, kırsal miras unsuru olarak korunması ve gelecek nesillere taşınabilmesi için kayıt altına alınmıştır.

Araştırmada ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasını ifade eden nitel araştırma yöntemi ve verilerin toplanmasında mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. Değirmen kalıntıları ve değirmen sahibi incelenerek fotoğraflar ile belgelenmiştir. Ayrıntılı literatür taraması yapılarak bu çalışmanın bilimsel bir tabana oturtulması sağlanmıştır. Sonuç itibari ile araştırma; mülakat tekniği ile elde edilen bulguların teorik bilgilerle birleştirilmesine dayanan yorumlamalardan oluşmaktadır.

Anahtar kelimeler: Somut Kültürel Miras, Karabük, Ovacık, Kışla Köyü, Değirmen

Abstract

When it is considered within the scope of tourism and cultural heritage, the concrete cultural heritage elements have started to disappear rapidly and today, those who try to keep these elements alive are identified and discussed with them, recording the information they transmit in written and sound, not forgetting our cultural heritage elements, transferring them to new generations and thus making them sustainable. is important. In this study, the origin and historical development of water mills, which are important examples of cultural heritage, were discussed, the establishment, operation and structural

¹ Karabük Üniversitesi Safranbolu Turizm Fakültesi, taskindeniz@karabuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-1293-5404

² Karabük Üniversitesi Safranbolu Turizm Fakültesi YL Öğrencisi, ka25@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-2869-023X

features of the mills in the village of Ovacık district of Karabük province were examined, the reasons for their idle status were investigated, and they were preserved as rural heritage elements and carried to future generations. were recorded.

In the research, qualitative research method, which refers to the non-numerical examination and interpretation of observations to discover the meaning and type of relationships, and the interview (interview) technique was used to collect data. Mill remnants and mill owner are examined and documented with photos. In addition, a literature review was made to put this study on a scientific basis. Research as a result; it consists of interpretations based on combining the findings obtained with the interview technique with theoretical information.

Keywords: *Concrete Cultural Heritage, Karabük, Ovacık, Kışla Village, Mill*

1- Giriş

Kırsal Yerleşme; temel ekonomik faaliyetlerin tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık olduğu, köyden küçük ve köye bağlı yerleşmeler, köyler ve kasabalardan oluşan, köyün fonksiyonel etki sahası içerisinde kalan ve köylü ailelerin ekonomik yararlanma alanları olarak tanımlanabilecek, gerek işlevleri gerekse de coğrafi mekândan yararlanma süresi özellikleri bakımından şehir yerleşmelerinden farklılık gösteren yerleşmelerdir. Kırsal yerleşmelerde nüfusun çoğunluğu tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Kırsal ve şehirsal yerleşmelerin sınıflandırılmasında kullanılan nüfus ölçütü ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu tür yerleşmelerde nüfus ölçütünün 5.000, 10.000 ve 20.000 şeklinde kullanılmasına yönelik görüşler vardır. Kırsal yerleşmeler, yerleşmedeki ailelerin yerleşme sahasından yıl boyu yararlanma süresine göre geçici ve sürekli olmak üzere 2 gruba ayrılır. Yayla, mezra, kom, ağıl, bağ evi, değirmen, güzle ve dalyan yerleşmeleri “geçici kırsal yerleşme”; mahalle, köy, çiftlik ve kasaba yerleşmeleri “sürekli kırsal yerleşme” olarak kabul edilir. Ancak bugün çoğu kırsal yerleşme coğrafi bölgeye göre geçici ya da sürekli özelliği gösterebilmektedir.

Kırsal yerleşmelerde temel besin kaynaklarımızdan olan mısır ve buğdayın una dönüştürülmesi, hayvanların yemlerinin öğütülmesinde tarihi süreçte en fazla kullanılan yapıların başında su değirmenleri gelmektedir. Bu nedenle su değirmenleri, kırsal yerleşmelerde yaşayan insanların ekonomik faaliyetlerinde ve beslenmelerinde vazgeçilmez bir aracı olmuştur. Su değirmenleri, gerek konumları gerekse de inşa tarzıyla buldukları sahadaki coğrafi koşulları yansıtan somut kültürel miras örneklerindedir.

Su değirmeni; buğday veya mısır tanelerinin öğütülerek una dönüştürülmesi amacı ile su yanına inşa edilmiş yapılardır. Kuruluş yerinin seçiminde suya ve yola yakınlık önemli rol oynar. Akarsu ile değirmen arasında değirmen için ihtiyaç duyulan suyun taşınabilmesi amacı ile “ark (hark, oluk, bend)” adı verilen su kanalı kazılır. Ark sayesinde değirmene ulaşan suyun, değirmende kontrollü şekilde kullanılabilmesi için, değirmen duvarından içeriye girmeden önce ahşap, plastik ya da metal borulardan oluşturulmuş, arktaki suyun istenildiği takdirde farklı yönlere aktarılmasına olanak sağlayan diğer bir ifade ile değirmeni durdurmak için çarka püskürtülen suyun önünü kesmeye yarayan düzeneğe “savak (kesecek)” adı verilir. Savak sayesinde değirmenin ihtiyaç duyduğu su miktarı ayarlanabilmekte, değirmenin çalıştırılmadığı zamanlarda arktaki suyun boş araziye salınarak arkın boş kalmasına imkân sağlanabilmektedir. Savak ile domuzluk bölümündeki değirmen çarkı arasında su akışını sağlamak için 45° açı ile kazılmış üstü açık, genellikle dikdörtgen şekilli su arkı “seğirdim (arkuru oluk, düz oluk)”, seğirdime döşenmiş boru ise “cebri borusu” olarak ifade edilir. Çarka doğru daralan cebri borusu en dar noktasına (fison, fism, püskürtme ucu) ulaştığı zaman taşıdığı suyu basınçla birlikte domuzluk kısmında yer alan su haznesinin önündeki çarka doğru vurdurarak çark dişlilerini hızla döndürür. Bu da çarkın bağlı olduğu mili (aksonu) ve milin diğer ucunda yer alan değirmen taşlarını (dink, ağırşak) çevirir. Suyun değirmen binasına girdiği, enerjisini çarka vererek çarkı çalıştırdığı ve suyun dışarı atıldığı (genelde alt katta çarkın bulunduğu) bölüme “domuzluk-donuzluk” adı verilir.

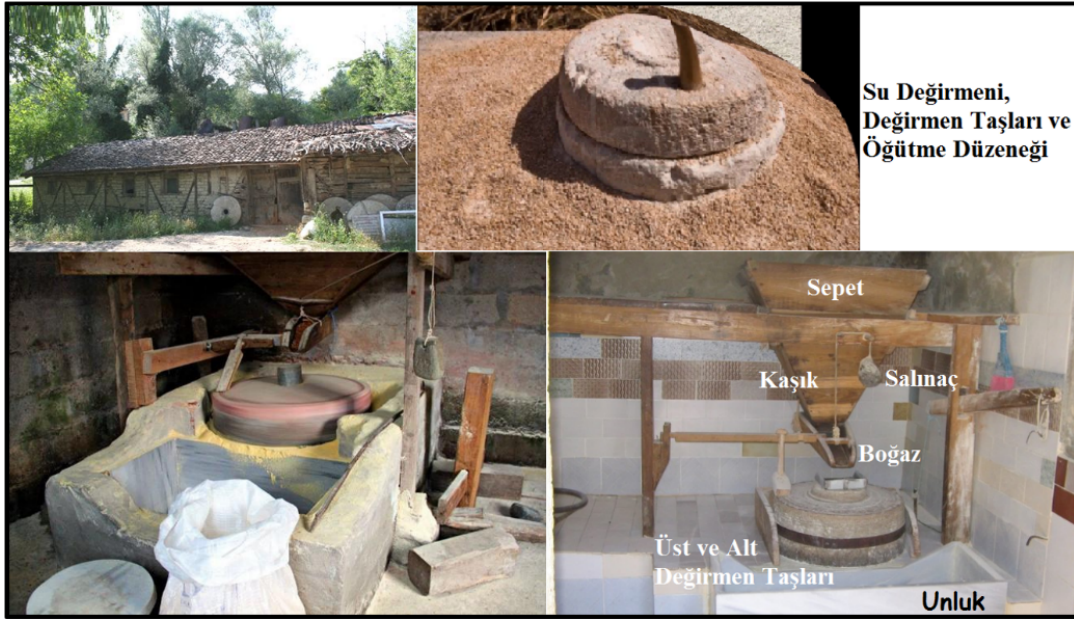
Değirmende öğütülmeye getirilen tahılın boşaltıldığı kısma “sepet-tekne-tahıl teknesi-tahıl ambarı-yüklük-tanelik”, sepetteki tahıl tanelerinin döküldüğü hazneye “kaşık-kepçe”, kaşığı hareket ettiren (titrestiren) parçaya “salınaç”, kaşıktaki tahıl tanelerinin üst değirmen taşına düştüğü kanala ise “boğaz-şeytan teknesi-alt tekne” adı verilir. Üstteki değirmen taşı (dönen taş) dönerken, alttaki değirmen taşı (taban taşı) sabittir. Dönen taş ile taban taşı arasına düşen daneler parçalanmak suretiyle elde edilmek istenen ürüne dönüşür. Değirmen taşlarının ortasındaki delik “boğaz”, boğazdan geçen ve değirmen taşlarını döndüren demir ise “baltacık” olarak ifade edilir. Taşların boğaz genişliği ortalama 15 cm olup taşın büyüklüğüne, alt veya üst taş oluşlarına göre değişir.

Değirmende alt ve üst olmak üzere iki ayrı taş vardır. Yatay olarak yerleştirilen değirmen taşlarından alt taş 40-45 cm, üst taş ise 30 cm kalınlığında olup çapları 120 cm kadardır. Değirmen taşlarının bulunduğu bölümün kenarında değirmen taşlarını temizlemek, kırılan ya da dişlenmesi gereken değirmen taşların değiştirmek gibi işler için gerektiğinde değirmen taşlarının kaldırılması için kaldıraçlar (caraskal) yer alır. Değirmen taşlarının çevresindeki metal çemberler (bilezikler) hem üst taş dönerken öğütülen unun etrafa savrulmasını önlemek ve çıkarılan unun alt tahıl ambarına aktarmak hem de hızla dönen taşların kırılmasını önlemek için yapılmıştır (Ceylan, 2014:73,76).

Öğütülen un, yem ve bulgur “unluk” adı verilen ahşap bölmede toplanır (Fotoğraf 1). Unluk bölmesi dışında taşların arasında kalan atıl durumdaki temiz olmayan unlar ise, örneğin Konya’da, “yorak” olarak ifade edilir. Değirmen, değirmencinin (hakçının) kaldığı ve kullandığı odalar ile öğütme işleminin gerçekleştirildiği düzeneğin kurulu olduğu yer (işlik) almak üzere iki ana bölümden oluşur.

Osmanlı Devleti’nin son döneminde ve cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu’da değirmenlerin kullanıldığı son yerleşmelerin başında Karabük iline bağlı ilçeler ve köyler gelmektedir. Karabük ili Ovacık ilçesi Kışla Köyü’nde bulunan ancak günümüzde çalışmayan su değirmeni, yöresel yapı tarzına uygun inşa edilmiştir.

Ancak zamanla değişen ekonomik ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayamamış ve işlevini yöredeki elektrikli değirmenlere kaptırmış, bu sebeple bir süre asıl amacının dışında hayvan barınağı olarak kullanılmış ve bugün yok olmaya yüz tutmuştur.

Fotoğraf 1: Su Değirmeni Genel Görünümü ve Temel Bileşenleri

2- Literatür

Değirmenlerin ilk olarak kullanılması milattan önceki zamanlara dayanır. M. Ö. 200'lü yıllarda Anadolu'da Pontuslular ve Frigyalılar tarafından ilk rüzgâr değirmenlerinin kullanıldığı düşünülmektedir. Avrupa'da M. Ö. I. Yüzyılın başlarından itibaren görülen su değirmenleri ise ortaçağ boyunca bilhassa 10.-14. Yüzyıllar arasında Kuzeybatı Avrupa'da yaygınlaşmıştır. Türklerde ise ilk rüzgâr değirmenlerine Asya Hun Devleti (M. Ö. 3. - M. S. 3. Yüzyıl) zamanında rastlanılsa da Köktürklerde, Uygurlarda, Kırgızlarda ve Hazarlarda rüzgâr değirmenleri ile ilgili unsurlara rastlanmaktadır. Günümüz anlamında su değirmenlerinin kullanımı ise yerleşik hayata sahip Uygur Devleti'nde gerçekleşmiştir (Ögel, 1989:50,69,208,226 ; Wikander,2000:396). Ekonomik yaşantının vazgeçilmez bir unsuru olan rüzgâr değirmenleri zamanla coğrafi yapıya uyum sağlayan beşerî kurumlara dönüşmüşlerdir. Su değirmenleri daha sonra icat edilmiş ve üretim sürecine eklenmişlerdir. Su değirmenlerinin çalıştırılması için debisi yüksek olan su kaynaklarına ihtiyaç vardır. Bu nedenle su değirmenleri akarsu kenarlarına konuşlandırılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde su değirmenlerinin sanayi kuruluşu olarak kabul edilip değirmenlerden vergi alındığı, döneme ilişkin tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır (Birici, 2007:99).

Önceleri insan ya da hayvan gücü ile çalıştırılan değirmenler, suyun gücünün farkına varılmasıyla beraber su ile çevrilir hale gelmiştir. Basit yapılı su değirmenlerinin Anadolu'daki ilk örneklerine Urartular'da rastlanmaktadır. Daha sonra Anadolu'da kurulan tüm medeniyetler tarafından Anadolu'nun yeterli su kaynakları bulunan hemen her yerinde su değirmenleri inşa edilmiştir. 20. Yüzyıla gelene kadar su değirmenleri aktif olarak kullanılmış, daha sonra su gücünün yerini dizel veya elektrikli motorlar almıştır (Dündar vd, 2017:163). Su değirmenleri Anadolu'da bir şahsa ait veya bir vakfa bağlı yahut da köyün ortak malı olarak işletilmektedir. Köyün ortak malı olarak işletilen değirmenlerin bir kısmında ise değirmenler, köy ihtiyar heyeti tarafından maaş karşılığı tutulan bir değirmenci tarafından çalıştırılmaktadır. Köyün ortak malı olan değirmenlerin bazılarında ise, una ihtiyacı olan köylü kendi buğdayını kendi öğütmektedir. Bu tür su değirmenlerinde değirmenin onarım işi imece usulüyle yapılmaktadır (Demir, 2003:153-154).

Su değirmenleri Anadolu'da 20. Yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak makineleşme, gelişen teknoloji, zaman içerisinde artan nüfus etmenleri gibi sebeplerden dolayı su değirmenleri yerlerini modern üretim tesislerine bırakmıştır. Yaşanan olumsuzluklara rağmen Anadolu'da nadir de olsa arazi yapısı ve coğrafi nedenlerden kaynaklı su değirmenlerinin halen yaşadığı yerleşmeler bulunmaktadır. Çoğu zaman işlevselliğinin dışında kullanım alanlarına dönüştürülen su değirmenleri, otantik yapısıyla toplum hayatında lokanta, kahvehane, kafe, konaklama alanı pansiyon gibi işlevselliklere büründürülerek, gelecek zamanlarda varlığını bu unsurlara mekân olarak sürdüreceği benziyor (Gürses vd., 2007:645).

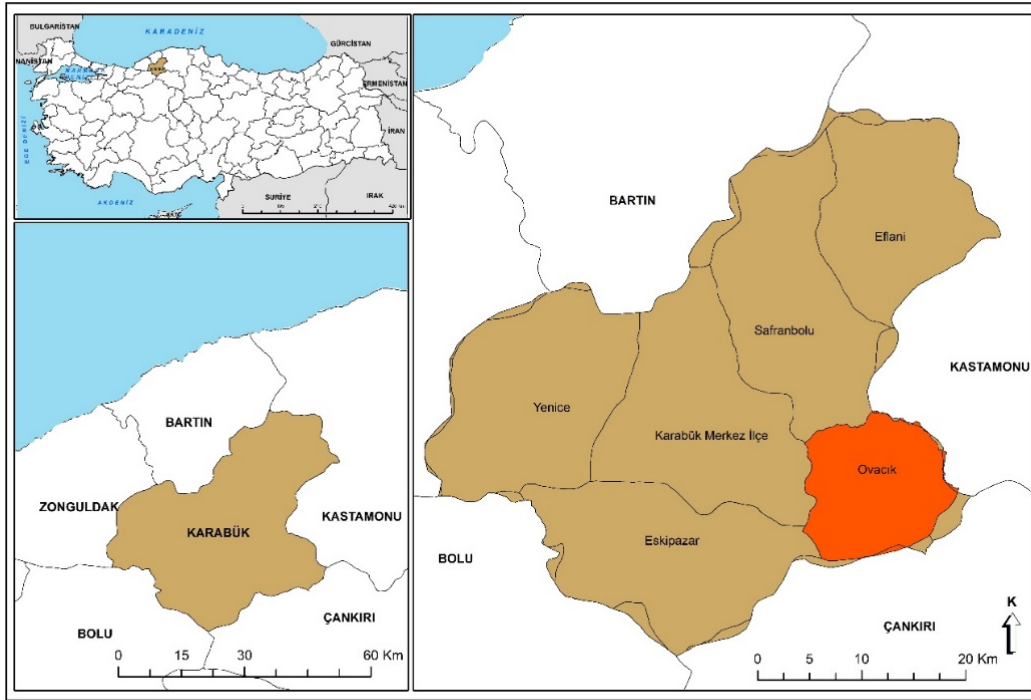
3- Yöntem

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'da değirmenlerin ön planda olduğu yerleşmelerin başında Karabük ili Ovacık ilçesi Kışla Köyü gelmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın amacını, Karabük iline bağlı Ovacık ilçesi Kışla Köyü'nde değirmenlerin ve değirmencilik sosyo-ekonomik yaşamdaki yerinin ve öneminin açıklanması oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni yok olmaya yüz tutmuş değirmenler ve değirmencilik, örnekleme ise Ovacık ilçesi Kışla Köyü'ndeki mevcut değirmendir. Araştırmada ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasını ifade eden nitel araştırma yöntemi ve verilerin toplanmasında yapılandırılmamış bireysel mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. Değirmen kalıntıları ve değirmen sahibi incelenerek fotoğraflar ile belgelenmiştir. Ayrıca literatür taraması yapılarak bu çalışmanın bilimsel bir tabana oturtulması sağlanmıştır. Sonuç itibarı ile araştırma; mülakat tekniği ile elde edilen bulguların teorik bilgilerle birleştirilmesine dayanan yorumlamalardan oluşmaktadır.

4- Ovacık İlçesi

Karadeniz Bölgesi Batı Karadeniz Bölümü'nde Karabük iline bağlı bulunan Ovacık ilçesi; Karabük ilinin güneydoğusunda, Çankırı ilinin kuzeybatısında olup batıda Eskipazar, doğuda Araç (Kastamonu), kuzeyde Safranbolu (Karabük), kuzeybatıda Karabük il merkezi, güneyde Çerkeş (Çankırı) ve Atkaracalar (Çankırı) ve güneydoğuda Bayramören (Çankırı) ile komşudur (Harita 1).

Ovacık, 41° kuzey paraleli ile 32° doğu meridyeni arasında yer almaktadır. İlçenin kurulu olduğu arazi, IV. Jeolojik zamanda teşekkül etmiş genç yaşlı saha olduğundan dolayı 1. Derece Deprem Sahası'dır. Nitekim ilçenin bulunduğu sahada 1944 yılında çok büyük bir deprem (Bolu Gerede Depremi) gerçekleşmiştir.

Harita 1: Ovacık İlçesi Lokasyon Haritası

Ovacık ilçesinin deniz seviyesinden yüksekliği (rakımı) 1100 m., yüzölçümü 393 km²'dir. Ilgaz ve Köroğlu dağlarının devamında yer alan ilçe arazisinin en yüksek yeri Boduroğlu Yaylası ve Kırachtepe olup rakımı yaklaşık 1400 m'dir. Ayrıca ilçe sınırları içerisinde ve çevresinde Göllü, Kireçli Su, Çatac ve Belen yaylaları ile Göktepe, Ahmetler, Kocadağ, Dazkırntepe, Çam doruğu, Kavaklar ve Erenler dağları bulunmaktadır. İlçenin kuzeyinden akan Soğanlı (Melan) Çay'ı boyunca oluşmuş olan Melan Ovası, ilçenin en önemli tarım arazisini oluşturmaktadır. Toplam yüzölçümünün % 67'si ormanlık alan (252,69 ha.), % 13'ü tarımsal alan (5000 ha), % 18'i tarım dışı alan (7000 ha) ve % 2'si çayır ve meralıktan (600 ha) oluşan Ovacık ilçesinde genel itibarı ile ormanlık, dağlık ve dağınık bir arazi yapısı görülmektedir. Ormanlık alanlarda karaçam, sarıçam, meşe, kayın, fındık, kuşburnu ve kızılçak türleri ön plandadır (Ovacık Belediyesi, 2020).

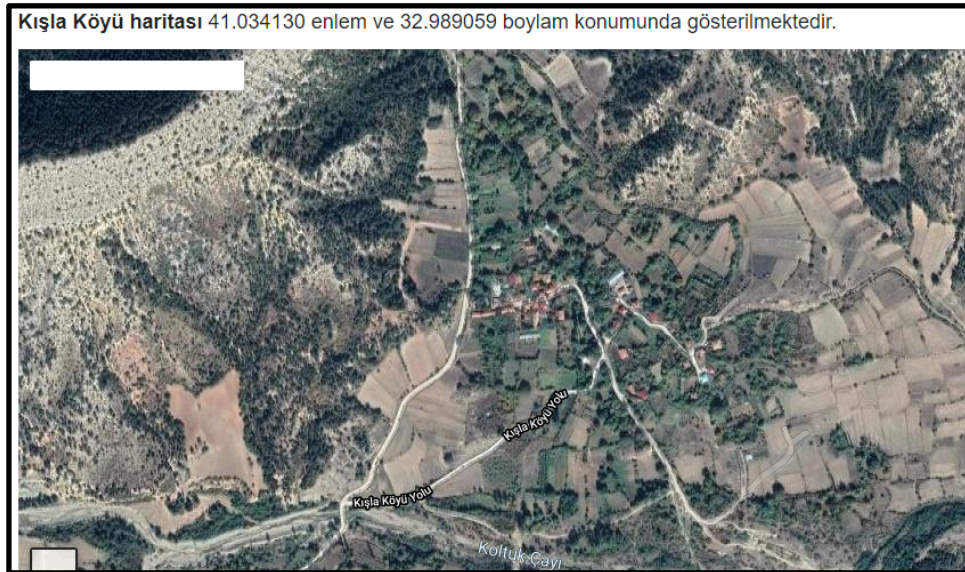
İlçe sınırları içerisindeki en uzun akarsu Soğanlı (Melan) Çayı olup bu çayın yanı sıra kışları debisi yükselen ancak yaz sıcaklığı ve kuraklığı ile kuruyan küçük çaplı pek çok dere bulunmaktadır. Soğanlı (Melan) Çayı, Çankırı iline bağlı Çerkeş - Atkaracalar - Bayramören ilçelerinin topraklarından geçmekte olan Uluçay (Gerede, Koltuk) ile birleşerek ilçenin kuzeyinden geçmekte olan Araç Çayı'na katılır ve Filyos'dan Karadeniz'e dökülür. İlçede Karagöl gölü ile Sülük ve Hatipoğlu göletleri bulunmaktadır. Ovacık ilçesinde kısmen Karadeniz iklimi ve kısmen karasal iklim özellikleri görülmektedir. İlçede kış mevsimi soğuk ve kar yağışlı, yaz mevsimi serin ve yağışlı geçmektedir. Yıllık ortalama yağış miktarı 600 mm'dir (Ovacık Belediyesi, 2020). Karagöl gölü, göletler ve Kent Ormanı en önemli rekreasyon alanları olarak ön plana çıkmaktadır.

Tarihi belgeler incelendiğinde Paflagonya sınırları içerisinde kalan Ovacık tarihi süreçte Hitit, Frigya, Lidya, Galat, Roma, Bizans ve Anadolu Selçuklu egemenliğinde kalmış, 1350 yılında Osmanlı kontrollüne girmiş, 1416 yılında Çelebi Sultan Mehmet tarafından Çankırı Sancak Beyliği bünyesindeki Çerkeş'e bağlanmıştır. 16. Yüzyıldaki belgelerde (1530 tarihli ve 438 sayılı Tahrir Defteri) ise Ovacık ve çevre köylerin Bolu Sancağı'na bağlı Viranşehir Nahiyesi'ne Ulak Divanı olarak bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 1864 "Vilayet Nizamnamesi" sonrasında Ulak önce 1867 yılında Kastamonu ili Viranşehir Livası'na ve 1868 yılında Çankırı Sancağı'na bağlanmıştır. Osmanlı tarihçileri Ali CEVAT' ve Şemseddin SAMİ'ye göre Kastamonu 1869 Tarihli Salnamesi'nde Ovacık'ın adı "Ulak" olarak ifade edilmiştir. O dönemlerde katırcıların ve kervancıların Amasra Limanı - Çankırı - İç Anadolu ticaret yolunun geçiş güzergâhı Çerkeş - Ovacık - Safranbolu - Bartın istikametini takip ettiğinden dolayı Ovacık önemli bir ekonomik güce sahipti. 1877 tarihli Şuray-ı Devlet'e ait bir defterde Ulak ve çevresi nahiye olarak belirtilmiştir. Ovacık, Çankırı ili Çerkeş Kazası'na bağlı bucak olarak 1959 yılına kadar varlığını sürdürmüş, 01.04.1959 tarihinde Çankırı ilinin ilçesi olmuştur. 1995 yılında ise Karabük'ün 78. il olması ile birlikte Ovacık, Karabük ilinin beş ilçesinden biri yapılmıştır (Ovacık Belediyesi, 2020). İlçe sınırları içerisinde Pürçükören Köyü Karakoyunlu Mahallesi'nde Lidya dönemine ait kaya mezarları (Kurutma Kayası, Gerdek Boğazı, Karain) ve gözetleme kulesi; tarihi camiler (Abdullah Köyü, Bayalı Köyü, Çatak Köyü) ve türbeler (Yerli Baba, Can Baba, Musa Efendi) bulunmaktadır.

5- Kışla Köyü

Ovacık ilçesine bağlı Kışla Köyü, rakımı fazla olduğundan dolayı hava koşullarının daha sert geçmesi sebebi ile kış mevsimini geçirmek için Koltuk Çayı kenarında oluşan alüvyal ovaya inen Erkeç Köyü ve Belen Köyü sakinlerinin zamanla kalıcı olarak buraya yerleşmesi sonucunda oluşmuş bir yerleşmedir. Köy sakinleri, yeni oluşturdukları bu köyü "Kışla Köyü" olarak isimlendirmişlerdir (KK1, KK2) (Fotoğraf 2).

770 m rakıma sahip Kışla Köyü, Ovacık ilçe merkezine 7 km, Karabük il merkezine ise yaklaşık 36 km uzaklıkta bulunmaktadır. Avlağıkaya, Koltuk, Taşoğlu, Erkeç, Eğberler ve Belen köyleri ile komşudur. 2019 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 221 olan köyde ilkökul, sağlık ocağı ve sağlık evi bulunmaktadır. Elektrik ve sabit telefon vardır, içme suyu ve kanalizasyon şebekesi mevcut olup, ulaşım asfalt bir kara yolu ile yapılmaktadır. Cingiller, Kahveci ve Pazaryeri olmak üzere üç mahalleye sahiptir.

Fotoğraf 2: Kışla Köyü Uydu Fotoğrafi

6- Kışla Köyü Değirmeni

Kışla Köyü sakinleri geçimini arıcılık, tarım ve hayvancılıktan karşılamaktadır. Köyde buğday ve mısır ekimi yapılmaktadır. Üretilen buğdayın bir bölümü köylülerin kendi un ihtiyaçları için ayrılmaktadır. Ayrılan buğday bugün çevre ilçelerdeki elektrikli değirmenlerde un haline getirilmektedir. Ancak 1990'lı yıllara kadar köy sakinlerini kendi ürünlerini köydeki su değirmeninde öğütmektedirler.

Bugün atıl durumda olan su değirmeni ile ilgili mevcut bilgiler, sahibi durumundaki Alaattin KAPUCU (1960, KK1) ile köy sakinleri Naciye KAPUCU (1945, KK2), İsmail AYDIN (1950, KK3) ve İlker PAR (1976, KK4) ile yapılan mülakat (görüşme) sonucunda elde edilerek kayıt altına alınmıştır.

- Bize kendinizi tanıtır mısınız Alaattin KAPUCU Bey (KK1)

1960 yılında Kışla Köyü'nde doğdum. Çocukluğum ve gençliğim bu köyde geçti, bu köyde evlendim. Kardemir'e işçi olarak girdim ve emekli olunca şehir merkezindeki evim ile köydeki evim arasında gelip gitmeye başladım. Her sene ilkbahar mevsiminde köye geliyor, sonbahar mevsiminde şehre geri dönüyorum. Dedem zamanında ailemiz yukarıdaki köyden buraya göç etmiş ve bu köye yerleşmiş.

- Kışla Köyü su değirmeninin konumu

Su değirmenlerinin yeri seçiminde ulaşım açısından hem su kaynağına hem de yerleşim alanına yakınlığı önem taşır. Ancak Su değirmenlerinin kuruluş yeri seçiminde su kaynakları daima dikkate alınsa da suyun uzaklara kolaylıkla taşınabilmesinden dolayı bu her zaman dikkate alınmaz (Ceylan, 2014:73). Aynı zamanda değirmenin çalıştıracak olan suyun yüksekten düşmesi için su değirmeninin eğimli bir arazide kurulması gerekmektedir. Bu eğimin ortalama 45° olması öngörülmektedir. Nitekim Kışla Köyü su değirmeninde de bu konuya dikkat edilmiştir.

Kışla Köyü su değirmeni, TKGM (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü) parsel sorgulamasında köyün yaklaşık 2 km ilerisinde Soğanlı (Melan) Çayı'nın yaklaşık 300 m uzağında 134/2 ada ve parselde bulunmaktadır.

Fotoğraf 3: Su Değirmeninin Bulunduğu Ada ve Parsel

- Kışla Köyü su değirmeninin tarihi geçmişi

Kışla Köyü su değirmeni, 1800'li yıllarda Kışla Köyü'nün yaklaşık 2 km dışında Soğanlı (Melan) Ovası'nda Soğanlı (Melan) Çayı'nın kenarında duvarları taş, iç kısımları ahşap, çatısı toprak bacalı olarak dedemin babası Ali Güllü tarafından yaptırılmıştır. Su değirmeni daha sonra dedem Kamil KAPUCU'ya intikal etmiş, miras bölünmesi nedeni ile 7 ortak tarafından işletilmiş, 1919 yılında Çanakkale Gazisi dedem Kamil KAPUCU tarafından tamir ettirilip yeniden çalışır hale getirilmiştir (Fotoğraf 4). Dedem Kamil KAPUCU bu çevrede gazi maaşı alan ilk kişiydi. Çanakkale Savaşı'nda sağ eline şarapnel parçası gelmiş, üç parmağı kopmuş ve diğer iki parmağı kullanılmaz biçimdeydi. Dedem bu değirmeni gazilik maaşından aldığı para ile onartmış ve yeniden çalışır hale getirmiştir. İki taşlı su değirmenindeki ahşap cebir borusu, 1979 yılında Safranbolu'da yaptırılan metal cebri borusu ile değiştirilmiş ve bu yenileme sonrasında su değirmeni yine hizmet vermeye devam etmiştir (Fotoğraf 5).

Ben de Kardemir'de işe girinceye kadar değirmende çalıştım. Amcam, değirmende çalışırken vefat etti, cenazesini buradan kaldırdık. Dedemlerden duyduğumuz değirmenin önünden ayda bir posta katarı geçer Çankırı'dan gelen posta katarı değirmenin önünden İsmet Paşa'ya çıkar ve oradan da İstanbul'a doğru yol almış. Tam ayrıntısını hatırlamıyorum ama bu posta katarının bu değirmenin biraz ilerisinde soyulduğu hikâyesini dinlemiştim. Dedem Kamil KAPUCU'dan babama ve amcalarıma miras kalan su değirmeni, babam ve amcalarımızdan da bana ve amca çocuklarıma miras kaldı. Benim Kardemir'e işçi olarak girmem, diğer mirasçıların ise başka şehirlere göçmesi ve elektrikli değirmenlerin çevrede işler hale gelip daha kolay ve daha çabuk un elde edilmesine bağlı olarak değirmeni cazibesini ve işlevselliğini yitiren su değirmeni kapatılarak kaderine terk edilmiş, yok olmaya bırakılmıştır. Su değirmenin taşları, değirmenin olduğu arazide atıl durumda bulunmaktadır (KK1) (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 4: Kışla Köyü Değirmeni İşletmecisi Kâmil KAPUCU ve Ortakları

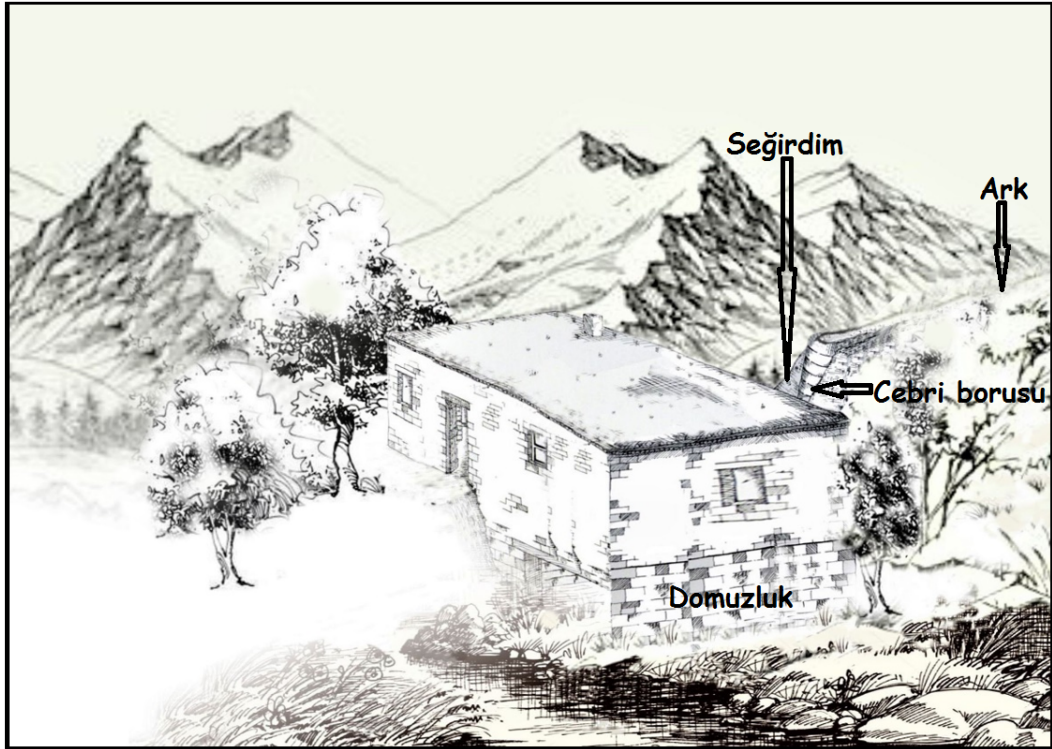
Fotoğraf 5: Kışla Köyü Su Değirmeninin Değiştirilen Cebri Borusu

Fotoğraf 6: Kışla Köyü Su Değirmeninin Değirmen Taşları

- Kışla Köyü su değirmeninin yapısal özellikleri ve mekân düzeni

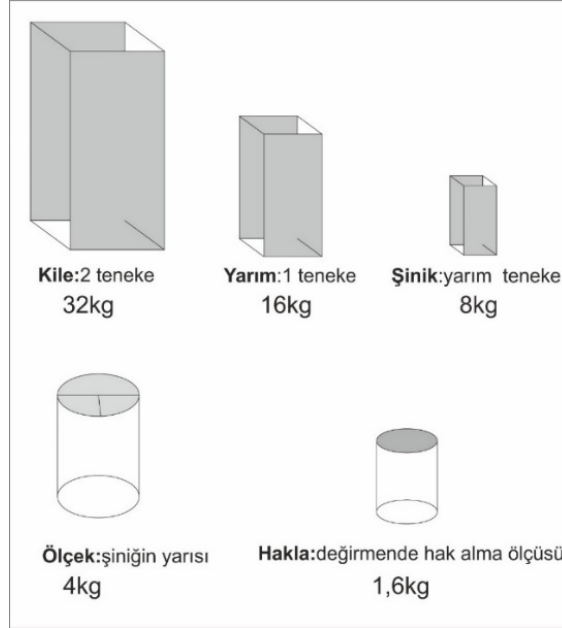
Kışla Köyü su değirmeni 6 m x 11 m boyutunda dikdörtgen şekle sahiptir. Tek katlı yapının duvarları taştan olup yüksekliği 2,35 m'dir. Taş duvarların üzerine belirli aralıklarla (ortalama 30 cm) yatay biçimde uzun ve sağlam ağaçlar uzatılmış, ağaçların üzeri önce çalı çırpı ile kaplanmış ve onların da üzerine toprak serilerek yapının çatısı oluşturulmuştur. Değirmenin ön kısmında bir giriş kapısı ve giriş kapısının sağında ve solunda olmak üzere iki pencere, iç kısımda ise yan duvarlarda içeriyi aydınlatan karşılık birer pencere bulunmaktadır (Resim 1). Değirmenin sağında ve solunda ikişer oda bulunmaktadır. Odalardan biri değirmencinin yaşam alanı olarak kullandığı ve kıyafetlerini değiştirdiği değirmenci odasıdır. Değirmenci, değirmenin aktif olduğu sürede değirmenci odasında yaşantısını sürdürürdü. Havanın soğuk olması ihtimaline karşın değirmenci odasında soba bulunurdu. Diğeri buğday öğütmeye gelenlerin bekleme ve dinlenme odası, bir diğeri sürekli ocağın yandığı ve bu sayede taze demlenmiş çay içilen ve yemek yenen oda, sonuncusu ise depo olarak kullanılan odadır (KK1).

Resim 1: Anlatılan Bilgiler Işığında Kışla Köyü Su Değirmeninin Dış Görünümü (Temsili Çizim)

- Kışla Köyü su değirmeninin çalışma bilgileri

Kışla Köyü su değirmeninde sonbahar mevsiminde un öğütülmeye başlanır, haziran ayının sonuna kadar üretim işlemi devam ederdi. Değirmende değirmenciler tarafından köy sakinlerinin getirdiği ürünlerin öğütülmesine ilişkin çeşitli ölçü birimleri kullanırlardı. Bu ölçü birimleri “kile” (32 kg’lık teneke), “yarım” (16 kg’lık teneke), “şinik” (8 kg’lık teneke), “ölçek” (4 kg’lık teneke) ve “hakla-hakciyek” (1.6 kg’lık teneke) olarak ifade edilirdi (Resim 2). Değirmende öğüttüğümüz her kilenin karşılığında 1.6 kg un ya da buğday (hakla, hakciyek) alırdık. Aldığımız bu paya “değirmenci hakkı, gebiz, gabız” adı verilirdi. Genelde değirmenci hakkı % 5-% 8 arasında değişir. Öğütme sırasında üründen bir miktar fire verilir. Örneğin, 1 kg buğdaydan 800 gr un elde edilir yani yaklaşık 200 gr kadarı öğütme sırasında yitirilir. Değirmende üretilen mısır ve buğday gibi tahıllar köylülerin ekme ve çörek gibi temel besin maddelerinin yapımında kullanılırdı.

Resim 2: Su Değirmeninde Kullanılan Ölçü Birimleri (Temsili Çizim)

Buğday ya da mısır çuvallarının ağır olması ve köy yerinde pek hoş karşılanmaması gibi nedenlerden dolayı değirmene gitme işini erkekler yapardı. Eğer işleri uzun süreceyse kadınlar yemek yollardı. Çünkü köyümüze yakın olan Çankırı ili Bayramören ilçesine bağlı çevre köylerden çok sayıda insan değirmene gelirdi. Her pazartesi köyümüzde pazar kurulduğundan dolayı genellikle pazartesi günü gelirlerdi ve bu esnada değirmende buğdayları öğütülürken kendileri değirmenin dinlenme odasında, hayvanları da değirmenin çevresinde dinlenirlerdi. Hatta çevre köylerden değirmene gelip de bu vesileyle tanışıp evlenenler bile olurdu. Bazen parası olmayanlar değirmenciye değirmenci hakkı olarak yumurta, tavuk, kaz ya da ördek verirdi. Bir de heyelan ya da aşırı yağış sebebi ile değirmene giden ark tıkanırdı ve köylüler arkın açılması için imece usulü çalışarak arkın akmasını sağlardı. Bu değirmen sayesinde katlık dönemlerinde hiç yokluk görmedik, çoluk çocuk aç kalmadık çok şükür. Ancak elektrikli değirmenler çıkınca bizim değirmene gelen giden azaldı ve değirmen kapandı (KK2).

Ovacık ilçesi Boyalı Köyü’nde doğdum ve Kışla Köyü bizim köye biraz uzaktı. Bu sebeple değirmene ancak fırsat bulduğumuzda gidiyorduk. 1978 yılında bir gün annem evde unumuzun azaldığını ancak birkaç yoğurumluk unumuz kaldığını söyledi. Ben de buğday çuvallarımızı traktöre yükledim ve Kışla Köyü’ne gittim. Değirmene ulaştığımda çok fazla kuyruk olduğunu gördüm ve bu beni tedirgin etti. Çünkü akşam geri dönmek zorundaydım ve önceden sıra (nöbet) almamıştım. Ne yapacağımı kara kara düşünürken adımı sonradan öğrendiğim yaşlı Kışla Köyü’nden bir amca (Rıfat amca) bana yaklaşıp puflyyorsun? Ne derdin var evlat? diye sordu. Ben de durumunu açıkladım ve Rıfat amca babacan bir tavırla “Dert etme evlat, sen şimdi benim nöbetimde ununu öğüt, yükle ve git” diyerek nöbetini verdi. Ne Kışla Köyü değirmeninde yaşadığım bu olayı ne den Kışla Köyü sakinlerinin misafirperverliğini hiçbir zaman unutmadım (KK3).

1976 yılında Kışla Köyü'nde doğdum. Köydeki değirmenin çevresi bizim için oyun alanıydı. Bir yaz mevsiminde hava çok sıcaktı, 6-7 arkadaş serinlemek amacı ile değirmene giden su arkının yanına gittik ve oynamaya başladık. Arkın genişlediği bir yerde arkadaşlarımdan biri burada bir göl yaparak yüzme fikrini söyledi. Bunun üzerine arkın içerisine taş dizmeye ve suyun önüne set çekmeye başladık. Bir süre sonra arkın içerisinde su akışını durdurduk ve oluşturduğumuz küçük gölette yüzmeye başladık. Gölette eğlenirken uzaktan koşarak ve bağırarak gelen değirmenci amcayı gördük. Çünkü farkında olmadan değirmene giden suyu kesmiş ve değirmenin çalışmasını durdurmuştuk. Değirmeni amca bize kızdı, arka eski haline getirerek su akışını tekrar sağladı. Bu olay köyde hemen yayıldı, büyüklerimiz bizimle hem dalga geçti hem de ailemizden sopenızı yedik. Böylesine anılarımızın olduğu değirmenimizin bugün kullanılmayacak durumda olması bizleri oldukça üzmektedir (KK4).

7- Sonuç ve Öneriler

Sanayileşme ile gelen makineleşme ve inşaat alanındaki gelişmeler, geleneksel yerel mimari örneklerinin hızla yok olmaya yüz tuttuğu hatta tamamen yok edildiği bir dönemi başlatmıştır. Şehirleşme ve büyük kentlere göç olgusu köylerin boşalmasına neden olmuş, tarım ve hayvancılık gerilemiş değirmen, samanlık, ambar ve fırın gibi unsurlar işlevlerini kaybederek kaderleriyle baş başa kalmışlardır. Eski konutlar ise doğal ve kültürel özellik taşımayan betonarme yapılara yenik düşmüştür. Su değirmenleri de bu kaderden payını almış hızlı bir yok oluş serüvenine girmiştir.

Su değirmenlerinin bugün harap halde olmalarında inşa tekniği, kullanılan malzeme, harçla yapılıp yapılmaması, bir kısmının bahçe yapılırken sahiplerince yıkılması, bir kısmının malzemelerinin başka yerlerde kullanılması gibi unsurlar etkili olmuştur.

Geleneksel su değirmenlerinin korunması konusundaki temel sorunların başında bu kültür varlıklarının Türkiye yasal koruma ölçütleri içinde dikkate alınmayarak yasal koruma kapsamı dışında ve tescilsiz durumda bulunmaları gelmektedir. Bunun dışında sosyal ve ekonomik nedenlerle geleneksel değirmen ve değirmencilik kültürünün unutulması işlevsel sürdürülebilirliklerini etkilerken, kırsal mimari mirasın korunması konusundaki ekonomik ve kültürel yetersizlikler de yapısal sürdürülebilirliklerini tehdit etmektedir (Örs Çorapçıoğlu ve Ulusoy Binan, 2017:236).

Bu çalışmada, kültürel mirasın önemli örneklerinden olan su değirmenlerinin kökeni ve tarihi gelişimi ele alınmış, Karabük ili Ovacık ilçesi Kışla Köyü örneğinde kuruluş, işleyiş ve yapısal özelliklerine değinilmiş, atıl vaziyete gelmesinin sebepleri irdelenmiş, kırsal miras unsuru olarak korunması ve gelecek nesillere taşınabilmesi için kayıt altına alınmıştır.

Karabük ili Ovacık ilçesi Kışla Köyü su değirmeni de gelecekte aynı sonu yaşayacak belki de doğal olayların etkileri (rüzgâr, yağmur, erozyon) ile kalan son izleri de silinecektir. Kültürel miras açısından geleceğe taşınması için onarım görmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu da değirmen olmanın dışında kırsal turizm bağlamında alternatif turizm unsuru amaçlı kullanım özelliklerine sahip olmasıyla mümkün olabilir. Bu durum yörenin tanıtılmasına ve yerel halkı turizm alanına yönlendirerek yeni bir geçim alanı yaratabilir.

Çalışmada adı geçen tüm kaynak kişilere (KK1, KK2, KK3, KK4) teşekkür ederiz.

8- Kaynakça

- Birici, S. (2007). Klasik Türk Edebiyatında Âsiyâ. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1):97-113.
- Ceylan, S. (2014). Kaybolmakta Olan Bir Kırsal Maddi Kültür Örneği: Su Değirmenleri (Ağlasun Örneği). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(31):65-82.
- Demir, N. (2003). Su Değirmenlerinin Müzelenmesi. Türkiye'de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayını: 148-163.
- Dündar, O., Polat, M., vd. (2017). Zonguldak Bölgesi Su Değirmenleri ve Teknik Özellikleri. *Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu, Sempozyum Kitabı*, 163-173.
- Gürses, R. ve Karababa Taşkın, E. B. (2007). Anadolu'da Kaybolmakta Olan Bir Maddi Kültür Unsuru: Su Değirmenleri (Beypazarı Örneği). *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları:4/2*, 645-677.
- Ögel, B. (1988). İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 89.

Somut Kültürel Miras Örneği: Ovacık (Karabük) Kışla Köyü Su Değirmeni

Örs Çorapçıoğlu, G. ve Ulusoy Binan, D. (2017). Su Değirmenlerine Yönelik Bir Belgeleme ve Koruma Yöntemi. *Megaraon Dergisi*, 12(2):228-248.

Wikander, Ö. (2000). The water-mill” in Wikander (ed.), *Handbook of Ancient Water Technology (Technology and Change in History 2)*. Leiden, Boston, Koln: 371-400.

İnternet Kaynakçası

Ovacık Belediyesi, (2020). <http://www.ovacik.bel.tr/?pnum=12&pt=Ovac%C4%B1k+Tarih%C3%A7e>
[Erişim Tarihi: 03.03.2020].

Atıf/Citation

Deniz, T., Çelik, Ö., (2020), Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları:Safranbolu El Sanatları Ustaları Üzerine Bir İnceleme. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 123-138

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS TAŞIYICILARI: SAFRANBOLU EL SANATLARI USTALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Intended Cultural Heritage Carriers: A Study on Safranbolu Crafts Masters

Doç. Dr. Taşkın DENİZ¹

Öznur ÇELİK²

Öz

Toplum hafızası açısından birer kanıt niteliğinde olan ve kültürel varlıkların gerek sürdürülebilirliği gerekse de gelecek kuşaklara aktarılmasında açısından kültürel miras önemli bir kavramdır. Küreselleşme ile birlikte aynılığa olan tepkinin artması aynı zamanda yerel ve özgünlüğünden fazla ödün vermemiş kültürel unsurların hem ortaya çıkarılmasını hem de korunmasını son derece önemli hale getirmiştir. Bu kapsamda kültürel mirasın önemli bir unsuru olan geleneksel mesleklerin belirlenmesi, ortaya çıkarılması ve korunması da önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, 17 Aralık 1994 tarihinde UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan Karabük ili Safranbolu ilçesinde sürdürülen ve yok olma noktasına gelmiş geleneksel el sanatları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, kültürel miras değeri olarak listelenen geleneksel meslekler ve bunlar icra eden ustaların verdiği bilgilerin kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılması ve korunmasına yönelik öneriler sunulmasıdır. Çalışmanın konusu ve amacı doğrultusunda öncelikle somut olmayan kültürel miras ve geleneksel el sanatları temelinde kavramsal bir çerçeve sunulduktan sonra geçmişten bugüne aktarılmış geleneksel el sanatları hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmada ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasını ifade eden nitel araştırma yöntemi ve verilerin toplanmasında yapılandırılmamış mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. 2019 yılı eylül - aralık ayları arasında dört aylık süreçte Safranbolu'nun "Tarihi Çarşı" olarak ifade edilen bölgesinde saha araştırması yapılmıştır. Kültürel miras değeri olarak listelenen meslekler ve bunlar icra eden ustalar ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler (nitel görüşme verileri) çalışmanın başlıca veri kaynakları olmuştur.

Safranbolu'da yaşatılmaya çalışılan el sanatları Arasta Çarşısı ve çevresindeki dükkânlarda icra edilmektedir. Safranbolu'da emek ve sabır gerektiren el sanatları, talep olmayışı ve usta-çırak eğitimi kapsamında gençlerin pek ilgi göstermeyişi gibi sebeplerden dolayı günümüzde terk edilmiş durumda ve yok olmaya yüz tutmaktadır. Safranbolu'da günümüzde de geçerliliğini devam eden ve kültürel birer unsur olmalarının yanında ekonomik açıdan da gelir getirmeye devam eden demircilik, bakırcılık, kalaycılık, debbağlık, yemenicilik ve bastonculuğun varlığını sürdürmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Çalışmada belirtilen mesleklerin çoğunluğunda mesleği icra eden kişi sayısı ya tek ya da yaşı

¹ Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, taskindeniz@karabuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-1293-5404

² Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü YL Öğrencisi, oznur7877@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0001-8142-5526

fazla birkaç kişiden oluşmaktadır. Buna ilaveten söz konusu meslekleri yapanlarda yetiştirilmek amacıyla bir elemanın (çırağın) olmaması, ustaların mesleği bırakması ile birlikte yok olma riski taşımaktadır. Bu mesleklerin kaybolmaması, korunması ve geleceğe aktarılmasında yerel yönetimlere, ilgili kurum ve kuruluşlara, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Coğrafya, Safranbolu, Somut Olmayan Kültürel Miras, Geleneksel El Sanatları

Abstract

Cultural heritage is an important concept in terms of both the sustainability and the transfer of cultural assets to future generations, which are evidences for social memory. Increasing reaction to sameness with globalization has also made it very important to both reveal and preserve cultural elements that do not compromise on local and originality. In this context, it is also important to identify, reveal and protect traditional professions, which are an important element of cultural heritage.

In this study, traditional handicrafts, which were brought to the UNESCO World Heritage List in Safranbolu district of Karabük province, which were taken to the point of extinction, were discussed. The aim of the study is to record the traditional professions listed as cultural heritage values and the information provided by the masters performing these, to record and transfer them to future generations. In line with the subject and purpose of the study, after presenting a conceptual framework based on intangible cultural heritage and traditional handicrafts, information about traditional handicrafts transferred from past to present has been given. In the research, the qualitative research method that expresses the non-numerical examination and interpretation of the observations to discover the meaning and type of the relations and the unstructured interview (interview) technique were used to collect the data. Between September and December 2019, field research was carried out in the region, which is referred to as the "Historic Bazaar" of Safranbolu in a four-month period. The professions listed as cultural heritage values and the data obtained from the interviews with the masters performing these (qualitative interview data) were the main data sources of the study.

Handicrafts that are tried to be kept alive in Safranbolu are performed in Arasta Bazaar and the shops around it. Handicrafts requiring labor and patience in Safranbolu are now abandoned and face extinction due to reasons such as lack of demand and lack of interest in youth within the scope of master-apprentice education. In Safranbolu, it has been determined that ironworking, coppersmithing, tinseling, botanism, yemenism and cane-making, which continue to be valid as well as being a cultural element, continue to exist. In the majority of the professions mentioned in the study, the number of people performing the profession is either single or more than a few years old. In addition, the absence of an element (apprentice) to be trained in those engaged in the professions in question carries the risk of extinction when the craftsmen abandon the profession. Important duties fall on local administrations, relevant institutions and organizations, universities, non-governmental organizations in terms of protecting and transferring these professions to the future.

Keywords: Cultural Geography, Safranbolu, Intangible Cultural Heritage, Traditional Handicrafts

Giriş

Kültür; bir bölgenin, ülkenin ya da bir topluluğun geçmişten günümüze kadar süregelen örf, adet, gelenek, görenek, inanış, düşünce ve yaşam biçimleri, el sanatları, sanat eserleri, eğitim faaliyetleri, beslenme özellikleri ve tarihi açıdan değere sahip varlıkları gibi pek çok unsurunu kapsayan bir kavramdır (Diker ve Deniz, 2017:1). Kültürlerin mekân üzerinde nasıl üretildiğini, geliştiğini, değiştiğini ve dağıldığını inceleyen ve analiz eden kültürel coğrafya, coğrafyadan tarihe, antropolojiden edebiyata, psikolojiden sosyolojiye birçok disiplin tarafından tanımlanmış bir kavramdır. Geçmişten günümüze kalan yer altındaki, yer üstündeki ve su altındaki somut ve somut olmayan taşınır ve taşınmaz değerlerin tümü kültürel miras olarak kabul edilir. Dil, din, ahlak kuralları, geleneksel müzik, geleneksel dans, örf ve adetler gibi kültürel miras unsurları ifade eden somut olmayan kültürel miras unsurları kapsamında, kültür taşıyıcılarından el sanatları önemle yere sahiptir.

Kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun Paris'te 29 Eylül-17 Ekim 2003 tarihleri arasında toplanan 32.Genel Konferansı, 17 Ekim 2003 tarihinde "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"ni kabul etmiştir. Sözleşme, TBMM'nin 19.01.2006 tarihli oturumunda oy birliği ile kabul edilmiş, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" (No: 5448) 21 Ocak 2006 tarih ve 26056 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Türkiye'nin taraf olma süreci 27 Mart 2006 tarihinde tamamlanmıştır UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre somut olmayan kültürel miras, "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsil, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar" anlamında kullanılmaktadır (<http://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/>). Kültürel miras kavramı ile alandaki yerini alan somut kültürel miras, "folklor, popüler kültür, geleneksel kültür" terimleriyle de kullanılmaktadır (Skounti, 2011:30).

Toplum hafızası açısından birer kanıt niteliğinde olan ve kültürel varlıkların gerek sürdürülebilirliği gerekse de gelecek kuşaklara aktarılmasında açısından kültürel miras önemli bir kavramdır. Küreselleşme ile birlikte aynılığa olan tepkinin artması aynı zamanda yerel ve özgünlüğünden fazla ödün vermemiş kültürel unsurların hem ortaya çıkarılmasını hem de korunmasını son derece önemli hale getirmiştir. Bu kapsamda kültürel mirasın önemli bir unsuru olan geleneksel mesleklerin belirlenmesi, ortaya çıkarılması ve korunması da önem arz etmektedir.

Yöntem

Kültür turizmi ve kültürel miras kapsamında ele alındığında geleneksel el sanatlarının hızla yok olmaya başladığı günümüzde bu zanaatları yaşatmaya çalışan ustaların tespit edilerek kendileri ile görüşülmesi, aktardıkları bilgilerin yazılı ve sesli olarak kayıt altına alınması, kültürel miras unsurlarımızın unutulmaması, yeni nesillere aktarılması ve böylece sürdürülebilir kılınmaları açısından mutlak önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, 17 Aralık 1994 tarihinde UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan Karabük ili Safranbolu ilçesinde sürdürülen ve yok olma noktasına gelmiş geleneksel el sanatları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, kültürel miras değeri olarak listelenen geleneksel meslekler ve bunlar icra eden ustaların verdiği bilgilerin kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılması ve korunmasına yönelik öneriler sunulmasıdır. Amaç kapsamında çalışmada cevabı aranan başlıca sorular şunlardır: Safranbolu ilçesinde kaybolmuş ya da kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel meslekler nelerdir? İlçe genelinde kaybolan mesleklerin bugün var olamamalarının arkasında yatan sosyal, kültürel ve ekonomik nedenler nelerdir? Kaybolmuş mesleklerin Safranbolu'nun ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimdeki rolü neydi? Safranbolu'da kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerin devamlılığının sağlanması adına ilgili kurumların görev ve sorumlulukları nelerdir? Safranbolu'da kaybolmaya yüz tutmuş meslekleri icra eden ya da etmiş ustalar kimlerdir?. Çalışmanın konusu ve amacı doğrultusunda öncelikle somut olmayan kültürel miras ve geleneksel el sanatları temelinde kavramsal bir çerçeve sunulduktan sonra geçmişten bugüne aktarılmış geleneksel el sanatları hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmada ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasını ifade eden nitel araştırma yöntemi ve verilerin toplanmasında yapılandırılmamış mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. 2019 yılı eylül - aralık ayları arasında dört aylık süreçte Safranbolu'nun "Tarihi Çarşı" olarak ifade edilen bölgesinde saha araştırması yapılmıştır. Kültürel miras değeri olarak listelenen meslekler ve bunlar icra eden ustalar ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler (nitel görüşme verileri) çalışmanın başlıca veri kaynakları olmuştur.

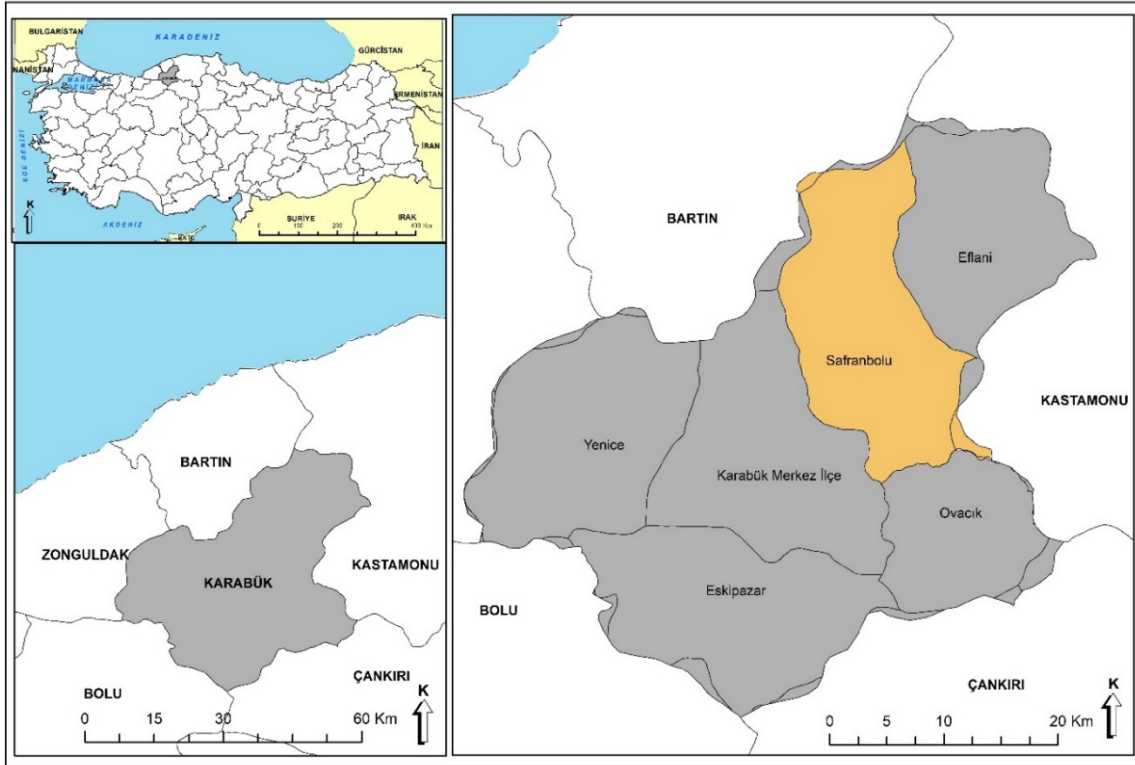
1. Geleneksel El Sanatları

Kültür içerisinde yer alan, nesilden nesille aktarılan maddi ve manevi miraslardan birisi de geleneksel el sanatlarıdır (Sarioğlu, 2005:72). El sanatları, insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile geliştirilen, doğal ve beşeri koşullara göre değişimler gösteren ve ortaya çıktığı toplumun hislerini, sanatsal beğenilerini, yaşam biçimlerini yansıtan sanat ve zanaat ürünlerinden oluşmaktadır (Özcüre ve Yavuz, 2006:168). T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı kayıtlarına göre el sanatı tanımı ise şöyledir; “*Bir veya birden fazla sanatkârın bilgi ve becerisine dayanan, çevre şartlarına göre değişim gösteren, güzelin yanı sıra yararlıyı sunan, insan yaşamını kolaylaştıran, ihtiyaçlarını karşılayan, evde veya atölyede, ya bütün gün ya boş zamanlarda ya da belli dönemlerde üretilen geleneksel, bölgesel, fonksiyonel, estetik, artistik, sanatsal, dekoratif, dini ve sosyal açıdan sembolik karakter taşıyan, el, el aleti veya mekanik araçların yardımıyla yapılan ürünlerdir.* (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2012:6)”. El sanatları bir ulusun kültürel kişiliğinin en canlı ve anlamlı belgeleridir. Birçok uygarlığın beşiği olan Anadolu’ya Türklerin yerleşiminden sonra, bu uygarlıkların kültürleri yeni bir sentez içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. İşte bu nedenle Türk el sanatlarının kökleri çok eskilere gitmekte ve sosyo-kültürel açıdan önem taşımaktadır (Onuk, 2002: 416). Günlük kullanıma dönük veya sanatsal değer taşıyan geleneksel el sanatları üretimi, gelişmekte olan ülkeler için olduğu kadar gelişmiş birçok ülke için de yaşamın güzelliğini ve kalitesini tehdit eden ve yaygınlaşan endüstriyel tasarım ürünlerine karşı, sanatın güzelliğini yansıtan kültürel bir gösterge olarak, giderek önem kazanmaktadır (Özgül ve Yavuz, 2006: 169). Çoğu zaman fonksiyonelliği ön planda tutularak üretilen el sanatları, onu yapan zanaatçının kendi iç dünyasını kültürel mirası ile harmanlaması sonucu oluşan çeşitli sembollerle mesajını aktardığı nesnelere haline gelmiştir. Bu nedenle üretilen el sanatları ekonomik, sosyal hayatta olduğu kadar kültürel hayatımızda da önemli bir yere sahiptir. Yapıldığı dönemin kültürel izlerini taşıyan bu ürünler din, örf, adet ve geleneklerle şekillenmiştir (Dilmaç, 2013: 93). Bir toplumun süslemelerinde ve el sanatlarında o toplumun sanata olan duyarlılığını en kesin ve açık bir şekilde görmek mümkündür (Acar, 2011:13). Bu sebeple bütün milletler el sanatlarına büyük önem vermekte ve el sanatlarını geçmişten geleceğe uzanan kültür hazinesi olarak korumaktadırlar. Geçmişe kültürlerin özelliklerini gelecek nesillere aktarmada tarih boyunca yazılı kaynaklar kadar etkili olan el sanatları ürünleri daima iyi bir iletişim aracı görevi görmüştür. Toplumun paylaşma ve imce duygularının gelişmesinde önemli rol oynayan el sanatlarının ekonomik gelişmeden ruh sağlığına, eğitimden sosyalleşmeye kadar olumlu etkileri bulunmaktadır (Onuk, Akpınarlı vd., 2015:436).

El sanatları, bir milletin milli kültürünü simgeleyen ve tanıtan, kuşaktan kuşağa aktararak sürdürülebilir kılınmasında etkin rol oynayan en önemli kültürel taşıyıcılardandır. Sanatlarını temsil eden ürünler, o ülkenin kültürel kimliğinin en canlı ve en anlamlı belgelerinden birini yansıtmaktadır. Türk el sanatlarının kökleri çok eskilere gitmekte ve sosyo-kültürel açıdan önem arz etmektedir. Kültürümüzün gelişmesine, değerlerimizin nesilden nesille aktarılmasına büyük katkı sağlayan el sanatları eserlerini geçmişten günümüze kadar olan tüm süreçlerde Anadolu’nun her bölgesinde görmek mümkündür. Özellikle kültür turizminin yoğun olduğu şehirlerimizde el sanatları işçiliğinin gelişmiş olduğu söylenebilir. İstanbul ve Antalya gibi turizm potansiyeli yüksek olan şehirlerde el sanatları ürünleri genelde al-sat yöntemiyle başka şehirlerden temin edilse de Ürgüp, Kapadokya ve Safranbolu gibi tarihi kentlerimizde el sanatları bulunan yerde yapılarak ziyaretçilerin beğenisine sunulmaktadır.

2. Safranbolu Tarihi Çarşısı ve Geleneksel El Sanatları

Karadeniz Bölgesi Batı Karadeniz Bölümü’nde Karabük iline bağlı bir ilçe olan Safranbolu, Roma öncesi devirlerde adı “Paflagonya” olan Kızılırmak ve Filyos Irmağı arasında kalan bölgede yer almaktadır. Bu bölge tarihi süreçte Hitit, Frigya, Lidya, Pers, Helen, Roma, Bizans, Danişmend, Çobanoğulları, Anadolu Selçuklu, Candaroğulları ve Osmanlı gibi birçok kavim, devlet ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Safranbolu’nun bilinen geçmişi yaklaşık M. Ö. 3000 yıllarına kadar tarihlendirilmiştir (Kalyoncu, 2010:23-24 ; Tunçözgür, 2012:12). Nitekim, Gümüş (Küblüce) Mahallesi ve Konarı Köyü’nde bulunan tümülüsler ile Hacılarobası, Çavuşlar, Kızılcaören ve Ilbarıt kırsallarında bulunan kaya mezarlarından elde edilen bulgular Safranbolu’nun Antikçağ öncesine dek uzanan bir yerleşim sahasını olduğunu, camiye dönüştürülerek “Ulucamii” adını alan Saint Stefano Kilisesi’nin 1872 yılına ait onarım kitabesinde kilisenin 515 yılında inşa edildiğinin yazması da Safranbolu’nun Geç Roma döneminden bu yana sürekli yerleşim yeri olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Safranbolu, çeşitli uygarlıklar arasında el değiştirdiği gibi Türkler ile Bizanslılar ve hatta Türk Beyleri ile Osmanlı arasında da el değiştirmiştir.

Harita 1: Safranbolu Lokasyon Haritası

14. Yüzyılın başlarından itibaren Türklerin hâkimiyetinde olan Safranbolu, 18. Yüzyılda Asya ve Avrupa arasındaki ticaretin önemli bir merkezi haline gelmiştir. Geleneksel kent dokusu, ahşap yığma evleri ve mimarisiyle kentsel sit alanı ilan edilen ender kentlerden biri olan Safranbolu, Türk kentsel tarihinin bozulmamış en iyi örneklerinden biridir (Albayrak, 2013).

Safranbolu, Osmanlı Devleti'nin en güçlü dönemi boyunca ekonomik zenginliğin merkezlerinden biri olmuştur. 18. Yüzyılda Safranbolulu olan Sadrazam İzzet Mehmet Paşa'nın yüzyılın sonlarında kendi adına yaptığı vakfın vakfiyesinin incelenmesiyle iktisadi durum hakkında birçok bilgi edinilmektedir. Vakfiyede geçen ve iktisadi iş bölümünü yansıtan çarşı isimleri ise şunlardır. Temurcular (Demirciler), Semerciler, Boyacılar, Saraçlar (*hayvanların koşu takımlarını yapan kişi*), Atarlar (Çaputcular), Penpeciler (Pamukçular), Kasaplar, Terziler, Sebzeçiler ve Kuyumcular. Bu dokuya Kazdağlıoğlu Mehmet Ağa'nın Köprülü Camii'nin güney eteğinde, bugünkü kunduracılar çarşısında, İzzet Mehmet Paşa'dan 15 yıl kadar önce yaptırdığı 24 adet dükkânı da eklemek gerekmektedir. Vakfiyede geçen bazı dükkân isimleri ise hangi mesleklerin icra edildiği hakkında fikir verecek niteliktedir. Bezirgân (Tacir-Tüccar), Çerçi (*ufak-tefek- eşya satan*), Boyacı, Duhancı (Tütüncü), Kasap, Berber, Kılıççı, Manav, Ekmekçi, Pamukçu, Bozacı, Haffaf (*Kavaf, hazır ayakkabı satıcısı*), Kahvehane, Fırıncı, Salhane (Mezbahane), ve Keçeci Karhanesi (*keçeci atölyesi*). Safranbolu'da iktisadi hayatın işleyişi lonca sistemine göre yürütülmüştür. Her meslek kendi içinde bir birlik oluşturarak örgütlenmiştir. Daha çok eşya işleyicisi durumundaki zanaatkarların oluşturdukları bu birlikler dericiler, demirciler, bakırcılar, yemenciler, semerciler gibi kendi meslek adlarıyla isimlendirilmektedir. Şehrin yerleşme düzeninde de ayrı ayrı sokaklarda yer alarak kendi isimlerini vermişler ve günümüzde de Safranbolu'da aynı isimlerle yer almaktadırlar (Görsel 1). Safranbolu'da imalat faaliyetleri içinde yer alan dokumacılık ise daha çok evlerde yapılmakta, bu sebeple Safranbolu evlerinin çoğunluğunda dokuma tezgâhı bulunmaktaydı. O dönemlerde mutaflık (tuhafiyeye) ve keçecilik de oldukça yaygın olarak yapılmıştır (Kalyoncu, 2010:40-42).

Görsel 1. 20. Yüzyıl başında Safranbolu Çarşısı (Kaynak: Kalyoncu, 2010:48)

20. Yüzyıl başı, Safranbolu’da meslek dallarının çoğaldığı devirdir. O dönemde kayıt altına alınmış meslekler şunlardır; Yemencilik, Kavaflık, Deri Ticareti, Börekçilik, Pastırmacılık, Hallaçlık, Boyacılık, Sobacılık, Mücellitlik (*cilt yapan kişi*), Şekercilik, Manifaturacılık, Mühür Kazıcılığı, Debbağlık (*dericilik*), Kemercilik, Nalbantlık, Kebapçılık, Fırıncılık, Dokumacılık, Urgancılık, Kalaycılık, Bezirhane (*bezir, zeyrek, keten yağı üretimi*), Yapıcılık, Kerestecilik, Keten ve tahin imalatçılığı, Kunduracılık, Saraçlık, Kasaplık, Aşçılık, Katırcılık, Keçecilik, Demircilik, Hattatlık, Helvacılık, Çekicilik (*ağaç işleri, torna işi yapan kişi*) (Tunçözgür, 2012:43).

Cumhuriyetten sonra ortaya çıkan gelişmeler Safranbolu’nun iktisadi yapısını ve bu yapı içerisinde önemli bir hacmi olan el sanatlarını derinden etkilemiştir. İktisadi yapı çökmüş yerine ise yeni yapı kurulamamıştır. Ülke genelinde seri imalatın el emeğine dayalı üretimin yerini alması ile geleneksel ürünlere olan talep azalarak toplumsal gelişmeye bağlı yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Bu durum el sanatlarını olumsuz etkilemiş ve el sanatları ile uğraşan zanaatkarların çirak bulamamaları sebebiyle tabaklık, Keçecilik, çekmecelik, hırhırcılık (*ağaç işleri pencere topları yapan kişi*), mutafık (tuhafiye) o dönem içinde yok olurken semercilik, saraçlık, nalbantlık, dericilik, kunduracılık, bakırcılık ve kalaycılık ise yok olma düzeyine gelmiştir (Acar, 2011:14-15). Gelişen teknoloji ve değişen dünya şartları nedeniyle bu geleneksel el sanatları ürünleri yok olma sürecine girmiş, sonraki nesillere aktarılamama sorunu ortaya çıkmış ve bu durum kültür mirasını olumsuz etkilemesi açısından oldukça önemli bir konu haline gelmiştir (Öztürk, 2005:67-75).

3. Safranbolu El Sanatları ve Ustaları

Geleneksel Türk yerleşimlerinin tipik örneklerinin görüldüğü Safranbolu ve çevresi aynı zamanda geniş bir el sanatları koleksiyonuna sahiptir. Söz konusu el sanatları ve başlıca özellikleri şunlardır;

3.1. Demircilik

İnsanlık tarihinin ilk zamanlarında başlayıp, günümüze kadar uzanan bir geçmişe sahip olan demircilik, dünya üzerinde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Eski zamanlarda 'Demir Çağı' adında bir zaman dilimi olmasından, günümüzde hemen hemen bütün sanayi ve teknolojik işlerde demir kullanılması, demirin insanlık tarihinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu gösterir niteliktedir. Evrensel olarak demir ve demirciliğin her ülke ve toplum için büyük önemi bulunmakla birlikte Türklerin Orta Asya'da başlayan varoluşundan günümüze kadar gelişmesinde büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Türkistan'da, Türklerin tarihin erken dönemlerinde demiri keşfetmeleri ve işlemeleri onları demir işçiliği konusunda ustalaşmalarına vesile kılmıştır. Türkler, demiri bir sanat haline getirmiş ve tüm dünya da demir ustaları olarak anılmışlardır (Dağı ve Çelik, 2020:26,28).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1924 yılında, Safranbolu'da 105 demirci ustası bulunmaktaydı. Sıcak ve soğuk demir işçiliği ile uğraşan bu ustalar, yaptıkları işe göre Çilingirci, Sabancı, Sobacı vb. gibi isimlerle anılmaktaydı (Acar, 2011:35-36). Safranbolu'da 1980'li yılların başına kadar faal şekilde devam eden demircilik bugün meslek adeta bitme noktasına gelmiştir. Safranbolu'nun tarihi dokusunda büyük öneme sahip olan ve hemen her sokakta her yapıda kendini gösteren demircilik sanatına ilgi bugün azalmış olsa da her zaman ihtiyaç duyulan bir sektör olarak kalacaktır (Dağı ve Çelik, 2020:37). Safranbolu'da demircilik geleneğini devam ettiren Hüseyin Şahin ÖZDEMİR (fotoğraf 1) usta ile konu hakkında bir görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede Hüseyin Usta'nın demircilik mesleği ile ilgili aktardığı bilgiler şunlardır;

"1978 yılında Çataklı Muhsin Usta'nın yanında mesleğe başlayan Hüseyin Usta, kaybolmaya yüz tutan meslekler arasında en şanslısının demirciler olduğunu ifade etmektedir. O'na göre insanların demire, demirle ilgili araç - gereçlere gereksinim duyması, ihtiyacının içerik değiştirmesine rağmen halen devam etmesi bu sanat dalının korumasında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca unutulmamalıdır ki demircilik bir peygamber (Hz. Davut) mesleğidir. 8 yıl çırak olarak çalışıp Ahilik Kültürü kapsamında şedid (kuşak) bağlayarak usta olup kendi dükkânını açmaya hak kazanan Hüseyin Usta için demircilikte işin özünü örs, çekiç, mengene ve körük oluşturmaktadır. Bu araçlar demirci ustasının dükkânında mutlaka bulunmalıdır. Safranbolu demir ustalarının eğe dışında örs de dâhil olmak üzere kendi mesleklerinde kullandıkları demir araç-gereçleri dahi kendilerinin yaptıklarını dile getirmektedir. Her sabah 7:30 gibi dükkâna gelir, üç İhlas ve bir Fatihâ okuyarak Besmele ile açardık. Sabah temizliğini yaparak ocağı yakardık. Öküz pulluğu, at nahlı, soba, balta, nacak, kürek, kerpeten, kışkaç, pergel, satır, bıçak, çan, kapı anahtarı, kapı tokmağı, kapı üstü ferforje, kepenk, pencere korkuluğu gibi pek çok malzeme yapardık. Zaman içerisinde sanayi ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte demir ürünlerinin seri üretime alınması ile birlikte mesleğe duyulan ilginin azaldığını, bu sebeple demirci ustasının bir elin parmakları kadar kaldığını ifade etmektedir. Günümüzde Safranbolu'da bulunan demirci ustaları ise Mustafa Kazım ALPARSLAN, Muhsin ÜNAL, Kazım MADENOĞLU ve Hüseyin Şahin ÖZDEMİR (kendisi) olduğunu söylemektedir."

Hüseyin Usta ile yapılan görüşme dikkate alındığında; Çin kaynaklı ithalata bağlı olarak üretimin çok azalmasından, elde edilen gelirin artık aile geçimi sağlamaya yetmemesinden, eskiden 100'ü aşan dükkân sayısının bugün birkaç taneye düşmesinden, çırak bulunamamasından, açık dükkânlardaki ustaların da yaş ortalamasının yüksek olması nedeni ile mesleğin kaybolmasından ustanın yakınmakta olduğu tespit edilmektedir.

3.2. Bakır İşlemeciliği

Bakırın insanlık tarihinde kullanılması çok eski çağlarda başlamıştır. Nitekim insanoğlunun keşfettiği ve kullanıma başladığı ilk maden bakırdır. Taş devrinin sonundan itibaren bakır madeni, o dönem insanları tarafından süs eşyası, silah ve ilkel aletler yapımında kullanılmıştır. Günümüzde hemen her sanayi türünde yararlanılan bir hammadde durumundadır. Uygarlık ilerledikçe bakıra olan ihtiyaç daha da artmıştır. Bakıra olan devamlı talep artışı endüstrileşmedeki gelişmelerle orantılıdır. Bugün elektrik ve elektronik sanayiden inşaat sanayisine, ulaşım sanayisinden askeri sanayiye vb. pek çok sanayi alanında ana malzeme olarak kullanılmaktadır (<https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/bakir>).

Safranbolu'da baba mesleği bakır işlemeciliğini sürdüren Mehmet Kemal ÖZDAL (fotoğraf 2) usta ile konu hakkında görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede Mehmet Usta'nın bakır işlemeciliği ile ilgili aktardığı bilgiler şunlardır;

“1983 yılı Gaziantep doğumlu olan genç usta, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait motiflerle mutfak malzemelerini süslemektedir. 40’ı aşkın motif kullandığını ifade eden usta, bakırın kullanım alanlarının çok geniş olduğunu söylemektedir. Pirinç ve gümüş başta olmak üzere her tür metallerin üzerine bakır işlemciliği yapan usta, bakır eşyaların süs eşyası olarak turistler tarafından büyük ilgi gördüğünü dile getirmektedir. Mehmet Ustaya göre unutulmaya yüz tutmuş zanaatlardan olan bakır işlemciliği ve bakır ustaları Anadolu’da az sayıda da olsa da devam etmektedir. Bakırcılık mesleğinin durumu önceki yıllara göre kıyaslanamaz hale geldi. Unutulmaya yüz tuttu. Çalıştıracak çırak bulamıyoruz artık. 50 yıl önce bakırdan yapılmış ürünler mutfak eşyası olarak kullanılırdı, şimdi ise sadece turistik bir eşya olarak kullanılıyor. Bakırcılık geçmişte öyle rağbet görüyordu ki bir kalfanın haftalığı memurun neredeyse 1 aylık maaşına denk geliyordu. Eskiden sadece tepsilerin üzerine yapılan kabartma için 12 kişi çalışıyorduk. Mağazalar bunları yurt dışına gönderiyordu. 90’lardan sonra bakırcılık bitmeye başladı. Çelik, alüminyum, cam, porselen çıktı, bakır rafa kalktı. Eskiden bakır kullananların sayısı çok fazlaydı, şimdi işi bilen bakır kullanıyor. Bakır tencerede pişen yemeğin verdiği lezzeti diğer materyaller veremez. Bakırın özelliği; ısındığı zaman her tarafı birden ısınır. Özellikle Türk kahvesinin tadı bakır cezvede bambaşka olur. Şimdi bu eşyaların yerine seramik, porselen gibi alternatifler çıktı. Bakıra şekil veren dövmeciler yok artık. Makineler yüzlerce üretim yapıyor ama el işçiliğinin yerini tutmaz. Turistler hala bizi tercih ediyor.”

Bugün bakırcılıkta yapılan eşyaların çoğunlukla hediyeelik eşya ya da süs eşyası olarak yapıldığı görülmektedir. Bu durum bakır mutfak eşyalarına olan ilginin azalmasına bağlı olarak üretimin kısıtlı alanlarda gerçekleştirilmesine, elde edilen gelirin azalmasına, mesleğe yönelik ilginin düşmesine ve mesleğin yok olmasına neden olmaktadır.

3.3. Kalaycılık

Bakır kapların kalaylanmasını ifade eden kalaycılık, bakırcılığa bağlı olarak varlığını sürdüren bir yan uğraştır. Kalay, yumuşak olması sebebi ile haddelenebilir (*tel levha haline getirilebilir*) gümüş beyazlığında metalik bir elementtir (Acar, 2011:43).

Safranbolu’da kalaycılık mesleğini devam ettiren Hüsnü AVUÇ Usta (fotoğraf 3) ile konu hakkında bir görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede Hüsnü Usta’nın kalaycılık ile ilgili aktardığı bilgiler şunlardır;

“Safranbolu’da kalaycılık mesleği, son temsilcileri Hüsnü AVUÇ (kendisi) ve Dursun ÇAVDAR isimli 2 usta tarafından ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. 1949 doğumlu olan Hüsnü AVUÇ, askerlikten sonra bu mesleğe başlamış ve 46 yıldır mesleğini sürdürmektedir. Kalaycılığın tarihe karışan zanaatlardan biri olmasının üzüntüsünü yaşayan Hüsnü Usta için mesleği, sadece turistlerin ilgisini çekmektedir. İş geldikçe kalay yapan usta, mesleklerinde çırak ve kalfanın olmamasından yakınsa da işini özveri ile yapmaya devam etmektedir.”

3.4. Dericilik

Deri, insanoğlunun ilkçağlardan bu yana ağaç ve taşla birlikte kullandığı araçlardan biridir. Hayvanların derilerini yüzerek bir takım işlemlerden geçirip insanların kullanabileceği hale getirilmesi olarak tanımlanan dericilik, insanoğlunun bildiği en eski sanatlardan biri olarak kabul edilmektedir (Kızılkaya, 1996:4). İnsanlar barınma, yeme-içme, örtünme, güvenlik gibi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tarihin ilk çağlarından itibaren doğanın sunduğu olanaklardan yararlanmışlardır. Bu doğrultuda insanlar örtünme ve soğuktan korunma gibi temel gereksinimlerini gidermek amacı ile hayvan postlarını deri haline getirebilmek için ilkel yöntemler kullanmışlar ve bu durum zaman içerisinde dericiliğin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Deniz ve İrken, 2020:1529). Türkler, Orta Asya’da hayvancılığın ön planda olduğu konar-göçer bir yaşam sürdürdüğünden dolayı hayvancılığa dayalı dericilik kültürü bireysel ve toplumsal yaşamda büyük öneme sahip olmuştur. Orta Asya’da hüküm sürmüş Uygur ve Köktürk gibi Türk devletlerine ait kurganlarda deriden yapılmış eşyaların bulunması, Türklerin deriye verdiği önemi ortaya koymaktadır Çok eski geçmişe sahip olan dericilik mesleği üzerine özellikle Osmanlı döneminde pek çok çalışma yapılmıştır. “Sahtiyan” adı verilen ve tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış keçi derisini ifade eden kırmızı renkli keçi derisi, ilk kez Türkler tarafından işlenmiş ve birçok ülkede “Türk Derisi” olarak bilinmektedir (Yılmaz, 1990:309). En eski meslek grupları arasında yer alan debbağlık çeşitli disiplinlere kaynaklık etmiş ve araştırmalara konu olmuştur. Dericilik mesleğinde çok sayıda terim kullanılmaktadır. Büyükbaş ya da küçükbaş hayvanların postlarının bakterilerden korunması, bozulmasının engellenmesi, ısı ve neme dayanıklı hale getirilmesi amacı ile yaş ya da tuzlanarak (salamura ederek) çeşitli süreçlerle işlenmesine tabaklama, bu işlemin yapılarak ham derinin bitmiş deriye dönüştürüldüğü yerlere ise "tabakhane" adı verilir. Debbağlık (debagat), dericilik anlamına gelirken; bu mesleği icra edenler ise “Debbağ (Tabak, Deriyi İşleyen)” olarak ifade edilir. Debbağ kelimesi zamanla "Dabak" olmuş, deri işlenen yerlere ise önce "Dabakhane (Debbağhane, Debbagistan)” ve süreç içerisinde "Tabakhane" adı verilmiştir (Deniz ve İrken, 2020:1529).

Dericiliğin Safranbolu’da ne zaman başladığı bilinmemektedir. Tabakhane, Safranbolu’nun doğal yapısını bozmaması, tabaklama yaparken su kaynağına yakın olması, atık suyun dışarı rahatlıkla atılabilmesi, görünüm ve pis kokunun şehri etkilememesi açısından imalatın sadece tabakhane gerçeştirilmesi, dericiliğe verilen hassas önemi göstermektedir. 17. Yüzyıldan beri Safranbolu’da dericilik önemli iş koludur ve dericiliğe bağlı zanaat kollarının tarihi Safranbolu çarşısında gelişmiş olduğu görülmektedir (Kalyoncu, 2010:41).

Safranbolu’da deri imalat yerini ayakta tutmaya çalışan İsmail SARITUNÇ (fotoğraf 4) ile konu hakkında bir görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede İsmail Usta’nın dericilik ile ilgili aktardığı bilgiler şunlardır;

“1970 yılında Safranbolu’da doğan usta bu mesleği babasından öğrendiğini ve ilkökul yaşlarından itibaren 1999 yılına kadar yaklaşık 29 yıl boyunca aralıksız deri imalatıyla uğraştığını belirtmektedir. 1999 yılında tabakhane kapatıldığını ve günümüzde tabakhane binasının Sarıtunç Müzesi olarak hizmet verdiğini söyleyen usta, 20. Yüzyılda Eflani’de en iyi cins hayvanların yetiştirildiğini ve Safranbolu’da toplanan en iyi derilerinin bu tabakhane işlendiğini söylemektedir. El sanatları düzeyinde üretim yapan ve usta-çırak-kalfa ilişkileri içinde yetişen çalışanlar sayesinde tabakhane işlenen bu deriler ülkenin hemen her yerine satılmaktaymış. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş bu mesleğin bittiğini, usta-çırak ilişkilerine gereksinim duyulan diğer meslekler gibi önemini yitirerek kaybolduğunu anlatmaktadır. Son dönemde Sarıtunç Müzesi’nde deri üzerine hediyelik eşyalar satan usta, gelen yerli ve yabancı turistlere bu tabakhane gezdirmekte ve tabakhane bölgesinin tarihi hakkında bilgi vermektedir.”

İsmail Usta, dericiliğin Safranbolu ve açısından önemini şu şekilde ifade etmektedir;

“Ben de bu işte ustalaştıktan sonra süreç içerisinde 3 eleman yetiştirdim. Yetiştirdiğim elemanlar, Safranbolu’da tabakhanelerin kapanmasından sonra dericilik faaliyetinin sürdürüldüğü bir başka şehir olan Gerede’ye giderek orada işlerine devam ettiler. Hatta yetiştirdiğim elemanlardan bu işi yaparak emekli olanlar bile oldu. 20. yüzyıl başında 300’e yakın tabakhane bulunduğu bu bölge, Selçukludan itibaren Osmanlı döneminde ve Kurtuluş Savaşı’mız yıllarında askerlerimizin kılık-kıyafet ve teçhizat ihtiyacının karşılandığı önemli merkezlerdendir (Bkz. Foto 2). Selçuklu döneminde ordunun ihtiyaç duyduğu deri üretimi Diyarbakır ve Safranbolu’da yapılırken, Osmanlı döneminde ise 5 vilayete çıkartılmıştır. Safranbolu bunlara dahil iken Diyarbakır o dönemde yokmuş. Bu bölgeler askeri stratejik öneme sahip olduğu için de gizli tutulmuş. Bu doğrultuda Safranbolu’da safran bitkisi öne çıkartılıp ‘şehrin geçim kaynağı kıymetli bir bitki olan safran bitkisindenmiş’ algısı uyandırılarak işin iç yüzünde bu tabakhanelerde üretilen derilerimizle askerlerimize sağlanan destek gizlenmiştir. Safranbolu evlerinin imarında da bu tabakhanelerden çıkan atık maddelerin kullanılması, evlerimizin yüzlerce yıl bu kadar sapsağlam kalmasına da vesile olmuştur.”

Safranbolu’da tabakhaneler ve dericilik önde gelen üretim merkezlerinden ve el sanatlarındandır. Sanayileşmeden etkilenen Safranbolu tabakhaneleri de Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak sayıca azalmıştır. Günümüzde Safranbolu’da her ne kadar aktif çalışan bir tabakhane olmasa da dericilik müzesi işletmecisi olan İsmail SARITUNÇ beyefendi en azından bu zanaatın zamanında nasıl yapıldığını bizlere tanıtmaktadır (Deniz ve İrken, 2020:1535).

3.5. Yemencilik (Köşkerlik)

Deri ve deri ürünleri tüm dünyada ilgi görmüş ve Anadolu topraklarına kadar yayılmıştır. Türk kültüründe yerini alan deri ve deri ürünlerinin tarihi bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Safranbolu yöresi de deri imalatı ve yemeni yapımı ile bu meslekte adını duyurmuştur. Yemeni siyah, sarı ya da kırmızı renkli sahtiyandan (tabaklanarak cilâlanmış ve boyanmış deri) yapılan, taban kısmı kösele, üstü deri ve yan kısımlarından dikilerek oluşturulan bir ayakkabı çeşididir. Geleneksel Türk El sanatları mesleğinden biri olan Yemeninin ilk defa Yemen’de bir kişi tarafından üretildiği ve bu nedenle “Yemen-i Ekber” ismini aldığı bilinmektedir. Yemencilere “köşker” ve yemeni yapımı ile uğraşan ustalara ise “köşker ustası” denilmektedir. Farsça bir kelime olan Köşker “keşfer” kelimesinden gelmiş olup ‘ayakkabı ustası’ anlamına gelmektedir. Anadolu Topraklarına kadar yayılan yemeni yapımı zaman içerisinde ülkemizde birçok illere yayılmaktadır (Topbaş, 1991:13; Özen, 1982:19; Doğan ve Kaya, 1999:82).

Safranbolu’da Yemencilik mesleğinin son temsilcisi olan Erhan BAŞKAYA (fotoğraf 5) ile Yemeni yapımı hakkında bir görüşme yapılmıştır. Yapılan bu görüşmede ifade edilen bilgiler şunlardır;

“Safranbolu’da yemencilik mesleğini devam ettiren 1967 doğumlu Erhan Usta, bu sanatın son temsilcisidir. 39 yıldır yemencilik mesleğini yapan usta, ilköğrenimini tamamladıktan sonra 1980-1985 yılları arasında çıraklığını tamamlamıştır. Mesleğini severek ve özveri ile yapan Erhan Usta, kaliteli yemeni için tabanın manda derisinden, üst kısmının büyükbaş hayvan derisinden, astarın keçi derisinden ve yandaki

dikişlerin ise el emeği şeklinde yapıldığını ifade etmektedir. Bu yüzden yemenici ustalarının parmaklarının nasırlı olduğunu dile getirmektedir. Yıllar öncesinde Safranbolu’da yemeniciliğin merkezinin “Arasta Çarşısı” olduğunu anlatmaktadır. Kadınların Arasta Çarşısı’na girmediğini, bir kadının yemeni alacaksa babası, kocası ya da oğlu tarafından alınarak eve götürüldüğünü belirtmektedir. Kadın yemeniyi kendi ayağına alacaksa çarşının dışında bekler, çıraklar yemenileri götürüp gösteriler, beğenirse satılırdı. Zamanla arasta çarşısına kadınlar da girmeye başlamıştır. Erhan Usta’ya göre yemenicilik mesleğinin unutulmaya başlamasının en önemli sebepleri yemeni yapımının çok zahmetli olması ve şimdiki gençlerin bu sanata ilgi duymamasıdır. Türkiye’de Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis ve Safranbolu yöresinde az da olsa yemenicilik zanaatı devam ettirilmektedir.”

3.6. Baston Yapımı

Anadolu’nun kültürel geçmişi kapsamında tarihi çok eskilere dayanan baston yapımı, ince bir işçilikle gerçekleştirilmektedir. Değişik kültürlerde asaletle, otoriteyle, bilgelle ve zarafetle ilişkilendirilen baston (asa) kullanımı, Türk gelenek ve görenekleri içerisinde yerini almaktadır (<http://www.turkiyeninustalari.org/tr/sanat-dallari/baston>).

Geleneksel el sanatları arasında el yapımı olan bastonlara yerli ve yabancı turistlerin ilgi göstermesi ve Safranbolu’nun sahip olduğu, zanaatkarlarımızın özveriyle çalışıp ortaya koydukları bu ürünler el sanatlarının Safranbolu’nun tarihi ve kültürel amacını ortaya koymaktadır. Safranbolu’da baston yapımı ile uğraşan Ahmet YAPICI ve Ali YAPICI (Baba-Oğul) (fotoğraf 6) ile konu hakkında görüşme yapılmıştır. Yapılan bu görüşmede Ahmet Usta’nın yaptığı zanaat ile ilgili aktardığı bilgiler şunlardır.

“1957 yılı Bartın (Ulus) doğumlu olan Ahmet YAPICI, 1983 yılına kadar memur olarak çalışmıştır. Çocukluk yıllarından beri ahşap süsleme sanatına ilgi duymuş ve amatör olarak çeşitli ürünler yapmıştır.1983 yılında memurluktan istifa ederek çok sevdiği ahşap işlemeciliği işine başlamıştır. O yıllarda Safranbolu’da küçük bir dükkân açarak çeşitli ahşap oyuncaklar, Safranbolu ev maketleri ve baston yaparak mesleğine devam etmiştir. Geçmiş yıllarda daha yoğun çalışan Ahmet Usta, günümüzde ayda yaklaşık 500 adet baston yapmaktadır. Genellikle el işçiliği ile yaptığı bastonlarda testere, torna, eğe, zımpara, fırça gibi alet ve makineler kullanılmaktadır. El emeği en kaliteli bastonların hammaddesinin kızılçık ağacı olduğunu, kayın, dişbudak, meşe, kestane, ceviz, acı elma gibi sert ağaçlarında tercih edilebileceğini söylemektedir. Ahmet Usta’ya göre kızılçık ağacının işlenebilirliğinin kolay ve dış etkilere dayanıklı olması, her çeşit desenin pürüzsüz şekilde çizilebilmesi ve iç renginin beyaz olması baston yapımında sıkça kullanılmasının sebeplerini oluşturmaktadır. Sanatını oğluna da öğreten usta, 1993 yılından beri oğlu Ali YAPICI ile birlikte çalışmaktadır. Safranbolu Karıt Sanayi sitesinde küçük bir atölyesi bulunan Ahmet Usta, burada ürettiği baston ve ahşap hediyelik eşyaları, Safranbolu Eski Çarşı’da bulunan dükkânında sergileyip satmaktadır. Bu işi yapmanın olduğunu, kabiliyet istediğini ve yapılan işten zevk alınması gerektiğini ifade eden usta, hediyelik eşyaların ve baston yapımının günümüzde lazer uçlu makineler ile yapıldığından dolayı bastonculuğun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini söylemektedir.”

Sonuç ve Öneriler

Karabük ili Safranbolu ilçesinde sürdürülen ve yok olma noktasına gelmiş geleneksel el sanatlarını konu edinen bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şunlardır;

* Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bireysel ya da toplumsal ölçekte ekonomik yaşama yansımaları göz önüne alındığında bir taraftan moda kavramının küreselleşmesi diğer taraftan bireylerin üretim ve tüketim tercihlerinin değişmesi, geleneksel el sanatlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca teknolojik gelişmeler ve artan nüfus ile birlikte değişik meslek gruplarının ortaya çıkması bir yandan üretim miktarını ve ürün çeşitliliğini artırırken diğer yandan üretim maliyetini düşürmekte, bu durum birim satış fiyatının da düşmesine sebep olmaktadır. Sonuç itibari ile emek ve sabır gerektiren geleneksel el sanatları ürünlerinin, teknolojik ürünleri ile rekabeti zorlaşmıştır.

* Safranbolu’da, 18. Yüzyıla ait Sadrazam İzzet Mehmet Paşa Vakfı Vakfıyesi’nde çok sayıda el sanatlarından ve onlara ait dükkânın varlığından söz edilirken bu durum zamanla değişmiş ve özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirtilen nedenlerden dolayı el sanatları ve dükkân sayısında azalma başlamıştır. Bugün Safranbolu’da yaşatılmaya çalışılan el sanatları Arasta Çarşısı ve çevresindeki dükkânlarda icra edilmektedir.

* Safranbolu’da emek ve sabır gerektiren el sanatları, talep olmayışı ve usta-çırak eğitimi kapsamında gençlerin pek ilgi göstermeyişi gibi sebeplerden dolayı günümüzde terk edilmiş durumda ve yok olmaya yüz tutmaktadır.

* Safranbolu'da günümüzde de geçerliliğini devam eden ve kültürel birer unsur olmalarının yanında ekonomik açıdan da gelir getirmeye devam eden demircilik, bakırcılık, kalaycılık, debbağlık, yemenicilik ve bastonculuğun varlığını sürdürmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Her ne kadar söz konusu meslekler devamlılığını sürdürüyor görünse de genç neslin bu tarz geleneksel mesleklere yönelmemesi, bu meslekler için gelecekte sürdürülebilirlik sorunu ile karşı karşıya kalmasına neden olabilecektir.

* Çalışmada belirtilen mesleklerin çoğunluğunda mesleği icra eden kişi sayısı ya tek ya da yaşı fazla birkaç kişiden oluşmaktadır. Buna ilaveten söz konusu meslekleri yapanlarda yetiştirilmek amacıyla bir elemanın (çırağın) olmaması, ustaların mesleği bırakması ile birlikte yok olma riski taşımaktadır.

Karabük ili Safranbolu ilçesinde sürdürülen ve yok olma noktasına gelmiş geleneksel el sanatlarını konu edinen bu çalışmada sunulan öneriler şunlardır;

* Küreselleşmenin de etkisiyle birbirine tıpa tıp benzeyen şehirlerin ve kültürlerin ortaya çıkması, geçmişten günümüze varlığını devam ettirebilmiş somut ve somut olmayan kültürel unsurların korunması zorunluluğunu da getirmiştir. Küreselleşen şehirlerin yanında geçmişini de korumayı başarabilmiş yerleşmeler, farklı özellikleri ile birer cazibe noktası olarak turizm merkezleri haline gelmeyi başarmışlardır. Turizmin bir bölgenin ekonomisine yaptığı katkı elbette ki önemli bir artı faktördür ancak asıl önemli olan kültürel unsurların korunarak gelecek nesillere de güvenle devamlılığını sağlamaktır (Arslan, vd.:2017:237). Bu mesleklerin kaybolmaması, korunması ve geleceğe aktarılmasında yerel yönetimlere, ilgili kurum ve kuruluşlara, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. "Bir Usta Bin Usta" gibi projelerin Safranbolu'da da yapılması sağlanarak, genç kuşaklarla ustaların bir araya getirilmesi sağlanmalıdır. Böylece hem kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerin kaybolmaması sağlanmış hem de genç kuşakların bu mesleklere ilgisi artırılmış olacaktır.

* Kültürel miras kapsamında genelde geleneksel el sanatlarımızın korunması, tanıtımı ve pazarlanması konusunda ilgili tüm paydaşlar yönetim duygusu ile harekete etmelidir.

* Konu ile ilgili dernekler kurulmalı, kurslar açılarak ve atölyeler kurularak çırağların ve ustaların yetiştirilmesine imkân sağlanmalı, pazarlar açılmalı, festival ve fuarlar düzenlenmeli, mesleklerini sürdüren ustalar ödüllendirilmeli, ürünlerin pazarlamasında poşetleme - teşhir - etiketleme - kimlik kartı kullanımı gibi hususlara dikkat edilerek ürünün güvenilirliği artırılmalı, üst düzey yöneticilerin yabancı konuklara el sanatları ile ilgili hediyeler verilmesi sağlanmalı, tanıtıcı broşürler ve videolar hazırlanmalı, tur operatörleri ve tur rehberleri bu konuda bilgilendirilmelidir.

* Aynı zamanda turistik hediyelik eşya tasarımlarında el sanatı üretimi yapmakta olan ustalarla iş birliğine gidilerek geleneksel el sanatları ürünlerinin (deri çanta, deri cüzdan, deri kemer, deri ayakkabı, deri kıyafet, deri süs eşyası, deri takılar, deri saklama kabı gibi) günümüz modası ile uyumlu şekilde ele alınarak alıcılar için daha çekici hale getirilmesi sağlanmalıdır. Bu doğrultuda ürün kalitesinin istenilen seviyede tutulması sağlanarak ustaların ürünleri kendi değerlerine göre pazarlamak için uygun ortam koşullarının hazırlanması sağlanmalıdır.

* En önemli sorunların başında gelen çırağ sorununu çözmek amacı ile geleneksel el sanatlarını sürdüren ustalar ile ilgili kurumlar bir araya gelerek gerekli sayıda çırağ belirlendikten sonra eğitim merkezleri tarafından iş garantili kurslar düzenlenmelidir. Bu kursları başarıyla tamamlayan kursiyerler, en azından asgari ücretle hemen bir işe başlayabilmelidir (Orhan, vd: 2016:50).

* Çırağ sorunun çözümü konusunda Karabük Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokulları ile protokol imzalanarak mevcut el sanatları ile ilgili bölümler açılmalı, öğrenciler yetiştirilmeli ve ustaların yanında staj yapmaları sağlanmalıdır.

* Safranbolu merkezde ve Tarihi Çarşı bölgesinde meydanlara ve kavşaklara mevcut geleneksel el sanatlarını tanıtıcı reklam panoları bulundurulmalı, herkesin dikkatini çekecek büyüklükte heykelleri ya da benzeri görselleri (at nalı, semer, yemeni, bakır malzemeler, vb.) inşa edilerek sergilenmeli, böylece farkındalık yaratmalıdır.

* Turizm ve Kültürel Coğrafya, geliştirdikleri ve geliştirecekleri ilkeler ve politikalar doğrultusunda kültürel çeşitliliğin ve özgünlüğün korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik disiplinlerdir. Bu kapsamda geleneksel el sanatlarına ait unsurların (hediyelik eşyaların) turizm ürünü olarak tanıtılması ve pazarlanmasında önemli rol oynayabilirler. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Valilikler, Kaymakamlıklar, Belediyeler, AB ve UNESCO gibi kurumlar ile bağlantı kurularak korunma konusunda ulusal-uluslararası ölçekli koruma statüleri değerlendirilmeli, yapılacaklar tespit edilerek gerekli önlemler alınmalıdır.

* Geleneksel el sanatlarının hızla yok olmaya başladığı bugün bu zanaatları yaşatmaya çalışan ustaların tespit edilerek kendileri ile görüşülmesi, aktardıkları bilgilerin yazılı ve sesli olarak kayıt altına alınması, kültürel miras unsurlarımızın unutulmaması, yeni nesillere aktarılması, korunması ve böylece sürdürülebilir kılınmaları açısından mutlak önem taşımaktadır.

Çalışmada adı geçen ustalarımız başta olmak üzere tüm geleneksel el sanatları ustalarımıza teşekkür ediyor, minnet duyuyoruz.

Kaynakça

- Acar, M., (2011). Karabük Safranbolu El sanatları. Anıt Matbaa, Ankara.
- Albayrak, A., (2013). Alternatif Turizm. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Arslan, F., Çağlar, İ. M. ve Gürbıyık, C., (2017). Kültürel Miras Kapsamında Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Meslekler: Turgutlu Örneği. *Studies Of The Ottoman Domain*, 7(13): 211-247.
- Dağı, F. ve Çelik, Ö., (2020). Safranbolu'da Meslek Folkloru Bağlamında Demircilik. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 26-38.
- Deniz, T ve İrken, V., (2020). Safranbolu'da Dericiliğin Günümüzde Kalıntısı: Tabakhane Müzesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 1527-15389.
- Diker, O. ve Deniz, T., (2017). Coğrafya ve Tarih Perspektifinden Somut Kültürel Miras ve Türkiye. Ankara: Pegem A.
- Dilmaç, O. (2013). Erzurum'da Kaybolmaya Başlayan Yöresel El Sanatları. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6(11), 93-101.
- Doğan, M. ve Kaya, Ş., (1999). Gaziantep Ev ve El Sanatları Kitabı. Gaziantep İl Turizm Müdürlüğü Yayınevi, Gaziantep.
- Kalyoncu, H., (2010), “*Tarih İçinde Safranbolu*” Safranbolu Belediyesi Kültür Hizmeti, İstanbul.
- Kızılkaya, T. H., (1996). Deri Giyim Sanayi İşletmelerinde Üretim Planlaması Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Onuk, Akpınarlı, Ortaç, Ayda, Küçükömerler ve Köklü, (2005). “Ankara İli El Sanatları ve Beslenme Kültürü”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, s: 436.
- Orhan, Fatih vd. (2016). An Example of the Copper Production Area in Anatolia: Coppersmith in Erzincan (Turkey) and Importance of the Production Branch as the Cultural Heritage Value
- Onuk, T., (2002), “Geçmişten Günümüze Türk El Sanatları”, *Türkler*, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 416-419.
- Özen, K., (1982). “Divriği İlçesinde Köşker Esnafı”, *Türk Folkloru*,4/37-38:19-21.
- Özgüven, G. ve Yavuz, C. (2006). El Sanatları Ürünlerinin Bulunduğu Yöreye Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Katkıları (Ordu İli Örneği). Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu, Çanakkale. 167-183.
- Öztürk, İ., (2005). Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler). *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 7:67-75.
- Özcüre, G., ve Yavuz, C., (2006). El Sanatları Ürünlerinin Bulunduğu Yöreye Sosyo-Ekonomik Etkileri Ve Katkıları (Ordu İli Örneği). Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu, Çanakkale. 167-183.
- Sarıoğlu, H., (2005). El sanatlarını milli değer olarak algılamak. *Milli Folklor Dergisi*, 66:72-74.
- Skounti, A., (2011). The Lost Ring: Unesco's World Heritage and Intangible Cultural Heritage, *Milli Folklor Dergisi*, 23(89):28-40.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğü, İllere Göre Geleneksel El Sanatlarımız, 2012: 6.
- Topbaş, A., (1991). “Afyonkarahisar Yemenciliği” II. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri Zafer Matbaası, Afyonkarahisar.
- Tunçözgür, Ü. (2012). “*Dünden Bugüne Safranbolu*”, Safranbolu Belediyesi Kültür Yayınları, Safranbolu.
- Yılmaz, B., (1990). Dünyada Deri Sanayinin Geleceği ve Deri Mamulleri, Ankara.

İnternet Kaynakçası

<https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/bakir>

(Erişim Tarihi: 07.04.2020).

<http://www.turkiyeninustalari.org/tr/sanat-dallari/baston>

(Erişim Tarihi: 04.02.2020).

<http://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsan%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi>

(Erişim Tarihi: 08.05.2020).

EKLER

1: Safranbolu demirci ustası Hüseyin Şahin ÖZDEMİR demirci dükkânı

2: Safranbolu bakır işlemeciliği ustası Mehmet Kemal ÖZDAL'ın bakır işlemeciliği

3: Safranbolu kalaycı ustası Hüsnü AVUÇ'un kalaycı dükkânı

4: Safranbolu derici ustası İsmail SARITUNÇ ve deri işçiliğinden yapılan ürünler

5: Safranbolu yemenici ustası Erhan BAŞKAYA'nın yemeni atölyesi ve usta ile yapılan görüşme

6: Safranbolu el yapımı baston atölyesi ve baston yapımı ustaları Ahmet YAPICI ve Ali YAPICI

Atıf/Citation

Güner, B., (2020), Türkiye'deki Deprem Hasarlarına Dönemsel Bir Yaklaşım; 3 Dönem 3 Deprem. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 139-152

TÜRKİYE'DEKİ DEPREM HASARLARINA DÖNEMSEL BİR YAKLAŞIM; 3 DÖNEM 3 DEPREM

A Periodical Approach to Earthquake Damages in Turkey; 3 Periods, 3 Earthquakes

Dr. Öğr. Üyesi Bülent GÜNER*

Öz

Ülkemizde 1950'lerden itibaren yoğunluk kazanan kırdan kente göç, sonraki dönemlerde de milyonlarca insanın katılımıyla hızlanarak sürmüştür. Bu göç akımı; kentlerde hızlı, yaygın ve denetimsiz bir yapılaşmaya yol açmıştır. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren dikkat çekici artış kaydeden kentsel yapılaşmayla, 1990'larda yüzbinlerce yeni bina ve milyonlarca konut ortaya çıkmıştır. Yoğun yapılaşma sürecinde teknik hatalar, ihmal, denetim eksikliği ve yasal boşluklar gibi çok çeşitli nedenlerle "yapı kalitesi" zaman zaman ikinci plana itilmiştir. Bu şartlar altında, yapı güvenliği bakımından birbirinden farklı üç yapılaşma dönemi ortaya çıkmıştır. Bu dönemler 1990 öncesi, 1990-2000 dönemi ve 2000 sonrasıdır. 1990-2000 dönemi, diğer dönemlere nazaran, yapı güvenliği açısından daha sorunlu bir dönemdir. 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi, 23 Ekim 2011 Van Depremi ve 24 Ocak 2020 Elazığ Depremi'ne ilişkin çeşitli veriler, bu dönemsel yaklaşımı doğrulamaktadır. Bu verilere göre binaların yapım dönemiyle, deprem hasar riski arasında dikkat çekici bir ilişki bulunmaktadır. 2012 yılından bu yana, kentsel dönüşüm uygulamalarıyla riskli yapıları dönüştürme çalışmaları sürse de, bu yapılar hâlâ milyonlarca konut olarak ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Yapılaşma, Marmara Depremi, Van Depremi, Elazığ Depremi

Abstract

Rural-to-urban migration that has gained intensity as from the 1950s in our country continues at speed by the participation of millions of people. This migration trend has caused rapid, widespread, and unsupervised settlement in cities. Urban housing that significantly increased as from the second half of the 1980s created hundred of thousands of new buildings and millions of houses in the 1990s. Building quality has been pushed into the background by a large variety of reasons such as technical failures, omission, lack of control, and legal holes during the intense housing process. 3 different housing periods in terms of building safety emerged under these circumstances. Related periods are pre-1990 period, 1990-2000 period, and post-2000 period. The 1990-2000 period is a more problematic period in terms of building safety compared to other periods. Several data related to the 17 August 1999 Marmara Earthquake, 23 October 2011 Van Earthquake and 24 January 2020 Elazığ Earthquake confirm this periodical approach. For those data, there is a remarkable relationship between earthquake loss risk and construction period of buildings. Much as the efforts for transforming risky buildings by urban transformation applications have continued from 2012, related buildings are expressed as millions of houses.

Keywords: Migration, Housing, Marmara Earthquake, Van Earthquake, Elazığ Earthquake

* Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, bguner@munzur.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1893-7216

1. Giriş

Alp orojenik dağ kuşağında yer alan Türkiye, aktif tektoniğiyle, deprem sıklığı ve hasar riski yüksek ülkelerden biridir. Ülkemizde, periyodik olarak büyük depremler üreten başta Doğu Anadolu ve Kuzey Anadolu fayları olmak üzere iki ana fay zonu ile çok sayıda yerel fay bulunmaktadır. Türkiye arazilerinin % 42’si birinci dereceden, % 24’ü ikinci dereceden ve % 18’i ise üçüncü dereceden deprem bölgesi içinde yer almaktadır (Sönmez, 2011, s: 11). Ayrıca nüfusumuzun % 71’i 1. ve 2. derecede deprem bölgelerinde yaşamaktadır (Türkoğlu, 2001, s: 135). Nitekim Türkiye, tarihte pek çok yıkıcı depremle karşılaşmış, büyük can ve mal kayıpları yaşamıştır.

Ülkemizde 1900–2000 yılları arasında, magnitüdü 4’ten büyük 7000 civarında deprem olmuştur (Türkoğlu, 2001, s: 134). 20. yy’da yaşanan depremlerin 152’si, yıkıcı sonuçlara yol açan büyük depremlerdir. Bu depremlerde yaklaşık 92.000 can kaybı ve 550.000 ağır hasarlı yapı meydana gelmiştir. Ülkemizin 20. yy’da yaşadığı, büyük can ve mal kayıplarına neden olan en büyük iki deprem; M7.2 büyüklüğündeki 1939 Erzincan depremi ile M7.4 büyüklüğündeki 1999 Marmara depremidir. Erzincan depreminde 32 bin 962 can kaybı olmuş ve 116 bin 720 bina ağır hasar görmüştür. Marmara depreminde ise 17 bin 408 yurttaşımız yaşamını yitirmiş, 112 bin 724’ü yıkık ve ağır hasarlı olmak üzere, toplam 376 bin 479 konut ve işyerinde hasar saptanmıştır. 2000 yılı sonrasında ise büyük kayıplara yol açan dört deprem meydana gelmiştir. Bu depremler 2002’de Sultandağı Afyon, 2003 Bingöl, 2011 Van ve 2020 Elazığ depremleridir (Selçuk, ve ark., 2011 s: 5), (AFAD, 2020), (TMMOB Raporu, 2010, s: 1-5).

Anadolu’da 20. yy’da yaşanan yıkıcı depremlerin büyük bir bölümü, iletişim ve haberleşme imkânlarının pek gelişmediği dönemlerde ve çoğunlukla “taşra”da yaşanmıştır. Yaşanan depremler biraz da bu “gözden ırak”lık nedeniyle, yeterli toplumsal bilinçlenmeyi sağlayamamıştır. Ancak 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi, pek çok nedenle ulusal bilincimize “sıçratıcı” ve “sarsıcı” etkiler yapmıştır. Bu nedenlerin ilki; Marmara depreminin “iletişim çağı”nda yaşanmış olmasıdır. Depremin acı ve yıkıcılığı, TV’lerde “canlı yayın”larla izlenilmiş ve deprem önlemleri aylarca tartışılmıştır. İkinci olarak; depremin, Türkiye ekonomisinin-medyasının-bilim kurumlarının kalbi olan İstanbul’a büyük zarar vermesi, konuyu uzun süre ülke gündeminde tutmuştur. Üçüncüsü; depremin Türkiye’nin en sanayileşmiş bölgesini yıkıma uğratmasının ekonomik sonuçları, zamanla tüm Türkiye’ye yansımıştır. Dördüncü neden de, ülkemizin en önemli göç çekim merkezi olan İstanbul ve yakın çevresinin 17 Ağustos’ta yaşadığı acılar, akrabalık bağları gibi nedenlerle, Türkiye’de pek çok aile tarafından yakından hissedilmiştir.

Bu bağlamda Marmara depremi sonuçları itibariyle bölgesel olmaktan çıkıp, ulusal bir etkiye yol açmıştır. Böylece Türkiye’de kamusal deprem bilincinin oluşması, büyük ölçüde 20. yy’ın sonu gibi geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Gerçekten de Marmara depremi, depreme karşı yaklaşımların tüm yönleriyle değiştiği ve o günlerin söylemiyle “bir daha hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı”, yeni bir sürecin önünü açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, uzun yılların kuralsız yapılaşma anlayışının, konut politikasının, yap-satçılığının, denetimsiz yapılaşmasının ve deprem yönetmeliklerinin yoğun biçimde tartışıldığı bir dönem başlamıştır.

2. Amaç, Yöntem ve Materyal

Çalışmamızın amacı, depremler sonucunda ülkemizde oluşan bina-yapı hasarlarıyla, binaların yapım dönemleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve hasarlı yapılaşmalara yol açan, “hasarlı dönem”leri tespit etmektir. Bu amaçla çalışmamızın ilk bölümünde, Türkiye’de özellikle kentsel yapılaşmanın niteliğini ve niceliğini etkileyen süreçler, tarihsel çerçevede ve ana hatlarıyla irdelenmiştir. Yine bu süreçlerin dönemsel olarak gösterdiği farklılıklar ve aksayan yönleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelere göre, Türkiye’nin yapılaşma sürecindeki çeşitli ve değişken etkenler, en azından kuramsal olarak, farklı dönemlerde, farklı nitelikte ve kalitede yapılar ortaya çıkarmış olmalıdır.

Bu bağlamda çalışmamızın ikinci bölümünde, yapılaşma sürecindeki nitelik farklılıkları, yakın dönemde gerçekleşmiş bazı yıkıcı depremlerde aranmıştır. Bu amaçla yaklaşık 10’ar yıl arayla gerçekleşmiş üç deprem; 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi, 23 Ekim 2011 Van Depremi ve 24 Ocak 2020 Elazığ Depremi değerlendirilmiştir. Bu depremlerde büyük hasar görmüş Avcılar (İstanbul), İpekyolu (Van) ve Elazığ kent yerleşmeleri örneklem olarak seçilmiş ve ilgili belediyelerden çeşitli veriler edinilmiştir.

Avcılar ve İpekyolu belediyelerinden edinilen veriler, hukuki ve idari nedenlerle daha önceden derlenmiştir. Elazığ verileri ise sahada gözlemediğimiz bazı ağır hasarlı yapıların, belediye “imar arşivi”nde bulunan “yapı kullanım izin belgeleri”nden oluşmaktadır. Bu veriler, Avcılar’da 98, İpekyolu’nda 124 ve Elazığ’da 47 ağır hasarlı ve deprem anında yıkılmış binaya aittir. Gerek Marmara depreminde, gerekse Van ve Elazığ depremlerinde ağır hasar görmüş ya da deprem anında yıkılmış binlerce bina düşünüldüğünde, edindiğimiz veriler, oransal olarak anket düzeyine karşılık gelmektedir. Çalışmamız açısından, ülkemizdeki yapılar ve

yapılaşmaya ilişkin ulusal ve yerel ölçeklerde karşılaştırılabilir istatistiki verilerin yoksunluğu, edindiğimiz verileri çok daha değerli hale getirmektedir.

Çalışmamızda kullandığımız bir diğer veri kaynağı TÜİK'in yayınladığı, bina / yapı verileridir. Bu verilerde Türkiye'deki konut sayıları yıllara göre, "tek katlı" ve "çok katlı" olarak tasnif edilmiştir. Doğal olarak ülkemizin konut sayıları hesaplanırken, "tek katlı" ve "çok katlı" binalar dikkate alınmıştır. Ancak binaların kat sayıları değerlendirilirken, yalnızca "çok katlı" binaların (apartmanların) verileri kullanılmıştır. Yine TÜİK'in verileriyle 10'ar yıllık bina yapım dönemleri belirlenirken, bina yapım izni ile binanın tamamlanması arasında bir yıl gibi makul bir sürenin olacağı dikkate alınarak, dönemler örneğin 1970-1979 yerine 1971-1980 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla 1980 yılında tamamlanan bir binanın inşasının, bir yıl önce başladığı kabul edilerek, 1979 yılının ihtiyacı olarak değerlendirilmiş ve dönemin sonu 1980 yılı olarak kabul edilmiştir.

3. Teori: 3 Dönem

3.1. Deprem Hasarlarında Dönemleşmeyi Oluşturan Etkenler

3.1.1. Deprem Yönetmelikleri

1960'lı yılların başında, yapılara gelen deprem etkilerini tanımlamak için elde tamamen sezgisel olarak tanımlanan amprik "deprem katsayısı" kavramından başka hiçbir araç yoktu. Deprem etkisi altında yapıların nasıl davrandığı, nasıl tasarlanması gerektiği konularında, basit kalıpların ötesinde bilgi çok sınırlı idi. Bugün her şeyden önce depremi bir doğa olayı olarak çok daha iyi anlıyor, fiziksel kaynaklarını, büyüklüklerini ve oluş frekanslarını daha iyi biliyor ve herhangi bir yerdeki deprem tehlikesini, içerdiği belirsizlikleri de dikkate alarak tahmin edebiliyoruz. Çeşitli büyüklükteki depremler altında yapılarımızda meydana gelebilecek etkileri çok daha doğru ve gerçekçi hesaplayabiliyor ve sonuç olarak depreme daha akıllıca başa çıkabiliyoruz (Aydinoğlu, 2007, s: 15). Nitekim depremlerden çıkarılan dersler, gelişen teknoloji, artan bilimsel çalışmalar ve edinilen mühendislik tecrübeleri deprem yönetmeliklerinde zaman içinde karşılık bulmuştur. Örneğin 2018 yılında güncellenen deprem yönetmeliğinin başlıca gerekçeleri; "gelişen bilgi, teknoloji ve yeni ihtiyaçlar ile kullanılan malzeme çeşitliliğinin ve yapı modellerinin artması ve mevcut yapı stokunun önemli bir kısmının deprem dayanımının yetersizliği ile yapıların güçlendirilmesi" olarak ifade edilmiştir (AFAD, 2019a).

Ülkemizde bugüne kadar 1940, 1944, 1949, 1953, 1961, 1968, 1975, 1998, 2007 ve 2018 olmak üzere çeşitli deprem yönetmelikleri uygulanmıştır (Tablo 1). Yönetmeliklerde 1940 yılından itibaren ortalama olarak her 8 yılda bir güncelleme yapılmış ve son 80 yılda 10 yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Her yönetmelik değişimi, bir önceki yönetmelikte görülen eksiklikleri gidermeyi amaçlamış ve depremin yıkıcı etkilerine ilişkin teknik önlemleri daha fazla artırmıştır.

Tablo 1: Türk Deprem Yönetmelikleri ve Ana Hatlarıyla Deprem Önlemleri

1940 Deprem Yönetmeliği	Yığma yapıların yaygın olduğu bu dönemde, yönetmelik genellikle mimari konular üzerinde durmuştur.
1944 Deprem Yönetmeliği	Önceki yönetmelikten en önemli farkı, temel zeminine önem vermesi, betonarme inşaat elemanlarının kurallarından bahsetmesi ve deprem hesabının daha ayrıntılı hale gelmesidir.
1949 Deprem Yönetmeliği	1. ve 2. derece deprem bölgeleri oluşturulmuştur. İlk defa deprem kuvvetlerinin hesaplanması için bir denklem verilmiştir.
1953 Deprem Yönetmeliği	Deprem kuvvetlerinin hesabı daha ayrıntılı verilmiş ve tablolar oluşturulmuştur. Zemin konusuna daha fazla önem verilerek, zemin emniyet gerilmesi değerleri de çeşitli sınıf zeminler için belirlenmiştir.
1961 Deprem Yönetmeliği	Daha çok yığma, ahşap ve kerpiç binalar için konstrüktif esaslar ve tanımlar getirmektedir. Betonarme ve çelik binalar ile ilgili hemen hemen hiçbir tasarım kuralı getirilmemiştir. Çeşitli katsayılarla parametreler oluşturulmuştur. Binaların deprem yüklerine karşı daha dirençli hale getirilmesi amaçlanmıştır.
1968 Deprem Yönetmeliği	Betonarme binaların önem kazandığı ülkemizde, betonarme yapı elemanlarının genel özelliklerinden bahsedilmiş, boyut ve donatı ile ilgili kurallara yer verilmiştir. Ayrıca bu yönetmelikte çizimler yapılarak, görselliğe önem verilmiş ve anlatılanların daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.
1975 Deprem Yönetmeliği	Ülke 4 deprem bölgesine ayrılmıştır. Artık yapı adedine betonarme binalar hâkim olmuştur. Deprem kuvvetleri hesabı birçok parametreye göre detaylı bir şekilde yapılmıştır. Depremlerde ağır hasara neden olan birçok eksiklik görülmüş ve bu yönetmelikle giderilmiştir
1998 Deprem Yönetmeliği	Gelişen bilgi ve teknolojinin kullanıldığı, yapı tasarımında deprem hesabı ile ilgili gerekli denklem ve tablolar bulunmaktadır. Yönetmelik, 1998 yılında yapılan değişikliklerle depreme dayanıklı yapı tasarımı için önemli ölçüde eksiksiz hale getirilmiştir. 1998 yılı sonrası beton kalitesi/dirençliliği ile inşaat demiri kalitesi iyileştirilmiş ve demir kullanımında % 50'yi bulan oranlarda artış meydana gelmiştir. Ayrıca zemin etüt sistemi iyileştirilmiş, yapı taşıyıcı elemanları olan kolonların ve kirişlerin ebatları artırılmıştır.
2007 Deprem Yönetmeliği	Ülkemizde yaşanan 1999 Marmara depreminin ardından, yürürlükte olan 1998 yönetmeliğine, mevcut binaların deprem güvenliklerinin belirlenmesi ve güçlendirilmesi ile ilgili bir bölüm eklenmiş ve mevcut yapıların deprem performansının incelenmesinin önü açılmıştır. Bunun yanında yönetmeliğin diğer bölümleri de güncelleştirilmiştir.

2018 Deprem Yönetmeliği	Yapının bulunduğu deprem bölgesi ve zemin özellikleri dikkate alınarak, yapıların depreme dayanıklı tasarımı ve yapımı için gerekli olan minimum koşullar verilmektedir. 2007 yönetmeliği güncellenmiştir. Ayrıca 1996 yılında yürürlüğe giren “Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası”, 2018 yılında “Türkiye Deprem Tehlike Haritası” olarak güncellenmiştir. Bu haritada, bölgelerin yapılaşma özelliğiyle ilgili bir kavram olan “risk” yerine, “tehlike” sınıflandırması yapılmış, yapılaşma ve deprem ilişkisine yeni bir yaklaşım getirilmiştir.
--------------------------------	--

Kaynak: (Aydinoğlu, 2007, s: 19), (Alyamaç ve Erdoğan, 2005, s: 707-712), (AFAD, 2019), (Öcal ve İnce. 2012, s: 91), (AFAD, 2019b)

1975 deprem yönetmeliği en uzun süre yürürlükte kalan deprem yönetmeliğidir. 1998 yılına kadar 23 yıl boyunca işlev görmüştür. Dolayısıyla 1975 yönetmeliği, Türkiye’nin yaklaşık çeyrek asırlık yapılaşmasını biçimlendiren başlıca etkenlerden biridir. Aynı zamanda Türkiye bu dönemde hızlı bir kentleşme süreci içerisinde. 1975 yılında % 40 olan kentsel nüfus, süreç içinde artış göstererek, 2000 yılında % 65’e ulaşmıştır (DİE / TÜK Verileri).

Çeşitli araştırmaların ortaya koyduğu üzere; 1975 yönetmeliği, teknik açıdan çok fazla sorun taşımaya da, örneğin 1975 yönetmeliğine göre inşa edilmiş binaların kat sayısı arttıkça, olası bir depremde, örneğin 2007 yönetmeliğinin öngördüğü deprem güvenlik seviyesini sağlayamamaktadır (Aktekin, 2009, s: 71). Nitekim 1975 yönetmeliğiyle inşa edilmiş bazı yapılar üzerine yapılan bir araştırmada; büyük çoğunluğu 1975-1995 yılları arasında inşa edilen ve kahir ekseriyeti 3-5 katlı binalardan oluşan yapılar, büyük ölçüde (% 65) “orta kalite” olarak tasnif edilmiştir. Buna göre, bina hasarı ile yükseklik arasında yakın ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan hesaplamalarla olası M6.3 ve M7.0 büyüklüğündeki depremler sonucunda, söz konusu betonarme binaların % 15 - % 32 oranında göçme ve ağır hasar seviyesine ulaşacağı tahmin edilmiştir. Bu oran, 6 ve üzeri katlı binalarda ise % 20 - % 47 seviyesindedir (Şenel ve ark., 2007, s: 255).

1975 yönetmeliğinin yürürlükte olduğu dönemde, ülkemizde yaklaşık 900 bin adet çok katlı (apartman) bina yapılmıştır. Bu yapıların 100 bini 1975-1980 döneminde, 300 bini 1980’li yıllarda ve 450 bini de 1990’larda yapılmıştır. Ülkemizdeki çok katlı binaların, ortalama daire sayıları dikkate alındığında; 1970’lerde inşa edilen çok katlı yapılarda ortalama daire sayısı 6,8’dir. Bu ortalama değer 1980 döneminde 7,7’ye ve 1990’lı yıllarda 7,9’a ulaşmıştır (TÜİK, 2020), (Tablo 2). Binaların daire sayılarındaki ortalama artış düzeyi, dönemler itibariyle bina kat sayılarında dikkate değer artışlar gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo 2: Dönemler İtibariyle Çok Katlı Bina (Apartman) ve Konut Sayıları

Yıllar	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2010	2011-2019
Çok Katlı Bina Verileri					
Çok Katlı Bina (Apartman) Sayısı	205.477	302.453	457.873	533.886	678.884
Apartmanlardaki Konut Sayısı	1.406.044	2.337.559	3.611.479	4.352.524	7.211.698
Apartman Daire Ortalaması	6,8	7,7	7,9	8,1	10,6

Kaynak: TÜİK, 2020

3.1.2. Konut İhtiyacı ve Yapılaşma

Türkiye’de 1970 yılında “ruhsatlı-ruhsatsız” toplam 6 milyon konut bulunmaktadır. Konut sayısı 1980’de 8,5 milyona, 1990’da 13 milyona ulaşmış ve 1997 yılında 19 milyon olarak tahmin edilmiştir (Tablo 3), (Tezcan, 1994, s: 2). TÜİK verilerine göre 1961-1970 döneminde ülkemizde “yasal-ruhsatlı” 800 bin konut yapılmıştır. 1971-1980 döneminde inşa edilen konut sayısı 1,9 milyon, 1981-1990 döneminde 2,4 milyon konut inşa edilmiştir. 1991-2000 döneminde inşa edilen konut sayısı ise önceki döneme göre % 86 oranında artış göstererek 4,5 milyona ulaşmıştır (Tablo 4), (TÜİK, 2020). Türkiye’nin konut açığı ise; 1963’te 71 bin, 1978’de 997 bin, 1982’de 1,9 milyon ve 1997’de 4,8 milyona ulaşmıştır (Tablo 5), (Tezcan, 1994, s: 3). Buna göre 1990’lı yıllar, o zamana kadar ülkemizde en çok konutun yapıldığı yıllar olsa da, aynı zamanda en çok konut açığının bulunduğu dönemdir. Nitekim 1980’ler ve 1990’lar, önceki dönemlere nazaran, kentlerde % 21’lik oranla en yüksek nüfus birikiminin gerçekleştiği yılları oluşturmaktadır (Tablo 6). Kentlerdeki bu hızlı nüfus birikimi, sonraki dönemlerde de canlılığını sürdüren bir yapılaşma sürecini başlatmıştır.

Tablo 3: Bazı Yıllar İtibariyle Türkiye’deki Konut Sayısı

Yıl	Toplam Konut Sayısı
1970	6.260.000
1980	8.677.000
1990	13.168.000
1997	18.774.000

Kaynak: Tezcan, 1994, s: 2

Tablo 4: Dönemler İtibariyle Türkiye’de Yapılan Konut Sayısı

Dönem	İnşa Edilen Konut Sayısı
1960-1969	800.000
1970-1979	1.938.000
1980-1989	2.429.000
1990-1999	4.527.000

Kaynak : TÜİK, 2020

Tablo 5: Bazı Yıllar İtibariyle Türkiye’de Konut Açığı

Yıl	Konut Açığı
1963	71.000
1978	997.000
1982	1.900.000
1997	4.800.000

Kaynak: Tezcan, 1994, s: 3

Tablo 6: Türkiye’de Yıllar İtibariyle Kır-Kent Nüfus Oranları (1960-2000)

Yıl	Kır (%)	Kent (%)
1960	68	32
1970	62	38
1980	56	44
1990	41	59
2000	35	65

Kaynak: DİE / TÜİK Verileri

Türkiye genelinde “konut ve deprem” üzerine yapılan ve 2011 yılında yayınlanan bir anket çalışması, günümüze ışık tutmaktadır. Bu anket çalışmasına göre, 1999 depremi sonrasında yapılan binalarda oturanların oranı % 22.3’tür. Katılımcıların % 19.5’i, 13-19 yaşındaki (1992-1998 yapımı) binalarda, % 25.8’i 20-29 yaşındaki (1982-1991 yapımı) binalarda, % 19.3’ü 30-39 yaşındaki (1972-1981 yapımı) binalarda oturmaktadır. % 13.1’lik kesim de 40 yıldan (1971 ve öncesinde yapılmış) daha yaşlı binalarda oturmaktadır (Milliyet, 2011a). 2019 yılında ise Türkiye nüfusunun % 27’si (22 milyon), 1999 depremi sonrasında yapılan konutlarda oturmaktadır. 2012 yılından itibaren hız kazanan kentsel dönüşüm uygulamalarıyla tamamlanan ve tamamlanması beklenen konutlarla nüfusumuzun % 45’inin (35 milyon) depreme dayanıklı konutlarda oturması hedeflenmektedir (Kurum, 2019). Eylül 2019 sonu itibarıyla Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminde kayıtlı toplam konut sayısı (konut, yazlık / mevsimlik konut ve inşaat halindeki konutlar dâhil) 38,4 milyondur (Cumhurbaşkanlığı Programı, 2019, s: 338). Bu verilere göre, hedeflenen konut projelerinin gerçekleşmesi durumunda, 15-20 milyon civarında konut, depreme dayanıklı hale gelecektir.

3.1.3. Yapılaşma Sorunları ve Yapı Denetimi

Altın’a göre; ülkemizdeki bazı yapılar, buldukları bölgelerde henüz deprem olmadığı için ayakta kalmaya devam etmektedir. Yoksa bunlar da depremlerle göçen, ağır veya orta hasar alan yapılara benzer karakteristikler gösteren yapılardır. Sadece deprem olmadığı için şu an ayakta durmaktadırlar (Altın, 2010, s: 12). Bir başka anlatımla, her afetin hazırlayıcı ana unsuru elbette doğadır. Ancak, doğanın vuruculuğu ve yıkıcılığının yanı sıra, hasarı arttıran beşeri müdahalelere de rastlanabilmektedir. 17 Ağustos Marmara depreminde insan ve toplumdan kaynaklanan kusur ve hataların çokluğu, hasarı çok daha büyüterek bir doğal afeti, sosyo-teknik bir kıyamete çevirmiştir. İnsan ve toplum unsurlarının birlikte yarattığı platform; çirkin, düzensiz ve kalitesiz kentsel yapılaşma olarak tanımlanabilmektedir. Bunu besleyen ana unsur ise özellikle batı Anadolu kentlerine yönelmiş büyük iç göç hareketidir. “Kentlere akın” olarak da betimlenebilecek bu nüfus hareketi, aynı zamanda jeolojik formasyon, zemin ile afet ilişkisine karşı umursamazlığın da temel nedenidir. Nitekim 17 Ağustos’ta hasarı arttıran önemli bir etken de, depreme karşı toptan umursamazlıktır (Karaesmen, 1999, s: 35-36).

Bu umursamazlığın bir sonucu olarak; 17 Ağustos depreminde zemin kaynaklı nedenler, hasar artışında oldukça etkili olmuştur. Nitekim 1998 yönetmeliği yürürlüğe girene kadar; ülkemizde sürekli göz ardı edilmiş ve büyük projeler dışında dikkate alınmamış bir husus da, yapılar için zemin etüdüdür. Zemin etüdü yapılmadığı gibi kabaca da olsa zemin mekaniği ve jeolojik özelliklerin dikkate alınmaması sonucunda, 17 Ağustos’ta birçok bina kullanılamaz hale gelmiştir. Aslında yapısal olarak hasarsız sayılabilecek bazı binalar bir tarafa doğru eğilmiş, başka binaların üstüne yatmıştır. 17 Ağustos Marmara depreminde Avcılar, Küçük Çekmece, Çatalca dolgu formasyonlarında bu nedenle çeşitli yıkımlar gerçekleşmiştir (Karaesmen, 1999, s: 27, 29, 36). Diğer yandan yerel

yönetimler tarafından yeşil alan olarak kabul edilen alüvyon zeminler; nüfusun hızla artması ve yerleşim alanlarına duyulan ihtiyaçtan dolayı plan tadilatları ile yerleşime açılmıştır. Adapazarı’nda 1984–1989 yılları arasında iskâna dönüştürülen yeşil alan 189.475 m², 1989–1994 yılları arası 150.635 m² ve 1994–1999 yılları arasında da 64.719 m²’dir. Nitekim 17 Ağustos’ta en çok yıkım da bu alanlarda meydana gelmiştir (Sünbül, ve ark., 2007, s: 433-434).

Kalite kontrolünün genellikle hiç uygulanmadığı geçmiş dönemlerde 1992 Erzincan, 1999 Marmara ve Düzce depremlerinde binlerce bina yıkılmış veya ağır hasar görmüştür. Dolayısıyla depremlerdeki yıkımlardan sadece yönetmelikleri sorumlu tutmak tam anlamı ile doğru bir yaklaşım değildir (Aydinoğlu, 2007, s: 26). Aynı görüşü paylaşan Taşkın’a göre, asıl sorun deprem yönetmeliklerinin yetersizliğinden ziyade, deprem yönetmeliklerine uyulmaması ve denetim yetersizliğidir. Bu bakımdan 24 Ocak 2020 Elazığ depreminde, 1998 yönetmeliğinin eksiksiz olarak uygulandığı binalarda en fazla hafif hasar olması gerekmektedir. Elazığ’da 1975 yönetmeliğine bile uyulsa, yerel zemin koşullarında kumluluk ya da sıvılaşma gibi bir sorun yoksa, binalar hasar alsada da can kaybı oluşmazdı (Taşkın, 2020).

Yıkıcı depremlerin hemen sonrasında genellikle yapı malzeme kalitesi, bina yapım hataları ve yönetmeliklerin yetersizliği gibi konular gündeme gelmektedir. Düşünülmesi gereken en önemli konulardan biri de, yapıların yönetmelik ve standartlara ne kadar uygun tasarlandığıdır. Deprem performansının belirlenmeye çalışıldığı binaların büyük bir kısmının, inşa edildiği tarihte yürürlükte bulunan yönetmeliklere uygun olmadığı veya önemli tasarım eksikliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Örneğin, 2002 yılında projelendirilip, inşa edilmiş bir yapı incelendiğinde, tasarım bakımından 1998 yönetmeliğine uygun olmadığı, 1975 yönetmeliğine göre tasarlandığı veya 1998 yönetmeliğine göre büyük eksiklikler içerdiği görülmektedir (Alyamaç ve Erdoğan, 2005, s: 708).

1998 yönetmeliği, deprem hasar risklerinde, önceki yönetmeliklerin teknik eksikliklerini giderse de, denetimsiz yıllarından kalan “eski alışkanlıklar”ın önüne bir süre geçilemediği görülmektedir. Nitekim 1999 Marmara depremi, yönetmelik çıkarmak kadar uygulamanın da önemli olduğunu göstermiştir. Böylece bu yönde ivedi adımlar atılmış, 2000 yılında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile yapıların, ilgili yönetmelikler çerçevesinde mimari, statik, mekanik, elektrik, malzeme ve zemin temel sistemlerinin uygunluğunun denetlenmesini amaçlayan “yapı denetimi”, ilgili düzenlemeyle yürürlüğe girmiştir. 2001 yılında ise “4708 Sayılı Yapı Denetimi Hakkındaki Kanun” çıkarılmış ve yapı denetimi “can ve mal güvenliğini teminen imar planına, fen, sanat ve sağlık kurallarına, standartlara uygun, kaliteli yapılaşma için proje ve yapı denetiminin sağlanması suretiyle çalışan bir sistemdir” biçiminde tanımlanmış ve 19 ilde pilot uygulama başlatılmıştır. Uygulama 2010 yılından itibaren tüm Türkiye’yi kapsamıştır (Öcal ve İnce, 2012, s: 90-91), (Anonim, 2020). Çeşitli araştırmalar göstermektedir ki; yapı denetimi ile birlikte, deprem yönetmeliklerinin yapı elemanlarında talep ettiği genel kalite artışı sağlanmıştır (Davraz ve ark., 2012, s: 23-25). Nitekim 1990’ların “önde gelen” bazı müteahhitleri de aynı görüşü paylaşmaktadır (Milliyet 2011b).

Foto 1: Veli Göçer: “1999 Sonrası Yapılan Binalar Yıkılmaz” (Kaynak: Milliyet 2011b)

3.2. Dönemler

Ülkemizdeki yapıların inşa tarihlerine göre risk durumunu, 2000 yılı öncesi ve sonrası olarak değerlendiren iki dönemli bir yaklaşım yaygındır. Bu yaklaşıma göre, 2000 yılı öncesinde inşa edilen yapılarda deprem hasar riskleri genel olarak yüksek, sonrasında ise düşüktür. Bu iki dönemli ayırım ana hatlarıyla doğru olmakla birlikte, mevcut durumu tam olarak yansıtmayan yüzeysel bir değerlendirmedir. Çünkü bugün hâlâ yüzbinlerce yapı ve milyonlarca konutla temsil eden 1990'lı yılların yapılaşması, genel karakteriyle önceki ve sonraki dönemlerden çeşitli farklarla ayrılan “özel” bir dönemdir. 1990 - 2000 dönemi, yapılar ve yapılaşma açısından;

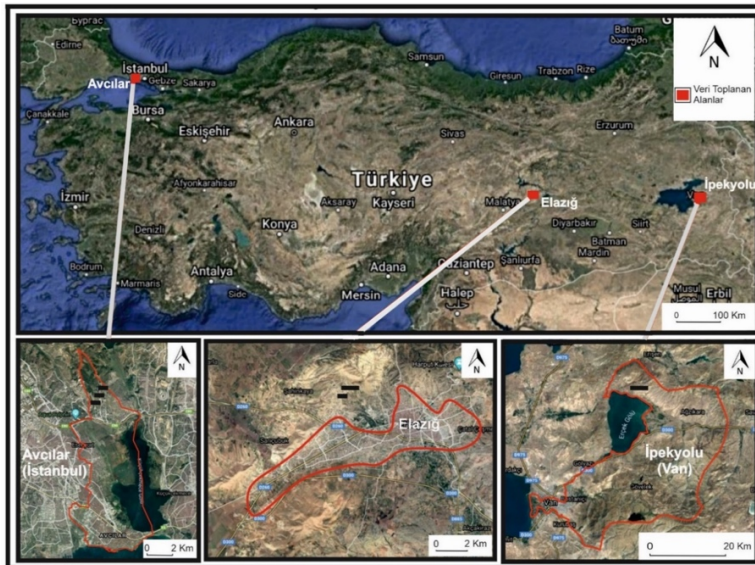
- binaların kat sayılarındaki artışın sürdüğü,
- yapı-zemin-malzeme denetimsizliğinin yanı sıra, yap-satçılığın / müteahhitliğin furyaya dönüştüğü,
- nicelik artışının niteliği düşürdüğü,
- yaşanan göçlerle, kentlerde konut ihtiyacının üst düzeye çıktığı
- kentlerin hızla yapılaştığı ve yoğun arsa talebine bağlı olarak riskli zeminlerde yapılaşmanın artış gösterdiği, sorunlu bir yapılaşma dönemdir.

Kuşkusuz, Türkiye'nin yapı güvenliği sorunları 1990 yılında başlamış değildir. Bu meyanda, 1990'lardaki tüm yapılar riskli, 2000 sonrasında inşa edilen tüm yapılar da sorunsuz değildir. Ancak 1990 döneminin yapılaşması, önceki dönemlerde daha tekil halde bulunan yapılaşma sorunlarını, eşzamanlı olarak buluşturan bir kavşak durumundadır. Nitekim 1990'ların yapı-inşa anlayışının sonlandırılması, ülkemizin yapılaşması açısından adeta “milat” olmuştur. Çeşitli verilerin gösterdiği üzere, 1990'lı yılların yapılaşmasına ayrı bir parantez açılmalıdır. Bu bağlamda yapı güvenliği açısından üç dönem ortaya çıkmaktadır. Bu dönemler; 1990-2000 yılları arası “yüksek riskli dönem”, 1990 öncesi “düşük riskli dönem” ve 2000 sonrası ise “risklerin azaltıldığı dönem”dir. Nitekim yaşadığımız depremler, sonuçları itibariyle üç dönemli tasnifi doğrulamaktadır.

1990'lar yapılaşması, bir takvim / tarih dönemi olduğu kadar, aynı zamanda bir yapılaşma zihniyetini de temsil etmektedir. Dolayısıyla bu dönem, çalışmamızda kabul edildiği üzere, 1990-2000 arasındaki 10 yıl olarak alınabileceği gibi, inşaat sayılarının artması ve denetimsizlik gibi bazı karakteristik benzerliklerle, 1980'li yılların sonlarından itibaren, 12-13 yıllık bir dönem olarak da alınabilir. 1990'ların sonu ise Marmara depremi ile bu depremin öncesi ve sonrasında çıkarılan yasalara ve bu yasaların uygulanmalarına bağlı olarak net biçimde 2000 yılıdır.

4. PRATİK: 3 DEPREM

Çeşitli parametrelerin kuramsal olarak işaret ettiği biçimiyle, deprem hasarlarındaki dönemselliğin, ülkemizde yaşanan depremlerdeki karşılığı nedir ? Bu soruyu yanıtlamak amacıyla, farklı zaman dilimlerinde ve birbirinden uzak yerlerde gerçekleşen 1999 Marmara Depremi, 2011 Van Depremi ve 2020 Elazığ Depremi'nde önemli hasar gören bazı yerleşim birimlerinin verileri değerlendirilmiştir. Bu çerçevede sözü edilen depremlerden doğrudan etkilenen Avcılar (İstanbul) ve İpekyolu (Van) ilçeleri ile Elazığ kentinin hasar sonuçları derlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: İncelenen Yerleşmeler ve Lokasyonları

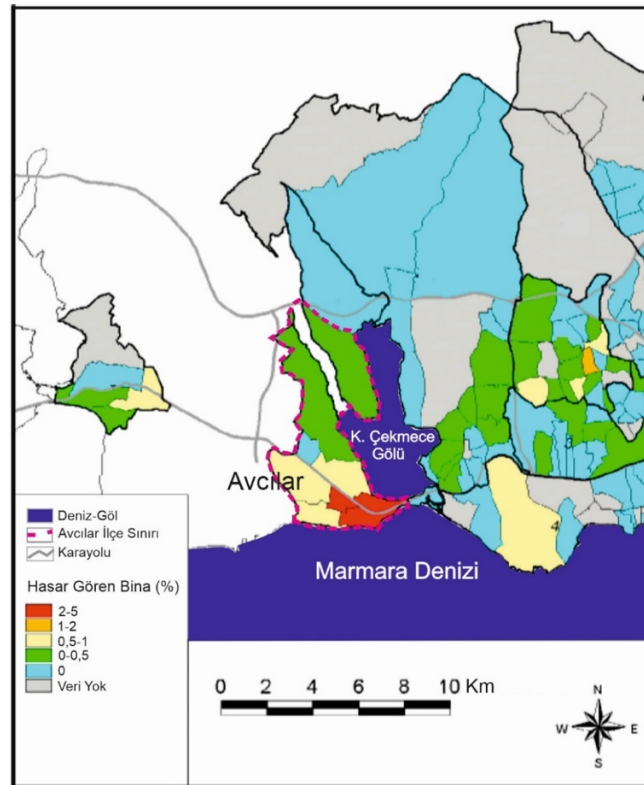
4.1. 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi

17 Ağustos 1999 tarihinde M7.4 büyüklüğünde gerçekleşen Marmara (Kocaeli / Gölçük) depremi, 14,5 milyon insanın yaşadığı 9 ili (Bolu, Bursa, Düzce, Eskişehir, İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Yalova, Zonguldak) etkilemiştir. Merkez üssü İstanbul'a yaklaşık 120 km uzaklıktaki bu depremde, İstanbul'da 981 vatandaşımız hayatını kaybetmiş ve il genelinde yaklaşık 4000 bina ağır hasar görmüştür. İstanbul ilinin nüfusu, 1997 nüfus sayımına göre yaklaşık 9.2 milyondur. Bu nüfusun 8.5 milyonu ilçe merkezlerinde (kentte), 700 bini de köylerde yaşamaktadır (Özmen, 2000, s: 54), (TMMOB, 2017, s: 1).

İstanbul'un bazı ilçe merkezlerinin deprem merkez üssüne (Kocaeli-Gölçük) uzaklıkları; Adalar 69 km, Avcılar 105 km, Bakırköy 93 km, Beşiktaş 84 km, Beykoz 83 km, Beyoğlu 89 km, Büyükçekmece 117 km, Gaziosmanpaşa 93 km, Güngören 93 km, Kadıköy 81 km, Kartal 66 km, Küçükçekmece 101 km, Maltepe 69 km, Pendik 59 km, Sarıyer 88 km, Şişli 91 km, Tuzla 53 km, Üsküdar 78 km, Zeytinburnu 91 km, Sultanbeyli 61 km ve Şile 59 km.'dir. Deprem merkez üssüne, Avcılar ve Büyükçekmece ilçe merkezlerine göre çok daha yakın olan birçok ilçe bulunmasına rağmen, hasar en fazla bu iki ilçede gerçekleşmiştir. Özellikle Avcılar, İstanbul'un en fazla can ve mal kaybına uğrayan ilçesidir. Avcılar'daki konutların % 3.26'sı ağır hasara uğramış ve burada yaşayan 274 kişi hayatını kaybetmiştir (Özmen, 2000, s: 54, 95-96). Küçük Çekmece Gölü'nün batısında yer alan Avcılar ilçesinin; Firuzköy, Mustafakemalpaşa, Cihangir, Merkez, Üniversite, Denizköşkler ve Gümüşpala mahalleleri 1990'larda kente dâhil olmuştur. Bu mahallelerin birçoğu yakın zamana kadar kırsal yerleşim alanıdır. Nitekim Avcılar 1992'de ilçe haline gelmiştir (Şahin, 2016, s: 474).

Marmara depreminde Avcılar'ın Denizköşkler ve Gümüşpala mahalleleri büyük hasar görmüştür. Her iki mahalle Küçük Çekmece lagününün güney ve güneybatısında yer almakta ve bu mahallelerin bir bölümü, lagünü Marmara Denizi'nden ayıran kum ve çakılların meydana getirdiği sık bir kum setinin oluşturduğu (Bkz. Ön, 2011, s: 19) kıyı kordonunda yayılış göstermiştir. Bu mahalleler aynı zamanda İstanbul'un depremde en büyük zarar gören yerleşmeleridir (Şekil 2). Diğer yandan Marmara depreminde Avcılar'da oluşan hasarın önemli bir nedeni başta zemindeki taşıma gücü problemleri, yeraltı suyunun korozif etkisi, düşük bina kalitesi gibi etkenlerdir. Yapılan çalışmalar sonucunda; -bina kalitesi dışında- oluşan hasarın ana nedeninin Avcılar'ın sahile kadar devamlılığı gözlenen büyük bir rotasyonel heyelan kütleleri üzerine kurulmuş olmasıdır (Gürbüz ve ark.. 2005, s: 1205).

Şekil 2: 1999 Depreminde Avcılar ve Yakın Çevresinin Bina Hasarı Haritası

Kaynak: JICA-İBB Raporu, 2002, s: 194'ten yararlanılmıştır.

1999 Marmara depreminde Avcılar ilçesinin Denizköşkler, Gümüşpala, Merkez, Firuzköy, Üniversite, Cihangir ve Ambarlı mahallelerinde ağır hasar gören 98 binanın; % 40'ı 1990'lı yıllarda, yine % 40'ı 1980'lerde ve % 20'si ise 1970 döneminde inşa edilmiştir. Ayrıca deprem anında yıkılan 27 binanın 13'ü (% 48) 1990'larda yapılmıştır (Tablo 7), (Şekil 3), (Avcılar Belediyesi verileri, 2020). Öte yandan o dönem, Avcılar'daki binaların % 62'si 4-7 kat arasında, % 2,5'i ise 7-15 kat arasında değişmektedir. Ayrıca, dönemin yapılarının % 62'si 1990 sonrasında inşa edilmiştir. Bu oranla İstanbul'un 1990'larda en çok yapılaşan ilçesi Avcılar'dır (JICA-İBB Raporu, 2002, s: 210-218). Bu verilere göre, Avcılar büyük ölçüde 1990'ların "eseri"dir. Bu bağlamda 1999 depreminde yıkılan binaların önemli bir bölümünün, dönemin "yeni" binaları olması dikkat çekicidir.

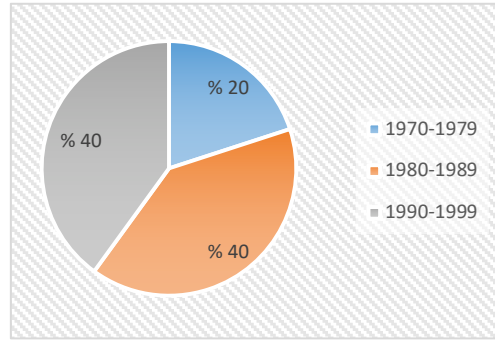
1990'larda inşa edilen binaların önceki dönemlere göre sayıca fazla olması nedeniyle depremlerde yıkımın fazla olduğu öne sürülebilir. Benzer bir iddia Marmara depremi sonrasında farklı bir biçimde gündeme gelmiştir. Deprem sonrası yapılan hasar tespit çalışmaları sonucunda, bölgede geleneksel sistemle inşa edilmiş ahşap karkas, yığma ve kagir yapılardaki hasarın, betonarme sistemiyle inşa edilen yapılara oranla daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonucun en önemli nedeni, o dönemde betonarme yapıların sayısının daha fazla olması olarak görülse de, betonarme konutlarda yapılan yerleşim hataları, taşıyıcı sistem hataları, malzeme-işçilik ve denetim hataları can ve mal kayıplarını arttırmıştır (Uzuner ve Akıncıtürk, 2019, s: 773).

Tablo 7: Yapım Dönemlerine Göre Avcılar İlçesinde Deprem Hasarı Gören Bina Sayısı

Dönemler	Adet	Oran (%)
1970-1979	20	20
1980-1989	39	40
1990-1999	39	40
Toplam	98	100

Kaynak: Avcılar Belediyesi Verileri

Şekil 3: Yapım Dönemlerine Göre Avcılar İlçesinde Deprem Hasarı Gören Bina Oranları

Kaynak: Avcılar Belediyesi Verileri

4.2. 23 Ekim 2011 Van Depremi

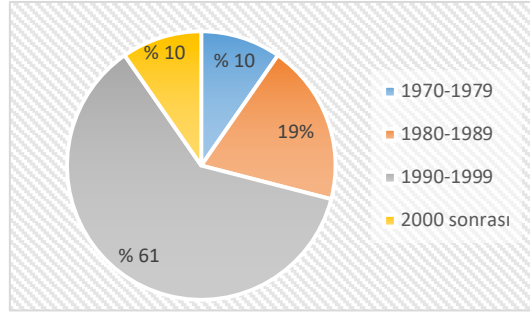
23 Ekim 2011 tarihinde Van merkezli M7,2 büyüklüğündeki depremde toplam 604 kişi hayatını kaybetmiş, 2301 yapı yıkılmıştır. Hasar nedenleri olarak zemin etkisi, kalitesiz malzeme ve tasarım hataları öne çıkmaktadır (Selçuk ve ark. 2011, s: 5, 25-51). Van'ın iki merkez ilçesinden biri olan İpekyolu, depremde önemli zararlar görmüştür. İpekyolu ilçesi 2012 yılında Tuşba ilçesi ile birlikte merkez ilçe yapılmıştır. Van'ın en yüksek nüfuslu ilçesidir. İpekyolu ilçesinin Selimbey, Halilbey, Alipaşa, Cevdetpaşa, Şerefiye, Yeni ve Bahçıvan mahalleleri olmak üzere 7 mahallesinde bulunan ağır hasarlı 124 binanın verilerine ulaşılmıştır. Buna göre ağır hasarlı binaların % 61'i 1990 döneminde, % 24'ü 1980'li yıllarda, % 10'u ise 1980 öncesinde ve yine yaklaşık % 10'u 2000 sonrasında inşa edilmiştir. Ayrıca hasarlı binaların % 90'dan fazlası 4 kat ve üstü yapılardan oluşmaktadır (Tablo 8), (Şekil 4), (İpekyolu Belediyesi Verileri, 2020).

Tablo 8: Yapım Dönemlerine Göre İpekyolu İlçesinde Deprem Hasarı Gören Bina Sayısı

Dönemler	Adet	Oran (%)
1970-1979	12	9,7
1980-1989	24	19,3
1990-1999	76	61,3
2000 sonrası	12	9,7
Toplam	124	100

Kaynak: İpekyolu Belediyesi Verileri

Şekil 4: Yapım Dönemlerine Göre İpekyolu İlçesinde Deprem Hasarı Gören Bina Oranları

Kaynak: İpekyolu Belediyesi Verileri

4.3. 24 Ocak 2020 Elazığ Depremi

24 Ocak 2020 tarihinde merkez üssü Elazığ'ın Sivrice ilçesi olan, M6,8 büyüklüğündeki deprem sonucunda, Elazığ ve Malatya illerinde toplam 41 kişi hayatını kaybetmiştir. Elazığ'da 8519, Malatya'da 3795 adet olmak üzere toplam 12314 kırsal-kentsel yapı yıkılmış veya ağır hasar görmüştür (AFAD, 2020). 24 Ocak depreminin kentlerde meydana getirdiği bina hasarlarının yapısal nedenleri; yetersiz donatı ve etriye kullanımı, zayıf kat oluşumu, yapım ve malzeme kusurları, denetimsizlik, kalitesiz beton kullanımı, mimari tasarım ve taşıyıcı sistem düzenlemesinin deprem etkisine uygun olmaması şeklinde sıralanmaktadır (Çağlar ve ark., 2020, s: 12 - 26).

Deprem, özellikle Elazığ'da önemli kentsel yıkıma yol açmıştır. Kentte en çok hasar Mustafapaşa, Abdullahpaşa ve Sürsürü mahallelerinde gerçekleşmiştir. Daha önceleri genellikle 1-2 katlı kerpiç evlerin yaygın olduğu her üç mahallede, 1980'lerin sonlarından itibaren başlayan betonarme yapılaşma, 1990'larda hız kazanmıştır. O dönemde Mustafapaşa ve Sürsürü mahalleleri yap-sat uygulamalarıyla, Abdullahpaşa mahallesi ise önemli ölçüde konut yapı kooperatifleriyle yapılaşmıştır.

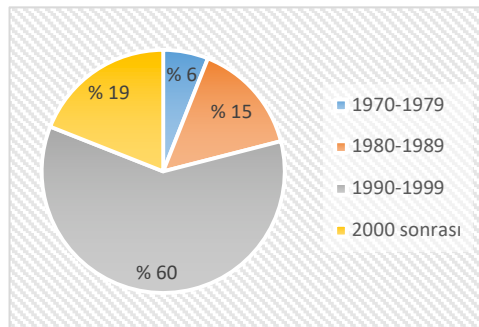
Elazığ'ın 24 Ocak depreminde zarar gören Mustafapaşa, Rüstempaşa, İcadiye, Sarayatık ve Sürsürü mahallelerinden, verilerini edindiğimiz ağır hasarlı 47 binanın; % 60'ı 1990 döneminde, % 19'u 2000 yılı sonrasında, % 15'i 1980'li yıllarda ve % 6'sı da 1970'lerde inşa edilmiştir. Yıkılan binaların tamamına yakını 5 kat ve üstü yapılarıdır (Tablo 9), (Şekil 5), (Elazığ Belediyesi Deprem Verileri, 2020).

Tablo 9: Yapım Dönemlerine Göre Elazığ Kentinde Deprem Hasarı Gören Bina Sayı ve Oranları

Dönemler	Sayı	Oran (%)
1970-1979	3	6
1980-1989	7	15
1990-1999	28	60
2000 sonrası	9	19
Toplam	47	100

Kaynak: Elazığ Belediyesi Verileri

Şekil 5: Yapım Dönemlerine Göre Elazığ Kentinde Deprem Hasarı Gören Bina Oranları

Kaynak: Elazığ Belediyesi Verileri

5. Sonuç

Ülkemizde 1950'lerden itibaren hız kazanan kırdan kente göç ile birlikte, kırsal konutlardan çok kentsel konutların, kerpiç evlerden çok betonarme yapıların, tek katlı yapılardan ziyade çok katlı binaların yaygınlaştığı yeni bir yapılaşma dönemi başlamıştır. Hızlı kitlesel göçün baskısıyla, özellikle büyük kentler, uzunca bir dönem ani ve yoğun bir yapılaşmaya maruz kalmıştır. Bu şartlar altında şekillenen geçmiş dönemlerin yapılaşmasına, "bırakınız yapsınlar"cı yaklaşımlar, denetimsizlik ve ihmâl de eklenince, depremlerden sonra sıkça tartışılan hasarlı yapı örnekleri ortaya çıkmıştır. Ülkemizin yakın dönemli yapılaşma tarihçesinde gelişen süreçler ve depremler sonrasında gerçekleşen hasarlar, 1990'lı yılların riskliliğine dikkat çekmektedir. Nitekim Marmara, Van ve Elazığ depremlerinde yıkılan veya ağır hasar gören yapılar, % 40 - % 60 oranlarında 1990-2000 döneminde inşa edilmiştir. Yine 2000 yılı sonrası alınan önlemlerle, yapıların daha güvenli hale geldiği görülmektedir. Dönemler arasındaki bu farklılıklarının tespiti, geleceğe yönelik deprem projeksiyonları ve planlama açısından önem taşımaktadır. Başta İstanbul olmak üzere, bazı kentlerimizin yakın bir deprem riskiyle karşı karşıya olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede riskli yapıların tespitinde belediyeler ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı "zamanla yarışmakta"dır. Böyle bir çabada, "olağan şüpheli" bir dönemin, yüzbinlerce yapısının öncelikle ve titizlikle incelenmesi pratik faydalar sağlayacaktır.

Yaşanan yıkıcı depremler sonunda oluşan hasarlar, yapı kusurlarının zamana ve mekâna yayılmış, er veya geç ortaya çıkan sonuçlarıdır. Bir dönemin yapılaşma anlayışının, Türkiye'nin hemen her yerinde benzer nitelikte ve yapı güvenliği sorunlu binalar ürettiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Türkiye çapına yayılmış "kentsel dönüşüm" uygulamaları ile riskli yapıların dönüştürülme çabaları gelecek adına umut vericidir. Diğer taraftan Türkiye'de artık kır göçünün hemen hemen sonuna gelinmiştir. Dolayısıyla günümüzde özellikle büyük kentlere yönelik, yoğun / kitlesel göç beklenmemektedir. Bu bakımdan kentsel yapılaşmada ivedi-ani barınma ihtiyacından çok, yapı kalitesinde artışın sağlanacağı, tasarlanabilir bir dönemin önü açılmıştır.

Öte yandan ülkemizin yapı / konut envanterinin çıkarılması ve periyodik olarak yayınlanması, ilgili akademik çalışmalar ve idari ihtiyaçlar bakımından gerekli görülmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kentsel dönüşüm uygulaması gereğince pek çok kentte, risk etmenlerine göre, yapı verileri edinme ve derleme faaliyetini sürdürdüğü bilinmektedir. Ancak bu veriler henüz yayınlanmamıştır. Yine belediyelerin "yapı / imar arşiv"lerinde, yapılara ilişkin çok çeşitli veriler bulunmaktadır. Bu verilerin tasnif edilerek bilgisayar ortamına aktarılması ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ile görsel hale getirilmesi, bu alanda ihtiyaç duyulan önemli bir kaynak eksikliğini giderecektir.

Kaynaklar

- AFAD, (2019a), "Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği", (05.02.2020 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/turkiye-bina-deprem-yonetmeliği> adresinden ulaşılmıştır)
- AFAD, (2019b), "Türkiye Deprem Tehlike Haritası" (08.06.2020 <https://deprem.afad.gov.tr/deprem-tehlike-haritasi> adresinden ulaşılmıştır)
- AFAD, (2020), "Elazığ ve Malatya'da Deprem Sonrası Müdahale ve İyileştirme Çalışmaları Devam Ediyor" (11.02.2020 tarihinde <https://elazig.afad.gov.tr/elazig-ve-malatyada-deprem-sonrasi-mudahale-ve-iyilestirme-calismalari-devam-ediyor> adresinden ulaşılmıştır)
- Aktekin B. (2009), "1975 Türk Deprem Yönetmeliği'ne Göre Boyutlandırılmış Bir Yapının Güncel Deprem Yönetmeliği'ne Göre Deprem Güvenliğinin Belirlenmesi", (Yüksek Lisans Tezi), İTÜ Fen Bilimleri Enst., İSTANBUL
- Anonim, (2020), "Yapı Denetim Nedir ?" (09.02.2020 tarihinde <https://www.yapidenetimvedeprem.org.tr/190-yapi-denetim-nedir&a=1> adresinden ulaşılmıştır)
- Altın, S., (2010), "Türkiye'nin Deprem Gerçeği Paneli", 11 Aralık 2009, s: 11-13, Gazi Üniv. Deprem Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Ed: Hüsnü Can, Bülent Özmen, Ankara (03.02.2020 tarihinde http://webftp.gazi.edu.tr/deprem/turkiyenin_deprem_gercegi_paneli_kitabi.pdf adresinden ulaşılmıştır)
- Alyamaç, K.E., Erdoğan, E.S., (2005), Geçmişten Günümüze Afet Yönetmelikleri ve Uygulamada Karşılaşılan Tasarım Hataları, 23-25 Mart 2005 Deprem Sempozyumu Kocaeli 2005, s: 707-715 (12.02.2020 tarihinde http://kocaeli2007.kocaeli.edu.tr/kocaeli2005/deprem_sempozyumu_kocaeli_2005/4_yapi_ve_yerlesiml er/d_23_tasarim_hatalari/gecmisten_gunumuze_afet_yonetmelikleri_ve_uygulamada.pdf adresinden ulaşılmıştır)
- Avcılar Belediyesi Verileri, "1999 Marmara Depremi Avcılar İlçesi Bina Hasar Verileri"

- Aydinoğlu, M.N., (2007), "Deprem Katsayısından Performansa Göre Tasarıma: Bir Mühendisin Bakış Açısından Deprem Mühendisliğinin 40 Yılı", Altıncı Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı, 16-20 Ekim 2007, s: 15-41, İstanbul
- Cumhurbaşkanlığı Programı, (2019), "2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı" (09.02.2020 tarihinde http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf adresinden ulaşılmıştır)
- Çağlar, N., Kırtel, O., Vural, İ., Sümer, Y., Sarıbyık, A., (2020), "24 Ocak 2020 MW 6.8 Elazığ-Sivrice Depremi İnceleme ve Değerlendirme Raporu", Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Deprem Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi – DAMER, Sakarya (17.02.2020 tarihinde https://damer.subu.edu.tr/sites/damer.subu.edu.tr/files/2020-2/ELAZIĞ_SIVRICE_RAPOR_14.02.2020.pdf adresinden ulaşılmıştır)
- Davraz, M., Başpınar, E., Ceylan, H., (2012), Yapı Denetim Kurumları Öncesi Isparta ve Yakın Çevresindeki Hazır Beton Kalitesi, *SDÜ Teknik Bilimler Dergisi*, Cilt:2 S:1, s:18-25 (06.02.2020 tarihinde <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/imported/1089003082/1089002706.pdf> adresinden ulaşılmıştır)
- DİE / TÜİK Verileri, "Genel Nüfus Sayımları", (06.02.2020 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul> adresinden ulaşılmıştır)
- Elazığ Belediyesi Verileri, "Yapı Kullanma İzin Belgeleri"
- Gürbüz, M., Türker, E., Kuran, U., (2005) Avcılar Mikrobölgeleme Çalışmaları, s: 1205-1207, 23-25 Mart 2005 Deprem Sempozyumu Kocaeli (02.02.2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/267986540_AVCILAR_MIKROBOLGELEME_CALISMALARI adresinden ulaşılmıştır)
- İpekyolu Belediyesi Verileri, "2011 Van Depremi İpekyolu İlçesi Bina Hasar Verileri"
- JICA-İBB Raporu, (2002), "Türkiye Cumhuriyeti İstanbul İli Sismik Mikro-Bölgeleme Dahil Afet Önleme/Azaltma Temel Planı Çalışması", Cilt V, Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) (14.02.2020 tarihinde <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/SubSites/DepremSite/PublishingImages/JICA-TUR.pdf> adresinden ulaşılmıştır)
- Karaesmen, E., (1999), "Kocaeli Depremi", s: 24-49, (09.02.2020 tarihinde <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/15712.pdf> adresinden ulaşılmıştır)
- Kurum, M. (2019), "Kentsel Dönüşüm Eylem Planı Açıklandı", (18.02.2020 tarihinde <https://csb.gov.tr/kentsel-donusum-eylem-planı-aciklandi-bakanlik-faaliyetleri-28602> adresinden ulaşılmıştır)
- Milliyet, 2011a, "Deprem Felaketi Türkiye'nin Kaderi", 19.11.2011, (07.02.2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/deprem-felaketi-turkiye-nin-kaderi-1477300> adresinden ulaşılmıştır)
- Milliyet 2011b, "Veli Göçer: 1999 Sonrası Yapılan Binalar Yıkılmaz", 01.11.2011, (11.02.2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/veli-gocer-1999-sonrasi-yapilan-binalar-yikilmaz-1457977> adresinden ulaşılmıştır)
- Öcal, C., İnce. H.H. (2012), "Türkiye'de Mevcut Yapı Stoğu ve Kentsel Dönüşüm", *SDU International Technologic Science* Vol. 4, No 2, November 2012, pp. 89-95 (14.02.2020 tarihinde <https://core.ac.uk/download/pdf/148739922.pdf> adresinden ulaşılmıştır)
- Ön, S.A, (2011), "Küçükçekmece Lagünü, Yeniçağa, Uludağ Buzul ve Bafa Gölleri'nin (Batı Türkiye) Geç Holosen'deki İklim Kayıtları: Avrupa ve Orta Doğu İklim Kayıtları ile Karşılaştırılması", (Doktora Tezi), İTÜ, Avrasya Yer Bilimleri Enst., İstanbul
- Özmen, B., (2000), "17 Ağustos 1999 İzmit Körfezi Depreminin Hasar Durumu", TDV/DR 010-53, Türkiye Deprem Vakfı, Ankara
- Selçuk, M., E., Kızılkant, A., B., Güney D., Koçak A., Coşar A., (2011), *Yıldız Teknik Üniversitesi, 23 EKİM 2011 Van Depremi Teknik İnceleme Raporu*, Editör : Deniz GÜNEY, (11.02.2020 tarihinde www.ek.yildiz.edu.tr/images/images/yayinlar/vandeprem.pdf adresinden ulaşılmıştır)

- Sönmez, M., E. (2011), "Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Tabanlı Deprem Hasar Riski Analizi: Zeytinburnu (İstanbul) Örneği". *Türk Coğrafya Dergisi*, S: 56, s: 11-22
- Sünbül, A.B., Dağdeviren, U, Gündüz, Z., Arman, H. (2007), "1999 Marmara Depremi Sonrası Adapazarı Şehir Merkezi Hasar Durumlarının Analizi ve Depremın Ekonomik Boyutu", TMMOB AFET SEMPOZYUMU, İMO Kongre ve Kültür Merkezi, s: 433-442, Ankara
- Şahin, C., (2016), Büyük İstanbul Tarihi Cilt 1, içerisinde "İstanbul'un Cumhuriyet Dönemi Mekansâl Gelişimi", İBB Kültür A.Ş., s: 456 – 479, İstanbul
- Şenel, Ş.M., İnel, M., Toprak, S., Manav, Y., (2007), "Depremde Oluşacak Bina Hasarlarının Envanter Bilgilerine Dayalı Tahmini", Altıncı Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı, 16-20 Ekim 2007, s: 245-256, İstanbul
- Taşkın, B., (2020), "İTÜ: Elazığ'da Binalar 1975 Yönetmeliğine Bile Uyulsa Yıkılmazdı" (01.02.2020 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202001311041302456-itu-elazigda-binalar-1975-yonetmeligine-bile-uyulsa-yikilmazdi/> adresinden ulaşılmıştır)
- Tezcan, S., 1994, "Türkiye'nin Konut Sorunu", (08.02.2020 tarihinde <https://deprem.afad.gov.tr/downloadDocument?id=1803> adresinden ulaşılmıştır)
- TMMOB Raporu (2010), "Türkiye'de Deprem Gerçeği ve TMMOB Makina Mühendisleri Odasının Önerileri Oda Raporu", (07.02.2020 tarihinde http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/ee9b8f616afde72_ek.pdf adresinden ulaşılmıştır)
- TMMOB Raporu, (2017), "İstanbul Deprem Raporu", (19.02.2020 tarihinde https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/rapor_2017_son.pdf adresinden ulaşılmıştır)
- TÜİK (2020), "Yapı Ruhsatı - 2000 Yılı Öncesi ve Sonrası", (06.02.2020 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1055 adresinden ulaşılmıştır)
- Türkoğlu, N., (2001), "Türkiye'nin Yüzölçümü ve Nüfusunun Deprem Bölgelerine Dağılışı", *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S: 8, s: 133-148, Ankara
- Uzuner, E., Akıncıtürk, N., (2019), "Deprem Sonrası Konutların Yeniden Planlama Sorunsalına Bütüncül Bir Bakış: Kocaeli/ Gölçük Örneği", Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi, 26-28 Haziran 2019, Eskişehir Teknik Üniversitesi, İki Eylül Kampüsü Kongre Vadisi, s: 771-776, (07.02.2020 tarihinde http://www.idrcongress.org/uploads/papers-of-idrc-2019_v2.pdf adresinden ulaşılmıştır)

Atıf/Citation

ÖZTÜRK, S., YILMAZ, D., İHTİYAR, M., (2020), Kentleşmenin Sosyal ve Mekânsal Rolünün Değerlendirilmesi: Kastamonu Örneği. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 153-166

KENTLEŞMENİN SOSYAL VE MEKÂNSAL ROLÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ: KASTAMONU ÖRNEĞİ

Evaluation of Social and Spatial Role of Urbanization: The Case of Kastamonu

Doç. Dr. Sevgi ÖZTÜRK¹

Dilara YILMAZ²

Meltem İHTİYAR³

Öz

Kentleşme, yalnızca kent sayısının ve nüfusunun artmasını değil, bu artışlar sonucunda yaşanan sosyal, kültürel, ekonomik değişimleri ve sonuçlarını kapsamaktadır. Sanayileşme sonrasında yaşanan göç hareketiyle yoğunlaşan nüfusun, barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik politikalar geliştirilememiş ve kentlerde plansız yapılaşmalar meydana gelmiştir. Bu alanların dönüştürülmesi ve yeniden kente kazandırılması önemli bir durum haline gelmiş, geri kazanmayı amaçlayan politikalar geliştirilmiştir. Bu politikaların bütününe kentsel dönüşüm adı verilmektedir. Kentsel dönüşüm politikası, kentsel gelişmenin mekânsal, toplumsal ve ekonomik açıdan yeniden ele alındığı ve problemler alanların yaşanabilir hale getirilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Kentsel büyüme sürecinde alanların sorunlarının belirlenmesi ve çözüm üretilmesi, kentteki yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlayacak önemli bir gerekliliktir. Çalışmada Kastamonu kentinin kuzeydoğusunda kentsel büyüme süreci içinde bulunan gelişme alanı ele alınmıştır. Kentin önemli gelişme bölgesi olan alanda, hem bir kentsel dönüşüm uygulamaları ve toplu konut inşaatları bir arada yürütülmektedir. Gelişme alanında yaşayanlarla yapılan anket çalışması ile ortaya çıkan sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır ve bu sorunların çözümleri, eksikliklerin giderilmesi için alana yönelik stratejiler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, kentleşme, kentleşmenin etkileri, kentsel dönüşüm, sosyal ve mekânsal değişim.

Abstract

Urbanization covers not only the increase in the number and population of the city, but also the social, cultural, economic changes and their consequences. Policies aimed at meeting the housing needs

¹ Kastamonu Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, sevgiozturk37@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3383-7822

² Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, dlara.yilmaz94@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9151-0529

³ Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, meltem.ihytr@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0534-2849

of the population, which intensified with the migration movement after industrialization, could not be developed and unplanned structures occurred in the cities. Transforming these areas and bringing them back to the city has become an important situation and policies aiming to recycle have been developed. All of these policies are called urban transformation. Urban transformation policy is defined as reconsidering urban development spatially, socially and economically and making problem areas livable.

Identifying the problems of the areas and producing solutions in the process of urban growth is an important requirement that will contribute to improving the quality of life in the city. In the study, the development area in the urban growth process in the northeast of Kastamonu city is discussed. In the area, which is an important development area of the city, both urban transformation applications and mass housing constructions are carried out together. Problems arising from the survey study conducted with the inhabitants of the development area were tried to be identified and strategies for the area were developed in order to solve these problems and to eliminate the deficiencies.

Keywords: Kastamonu, urbanization, the effects of urbanization, urban transformation, social and spatial change.

1. Giriş

Kentleşme tarihi süresince, kentlerin büyümesindeki temel nedenlerden biri nüfus artışı olmuştur. Tarımda makineleşme, toprakların miras yoluyla bölünmesi, üretim biçimindeki değişiklikler, kentlerde istihdam imkânlarının artması nedeniyle kırdan kente yaşanan göçler artmış ve dünya çapında kentsel alanların nüfusu yükselmiştir (Koca ve Karadeniz, 2014). 1900'li yıllarda kentlerde yaşayan nüfus toplam nüfusun %9'unu oluştururken, 1980'lerde %40'a, 2000'li yıllarda %50'ye kadar ulaşmıştır. Bu oranın 2025'e kadar %66'ya yükseleceği tahmin edilmektedir. Kentleşme, kentin yayılması ve genişlemesi tanımına ek olarak, kentin yapısal ölçeğinin değişmesi, yüksek yapılarla, geniş yollarla donatılması ve kentin büyüme sürecindeki sosyal ve ekonomik değişimlerin etkisiyle, eski kente kıyasla, alt yapı olanakları ve diğer donatıların teknolojik gelişmeler ve sanayileşmenin etkisi ile yoğun bir organizasyonu olarak tanımlanmaktadır (Bayhan, 1978; Gökyer vd., 2016).

Kentsel yayılma ise plansız, sistematik olmayan, kentin kırsal alanlara doğru büyüdüğü, düşük yoğunluklu, sıçramalı, tek tip arazi kullanımının baskın olduğu, merkezin olanaklarından yararlanamayan bir kentsel gelişmeyi ifade etmektedir (Çavuş ve Uysal, 2017). Kentsel yayılma, son yıllarda nüfus artışından bağımsız olarak farklı nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Örneğin; ekonomik alandaki gelişmeler, bireylerin artan gelir düzeyleri, yaşam standartlarındaki değişimler, ulaşım imkânlarının çeşitliliği, otomobil sahipliği ile beraber kent merkezleri önemini yitirmiştir. Tarihi kent merkezlerinde bulunan yapılar ya kentin gelişim sürecine dâhil edilmeyip eskimekte ve yoksulluk alanlarına dönüşmekte ya da özgün özellikleriyle modern mekânlara alternatif olarak ön plana çıkarılarak bu alternatifin bedelini ödeyebilen toplumsal sınıfların tüketimine sunulmaktadır. Kent merkezlerinin tekrar önem kazanması için soylulaştırma uygulamaları yapılmaya başlanmıştır. Günümüz nüfusunda artan yönde bir değişim olmayan kentlerde bile kentsel yayılma gözlemlenmektedir. Literatürde merkezi iş alanı olarak tanımlanan kent merkezinde yaşayan insanlar; yoğunluk, kirlilik, gürültü, trafik, güvenlik vb. çevresel ve sosyal nedenlerle, kent çeperinde konumlanan ve geniş yaşam alanı olanağı sağlayan mekânlara talep göstermişler ve bu nedenle tarım arazileri ve orman alanlarına doğru yayılmak durumunda kalmıştır (Çırak, 2018).

19. ve 20. yüzyılda ortaya çıkan kentleşme, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeleri farklı şekillerde etkilemiştir. Gelişmiş ülkelerde özellikle I. ve II. Dünya Savaşı'nın büyük bir yıkıma neden olduğu Avrupa'da kentleşme süreci yaşanan bu büyük yıkımın ardından sancılı bir döneme girilmesiyle yaşanmaya başlamıştır. Bu zorlu sürecin atlatılmasından sonra, üretim ve hizmetler sektöründe sürekli büyümeyi hedefleyen teknolojik yeniliklerle paralel olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ise, kentleşmenin ilk aşamalarında kent gelirinde yükselme olurken çevrenin bozulduğu ve kentsel yaşam kalitesinin düştüğü görülmektedir (Öztürk ve Bozdoğan, 2014). Aynı zamanda gelişmekte olan kentlere yoğun bir şekilde göç hareketleri başlamış, bu durum kentlerde plansız yapılaşma ve altyapı sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Deniz, 2010). Bu sorunlardan biri de toprağın kullanım şeklinin değişmesi olmuştur. Kentlerde boş ve terkedilmiş alanlarda plansız yapılaşma sonucunda, toprak verimsiz ve israf edici şekilde kullanılmaya başlanmış, altyapı eksiklikleri ortaya çıkmış ve çözümleri için yüksek bir maliyete ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır (Özdemir ve Özekicioğlu, 2006; Özyavuz ve Dönmez, 2016). Türkiye'de kentleşme, sanayileşme ve modernleşmeyle beraber gelişme göstermiştir. 1950'li yıllarda tarım sektöründeki istihdam olanaklarının azalması ile kırsal alanlardan kentlere göçler başlamış ve ülkenin yerleşim yapısı büyük bir değişim sürecine girmiştir. 1950'lerden sonra hızlı ve plansız kentleşme süreci mevcut kentlerde nüfus arttırırken, çok sayıda yerleşim alanını da kent olarak adlandırmıştır (Ertekin ve Kırca, 2017). Bu kentlerde ortaya çıkan büyük konut ihtiyacı, niteliksiz konutlar ve gecekonduyla giderilmiştir. Süreç sonrasında özellikle büyük kentler doğal afetlere karşı dirençsiz, kalitesiz, konfor düzeyi yetersiz ve sağlıksız yapılarla dolmuştur (Künar, 2013; Koca ve Karadeniz, 2014; Dönmez vd., 2015). Kentlerin yeşil alanları, tarihsel dokusu ve kültürel birikimlerine zarar verilmiş, fiziksel ve sosyal alt yapıları eksik, tarım alanlarını ve su varlıklarını tehdit eden kentsel mekânlar oluşmuştur (Altaş, 2015). 1990'lı yıllara kadar kentleşmenin temel nedeni ekonomi olmuştur. Günümüze gelindiğinde ise kentleşme kalkınmanın ve gelişmişliğin en önemli göstergesi haline gelmiştir (Öztürk ve Çalışkan, 2019). Ülkemizde ekonominin gelişmesi ile 20 yıllık bir süreç içerisinde yaklaşık sekiz milyon konutun yenilenmesini hedefleyen kentsel dönüşüm çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar, niteliksiz ve doğal afetlere karşı riskli yapıları yenileyerek vatandaşların yaşam kalitesini artırmak açısından büyük bir fırsat sunmuştur ancak eskiye oranla çok daha kalıcı yapıların inşa edilmesinin yapılacak yanlışlardan geri dönüşü imkânsız kılması nedeniyle, önemli riskler de taşımaktadır.

Kentsel dönüşüm, mevcut kent yapısının yenilenmesi için yapılan uygulamaları içinde toplayan genel bir kavramdır (Polat ve Dostoğlu, 2007). Kentsel sorunlara çözüm üretmenin amaçlandığı kentsel dönüşüm, değişime uğrayan bir alanın ekonomik, fiziksel sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm üretmeye çalışan

kapsamlı bir eylem olarak ifade edilmektedir (Thomas, 2003). Keleş (2004), kentsel dönüşümün dört temel kriteri yerine getirmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kriterler:

- Bölgede, fiziksel çöküşü durdurmak, tarihi dokunun sürdürülebilirliğini sağlamak,
- Bölgeyi ekonomik açıdan canlandırmak,
- Kentsel yaşam kalitesini artırmak,
- Proje sürecinde her aşamada ilgili aktörlerin katılımını sağlamaktır.

Ayrıca kentsel dönüşüm, fiziksel/tasarım, sosyal, ekonomik ve yasal/yönetmelik boyutları içeren bir kavramdır. Fiziksel boyut, alanın içerisinde bulunduğu kent ile ulaşım bağlantıları, teknik, sosyal altyapı ve çevresel sorunlarla ilgilenebilir (Turok, 2004; Sağır, 2009). Tasarım boyutu, kentsel gelişim, değişim ve korumaya yön veren tasarım sürecini içermektedir. Sosyal boyut, sağlık, eğitim, konut ve kamu hizmetlerine erişim gibi durumlarından oluşmaktadır. Ekonomik boyut ise, dönüşüm yapılan alandaki ve çevresindeki iş olanaklarını artırmayı hedeflemektedir (Atkinson, 2004).

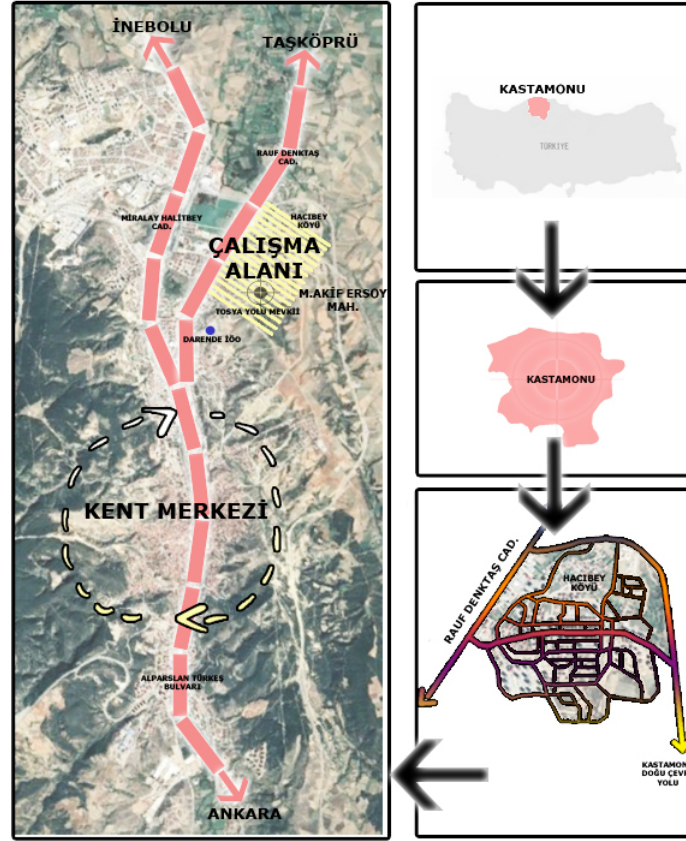
Ekinci (2005), Türkiye'nin kentsel dönüşüm sürecini, yaklaşık olarak 50 yıldır kentlerde zaten bir dönüşüm olduğunu ancak bu sürecin şehircilik ve mimarlık alanlarının yöntemleriyle değil, siyasal, toplumsal, ekonomik, çevresel ve kültürel etkenlerin yönlendirdiğini ifade etmiştir. Türkiye' de kentsel dönüşümün iki önemli sonucu ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Bu sonuçlar: Kentsel dönüşüm uygulamalarının, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını göz ardı edilerek sadece gayrimenkule odaklanması ve dönüşüm süreçlerinin kentlerin ruhuna uygun olmamasıdır. Kentlerde sorunlara çözüm üretmek için, Batı'daki mekânsal biçimlere yönelik müdahale yöntemleri çoğu dönemde Türk planlama sisteminde de uygulanmaya çalışılmıştır (Ataöv ve Osmay, 2007; Altaş, 2014). Ülkemizin kentsel dönüşüm anlayışı, batı ile benzerlikler içermekle beraber, önemli farklılıkları da vardır. Bu farklılıklar, Türkiye'nin bulunduğu ekonomik ve siyasal koşullarla birlikte, tarihi, toplumsal, kültürel yapısından kaynaklanmaktadır (Ertaş,2011).

Kentsel dönüşümü sürdürülebilir kentsel gelişim için önemli bir araç haline getirmek mümkündür. Kentsel dönüşüm genellikle daha iyi barınma, çalışma ve dinlenme koşulları sağlamak amacıyla yapıların yenilenmesi olarak ele alınmaktadır. Ancak kentsel dönüşüm uygulamalarında çoğunlukla, çevresel veya sosyal boyut göz ardı edilirken ekonomik boyuta odaklanıldığı görülmektedir (Couch ve Denneman, 2000: 137). Bu durum, ekonomik kaygıların ön plana çıktığı, tarihi yapıyı bozan, sosyal ve kültürel etkinin göz ardı edildiği projelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İnsanların, uzun vadeli ekonomik, çevresel ve sosyal refahını sağlayacak, sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak amacıyla, kentsel dönüşüm ekonomik, çevresel ve sosyal koşulların iyileştirilmesi için uygulanan strateji ve eylemler bütünü olarak ele alınmalıdır (Donnison, 1993, 145; Sağır, 2009,61). Bu çalışmada tarihi ve kültürel açıdan önemli olan Kastamonu kentinde gelişme gösteren kentsel yayılma alanı ele alınmıştır. 2004, 2011 ve 2018 yıllarında, alanda dönüşüm ve yayılma öncesi-sonrası fiziki, mimari, hizmetler sektörüne yönelik izlenimlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Batı Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Kastamonu ilinin doğusunda Sinop ve Çorum, batısında Bartın ve Karabük, güneyinde Çankırı, kuzeyinde ise Karadeniz yer almaktadır. 791 m. rakıma sahip olan kentin yüzölçümü 13.108 km²'dir. Kentin yüzölçümünün %74,6'sı dağlarla, %21,6'sı platolarla ve %3,8'i ovalarla kaplıdır. İlin güneyinde ve en yüksek noktası 2546 m. olan Ilgaz Dağları yer alırken, kuzeyinde en yüksek noktası 2019 m. olan Küre Dağları yer almaktadır. Kastamonu kenti, kuzeyden Karadeniz iklimi, güneyden İç Anadolu karasal iklimleri arasında bir geçiş iklimine sahiptir. Merkez ilçede yıllık sıcaklık ortalaması 9,7 °C'dir. Yağışlar en fazla bahar aylarında görülmektedir. Kent bitki örtüsü bakımından oldukça zengindir (Öztürk ve Özdemir, 2013). Kentleşme kavramının temelinde doğal çevre ve insan ilişkileri de önemli bir yere sahiptir. Kastamonu kentinin mekânsal organizasyonunda doğal çevre unsurları etkili olmaktadır.

Çalışmanın ana materyalini Kastamonu İli Merkez İlçesi Mehmet Akif Ersoy Mahallesi'nde bulunan kentsel dönüşüm ve Tosya Yolu olarak bilinen kentsel gelişme alanı oluşturmaktadır (Şekil 1). D775 Karayolu üzerinde bulunan Tosya Yolu gelişme bölgesi, 2007 yılında onaylanan 1/100.000 ölçekli Kastamonu-Sinop-Çankırı Çevre Düzeni Planı'nda kentsel gelişme alanı olarak nitelendirilmiştir. Son yıllarda yapılaşmaya başlayan bu alanda ağırlıklı olarak konut alanları ve ticaret birimleri yer almaktadır.

Şekil 1. Çalışma alanı konum haritası

Çalışmanın temel amacı; kentin kentleşme sürecine katkı sağlayan bu alanda sosyal ve mekânsal etkilerin değerlendirilmesidir. Bu bağlamda ilk olarak çalışma alanında gözlemler ve fotoğraf çekimleri gerçekleştirilmiştir. 2004, 2011 ve 2018 yıllarına ait fotoğraflarla mevcut fotoğraflar karşılaştırılarak alanda mekânsal ve arazi kullanımı açısından farklılıklar ortaya konmuştur. Daha sonra mahallede bulunan yeni gelişme ve kentsel dönüşüm alanında toplamda 100 anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. 5'li likert ölçeği kullanılan anket 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; demografik veriler elde edilirken, ikinci bölüm; yerleşim yerinin niteliği, yapılaşmanın kentin gelişimi açısından etkileri ve katılımcıların alanda oturma nedenleri gibi sorulardan alanın genel bir değerlendirilmesi elde edilmiştir. Üçüncü bölümde yeni gelişme alanı ve kentsel dönüşüm alanının, mimari ve kent planlama, açık-yeşil alanlar, sosyal ilişki özellikleri ve hizmetler başlıkları altında değerlendirmeleri elde edilmiştir. Bu bölümde, yeni gelişme alanı ve kentsel dönüşüm alanındaki eksikliklerin belirlenmesi, dönüşüm sonrası alanda ne gibi değişikliklerin olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Son olarak çalışma alanında ne tür problemlerin olduğu, kentsel dönüşümün kentin gelişimi açısından gerekli olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Anket uygulaması için kişi sayısının belirlenmesi için kesitsel yöntem hesaplaması ve $n = \frac{Z^2NPQ}{ND^2 + Z^2PQ}$ formülü kullanılmıştır (Özdamar, 2001). Formülde n: Örnek büyüklüğü, Z: Güven katsayısı (% 95'lik güven için bu katsayı 1.96 alınmaktadır), N: Ana kütle büyüklüğü (Çalışmaya konu edilecek Merkez ilçenin nüfusu 148.000 alınmıştır), P: Ölçmek istediğimiz özelliğin ana kütlede bulunma ihtimali (% 50 alınmıştır), Q=1-P, D: Kabul edilen örnekleme hatasını (çalışmada %10'luk bir örnekleme hatası öngörülmüştür) ifade etmektedir. Bu hesaplamaya göre kişi sayısı 100 olarak hesaplanmıştır.

Anket uygulaması sonucunda elde edilen veriler SPSS 22. Programı ile Paired Samples T Test ile analiz edilmiştir. Tüm veriler sonucunda çalışma alanındaki sorunlara yönelik öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular

Çalışma kapsamında ilk olarak 2004, 2011 ve 2018 yıllarına ait uydu fotoğrafları karşılaştırılmıştır (Şekil 2). 2004 yılında alanda herhangi bir yapılaşmanın ve altyapı çalışmalarının olmadığını ancak 2011 yılından itibaren yapılaşma ve altyapı çalışmalarının başladığı görülmektedir. 2018 yılına gelindiğinde ise yapılaşma ve altyapı çalışmalarının artış gösterdiği görülmektedir. Mehmet Akif Ersoy Mahallesi'nin 2004 yılındaki nüfusu 7.235 kişidir. 2011 yılında bu sayı 9.367, 2018 yılında ise 18.411 kişi olmuştur (TUİK, 2019).

Kentsel dönüşüm ve yapılaşmanın bu yıllar arasında artış göstermesiyle nüfusunda bu durumla paralel olarak hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir.

Şekil 2. Çalışma alanı uydu görüntüleri

Alanda yapılan anket çalışmaları bulgularına ait katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir. Bu verilere göre, katılımcıların %51’i kadın, %49’u erkektir. Katılımcıların yaşları değerlendirilecek olursa, %16’sı 18-25, %24’ü 26-35, %37’si 36-45, %23’ü ise 56 ve üzeri yaş aralığındadır. Katılımcıların eğitim durumları; %34’ü lise, %66’sı üniversite düzeyindedir. Bu katılımcıların %28’i kamu sektöründe, %23’ü özel sektörde çalışmakta olup, %15’i ev hanımı, %14’ü öğrenci ve %20’si emeklidir. Alanda, 46-55 yaş aralığında hiç katılımcı olmadığı, katılımcıların çoğunun eğitim seviyesinin üniversite düzeyinde olduğu, kamu veya özel sektörde çalıştığı görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Nitelikler	Nitelik Grupları	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	51
	Erkek	49
Yaş	18-25	44
	26-35	0
	36-45	33
	46-55	0
	56+	23
Eğitim	İlkokul	0
	Ortaokul	0
	Lise	34
	Üniversite	66
Meslek	Lisansüstü	0
	Kamu Sektörü	28
	Özel Sektör	23
	Ev Hanımı	15
	Öğrenci	14
	Emekli	20

Anketin ikinci bölümünde, ilk olarak “*Yerleşim yerinin niteliği*” sorgulanmış, yeni gelişme alanında yaşayanların %36’sı, kentsel dönüşüm alanında yaşayanların ise %64’ü çalışma alanlarını “kötü” olarak nitelendirmişlerdir. Bu verilere dayanarak her iki alanın içinde sorunların olduğu ve kullanıcı memnuniyetinin düşük seviyede olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların alanın niteliğini tanımlamaları

Nitelikler	Yeni Gelişme Alanı (%)	Kentsel Dönüşüm Alanı (%)
Kötü (Yetersizlik, kirlilik vb.)	36	64
Orta (Monoton, alışılmış)	32	20
İyi (Özgün, çağdaş)	32	16

“*Yeni gelişme alanındaki yapılaşmanın Kastamonu kentinin gelişimi açısından yararlı olup olmadığı*” sorusu araştırılmış ve katılımcıların yarısı yararlı olduğunu düşünürken diğer yarısının yararlı olmadığını belirtmişlerdir. Son olarak katılımcılara, “*Alanda oturma nedenleri*” sorusu irdelenmiş ve katılımcıların en çok belirttikleri 5 neden, ailelerinin burayı tercih etmeleri, arkadaşlara yakın olma isteği, sessiz, sakin olması, ilerde değer kazanacak yerde olması ve buradan ev satın almaları olmuştur.

Anketin son bölümünde, yeni gelişme alanı ve kentsel dönüşüm alanı değerlendirilmesi amacıyla mimari ve kent planlama alanında 8, açık-yeşil alanlar alanında 7, sosyal ilişki özellikleri kapsamında 10 ve

hizmetler alanında 8 olmak üzere toplam 33 kriter ile sorgulanmıştır. Yeni gelişme alanında yapılan değerlendirmeye göre; Mimari ve kent planlama kriterlerinde; katılımcıların %56'sı hava kalitesinin iyi bir durumda olmadığını, %48'i otopark alanlarının yeterli olmadığını belirtirken, %58'i sokak genişliklerinin yeterli olduğunu, %48'i ise binaların benzer ve tekdüze olduğunu belirtmişlerdir. Açık-yeşil alanlar kriterlerinde; katılımcıların %68'i spor alanlarının yürüme mesafesinde olmadığını, %62'si bisiklet yollarının, %56'sı ise açık-yeşil alan büyüklüklerinin ve yürüyüş yollarının yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Sosyal ilişki kriterlerinde; katılımcıların %80'i komşuluk ilişkilerinin iyi olmadığını, %68'i mahalle sakinlerinin çevresel konularda bilinçli olmadığını, %58'i yerel-kültürel kimliğin korunmadığını belirtirken, %80'i ise alanda sosyal sınıflaşma olmadığını belirtmişlerdir. Hizmetler kriterlerinde ise; katılımcıların %80'i sosyo-kültürel alanların yeterli olmadığını, %70'i eğitim birimlerine, %66'sı sağlık birimlerine ulaşımın zor olduğunu, %52'si engelli bireyler için uygun alanların olmadığını belirtirken, %80'i ise temizlik ve çöp toplama hizmetleri yeterli olduğunu ve %54'ü trafik yoğunluğunun olmadığını belirtmişlerdir.

Kentsel dönüşüm alanında yapılan değerlendirmeye göre ise; mimari ve kent planlama kriterlerinde; katılımcıların %72'si görsel kalitenin iyi olmadığını, %64'ü otopark alanlarının yeterli sayıda yapılmadığını, %50'si ise alandaki binaların birbiri ile uyumlu olmadığını belirtmiş, %68'i benzer binalar yapıldığını ve %62'si sokak genişliğinin yeterli olarak yapıldığını belirtmiştir. Açık-yeşil alan kriterlerinde ise; katılımcıların, %82'si açık-yeşil alanların bakımlı olmadığını, %80'i yürüyüş yolunun, %74'ü bisiklet yolunun yeterli olarak yapılmadığını, %68'i ise açık-yeşil alanların büyüklüğünün yeterli olmadığını belirtirken, %60'ı açık-yeşil alanlarına erişilebilir olduğunu belirtmiştir. Sosyal ilişki kriterlerinde; katılımcıların %80'i mahalle sakinlerinin çevresel konularda bilinçli ve mahallenin huzurlu bir hale gelmediğini, %74'ü konut ve kira fiyatlarının ucuzlamadığını, %58'i mahallede sosyal sınıflaşma olduğunu belirtirken, %76'sı mahalleden ayrılmayı düşünmediği, %50'si dönüşüm sonrası mahallenin kalabalıklaştığını belirtmiştir. Hizmetler kriterlerinde ise; katılımcıların %60'ı sağlık birimlerine ulaşımın daha kolay bir hale gelmediğini, %56'sı eğitim birimlerine ulaşımın kolaylaşmadığını ve engelli bireyler için alan tasarlanmadığını, %40'ı sokak aydınlatmasının yeterli olmadığını belirtirken, %80'i dönüşüm sonrası trafik yoğunluğunun azaldığını, %68'i alışveriş merkezlerinin daha yeterli bir şekilde yapıldığını ve %64'ü ekonomik açıdan gelişmeler olduğunu belirtmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların yeni gelişme ve kentsel dönüşüm alanını değerlendirmeleri

Kriterler	Kesinlikle Katılmıyorum			Katılmıyorum			Kısmen Katılıyorum			Katılıyorum			Kesinlikle Katılıyorum									
	YGA	KDA	%	YGA	KDA	%	YGA	KDA	%	YGA	KDA	%	YGA	KDA	%							
Mimari ve Kent Planlama	Binalar birbiri ile uyumludur:	15	25	30	50	31	16	62	32	0	0	0	4	9	8	18	5	34	10	68		
	Binaların benzerdir:	0	0	0	0	0	0	0	21	0	0	42	0	24	16	48	32	5	34	10	68	
	Sokak genişliği yeterlidir:	0	0	0	0	6	0	12	0	0	14	0	28	0	29	0	58	0	15	36	30	62
	Otopark alanları yeterlidir:	24	32	48	64	26	9	52	18	0	0	0	0	0	9	0	18	0	0	0	0	
	Görsel açıdan kalitelidir:	18	36	36	72	21	14	42	28	11	0	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Hava kalitesi iyi bir durumdadır:	28	20	56	40	22	22	44	46	0	0	0	0	0	8	0	16	0	0	0	0	0
Açık-Yeşil Alanlar	Yürüyüş yolları yeterlidir:	23	10	56	20	19	40	38	80	0	0	0	8	0	16	0	0	0	0	0	0	0
	Bisiklet yolları yeterlidir:	36	37	62	74	14	13	28	26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Açık yeşil alan büyüklüğü yeterlidir:	22	16	44	32	28	34	56	68	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Açık yeşil alanlara yürüyerek ulaşılabilir:	1	0	2	0	11	0	22	0	23	0	46	0	15	30	30	60	0	20	0	40	40
	Açık yeşil alanlar bakımlıdır:	8	9	16	18	20	41	40	82	0	0	0	0	22	0	44	0	0	0	0	0	0
	Spor alanlarının yürütme mesafesindedir:	34	19	68	38	10	12	20	24	0	9	0	18	6	10	12	20	0	0	0	0	0
	Açık ve yeşil alanlarda sportif faaliyetler yapılmaktadır:	7	0	14	0	10	35	20	70	21	7	42	14	12	8	24	16	0	0	0	0	0
	Mahalle oldukça kalabalıktır:	5	0	10	0	21	15	42	30	7	10	14	20	17	25	34	50	0	0	0	0	0
Sosyal İlişki Özellikleri	Mahalle huzurludur:	9	0	18	0	0	40	0	80	6	10	12	20	13	0	26	0	22	0	44	0	0
	Komsuluk ilişkileri iyi düzeydedir:	0	18	0	36	40	10	80	20	0	22	0	44	10	0	20	0	0	0	0	0	0
	Konut ve kira fiyatları ucuzdur:	42	37	84	74	8	13	16	26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Yerel ve kültürel kimlik korunmaktadır:	21	21	42	42	29	28	58	56	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Sosyal sınıflama yoktur:	10	29	20	58	0	7	0	14	0	14	0	28	0	0	0	0	40	0	80	0	0
	Mahalle sakinleri çevresel konularında bilgilidir:	34	40	68	80	0	10	0	20	16	0	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Mahalle yaşamak için ideal bir yerdir:	12	17	24	34	19	14	38	28	19	7	38	14	0	12	0	24	0	0	0	0	0

Kentsel dönüşüm alanını değerlendiren katılımcılardan, alanda kentsel dönüşüm sonrasında hangi problemlerin olduğu sorgusu irdelenmiştir. Alanda belirtilen sorunlar şu şekildedir:

- Düzensiz bir çevre görüntüsü,
- Estetik açıdan uyumsuz bir çevre,
- Altyapı hizmetlerinin ve açık-yeşil alanların yetersizliği,
- Çevre düzenlemesinin iyi olmamasıdır (kaldırım, merdiven, site güvenliği vb.).

Katılımcıların kentsel dönüşüm öncesi ve sonrası değerlendirmelerini karşılaştırmak amacıyla T testi yapılmıştır (Tablo 4). Testin sonuçlarına göre mimari ve kent planlama kriterlerinde; dönüşüm sonrası sokak genişliğinin yeterli olmadığı, görsel kalite ve hava kalitesinin ise dönüşüm sonrası bozulduğu görülmektedir. Açık-yeşil alanlar kriterlerinde ise; dönüşüm sonrasında, açık-yeşil alanların büyüklüklerinin yeterli oranda yapılmadığı görülmektedir. Sosyal ilişki özelliklerinden; dönüşüm sonrası mahallede huzursuzluğun arttığı, komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı, sosyal sınıflaşmanın olduğu görülmektedir. Hizmetler kriterlerinde ise; dönüşüm sonrasında, sağlık birimlerine ulaşımın kolay olmadığı ve sokak aydınlatmasının yeterli düzeyde olmadığı ortaya konmuştur ($p<0.005$).

Tablo 4. Kentsel dönüşüm alanı Paired Samples T Test

KRİTERLER		Mean		T	P
		Before	After		
Mimari ve Kent Planlama	Alandaki binalar dönüşümden sonra birbiri ile daha uyumlu olmuştur.	1.96	1.86	1.110	1.000
	Sokak genişliği yeterli hale gelmiştir.	4.36	2.32	11.548	,000
	Yeterli sayıda otopark alanları yapılmıştır.	1.52	1.72	-1.067	,291
	Görsel kalite dönüşümden sonra daha iyi olmuştur.	2.88	1.44	-5.975	,000
	Hava kalitesi dönüşümden sonra daha fazla olmuştur.	1.86	1.32	4.104	,000
Açık- Yeşil Alanlar	Yeterli oranda yürüyüş yolları yapılmıştır.	1.86	1.80	,401	,690
	Yeterli oranda bisiklet yolları yapılmıştır.	1.28	1.26	,216	,830
	Açık yeşil alan büyüklüğü yeterli oranda olmuştur.	1.68	1.56	-1.353	,002
Sosyal İlişki Özellikleri	Dönüşüm sonrası mahalle oldukça kalabalık bir hale gelmiştir	2.72	3.20	-2.260	,028
	Mahalle huzurlu bir hale gelmiştir.	3.78	3.20	2.687	,001
	Dönüşüm sonrasında komşuluk ilişkileri daha iyi düzeydedir.	2.40	1.24	8.785	,000
	Dönüşüm sonrasında konut ve kira fiyatları ucuzlamıştır.	1.16	1.26	-1.219	,229
	Dönüşüm sonrası sosyal sınıflaşma olmamıştır.	1.70	1.20	-3.889	,000
Hizmetler	Sağlık birimlerine ulaşım daha kolay bir hale gelmiştir.	1.62	2.38	-3.336	,002
	Eğitim birimlerine ulaşım daha kolay bir hale gelmiştir.	1.50	1.70	-1.080	,285
	Alışveriş merkezleri daha yeterli bir şekilde yapılmıştır.	4.16	4.48	-2.030	,048
	Temizlik ve çöp toplama hizmetleri daha yeterli olmuştur.	3.80	3.54	1.241	,221
	Sokak aydınlatması daha yeterli olmuştur.	3.08	1.94	4.949	,000
	Engelli bireyler için daha fazla alan tasarlanmıştır.	1.48	1.44	0.350	,728

4. Tartışma ve Sonuç

Kentleşme olgusu, ilk olarak gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle diğer ülkeleri de hızlı bir şekilde etkilemektedir. Kentleşmenin yararlarının yanı sıra zararları da bulunmaktadır. Sağlıksız bir kent yapısı, birçok olumsuz duruma sebep olmaktadır. Kentler hızlı nüfus artışı sebebiyle yaşanamaz bir hale gelmektedir. Kültürel çatışmalar, sosyo-ekonomik değişimler, altyapı eksiklikleri, çevre kirlilikleri, hızlı yapılaşma sonucu plansız gelişmeler, kentlerin sağlıksız bir şekilde büyümesine neden olmaktadır. Çalışmada, yeni gelişme ve kentsel dönüşüm alanlarının mevcut durumunun ve aslında kentsel dönüşüm projelerinin istenilen boyutta olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Kentsel alanda problemlerin çözülerek, sürdürülebilir bir çevrede kaliteli yaşam koşulları oluşturulmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Kastamonu kentinde, Mehmet Akif Ersoy Mahallesi'nde bulunan yeni gelişme ve kentsel dönüşüm alanını kapsayan çalışma alanı, 2011-2018 yılları arasında büyük bir değişime uğramıştır. Yapılaşmalar artmış ve bu duruma paralel olarak hızlı bir nüfus artışı da yaşanmıştır. Bulgular kısmında ayrıntılı bir şekilde ele alınan

anket uygulaması sonuçlarından; Kentsel gelişme ve dönüşüm alanının nitelik olarak “iyi, orta, kötü” seçeneklerinden en çok “kötü” seçeneğinin belirtilmesi alandan memnuniyetin düşük seviyede olduğunu göstermektedir. Kentsel gelişme ve kentsel dönüşüm alanı için ortaya çıkan, kentsel planlama anlamında önemli olan sonuçlar şu şekildedir:

Mimari ve kent planlama özelliklerinde;

- Hava kalitesinin iyi olmaması,
- Otopark alanının yetersiz olması,
- Kent merkezine ulaşımın zor olması,
- Görsel açıdan uyumsuzluk olması,

Açık-yeşil alanlar için;

- Spor alanlarının yürüme mesafesinde olmaması,
- Bisiklet ve yürüyüş yollarının yetersiz olması,
- Açık-yeşil alanlarının büyüklüğünün yetersiz olması,

Sosyal ilişki özelliklerinde;

- Komşuluk ilişkilerinin zayıf olması,
- Çevresel konularda bilincin yetersiz olması,
- Yerel-kültürel kimliğin korunmaması,
- Sosyal sınıflaşma olması,

Hizmetlere yönelik kullanımlarda;

- Sosyo-kültürel alanların yetersiz olması,
- Eğitim ve sağlık birimlerine ulaşımın zor olması,
- Engelli bireylerin dış mekân kullanımına uygun alanların olmaması,

her iki kullanım alanı için ortak çıkan sonuçlardır. Bu benzer özelliklerin ötesinde, Kastamonu’da yapılan dönüşüm uygulamalarının, sosyal, fiziksel ve sürdürülebilir yönlerin göz ardı edildiği tespit edilmiştir. Kentsel dönüşüm alanı için dönüşüm öncesi ve sonrası için beklenen fiziksel gelişmenin tamamlanıp tamamlanmadığını incelemek üzere yapılan Paired Samples T Test’ i sonucuna göre ise ortaya çıkan sorunlar şu şekilde olmuştur:

- Düzensiz bir çevre görüntüsünün olması,
- Birbiriyle uyumsuz yapıların olması,
- Altyapı hizmetlerinin yetersiz olması,
- Açık-yeşil alanların azalması,
- Çevre düzenlemesinin (kaldırım, merdiven, site güvenliği vb.) iyi olmamasıdır.

Mehmet Akif Ersoy Mahallesi’ nde kentsel dönüşümün sadece kentte atıl kalan bir alanı değerlendirmek amacıyla yapıldığı, fiziksel, sosyal, ekonomik olarak yeterince irdelenmediği ve sonuçların yaşayanların memnuniyetini artırmadığı görülmektedir. Ayrıca komşuluk ilişkilerinin zayıf olması mahalle kültürünün de yok olmaya başladığını ortaya koymaktadır. Kentsel dönüşüm projelerinin başarılı olması, insan-mekân-istihdam kavramlarının bir arada düşünülmesi ve dönüşümün fiziksel, sosyal, ekonomik ve yasal boyutunun bütüncül ve dengeli bir şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, her projenin ve katılımcılarının farklı olmasından dolayı, kullanılacak yöntemlerin ve uygulama biçimlerinin de farklı olması gerekmektedir. Katılımcıların beklentilerini karşılayan projelerin uygulanması önemlidir. Projeler geliştirilmeden önce yöre sakinlerinin beklentilerinin iyi analiz edilmesinin başarıyı arttıracak düşünülmemektedir. Elde edilen sonuçların daha önce yapılan bazı çalışmalar ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bu çalışmalardan kısaca bahsedilerek sonuçlar karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Niray (2002) tarafından yürütülen çalışmada, Muğla ilinin tarihsel süreç içerisinde ülkemizde kentleşme alanında meydana gelen değişim hareketleriyle ne derece uyumlu ya da farklı olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Muğla'nın kentsel dokunun korunması anlamında ve geleneksel ile modern çizgilerin bir arada sürdürülmesini sağlamış, örnek olabilecek önemli potansiyele sahip olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ökmen (2001) tarafından yürütülen çalışmada; Sivas ilinin kentleşme sürecindeki durumunu ve sorunlarını tespit etmek amaçlanmıştır. Birtakım çevre sorunlarının olduğu, özellikle kış aylarında yaşanan hava kirliliği, atık su sorunu ile yeşil alan yetersizliği gibi çevresel sorunların olduğu görülmüştür. Nüfus ve istihdam sorunları ön plana çıkmış ve bunlara bağlı sorunlar olduğu görülmüştür. Plansız yapılaşma sorununun olmadığı Sivas şehrinde kültür, sosyal ayırım gibi sorunlar görülmemiştir. Bu çalışmalardaki sonuçlar Kastamonu kenti için yapılan çalışma sonuçlarıyla da benzerlik göstermektedir. Fakat Niray (2002) tarafından Muğla kenti için yapılan çalışmada yerel-kültürel kimliğin korunması sonucu benzerlik göstermemektedir. Ökmen (2001) tarafından yapılan çalışmada olduğu gibi çevresel sorunlardan açık yeşil alanların ve hava kalitesi yetersiz olması gibi benzer sorunlar ortaya konmuştur.

Çalışma kapsamında sorunlara yönelik geliştirilen öneriler şu şekildedir:

- ✓ Kentlerin ekonomik, coğrafi, siyasi, kültürel, yönetsel gibi birbirinden farklı özelliklere sahip olması, her kent için ayrı bir planlama yapılmasını gerektirmektedir. Sürdürülebilir gelişme kapsamında arazi kullanımını sağlayacak politikalar izlemek ve bu durumun devamını sağlamak gerekmektedir.
- ✓ Alanın ekolojik koşullarına uygun ve devamını sağlayacak, doğal yaşamı tehdit etmeyecek ve onunla uyum içerisinde olan bir politikanın izlenmesi gerekmektedir.
- ✓ Kentin büyüklüğünü ve insanların yaşamlarını dikkate alan uygun yoğunlukta bir yapılaşma sağlanmalıdır.
- ✓ Konut fiyatlarının her gelir grubu tarafından ulaşılabilir nitelikte olması sağlanmalıdır. Barınmanın doğal bir insani ihtiyaç olması nedeniyle, bunun tamamen piyasa güçlerine bırakılmasının uzun vadede toplumsal bir maliyetinin olacağını göz ardı etmemek gerekir. Barınma sorunları çözülürken başta su ve enerji olmak üzere her alanda tasarrufu özendirecek uygulamalara ağırlık verilmeli ve güneş enerjisinden maksimum düzeyde yararlanmanın yolları aranmalıdır.
- ✓ Kent için ulaşım aksları kamu hizmetlerinin en etkin bir şekilde işlemlerini sağlayacak şekilde planlanmalıdır.
- ✓ Toplu ulaşım sisteminde hizmet kalitesinin artırılması, ucuz ve rahat toplu taşıma önemli adımlar olacaktır.
- ✓ Uygun olan güzergâhlar için yaya yolu ve bisiklet yolu planlanarak, hava kalitesi ve sağlıklı bireyler için olanak yaratılarak alanın canlılığı artırılmalıdır.
- ✓ İnsanın sosyal bir varlık olması, iş ve barınma dışında onun sosyo-psikolojik gelişimini sağlayacak çeşitli önlemler alınmasını gerektirmektedir. Rekreasyon alanlarını, toplumun boğucu ve stres dolu yaşamdan uzaklaşmak ve bireyin psikolojik olarak rahatlamasını sağlayacak kentsel mekânlar olarak değerlendirmek gerekmektedir. Alanın yakın çevresinde sosyo-kültürel alan planlanarak, insanların serbest zamanlarını geçirebilecekleri mekânlar oluşturulmalıdır.
- ✓ Kentin havasının temiz olmasını sağlayacak önlemlerin alınması, yeşil alanların teşvik edilmesi ve kişi başına düşen yeşil alanların artırılması gerekmektedir.
- ✓ Mevcut altyapı eksiklikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınarak giderilmelidir.
- ✓ Kentsel çevre sahip olduğu değerler ve kaynaklar birlikte korunmalıdır. Günümüzde ve gelecekteki kullanımlara uygun olacak şekilde, çevrenin fiziksel kalitesi ile birlikte, insanların yaşam kalitesini artıracak mimari ve kentsel tasarım projeleri geliştirilmelidir. Bu şekilde görsel kirlilik azaltılmış olacaktır.
- ✓ Alanın taşıma kapasitesi sınırları dikkate alınarak, konut alanları, sosyo-kültürel ve ticari alanlar ile beraber düşünülerek planlanmalıdır. Böylelikle, alan kendi içerisinde gelişirken kentin gelişimine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- ✓ Kentsel dönüşüm projelerinde ise;
- ✓ Kentin fiziksel koşulları ile toplumsal problemleri arasında bir ilişki kurulmalı, toplumsal bozulmanın nedenleri araştırılmalı ve bu bozulmayı önlemelidir.

- ✓ Projeler, hızla değişen kent dokusunda ortaya çıkan toplumsal, ekonomik, çevresel ve altyapı ihtiyaçlarını dikkate alarak, kentsel dokunun yeniden geliştirilmesine olanak sağlamalıdır.
- ✓ Kentsel yaşam kalitesini artıracak ekonomik kalkınma yaklaşımı ortaya konmalıdır.
- ✓ Kentsel dönüşüm projeleriyle, toplumsal çöküntü alanı haline gelen kent parçalarında ekonomik anlamda canlılığı yeniden getirmek amaçlanmalıdır.
- ✓ Mahalle kavramını yaşatabilecek, küçük ticari birimleri (bakkal, büfe, manav, berber, kahvehane, vb.) komşuluk ilişkilerinin artmasını sağlayacak, sosyal aktiviteler, açık ve yeşil alanlar plan kararı olarak desteklenmelidir.
- ✓ Kentsel dönüşüm projelerinde, alan plansız yapılaşmalardan etap etap temizlenerek görsel açıdan kötü ve düzensiz dokuların ortadan kaldırılması olumlu bir yaklaşımdır. Ancak, problemli bir kentsel alanda sadece sağlıksız yapıların yıkılıp yerine yeni konutların yapılması dönüşüm sürecinin tam karşılığı değildir. Dönüşüm projeleri, sadece konut iyileştirilmesi anlamında düşünülmemelidir. Bu noktada önemli olan, kamu yararının gözetilerek, yaşam kalitesinin artırılması amacıyla katılımcı ve bütüncül planlama anlayışının benimsenmesidir.

Yukarıda ifade edilen görüşler ve verilerden anlaşılacağı üzere, barınma, ulaşım, çalışma ve boş zamanları değerlendirme işlevini olabilecek en üst seviyede yerine getirebilen dünya kentlerinin, sürdürülebilirlik kapasitelerinin üst sınırlarda olduğu önemli bir gerçektir. Günümüzde sürdürülebilir kent niteliğine sahip olmak için ekonomik, ekolojik ve toplumsal alanda çok yönlü bir dönüşümü sağlamak gerekmektedir. Günümüzde önemli olan asıl konu, kentlerde sağlıklı yaşam koşullarının oluşturulabilmesi için yeni gelişme alanlarının planlanmasında doğal çevre bileşenlerinin özelliklerine uygun bir anlayışın benimsenerek uygulamaya konması gerekmektedir. Planlama çalışmaları yapılırken, doğal çevre unsurlarına dikkat edilmelidir. Özellikle yeni gelişme alanlarında bu konularda kapsamlı bir şekilde araştırmalar yapılmalıdır. Kentlerin doğal çevre kaynaklarının planlama çalışmaları ile korunması ayrı bir önem taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda, küreselleşen dünyada önemli bir prestij kazandıracaktır. Kentleşme sürecinde sunulan önerilerin dikkate alındığı takdirde, Kastamonu kentinin gelişmesine katkı sağlanacağı, kentin öneminin artacağı düşünülmektedir. Çalışmanın kentsel gelişme ve dönüşüm alanlarında yapılacak olan diğer çalışmalara da örnek olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Altaş, N. (2015). Kentsel Dönüşümde Kültürel Miras Değerlerinin Korunması: Erzurum Örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19 (32) , 243-260.
- Ataöv, A., Osmay, S. (2007). Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım, *METU JFA*, 24(2), s. 57-82.
- Atkinson, R. (2004). Urban Regeneration, Partnerships and Community Participation: Lessons from the UK, Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 12(18).
- Bayhan, İ., (1978). Büyük İstanbul’un Kentsel ve Kırsal Yeşil Alanları Üzerindeki Kentleşme Baskısı Ve Sonuçları. *Büyük İstanbul’un Yeşil Alan Sorunları Ulusal Sempozyumu, İ. Ü. Yayın No: 2587, Or. Fak. Yayın No: 270, İstanbul.*
- Çavuş, Z., C.,Uysal, A. (2018). Çanakkale’de Kentsel Gelişme, Yayılma ve Kırsal Alanlarla Etkileşim. *Planlama (Ek1):105-117.*
- Çırak, A., Hekimoğlu, D. (2018). Soylulaşan Geleneksel Dokularda Koruma Alaçatı’da Yaşanan Dönüşümün Mekana Ve Koruma Süreçlerine Etkileri. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* (12).
- Dönmez, Y. , Özyavuz, M., Gökyer, E. (2015). Safranbolu Kentinin Konut ve Site Alanlarının Yeşil Alan Durumlarının Saptanması. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi* 5(11).
- Ertaş, M. (2011). Kentsel Dönüşüm Çalışmalarında Sosyal Boyutun İncelenmesi, Ankara ve Londra Örnekleri. *Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1).
- Ertekin, M.S., Kırca, M. (2017). Türkiye’de Kentleşme ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Zamanla Değişen Nedensellik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 2(2).

- Gökyer, E, Öztürk, M., Dönmez, Y. (2016). Şehirleşmenin Çevre Üzerine Etkilerinin Bartın Kenti (Türkiye) Örneğinde Değerlendirilmesi. *3rd International Symposium on Environment and Morality (ISEM2016) 4-6 Nov 2016 Alanya/Antalya – Turkey*.
- Koca, H., Karadeniz, V. (2019). Erzincan Ovasında Toki Uygulamaları Ve Kentleşme Üzerindeki Etkileri. *Doğu Coğrafya Dergisi 19(31), 101-128*.
- Niray, N. (2002). Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu Ve Muğla Örneği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (9)*.
- Ökmen, M. (2001). Sivas'ta Kentsel Gelişme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (1)*.
- Özdemir, Z. , Özekicioğlu, H., (2006). Kentleşme ve Çevre Sorunları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi (1)*.
- Öztürk, S., Çalışkan, H. (2019). Kentleşme Gelişiminin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(17)*.
- Öztürk, S., Özdemir, Z. (2013). Kentsel Açık ve Yeşil Alanların Yaşam Kalitesine Etkisi: Kastamonu Örneği. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 13 (1)*.
- Öztürk, S., Bozdoğan, E., (2014). Determination of The Perceived Quality of Urban Life in New and Traditional Housing Textures, *Fresenius Environmental Bulletin, 23(10)*.
- Özyavuz, M., Dönmez Y. (2016). Konut ve Site Alanlarında Uygulanan Peyzaj Tasarımlarının Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma: Tekirdağ Kenti. *Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Ormancılık Dergisi 12(2)*.
- Polat, S., Dostoğlu, S. (2007). Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine Bursa'da Kükürtlü ve Mudanya Örnekleri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 12(1)*.
- Sezgin, D., Varol, Ç. (2012). Ankara'daki Kentsel Büyüme Ve Saçaklanmanın Verimli Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanımına Etkisi. *METU JFA (29:1)*.
- Turok, I. (2004). Urban Regeneration: What Can Be Done and What Should Be Avoided? Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 63-82.
- Yörük, İ., Gülgün, B., Türkyılmaz, B. (2005). Akhisar İlçesi kentsel alan kullanım değişiminin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 42(3)*.

İnternet Kaynakları

<https://earth.google.com> (Erişim Tarihi: 24.01.2020).

Atıf/Citation

Pınar, A., Buldur, A.D., Tuncer, T., (2020), Türkiye'deki Rüzgar Enerji Santralleri Dağılımının Coğrafi Perspektifle İncelenmesi. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 167-182

TÜRKİYE'DEKİ RÜZGAR ENERJİ SANTRALLERİ DAĞILIŞININ COĞRAFI PERSPEKTİFLE İNCELENMESİ¹

Examining the Distribution of Wind Power Plants in Turkey by means of Geographic Perspective

Prof. Dr. Adnan PINAR²

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Doğan BULDUR³

Tahir TUNCER⁴

Öz

Enerji tüketimi her yıl artan Türkiye, bu enerji ihtiyacını büyük ölçüde ithal karbon kaynakları ile karşılamaktadır. Bu kaynaklar ülkenin ekonomik dengelerini olumsuz etkilerken, ekolojik ve jeopolitik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların çözümünde ve enerji ihtiyacının karşılanmasında en önemli yenilenebilir ve yerli kaynaklardan birini de rüzgâr enerjisi oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmada; Türkiye'deki rüzgâr enerji santrallerine ait türbinlerin noktasal konumları ve güç miktarları tespit edilerek bunların coğrafi dağılımlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Söz konusu amaçla literatür taramaları yapılmış ve ardından konuları açık kaynak erişiminde bulunmayan 3089 adet rüzgâr türbini uydu görüntüleri üzerinden sayısallaştırılarak, bunların güç miktarları tespit edilmiştir. Oluşturulan veri tabanı daha sonra beşeri ve fiziki katmanlar ile analiz edilerek Türkiye'deki rüzgâr santrallerine ait türbinlerin coğrafi dağılımları ortaya konulmuştur. Buna göre Türkiye'deki rüzgâr potansiyelinin çok yüksek olduğu alanların yeterince değerlendirilemediği ve mevcut kurulumların potansiyelin çok altında olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rüzgâr enerji santrali, Türkiye'de rüzgâr enerjisi, Yenilenebilir enerji

Abstract

Turkey, whose energy consumption increases every passing year, meets its energy needs mostly import carbon sources. These resources both affect the economic balances negatively and bring about ecological and geopolitical problems. Wind power is one of the most important local sources to meet this energy needs. This study aims to analyze the geographical distribution of wind power plants by

¹ Bu çalışma, 20-22/06/2019 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen 1. Uluslararası İstanbul Coğrafya Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Necmettin Erbakan Üniversitesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, apinar@erbakan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5256-7901

³ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, abuldur@erbakan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0318-1129

⁴ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, tahirtuncer42@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2585-913X

determining locations and power amount of their turbines. For this aim, literature review has been done and 3089 wind turbines whose locations couldn't be found on open source access were found on satellite views and their power amounts were determined. Lastly, by analyzing this data base through physical and human factors, geographical distributions of turbines belong to these wind power plants were presented. Results revealed that the locations which have high potential for wind power was not utilized enough and that existing locations were below their potentials.

Keywords: *wind power plant, wind energy in Turkey, renewable energy*

1. Giriş

Dünya’da nüfusun ve kentleşmenin aşırı derecede artması, teknolojik cihazların insan yaşamında her geçen gün daha yoğun bir biçimde kendine yer bulması enerjiyi temel bir gereksinim haline getirmiş ve bu durum her yıl enerjiye olan ihtiyacı %4-5 oranında arttırmıştır (Aydın, 2013). İnsanlık, sanayi devriminin başlangıcından günümüze uzanan zaman dilimindeki muazzam boyutlara ulaşan ekonomik büyüme ve kalkınmaya dayalı refah gelişimini fosil enerji kaynaklarına borçlu durumdadır. Bu süreçte insanoğlu bütün ekonomik sektörler için gereksinim duyduğu enerjinin neredeyse tamamını fosil enerji kaynaklarından elde etme yoluna gitmiştir (Topuz, Yılmaz ve Ersoy, 2016).

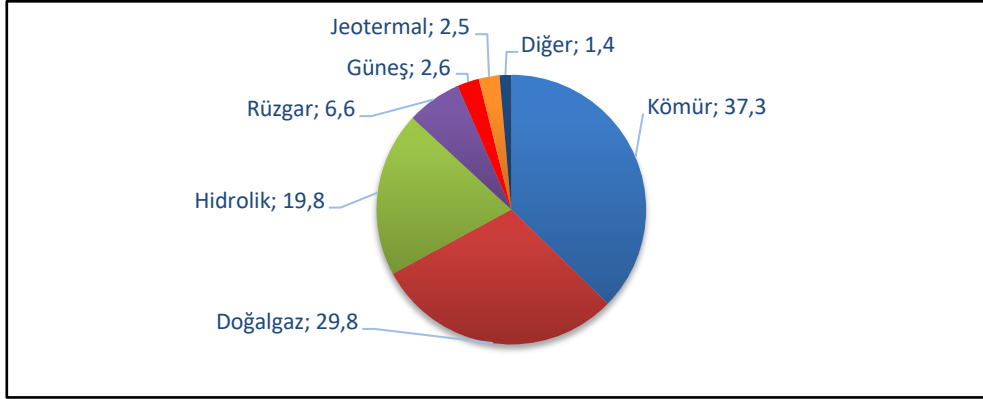
Gelişen yeni ekonomik model ve bu modele dayalı olarak kurulan yeni hayat tarzının ihtiyaç duyduğu devasa enerji talebinin karşılandığı fosil enerji kaynakları için çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Fosil enerji kaynaklarının ekonomik kullanım ömürlerinin bugünkü rezerv durumlarına göre; kömür için 114, doğalgaz için 51 ve petrol için ise 53 yıldır (Çetin, Turan ve Bayraktar, 2019). Ayrıca bu kaynakların dünya genelindeki dağılışı ülkeler arasında enerji paylaşım anlaşmazlıklarının doğmasına ve istikrarsızlıklara yol açmaktadır. 20. yüzyıldaki iki büyük dünya savaşı ve günümüzde dünyanın pek çok farklı yerinde süregelen doğrudan veya dolaylı savaşlar çoğu zaman enerji paylaşımından kaynaklanmaktadır.

Küresel bağlamda günümüzde enerji ihtiyacının %80’lik kısmı halen fosil kaynaklardan karşılanmaktadır. Fosil enerji kaynaklarının bu denli aşırı kullanımı yeni bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Atmosferde antropojen kaynaklı sera gazı birikimi 1750 yılından beri sürekli olarak artış göstermektedir. Atmosferdeki sera gazı emisyonlarında insan kaynaklı bu artışın devam etmesi durumunda yerkürenin uzun dalgalı ısınım yoluyla soğuma etkinliğini zaafa uğratarak, ısınma eğiliminin oluşmasına yol açacaktır (Türkeş, Sümer ve Çetiner, 2000). Çevresel konularda artan toplumsal farkındalık ve devamında oluşan toplumsal baskı sonucu 1997 yılında Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Devamında, karbon kökenli enerji kaynaklarının çevresel etkileri uluslararası çapta daha fazla kabul görmüş ve bu bağlamda pek çok toplum tarafından sera gazı emisyonlarının azaltılarak, konvansiyonel enerji kaynaklarının yerini alternatif enerji kaynaklarına bırakması fikri oluşmuştur.

Türkiye’nin enerji politikaları, üyelik aşamasında olduğu Avrupa Birliği ve küresel enerji politikaları ile uyum içerisinde bulunmaktadır ve bu konuda başta Kyoto Protokolü olmak üzere birçok anlaşmanın tarafı durumundadır. Türkiye’nin enerji politikasının temelinde; alternatif enerji kaynaklarının oranını artırmak, enerji verimliliğini yükseltmek, karbon salınımını artıran fosil enerji kaynaklarının enerji tüketimi içerisindeki payını artırarak enerji politikalarını çevreyle uyumlu bir hale getirmek bulunmaktadır. Bunun yanında Türkiye enerji arz güvenliği açısından gerekli riskleri ortadan kaldırarak ülkenin öz kaynaklarından daha fazla istifade etmek, böylelikle enerji maliyetlerini düşürmek ve tüketicinin enerjiye daha kolay ve ucuz ulaşımını sağlamayı da hedeflemektedir. Türkiye’nin enerji tüketimi dünya genelinde tüketilen enerjinin %1’ini oluşturmaktadır (Koç, Yağlı, Koç ve Uğurlu, 2018). Bu tüketim her yıl miktar ve oran açısından artış göstermektedir. 2018 yılsonu değerlerine göre Türkiye’nin yıllık elektrik enerjisi tüketimi 300 milyar kWh’i geçmiştir. 2018 yılsonu istatistiklerine göre Türkiye elektrik üretiminde, kömürün %37,3, doğal gazın %29,8, hidrolik enerjinin %19,8, rüzgâr enerjisinin %6,7, güneş enerjisinin %2,6, jeotermal enerjinin %2,5 ve diğer kaynakların da %1,2 payı bulunmaktadır (Şekil 1), (ETKB, 2019).

Rüzgâr enerjisi, güneş enerjisinin dolaylı bir etki şeklidir. Yeryüzünün her bölgesinin aynı anda ısınmamasına bağlı olarak gelişen alçak ve yüksek basınç merkezlerinin etkisiyle rüzgâr enerjisi oluşmaktadır (Doğanay, 1991:184; Hayli, 2001). İnsanoğlu milattan önce 3000’li yıllarda yel değirmenleri ile rüzgâr enerjisinden yararlanmaya başlamış, milattan sonra 640’lı yıllarda Türkler tarafından imal edilen yel değirmenleriyle devam etmiş ve 1100’lü yıllarda Avrupa’da yel değirmenlerinden yararlanma başlamıştır. Rüzgâr gücünün elektrik enerjisine çevrilmesi ise ilk olarak 1882 yılında New York’ta kurulan santral ile

olmuştur (Özgener, 2002). İlk santralin kurulmasının ardından Dünya genelinde rüzgâr santrali kurulumları yaygınlaşmaya başlamıştır. Günümüzde Dünya genelinde 300 binden fazla rüzgâr türbini kuruludur (Sarı, Arlı ve Aydemir, 2019). Rüzgâr enerjisi, taşıma sorunu bulunmayan ve enerji üretimi için çok yüksek teknoloji gerektirmeyen bir enerji kaynağıdır. Ayrıca, bu enerji kaynağı atmosferde serbest ve sınırsız bir şekilde bulunmaktadır. Bunun yanında önemli ölçüde bir çevre sorunu da oluşturmamaktadır (Şenel ve Koç, 2015).

Şekil 1. Türkiye Elektrik Enerjisi Üretiminin Kaynaklara Göre Dağılımı (ETKB, 2019)

Türkiye'nin artan enerji talebini karşılayacak en önemli yerli ve temiz kaynaklardan biri rüzgâr enerjisidir. 2018 yılsonu itibariyle elektriğinin %6,6'sını rüzgârdan sağlayan Türkiye'de rüzgâr enerjisinin geçmişi çok eski değildir. 1960'lı yıllarda Ankara Üniversitesi, 1970'lerde ise Ege Üniversitesi, ODTÜ ve TÜBİTAK'ta yapılan araştırmalardan sonra 1989'da Elektrik İşleri Etüt Dairesi bünyesinde *Rüzgâr Enerjisi Şube Müdürlüğü* kurulmuştur. İlk rüzgâr santralinin kurulumu ise 1998'de Germiyan'da (İzmir-Çeşme) 1,5 MW'lık 3 adet türbin ve yine aynı yıl Alaçatı'da (İzmir-Çeşme) 12 adet 0,6 MW'lık türbin ile başlamıştır (Kapluhan, 2017). 2018 yılı son verilerine göre bu üretim Türkiye genelinde 180 ayrı rüzgâr santraline bağlı toplam 3089 adet rüzgâr enerji türbini ile 7811,1 MW'lık kurulum gücüne ulaşarak enerji üretiminin %6,6'sını karşılar hale gelmiştir. Türkiye'nin mevcut potansiyelini tam olarak kullandığı takdirde bu oranın %45'e kadar çıkabileceği öngörülmektedir (REPA, 2018). İlkılıç, Aydın ve Behçet (2010)'e göre Avrupa ülkelerinde bu potansiyel %55, ABD'de de %24 ve Asya ülkelerinde %17 civarındadır. Türkiye artan enerji ihtiyacını karşılamak ve ithalatını düşürerek cari dengeyi sağlamak için mutlaka yerli kaynaklara ve özellikle de rüzgâr enerjisine yönelmek durumundadır.

2. Amaç ve Yöntem

Alternatif enerji kaynakları açısından Türkiye'nin önemli bir potansiyeli bulunmaktadır. Bu kaynaklar içerisinde önemli bir yer tutan rüzgâr enerjisi konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Konuyla ilgili olarak Başkaya (2017); Kapluhan (2017); Aydın (2013); Özşahin ve Kaymaz (2013), Bilgili, Şahin ve Şimşek (2010) bölgesel olarak derinlemesine incelemeler yaparak önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Türkiye genelinde yer alan bütün rüzgâr santral ve türbinlerin dağılımının coğrafi bakış açısıyla incelendiği bütüncül bir çalışma eksikliği bulunmaktadır. Çalışmamızda Türkiye'nin rüzgâr enerjisi potansiyelinden ne derece yararlandığı ve yararlanılan bu mevcut potansiyelin dağılımı coğrafi açıdan ele alınmıştır. Böylelikle toplum bilinci oluşturmanın yanında rüzgâr enerjisi konusunda bilimsel katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında ilk olarak literatür taraması yapılarak, gerekli doküman alt yapısı oluşturulmuştur. Ancak çalışmanın temelini teşkil edecek olan rüzgâr enerji santralleri ve türbinlerin tamamının koordinatlarını veren herhangi bir açık erişim kaynağı bulunmamaktadır. Bu konuda sadece kısıtlı sayıda türbin koordinatı ve santrallerin yaklaşık yerlerine erişim sağlanabilmektedir. Bundan dolayı çalışmaya coğrafi bilgi sistemleri alt yapısı ile veri oluşturmak amacıyla ilk olarak; Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği'nin (TUREB) 2018 yılsonu itibariyle Türkiye'de aktif durumda olan rüzgâr enerji

santrallerinin listesi ve bunların kurulu güç rakamları alınarak başlanmıştır. Rüzgâr Enerji Santralleri listesinde yer alan toplam 180 santralin Google Earth programı üzerinden toplamda sahip oldukları 3089 adet rüzgâr türbini tek tek sayısallaştırılmıştır. Bu işlem yapılırken Enerji Bakanlığı ve TUREB'in metodundan farklı bir yol izlenmiştir. Enerji Bakanlığı ve TUREB, 180 adet santralin bulunduğu trafo merkezini esas almış ve türbinlerin dağılımını dikkate almamıştır. Çok sayıda türbine sahip olan santrallerde türbinler santralin trafo merkezinin bulunduğu alandan farklı bir fiziki veya beşeri sınıra uzanabilmektedir. Böyle bir durum bu kurumlar için doğru olsa bile coğrafi açıdan enerji potansiyelinin dağılımında hatalı olacağından, bu çalışmada 180 farklı rüzgâr enerji santraline ait 3089 adet türbin noktasal olarak işaretlenerek güç miktarları girilmiş ve trafo merkezi dikkate alınmamıştır. Çalışmalar esnasında Google Earth Professional ve Arcgis 10.5 programları kullanılmıştır. Elde edilen çeşitli vektörel veriler fiziki ve beşeri coğrafya katmanları ile ilişkilendirilmiş; çıkan sonuçlar tablo, grafik ve görseller halinde anlaşılır bir hale getirilerek çeşitli analizler yapılmıştır.

3. Türkiye'deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin Coğrafi Dağılışı

3.1. Rüzgâr Enerji Santrallerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılışı

Dünya'nın farklı ülkelerinde ve Türkiye'de rüzgâr enerji santrallerinin dağılımında bölgeler arasında dengesizlik olduğu ve bazı alanlarda yoğunluğun daha fazla olduğu görülmektedir. Rüzgâr enerji santrallerinin kurulum yerinin seçiminde iklim şartları ve rüzgâr hızı özellikleri ile arazinin morfolojik yapısı daha fazla etkili olmaktadır. Buna bağlı olarak da rüzgâr hızının ve esme süresinin uygun, morfolojik yapının daha elverişli olduğu alanlarda rüzgâr enerji santralleri ve türbinleri daha fazladır.

Türkiye rüzgâr enerji potansiyelini belirlemek amacıyla Türkiye Rüzgâr Enerji Birliği (2018) ve ETKB tarafından hazırlanan *Türkiye Rüzgâr Enerji Atlası*'nda (REPA) Ege kıyıları ve Güney Marmara kıyıları düzenli rüzgâr almalarından dolayı rüzgâr enerji potansiyelinin en fazla olduğu alanlar olarak verilmiştir. Ayrıca Özşahin ve Kaymaz (2013), Akdeniz Bölgesinde yer alan Hatay'da da Amanos Dağları yamaçlarının rüzgâr enerji potansiyeli açısından son derece elverişli olduğunu belirtmişlerdir.

Türkiye'de toplam 7581,1 MW rüzgâr enerjisi kurulum gücü bulunmaktadır ve bu gücün 2556,1 MW'ı Ege Bölgesi'nde yer almakta olup, bu değer Türkiye rüzgâr enerjisi kurulum gücünün %33,72'sini oluşturmaktadır. Ege Bölgesi toplam 1172 adet rüzgâr türbini ile de ülke genelindeki rüzgâr türbinlerinin %37,9'una sahiptir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı (2019)

Coğrafi Bölgeler	Türbin Sayısı (adet)	Türbin Sayısının Ülke Toplamındaki Payı (%)	Türbinlerin Kurulu Gücü (MW)	Türbin Kurulu Güç Miktarlarının Ülke Toplamındaki Payı (%)
Akdeniz	494	16,00	1573,3	20,75
Doğu Anadolu	43	1,39	92,2	1,22
Ege	1172	37,95	2556,1	33,72
İç Anadolu	260	8,41	659,5	8,70
Karadeniz	112	3,62	312,1	4,11
Marmara	1008	32,63	2387,9	31,50
GD Anadolu	0	0	0	0
TOPLAM	3089	100	7581,1	100

Ege Bölgesi'ndeki rüzgâr enerjisi kurulum gücü oranının (%33,72) sahip olduğu türbin sayısı oranına (%37,95) göre bir miktar düşük olmasının sebebi ise tatil beldelerindeki kıyılarda daha küçük kapasiteye sahip türbinlerin tercih edilmesidir. Ege Bölgesi'nden sonra Türkiye'de en fazla rüzgâr enerjisi kurulumu bulunan

bölge Marmara Bölgesidir. Buna göre toplam 1008 adet rüzgâr türbini ile ülke genelindeki rüzgâr türbinlerinin %32,63’üne sahip olan Marmara Bölgesi, 2387,9 MW’lık kurulum gücü ile ülke genelindeki rüzgâr enerjisi kurulum gücünün %31,5’ine sahiptir. Ege ve Marmara bölgelerindeki rüzgâr enerjisi kurulum gücünü sırasıyla Akdeniz (%20,75), İç Anadolu (%8,7), Karadeniz (%4,11) ve Doğu Anadolu (%1,22) bölgeleri takip eder. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ise rüzgâr enerji santrali bulunmamaktadır. Bölgenin iklim özellikleri ve arazinin morfolojik yapısı bu durumun temel sebebidir.

3.2. Rüzgâr Enerji Santrallerinin Coğrafi Bölümlere Göre Dağılışı

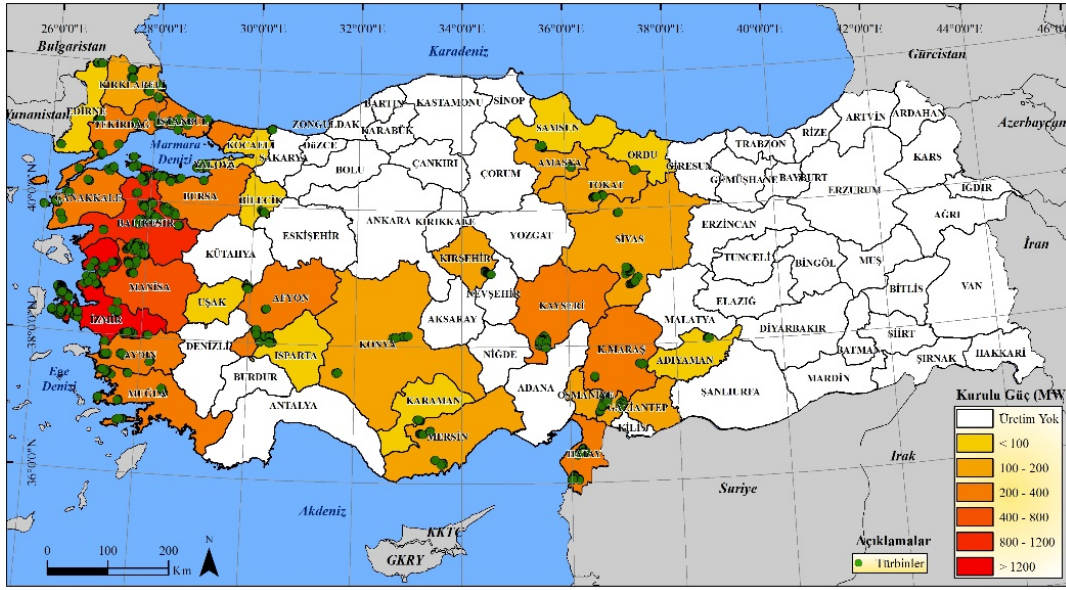
Türkiye’deki toplam 21 coğrafi bölümün 14’ünde rüzgâr enerji santrali kurulumu bulunurken 7’sinde ise bulunmamaktadır. Sahip olduğu coğrafi şartlar gereği bu konuda en elverişli olan ve en çok kurulu güç miktarına sahip olan coğrafi bölümler sırasıyla; Asıl Ege Bölümü (%32,01), Güney Marmara Bölümü (%22,28) ve Adana Bölümü (%16,61) dır (Tablo 2). Kurulum gücü miktarı ve türbin sayısı açısından diğer coğrafi bölümler ise nispeten daha az kapasiteye sahip bölümlerdir. Asıl Ege Bölümü ve Güney Marmara Bölümü yıl boyunca rüzgâr esme hızının fazla olduğu alanlardır ve yüksek kapasiteye sahiptirler. Bunun yanında Adana Bölümü’nde yer alan Hatay’da ise Akdeniz’den gelen hava kütleleri Amanos Dağları eteklerinde ciddi bir rüzgâr enerji potansiyeli oluşturmuştur.

Tablo 2. Türkiye’deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin Coğrafi Bölümlere Göre Dağılımı (2019)

Coğrafi Bölümler	Türbin Sayısı (adet)	Türbin Sayısının Ülke Toplamındaki Payı (%)	Türbinlerin Kurulu Gücü (MW)	Türbin Kurulu Güç Miktarlarının Ülke Toplamındaki Payı (%)
Adana	356	11,52	1259,65	16,61
Antalya	138	4,46	313,65	4,13
Asıl Ege	1112	36	2426,7	32,01
Batı Karadeniz	16	0,52	40	0,52
Çatalca-Kocaeli	101	3,27	245,1	3,23
Ergene	89	2,88	235,1	3,12
Güney Marmara	730	23,63	1689,1	22,28
İç Ege	60	1,94	129,4	1,72
Konya	40	1,3	132	1,74
Orta Karadeniz	96	3,11	272,1	3,59
Orta Kızılırmak	173	5,6	432,9	5,71
Yıldız Dağları	88	2,86	218,6	2,88
Yukarı Fırat	43	1,39	92,2	1,21
Yukarı Kızılırmak	47	1,52	94,6	1,25
TOPLAM	3089	100	7581,1	100

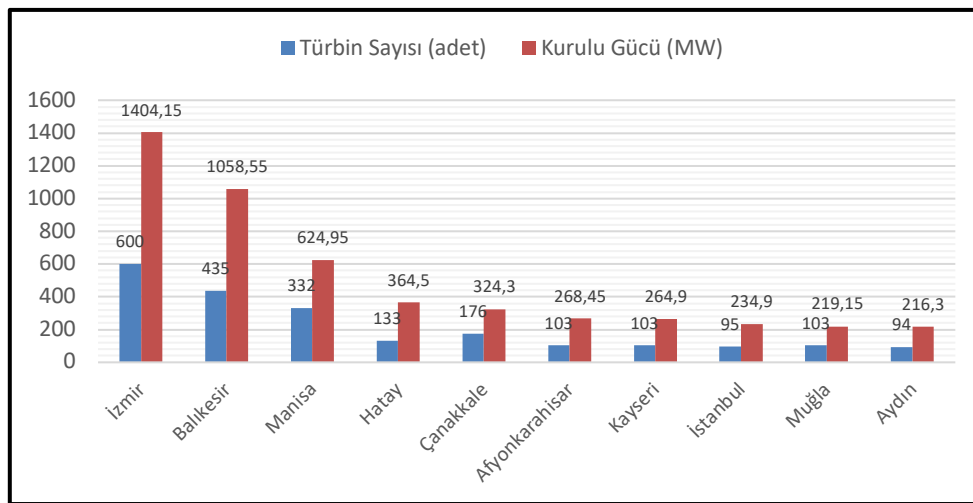
3.3. Rüzgâr Enerji Santrallerinin İllere Göre Dağılışı

Türkiye’nin 81 ili arasında 32’sinde rüzgâr enerji santrali kurulumunun olduğu görülürken diğer 49’unda ise herhangi bir rüzgâr enerji santrali veya türbini bulunmaz. Rüzgâr enerjisi kurulumunun olduğu 32 il arasında üretimin dengeli dağılmadığı gözlenmektedir. Türkiye’de rüzgâr enerji santrali kurulu güç miktarı ve türbin sayısının en fazla olduğu iller; rüzgâr esme süresi, rüzgâr hızı ve morfolojik şartlara bağlı olarak Asıl Ege ve Güney Marmara’da toplanmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Türkiye'deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin İllere Göre Dağılışı Haritası (2019)

Türkiye rüzgâr enerji kurulumunda ilk sırada olan iller sırasıyla İzmir (1404,1MW), Balıkesir (1058,5MW) ve Manisa'dır (624,9MW). Bu illeri Hatay, Çanakkale, Afyonkarahisar, Kayseri, İstanbul, Muğla ve Aydın gibi iller izler (Şekil 3). Bunlar içerisinde Afyonkarahisar İç Ege'de, Kayseri ise İç Anadolu'da önemli birer rüzgâr enerjisi üretim sahası olarak dikkat çeker. Türkiye rüzgâr enerji santrali dağılımında ilk 10 sırada yer alan iller ülke genelindeki toplam türbin miktarının %70,3'üne, toplam rüzgâr enerji santrali kurulu gücünün de %65,6'sına sahiptir. Bunun dışında aslında Samsun ve Ordu gibi Karadeniz Bölgesi illeri sınırları içerisinde rüzgâr enerji santrali olmamasına karşın il sınırında yer alan Tokat ve Amasya gibi illerde kurulu olan santrallere ait olan türbinlerden bazıları bu illerin sınırına geçmiştir. Ayrıca İç Anadolu'nun kuzeyi ile Batı Karadeniz illerinde ve Ordu-Sivas-Adıyaman hattının doğusunda kalan illerde rüzgâr enerji santrali bulunmamaktadır. Özellikle Batı Karadeniz ve Doğu Anadolu'da morfolojinin eğimli olması rüzgâr enerji santrali kurulumunu güçleştirdiği gibi kurulabilecek muhtemel tesislerin bakım-onarım masraflarını da artıracak için tercih edilmemiştir.

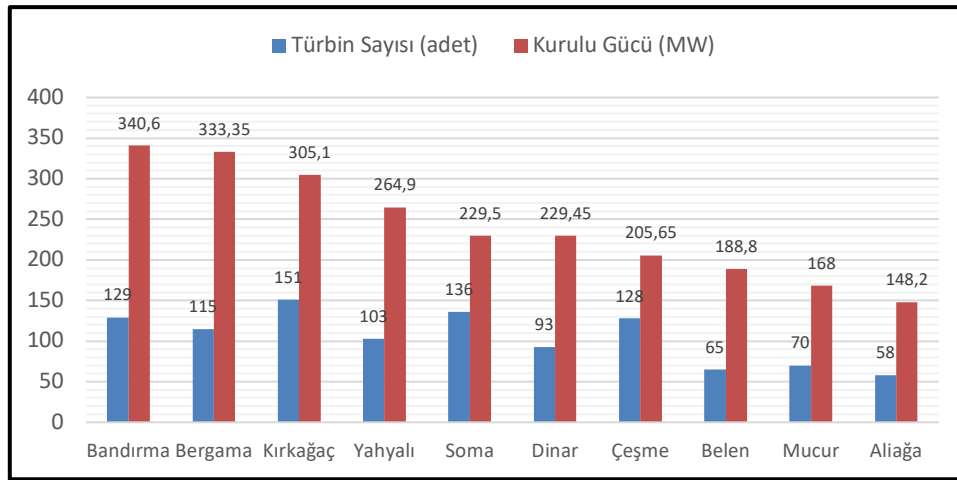

Şekil 3. Türkiye'deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin İllere Göre Dağılışı Grafığı (2019)

3.4. Rüzgâr Enerji Santrallerinin İlçelere Göre Dağılışı

Türkiye'de yer alan rüzgâr enerji santrallerinin ilçeler bazındaki dağılışı incelendiği zaman sonuçların coğrafi bölgelere, bölümlere ve illere göre olan dağılım ile paralellik gösterdiği görülmüştür. Buna göre; Türkiye genelinde toplam 7581,1 MW'lık kurulum gücüne sahip 3089 adet rüzgâr enerji türbininin 105 farklı ilçenin sınırları içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu ilçelerden bazılarında santral bulunmadığı halde komşu ilçelerde yer alan santrallere ait türbin uzantılarının olduğu görülmüştür ve her bir türbinin kapasitesi birbirinden ayrı olarak girilip, değerlendirildiği için sonuçlar buna göre hazırlanmıştır. Türkiye'de rüzgâr enerji santrali türbinlerinin en fazla yoğunlaştığı ilk 10 ilçede toplam 1048 adet rüzgâr enerji santrali türbini yer almakta olup, bunların toplam kurulu gücü 2413 MW'tır (Şekil 4).

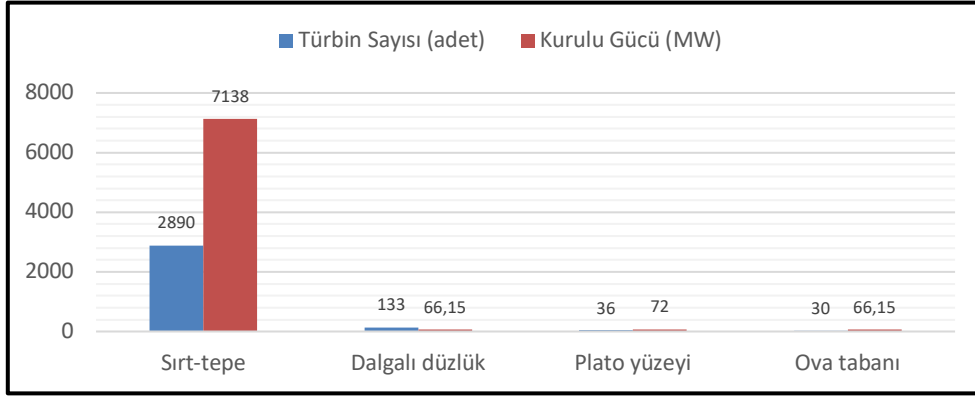
Türkiye'de en fazla rüzgâr türbininin yer aldığı ilçe, 151 adet türbin ile Kırkağaç'tır. Ancak rüzgâr enerjisi kurulum kapasitesi açısından Kırkağaç'ın Bandırma ve Bergama'nın gerisinde yer aldığı görülmektedir. Aynı durum Soma ve Çeşme için de geçerlidir. Soma (136) ve Çeşme (128) rüzgâr türbini sayısı bakımından Kırkağaç'tan sonra ikinci ve üçüncü sırada gelmelerine karşın kurulum gücü ve üretim açısından beşinci ve yedinci sırada yer almışlardır. Özellikle kıyıda kalan bazı alanlarda rüzgâr santrali kurulumunda daha küçük veya orta büyüklükte üretim kapasitesine sahip rüzgâr enerji türbinlerinin tercih edilmesi böyle bir durumun oluşmasında etkili olmuştur. Bandırma ve Bergama gibi ilçelerde ise daha yüksek üretim gücü kapasitesine sahip türbinlerin seçildiği görülmüştür. Bunların dışında Kıyı Ege ve Güney Marmara dışında kalan İç Ege'de Dinar, Akdeniz'de Belen ve Orta Anadolu'da da Mucur ilçelerinin ilk 10 sırada yer alması dikkat çekmektedir. Batı Anadolu'dan gelen hava kütlelerinin Dinar çevresinde önemli bir potansiyel oluşturduğu görülürken, İç Anadolu ve Doğu Anadolu arasında geçiş yerlerinden biri olan Yahyalı'da da benzer bir durum oluşmaktadır. Belen'de ise Akdeniz üzerinden gelen hava kütlelerinin Amanos Dağları üzerinde ve ters yamaçta iniş esnasında önemli bir rüzgâr enerjisi potansiyeli oluşturduğu görülmektedir.

Şekil 4. Türkiye'deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin İlçelere Göre Dağılışı Grafiği (2019)

3.5. Rüzgâr Enerji Santrallerinin Morfolojik Birimlere Göre Dağılışı

Rüzgâr enerji türbinlerinin kurulum yeri seçiminde pek çok faktör rol oynamaktadır. Buna bağlı olarak türbinlerin kurulduğu alanların coğrafi özellikleri birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Türkiye'de yer alan rüzgâr enerji türbinlerinin morfolojik birimlere göre dağılımına bakıldığı zaman toplam 3089 adet rüzgâr türbininin 2890 tanesi (%94,18'i) sırt-tepe alanlarına kurulduğu görülmektedir. (Şekil 5). Geri kalan türbinler ise dalgalı düzlük, plato yüzeyi ve ova tabanı gibi alanlar üzerinde bulunmaktadır.

Şekil 5. Türkiye’deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin Morfolojik Birimlere Göre Dağılışı Grafiği (2019)

Sirt ve tepelik alanların ülkemizde rüzgâr türbinlerinin kurulumunda çok fazla tercih edilmesindeki temel faktör bu alanların çevrelerine göre rüzgâr hızı, rüzgârın esme süresi gibi taşıdığı avantajların yanında arazi kullanımı açısından da diğer sektörlerce pek tercih edilmeyen ya da onlara göre daha az cazip alanlar olmasıdır. Ülkemizde rüzgâr türbini kurulumunda daha çok sırt ve tepeler (Foto 1a) tercih edilirken; ova tabanı (Foto 1b) ve dalgalı düzlükler daha az tercih edilmektedir. Dünya’dan örneklerde ise, Hollanda ve Norveç gibi ülkelerde deniz içlerine hatta açık deniz (*offshore*) sahalarına bile her biri 1000 MW’ın üzerinde dev rüzgâr santralleri kurulduğu görülmektedir (Foto 1c). Ayrıca yine Hollanda’da denizden doldurulan *polder* alanlarına da rüzgâr enerji santrallerine ait türbinlerin kurulumu yapılmaktadır (Foto 1d).

Foto 1. Rüzgâr Enerji Santrallerinin Türkiye’de *Sirt-Tepe* Alanlarına (a) ve Ova Tabanlarında (b); Hollanda’da da Açık Deniz (*offshore*) Alanlarına (c) ve Polder Kıyılarına (d) Kurulumu

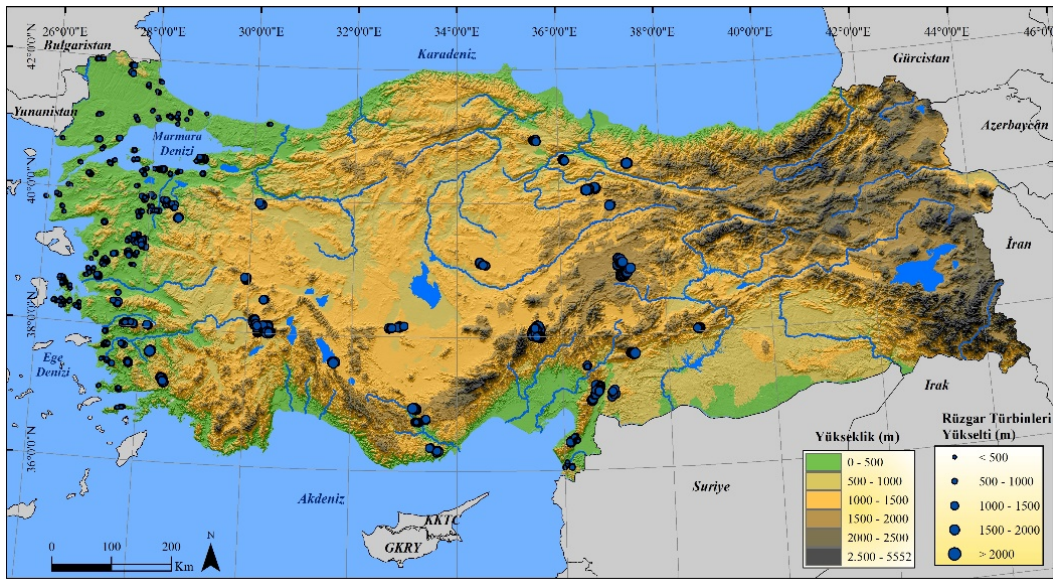
Türkiye’de yerleşim alanlarında özellikle de kırsalda bulunan halk arasında rüzgâr gücüyle enerji üretiminin gerekli ve çevreci olduğuna inanmakla birlikte yine de bunu kendi çevrelerinde görmekten hoşnut olmamaktadırlar. Uluslararası literatürde de sıklıkla geçen ‘*arka bahçemde olmasın tutumu*’ (NIMBY-Not In My Backyard) baş göstermektedir. Bu santrallerin kendilerine veya arazilerine bir şekilde zarar verebileceğini düşünen insanlar zaman zaman santral yapımına da direnç gösterebilmektedirler (Kılıç, Yılmaz ve Sarı, 2017).

3.6. Rüzgâr Enerji Santrallerinin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı

Yükselti, rüzgâr enerji santrallerine ait türbinlerin kurulum yeri seçiminde doğrudan etkili olan faktörlerden biri değildir. Ancak yükseltinin getirdiği çok önemli avantajların ve dezavantajların bu santrallerin dağılımına etki ettiği görülmektedir. Dünya'nın çeşitli yerlerinde ve Türkiye'de rüzgâr enerji santrallerinin hem yükseltinin az olduğu kıyı alanlarına ve ova tabanlarına, hem de yükseltinin arttığı alanlarda yer aldığı görülmektedir. Yükseltinin az olduğu alanlarda rüzgârın hızının daha az olması bir miktar dezavantaj oluştururken kurulum ve bakım maliyetleri açısından da çok büyük avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca yükseltinin daha az olduğu alanlar çoğu zaman arazi kullanımı açısından daha değişik şekillerde değerlendirilebildiği için yakın çevrede yaşayanlar tarafından rüzgâr enerji santralleri çoğu zaman kabul görmemektedir. Gelişen teknolojiye bağlı olarak hem türbinlerin gürültü düzeyleri oldukça azalmış hem de çevresel etkileri en aza inmiş ve bazen bir sanayi tesisi ile bazen de tarım alanları ile iç içe geçmiş örnekleri çoğalmaktadır. Buna bağlı olarak da her geçen gün sayıları artış göstermektedir.

Türkiye'de yerden 50 metre dikey seviyeye kadar 7,5 metre/saniye üzeri rüzgâr esme hızı bulunan yerlerde 5 MW/km² rüzgâr enerji santrali kurulumu yapılabileceği hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye'nin 48 bin MW/yıl rüzgâr enerji potansiyeli bulunmaktadır (TUREB, 2019).

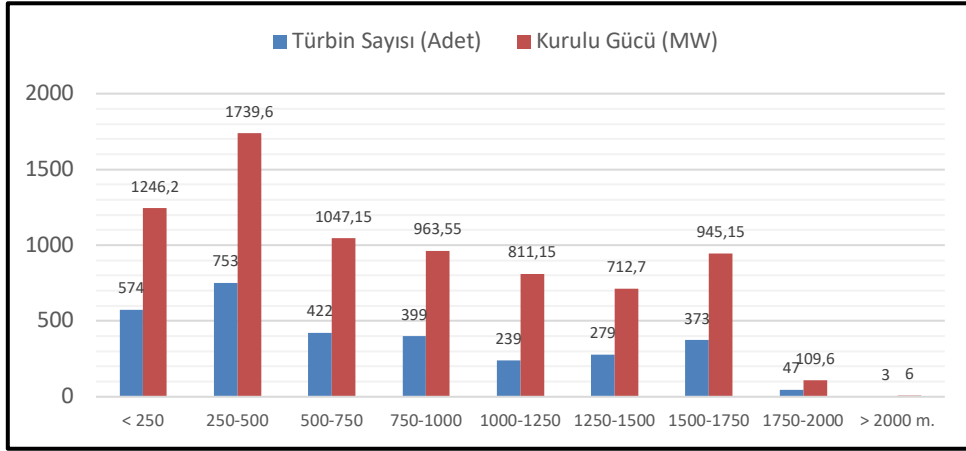
Türkiye'deki rüzgâr enerji santrallerinin yükseltiye göre dağılışı incelendiği zaman en fazla rüzgâr türbini ve üretim kapasitesinin 250-500 metre arasındaki yükselti basamağında olduğu görülmektedir. Bu basamakta toplam 753 adet rüzgâr türbini yer alır ve 1739,6 MW'lık kurulu güce sahiptir. 0-250 metre basamağı yerine en fazla yoğunlaşmanın 250-500 metreler arası görülmesi batı kıyılarındaki arazi kullanımı ve rüzgâr değerleri ile ilgili bir durumdur. 250-500 metre basamağındaki türbinler genellikle Asıl Ege ve Marmara'da toplanmıştır (Şekil 6).

Şekil 6. Türkiye'deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı Haritası (2019)

Türkiye'de genel olarak iç bölgelerde ortalama yükseltinin fazla olmasına bağlı olarak bu alanlarda kurulan rüzgâr enerji santrallerinin kuruluş yerlerinin yükseltisi de fazladır. Özellikle Orta Anadolu'dan Doğu Anadolu'ya geçiş alanlarında kurulu olan santraller 1500 metre seviyesinin üzerine çıkarak bu yükselti basamağındaki üretimi artırmış ve 1500-1750 metre yükselti basamağında 945,15 MW enerji üretimi sağlamıştır. Ülkemizde 2000 metrenin üzerinde ise hemen hemen hiç rüzgâr enerji santrali yer alamaz (Şekil 7). 2000 metrenin üzerindeki alanlarda rüzgâr santrali kurulumu ve bakımı gibi faktörlerin maliyeti yüksek olduğu gibi bu

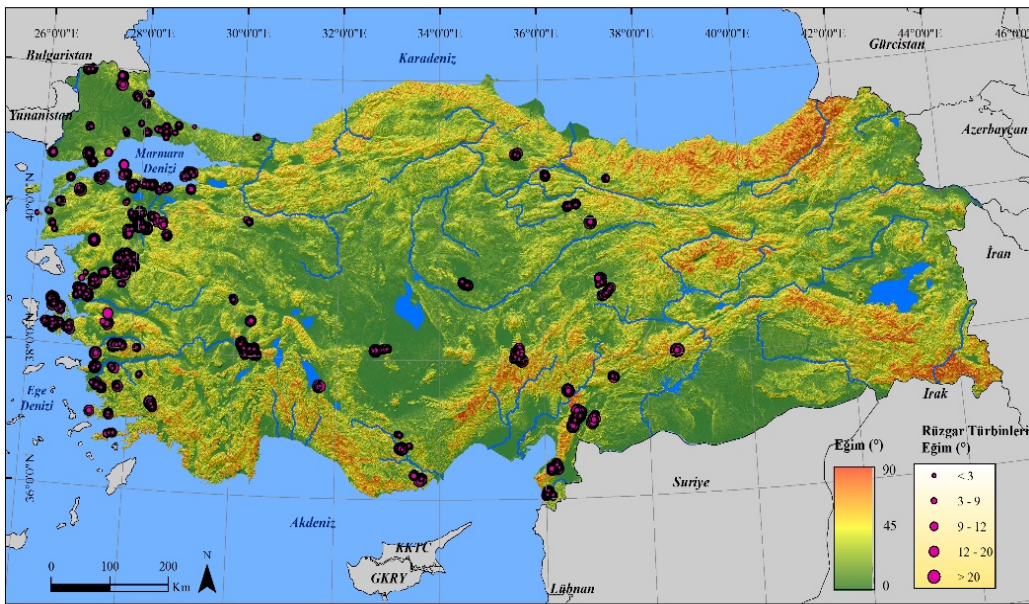
alanlarda rüzgâr hızının gereğinden fazla olması da türbinlerin frenleme sistemlerinde enerji kaybı oluşturduğu için tercih edilmemektedir.

Şekil 7. Türkiye'deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılım Grafiği (2019)

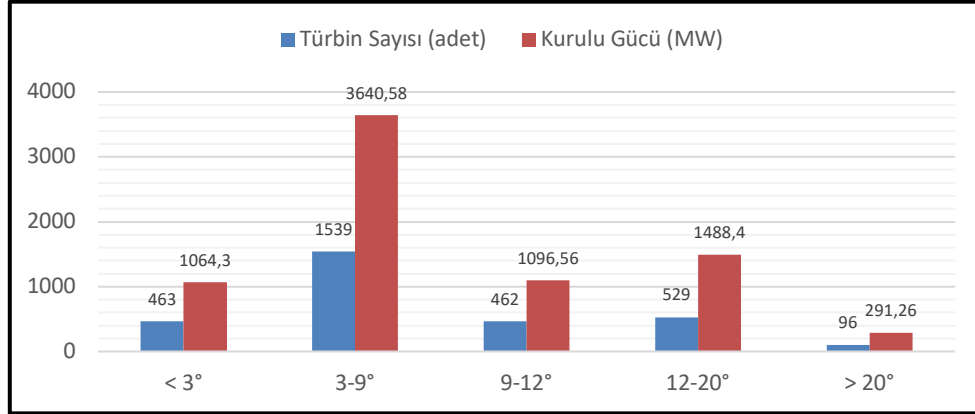
3.7. Rüzgâr Enerji Santrallerinin Eğim Derecelerine Göre Dağılımı

Rüzgâr enerjisi kurulumunda arazinin sahip olduğu eğim değerleri özellikle türbinlerin yapım aşamasında oldukça önem taşır. Rüzgâr türbinlerinin kuruldukları noktaya mutlaka araçla özellikle de ağır vasıtalarla çıkılması gerektiği için öncelikle mutlaka bir taş veya toprak yol yapılmaktadır. Bu nedenle eğimin fazla olduğu alanlar hem yol yapımı hem de ulaşımı olumsuz etkileyeceği için türbinlerin bakım ve onarım işlerini güçleştirecektir. Türbinlerin kurulumu açısından en uygun alanlar şüphesiz ki eğimin az olduğu alanlardır. Ancak bu alanlar başka amaçlarla kullanıldığı için az eğimli alanlar daha çok tercih edilmektedir. Türkiye'de de en fazla rüzgâr enerji kurulumunun batı bölgelerdeki az eğimli sahalarda olduğu görülmektedir (Şekil 8). Başta Asıl Ege Bölümü olmak üzere Güney Marmara ve Ergene bölümleri az eğimli sahalara rüzgâr enerji kurulumunun fazlaca yapıldığı alanlar olarak dikkat çekmektedir. Bu bölümlerin hem genel olarak eğim değerlerinin düşük olması hem de rüzgâr potansiyellerinin yüksek olması rüzgâr enerjisi kurulumunda etkili olmuştur.

Şekil 8. Türkiye'deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin Eğim Derecelerine Göre Dağılım Haritası (2019)

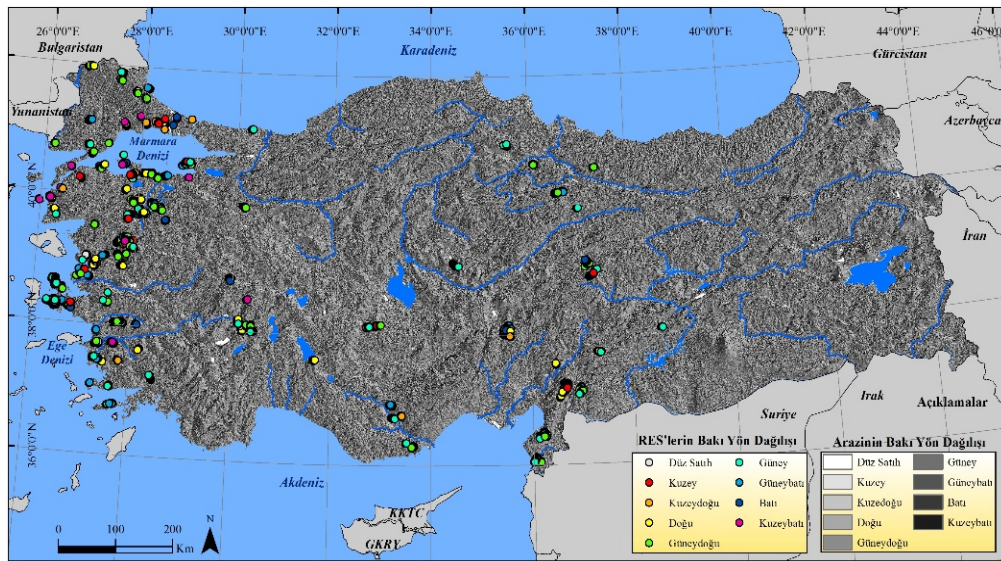
Türkiye'de yer alan toplam 3089 adet rüzgâr enerji santrali türbininden 1539 adedi 3-9° eğim aralığına sahip hafif eğimli arazilerde toplanmıştır. Buna göre 3-9° eğim aralığı Türkiye'deki toplam rüzgâr enerjisi üretiminin yaklaşık yarısını sağlamaktadır (Şekil 9). Eğimin 3°'nin altında kaldığı alanlar ise yükseltide de benzerlik gösterdiği gibi çoğunlukla yerleşim veya diğer ekonomik sektörlerce kullanılmaktadır. Eğimin 20°'yi geçtiği alanlarda ise rüzgâr enerjisi üretiminin yalnızca %3'ü sağlanmaktadır. Aşırı eğimli olan bu sahaların kurulum ve bakım maliyetinden dolayı tercih edilmediği görülmektedir.

Şekil 9. Türkiye'deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin Eğim Derecelerine Göre Dağılımı (2019)

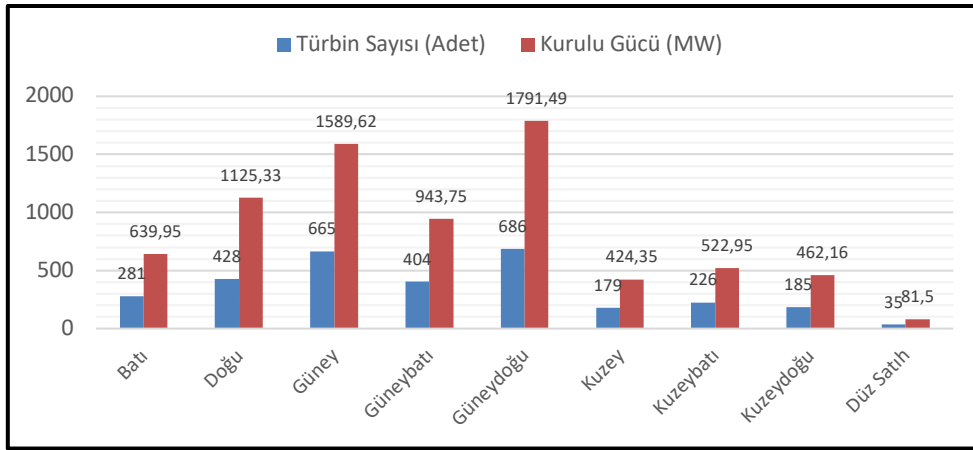
3.8. Rüzgâr Enerji Santrallerinin Bakı Yönlerine Göre Dağılımı

Rüzgâr enerji santrallerinin kuruluş yerinin seçiminde rüzgârın hızı ve esme sıklığının yanında hâkim rüzgâr yönü de oldukça önem taşımaktadır. Hâkim rüzgâr yönü çoğu zaman morfolojiyle uyum göstermekte ve rüzgâr santrallerinin kurulum yönünü etkilemektedir. Türkiye'de rüzgâr enerji potansiyeli en fazla olan Asıl Ege ve Güney Marmara kıyılarında fazlaca santral kurulmuştur. Bu alanlardaki güney sektörlü rüzgârların varlığına bağlı olarak Türkiye'deki rüzgâr enerji santrali türbinlerinin dağılımında güney, güneydoğu ve güneybatı gibi bakı yönleri ağırlık kazanmıştır (Şekil 10). Buna göre mevcut rüzgâr enerji santrali türbinlerinin %57,46'sının çoğunlukla güney-güneydoğu ve güneybatı bakı yönlerinde toplandığı tespit edilmiştir.

Şekil 10. Türkiye'deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin Bakı Yönlerine Göre Dağılımı Haritası (2019)

Eğimin az olduğu ova tabanlarında rüzgâr enerji santralleri kurulumunun az olmasına bağlı olarak bakı yönü bulunmayan sahaların türbin sayıları ve enerji üretim miktarları çok azdır. Bunun yanında Türkiye’de genel olarak pek çok yerin hâkim rüzgâr yönü kuzey olmasına rağmen türbin dağılımı ve enerji üretim miktarı açısından kuzey sektörlü yönlerin oldukça az olduğu görülmektedir (Şekil 11). Güney sektörlü rüzgârların hâkimiyeti altında bulunan batı kıyılarında morfolojinin de etkisiyle büyük bir yoğunlaşma olurken, kuzey sektörlü rüzgârların bulunduğu alanların morfolojisi yeterince uygun olmadığı ve buna bağlı olarak tercih edilmediği ortaya çıkmaktadır.

Şekil 11. Türkiye’deki Rüzgâr Enerji Santrallerinin Bakı Yönlerine Yöre Dağılışı Grafiği (2019)

4. Sonuç

Dünya’nın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de sanayileşme süreci ve nüfus artışı faktörlerine bağlı olarak yeni bir hayat tarzı oluşmuş ve sürekli olarak enerjiye olan ihtiyaç artmıştır. Türkiye, artan enerji ihtiyacını Dünya çapındaki genel eğilime paralel olarak uzun yıllar boyunca fosil kaynaklarla karşılama yoluna gitmiştir. Fosil yakıtların büyük oranda ithalat yoluyla karşılanması ekonomik dengeleri bozarken, enerjide dışa bağımlılık da stratejik riskler barındırmaktadır. Ayrıca çevresel problemlerin gözle görünür hale gelmesi de enerjide yeni arayışların ortaya çıkmasında neden olmaktadır.

Türkiye’nin yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli bakımından son derece önemlidir. Uzun yıllardır kullanmakta olduğu hidrolik enerji dışında rüzgâr, güneş ve jeotermal enerji potansiyeli tam olarak devreye girdiği zaman ülkenin enerji ihtiyacının çok daha fazlası üretilebilecektir. Bunlar arasında son yıllarda hızlı bir gelişim kaydeden alanlardan biri de rüzgâr enerjisi olmuştur. Türkiye elektrik enerjisi üretiminin %6,6’sını karşılayan rüzgâr enerjisi ülkenin enerji ihtiyacının %48’ini karşılama potansiyeli bulunmaktadır. Sahip olduğu iklim şartları ve morfolojik şartlar bir araya getirildiği zaman Türkiye’nin önemli bir rüzgâr enerjisi üretim potansiyeli taşıdığı görülmektedir.

2018 yılsonunda Türkiye’nin çeşitli yerlerinde farklı kurulum büyüklüklerine sahip ve üretim gerçekleştiren 180 adet rüzgâr enerji santrali bulunurken bunlara bağlı toplam 3089 adet rüzgâr türbini yer almaktadır. Bu santrallerin toplam kurulu gücü 7581,1 MW dir ve Türkiye elektrik enerjisinin %6,6’sını karşılamaktadır. Türkiye’de kurulu durumda olan rüzgâr enerji santrallerinin dağılışında pek çok faktörün rol oynadığı ve buna bağlı olarak kurulum yerlerinin değişiklik gösterdiği gözlenmiştir. Türkiye’deki rüzgâr enerji santrallerine ait türbinlerin Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışındaki diğer bölgelerde ancak türbinlerin ve üretimin %86’sının Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde olduğu, Ege Bölgesi’nin ise ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Türkiye’deki rüzgâr enerji santrallerine ait türbinlerin 14 coğrafi bölümde yer aldığı görülürken 7 coğrafi bölümde ise kurulum bulunmamaktadır. Kıyı Ege, Güney Marmara ve Adana bölümleri rüzgâr şartları ve morfolojik faktörlerin etkisiyle Türkiye’de en fazla rüzgâr enerji türbinine ve üretimine sahip bölümleridir.

Türkiye'deki rüzgâr enerji santrallerine ait türbinlerin 32 farklı il sınırı içine dağıldığı, 49 ilin sınırlarında ise herhangi bir rüzgâr enerjisi kurulumu olmadığı tespit edilmiştir. Bu iller içerisinde İzmir (1404,1 MW), Balıkesir (1058,5 MW) ve Manisa (624,9 MW) en fazla kurulumun ve üretimin gerçekleştiği iller olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bu santral ve türbinlerin Türkiye'nin 105 farklı ilçesine dağıldığı bunlar arasında en fazla üretimin Bandırma, Bergama ve Kırkağaç'ta gerçekleştiği; en fazla türbin bulunan yerler arasında Çeşme ilçesinin olduğu ancak türbinlerin daha küçük olmasından dolayı enerji üretiminde biraz daha geride kaldığı görülmüştür.

Türkiye'deki rüzgâr enerji santrallerinin %94,1'ini oluşturan 2890 adet rüzgâr türbinin sırt-tepe alanlarına kurulmuştur. Geri kalanların ise dalgalı düzlük, plato yüzeyi ve ova tabanlarına kurulmuştur. Dünya'nın değişik yerlerinde görülen özellikle deniz içi ve açık deniz alanlarına kurulumlar ise bulunmamaktadır.

Türkiye'deki rüzgâr enerji santrallerinin yükseltiye göre dağılışı incelendiği zaman en fazla rüzgâr türbini ve üretim kapasitesinin 250-500 metre arasındaki yükselti basamağında yer almaktadır. Bu basamakta toplam 753 adet rüzgâr türbini yer alır ve 1739,6 MW kurulu güce sahiptir. 0-250 metre basamağı yerine en fazla yoğunlaşmanın 250-500 metreler arasında görülmesi batı kıyılarındaki arazi kullanımı ve rüzgâr değerleri ile ilgili bir durumdur. 250-500 metre basamağındaki türbinler genellikle Asıl Ege ve Marmara'da toplanmıştır. Bunun dışında 2000 metre üzerindeki yükselti basamaklarında ise neredeyse hiç kurulum bulunmamaktadır. 2000 metre üzeri alanlar aslında rüzgâr potansiyeli açısından diğer alanlara göre daha elverişli olmasına rağmen kurulum ve bakım maliyetinin çok yüksek olması bu alanların tercih edilmemesine sebep olmuştur.

Türkiye'de yer alan toplam 3089 adet rüzgâr enerji santrali türbininden 1539 adedi 3-9° eğim aralığına sahip hafif eğimli arazilerde toplanmıştır. Buna göre 3-9° eğim aralığı Türkiye'deki toplam rüzgâr enerjisi üretiminin yaklaşık yarısını sağlamaktadır. Bu alanlar genelde Kıyı Ege ve Güney Marmara'da toplanmıştır. Türkiye'deki rüzgâr enerji santrali türbinlerinin dağılımında güney, güneydoğu ve güneybatı gibi bakı yönleri ağırlık kazanmıştır. Buna göre mevcut rüzgâr enerji santrali türbinlerinin %57,4'ünün güney-güneydoğu ve güneybatı bakı yönlerinde toplandığı tespit edilmiştir.

Türkiye'nin rüzgâr enerji potansiyelinin oldukça yüksek olduğu ancak mevcut kurulumlar ve üretimleri incelendiği zaman potansiyelinin yeterince değerlendirilemediği görülmektedir. Türkiye'nin;

- Artan enerji maliyetleri karşısında ekonomik anlamda rahatlaması,
- Enerji ithalatı ve cari açık problemlerinden kurtulması,
- Enerji arz güvenliği konusundaki riskleri ortadan kaldırması,
- Milli kaynakların tam olarak değerlendirilebilmesi

adına yenilenebilir kaynaklara ve özellikle de rüzgâr enerjisine gereken önemi çok daha fazla bir şekilde vermesi gerekmektedir.

Referanslar

- Aydın, İ. (2013). Balıkesir'de Rüzgâr Enerjisi. *Doğu Coğrafya Dergisi*(29), 29-50.
- Bilgili, M., Şahin, B., & Şimşek, E. (2010). Türkiye'nin Güney, Güneybatı ve Batı Bölgelerindeki Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli. *Isı Bilimi ve Tekniği Dergisi*(30), 1-12.
- Çetin, S., Turan, E., & Bayrakdar, E. (2019). Türkiye'nin Güneş Enerjisi Politikaları. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(2), 949-968.
- Doğanay, H. (1991). *Enerji Kaynakları*. Atatürk Üniversitesi Yayınları No:707, Kazım Karabekir Eğitim Yayını No:18. Erzurum.

- Haylı, S. (2001). Rüzgâr Enerjisinin Önemi, Dünya'da ve Türkiye'deki Durumu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 1-26.
- İlkılıç, C., Aydın, H., & Behçet, R. (2011). The current status of wind energy in Turkey and in the world. *Energy Policy*(39), 961-967.
- Kapluhan, E. (2017). Rüzgâr Enerjisi Uygulamalarına Bir Örnek: Sincik (Adıyaman) Rüzgâr Enerji Santrali. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 305-322.
- Kılıç, Ç., Yılmaz, M., & Sarı, R. (2017). Rüzgâr Enerji Sistemlerinin Sosyal Kabul Dinamiklerini Anlamak. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(2), 135-156.
- Koç, A., Yağlı, H., Koç, Y., & Uğurlu, İ. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Rüzgâr Enerjisi Durumunun Genel Değerlendirilmesi. *Mühendis ve Makina*, 59(692), 86-114.
- Özgener, Ö. (2002). Türkiye’de ve Dünya’da Rüzgâr Enerjisi Kullanımı. *DEÜ Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 4(3), 159-173.
- Özşahin, E., & Kaymaz, Ç. K. (2013). Rüzgâr Enerji Santrallerinin (RES) Yapım Yeri Seçimi Üzerine Bir CBS Analizi: Hatay Örneği. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 6(2), 1-18.
- Sarı, E., Bayram Arlı, N., & Aydemir, M. (2019). Rüzgâr Enerjisi Ölçeğinin Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Analizi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*(40), 382-392.
- Şenel, M. C., & Koç, E. (2015). Dünyada ve Türkiye’de Rüzgâr Enerjisi Durumu-Genel Değerlendirme. *Mühendis ve Makina*, 56(663), 46-56.
- Topuz, H., Yılmaz, H., & Ersoy, H. A. (2016). Küresel Enerji Lojistiği Bağlamında Türkiye’nin Merkez Ülke Olma Arayışı ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Açılımlında Fosil Enerji Saplattısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(CİEP Özel Sayısı), 912-952.
- Türkeş, M., Sümer, U., & Çetiner, G. (2000). Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri. *Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları*, (s. 1-17).
- Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği. (2019). *Türkiye Rüzgâr Enerjisi İstatistik Raporu*.

Web kaynakları

- <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Elektrik> (ETKB, 2019) (Erişim tarihi: 09.09.2019-23:20)
- <https://polatenerji.com/santrallerimiz/soma-res> (Erişim tarihi: 14.09.2019-07:06)
- <https://www.fernas.com.tr/balikesir-samli-ruzgar-santrali-anlasmasi/> (Erişim tarihi: 18.09.2019-17:21)
- http://www.enerji-dunyasi.com/yayin/243/borusan-enbw-enerji-balabanli-resin-kapasitesini-artirdi_7522. (Erişim tarihi: 16.09.2019-08:25)
- <https://yesilekonomi.com/hollanda-ruzgar-enerjisinde-35-gwa-yaklasti/> (Erişim tarihi: 15.09.2019-21:42)
- <https://www.businessinsider.com/worlds-largest-wind-farm-netherlands-island-2018-1> (Erişim tarihi: 14.09.2019-14:36)
- <https://www.dunya.com/yurttan-haberler/izmir-ruzgarda-basrol-oyuncusu-oldu-haberi-334876> (Erişim tarihi: 15.09.2019-10:32)

Atıf/Citation

POLAT, M., (2020), Yöresel Yemek İmajının Destinasyon Tercihine Etkisi: Kahramanmaraş Örneği. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 183-194

YÖRESEL YEMEK İMAJININ DESTİNASYON TERCİHİNE ETKİSİ: KAHRAMANMARAŞ ÖRNEĞİ

The Effect of Local Food Image On The Destination Choice: Case of Kahramanmaras

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet POLAT*

Öz

Kahramanmaraş'ın yöresel yemek imajını tespit etmeyi ve destinasyon tercihindeki etkisini ölçmeyi amaçlayan bu çalışma 2019 yılı Aralık ayında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklem grubu, Kahramanmaraş ilini 2018 yılında ziyaret eden yerli turistlerdir. Ankete toplamda 410 kişi katılmıştır. Araştırmada t-testi, anova testi ve regresyon analizleri uygulanmıştır.

Araştırmadan elde edilen verilere göre yöresel yemek imajının destinasyon tercihi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($R^2:0,265$). Ayrıca ankete katılan bireylerin yöresel yemek imajlarının, cinsiyetine, yaşına ve şehre geliş sayılarına göre grup ortalamaları açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı, ancak gelir seviyesine göre ziyaretçilerin yöresel yemek imajlarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı sonucuna varılmıştır. Bu verilere göre yöresel yemeklerin gastronomi turizminde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Buna ek olarak yöresel yemeklerin, destinasyon pazarlanmasında dikkate alınması gereken önemli bir fenomen olduğu görüşü desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yöresel Yemek İmajı, Destinasyon Tercihi, Lokal Gıda, Kahramanmaraş Yemekleri

Abstract

This study, which aims to determine the local food image of Kahramanmaras and to measure its impact on destination choice, was carried out in December 2019. The sample group of the research are local tourists who visited Kahramanmaras province in 2018. A total of 410 people participated in the survey. In the research, t-test, anova test and regression analysis were applied.

According to the data obtained from the research, the local food image has a positive and significant effect on the destination choice ($R^2:0,265$). In addition, it was concluded that the local food images of the individuals who participated in the survey did not significantly differ in terms of group averages according to their gender, age and number of arrivals to the city, but that the local food images of the visitors significantly differed according to the income level. According to these data, it is understood that local food has an important place in gastronomy tourism. In addition, the view that local food is an important phenomenon to be considered in destination marketing is supported.

Keywords: Local Food Image, Destination Choice, Local Food, Kahramanmaraş Foods

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği, mehmetpolat@ksu.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-5591-5422

Giriş

Gıda, turizmde önemli bir bileşendir. Araştırmalar insanların seyahat ederken yiyeceği önemli bir cazibe unsuru olarak gördüğünü belirtmektedir (Ryu & Jang, 2006: 507). Bununla birlikte son yıllarda, gıda turizmi ekonomik açıdan önemli hale gelmiştir. Gıda turizminde önemli bir yeri olan yöresel yemekler ulusal, bölgesel ve kişisel kimliği ifade etmekte ve destinasyon imajının geliştirilmesini sağlayabilmektedir. Yöresel yemekleri deneyimlemenin turistlerin tüketim değerini nasıl şekillendirdiğini belirlemek, turistlerin destinasyon hakkındaki algılarını ve gelecekteki davranışlarını anlamak için gereklidir (Choe & Kim, 2018: 1). Çünkü yöresel yemek ya da mutfak, kırsal seyahat destinasyonlarında mükemmel bir turistik çekim gücü olabilmektedir (Ryu & Jang, 2006: 507). Bunlara ek olarak, yöresel yemekler bir yöreye ya da ülkeye yönelik seyahat tercihini etkileyen bir etmen olmakla birlikte, turistlerin seyahatlerinden elde ettikleri doyumunu da açıklayan bir kavramdır (Zağralı & Akbaba, 2015: 6635). Bu nedenle yöreye ya da bölgeye özgü gıdaların turistik anlamda önemi büyüktür. Yöresel ve bölgesel gıdalar, bir destinasyonda sürdürülebilir rekabete katkıda bulunma konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. Yemek, bir ülkenin kültürünün ve halkının bir yansıması olarak kabul edilir. O yüzden destinasyonlarda onu bir cazibe unsuru olarak sunmak için ideal bir üründür ve pazarlama aracı olarak kullanılmak üzere birçok seçeneğe sahiptir (du Rand & Heath, 2006: 206–207). Bu yönü onu çeşitli açılardan araştırılması gereken bir olgu haline dönüştürmüştür.

Gıdanın turizm faaliyetlerindeki yeri ve önemi birçok açıdan ele alınmaktadır. Gıda ile ilgili turizm faaliyetleri; Gıda turizmi, mutfak turizmi veya gastronomi turizmi olarak sınıflandırılmaktadır. Bu terimler insanların yiyecek deneyimi için belirli destinasyonlara gitmeleri anlamına gelmektedir. Aynı zamanda çeşitli çalışmalar, yemeğin gezginler için bir motivasyon kaynağı olduğunu belirterek bu görüşü desteklemektedir (Ab Karim & Chi, 2010: 532). Yani, turist tercihleri sadece kendini doyurmak için önemsiz bir ihtiyaçla değil, aynı zamanda uygun ortamlarda ilginç ürünler yeme arzusu ile de belirlenmektedir (Hjalager & Corigliano, 2000: 281).

Gıda literatürü, ekonomik büyümenin itici gücü olarak yerel ürünlerin ve gastronominin önemini vurgulamaktadır (Alderighi, Bianchi, & Lorenzini, 2016: 323–324). Gastronomi, genellikle yemek pişirme ve iyi yemek sanatı olarak adlandırılmaktadır (Kivela & Crotts, 2006: 354). Ziyaret edilen bölgenin yerel yemeklerinin hazırlanması, pişirilmesi, sunulması sonucu oluşan gastronomi, turizm çeşitleri arasındaki yerini almıştır. Ayrıca turizm endüstrisinde niş pazarlama aracı olarak dünya çapında ün kazanmıştır ve bu sayede destinasyonlar, mutfağını benzersiz bir ürün olarak tanıtmaya potansiyelinden yararlanmaya başlamışlardır (Ab Karim & Chi, 2010: 532). Yöreye özgü ürünlerin tadılması, bu yörelerin farklılıklarının ortaya çıkarılması ve bu ürünlerin de bazı ziyaretçiler için ülke, bölge veya turistik varış noktasının tercihinde önemli rol oynaması, destinasyonların tanıtılması açısından önemli bir olgu haline gelmiştir (Aydoğdu vd., 2016: 120). Gastronomi sayesinde elde edilen bu ün artık, bir cazibe unsuru olarak turizm pazarlamacıları tarafından sıklıkla kullanılmaktadır.

Alternatif turizm türlerinden biri olan gastronomi turizmine olan talebin son yıllarda popülerliği giderek artmaya devam etmektedir. Artık gastronomi turizmi veya yemek için seyahat, dünyanın birçok ülkesinde bir trend haline gelmiştir (Ab Karim & Chi, 2010: 532). Konaklama, ulaşım, turistik yerler ve aktiviteler gibi yemek de turizm ürününün temel ve önemli bir unsuru olmuştur. Son dönemlerde turistlerin bir bölgeyi tercih etmelerindeki temel nedenler arasında o bölgede yapılan yemeklerin veya sadece o bölgede üretilen bir hammadde ile yapılan yemeklerin tadımı ve üretim aşamalarının gözlemlenmesi ilgi çekmektedir (Yalçinkaya vd., 2017: 346). Bu açıdan bakıldığında turistlerin ilgilerinde bir değişim olduğu görülmektedir. İnsanlar artık klasik seyahat düşüncelerini değiştirerek farklı ve çeşitli deneyimler aramayı tercih etmektedir. Turizmin de kullandığı alanların çok çeşitli olması turistik üründe de çeşitlilik yaratılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Demir & Demir, 2004: 95). Bu çeşitliliklerden biri olan gastronomi turizmi, deniz, güneş, kum turizminden faydalanamayan yeni destinasyonlar için etkili bir alternatif oluşturur (Şahin & Ünver, 2015: 66). Farklı yiyecek türlerini denemek turistlerin seyahat etmesinin temel amacı olmasa da yiyecek en azından turistlerin beklediklerinden daha unutulmaz ve keyifli bir tatil atmosferinde olmaları için ekstra fırsatlar sağlayabilir. Bu yüzden gastronomi, turistler için önemli bir pazarlanabilir imaj ve deneyim kaynağı olarak görülmektedir (Quan & Wang, 2004: 299). Aynı zamanda gastronomi, turistik yerlerin rekabet edebilirliğinde önemli bir faktör haline gelmektedir. Turistler, yeni cazibe merkezleri ve yeni deneyimler tarafından giderek daha fazla motive edilmektedir (López-Guzmán & Sánchez-Cañizares, 2011: 63).

Turizm literatürü, yöresel yemek ve mutfağın tatil yeri seçimini ve ziyaret zevkini önemli ölçüde etkilediğini kanıtlamıştır (Alderighi vd., 2016: 323). Çünkü yeni bir mutfak deneyimi için seyahat eden birçok turist bulunmaktadır (Ab Karim & Chi, 2010: 532). Bilimsel olarak kanıtlanmış bu veriler sayesinde turizm planlamacıları ve stratejistleri bölgelerinin turizm stratejilerinin başarıya ulaşmasını sağlayabilirler. Başarılı bir turizm destinasyonu ise turizm gelirlerini, istihdamı ve hükümet gelirlerini artırabilir. Başarılı bir turizm

destinasyonu genellikle turistler tarafından tekrar ziyaret edilmektedir. Destinasyonun tekrar ziyaret edilmesi veya başkalarına tavsiye edilmesi bu başarı için çok önemlidir (Chen & Tsai, 2007: 1115). Bunlara ek olarak turistik bir destinasyonun sahip olduğu kaynakları değerlendirerek yeni ürünler sunması, rekabet avantajı elde edebilmenin gereklerinden biridir (Çevik & Saçılık, 2011: 503). Bu avantajların elde edilebilmesi için turist davranışlarının ve trendlerin iyi analiz edilip onların destinasyon pazarlanmasında titizlikle planlanması gerekmektedir.

Destinasyonların pazarlanmasında gastronomik unsurlardan yararlanılması son yıllarda giderek artmaktadır. Kentin yemek kültürünün dikkate alınarak yerel unsurlardan yararlanılması turistleri kente çekmekte, markalaşmayı sağlamakta ve bunun sonucu olarak kentin ekonomisi gelişmektedir (Serçek & Serçek, 2015). Gelenek ne olursa olsun hem katma değeri artırmak hem de diğer turistik yerlerle rekabet etmek için gastronomi turizmi tarafından sunulan ürünlerde yeniliklere hala ihtiyaç duyulmaktadır (López-Guzmán & Sánchez-Cañizares, 2011: 63). Önemli olan bu ihtiyaçları fark ederek onları rekabet avantajı sağlayacak ölçüde kullanabilme yeteneğidir.

Literatürden elde edilen bilgiler ışığında bir şehrin gastronomik ürünlerinin destinasyon tanıtımında ve pazarlanmasında önemli bir etken olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle gastronomik ürünleri ile ön plana çıkan kentlerin bu değerlerini kullanmaya ihtiyaçları vardır. Bu bağlamda Türkiye’de gastronomi kentleri olarak bilinen birkaç şehir bulunmaktadır. Bu şehirlerin arasında Kahramanmaraş da zengin geleneksel yemek kültürü ile ön sıralarda bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı Kahramanmaraş’ın yöresel yemek imajının tespit edilerek yöresel yemeklerin bir turistik ürün olarak benimsenmesine ve destinasyon pazarlama aracı olarak kullanılmasına katkıda bulunmaktır. Ayrıca yöresel yemek imajının destinasyon tercihindeki etkisi ölçülmeye çalışılacaktır. Literatür incelemesi sonucu bölgede bu amaçla bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle yapılan bu çalışmadan elde edilen verilerin hem literatüre katkıda bulunması hem de kentin bir destinasyon pazarlama aracı olarak yöresel yemeklerini ön plana çıkarmasına yardımcı olması düşünülmektedir.

1. Literatür İncelemesi

Güncel bulgular tüketicilerin giderek daha fazla deneyim aradığını ve olumlu deneyimler için daha yüksek bir fiyat ödemeye meyilli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, gezginlerin daha önce gittikleri yerler ile ilgili deneyimleri gözden geçirerek gelecekteki seyahat niyetleri için eski deneyimlerini bilişsel olarak kullandıkları bulunmuştur. Aslında yöresel yiyecekler ve yeme deneyimleri bu olumlu ve unutulmaz deneyimlerin temel bir unsurudur (Björk & Kauppinen-Räisänen, 2014: 296). Tatil yerlerinde, yöresel yemek bir özgünlük ve benzersizlik duygusu iletmeye yardımcı olur ve bölgenin dış imajını güçlendirir. Fazla turistik olmayan yerlerin dışında ek bir promosyon kanalı olarak hizmet ederler. Yöresel gıda ürünlerinin yerel turizm ekonomilerinde oynadığı önemli rol nedeniyle, yöresel yiyecekler son yıllarda giderek artan bir şekilde turizm tanıtımına yönelik pazarlama ve markalama araçları haline gelmiştir (Alderighi vd., 2016: 324). Son araştırmalar, turistlerin seyahatlerinin bütçesinin neredeyse %40’ını yiyeceğe harcadığını ortaya çıkarmıştır. Bu, yiyecek ile turizm endüstrisi arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yöresel mutfaka olan ilginin artmasıyla birlikte, daha fazla destinasyon temel turizm ürünü olarak yiyeceğe odaklanmaktadır (Ab Karim & Chi, 2010: 532).

Yöresel yiyecekler turistlerin destinasyon seçiminde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle yerel ve bölgesel destinasyonlar pazarlanırken yiyecekler de göz önünde bulundurulmalıdır (Okumus vd., 2007: 255). Çünkü yöresel yiyecekler turist deneyimleriyle onların algıladıkları destinasyon imajına olumlu ya da olumsuz katkıda bulunabilmektedir. Bunlar sadece müşteri tutumu, tercihi ve kalite algısının oluşumunu değil, aynı zamanda tüketim niyeti gibi doğrudan davranışları da etkilemektedir (Seo vd., 2017: 135). Bu sayede yöresel yemek satışları ile destinasyonlar hem ekonomik fayda elde etmekte hem de yöresel lezzetle birlikte sunulan kültürlerini de tanıtmaya imkanı bulmaktadırlar. Bir ülkenin yöresel yemekleri, ülkenin kültürü ve imajıyla ilişkilidir, ayrıca bir destinasyonun somut olmayan mirasının temel bir ifadesidir ve yemek deneyimi sayesinde turistler gerçekten otantik bir kültürel deneyim kazanabilirler (Okumus vd., 2007). Bu görüşe paralel olarak Hobsbawn & Ranger (1983) lezzetleri ve kaliteleri ile tanınan mutfakların turistik ürüne dönüştürülebileceğini öne sürmüştür (Ab Karim & Chi, 2010: 532). Turistik bir cazibe ürününe dönüştürülen bu benzersiz yöreye özgü yemekler turistlerin deneyim kalitesi algılarında pozitif bir etki yaratarak o yöreye ait yemek imajı oluşumuna katkıda bulunmaktadırlar.

Yemek imajı turist davranışlarını üzerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle bir destinasyonun yiyecek imajını anlamak önemli hale gelmiştir. Yiyecek imajının iyileştirilmesi bir destinasyondaki turist davranışını önemli ölçüde etkileyebilir. Destinasyonlar doğru imaj oluşturursa, daha fazla turist bu destinasyon noktalarına seyahat eder ve yiyecekler de bu imajın bir parçasıdır. Çünkü yöreye ait yiyecekleri deneyimlemek turistler

üzerinde yöresel yiyecek imajının pozitif ya da negatif olmasına neden olabilir. Bu imaj ise turistin tekrar ziyaret etmesini ya da başkalarına olumlu/olumsuz tavsiyede bulunmasında etkin rol oynayabilir (Seo vd., 2017: 135).

Yöresel yiyeceklerin turizm üzerindeki faydalarını vurgulayan çalışmalar (Rimington & Yüksel, 1998), (Yüksel & Yüksel, 2001), (Quan & Wang, 2004) bulunmasına rağmen bir turistik yeri ziyaret etme veya yeniden ziyaret etme niyeti üzerinde yöresel yiyeceklerin istatistiksel olarak önemli bir etkisini doğrulayan çalışmalara daha az önem verilmiştir. Yiyecek kalitesi algısı ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında pozitif ilişkiler bulan bazı istisna çalışmaları (Sparks vd., 2003), (Kivela & Crotts, 2006), (Barros & Assaf, 2012) hariç konuyla ilgili mevcut literatür, yerel ürünlerin rekabetçi turizm destinasyonları üzerindeki etkisini henüz tam olarak analiz etmemiştir (Alderighi vd., 2016: 324). Hem yerli hem de yabancı literatür incelendiğinde bu tespit daha iyi anlaşılmaktadır.

Zağralı ve Akbaba (2015) araştırmalarında turistlerin destinasyon tercihlerinde yerel yemeklerin belirleyici bir rol oynamadığı ancak konaklamaları sürecinde yaşadıkları yemek deneyimleri sonucunda yerel yemekleri beğendiklerini tespit etmişlerdir. Şengül ve Türkay (2016) çalışmalarında Mudurnu'nun sahip olduğu cazibe unsurlarının turistlerin ziyaret kararında etkililik derecesi ile yöresel mutfak unsurlarının önemine dair algılamalar arasında anlamlı ilişkiler tespit etmişlerdir.

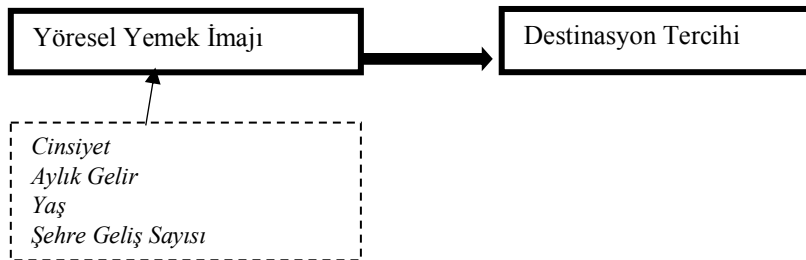
Sosyal medya aracılığı ile paylaşılan yöresel yemek fotoğraflarının destinasyon seçiminde etkisi olduğunu savunan Eryılmaz & Şengül (2016)'ün çalışmaları ise literatüre farklı bir bakış açısı sunmuştur. Aydoğdu & Duman (2017), Kastamonu yöresel yemekleri ile ilgili çalışmalarında yöresel yemeklerin il için bir çekim gücü oluşturduğu sonucuna varmışlardır. Şengül & Türkay (2018) başka bir çalışmada yöresel mutfak memnuniyeti faktörünün yöresel mutfaklar için destinasyonu tekrar tercih etme ve başkalarına önerme faktörlerini anlamlı düzeyde etkilediği sonucuna varmışlardır.

Ab Karim ve Chi (2010)'ye göre destinasyonların yiyecek imajı ile gezginlerin ziyaret niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ve bu da daha uygun gıda imajının bir destinasyon noktasını ziyaret etme olasılığını artırdığı anlamına gelmektedir. Bir başka çalışma ise Choe & Kim (2018) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada destinasyon yiyecek imajı ile destinasyon tercih etme niyeti arasında anlamlı ilişkiler ($\beta = 0.47$, $t = 10.68$, $p < 0.001$) tespit edilmiştir.

Literatür incelemesi sonucu genel olarak yöresel yiyecekler ve destinasyon tercihleri arasında olumlu ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Çoğu çalışma yöresel yiyeceklerin tekrar ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisini tespit etmeye çalışırken yöresel yemek imajının destinasyon tercihindeki etkisini direkt olarak konu alan çalışmalara çok az rastlanılmıştır. Bu literatürde olan bir eksikliğe işaret etmektedir. Çünkü teknolojinin de gelişmesiyle birlikte yöresel yemeklerin tanıtımı daha büyük çapta kitlelere ulaşmıştır. Bu gelişmeler sonrasında, yöresel yemek imajının destinasyon tercihinde direk olarak hangi boyutlarda etkili olduğunun veya olmadığına analiz edilmesi gerekmektedir. Literatürdeki bu eksikliğin yöresel yemek imajını ölçebilen bir ölçeğin bulunmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca önceki çalışmalarda örneklem grubunu çoğunlukla yabancı turistler oluşturmakta iken bu çalışma yerli turistlere odaklanmaktadır.

Bu çalışma önceki çalışmalardan farklı olarak Kahramanmaraş yöresel yemekleri imajının destinasyon tercihindeki etkisini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Buna ek olarak yöresel yemek imajının demografik faktörlere göre farklılaşarak farklılaşmadığı da test edilmek istenmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki hipotezler öne sürülmektedir;

- H₁: Yöresel yemek imajının destinasyon tercihi üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H_{1a}: Yöresel yemek imajı cinsiyete göre farklılık gösterir.
- H_{1b}: Yöresel yemek imajı aylık gelire göre farklılık gösterir.
- H_{1c}: Yöresel yemek imajı yaşa göre farklılık gösterir.
- H_{1d}: Yöresel yemek imajı şehre geliş sayısına göre farklılık gösterir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2. Yöntem

2.1. Veri Toplama Araçları ve Öntest

Yapılan kapsamlı literatür incelemesinde Türkçe veri tabanlarında yöresel yiyecek imajını ölçen bir ölçeğe rastlanılmamıştır. Bu nedenle yöresel yiyecek imajı anketini oluşturmak amacıyla yabancı literatürde en kapsamlı ve güncel olan (Choe & Kim, 2018) ve (Quee Ling vd., 2010) çalışmalarından yararlanılmıştır. Bunlara ek olarak faydası olacağı düşünülen değişkenler eklenmiştir. Bu ölçek, *1-kesinlikle katılmıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum* şeklinde likert tipi olarak katılımcılara sunulmuştur. Yöresel yemek imajı ölçeği makalenin ekler kısmında yer almaktadır.

Destinasyon tercihi anketi içinse büyük ölçüde (Türkay & Şengül, 2016) çalışmasından yararlanılmıştır ve bunlara ek olarak bazı değişkenler ilave edilmiştir. Bu ölçek ise katılımcıların cevap düzeylerini ölçmek amacıyla *1-hiç etkisi yok, 5-çok etkisi var* şeklinde sunulmuştur.

Yabancı literatürden elde edilen değişkenlerin Türkçeye çevrilmesi için ölçek ilk olarak 2 İngilizce okutmanına sunulmuştur. Daha sonra Türkçeye çevrilen değişkenler farklı 2 İngilizce okutmanına daha gönderilmiş ve ana diline tekrar çevrilerek aralarında herhangi bir anlam farklılığı olup olmadığı kontrol edilmiştir. Elde edilen yeni ölçek alanında uzman 3 akademisyene gönderilmiş ve öneriler dikkate alınarak ölçek oluşturulmuştur. Ardından oluşturulan anketin öntestine geçilmiştir.

Literatürde, üzerinde öntest yapılacak örnek kitlenin mümkün olduğunca nihai anketin uygulanacağı kitleye benzer olması gerektiği ve örneklem büyüklüğünün 5-10 ile 50-100 arasında olması gerektiği vurgulanmaktadır (Altunışık, 2008). Bu nedenle örnek kitle ile benzer özellik taşıyan 30 kişiye (yerli turistlere) öntest uygulanmıştır. Güvenilirlik ve geçerliliği ölçmek amacıyla uygulanan açılımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucu düşük faktör yükü alan toplamda 4 değişken iki ölçekten çıkartılmış ve yüksek oranda varyansı açıklama gücüne ve güvenilirliğe sahip anketin nihai şekline ulaşılmıştır.

2.2. Ana Kütle ve Örneklem

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket, örneklem seçimi için ise kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın ana külesini Kahramanmaraş ilini 2018 yılında ziyaret eden yerli turistler oluşturmaktadır. Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü İstatistikleri (KİKTİM, 2018)'ne göre 2018 yılı içerisinde Kahramanmaraş'ı, turizm işletme belgeli ve mahalli idarelerce belgelendirilen konaklama tesislerinde toplam 323.142 kişi ziyaret etmiştir. Bu evrenden alınacak örneklem sayısı için Yazıcıoğlu & Erdoğan (2004) %5 hata oranı ile 384 kişiye ulaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu sayı içerisinde iş seyahati amacıyla konaklama yapan kişilerde olduğu göz önünde bulundurulduğundan anketler iş seyahati ile gelen kişilere dağıtılmamıştır. Bunlara ek olarak anketler şehre tur otobüsü ile gelen günübirlikçi yerli turistlere de yüz yüze mülakat şeklinde uygulanmıştır. Çalışma kış döneminde (2019, Aralık ayı) yapıldığından anketlerin yaklaşık %25 lik kısmı günübirlikçi yerli turistler üzerinde yapılabilmektedir. Çünkü tur otobüsleri yaz döneminde daha yoğun olarak kente gelmekte ve kış dönemi gelen ziyaretçi sayısı oldukça azalmaktadır. Geri kalan %75'lik kesim ise Kahramanmaraş'taki konaklama tesislerine orantılı bir şekilde dağıtılmıştır. Toplamda dağıtılan 600 anketten 448 anketin geri dönüşü olmuştur. Eksik veri nedeniyle 38 anket analiz dışında bırakılarak 410 anket analize dahil edilmiştir.

2.3. Bulgular

Tablo 1: Demografik Özelliklere Ait Bulgular (N=410)

Cinsiyet	f	%	Medeni Durum	f	%	Geliş Sayısı	f	%
Kadın	188	45,9	Bekâr	185	45,1	1	104	25,4
Erkek	222	54,1	Evli	225	54,9	2	90	22,0
						3	74	18,0
						4	23	5,6
						5+	119	29,0
Yaş			Öğrenim Durumu			Gelir Durumu		
18-27	152	37,1	İlköğretim	54	13,2	2000-3000	203	49,5
28-37	120	29,3	Lise	82	20,0	3000-4000	77	18,8
38-47	99	24,1	Önlisans	134	32,7	4000-5000	49	12,0
48-57	24	5,9	Lisans	101	24,6	5000-6000	45	11,0
58+	15	3,6	Lisansüstü	39	9,5	6000+	36	8,7

Demografik özelliklere bakıldığında erkek katılımcıların ve kadın katılımcılardan fazla olduğu gözle çarpılmaktadır. Şehre gelenlerin büyük çoğunluğunun 18-37 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Şehre geliş sayıları incelendiğinde yaklaşık %75'lik kesimin iki ve daha fazla sayıda ziyareti söz konusudur. Ziyaretçilerin gelir durumları incelendiğinde ise neredeyse ziyaretçilerinin yarısının gelir seviyesinin 2000-3000 lira arasında olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum şehrin pazarlama stratejilerinde dikkate alınması gereken bir durum olarak ön plana çıkmaktadır.

Tablo 2: Faktör Analizi

Ölçek	Değişkenler	Faktör Yüğü	A. Varyans
Yöresel Yemek İmajı (Cronbach's Alpha: ,927)	Y1. Kahramanmaraş'ın zengin bir yemek kültürü vardır	,779	%60,94
	Y2. Kahramanmaraş'ın yemek çeşitliliği fazladır	,860	
	Y3. Kahramanmaraş'ın geleneksel bir yemek kültürü vardır	,859	
	Y4. Kahramanmaraş yemekleri lezzetlidir	,838	
	Y5. Kahramanmaraş yemekleri eşsizdir	,659	
	Y6. Kahramanmaraş yemekleri kabul edilebilir fiyat düzeyindedir	,772	
	Y7. Kahramanmaraş yemeklerinin sunumları iyidir	,777	
	Y8. Kahramanmaraş yemekleri sunulan mekânlarda hizmet kalitesi iyidir	,738	
	Y9. Kahramanmaraş yemekleri temiz ve güvenlidir	,817	
	Y10. Kahramanmaraş yemekleri kendine has bitki ve baharatları içermektedir	,713	
Destinasyon Tercih Nedeni (Cronbach's Alpha: ,926)	D10.Kaplıcalar	,843	% 64,12
	D12.Şehrin imajı	,760	
	D9.Yöredeki tanıdıkları ziyaret	,730	
	D11.Ulaşım kolaylığı	,728	
	D7.Yaşadığım yere yakın olması	,681	
	D13.Güvenlik	,668	
	D8.Dini çekiciliklere sahip olması (Ashab-ı Kefh Türbesi vs.)	,622	
	D2. Kültürünü merak etme	,868	
	D3. Yöresel Sanatlar (el işçiliği, oymacılık vs)	,802	
	D1. Tarihi yerlerini görme	,793	
	D4. Yöresel yemekler	,737	
	D5. Yöresel yiyecekler satın alma (Dondurma, Tarhana, Biber vs)	,683	
	D6. Makul fiyatlar	,501	
	Kaiser-Meyer-Olkin (KMO); 0,904		
Bartlett's Küresellik Testi Ki-Kare; 1123,601			
P; 0,000			

Yapılan faktör analizi sonucuna göre 10 değişkene sahip yöresel yemek imajı ölçeğinin tek faktörlü olduğu ve %60,94 oranında varyansı açıklama gücüne sahip olduğu görülmektedir. Bu ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,927 olarak oldukça güvenilir bir orana sahiptir.

Destinasyon tercihi nedeni ölçeğinin 2 boyuttan oluştuğu ve %64,12 oranında varyansı açıklama gücüne sahip olduğu görülmektedir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,926 olarak tespit edilmiştir ve bu oranında oldukça yüksek güvenilirlik derecesine sahip olduğu söylenebilir.

KMO örneklem yeterliliği katsayısının 0,904 ve p değerinin anlamlı ($p < 0,05$) olması ölçeklerin faktör analizi için oldukça uygun olduğunu desteklemektedir.

Tablo 3: T testi

Cinsi yet	N	M	SS	t	p
Kadın	188	3,69	,948	,144	,885
Erkek	222	3,68	,931		

Kadın ve erkeklerin yöresel yemek imajı algılarında ortalamalar açısından herhangi bir farklılığın olup olmadığına ilişkin yapılan t testi sonuçlarına göre anlamlı bir farklılığın olmadığı ($t= 0,144$; $p>0,05$) tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuca göre; “ H_{1a} : Yöresel yemek imajı cinsiyete göre farklılık gösterir” hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4: Gelir Grupları Arasındaki Farklılığa Yönelik Anova Testi

Değişken	Grup	N	M	F	p
Yöresel yemek imajı	2000-3000	203	3,73	4,870	,001
	3000-4000	77	3,66		
	4000-5000	49	3,98		
	5000-6000	45	3,74		
	6000+	36	3,08		

Ziyaretçilerin gelir gruplarına göre yöresel yemek imajı algılamalarında herhangi bir farklılık olup olmadığına ilişkin yapılan anova testine göre gruplar arasında anlamlı ($F=4,870$, $p<0,05$) bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için bakılan Tukey testi sonucunda 6000 ve üzeri gelir grubuna sahip bireyler ile diğer bütün gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmıştır. 6000 ve üzeri gelir seviyesine sahip olan ziyaretçilerin diğer gelir seviyesine sahip ziyaretçilere oranla yöresel yemek imajı algılarının daha zayıf olduğu söylenebilir. Buna göre “ H_{1b} : Yöresel yemek imajı aylık gelire göre farklılık gösterir” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5: Yaş Grupları Arasındaki Farklılığa Yönelik Anova Testi

Değişken	Grup	N	M	F	p
Yöresel yemek imajı	18-27	152	3,85	1,870	,061
	28-37	120	3,65		
	38-47	99	3,58		
	48-57	24	3,58		
	58+	15	3,24		

Yaş gruplarına göre yöresel yemek imajı algılarında ortalamalar açısından herhangi bir farklılığın olup olmadığına ilişkin yapılan anova testi sonuçlarına göre gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ($F= 1,870$; $p>0,05$) tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuca göre; “ H_{1c} : Yöresel yemek imajı yaşa göre farklılık gösterir” hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6: Şehre Geliş Sayıları Arasındaki Farklılığa Yönelik Anova Testi

Değişken	Grup	N	M	F	p
Yöresel yemek imajı	1	104	3,55	2,104	,057
	2	90	3,52		
	3	74	3,83		
	4	23	3,73		
	5+	119	3,83		

Ziyaretçilerin şehre geliş sayılarına göre yöresel yemek imajlarında herhangi bir farklılık olup olmadığına ilişkin yapılan anova testi sonuçlarına göre gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ($F= 2,104$; $p>0,05$) tespit edilmiştir. Elde edilen bu veriye göre; “ H_{1d} : Yöresel yemek imajı şehre geliş sayısına göre farklılık gösterir” hipotezi de reddedilmiştir.

Tablo 7: Regresyon Analizi

Model	R ²	F	β	t	P
Sonuç	,265	147,358	,515	8,236	,000
Bağımsız Değişken: Yöresel Yemek İmajı					
Bağımlı Değişken: Destinasyon Tercih Nedeni (Yöresel Yemekler)					

Ankete katılan ziyaretçilerin destinasyon tercihinde, yöresel yemek imajının herhangi bir etkisinin olup olmadığını test etmek için yapılan regresyon analizinde önemli bulgular keşfedilmiştir.

Analize geçilmeden önce verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Yapılan normallik analizinde Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1,5 ile +1,5 aralığında olduğu tespit edilmiş ve verilerin normal dağıldığı (Tabachnick ve Fidell, 2013) sonucuna varılmıştır.

Ziyaretçilerin destinasyon unsuru olarak bir şehri tercih etmesinde birçok faktör etkili olmaktadır. Yöresel yemekler bu faktörlerden sadece biridir. Bu nedenle kullanılan destinasyon tercihi ölçeğinde yöresel yemekler diğer değişkenlerin yanında ayrı bir değişken olarak yer almaktadır. Bu sayede ziyaretçilerin destinasyonu tercih etme sebepleri çeşitlendirilerek araştırmanın güvenilirliğinin artırılması hedeflenmiştir.

Yapılan regresyon analizi sonucunda kurulan modelin anlamlı ($F=147,358$, $p<0,05$) olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen verilere göre yöresel yemek imajının, destinasyon tercihinin önemli bir yordayıcısı olduğu anlaşılmıştır. Ziyaretçilerin destinasyon tercihi olarak yöresel yemekleri tercih etmelerindeki ($R^2:0,265$) %26,5'lik oran yöresel yemek imajı tarafından açıklanmaktadır. Buna göre yöresel yemek imajı destinasyon tercihinde etkili olan önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bulgular, Eryılmaz & Şengül (2016), Aydoğdu & Duman (2017) ve Şengül & Türkay (2018) tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen, yöresel mutfaklar ve destinasyon tercihleri arasındaki pozitif ve anlamlı ilişkilerle uyumludur. Bunlara ek olarak Ab Karim ve Chi (2010) ve Choe & Kim (2018)'in, destinasyonların yiyecek imajı ile gezginlerin ziyaret niyeti arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler bulunduğunu tespit eden çalışmalarıyla da desteklenmektedir.

Yapılan regresyon analizinden elde edilen veriler ışığında "*H1: Yöresel yemek imajının destinasyon tercihi üzerinde pozitif bir etkisi vardır*" hipotezi kabul edilmiştir.

3. Sonuç

Yöresel yemek imajının destinasyon tercihinde herhangi bir etkisinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada yöresel yemek imajı ile destinasyon tercihi arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilere göre ziyaretçilerin o yöreye ait yöresel yemek imajları, onların destinasyon tercihlerinde etkili olan bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle bireylerin yöresel yemek imajları onların seyahat motivasyonlarına ve karar vermelerine etki etmektedir. Bunlara ek olarak ankete katılan bireylerin yöresel yemek imajlarının, cinsiyetine, yaşına ve şehre geliş sayılarına göre grup ortalamaları açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı, ancak gelir seviyesine göre ziyaretçilerin yöresel yemek imajlarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlarla birlikte gastronomi turizminde önemli bir yeri olan yöresel yemeklerin destinasyonun pazarlanmasında dikkate alınması gereken önemli bir fenomen olduğu görüşü desteklenmektedir.

Gastronomi turizmi geliştiği bölgelerde yerel ekonomik kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır. Gastro turistlerin daha çok yerel ürünleri tercih ettikleri, özellikle yerel yiyecek ve içeceklerle olan yönelimlerinin diğer turist tiplerine göre daha yüksek düzeyde olduğu bilinmektedir. Bu nedenle gastronomi turizmi yerel ekonomik sektörlere yeni yatırımların yapılmasına, bu sektörlerin gelişmesine, yerel değerlerin korunmasına ve sürdürülebilirliğe olumlu katkılar sağlamaktadır (Şahin & Ünver, 2015: 71).

Son dönemde yaşanan teknolojik gelişmeler ve sosyal medya, gizli kalmış veya kendini tanıtmaya fırsatını henüz bulamamış bazı şehirlerin yöresel yemeklerini tanıtmaları için mükemmel bir ortam yaratmaktadır. Bunun kanıtı olarak ise yemek ile ilgili sosyal medya sayfalarındaki binlerce takipçi gösterilebilir. İnsanlar yöresel yemekleri merak etmekte ve hatta bunun için seyahat bile edebilmektedir. Yöresel yemek imajı bir seyahat motivasyonu için tamamen yeterli olmasa bile bu motivasyona etki eden önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır.

Yöresel yemek imajı bir şehrin turizm pazarlamasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle turistik ürün çeşitliliğinin kısmen az olduğu bölgelerde onu bir fırsat alanı olarak görmek rekabet üstünlüğü sağlamada yararlı olabilir. Araştırmadan elde edilen verilere göre yöresel yemek imajının ziyaretçilerin seyahat motivasyonları üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Değişen trendler ve insanların klasik turizm ve seyahat anlayışlarının farklılaşması sonucunda yöresel yemekler de gastronomi turizmi içerisinde bir turistik ürün olarak kendisine yer bulmuştur. Bu bulgular turizm pazarlamacıları için dikkate değer bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Kahramanmaraş yöresel mutfağı oldukça köklü ve zengin bir mutfak kültürüne sahiptir. Bunun yanı sıra bu mutfak kültürü eski dönemlerden bu yana orta doğu coğrafyalarından da etkilenecek gelişimini sürdürmektedir. Bu zengin mutfak kültürünün ve öne çıkan bazı yöresel yemeklerinin daha fazla tanıtım ve pazarlamasına ihtiyaç vardır. Kahramanmaraş dondurmasının popülerliğinin diğer yöresel yiyeceklerle de desteklenmesi gerekmektedir. Kahramanmaraş dondurması önemli ölçüde popüler olması ve dünyaca tanınmasına rağmen şimdiye kadar uluslararası bir dondurma festivali yapılabilmemiş değildir. Bu anlamda

uluslararası bir dondurma festivali yapılması ve bunun geleneksel hale getirilmesi gerekmektedir. Bu sayede şehre gelecek olan yurtiçi ve yurtdışı turistlere dondurmanın yanında maraş tarhanası, biberi, sumak ekşisi, baklavası, çöreği ve kelle paçası gibi diğer yöresel yiyecekler de tanıtılmalıdır. Bunlara ek olarak bu tür büyük etkinliklere geniş kitleler katılacağından şehrin turistik ürün olarak ön plana çıkan değerlerini de tanıtmaya imkânı doğacaktır. Örneğin Maraş Kalesi, Dondurma Müzesi, Kapalı Çarşı, Tarihi Konaklar, Edebiyat Müzesi, Kurtuluş Müzesi, Ashab-ı Kefh Külliyesi ve Başkonuş Yaylası bu değerlerin başında gelmektedir. Daha önceki yapılan araştırmalar da dikkate alındığında bir destinasyondan memnun ayrılan turistlerin tekrar ziyaret etme niyetlerinin ve ağızdan ağıza olumlu iletişimlerinin arttığı bilinmektedir. Bu şekilde bir izlenim oluşturulduğunda şehrin turizm potansiyelinin daha verimli kullanılacağı ve turizm gelirlerinin artabileceği öngörülmektedir. Şehrin gastronomi turizminin gelişmesi için gastronomi festivalleri düzenlenmeli, ünlü şefler davet edilmeli ve bu etkinliklerin büyük kitlelere ulaşması için sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanılması sağlanmalıdır.

4. Kaynakça

- Ab Karim, S., & Chi, C. G. Q. (2010). Culinary tourism as a destination attraction: An empirical examination of destinations' food image. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 19(6), 531–555. <https://doi.org/10.1080/19368623.2010.493064>
- Alderighi, M., Bianchi, C., & Lorenzini, E. (2016). The impact of local food specialities on the decision to (re)visit a tourist destination: Market-expanding or business-stealing? *Tourism Management*, 57, 323–333. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.06.016>
- Altunışık, R. (2008). Anketlerde Veri Kalitesinin İyileştirilmesi İçin Öntest (Pilot Test) Yöntemleri. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1–17. <http://www.pazarlama.org.tr/dergi/yonetim/icerik/makaleler/2-published.pdf>
- Aydoğdu, A., & Duman, S. (2017). Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Turizmi: Kastamonu Örneği. *Journal Of Tourism And Research*, 6(1), 4–23.
- Barros, C. P., & Assaf, A. G. (2012). Analyzing Tourism Return Intention to an Urban Destination. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 36(2), 216–231. <https://doi.org/10.1177/1096348010388658>
- Björk, P., & Kauppinen-Räsänen, H. (2014). Culinary-gastronomic tourism – a search for local food experiences. *Nutrition and Food Science*, 44(4), 294–309. <https://doi.org/10.1108/NFS-12-2013-0142>
- Çevik, S., & Saçılık, M. (2011). Destinasyonun Rekabet Avantajı Elde Etmesinde Gastronomi Turizminin Rolü: Erdek Örneği. *12. Ulusal Turizm Kongresi Düzce*, 503–515.
- Chen, C. F., & Tsai, D. C. (2007). How destination image and evaluative factors affect behavioral intentions? *Tourism Management*, 28(4), 1115–1122. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2006.07.007>
- Choe, J. Y. (Jacey), & Kim, S. (Sam). (2018). Effects of tourists' local food consumption value on attitude, food destination image, and behavioral intention. *International Journal of Hospitality Management*, 71, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2017.11.007>
- Demir, M., & Demir, Ş. Ş. (2004). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Futbol Turizmi: Antalya Bölgesinde Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 94–116.
- du Rand, G., & Heath, E. (2006). Tourism Towards a Framework for Food Tourism as an Element of Destination Marketing. *Current Issues in Tourism*, 9(3), 206–234. <https://doi.org/10.2164/cit/226.0>
- Eryılmaz, B., & Şengül, S. (2016). Sosyal Medyada Paylaşılan Yöresel Yemek Fotoğraflarının Turistlerin Seyahat Tercihleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 32–42.
- Hjalager, A., & Corigliano, M. A. (2000). Food for tourists—determinants of an image. *International Journal of Tourism Research*, 2(4), 281–293. [https://doi.org/10.1002/1522-1970\(200007/08\)2:4<281::aid-jtr228>3.3.co;2-p](https://doi.org/10.1002/1522-1970(200007/08)2:4<281::aid-jtr228>3.3.co;2-p)
- KİKTİM. (2018). *Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü İstatistikler Arşivi*.
- Kivela, J., & Crotts, J. C. (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 30(3), 354–377. <https://doi.org/10.1177/1096348006286797>
- López-Guzmán, T., & Sánchez-Cañizares, S. (2011). Gastronomy, Tourism and Destination Differentiation: A

- Case Study in Spain. *Review of Economics & Finance*, 63–72.
- Okumus, B., Okumus, F., & McKercher, B. (2007). Incorporating local and international cuisines in the marketing of tourism destinations: The cases of Hong Kong and Turkey. *Tourism Management*. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.12.020>
- Quan, S., & Wang, N. (2004). Towards a structural model of the tourist experience: An illustration from food experiences in tourism. *Tourism Management*, 25(3), 297–305. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(03\)00130-4](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00130-4)
- Quee Ling, L., Shahrim Ab Karim, M., Othman, M., Mohd Adzahan, N., & Ramachandran, S. (2010). Relationships Between Malaysian Food Image, Tourist Satisfaction and Behavioural Intention. *World Applied Sciences Journal*, 10, 164–171.
- Rimington, M., & Yüksel, A. (1998). Tourist Satisfaction and Food Service Experience: Results and Implications of an Empirical Investigation. *Anatolia*, 9(1), 37–57. <https://doi.org/10.1080/13032917.1998.9686958>
- Ryu, K., & Jang, S. C. (Shawn). (2006). Intention to Experience Local Cuisine in a Travel Destination: The Modified Theory of Reasoned Action. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 30(4), 507–516. <https://doi.org/10.1177/1096348006287163>
- Şahin, G. G., & Ünver, G. (2015). Destinasyon Pazarlama Aracı Olarak “Gastronomi Turizmi”: İstanbul’un Gastronomi Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(2), 63–73.
- Şengül, S., & Türkay, O. (2018). Yöresel Mutfak Motivasyon Unsurlarının Destinasyonu Tekrar Tercih Etme Ve Başkalarına Önerme Üzerine Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 149–172. <https://doi.org/10.11611/yead.423509>
- Seo, S., Yun, N., & Kim, O. Y. (2017). Destination food image and intention to eat destination foods: a view from Korea. *Current Issues in Tourism*, 20(2), 135–156. <https://doi.org/10.1080/13683500.2014.934210>
- Serçek, G. Ö., & Serçek, S. (2015). Destinasyon markalaşmasında gastronomi turizmin yeri ve önemi. *Journal of Tourism Theory and Research Online*, 1(1), 22–40. <https://doi.org/10.24288/jtr.202819>
- Sparks, B., Bowen, J., & Klag, S. (2003). Restaurants and the tourist market. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 15(1), 6–13. <https://doi.org/10.1108/09596110310458936>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed.) Boston, MA: Allyn & Bacon/Pearson Education.
- Türkay, O., & Şengül, S. (2016). Yöresel Mutfak Unsurlarının Turizm Destinasyonu Seçimindeki Rolü (Mudurnu Örneği). *International Journal of Management Economics and Business*, 12(29), 63–87. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.20162922023>
- Yalçınkaya, P., Olcay, M., Mercan, Ş. O., & Sünnetçioğlu, A. (2017). Turizm Alanında Yazılmış Olan Gastronomiye İlişkin Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 345–354. <https://doi.org/10.21325/jotags.2017.136>
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık.
- Yüksel, A., & Yüksel, F. (2001). Comparative performance analysis: Tourists’ perceptions of Turkey relative to other tourist destinations. *Journal of Vacation Marketing*, 7(4), 333–355. <https://doi.org/10.1177/135676670100700404>
- Zağralı, E., & Akbaba, A. (2015). Turistlerin Destinasyon Seçiminde Yöresel Yemeklerin Rolü: İzmir Yarımadası’nı Ziyaret Eden Turistlerin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*, 10, 6633–6644.

EKLER

EK 1. Yöresel Yemek İmajı Ölçeği

YÖRESEL YEMEK İMAJI Aşağıdaki ifadelere ne derecede katıldığınızı karşılık gelen rakama işaretleyiniz.	1-Kesinlikle Katılmıyorum	2-Katılmıyorum	3-Kararsızım	4-Katılıyorum	5-Kesinlikle Katılıyorum
1. Kahramanmaraş'ın zengin bir yemek kültürü vardır	1	2	3	4	5
2. Kahramanmaraş'ın yemek çeşitliliği fazladır	1	2	3	4	5
3. Kahramanmaraş'ın geleneksel bir yemek kültürü vardır	1	2	3	4	5
4. Kahramanmaraş yemekleri lezzetlidir	1	2	3	4	5
5. Kahramanmaraş yemekleri eşsizdir	1	2	3	4	5
6. Kahramanmaraş yemekleri kabul edilebilir fiyat düzeyindedir	1	2	3	4	5
7. Kahramanmaraş yemeklerinin sunumları iyidir	1	2	3	4	5
8. Kahramanmaraş yemekleri sunulan mekânlarda hizmet kalitesi iyidir	1	2	3	4	5
9. Kahramanmaraş yemekleri temiz ve güvenlidir	1	2	3	4	5
10. Kahramanmaraş yemekleri kendine has bitki ve baharatları içermektedir	1	2	3	4	5

Atıf/Citation

Ünal, Ç., (2020), İzmir'in Göç Analizi. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 195-208

İZMİR'İN GÖÇ ANALİZİ (2008-2018)

Migration Analysis of Izmir (2008-2018)

Prof. Dr. Çiğdem Ünal¹

Öz:

Türkiye'nin en yüksek nüfusuna sahip üçüncü kenti olan İzmir, hem ulusal hem de uluslararası ölçekte önemli bir ticaret ve sanayi şehridir. Coğrafi konumu, ekonomik, siyasi ve sosyal yapısı; ilin aynı zamanda önemli bir göç merkezi olmasına da neden olmuştur. Son on yılda en fazla göç aldığı ve verdiği illerin başında, İstanbul, Ankara, Manisa ve Aydın gelmektedir. 2018 yılında Türkiye nüfusunun yaklaşık %5,3'ünü barındıran İzmir'in nüfus artış hızı 2017 yılında Türkiye ortalamasının üstünde, 2018 yılında ise Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Net göç hızı 2010 yılından itibaren %0,5'in üzerinde seyrederken 2018 yılında %0,4'ün altına inmiştir. Yaş grubuna göre İzmir'e göç eden en yüksek nüfus grubunu 25-29 arasındaki yaş grubu ve göç edenler arasında ise 20-24 arasındaki yaş grubu oluşturmaktadır. Gelen ve giden nüfus içerisinde en düşük yaş aralığı ise 60-64 yaş aralığında görülmektedir. Yaş gruplarına ve eğitim durumuna göre İzmir'de göç incelendiğinde alınan ve verilen göçün genç ve dinamik yapısı dikkat çekicidir. 2008 yılında göç etkililiği %13,1 iken 2018 yılında %10,7'ye inmiştir. İlçeler bazında en yüksek net göç hızı, Seferihisar, Güzelbahçe, Torbalı ve Foça'da; en düşük net göç hızları ise Konak, Kiraz, Beydağ ve Selçuk'ta tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İzmir, net göç, göç etkililiği, analiz

Abstract:

Izmir, as the third most populous city of Turkey, has great importance in industrial and commercial aspects on both national and global scales. Due to the city's geographical location and social and political structure the it is also an important migration destination. For last decade main immigration to Izmir stem from İstanbul, Ankara, Manisa and Aydın. Izmir host 5,3% of Turkey's total population; while its population growth rate was above Turkey's average in 2017 it is below since 2018. The net migration rate has drop down to 0,4% in 2018 from 0,5% of 2010s. While we consider the migration of Izmir according to age groups, the 25-29 years old are biggest group in immigration and 20-24 years old in emigration; 60-64 years olds are the smallest in both of the two groups. It is striking to see the young and dynamic structure by analysing the age groups and educational composition of migration process of Izmir. Demographic effectiveness of migration in Izmir has dropped down from 13,1% in 2008 to 10,7% in 2018. Seferihisar, Güzelbahçe, Torbalı and Foça are counties of Izmir where the net migration rates are biggest while Konak, Kiraz, Beydağ and Selçuk counties show the lowest net migration rates in Izmir.

Key words: Izmir, net migration, demographic effectiveness, analysis

¹ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Coğrafya Bölümü, cigdem.unal@ikc.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-0515-495X

Giriş

Bir bölgenin nüfus gelişim seyri sadece doğum ve ölümlere bağlı değildir. Göçlerle sağlanan nüfus artışı veya azalışı, nüfus yapısını ve gelişimini şekillendirmektedir. Son yüzyılda hızla gelişen teknolojiyi insanların çok kolay takip edebilmesi ve küreselleşmenin etkisi göç olgusuna farklı bir görünüm katmıştır. Ekonomik imkânlar, daha iyi yaşam fırsatları, mesafelerin kısalması gibi etkili olan dinamikler; küreselleşme sürecinde daha belirgin hale gelmiştir. Aslında göç en basit ifadeyle; daha iyi yaşam beklentisi nedeniyle bireyler ya da toplulukların yaşadıkları ortamları bırakıp geçici veya sürekli olarak yeni yerleşim yerlerine gitmeye karar verme eylemidir. Toplumsal bir olgu olan göçün, bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı üzerindeki etkisi çok yönlü olabilmekte ve farklı görünümleri ortaya çıkarabilmektedir. Bu da günümüzde göçün boyutlarını ve önemini daha da artmasına neden olmaktadır.

Sanayileşmeyle ortaya çıkan modern sanayi toplumlarında, ekonomik fırsatları daha iyi algılama imkânını bulan kişiler; kendi isteklerine göre göç etmekte ve gidecekleri yerde onlara sunulan fayda zarar ilişkisini daha kolay analiz edebilmektedirler. Sanayileşmiş büyük metropol kentler, bireylere yaşam kalitesi açısından daha büyük imkanlar sunabilmektedirler. Literatürde göç olgusunu ele alan belli başlı üç yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar; “fayda-maliyet yaklaşımı”, “itici ve çekici güçler yaklaşımı” ile “seçkinlik” yaklaşımıdır (Çelik, 2002;275). Bu durum aslında göçün disiplinler arası bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Temelde sebep ne olursa olsun göç; coğrafidir, çünkü mekânsal bir hareketliliği ve değişimi ortaya koymaktadır. Bu değişimler, demografik, ekonomik, siyasal veya sosyolojik olgulara bağlı olarak şekillenmektedir

Göç hareketinin yönünün ülke içine veya ülke dışına doğru olması; ülkelerin gelişiminde ve gelecekle ilgili politikaları oluşturmasında elbette önemlidir. Zira hem göç alan hem de göç veren yerler; oldukça dinamik ve karmaşık birtakım olgularla karşı karşıya kalabilmektedirler. Özellikle son yıllarda göç hareketleri çok farklı boyutlarda şekillenmiş ve bunun sonucunda “göçün yönetilmesi” diye yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Hem iç göçler hem de dış göçler açısından büyük bir hareketliliği yaşayan Türkiye’de göçlerle ilgili yapılan çalışmaların sayısında önemli artışlar görülmektedir. Göç hareketleri sosyal, ekonomik, politik, kültürel yönden ele alınmakta ve çeşitli modellemelerle incelenmektedirler. Işık (2017) 21. Yüzyılın Başında İzmir’in İller Arası Göçlerdeki Konumunda Ne Değişti? Birinci (2017) Türkiye’de göç etkinliği, nüfus devinimi ve nüfus değişimi (2014-2015), Ducan (2012) Türkiye’de iç göçün sosyo-ekonomik nedenlerinin bölgesel analizi, Çelik (2002) İç göçlerin seçkinlik yaklaşımı ile analizi, Üçdoğruk (2002) İzmir’de iç göç hareketinin çok durumlu logit tekniği ile incelenmesi, Pazarlıoğlu (2007) İzmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi, araştırmaları bunlardan bazılarıdır.

Amaç ve Yöntem

İnsanlık tarihi boyunca var olan göç olgusu, günümüzde en fazla gelişmiş ve belirli avantajlara sahip olan şehirlerde sahip olunan çekici faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Önemli bir göç çekim merkezi olması, göç hacminin giderek artması ve özellikle son yıllarda göç tablosunda ortaya çıkan değişimlerle İzmir öne çıkan illerimizden biri olmuştur. Bu araştırmanın amacı İzmir’in genel bir bakış açısıyla 2008-2018 dönemine ait göç analizini yapmaktır. Araştırmada ilk olarak İzmir’in en fazla göç aldığı ve verdiği ilk on il tespit edilmiş ve alınan –verilen göçe katılan kişilerin; eğitim durumları, yaş gruplarına dağılımı, cinsiyet göre dağılımları ortaya konulmuştur. Daha sonra ilçelerin genel bir görünümünü belirlemek amacıyla, 2018 dönemine ait net göç ve nüfus artış hızları verilmiştir. Son olarak İlin göç etkinliği ve göç devinimindeki değişimler hesaplanmış ve belirlenen dönemlere ait karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bu araştırmanın veri kaynaklarını TÜİK’in 2008-2018 dönemine ait, ADNKS kayıtları oluşturmaktadır. Araştırmada son on yılda İzmir’in göç analizini temel göstergelerle ortaya konulmuş ve nüfus yapısındaki değişimlerle kıyaslanarak analiz edilmiştir. İzmir’in aldığı/verdiği göçler, net göç hızları, yıllar itibarıyla değerlendirilmiş; İstanbul ve Ankara’yla kıyaslamalar yapılmıştır. Net göç hızı, nüfusun yeniden dağıtımında etkisini ortaya koyması açısından önemli olsa da, doğru yorumlamayı sınırlandırmaktadır. Hem gelen nüfusun hem de giden nüfusun fazla olduğu bazı bölgelerde; göçe katılanların sayısının yüksek olmasına rağmen net göç oranları düşük çıkmaktadır. Dolayısıyla gelen ve giden nüfus arasındaki farkın belirlenmesi ve bu açıdan göçün boyutlarının ortaya konulması için nüfus devinim hızı hesaplanması önemlidir. Bunun dışında araştırmada, Bölgelerdeki göç hareketlerinin nüfus değişimi üzerindeki etkisini daha iyi ortaya koyabilmek Plane ve Rogerson, (1994;99) tarafından geliştirilen “göç etkililiği” hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Bu hesaplama yöntemiyle de; İzmir’e yapılan toplam göçlerin nüfusu yeniden dağıtmada nasıl etkili olduğunu belirlenmeye çalışılmıştır. Göç etkililiğinde elde edilen değerler +100 ile -100 arasında değişmektedir. Pozitif veya negatif yüksek bir değer elde ediliyorsa bunun anlamı net göçler, nüfusun yeniden dağılımında etkili ve belirleyici olmaktadır. Eğer sifıra yakın değerler elde ediliyorsa nüfusun yeniden dağılımında sınırlı ve daha az etkili olduğu anlaşılmaktadır. Göç etkililiği net göç oranı ile yüksek korelasyon göstermektedir (Yakar, 2012;746).

1. İzmir’de Göç Olgusunun Nedenleri

Tarihi boyunca çok önemli bir liman kenti olan İzmir, çok yönlü üretim imkânları, zengin doğal kaynakları ve nitelikli yaşam kalitesiyle göç çekim gücü yüksek olan bir ilimizdir. Tarım, sanayi ve hizmetler ana sektörlerinin tamamında önemli bir potansiyele sahip olması; hem sosyal hem de ekonomik koşullarda rekabet edebilme gücünü artırmıştır. Kentlerin ve bölgelerin sınıflandırılmasında en temel gösterge olan nüfus büyüklüğü açısından, İzmir Türkiye'nin üçüncü büyük ilidir. Aynı zamanda birçok ekonomik gösterge açısından da aynı konumunu sürdürmektedir. 2018 verilerine göre nüfus yoğunluğu, kent nüfusu oranı ve nüfus artışı açısından Türkiye ortalamasının üzerinde değerlere sahiptir. Nüfus yoğunluğu Türkiye’de 107, AB ülkelerinde 116, İzmir’de 360 olarak tespit edilmiştir. Nüfus artış hızı (2018 yılı) AB ülkeleri ortalaması % 2,5 iken Türkiye’de % 14,7, İzmir’de ise % 9,5’tir. İzmir bu durumu büyük ölçüde, Ege Bölgesinin en büyük metropolü ve ülke ölçeğinde bir nüfus çekim merkezi olmasına borçludur.

İnsani Gelişme Endeksine göre yapılan araştırmalar incelendiğinde İzmir’in ülke genelinde ilk on il içerisinde yer aldığı görülmektedir. 2008 yılında Ünal tarafından yapılan araştırmada, İnsani Gelişmişlik Endeksinde, İzmir’in beşinci sırada; 2016 yılı araştırmasında ise onuncu sırada yer aldığı görülmektedir (Özpinar ve Koyuncu, 2016;6). Bir bölgenin erişilebilirliğinin artması, o bölgenin ekonomisini olumlu yönde etkileyerek bölgenin istihdam ve gelir düzeyinde artış sağlayacaktır. Türkiye’de yer alan bölgeler coğrafi konumları ve ulaştırma bağlantıları açısından aynı düzeyde erişilebilirliğe sahip değildir. Erişilebilirlik açısından İzmir, Ege Bölgesi içerisinde merkezi bir yere sahip olup Türkiye genelinde İstanbul ve Ankara’nın ardından üçüncü sırada yer almaktadır (İZKA, 2015;133).

Bir yerleşmenin gelişmişlik düzeyini belirleyen en önemli unsurlardan biri eğitimidir. İzmir’de altısı devlet, üçü vakıf olmak üzere dokuz üniversitede eğitim öğretim faaliyetleri sürmektedir. Ayrıca Türkiye'nin en yüksek ticaret hacmine sahip ikinci serbest bölgesi Ege Serbest Bölgesi'nin burada olması, 13 Organize Sanayi Bölgesi ile birlikte çok sayıda küçük sanayi sitelerinin varlığı; önemli sanayi sektörlerinde kümelenmeleri ve ticaret hacmini ortaya çıkarmıştır. Ekonomik çeşitlilik, yeni istihdam alanları ve işgücü ihtiyacını artırmıştır. Bütün bu değerler, Bölgenin göç çekim gücünün daha da artmasına neden olmuştur.

İç ve dış ticarete sadece Ege Bölgesinde değil Türkiye’de önemli bir paya sahiptir, Türkiye ticaret hacminin % 7’sini oluşturmaktadır. Ege Bölgesi ihracatının % 93’ü İzmir’den gerçekleşmektedir (İZKA,2015;43).

Ekonomik sektörlerde çeşitlilik hâkimdir, bu da istihdama olumlu yansımıştır; İzmir’de 2020 yılı itibariyle dokuz üniversite, 13 Organize Sanayi Bölgesi, 2 serbest bölgesi, 4 teknoloji geliştirme bölgesi ve çok sayıda küçük sanayi sitesi mevcuttur. 2018 yılında tarım sektöründe istihdam oranı %8.5, tüm ekonomik sektörlerde ise %48.5 civarındadır (Alptekin, 2018: 2-6).

Kümelenme konusunda birçok sektör öne çıkarak, sanayide stratejik yoğunlaşma alanlarını önemli kılmıştır; özellikle “endüstriyel makine, kimya, gıda ve içecek sektörlerinde” uluslararası boyutlara sahip firmalarda yoğunlaşmalar görülür (Akgüngör vd. 2017:53).

Turizm sektöründeki çeşitlik yatırımlar için önemli bir çekim noktasıdır; İzmir doğal, kültürel, tarihi kaynakları ve coğrafi konumuyla yüksek bir turizm potansiyele sahiptir. 2019 yılında 1 224 634 yabancı turistin ili ziyaret ettiği görülmektedir²

Yaşanılabilir kent algısının yüksek olması gibi bütün bu nedenler; İzmir’i yüksek göç alan bir merkez durumuna getirmiştir.

2. İzmir’in Göç Tablosu

İzmir’de TÜİK’in 31 Aralık 2018 verilerine göre nüfus 4 320 519’dur. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında 531 579 olan nüfus, 1950 yılında 768 411’e, 1960 yılında ise bir milyonun üzerine çıkarak 1 063 490’a ulaşmıştır. Bundan sonraki süreçte de artış devam etmiş, 1985 sayımında iki milyonun üzerine (2 317 829) ve 1997 yılında üç milyonu aşarak 3 114 859’e yükselmiştir

Araştırmada son on bir yılın göç ve nüfus analizi esas alındığı için oluşturulan Tablo 1. incelendiğinde; nüfusun her yıl %1 ile %2 arasında değişen nüfus artış hızıyla büyüdüğü görülmektedir. Araştırmaya esas teşkil eden dönem verilerine göre en yüksek nüfus artış hızı 2010 yılında (%2,08), en düşük artış hızı ise 2011 yılında (%0,41) olarak tespit edilmiştir.

² <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-174211/grafikler.html>

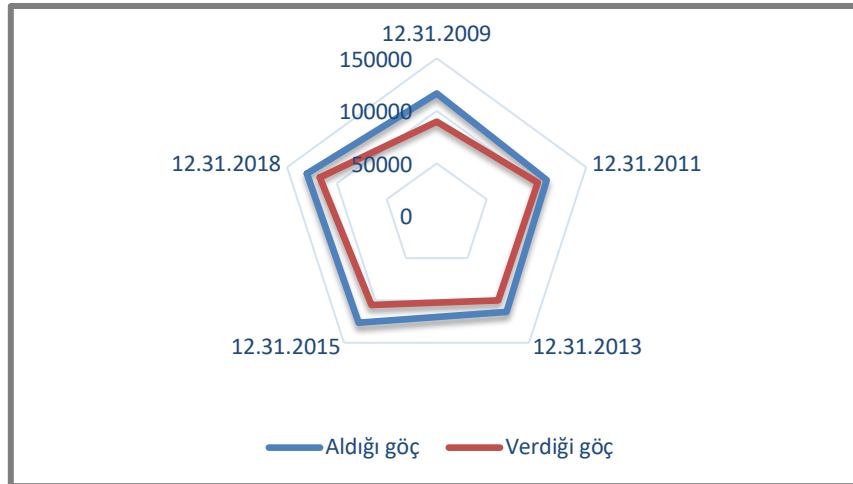
Tablo 1. İzmir'de Nüfus ve Nüfus Artış Hızı (2008-2018)

Yıllar	İzmir'in nüfusu	Nüfus artış hızı %	Aldığı göç (kişi)	Verdiği göç (kişi)	Net göç miktarı	İzmir net göç hızı %
2008	3795978	1,51	117067	89819	27248	7,2
2009	3868308	1,91	116390	89517	26873	6,97
2010	3948848	2,08	111255	99775	11480	2,91
2011	3965232	0,41	110364	101420	8944	2,26
2012	4005459	1,01	105804	95954	9850	2,46
2013	4061074	1,39	113673	99681	13992	3,45
2014	4113072	1,28	124439	101447	22992	5,61
2015	4168415	1,35	126238	105389	20849	5,01
2016	4223545	1,32	122668	98902	23766	5,64
2017	4279677	1,33	127394	102776	24618	5,77
2018	4320519	0,95	130092	117113	12979	3,01

Kaynak: TÜİK verileri

İzmir'in net göç hızı tablosu incelendiğinde; 2008 yılında %7,2 olan net göç hızının 2018 yılında %3'e gerilediği görülmektedir (Tablo 1). 2010-2012 yılları arasında %3'ün altına inen değer; 2014-2017 arasında %5'lerin üzerine yükselmiş, ancak 2018 yılında tekrar 3,01 seviyesine inmiştir. İzmir'de net göç hızında görülen bu düşüş; nüfus artış hızında görülen gerilemeyle de örtüşmektedir. 2008 yılında %1,5 olan nüfus artış hızı, 2018 yılında 0,95 seviyelerine gerilemiştir. Net göç hızındaki bu azalışa rağmen, göç miktarının arttığı 2008 yılında yaklaşık 206 bin olan göç sayısının 2018 yılında 247 bin kişinin üzerine çıktığı görülmektedir. Göçe katılan kişi sayısında yıllar itibariyle iniş-çıkışlar veya çok fazla değişimler görülme de; rakam hep 200 binin üzerinde olmuştur.

İzmir'in aldığı ve verdiği göç miktarlarını gösteren Şekil 1 incelendiğinde; aldığı göçün verdiği göçten daha yüksek olduğu görülmektedir. 2009 yılında İl'e göç edenlerin sayısı 116 390, göç edenlerin sayısı ise 89 517'dir. 2011 yılında gelen ile giden arasındaki fark (8944 kişi) azalmış olsa da, 2013 yılında yaklaşık 14 bin, 2015 yılında 21 bine yükselmiştir. 2018 yılında ise net göç miktarı 12 979 kişidir, yani İzmir'e göç edenlerin sayısı; İzmir'den göç edenlerden yaklaşık 13 bin daha fazladır (Tablo 1).

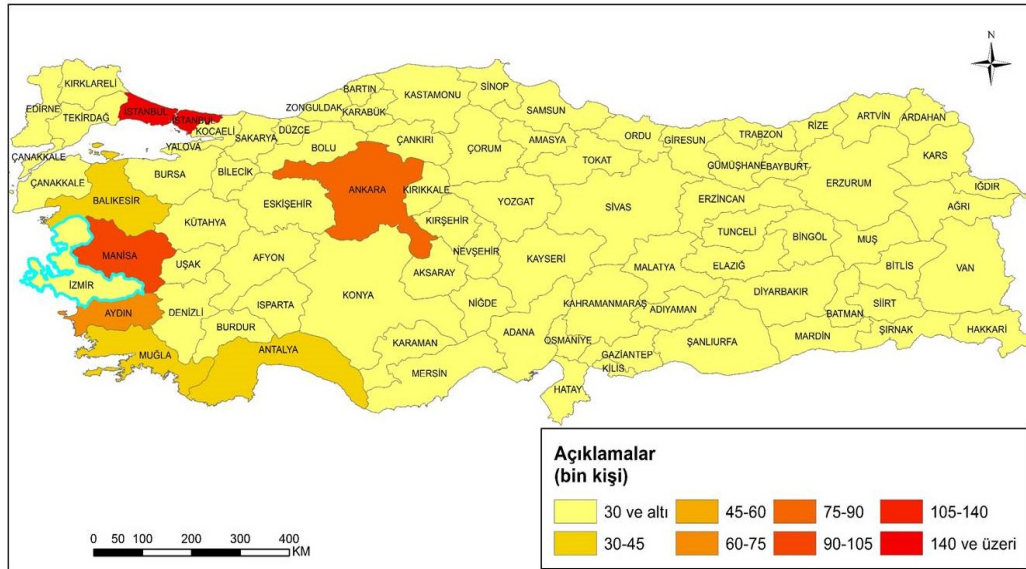
Şekil 1. İzmir'in Aldığı ve Verdiği Göç Miktarlarının Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması

Tablo 2. İzmir'in Karşılaştırmalı Göç Verileri

		Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç hızı %
2009	Ankara	168.193	131.114	8,00
	İstanbul	388.467	348.986	3,06
	İzmir	116.390	89.517	6,97
2011	Ankara	191.864	137.385	11,2
	İstanbul	450.445	328.663	8,98
	İzmir	110.364	101.420	2,26
2013	Ankara	186.642	153.791	6,53
	İstanbul	437.922	371.601	4,69
	İzmir	113.673	99.681	3,45
2015	Ankara	204.048	153.001	9,73
	İstanbul	453.407	402.864	3,45
	İzmir	126.238	105.389	5,01
2018	Ankara	184382	221747	-6,7
	İstanbul	385482	595803	-13,8
	İzmir	130092	117113	3,0

Kaynak: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Sistemi

İzmir'i, geleneksel göç çekim merkezlerinden olan İstanbul ile Ankara'nın göç verileriyle karşılaştırılması yapıldığında tablonun son yıllarda değiştiği gözlemlenir. Söz konusu bu üç ilin net göç hızının yıllara göre dağılımı incelendiğinde; Ankara'nın net göç hızının, genellikle İstanbul ve İzmir illerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ankara'nın 2009 yılında %8 olan net göç hızı, 2011 yılında 11,2'ye yükselirken; 2013 yılında 6,5'e düşmüş ve 2015 yılında tekrar yükselerek 9,7'ye çıkmıştır. İstanbul'un net göç hızı 2009 yılında %3,06'dan 2011'de %8,98'e yükselmiş, ancak sonraki dönemlerde %4,69'a ve 2015 yılında %3,45'e gerilemiştir (Ünal, 2017;117).

Harita 1. İzmir'e En Fazla Göç Veren İlk On İl (2008-2018)

2018 yılında, bu üç ilin göç tablosunda önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Ankara ve İstanbul'da net göç hızları negatif değerlere gerilemiş, İzmir'in net göç hızında nispi bir düşüş yaşansa da net göç hızı her iki merkezin önüne geçmiştir. 2011 ve 2013 göç rakamlarına göre İzmir'in net göç hızı hem İstanbul hem de Ankara'dan daha düşük iken; 2015 - 2017 döneminde İstanbul'dan daha yüksektir. Işık ve Peker'in yaptıkları araştırmalarda 1980 sonrasında merkezi yönetim tarafından İzmir'in yerel yönetimine ve girişimcilerine yeterli kaynak aktarılmadığını ve İzmir'in İstanbul ve Ankara kadar desteklenmediğini ifade etmişlerdir (Peker,

2015, s.27 ve 229). Kalkınma Bakanlığı verilerine göre, kamu yatırımlarının 2001-2016 arasında illere göre dağılımı incelendiğinde, İzmir'in kamu yatırımlarından aldığı pay azalma eğilimi gösterirken, başta İstanbul ve Ankara'nın bu paylarını önemli ölçüde arttırdığı görülmektedir (Işık, 2017;10-11). Ülkenin geleneksel göç çekim merkezi olan bu üç ilde net göç hızlarının düşmesi, göç ile kamu harcamaları ilişkisini desteklemektedir.

Tablo 3 ve Harita 1 incelendiğinde İzmir'in son on bir yılda en fazla göçü İstanbul'dan aldığı görülmektedir. 2008-2018 yılları arasında İstanbul'dan aldığı göç miktarı yaklaşık 155 binin kişinin üzerindedir. İstanbul'un hemen arkasında ikinci sırada 106 bin kişiyle Manisa ve üçüncü sırada 85 bin kişiyle Ankara gelmektedir. Aydın, Balıkesir, Muğla, Mardin, Diyarbakır, Konya ve Antalya İzmir'e en fazla göç veren diğer illeri oluşturmaktadır.

İzmir'in aldığı göç tablosu incelendiğinde; İstanbul ve Antalya'dan göç edenlerin sayısında her yıl belli oranlarda artış görülürken, Balıkesir, Manisa, Muğla ve Konya'dan gelenlerin miktarında sürekli azalış olduğu dikkat çekmektedir. Diğer iller yıllar itibarıyla değişkenlik göstermekte, bazı yıllar azalmakta bazı yıllarda da yükselişler görülmektedir. Ancak bu iller içerisinde Diyarbakır, Mardin ve Konya illerinden göç edenlerin sayısında 2008 yılından, 2018'e gelindiğinde belli oranlarda düşüşler olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. İzmir'in En Çok Göç Aldığı On İl ve Göç Miktarları (2008-2018)

İller	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
İstanbul	9819	10574	11177	11339	11179	12355	16458	16129	17124	18506	20529	155189
Manisa	11268	10414	9785	9591	8512	9801	10237	9184	9196	8926	9125	106039
Ankara	6161	6901	7046	6944	6474	7237	10160	8116	8013	8882	9916	85847
Aydın	4715	6070	5926	5560	5493	5916	6031	6599	6145	6576	6276	65307
Balıkesir	3763	4038	4504	4143	4102	4344	4201	4827	4077	4206	3918	46123
Muğla	2772	3388	3643	3572	3462	3717	3768	4129	3950	4148	3715	40261
Mardin	6121	4238	2730	2837	3034	2504	2545	2984	3727	2836	2893	36449
Diyarbakır	3728	3194	2982	2968	3243	2949	2920	3780	4139	3305	3079	36287
Konya	4810	4649	3635	3133	2745	2952	2813	2791	2504	2711	2703	35446
Antalya	2228	2782	2752	2807	3018	3228	3295	3428	3824	3786	34341	34341

Kaynak: tuik.gov.tr Adrese Dayalı Nüfus ve Göç Verileri

Tablo 4. İzmir'in En Çok Göç Verdiği On İl ve Göç Miktarları (2008-2018)

İller	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
İstanbul	10663	12438	15267	17003	13903	15238	14013	15559	13237	13816	14151	155288
Manisa	9061	7562	8184	8356	8385	8412	8256	9445	9479	9508	10327	96975
Ankara	5656	6087	6764	8047	5879	6863	7097	8596	6673	7399	7277	76338
Aydın	6107	5245	5613	5849	6138	6430	7822	7177	7220	6891	7644	72136
Muğla	3926	3351	4009	3852	3471	3695	4371	4167	3988	3999	4814	43643
Balıkesir	3692	3191	3666	3316	3439	3425	4753	3998	3812	3777	4514	41583
Antalya	3290	3145	3822	3587	3149	3605	3467	3727	3076	3458	3681	38007
Bursa	2575	2424	2815	2749	2479	2847	2896	2973	2949	3002	2944	30653
Konya	2599	2965	2830	2957	2859	2493	2589	2569	2381	2108	2774	29124
Denizli	1930	1939	2040	2133	2462	2621	2603	2750	2761	2783	2665	26687

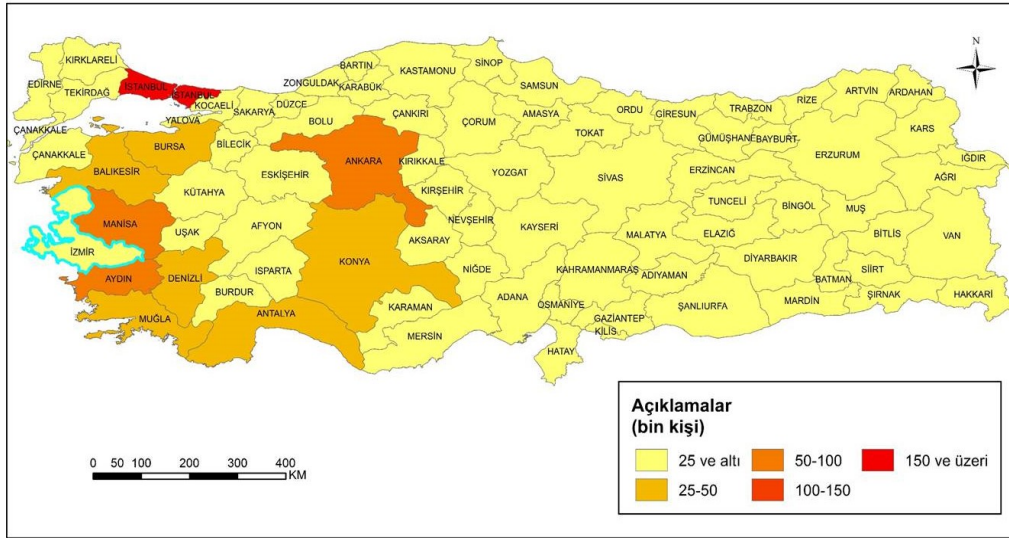
Kaynak: tuik.gov.tr Adrese Dayalı Nüfus ve Göç Verileri

İzmir'e göç eden nüfusun miktarlarındaki değişim iller bazında incelendiğinde, İstanbul'dan buraya göç edenlerin sayısında sürekli bir artışın olduğu görülür. Örneğin 2008 yılında İstanbul'dan İzmir'e göç edenlerin sayısı 9819 kişi iken, bu rakam 2018 yılında 20 binin üzerine çıkmıştır. Mardin ve Aydın'da yıllar arasında değişkenlik göstermekle birlikte Aydın'da nispi bir artışın; buna karşılık Mardin'de ise bir azalışın olduğu tespit edilmiştir.

İzmir'in en çok göç verdiği iller, aldığı göç sıralamasıyla kıyaslandığında; İstanbul, Manisa ve Ankara'nın aynı zamanda en fazla göç aldığı iller sıralamasında da ilk üç sırada yer aldığı görülmektedir. Aslında her iki tabloda da aldığı ve verdiği illerin hemen hemen aynı olduğu, sadece aldığı göç tablosunda ilk on içinde yer alan Diyarbakır ve Mardin illerinin yerini, verdiği göç tablosunda Denizli ve Bursa almıştır (Tablo 4).

İzmir'in söz konusu bu illerden aldığı ve bu illere verdiği göç miktarları arasında çok büyük farklılıklar göze çarpmaz. Örneğin İstanbul'dan son on bir yılda toplam 155 189 kişi göç alırken, 115 288 kişi göç vermiş olup, aradaki fark 99 kişidir. İstanbul'a 99 kişi daha fazla göç verirken; Manisa ve Ankara'dan daha fazla göç

almıştır. İzmir'in göç verdiği iller de dönemler arasında değişkenlik gösterse de; 2008 yılından 2018'e gelindiğinde illerin tamamındaki göç miktarlarında nispi bir artışın olduğu gözlenmektedir. Ancak yıllar arasında en yüksek göç artışı İstanbul'a olmuştur.

Harita 2. İzmir'in En Fazla Göç Verdiği İlk On İl (2008-2018)

Tablo 5. İzmir'in Yıllar İtibariyle Verdiği Göçün Eğitim Durumu (15 Yaş Üstü)

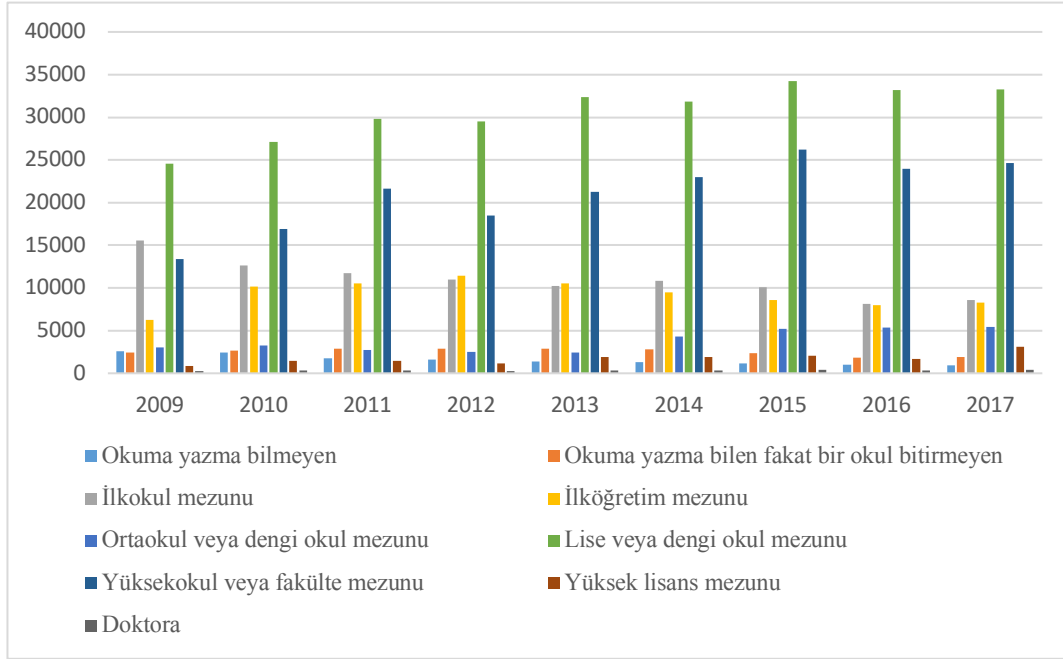
Verdiği göç 15 yaş üstü	Okuma yazma bilmeyen	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	İlkokul mezunu	İlköğretim mezunu	Ortaokul veya dengi okul mezunu
2009	2568	2465	15557	6268	3053
2010	2404	2654	12624	10174	3222
2011	1788	2907	11699	10563	2744
2012	1571	2885	10950	11429	2488
2013	1372	2906	10202	10504	2428
2014	1304	2813	10836	9476	4292
2015	1141	2384	10121	8581	5203
2016	973	1854	8143	7979	5332
2017	951	1890	8622	8261	5462
Toplam	14072	22758	98754	83235	34224

Kaynak: TÜİK, Gov.Tr Adrese Dayalı Nüfus ve Göç Verileri

Tablo 5 devamı. İzmir'in Yıllar İtibariyle Verdiği Göçün Eğitim Durumu (15 Yaş Üstü)

Lise veya dengi okul mezunu	Yüksekokul veya fakülte mezunu	Yüksek lisans mezunu	Doktora	Bilinmeyen	Toplam
24597	13364	871	248	4506	73497
27125	16895	1430	322	4338	81188
29786	21643	1480	307	2131	85048
29477	18477	1150	231	1332	79990
32381	21263	1881	368	1326	84631
31876	22969	1905	311	701	86483
34268	26220	2072	384	466	90840
33205	24000	1685	310	395	83876
33232	24602	3092	410	345	86867
275947	189433	15566	2891	15540	752420

Kaynak: tüik.gov.tr Adrese Dayalı Nüfus ve Göç Verileri

Şekil 2. İzmir'in 2009-2017 Döneminde Verdiği Göçün Eğitim Durumu

İzmir'den göç eden 15 yaş üzeri nüfusun bitirilen eğitim düzeyine göre verilerin yer aldığı Tablo 5 incelendiğinde; son dokuz yılın toplam verilerine göre en yüksek grubun 275 947 kişi ile lise ve dengi okul mezunlarının oluşturduğu görülmektedir. İkinci sırada 189 433 kişiyle yüksekokul veya fakülte mezunlarının yer aldığı ve bunu yaklaşık 98 bin ile ilkokul mezunları takip etmektedir. 2009-2017 yılları arasında İlden göç eden on beş yaş üstü nüfus sayısı 750 bin kişinin üzerinde olup yıllar itibariyle değişim göstermiştir.

İzmir'e göç eden nüfusun eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde; verdiği göçte olduğu gibi yine ilk sırada lise ve dengi okul mezunlarının, ikinci sırada yüksekokul ve fakülte, üçüncü sırada ise ilkokul mezunlarının yer aldığı görülmektedir. Göç eden grupta, okuma yazma bilmeyenlerin, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenler ve ilkokul mezunlarının sayısında yıllar itibariyle bir azalış olduğu buna karşılık, diğerlerinde bir yükseliş olduğu görülmektedir (Tablo 6, Şekil 2).

Tablo 6. İzmir'in Yıllar İtibariyle Aldığı Göçün Eğitim Durumu (15 Yaş Üstü)

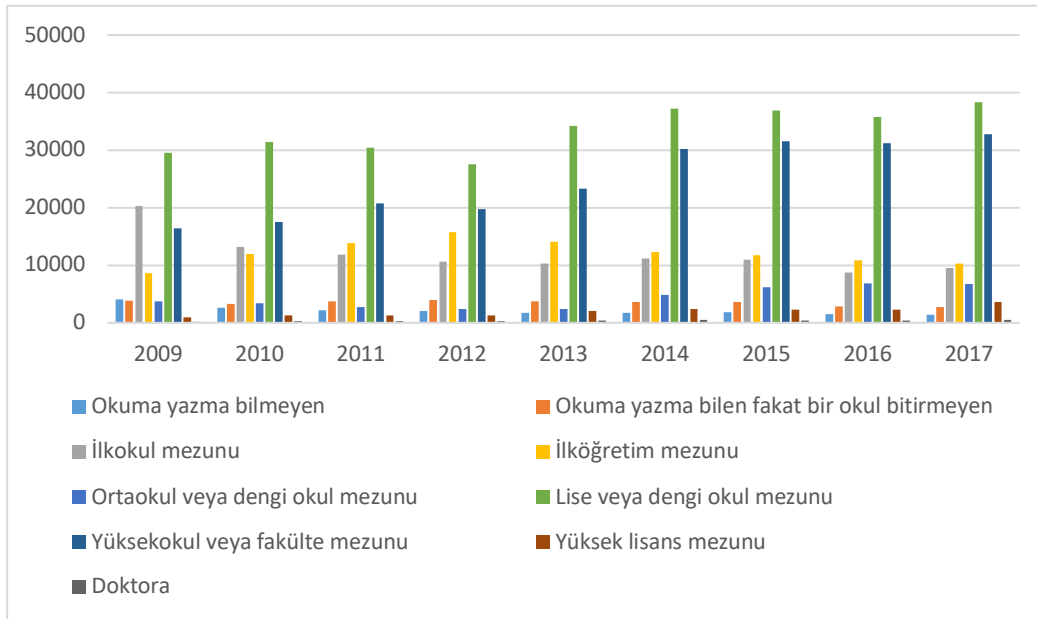
Aldığı göç 15 yaş üstü	Okuma yazma bilmeyen	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	İlkokul mezunu	İlköğretim mezunu	Ortaokul veya dengi okul mezunu
2009	4101	3865	20311	8654	3694
2010	2676	3332	13243	11937	3415
2011	2168	3785	11864	13871	2734
2012	2012	3966	10631	15799	2449
2013	1693	3727	10260	14043	2435
2014	1747	3598	11142	12286	4875
2015	1815	3600	11013	11750	6197
2016	1558	2894	8758	10831	6852
2017	1431	2743	9481	10271	6721
Toplam	19201	31510	106703	109442	39372

Kaynak: tuek.gov.tr Adrese Dayalı Nüfus ve Göç Verileri

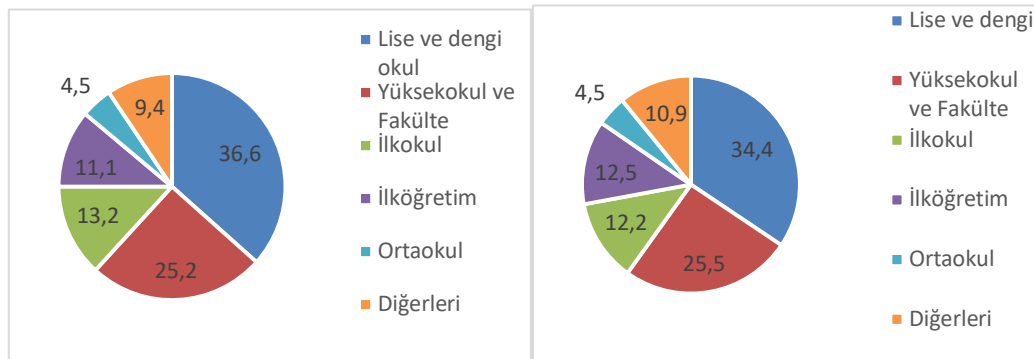
Lise veya dengi okul mezunu	Yüksekokul veya fakülte mezunu	Yüksek lisans mezunu	Doktora	Bilinmeyen	Toplam
29557	16453	993	210	6395	94233
31396	17561	1299	254	5378	90491
30413	20721	1340	281	2653	89830
27593	19737	1258	290	2468	86203
34258	23290	2094	406	2093	94299
37260	30239	2358	521	1245	105271
36828	31495	2312	436	787	106233
35716	31246	2252	371	551	101029
38314	32810	3676	472	519	106438
301335	223552	17582	3241	22089	874027

Kaynak: tuik.gov.tr Adrese Dayalı Nüfus ve Göç Verileri

2009-2017 yılında İzmir'in verdiği göç içerisinde lise ve dengi okullardan mezun olanların payının %36,6; aldığı göç içerisinde ise %34,4 olduğu görülmektedir. İlden göç eden yüksekokul ve fakülte mezunlarının oranı İl'e göç edenlerin oranı ile oldukça yakındır. Verdiği göçte ilköğretim mezunlarının oranı, aldığı göçteki ilköğretim mezunlarından daha yüksek; buna karşılık ilköğretim mezunlarının oranı daha düşüktür (Şekil 4). Genel bir değerlendirme yapıldığında giden nüfus ile gelen nüfusun eğitim seviyeleri arasında çok büyük farklılıkların olmadığı görülür.

Şekil 3. İzmir'in 2009-2017 Döneminde Aldığı Göçün Eğitim Durumundaki Değişimler

Şekil 4. İzmir'in Verdiği ve Aldığı Göçün Eğitim Seviyesinin Oransal (%) Dağılımı

Tablo 7. İzmir'in Verdiği Göçün Yaş Gruplarına Dağılımı

Yaş grupları	2008	%	2018	%
0-14	10508	11,7	10866	9,3
15-64	76020	84,6	98959	84,5
65+	3291	3,7	7288	6,2

Kaynak: *tüik.gov.tr Adrese Dayalı Nüfus ve Göç Verilerinden Çıkarılmıştır.*

İzmir'in 2008 yılında verdiği göçün %11,7'si 0-14 yaş çocuk grubu, %84,6'sı 15-64 yaş grubunu ve 3,7'si 65 yaş üzeri gruptan oluşmaktaydı. 2018 yılına gelindiğinde çocuk nüfusun azaldığı, genç/dinamik nüfus grubunun hemen hemen aynı kaldığı ancak yaşlı nüfusun arttığı görülmektedir. Verdiği göç verilerine göre 2008 yılında yaş bağımlılık oranı 10,5, 2018 yılında 10,9 civarındadır.

Tablo 8. İzmir'in Aldığı Göçün Yaş Gruplarına Dağılımı

Yaş grupları	2008	%	2018	%
0-14	15284	13,1	13052	10,0
15-64	98479	84,1	110222	84,7
65+	3304	2,8	6818	5,2

Kaynak: *tüik.gov.tr Adrese Dayalı Nüfus ve Göç Verilerinden Çıkarılmıştır.*

Aldığı göç tablosu (Tablo 8) incelendiğinde; 2008 yılında gelen nüfustaki çocuk göç oranının (%13,1), giden nüfusa göre daha yüksek olduğu, dinamik nüfus oranlarının benzer olduğu, yaşlı nüfusun ise daha düşük olduğu görülmektedir. 2018 yılında, 2008'e göre 0-14 yaş grubunda azalma, 15-64 yaş grubunun hemen hemen aynı kaldığı ve 65 yaş grubunda artış olduğu görülmektedir. Aldığı göç verilerine göre yaş bağımlılık oranı 2008 yılında 15,3, 2018 yılında 13,5 civarında tespit edilmiştir. Bölgeye göç eden nüfusun yaş bağımlılık oranları iki dönem arasında gerilemiştir, ancak göç eden nüfusun yaş bağımlılık oranından daha yüksektir.

Tablo 9. İzmir Göçünün Cinsiyete Göre Dağılımı (%)

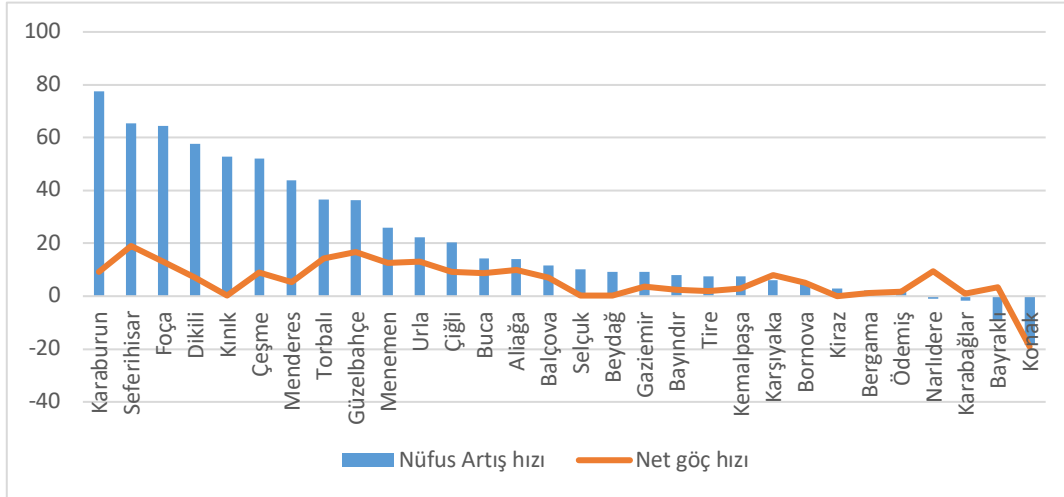
	Verdiği göç		Aldığı göç	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
2008	48,9	51,1	48,9	51,1
2018	47,7	52,3	48,3	51,7

Kaynak: *tüik.gov.tr Adrese Dayalı Nüfus Ve Göç Verilerinden Çıkarılmıştır*

İzmir'in aldığı ve verdiği göçün cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde (Tablo 9), hem aldığı hem de verdiği göç içerisinde hep kadın nüfus oranı daha yüksek olmuştur. 2008 yılından 2018 yılına gelindiğinde göç eden nüfus miktarında kadınların payı biraz yükselirken erkeklerin payında nispi bir azalışın olduğu görülmektedir.

2.1. İlçelerin Nüfus Artış Hızı ve Göç Tablosu

2018 verilerine göre nüfus artış hızı en yüksek olan ilçelerin başında Karaburun (%77,5), Seferihisar (%65,5), Foça (%64,5) ve Dikili (%57,7) gelmektedir. Nüfus artış hızı %50'lerin üzerinde gerçekleşen bu ilçeler İzmir'in özellikle son yıllarda turizm açısından en cazip alanları haline dönüşmeye başlamıştır. Konak, Bayraklı, Karabağlar ve Narlıdere'nin nüfus artış hızları 2018 yılında negatif değerler göstererek; İzmir'de nüfus artış hızının en düşük olduğu ilçeler olarak tespit edilmiştir. Yine nüfus artış hızının yüksek olduğu Menderes ve Torbalı ilçelerinde; artışı sağlayan sebeplerin başında bu ilçelere son yıllarda yapılan tarımsal yatırımlar ve sanayinin desteklenmesi gelmektedir.

Şekil 5. İzmir'de İlçelerin 2018 Yılı Nüfus Artış ve Net Göç Hızları (%)

TÜİK 2018 yılında İzmir'in nüfus artış hızını %9,5 olarak açıklamıştır. İlin genel nüfus artış hızı ilçelerle kıyaslandığında; Karabağlar, Bornova, Konak, Karşıyaka, Bayraklı, Ödemiş, Gazimdir, Kemalpaşa, Bergama, Tire, Narlıdere, Kiraz, Bayındır ve Beydağ ilçelerinin nüfus artış hızlarını genel ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. İlçeler arasında 2018 yılında en düşük nüfus artış hızının gerçekleştiği Konak (-%18,4), bir önceki yıla göre nüfusunda 3618 kişilik bir azalma görülmüştür. Son bir yılda nüfusu azalan diğer ilçeler ise; Bayraklı, Karabağlar ve Narlıdere'dir.

Tablo 10. İlçelerin Nüfus Miktarları, Nüfus Artış Hızı ve Net Göç Hızları (2018)

İlçe	Nüfus	N	Net göç hızı %	İlçe	Nüfus	N	Net göç hızı %	İlçe	Nüfus	N	Net göç hızı %
Buca	499325	14,3	8,6	Ödemiş	132511	2,0	1,7	Kiraz	43989	3,0	0,1
Karabağlar	479986	-1,7	1,0	Kemalpaşa	106298	7,5	2,9	Seferihisar	43546	65,5	19,0
Bornova	445232	5,4	5,1	Bergama	103185	2,2	1,2	Çeşme	43489	52,2	9,0
Konak	356563	-19	-19,1	Aliağa	95392	14	10,0	Bayındır	40584	8,1	2,3
Karşıyaka	344140	6,1	8,0	Menderes	93796	43,8	5,4	Selçuk	36360	10,2	0,2
Bayraklı	311524	-9,2	3,3	Tire	84457	7,5	1,9	Foça	33131	64,5	13,1
Çiğli	194525	20,3	9,2	Balçova	79357	11,6	6,9	Güzelbahçe	32592	36,3	16,6
Torbalı	178772	36,5	14,3	Urla	66360	22,3	13,0	Kınık	29803	52,8	0,2
Menemen	174564	26	12,7	Narlidere	66203	-1,0	9,4	Beydağ	12507	9,3	0,2
Gazimdir	137553	9,3	3,6	Dikili	44172	57,7	7,0	Karaburun	10603	77,5	9,1

Kaynak: tuek.gov.tr adrese dayalı nüfus ve göç ve Belediye verileri

Not: NAY: Nüfus artış hızı(%)

İlçelerin net göç hızlarını gösteren tablo incelendiğinde, en yüksek net göç hızının; Seferihisar (%19), Güzelbahçe (%16,6) ilçelerinde olduğu görülmektedir. Bu ilçeleri Torbalı, Foça ve Urla takip etmektedir. Nüfus açısından değerlendirildiğinde Seferihisar'ın 2008 yılında 26948 kişi olan nüfusu, 2018 yılında 43546 kişiye yükselmiştir. İlçenin son 10 yılda nüfusun artmasındaki en büyük etken; İlçenin 28 Kasım 2009 tarihinde Türkiye'nin ilk, Dünyanın 129. Sakin Kent olarak seçilmiş olmasıdır (Ünal, 2016;22). İlçenin Cittaslow (Sakin Kent) olmasından itibaren, dikkatleri üzerine çekerek yoğun bir göçe neden olmuştur. Bölgeye yapılan göçlerle, İlçenin nüfus artış hızında da yükselmeler başlamıştır. Nitekim 2018 yılı verilerine göre Seferihisar İzmir ilçeleri içerisinde Karaburun'dan sonra en yüksek nüfus artışına sahiptir (%65,5). Net göç hızı yüksek olan Güzelbahçe'nin 2018 yılı verilerine göre nüfusu 32592 kişi olup; nüfus artış hızı ise %36,3 olarak tespit edilmiştir.

TÜİK verilerine göre İzmir'in 2018 yılı net göç hızı %3,01 olarak belirlenmiştir. Kemalpaşa, Bayındır, Tire, Ödemiş, Bergama, Karabağlar, Kınık, Selçuk, Beydağ, Kiraz ve Konak bu ortalamasının altında kalan ilçeler olmuştur. En düşük net göç hızının (-%19), İzmir'in merkez ve tarihi eski olan Konak merkez ilçesinde görülmesi ilgi çekicidir. Konak ilçesinin tarihi ve merkezi bir konumda yer alması; idari ve iş merkezlerinin,

otellerin ve kültür merkezlerinin de yoğunluk kazanmasına neden olmuştur. Ayrıca istihdam yaratabilecek yeni yatırımların azlığı, İlçenin nüfus çekim merkezi olmasını engellemektedir. İzmir'in merkez ilçeleri içerisinde bağımlı nüfusun diğerlerinden hep yüksektir (yaklaşık %55). Yaş bağımlılık ve yaşlı bağımlılık (yaşlı bağımlılık %27,1) nüfus oranlarında İzmir ortalamasının (%10,9) üzerinde değerlere sahiptir.

3. Göç Etkinliği ve Göç Devinim Hızındaki Değişimler

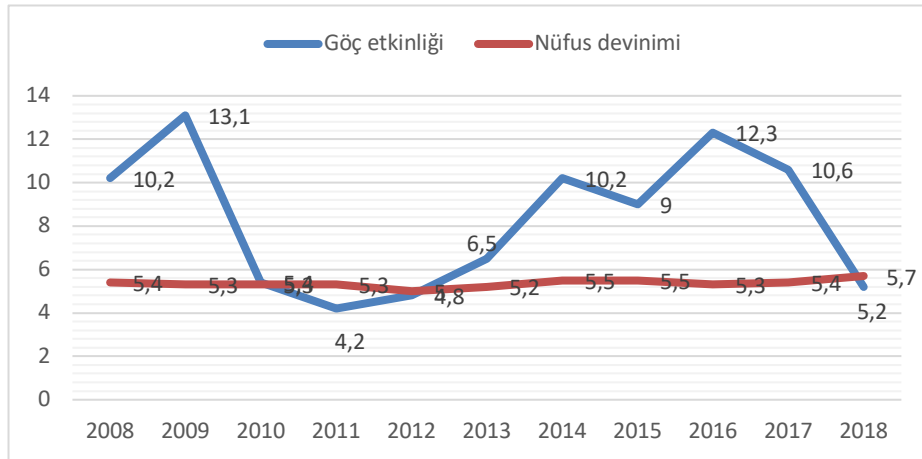
Nüfus değişimindeki artış veya azalışı gösteren göç etkinliği rakamları incelendiğinde; 2008 yılında %10,2 olarak hesaplanan rakamın 2009 yılında en yüksek seviyesine 13,1'e yükseldiği, 2010 yılında ise 5,4 seviyesine düştüğü görülmektedir.

Tablo 11. İzmir'de Göç Etkinliği ve Göç Devinim Hızındaki Değişimler(%)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Göç etkinliği	10,2	13,1	5,4	4,2	4,8	6,5	10,2	9,0	12,3	10,6	5,2
Nüfus devinimi	5,4	5,3	5,3	5,3	5,0	5,2	5,5	5,5	5,3	5,4	5,7

Kaynak: ADNKS verilerinden hesaplanmıştır

Göç etkinliğinin en düşük olduğu yıl 2011 yılıdır, bu yılda nüfus artış hızı ve net göç hızı da en düşük seviyelerindedir. Tablo 11 incelendiğinde 2009 ve 2016 yılları, nüfusun yeniden dağılımında hareketliliğin en yüksek olduğu; 2011 ve 2012 ise en düşük olduğu yıllar olarak tespit edilmiştir.

Şekil 6. İzmir'de Göç Etkinliği ve Nüfus Devinimi

Göçün nüfus değişimi üzerindeki etkisini daha net bir biçimde ortaya koymak amacıyla yaptığımız nüfus devinimi, sahanın aldığı ve verdiği göçün tamamının saha nüfusuna bölünmesiyle elde edilmektedir. Şekil 6'da görüldüğü gibi göç etkinliği ile nüfus devinimi arasında direkt bir ilişki bulunmamaktadır. Nitekim nüfus deviniminde, saha içindeki toplam göç miktarının; toplam nüfusa oranla olan göç akışı ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla göç miktarı aynı olan iki ayrı alanda toplam nüfusu az olan yerde nüfus devinim oranı yüksek çıkabilmektedir. İzmir'de 2008-2018 yılları arasında nüfus deviniminin çok fazla değişmediği, genellikle %5 ile 5,7 arasında yer aldığı görülmektedir. İzmir'de nüfus devinimi Ülkenin diğer illeriyle kıyaslandığında oldukça düşük değerler göstermektedir. Nitekim Birinci 2017 yılında yapmış olduğu bir araştırmada; 2014-2015 dönemine ait en düşük nüfus devinimlerinin Şanlıurfa (4,7), Hatay (4,8), Gaziantep (4,9), en yüksek nüfus devinimlerini ise Gümüşhane (25,2) ve Bayburt (20,9) olarak hesaplamıştır (Birinci, 2017;84-85).

3. Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmada İzmir'in göç hacminin verilerini değerlendirdiğimiz son on yıl içinde net göç miktarında hem de net göç hızında %50'nin üzerine çıkan oranlarda bir düşüşün olduğu tespit edilmiştir. Ancak geleneksel göç çekim merkezleri olan İstanbul ve Ankara ile karşılaştırıldığında 2017 yılına kadar, bu illerden daha düşük seyreden net göç hızı değerleri, son iki yılda bu illerden daha yüksektir. Son on yıl verilerine göre İzmir'in net göç hızı hep pozitif yönlüdür.

İzmir'in en fazla göç alış verişinin yapıldığı illerin başında İstanbul, Manisa ve Ankara gelmektedir. İstanbul ve Ankara'dan göç edenlerin miktarlarında sürekli bir artış olmasına karşılık; Manisa'dan yapılan göçlerin miktarlarında bir azalış görülmektedir. 2018 yılı itibariyle İzmir'e göç eden nüfusun %30,4'ü, verdiği

göçün ise %27,1'i bu üç ile aittir. En fazla göç aldığı ilk on ilden toplam göçün %74'ünü alırken; bu bölgelere verilen göç oranı ise %52 civarındadır.

İzmir'e göç eden ve İzmir'den ayrılan nüfusun eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde; her iki grupta da ilk sırada lise ve dengi okul mezunlarının, ikinci sırada yüksekokul ve fakülte, mezunlarının yer aldığı görülmektedir. Sahaya göç eden nüfusun %34,5'i lise ve dengi okul, 25,6'sı fakülte ve yüksekokul, 2,0'si yüksek lisans ve 0,4'ü doktora mezunudur. Giden nüfusta ise dağılım lise ve dengi okullu %36,7, fakülte ve yüksekokul 25,2, yüksek lisans 2,1 ve doktorada ise 0,4 tür. Oransal değerlendirildiğinde birbirine yakın olan veriler, rakamsal olarak ele alındığında; sahaya göç eden nüfusun eğitim seviyesi daha yüksektir denilebilir. Net göç miktarıyla İstanbul ve Ankara'nın önüne geçen İzmir'in bundan sonraki süreçte göç çekim gücünü daha da artıracaktır. Ancak sahaya özellikle üretime dönük yatırımların yapılması; gelen göçün eğitim seviyesinin yükselmesini sağlayacaktır.

Net göç miktarında çocuk nüfusun azaldığı buna karşılık yaşlı nüfusun arttığı, dinamik nüfusta ise çok fazla bir değişimin olmadığı görülmektedir. Bölgenin göç tablosunda kadın nüfus oranı hep daha yüksek olarak seyretmektedir (%51). Net göç hızları ilçeler bazında değerlendirildiğinde (2018 yılı), son yıllarda turist çekim merkezleri açısından cazip duruma gelen (Seferihisar, Foça ve Urla), tarım ve sanayiye yönelik yatırımların arttığı (Torbalı ve Menemen) ilçelerde net göç hızlarının yükseldiği görülmektedir.

Son on yılın verilerine göre, İzmir'de nüfus artış hızı; net göç miktarı hızlarındaki gerileme ve göç etkinlik oranlarındaki gerilemeyle paralellik göstermektedir. Ancak nüfus devinim hızının çok fazla bir değişiklik göstermemesi, toplam nüfusla göçe katılan nüfus arasındaki oranın büyük bir değişime uğramadığını göstermektedir.

Kaynakça

- Akgüngör S., Kumral, N., Çelik N., 2017. Ekonomik göstergelerle İzmir. EĞİAD yayınları
- Alptekin, E., 2019. Ekonomik Göstergelerle İzmir. İzmir Ticaret Odası Yayınları.
- Birinci S., (2017). Türkiye'de göç etkinliği, nüfus devinimi ve nüfus değişimi (2014-2015). *Türk Coğrafya Dergisi* 69 (2017) 81-88.
- Çelik, F.,(2002). İç göçlerin seçkinlik yaklaşımı ile analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 13 Yıl: 2002, s.275-296
- Ducan, E., (2012) Türkiye'de iç göçün sosyo-ekonomik nedenlerinin bölgesel analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Yıl 12, Sayı 2, s.167-183.
- Işık, Ş., (2017). 21. yüzyılın başında İzmir'in iller arası göçlerdeki konumunda ne değişti? *Ege Coğrafya Dergisi*, 26/1, s.1-19.
- Özpinar, E., Koyuncu, E.,(2016). Türkiye'de insani gelişmişlik iller arasında nasıl farklılaşıyor? 81 İl için insani gelişmişlik endeksi. Tepav Temmuz 2016 (tepav.org.tr)
- Pazarlıoğlu, V., (2007) İzmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:14 Sayı:, s.121-133.
- Peker, M. 2015. *Sahil kasabasından Büyükşehir'e evrimleşme sürecinde İzmir'e göç*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Plane D.A. and Rogerson P.A. (1994). The geographical analysis of population with applications to planning and business. New York: John Wiley & Sons, Inc. [Important collection of methods in geographic population analysis]
- Üçdoğruk, Ş. (2002) İzmir'de iç göç hareketinin çok durumlu logit teknikle incelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*. Cilt:17, Sayı:1, s.157-183.
- Ünal, Ç.,(2008). İnsani gelişmişlik endeksine göre Türkiye'nin Bölgesel farklılıkları. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafi Bilimler Dergisi*. Cilt:6 Sayı:2, s.89-113.
- Ünal, Ç., (2016). Turizm coğrafyasında yeni kavramlar 'yavaş şehirler ve yavaş turizm'. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 36
- Ünal, Ç.,(2017). İller Arası Göç Korelasyonu "Ankara, İstanbul, İzmir". *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları*. Pegem Akademi.

Yakar. M., 2012. Türkiye'de iç göçlerin ilçelere göre mekânsal analizi: 1995-2000 dönemi. Uluslararası İnsani Bilimler Dergisi. Cilt9, Sayı:1, s.741-768).

İZKA.(2015). İzmir Bölge Planı (2014-2023). İSBN:978-605-5826 14-7

<http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/il.html> (erişim: 30.04.2019)

Atıf/Citation

Yiğit, İ., Yücedağ, C., (2020), XIX. Yüzyıl Anadolu'sunda Tarımsal Ürün Çeşitliliği. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 209-236

XIX. YÜZYIL ANADOLU'SUNDA TARIMSAL ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ

The Agricultural Product Variety of Anatolia in XIX. Century

Dr.Öğr.Üyesi İlker YİĞİT*

Cennet YÜCEDAĞ**

Öz

İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan gıda her zaman önemli olmuştur. Neolitik dönemle başlayan tarımsal üretim günümüze kadar önemini korumuş olup gelecekte de bu önem devam edecektir. Ekonomisi tarıma dayalı olan Osmanlı Devleti, tarımsal üretimden topladığı vergileri öşür vergisi adı altında farklı dönemlere ait olarak Tahrir ve Temettuat defterleri gibi sayımlar aracılığıyla kayıt altına almıştır. Bu sayım defterleri arasında yer alan ve 1839-1840, 1844-1845 yıllarında tutulan Temettuat defterleri, Osmanlı Devleti'nin tarımsal faaliyetleriyle ilgili olarak ürün çeşitliliği ve miktarları hakkında fikir sahibi olunmasını mümkün kılmaktadır. Eldeki çalışmada da Temettuat defterlerinin kaynak olarak kullanıldığı lisansüstü tezler temel alınarak XIX. yüzyıl Anadolu'sunda yer alan tarımsal ürün çeşitliliğini ve tarımsal ürün desenini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Kırk farklı sahaya ait çalışmanın incelenmesiyle XIX. yüzyılda Anadolu'da ziraati yapılan tarım ürünlerinin içerisinde hububat, meyve ve sebze üretiminin önemli bir yeri olduğu anlaşılmıştır. Hububat üretiminde buğday ve arpa başı çekerken meyve üretiminde üzüm ve dut, sebze de ise soğan öne çıkmaktadır. Bu dönemde darı, fındık, erik, zeytin, susam, burçak, vişne, badem, bürülce, kestane, ceviz, elma gibi ürünlerin de ziraati yapıldığı görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Anadolu'da ağırlıklı olarak hububat tarımı yapıldığı, bunun yanı sıra meyve ve sebze üretiminin ise kıyı bölgelere doğru çeşitlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca XIX. yüzyıl Anadolu'sunun farklı bölgelerinde afyon, tütün, kök boya, pamuk gibi endüstri ürünlerinin de yetiştirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi coğrafya, tarım, ürün çeşitliliği, Temettuat defterleri, Anadolu.

Abstract

The food necessary for the survival of man has always been important. Agricultural production, which started with the Neolithic period, has preserved its importance until today and this importance will continue in the future. The Ottoman Empire, whose economy was based on agriculture, recorded the taxes collected from agricultural production through counts such as Tahrir and Temettuat books for different periods under the name of the öşür tax. Temettuat books, which are among these census books and kept between 1839-1840, 1844-1845, make it possible to have an idea about the product variety and quantities related to the agricultural activities of the Ottoman State. In the current study, it was aimed to

* Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. ilkeryigit@merhmetakif.edu.tr; iyigithg@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-1473-3438

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya ABD. cennetycedacennet@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-3382-7456

Dergiye Geliş Tarihi: 12.04.2020

Yayına Kabul Tarihi: 01.06.2020

reveal the agricultural product diversity and agricultural product pattern in 19th century Anatolia based on the graduate theses where Temettuat books were used as a source. By examining the study of forty different settlements, it was understood that grain, fruit and vegetable production had an important place in the agricultural products that were cultivated in Anatolia in the 19th century. Grain and mulberry in fruit production and onion in vegetable are prominent in fruit production, while wheat and barley are the leading ones in grain production. During this period, it is understood that millet, hazelnut, plum, olive, sesame, vetch, sour cherry, almond, black eyed peas, chestnut, walnut, apple, etc. were cultivated. Generally, it is seen that cereals are cultivated predominantly in Anatolia, and fruit and vegetable production is diversified towards coastal regions. It is also included in the records found in Temettuat notebooks, where industrial products such as opium, tobacco, root paint and cotton are grown in different regions of the 19th century Anatolia.

Keywords: Historical geography, agriculture, product variety, Temettuat books, Anatolia.

1. Giriş

Taş Çağı'nın sonuncusu olarak bilinen Neolitik Çağ aynı zamanda Cilalı Taş Devri olarak ta adlandırılan bu dönemde insan yeryüzü ile birlikte köklü ilişkisine başlamış ve tarımsal üretim denemeleri, tarım

anlamında ilk devrim olarak kabul edilmiştir (Gümüşçü, Yiğit ve Top-Yılmaz, 2013: 31; Doğanay, 2007: 12; Tanoğlu, 1968: 10). Tarımın ilk olarak nerede ve ne zaman başladığı tam olarak bilinmemekle beraber genel olarak kabul edilen görüşlere göre gıda üretimiyle ilk denemelerin Mümbit Hilal'in yamaçlarında gerçekleştiği düşünülmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2016: 125). M.Ö. 7000'e doğru ehlileştirilmiş buğday ve çavdar Mümbit Hilal'in eteklerindeki Zağros Dağlarının batı kenarlarında, Anadolu'nun güneyinde ve Filistin'in kuzeyindeki köylerde ekilip biçilmeye başlanmıştır. Bitkilerdeki ehlileştirme olayı, yabancı buğday ve çavdar tohumlarının hayvanların geçişi, rüzgâr ve gıda toplayıcılarının bitkilerin tohumlarını toprağa düşürmesiyle ürünün başak olarak yetişip tahıl halini almasıdır. Tarım öncesi toplayıcılar tarlalara girerek iyi uyum sağlamayan ürünlerin tohumlarını döküp sonra toplayarak sert buğday ve çavdar türlerini egemen durumuna getirmişlerdir. Günümüzden yaklaşık 6000 yıl öncesi köy tarzı tarım faaliyeti Ortadoğu'nun yüksek kesimlerinde başlamış, M.Ö. 4000'lerde de büyük ölçüde neredeyse bütün Ortadoğu'ya yayılmıştır. Köy tarzı tarım faaliyetleri daha sonra Anadolu ve Avrupa'ya yayılmış olup bu süreç İskandinavya bölgesine kadar devam etmiştir. Akdeniz bölgesine gelen tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yayılması ile beraber iklim, bitki türü ve toprak tipine uyum sağlama sürecinde insanoğlu buğday, arpa ve diğer bitkileri tarım arazilerini kısa zaman devrelerine ayırarak ürün yetiştirdikten sonra farklı ürünlerle yer değiştirerek bir tür yer değiştirmeli tarım uygulamışlardır (Tümertekin ve Özgüç, 2016: 127-129).

Varsayım olmasına karşın, elle ekip dikme evresi, avcılıktan tarım hayatına geçişin ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Bu devrede insan bitki, yumru, fide veya yumru tohumlarının toprağa dikilmesinde tarım araç – gereci olarak, bizzat kendi el parmaklarından yararlanmış olmalıdır. Tarım hayatı içerisinde çapa aletinin kullanılması tarım alanındaki en büyük başarılarından biri olarak kabul edilmektedir. Ancak demir kültürü başlamadan önce de muhtemelen çapalar taş ve ahşaptan yapılmıştı (Doğanay, 2007: 19-20). Saban aletinin ilk ne zaman kullanıldığı bilinmemekle beraber günümüzden 6000-5000 yıl önce Mısır, 5000-4000 yıllarında Mezopotamya, İndus, Ganj ve Anadolu'da kullanıldığı düşünülmektedir. Zamanla hayvanların evcilleştirilmesi ile sabanın manda, öküz ve atların çekilmesine yol açmıştır. Demir devrinde sabanın demir madeninden yapılması ve tarımda uygulanması, tarım tekniğinde ikinci tarım devrimi olarak kabul edilmiştir. İnsanın sabanı kullanması ile hem daha fazla tarım alanı sürülmüş hem de topraktan daha fazla ürün elde edilmiş ve aynı zamanda daha fazla insanın beslenmesini sağlamıştır (Doğanay, 2007: 22).

Gıdanın insan hayatındaki önemini göstermesi bakımından şu husus belirtilebilir ki o da Avrupa'da yaşanan gıda kıtlığı ve buna bağlı ortaya çıkan sıkıntılı coğrafi keşiflerin nedenleri arasında yer almasıdır (Gümüşçü, Yiğit ve Top-Yılmaz, 2013: 242-243). Avrupa'da XV. ve XVI. yüzyıllarda gerçekleşen coğrafi keşifler döneminde yaptığı çalışmalar ve hesaplamalar ile Amerika kıtasını keşfetmiş olan Kristof Kolomb ve arkasından bu kıtaya gelen kişiler, burada bulunan yeni bitki ve tarımsal ürünleri Avrupa'ya taşımışlardır (Küçükkalay, 2001: 144-181; Gümüşçü, Yiğit ve Top-Yılmaz, 2013: 242-243). Yeni tarım ürünlerinin taşınması tarımsal alanda ürünlerin çeşitlenmesine yol açmıştır. Yeni türler arasında patates, fasulye, domates, biber, kabak, mısır, yer fıstığı, ayçiçeği, pamuk, tütün, bal kabağı, turp, nohut, kavun, acı kırmızıbiber, ananas, kakao, yaban mersini, şeker kamışı ve turunçgiller yer almıştır. Sözkonusu türler daha sonra Avrupa'dan diğer kıtalara yayılmıştır (Arslan, 2017: 54,59).

XVIII. yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu oluşan sanayi iniklabıyla beraber tarımda da teknolojik gelişmelerin olması tarım alanında bir devrim (üçüncü tarım devrimi) yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde toprağın tarıma hazırlanması, gübreleme, tohum ıslahı ve ürün hasat yöntemleri ile verimlilik daha da artmıştır (Tümertekin ve Özgüç, 2016: 134). Bu gelişmeler ile tarımsal üretimde hem miktar bazında daha fazla ürün alınırken hem de yapılan ıslah çalışmalarıyla üretim çeşitlenmiştir. Artan dünya nüfusu için gıda üretimi ve çeşidindeki artış her zaman önemli olmuştur. Dünyada ekonomik faaliyetlerin en önemlisi tarımsal faaliyetler kabul edilmiştir ve insanın beslenme ihtiyacı devam ettiği sürece de bu önem daha da devam edecektir (Balıcı-Akova, 2018: 199). Günümüzde ve gelecekte tarım önemini koruması ortada bir gerçeklik olarak dururken bugünün doğru anlaşılması ve geleceğe yönelik planlamaların daha isabetli olabilmesi için tarımsal faaliyetlerinin geçmişinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Ayrıca günümüzü anlamada anahtar role sahip geçmişin açığa çıkarılması etraflı şekilde geçmişte kalan konuların irdelenmesi gerekir. Bu noktada tarım açısından konuya yaklaşıldığında tarihi coğrafyanın bir alt dalı olan tarihi tarım coğrafyasına ilişkin araştırmalara da ihtiyaç vardır. Çağdaş tarım coğrafyasına ilişkin coğrafya bilim mensupları tarafından kıymetli araştırmalar gerçekleştirilmiş olup tarihi coğrafyanın genelinde olduğu gibi tarihi tarım coğrafyasına ilişkin çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. İşte bu noktada eldeki çalışma XIX. yüzyıl Anadolu'sunda tarımsal ürün çeşitliliğinin ortaya çıkarılması ve tarihi tarım coğrafyası araştırmalarına katkı sağlanması amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma girişi takiben veri ve yöntem, Osmanlı Devleti ve tarım, XIX. yüzyılda Anadolu'da tarım, XIX. yüzyılda Anadolu'da tarım ürünleri ve tarımsal ürün deseni, sonuç ve değerlendirme başlıklarından oluşmaktadır.

2. Veri ve Yöntem

Bu çalışmanın temel kaynağını Temettuat defterleri kullanılarak hazırlanan lisansüstü tezler oluşturmaktadır. İlgili çalışmalara Yükseköğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nden (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) ulaşılmıştır. Lisansüstü tezlerin dışında, Temettuat defterlerinin kaynak olarak kullanıldığı iki merkeze (Ağaçlı ve Karamürsel kazaları) ait çalışmadan da faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında 40 yerleşim birimi örneklem olarak seçilmiş ve çalışmalardaki tarımsal ürün çeşitlilikleri taranarak tablolara aktarılmıştır. Tarımsal ürün çeşitleri tahıl tarımı, baklagiller, endüstri bitkileri ve yağlı tohumları, yumru bitkileri, yem bitkileri, bağ ve bahçe bitkileri, sebzeler, meyveler gibi gruplara ayrılarak haritaları (Arc-Gis 10.2.2 programı kullanılmıştır) yapılmıştır. Tarımsal ürün çeşitliliğinin dağılışı, mekânsal farklılaşmaları elde edilen bilgilerden ve saha literatüründen faydalanılarak değerlendirilmiştir.

3. Osmanlı Devleti ve Tarım

400 çadırlık aşiretin, Orta Asya'dan gelen göçler sonucunda oluşan iktisadi ve siyasi yapıları, Bizans devleti ile etkileşimi ile oluşan iktisadi ve toplumsal sonuçları ve yayılma yönünü Balkanlara doğru genişletirken izlediği politikalar bu uç beyliğini imparatorluk haline getirmiştir (Pamuk, 2014: 17-18). Osmanlı Beyliğinin ilk yüzyılımı konar-göçer yaşamın yaygın olduğu, göçlerin yeni yeni toprağa yerleşmeye başladığı, merkezi devletin gücünü, zayıflamış diğer toplumlar arasındaki ilişkiler, huzursuzluklar ve etkileşim çerçevesinde ele almak gerekir. Marmara Bölgesi'nin kırsalında ve kentlerinde şekillenen maddi koşullar, Osmanlı Devletinin toplumsal ve iktisadi zeminini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti toprak sistemi İslam hukukuna dayalıdır. Bundan dolayı İslamiyet'teki mülk olan olmayan ayrımı Osmanlı Devleti'nde de bulunmaktadır. Fakat toprak düzeni ilk kuruluş yıllarından itibaren toprakların yeni bir sınıflandırmasına yer veren bazı değişikliklere de uğramıştır (Pamuk, 2014: 20).

Osmanlı devleti topraklarını genel anlamda üçe ayırmakta olup bunlar Öşür, Haraç ve Miri topraklardır. Öşür topraklar, Müslüman olanların işlediği topraklardır. Bu topraklar satılabilir, mirasçılara verilebilir ve istenilen şekilde kullanılabilir. Haraç topraklar gayrimüslim halkın mülkiyetinde olan topraklardır. Miri topraklar ise devlete ait olan topraklar olup toprağın yönetimi devlete ait olmakla birlikte toprağı işleyen ise reayadır (Koç, 2005: 4-5). Köylü 'ırsi ve ebedi' kiracı durumunda bir çift öküzle sürülebilecek büyüklükteki çiftliklerin kiracısı durumundadır. Çiftlikler hiçbir zaman belirli bir sınırın altına düşürülememekte ya da genişletilememekteydi (Dinler, 2008: 15).

Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu timar sistemi Bizans İmparatorluğu'nun uygulamış olduğu proniası, Selçuklu yönetiminin uygulamış olduğu ikta sistemi, Batı Avrupa, İslam devletleri ve Türk-Moğol devletlerinde hâkim olan feodal sistemlerinin her birinden bazı unsurları alarak kendine özgü bir hale kavuşturulmuştur (İnalçık, 2012: 168-173). Tipik bir sanayi-öncesi tarım toplumu olan Osmanlı da nüfusun büyük çoğunluğunu köylü-çiftçiler oluşturuyordu (Öz, 1997: 77). Bu kırsal nüfusun büyük bir bölümü devlet mülkiyetindeki topraklar üzerinde ve aile işletmesi çerçevesinde tarımla uğraşmaktaydı. Kırsal nüfusun küçümsemeyecek bir kısmı da aşiretler halinde ve konar-göçer olarak hayatlarını idame ettirmekteydi. Nüfusun çok az bir kısmı kentlerde oturmakta, esnaf loncaları ve loncalara bağlı zanaatlarla ve diğer tarım dışı faaliyetlerde uğraşmaktaydı (Pamuk, 2014: 32-33). XVI. yüzyılda kırsal nüfusun büyük bir çoğunluğu konar-göçer olduğu için yerleşik tarımla uğraşan nüfus azdı. Ulaştırma teknolojilerinin yetersizliklerinden dolayı ve taşımacılığın develerle yapılıp pahalı olmasından dolayı özellikle iç bölgelerdeki tarımsal üretim uzak mesafedeki pazarlara ulaştırılamıyordu. İç Anadolu'nun hububat tarımının sınırlı ölçüde üretime açıldığı bu bölgede yaşayan kırsal nüfusun kendi tüketimleri ile bir miktar da yerel pazarlar için üretim yaptıkları söylenebilir. XVI. yüzyılda nüfusu yarım milyonu aşan Akdeniz havzasının en büyük kentlerinden biri haline gelen İstanbul'un hububat ihtiyacının büyük bir bölümü Balkanlar ve Ege kıyılarından karşılanmaktaydı. Bir yandan tarımla uğraşan nüfusun yeterli olmaması ve ekilebilir toprakların nüfusa göre görece fazla oluşu diğer yandan devletin topraktaki mülkiyet biçimlerine müdahalesi, Anadolu'da büyük işletmelerin yaygınlaşmasını engellemiş ve küçük üreticiliği etkin kılmıştır (Pamuk, 2014: 37-38).

Osmanlı iktisadi düşüncesi XVI. ve XIX. yüzyılın başlarına kadar süren sistem (klasik olarak ta nitelenen bu sistem), XIX. yüzyılın yarısından itibaren değişime uğramaya başlamıştır. 1500'lerden 1800'lü yıllarının başına kadar etkili olan Osmanlı iktisadi görüşünde üç temel prensip bulunmaktadır. Bunlar iâşe, gelenekçilik ve fiskalizm'dir. İâşe politikasıyla kar amaçlı üretim ve üretilen mal hizmetlerin mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması yani piyasada mal ve arzının mümkün olduğunca en yüksek düzeyde tutulması esas hedeftir. Ziraatta mümkün olan en yüksek düzeyde üretimi gerçekleştirme konusunda düşünülen işletme tipi orta büyüklükte aile işletmesidir. Gelenekçilik ilkesiyle sosyal ve iktisadi olarak gelişmiş dengeleri muhafaza etmek ve değişimi engelleme ve değişim çıktığı zamansa eskiye dönme hedeflenir. Ziraatta, esnaflık ve ticarete gelenekçilik ilkesiyle üretim ve tüketimin dengede tutulması hedeflenir. Üretimdeki küçük bir düşme ya da

tüketimdeki küçük bir artışın kıtlığa dönüşmesinden korkulmaktadır. Fiskalizm düşüncesi en kısa ve en genel tanımıyla hazineye ait gelirlerin mümkün olduğu kadar yüksek düzeyde tutulması ve ulaştığı düzeyin altına inmesini engellemektir. İktisadi kararlar alırken devletin, bir taraftan gelirleri yükseltme, diğer taraftan da harcamaları kısma saiki altında tavrını belirlemesidir (Genç, 2014: 39-46).

XVI. yüzyılda Anadolu'da buğday ve arpa neredeyse tek kültür olup bozkır alanları ile köylünün beslenmesinde fasulye, meyve, zeytin ve pirincin eklendiği kıyı bölgeleri arasında değişimler görülmektedir. Çavdar Adana ve çevresi dışında ana ekinlerden biri değildir. Pirinç asilzade tarımı tüccar tahılı olarak görülmüş Kastamonu sancağında yer alan Boyabad ve Beypazarı pirinç tarımında bilinen yerlerdir ve pirinç pazara yönelik bir ürün olmuştur. Ayrıca pirinç tarımı vergi tarımı olarak ya da mukataa aracı olarak görülmüştür (Faroqhi, 2006: 67-69). Üretim fazlalığı olan ürünler ve miktarı bölgelere göre farklılık içermekle beraber tarımsal üretimden alınan tüm vergiler tahrir defterlerine kaydedilmiştir. Gerek kır gerekse kentten alınan vergiler hane başına toplanmıştır.

İbrahim Solak'ın tespitlerine göre Osmanlı Devletinin tutmuş olduğu XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında sebze ve meyve öşr-i sebzevat, eşcar-ı cevz, badem, mal-i sayfı, öşr-i piyaz, harac-ı bağat, bağ-ı kürüm, mukataa-i bağat, resm-i kürüm, resm-i bağat, öşrimeyve, öşr-i bostan, öşr-i piyaz ve sebze, öşr-i bezelye, öşr-i cevz, öşr-i girdekan ve'lmeveye, resm-i meyve ve bağçe, öşr-i bağat, mive, resm-i meyve, resm-i besatin, öşr-ibağ, bağçe-i narence, bağçe-i turunç, harac-ı kürüm, öşr-i bağ ve bahçe, öşr-i emrud, emrud ve zeytün, incir ve enar, öşr-i bostan ve meyve, öşr-i bostan ve cevz, öşr-i harnub, öşr-i havuç, öşr-i incir, öşr-i bağ-ı meviz, resm-i bostan, mukataa-i bağ ve bahçe, resm-i bostan ve piyaz, şıra-i bağat ve eşcar, zemin-i bağçe, zemin-i bağ, bostan ve bağ, bağ, bostan, şıra-i bağat ve cevz, mahsul-i kelek, şıra-i kürüm şeklinde çeşitlerin mevcut olduğu tespit edilmiştir (Solak, 2008: 220).

Timar sistemi devlet görevlerine hizmetleri karşılığında belli bir bölgenin vergi toplama yetkisinin devredilmesi anlamına gelmektedir. Geçimlik anlamına gelen dirlik terimi, timar ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. En fazla gelir sağlayan dirliklere has orta gelirli olanlar zeamet gelirleri diğerlerine göre az ama çoğunluğu oluşturan dirlikler ise timarlardır (Acun, 2002: 899; Pamuk, 2014: 42). Bununla birlikte reyanın sipahi ve merkeze ödemekle yükümlü olduğu üç vergi türü vardır. Birincisi bir çift öküz ile işlenebilecek toprağı olan köylü hanesinden alınan çift resmi vergisidir. İkincisi öşür vergisidir. Öşür vergisi tüm toprak ürünlerinden alınmaktadır. Üçüncüsü ise reaya, angarya denilen işleri yaparak devlete vergilerini ödemekteydiler (Pamuk, 2014: 44).

1500 yılının son çeyreğinde artan nüfusun tarımsal üretimin önüne geçmesi, timar değerinin düşmesi, Batı Avrupa'da yaşanan fiyat devriminin etkisiyle enflasyonun % 100'e ulaşmasıyla bu dönemin sonunda neredeyse tüm ürünlerin ciddi manada pahalılaştığı anlaşılmaktadır. XVII. yüzyılda seferlerin uzun sürmesi ve ordunun ihtiyacının artması, sipahilerin köylülerden zorla vergi toplaması ayrıca yine bu dönemin sonunda patlak veren Celali isyanları hem timar sisteminin bozulmaya başladığının hem de bu sistemin bozulduğunun reayadaki etkilerini göstermektedir (İnalçık, 2012: 171; Pamuk, 2014: 116-117). 1600 yılların sonlarında timar sistemi giderek askeri fonksiyonunu kaybetmeye başlamıştır. Bunun üzerine merkezi idare timar gelirlerini hazineye aktarma yoluna gitmiştir (İnalçık, 2012: 172). Ekonomik bunalım tarımsal üretimin düşmesine neden olurken devlet iltizam sistemini etkin kılarak hazinenin ihtiyacını açık artırma yoluyla toprakları mültezimlere kiralayarak alabileceklerini düşünmüştür. Devam eden ekonomik sıkıntı sürecinde köylüler ve sipahiler timarlarını terk etmesi tarımsal üretime darbe vurmuş kentin işe sorunlarını yoğunlaştırmış ve işsizlik sorunlarını arttırmıştır (Pamuk, 2014: 128).

Dirlik sisteminin bozulmasının ardından XVII. yüzyıl başlarından itibaren birçok devlet adamı dirlik sistemini iyileştirme çabalarına başlamıştır. I. Ahmet, IV. Murat, III. Ahmet ve I. Mahmut döneminde her ne kadar önlemler alınsa da toprak sisteminin bozulmasına engel olunamamıştır (Keleş, 2008: 14-15). Osmanlı Devleti tarımsal üretimden kalan artığı XVI. ve XVII. yüzyıllarda tahrir defterlerinde toplarken, XIX. yüzyılda Temettuat defterlerinde toplamıştır. Osmanlı devletinin XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarını kapsayan klasik diye adlandırabileceğimiz bu dönem uygulanan toprak sistemi XIX. yüzyılın neredeyse ikinci yarısına yakın olan dönemlerde değişmeye başlamıştır (Genç, 2014: 39).

4. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Tarım

XIX. yüzyıl ortalarına kadar olan Anadolu tarımına bakıldığında görebilen ilk özellik toprak faktörünün görece bolluğudur. Pek çok bölgede tarıma elverişli topraklar bulunmaktaydı. Toprak bolluğuna karşın Anadolu'daki konar-göçer kültürü ve tarımda emek kıtlığından dolayı birçok tarım arazisi boş kaldığı için bu durum üretimi aksatabilmekteydi. Bu dönemde de sosyal yapının egemen tipi, küçük üretici kesim tarımsal üretimi şekillendirmekteydi. 1840'larda imparatorluk genelinde yapılan emlak ve arazi Temettuat sayımları

sonuçlarına göre Anadolu'da ekili toprakların % 82'si 60 dönümden daha küçük olan oluşturyordu (Güran, 1998: 54-55). XIX. yüzyıl Osmanlı tarımının bir diğer özelliği de geçimlik denilen ekonomik durumun hâkimiyetidir. Küçük üreticiler fazla üretim yapamaması ve deniz taşımacılığı yapılamayan yerlerde pazar imkânın sınırlılıklarından dolayı geçimlik üretim koşullarına zorunlu olarak yönelmekteydi. Tanzimat Fermanı'ndan önce devletin üretime müdahale etmesi ile geçimlik üretim kalıcılığını korumuştur. Fakat 1800'lerden sonra hızla büyüyen Avrupa ekonomisinin zirai talepleri sonucu olarak Tanzimat yönetimi ekonomik gelişmeyi hedefleyen politikalar belirlemiştir (Güran, 1998: 56-57).

Tevfik Güran'ın öşür gelirlerine bakarak yapmış olduğu tespitlere göre 1848 ve 1876 yılları arasında İmparatorluk genelinde bütçe gelirleri üç kat yükselmiş, öşür gelirleri ise 4 kat artmıştır. 1845 ve 1876 yılları arasında Batı Anadolu için yapılan tespitlere göre zirai üretim dört katına, ihracat beş katına çıkmıştır. XIX. yüzyıl Osmanlı tarımının bir diğer özelliği ise bu yüzyılın başı ve ortalarında geleneksel tarım metotlarını kullanmaya devam etmesi olmuştur. Tarımda teknolojik alet kullanımı oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır (Güran, 1998: 58-59).

Tanzimat Fermanı'nın getirmiş olduğu dönüşüm ile vergi anlamında da bir takım yenilikler olmuş, devletin gelirlerinin kontrolü, vergi konusundaki aksaklıkların giderilmesi, vergi ödeyecek olan nüfusun tespiti için 'Emlak Arazi Hayvanat ve Temettuat' sayımları adı altında 20 bine yaklaşan defter dizisi oluşturulmuştur. 'Temettu' kar kazanç anlamına gelirken 'Temettuat' kelimesi ise kelimenin çoğul halidir. Temettuat defterlerinde şehir, kasaba, nahiye, köy, mezraa, çiftlik yerleşim yerlerinde yaşayan Müslüman ve Gayrimüslim tebaanın emlak, arazi, tüm cins ve evsaf'taki varlıklara ait bilgiler bulunmaktadır (Yiğit ve Kocabıyık, 2016: 228; Yükçü, Fidancı ve Soysal, 2013: 170-199). Özellikle Temettuat defterleri içerisinde yer alan öşür vergisi adı altında, Osmanlı tebaasından alınan tarımsal üretimin çeşidi ve miktarına ilişkin bilgilere ulaşılabilmektedir. Temettuat defterlerinde yer alan söz konusu bilgiler eldeki çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

1839-1840, 1840-1845 yılları arasında Anadolu' da yer alan 37 kaza, sancak ve nahiye, 1 kasaba, 1 belde ve 1 köy yerleşmesi olmak üzere toplamda 40 yerleşim yeri çalışma kapsamında örneklem olarak seçilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Örneklem Olarak İncelenen Yerler

1. Ağaçalı Kazası	11. Dağardı Kazası	21. Gümüshacıköy Kazası	31. Kepsut Kazası
2. Altuntaş Nahiyesi	12. Denizli Kazası	22. Haymanateyn Kazası	32. Mut Kazası
3. Aktaş Kazası	13. Ecebad Nahiyesi	23. Hendek Kazası	33. Niğde Sancağı
4. Anamur Kazası	14. Edincik Kazası	24. İzmit Sancak Merkezi	34. Simav Kazası
5. Ballu Kazası	15. Edirne Kazası	25. İznik Kazası	35. Soma Kazası
6. Barla Kasabası	16. Eğirdir Kazası	26. Kangal Kazası	36. Süleymanlı Kazası
7. Biga Sancağı	17. Eskişehir Kazası	27. Karamürsel Kazası	37. Şuhud Kazası
8. Bucak Kazası	18. Gebiz Beldesi	28. Karapınar Kazası	38. Tosyo Kazası
9. Çine Kazası	19. Gemerek Köyü	29. Karataş Nahiyesi	39. Uluborlu Kazası
10. Budaközü Kazası	20. Gölhisar Kazası	30. Kastomonu Eyaleti	40. Yenice-i Taraklı Kazası

Çalışmada Temettuat defterleri kullanılarak hazırlanmış lisansüstü tezler/araştırmalar, Osmanlı tarım ve ziraat ile ilgili çalışmalar ve güncel kaynaklar kullanılarak XIX. yüzyıldaki Anadolu'nun tarımsal ürün desenini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Örnek olarak ele alınan 40 yerde hububat, baklagil, endüstri bitkileri, yağlı bitkiler, yumrulu bitkiler, yem bitkileri, sebze ve meyve yetiştiriciliğinin yapıldığı görülmüş olup, 78 çeşit tarımsal ürünün olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. : XIX. Yüzyıl Anadolu'sunda Yetiştirilen Tarım Ürünleri

Tarımsal Etkinlik	Yetiştirilen Başlıca Ürünler
Tahıllar	Buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, darı(darı çeşitleri kum darı, kokoroz darı, kızıl darı) pirinç, çeltik, kaplıca, mahlud
Baklagiller	Börülce, burçak, fasulye, fiğ, mercimek, nohut, harnup, yonca
Endüstri Bitkileri ve Yağlı Tohumlar	Pamuk, keten, kenevir, susam, cehri, kendir, kök boya, koza, zirai çiçek, afyon

	(afyon çeşitleri mahmi afyon, sakız afyonu tohum afyon) tohum, sakız, tütün
Yumru Bitkileri	Soğan
Yem Bitkileri	Yonca, melaz, alef, fiğ, hayvan yemi, ezfere
Sebzeler	Baklagil sebzeler: Fasulye, börülce Meyvesi yenen sebzeler: Kavun, karpuz Kök ve yumrusu yenilen sebzeler: Soğan Yaprağı yenen sebzeler: Pazı(beze), göğeri(yeşillik)
Meyveler	Armut, ayva, dut, elma, erik, incir, kiraz, vişne, üzüm, nar, muşmula, zeytin
Sert Kabuklu Meyveler	Badem(Badem eşçarı), ceviz, fındık, kestane
Doğada Kendiliğinden Yetişenler	Palamut korusu, çayır, otlak(giyah)
Diğer Ürünler	Hasır, murduk, mefsakal ahir, cedit bahçesi, alaca, kuri, fidan, çiçek, öze

5. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Tarım Ürünleri ve Tarımsal Ürün Deseni

Temettuat defterlerinin temel kaynak olarak kullanıldığı çalışmalardan elde edilen bilgilere göre XIX. yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda yer alan 40 farklı yerleşim yerinde birçok ürünün yetiştirildiği görülmektedir (Tablo 2). Yetiştirilen ürünlere baktığımızda bu ürünleri hububat, baklagil, endüstri bitkileri ve yağlı tohumlar, yumrulu bitkiler, yem bitkileri, bağ ve bahçe bitkileri, sebze, meyve, sert kabuklu meyveler, doğada kendiliğinden yetişen ve diğer ürünler başlığı altında sınıflandırmak mümkündür. Bazı ürünler aynı olmasına karşın farklı bölgelerde isimleri farklı şekilde Temettuat defterlerine kaydedilmiştir. Örnek verilecek olursa kaplıca kaplıca aynı tahıl ürünü ve mizez melaz aynı yem bitkisi olup, arşiv vesikalarına çeşitli söyleniş tarzlarına göre kayda geçirildiği anlaşılmaktadır.

5.1. Tahıl Tarımı

Tahıl (hububat) terimi buğday, pirinç, mısır, arpa, çavdar, yulaf, kaplıca, darı, kuş yemi, mahlut gibi taneli bitkiler ve bu ürünlerin tohumunu oluşturmaktadır. Bunların hepsi buğdaygiller familyası içerisindedir. Tahıllar hem insan besini hem de hayvan yemi olarak kullanılmaktadır (Doğanay ve Coşkun, 2012: 101). Osmanlı Anadolu'sunda XIX. yüzyıldaki tarım ürünleri içerisindeki tahıl üretimi önemli bir yer tutmaktadır (Harita 1). Bunlar başta buğday olmak üzere arpa, çavdar, yulaf, mısır, darı, pirinç, çeltik, kaplıca gibi ürünlerdir.

Harita. 1. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Tahıl Tarımı Yapılan Merkezler

Temettuat defterlerinde tutulan öşür kayıtlarına bakıldığında hinta buğday, şair arpa, erzen darı, olarak kayda geçtiği anlaşılmaktadır. Eğirdir kazası, Gölhisar kazası, Hüdavendigar eyaleti, Kütahya sancağı, Dağardı kazası, Biga sancağı, Niğde sancağı, , Denizli kazası, Karataş nahiyesi, Gebiz beldesi, Uluborlu kazası, Edirne kazası, Gümüşhacıköy kazası, Kepsut kazası, Bucak kazası, Ağaçlı kazası, Mut kazası, Haymanateyn kazası, Hendek kazası, Kangal kazası, Tosya kazası ve Barla kasabasında bu ürünler yetiştirilmektedir.

Buğday: İnsanoğlunun en önemli besinleri içerisinde yer alan buğday, XIX. yüzyıl Anadolu'sunda coğrafi şartlar nedeniyle en çok yetiştirilen üründür ve oldukça farklı alanlarda buğday tarımı yapılmaktadır (Harita 2).

Harita 2. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Buğday Üretilen Merkezler

XIX. yüzyılda Anadolu'da Kepsut kazası, Çine kazası, Gölhisar kazası, Simav kazası, Dağardı kazası, Bucak kazası, Uluborlu kazası, Şuhud kazası, Eğirdir kazası, Gebiz beldesi, Altuntaş nahiyesi, Eskişehir kazası, Yenice-i Taraklı kazası, Hendek kazası, İzmit kazası, Denizli kazası, Ağaçalı kazası, Hendek kazası, İzmit çevresi, Anamur kazası, Haymanateyn kazası, Karapınar kazası, Aktaş kazası, Tosya kazası, Ballu kazası, Süleymanlı kazası, Niğde kazası, Barla kasabası, Gümüşhacıköy kazası, Karataş nahiyesi, Kangal kazası ve Gemerek köyünde buğday tarımı yapıldığı Temettuat defterlerinden tespit edilmiştir. Anadolu'nun doğusundan batısına yetiştirildiği dikkati çekmektedir. 1800'lü yılların başlarında ulaşım teknolojilerinin yetersizliklerinden dolayı İç Anadolu'nun buğday üretimi başkent İstanbul'a ve dış pazarlara gönderilememekte ya da sınırlı şekilde sağlanmaktaydı. Ankara ve çevresinde taşıma imkânlarının yetersizliği sebebiyle ekilebilir tarım topraklarının % 80'i boş kalmaktaydı. Orta Anadolu ve İzmir arasında ki yük taşımacılığı yirmi bin deve ve elli bin at ile sağlanıyordu. Hem taşıma hem de buğday ve arpa gibi hacimli ürünlerin taşınmasıyla taşıma daha da pahalıya mal oluyordu (Güran, 1998:70,71). Bu durum 1850'lere kadar devam etmiş ancak bundan sonraki zaman diliminde birtakım değişiklikler söz konusu olmuştur. İzmir'in XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devletinin en önemli limanı konumunda olması sebebiyle İngilizler buradaki Rumları destekleyerek Anadolu'nun hem ham maddelerini hem de işlenmiş maddelerinin İngiltere'ye ihraç edilmesi sağlamıştır. Böylece Anadolu sathındaki tarımın ticarileşmesi kıyı bölgelerden, liman şehirlerinden başlamıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Rumların Batı Anadolu'daki göçlerinin bir sonucu olarak bu sahada modernleşmeye dayalı pazar ekonomisi getirilmiş ve toprak sahipleri olan, tarım mahsulleri üreten Müslümanların ön plana çıkmasına neden olmuştur (Karpat, 2017:80). Rumların Anadolu'ya gelmesiyle birlikte getirmiş oldukları tarım teknolojileri sayesinde Anadolu tarımı hem gelişmiş hem de tarımsal üretim artmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1840'lar da başlayan 1850'lere kadar gittikçe artan randımanlı hububat üretimi Osmanlı İmparatorluğu hububat ihracatını olumsuz etkilemiş, çiftçiler dünya piyasasında rekabette zorlanmış, İmparatorluğun ihracatı gittikçe meyve ve sebze kaymıştır (Quataert, 2004: 968).

Arpa: İklim ve toprak isteği bakımından seçici olmayan arpa hem insan besini hem de hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Arpa 60-70 gün gibi bir süre içerisinde yetişebilmektedir (Doğanay ve Coşkun, 2012: 154). Anadolu coğrafyasında tarımla uğraşan kesimin ağırlıklı olarak hububat üretimiyle uğraşması ve XIX. yüzyılın başında hem eyaletlerde hem de Anadolu'da Temettuat defterlerinde arpanın artışı ile oluşan üretim fazlalığı hububat ticaretine neden olmuştur (Qatart, 2004: 968). İç Anadolu'da ki buğday ve arpa atlarla ve develerle İzmir'e taşınmaktaydı (Güran,1998:70,71). Arpa tarımının doğuda Kangal, Gemerek, Orta Karadeniz'de Süleymanlı, Ballu, Gümüşhacıköy Tosya çevrelerinde ve hususiyile de göller yöresinde Kütahya çevrelerinde İzmit ve çevresinde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir (Harita 3).

Harita 3. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Arpa Üretilen Merkezler

Arpanın bu denli dağılışı göstermesi arpanın da ticarete açıldığını göstermektedir. Ayrıca İstanbul ve çevresinde yoğun olarak yapılmasının nedeni ise Şevket Pamuk'un ifade ettiği üzere XVI. yüzyılda İstanbul ve Bursa çevrelerine yakın olan yerlerin arpa ihtiyacının karşılanmasıyla ilgili olarak XIX. yüzyılda da aynı durumun devam ettiği şeklinde değerlendirilebilir (Pamuk, 2014: 38-39).

Çavdar: Çavdarın sapları buğday sapından daha uzun ve ince, başağı yassı ve taneleri çokça kuru ve un gibi beyaz rengine yakın ve az besleyici, zayıf ve kumlu arazide yetişmektedir (Gökmen, 2016: 181). Orta Asya ve Güney Avrupa kökenli türleri olan çavdar, toprak ve iklim istekleri son derecede sınırlı olan bir tahıldır. Kıraç ve bitki besin maddesi oranı çok düşük topraklarda da yetişebilir (Doğanay ve Coşkun, 2012: 157). XIX. yüzyılda Anadolu'da Çine kazası, Gölhisar kazası, Gümüşhacıköy kazası, Karataş nahiyesi, Kepsut kazası, Mut kazası, Ağaçalı kazası İzmit çevresi ve Hendek kazasında çavdarın üretildiği görülmektedir (Harita 4).

Harita 4. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Çavdar Üretilen Merkezler

Darı: Anavatanı Orta Asya ve Hindistan olan darı, buğdaygillerdendir. Adı darı, Salkımlı darı, Afrika darısı, Hint darısı, İspanya darısı, gibi çeşitleri olup, tarımı yapılan Adı darıdır. (Doğanay ve Coşkun, 2012: 157). XIX. yüzyılda İç Anadolu ve Akdeniz kıyılarında yetiştirilmekle birlikte Anadolu'nun batı kesiminde daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir (Harita 5).

Harita 5. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Darı Üretilen Merkezler

XIX. yüzyılda Anadolu'da Anamur kazası, Bucak kazası, Gebiz beldesi, Çine kazası, Eğirdir kazası, Niğde kazası, Karataş nahiyesi, Simav kazası, Eskişehir kazası, Kepsut kazası, Ağaçalı kazası, Hendek kazası ve İzmit çevresi darı üretilen merkezler arasında yer almaktadır.

Mısır: Hem insan besini hem de hayvan yemi olarak kullanılan mısır içerisinde gluten bulunmadığından dolayı ekmek yapımı için uygun değildir. Sıcak iklim bölgelerini isteyen bu ürün yetiştirme şartlarına göre farklı sıcaklıklar istemektedir. Tohumları 16 ile 18 °C çimlenirken büyüme evresinde 20 derecede ve üzeri sıcaklık istemektedir (Doğanay ve Coşkun, 2012: 144). XIX. yüzyılda Çine kazası, Gölhisar kazası, Mut kazası, İzmit çevresi, Hendek kazası, Gümüşhacıköy kazası ve Karamürsel kazasında mısır tarımı yapıldığı görülmektedir (Harita 6).

Harita 6. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Mısır Üretilen Merkezler

XVI. yüzyılda İstanbul ve Bursa gibi yakın yerlerde yapılan hayvancılık ve tarımsal üretim hem bu bölgelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için hem de İstanbul ve Bursa'nın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmaktaydı (Pamuk, 2014: 38-39). Muhtemelen XIX. yüzyılda da mısır üretiminin bu merkezlerde yoğunlaşmasının nedeni yine aynı sebeptendi.

Yulaf: Hem bitkisel olarak kaba yem, hem de tohumu ince yem olarak önem taşımaktadır. Buğday tarımı yapılabilen neredeyse her yerde yulaf tarımı da yapılabilmektedir (Doğanay ve Coşkun, 2012: 156). Temettuat defterlerine göre Şuhud kazası, Karamürsel kazası, Anamur kazası, Hendek kazası ve İzmit kazasında yetiştirildiği görülmektedir (Harita 7).

Harita 7. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Yulaf Üretilen Merkezler

5.2. Baklagiller

Bakliyat olarak da isimlendirilen bu grup fasulye, mercimek, nohut, mercimek, bakla, bezelye, barbunya fasulyesi (Doğanay, 2011: 73) ve burçak (Erman ve Önder, Tarihsiz) gibi ürünleri içine almaktadır. Temettuat defterinde yansıyan kayıtlara göre baklagiller Osmanlı Devleti tarımının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Baklagillerin Anadolu'nun batı kısmında daha çok yetiştirildiği dikkat çekmektedir. Nohut, Eğirdir kazası, Gölhisar kazası, İznik kazası, Çine kazası, Simav kazası, Şuhud kazası, Karamürsel kazası, Gümüşhacıköy kazası ve Kepsut kazasında; Burçak, Karataş nahiyesi, Altuntaş nahiyesi, Eskişehir kazası, Anamur kazası, Denizli kazası, Süleymanlı kazası, İzmit çevresi, Dağardı kazası, Gemerek kazası, Şuhud kazası, Karamürsel kazası, Kepsut kazası, Ağaçlı kazası, Simav kazasında; Fasulye, Dağardı kazası, Simav kazasında; Mercimek, şuhud kazası, Altuntaş nahiyesinde; Harnup, Gebiz ve çevresinde; Börülce, Karataş nahiyesi, Çine kazası, Yenice-i Taraklı kazasında üretiminin yapıldığı tespit edilmiştir (Harita 8).

Harita 8. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Baklagil Tarımı Yapılan Merkezler

Börülce: Börülce, baklagil familyası içinde yeşil ve kuru tane olarak insan gıdası, hayvan yemi, toprağı iyileştirici, toprak azotunu artıran, silaj olarak kullanılan bir bitkidir (İdikut, Zulkadir, Polat, Çiftçi ve Önem 2019: 164,169). XIX. Anadolu'sunda Çine kazası, Karataş nahiyesi, Yenice-i Taraklı kazalarında yetiştirilmektedir (Harita 9).

Harita. 11. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Mercimek Üretilen Merkezler

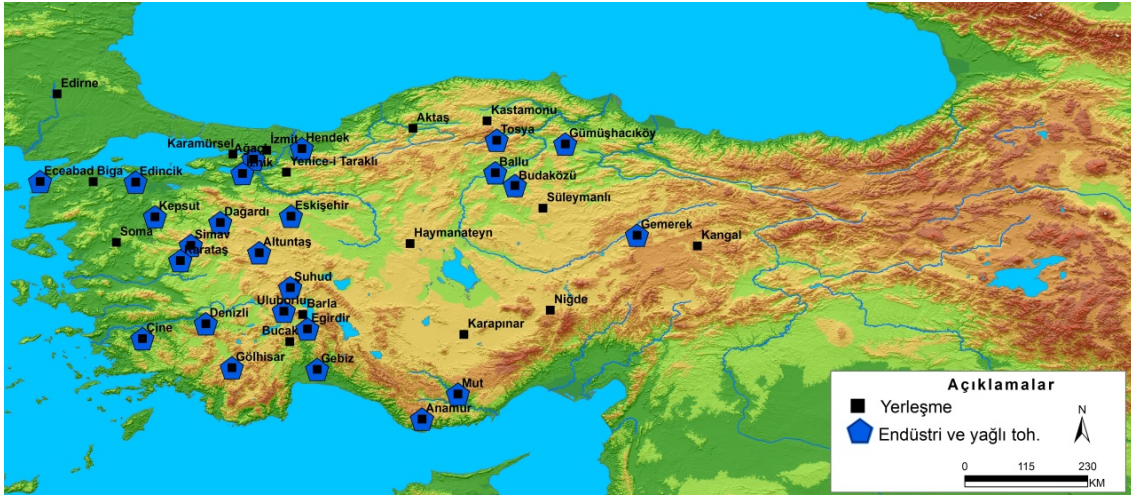
Nohut: Nohut, kültüre alınan ilk bitkilerden olup gen merkezi olarak, Türkiye'nin de yer aldığı Doğu Akdeniz bölgesi gösterilmektedir (Düzdemir ve Akdağ ve Yanar, 2007: 87-97). Nohuttaki tane protein oranı diğer baklagillere göre kısmen düşük olmakla birlikte; nohut proteinindeki aminoasit incelenmesi sonuçlarına göre kaliteli bir besin olduğu ortaya çıkmıştır (Kaya ve Karaman ve Çapar, 2016: 184-190). Temettuat defterlerine göre Anamur kazası Çine kazası, Eğirdir kazası, Simav kazası, Şuhud kazası, Karataş nahiyesi, Gümüşhacıköy ve Karamürsel kazalarında nohut tarımının yapıldığı görülmektedir (Harita 12).

Harita.12. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Nohut Üretilen Merkezler

5.3. Endüstri Bitkileri ve Yağlı Tohumlar

Sanayi koluna hammadde veren en önemli ekonomik etkinlik şüphesiz tarım sektörüdür. Tarım ürünlerinin işlenerek mamul madde elde edilen tarım bitkileri endüstri bitkileri olarak tanımlanmaktadır (Doğanay ve Coşkun 2012:159). Pamuk, keten, kenevir, susam, cehri (çehri), kendir, kök boya, boyalık, koza, zirai çiçek, afyon, mahmi afyon, sakız afyonu, tohum afyon, tohum, sakız tütün gibi ürünler olup hem kırsal hem de şehirli nüfusun endüstriyel üretim için hammaddesini oluşturmaktadır. Temettuat defterlerinde afyon haşhaş, tütün ise duhan olarak kayda geçmiştir. Endüstri bitkileri ve yağlı tohumlar Eğirdir kazası, Eskişehir kazası, Anamur kazası Gebiz çevresi, Denizli kazası, Çine kazası, Dağardı kazası, Gölhisar kazası, İznik kazası, Tosya kazası, Gemerek köyü, Ballu kazası, Mut kazası, Budaközü kazası, Simav kazası, Hendek kazası, Eceabad nahiyesi, Gümüşhacıköy kazası, Kepsut kazası, Haymanateyn kazası, Altuntaş nahiyesi, Uluborlu kazası, Ağaçalı kazası, Şuhud kazası, Bucak kazası, Karataş nahiyesi, Anamur kazasında yetişmektedir (Harita 13).

Harita 13. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Endüstri ve Yağlı Tohum Üretilen Merkezler

Afyon: Meyvesinden afyon adında narkotik madde ve tohumlarından yağ elde edilen hem tek yıllık hem de çok yıllık otsu bir bitkidir. Meyvesi kapsül biçimindedir ve içeriğinde zehirli süt barındırıp haşhaş kapsülü sütü olarak tanımlanmaktadır. Uyuşturucu madde yapımında kullanılan haşhaşın anayurdu Doğu Akdeniz kıyıları ve Anadolu olup elli kadar türü bulunmuştur. (Doğanay ve Coşkun, 2012: 200-201). Kara haşhaş yağı hem tüketilmekte hem de kurutucu etkisinden dolayı sanayide kullanılmaktadır. Beyaz haşhaş kozalağında çıkan afyon hekimlikte de kullanılmaktadır (Gökmen, 2006: 187). Temettuat defterlerine göre Kepsut kazası, Uluborlu kazası, Simav kazası, Dağardı kazası, Eskişehir kazası, Altuntaş nahiyesi, Şuhud kazası, Bucak kazası, Eğirdir kazasında afyon tarımı yapılmaktadır (Harita 14).

Harita 14. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Afyon Üretilen Merkezler

XIX. yüzyılın başından beri yün, tiftik, afyon gibi maddelerin ihracı önemli olmuştur (Quataert, 2004: 970). Haritada ki afyon dağılışına bakıldığında Anadolu'nun batısında daha fazla görülmesi Donald Quataert'in dediği gibi ihracat ile alakalı olmalıdır. İmparatorluğun işçi azlığına rağmen tütün, pamuk, afyon, üzüm/kuru üzüm gibi ihracat ürünleri büyük miktarda yetiştiriliyordu (Quataert, 2004: 967). Anadolu'da yetiştirilen afyon büyük bir olasılıkla ihracata açılmıştır.

Kök Boya: Bitkilerin boya maddesi olarak geçmişi Tunç Çağı'na dayanmaktadır. M.Ö. Çin kaynaklarında indigo ve yeşili olarak ifade edilen boyalarla ipek dokumaları boyadıkları modern boyamanın tesadüfi bir şekilde bulunduğunu, M.Ö 4000-3500 yıllarında Hindistan ve Mezopotamya'da ortaya çıktığı tahmin edilmektedir (Genç, 2014: 174,212). Anadolu'da bitki kullanılarak boyama yapılması da çok eski zamanlara dayanmaktadır. Osmanlı Devletinde halıcılık kilimcilik gibi el sanatlarıyla uğraşan bölgelerde boyacılık yapılmış ve boya bitkileri yetiştirilmiştir. Boyacılıkta önemli bir yeri kök boya bitkisi Orta Çağ'dan beri kültüre alınmıştır. Anadolu'da 1875'e kadar olan dönemde İzmir limanından dış ülkelere satılan kök boyanın değeri 500.000 altını bulmuştur. Kök boya olarak bilinen cehri 'altın ağacı' olarak geniş bir tarım alanı bulmuştur

(Genç, 2014: 174,212). XIX. yüzyılda Anadolu'da kök boya, cehri, cehrilik, cehri tarlası adı altında Temettuat defterlerinde öşür kayıtları mevcuttur. Anadolu'nun batısında Karataş nahiyesi, Simav kazası ve Dağardı kazası çevrelerinde, Anadolu'nun doğusunda ise Gemerek köyünde kökboyanın kayıtlara geçtiği görülmektedir (Harita 15). Boya kökü, sarı akdiken gibi boya maddelerinin ihracatı 1860'lara kadar önemli olmuştur. Kimyevi boyaların bulunmasıyla kök boya ihracatı önemini kaybetmiştir (Quataert, 2004: 969).

Harita 15. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Kök Boya Üretilen Merkezler

Pamuk: Pamuk bitkisi tek yıllık odunsu ve otsu bir bitki türü olup meyvesine koza denmektedir. Tohumu olan çiğitte selüloz lifler bulunmaktadır (Doğanay ve Coşkun, 2012: 246). Temettuat defterleri kayıtlarında penbe olarak geçmiş olan pamuk, Anamur kazası, Ballu kazası, Budaközü kazası, Mut kazası, Çine kazası, Dağardı kazası ve Eskişehir kazalarında yetiştirilmektedir (Harita 16).

Harita. 16. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Pamuk Üretilen Merkezler

İngiltere'de yaşanan sanayi devriminin ilk devresine pamuklu tekstil ile başlamasından dolayı diğer sanayi kollarına göre daha fazla verim artışına neden olurken Osmanlı Devleti bu gelişmeler ve pazarlardan dolayı en büyük darbeyi tekstil alanından yemiştir. 1770'lerden 1820'lere kadar olan dönemde Osmanlı devleti pamuklu tekstil üretiminin iç pazar ihtiyacını karşılayabiliyorken 1820'lerden sonra hızla büyüyen Osmanlı Avrupa ticareti meta üretimi artarken tarım dışı üretimin azalmasına neden olmuştu. İçerideki pamuğun dışarıya hem ham madde olarak satılması, hem de dışarıdan Osmanlı pazarlarına tekstil ürünü olarak geri dönmesi yerli pamuklu tekstil üreticiliğiyle ilgilenen esnafları ve tüccarları zarara uğratmıştır (Pamuk, 1994: 124,125; Pamuk, 2014: 239). 1830'ların başında İngiltere'nin Osmanlı devletine sattığı ihraç malların 2/3'ünü pamuklu dokumalar oluşturmaktadır (Quataert, 2004: 950). İstanbul'da 1847 yılında açılan Ziraat Talimnamesi'nin ziraat eğitimi verilmesi hedefinde olup, okulun asıl amacı yine bu dönemde açılmış olan bez dokuma fabrikasının ipliği için pamuk ziraatını geliştirmekti. Meclis- i Vala'da yapılan görüşmelerde Osmanlı devletinde pamuğun üretildiği, fakat pamuk tarımının modern metotlarla yapılmadığını ve iyi cins pamuk üretilmesi gerektiği söylenerek pamuk

Harita. 18. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Yem Bitkileri Üretilen Merkezler

5.5. Yumrulu Bitkiler

Havuç, patates, soğan, turp, yer elması, şeker pancarı vb. bitkiler yumrulu bitkiler grubuna girmektedir. XIX. yüzyılda Anadolu'da sadece soğan arşiv vesikalarına yansdığı görülmektedir.

Soğan: Yumrulu bitkilerden olan soğan (*Allium cepa*) nergisgiller familyasından anavatanı Batı Asya olan iki yıllık bir bitki türü ve bu bitkinin taze (yeşil) ya da kuru (baş) halde sebze olarak kullanılan kısımlarıdır. Çeşidine bağlı olarak kuru soğanlar farklı renk, büyüklük ve şekle sahiptir. Soğan doğrudan tohumdan yetiştirilebildiği gibi arpacık ve fide kullanımı ile de üretilebilmektedir (Halisinden Gıda ve Sağlık Ansiklopedisi, 2020). XIX. yüzyılda oluşturulan Temettuât defterlerine göre Bucak kazası, Karataş nahiyesi, Eğirdir kazası, Eskişehir kazası, Denizli kazası, İzmit çevresi, Dağardı kazası, Simav kazası ve Mut kazalarında soğan tarımı yapılmaktadır (Harita 19).

Harita 19. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Soğan Üretilen Merkezler

5.6. Bağ ve Bahçe Bitkileri

5.6.1. Sebzeler

Meyve ve sebzeler enerji içeriklerinin düşük, mineral madde ve vitamin içeriklerinin yüksek olması nedeniyle beslenme ve insan sağlığı bakımından önemli gıdalardır (Ceyhun-Sezgin, 2014: 46-51). XIX. yüzyılda Anadolu'da yetiştirilen baklagil sebzeler arasında fasulye, börülce; meyvesi yenen sebzeler: Kavun, karpuz; Kök ve yumrusu yenilen sebzeler: Soğan, Yapağı yenen sebzeler: Pazı (beze), göğeri (yeşillik) yer almaktadır. Eğirdir kazası, Eceabad nahiyesi, Hendek kazası, Karamürsel kazası, Ağaçalı kazası, İznik kazası, Kastamonu sancağı, Tosya kazası, Ballu kazası, Budaközü kazası, Gemerek köyü, Kangal kazası, Anamur kazası, Gölhisar kazası, Şuhud kazası, Eğirdir kazası, Eskişehir kazası, Bucak kazası, Dağardı kazası, Denizli

Harita 22. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Zeytin Üretilen Merkezler

1831 nüfus sayımlarında İzmir ve çevresinde gözle görülür şekilde artan Rum nüfusunun bu bölgedeki ham madde ve tarım ürünlerini ihracata açmak için gelmesiyle ilgili olarak zeytinin ihraç edildiğini söylenebilir (Karpat, 2017: 80).

Üzüm: Asma bitkisinin meyvesi olan üzüm, yeryüzünün değişik bölgelerine yayılmış olup, çok sayıda türü bulunmaktadır. Ekonomik amaçlarla, sofralık, şaraplık ve kurutmalık türlerde meyve üretimi yapılmaktadır. Masal bitkisi olarak bilinen üzüm İlk Çağ'da Anadolu ve Ortadoğu halkları için önemli olmuştur. Bağcılık kültürü İlk Çağ'da Anadolu üzerinden başta Fenike, Filistin ve Eski Mısır'a ardından adalar Yunan kent topraklarına ve daha sonra Avrupa'ya taşınmıştır. Üzüm asmaları dikili tarım alanlarına bağ alanı ve bu tarım faaliyet koluna ise bağcılık denilmektedir (Doğanay ve Coşkun, 2012: 95, 317-318). Üzüm, XIX. yüzyılda Dağardı kazası, Kepsut kazası, Simav kazası, Karataş nahiyesi, Soma kazası, Çine kazası, Anamur kazası, Mut kazası, İzmit çevresi, Aktaş kazası ve Gümüşhacıköy kazasında yetiştirildiği görülmektedir. (Harita 23).

Harita 23. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Üzüm Üretilen Merkezler

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyıl içinde tarımsal üretim ve ihracat hem artmış hem de çeşitlenmişti. Üzüm daha çok kuru üzüm şeklinde ihraç edilmekteydi. 1850'lerden sonra Anadolu'da yapılan ihracatlar da buğdaydan kaybedilen zarar üzümle telafi edilmeye çalışılmıştır (Quataert, 2004: 968). Donald Quataert'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere muhtemelen XIX. yüzyıl ortalarında üzüm ticarete açılan ürünler arasındadır. Büyük bir olasılıkla üzüm bu dönemde Osmanlı Devletinin en aktif limanı olan İzmir'den ihracata açılıyordu (Pamuk, 2014: 239).

Dut: Moreceae familyasının Morus cinsinin ağaçları olan dut Dünya'da yaygın bir yetişme alanına sahiptir. Anavatanı Çin olan bu meyvenin çeşidi olan karadut Osmanlı Devleti Anadolu'sunda meyve olarak tüketilmiş, beyaz dut ise ipek böceklerinin gıdası için yetiştirilmiştir (Gökmen, 2016: 209; Bakkalbaşı ve Yemiş

Bahçe: Sebze ve meyve yetiştirmeye dayanan faaliyet alanına bahçe tarımı ya da bahçe kültürü denilmektedir (Doğanay, 2007: 87). Başlıca bahçede yetiştirilen ürünler tek yıllık olanlar enginar, lahanaya, marul, ıspanak, pırasa; tohumları yenilen ürünler kavun, karpuz, kabak, patlıcan, biber; baklagiller: fasulye, bezelye, bakla, nohut; yumruları yenilen ürünler ise patates, soğan ve havuçtur. Çok yıllık bitkilerin başlıcaları ise yaprakları için üretilen çay; yumuşak çekirdekli olanlar: elma, armut, ayva ve muşmula; taş çekirdekli olanlar: kayısı, şeftali, tütün; sert kabuklular: ceviz, badem, fındık; meyveler: incir dut ve nar'dır (Doğanay, 2007: 421). XIX. yüzyılda bahçe tarımı Orta Kardeniz Bölümü, Göller Yöresi, Kütahya-Eskişehir çevreleri İzmit ve Edirne havalisinde yapıldığı anlaşılmaktadır (Harita 26).

Harita 26. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Bahçe Tarımı Yapılan Merkezler

Bağ ve Bağcılık: Genellikle üzüm asması dikili tarım alanlarına bağ alanı, bu faaliyetle uğraşanlara bağcı, meyvecilik etkinliğine ise bağcılık denmektedir. Asma, yeryüzünün değişik bölgelerine dağılmış olup, bağlardaki üzümün toplanmasıyla beraber şarap atölyelerine gönderilerek şarap yapılması ya da toplama mevsimine girilmesi bağ bozumu olarak adlandırılmaktadır. İnce dallı tırmanıcı asmanın sofralık, şaraplık ve kurutulmuş birçok türü bulunmaktadır (Doğanay, 2007: 87,255). Ülkemizde Hititler döneminde beri bağcılığın yapıldığı bilinmektedir. Özellikle Osmanlılar döneminde üzüm yemek, pekmez ve kuru yemişler yapmak için yetiştirilmiştir (Yiğit, 2011: 227-238). Bağcılık faaliyetini XIX. yüzyılda kuzeyde Tosya, Gümüşhacıköy, güneyde Anamur, Mut'a ve buraların yanı sıra Göller Yöresi'nde ve Marmara Bölgesi dahilinde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir (Harita 27).

Harita 27. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Bağcılık Yapılan Merkezler

5.7.Sert Kabuklu Meyveler

Sert kabuklu meyve türleri, dünya literatüründe Nuts grubu meyveler olarak isimlendirilmektedir (Kurt ve Elverdi, 2014). Fındık, Ceviz, Badem, Kestane gibi ürünleri içerisinde barındıran bu meyveler XIX. yüzyılda

Anadolu'da yetiştirilen ürünler içerisinde yer almaktadır. Bu ürünler Uluborlu kazası, Çine kazası, Eceabad nahiyesi, Aktaş kazası, Simav kazası ve Karamürsel kazasında yetiştirilmektedir (Harita 28).

Harita 28. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Sert Kabuklu Meyve Üretilen Merkezler

Badem: Hem meyve ağacının hem de meyvesinin adı olarak kabul edilen badem çağla adıyla tüketilmekte olup tohum kısmından yağ elde edilmektedir. Anayurdu İran ve Afganistan olan badem Anadolu'da İlk Çağ'dan beri üretilmektedir. Gülgillerden olmasına rağmen dikensizdir (Doğanay ve Coşkun, 2012: 349). 1844 yılında hazırlanan Bucak'ın temettuat defterlerinde vergisinin alındığı tespit edilmiştir (Harita 29).

Harita 29. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Badem Üretilen Merkezler

Fındık: Anayurdu Anadolu özellikle Doğu Karadeniz kıyıları olan fındık ılıman iklim bölgelerinde yetişen sert kabuklu bir meyvedir (Doğanay ve Coşkun, 2012: 349). Temettuat defterlerinde Çine kazası, Simav kazası, Karamürsel kazası ve Gümüşhacıköy kazasında fındığın yansdığı görülmektedir (Harita 30).

Harita 30. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Fındık Üretilen Merkezler

Ceviz: Ceviz terimi hem bitkinin ağacı hem kerestesi hem de meyvesi için kullanılmaktadır. Meyvesinin besleyiciliği, aynı zamanda kerestesinin cila olarak kabul edilmesinden dolayı da mobilya üreticiliğinde büyük önem taşımaktadır (Doğanay ve Coşkun, 2012: 962). Temettuat defteri kayıtlarına göre Anadolu'da Çine kazası, Simav kazası ve Gümüşhacıköy kazasında ceviz üretiminin yapıldığı görülmektedir (Harita 31).

Harita 31. XIX. Yüzyılda Anadolu'da Ceviz Üretilen Merkezler

Kestane: Kestane doğada hem kendiliğinden yetişen hem de kestanelik olarak yetiştirilen bir meyve ağacıdır. Dünyanın farklı bölgelerinde yetişen kestane ağacı Atlantik tipi Karasal iklim ve Akdeniz ikliminin görüldüğü yerlerde fazlaca bulunmaktadır (Doğanay ve Coşkun, 2012: 968,909). XIX. yüzyılda Simav kazası Karamürsel kazası, İzmit çevresi, Eskişehir kazası, Çine kazasında kestane tarımının yapıldığı anlaşılmaktadır (Harita 32).

7. Kaynakça

Araştırma Eserler

- Acun, F. (2002). Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması. *Türkler içinde* (C. 9, 899–908). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Akalın, A. (2015). *XIX. Yüzyıl Ortalarında Gölhisar Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (10047 Nolu Temettuat Defterine Göre)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Arslan, N. (2017). Kökeni Amerika Kıtası Olan Genetik Kaynaklarımız(1). *TÜRKTÖB Dergisi*, (25), 54-59.
- Aslan, S. (2015). *Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yy. Ortalarında Gümüşhacıköy Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Atar, A. N. (2014). *Temettuat Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Soma'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Ayçiçek, D. (2019). *Temettuat Defterlerine Göre Budaközü Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Bakkalbaşı, E., Yemiş, O., & Artık, N. (2004). Dut Kurusunun Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri İle Ekstraksiyon Koşullarının Belirlenmesi. *GIDA*, 29(3), 203-209.
- Balcı-Akova, S. (2018). Tarım Coğrafyası. (Ed. M. Doğan ve Ö. Sertkaya Doğan). *Beşeri ve Ekonomik Coğrafya içinde* (s. 197-262) Ankara: Pegem Akademi.
- Bıyık, A. (2016). *1844-45 Temettuat Defterlerine Göre Gemerek'in Sosyo-Ekonomik Yapısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Budak, L. (2007). *19. Yüzyılın Ortalarında Çine'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı (Temettuat Defterlerine Göre)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ceyhun-Sezgin, A. (2014). Meyve, Sebze ve Sağlığımız. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(2), 46-51.
- Çepni, M. (2016). *09908 Numaralı Temettuat Defterlerine Göre (H.1260 – M.1844) Bucak Kaza Merkezinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Demir, K. (2016). *M.1844-1845 (H.1260-1261) Tarihli 8400, 8401, 8402, 8403 Numaralı Temettuat Defterlerine Göre Hüdevendigar Eyaleti Kepsut Kazası Köylerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Demir, M. (2014). *Demirci Kazası Karataş Nahiyesi Temettuat Defterleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Dilsiz, H. (2010). *1844 – 1845 Yıllarına Ait Temettuat Defterlerine Göre Tosya Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Dinler, Z. (2008). *Tarım Ekonomisi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Doğanay, H. (2007). *Ekonomik Coğrafya 3 Ziraat Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Doğanay, H., & Coşkun, O. (2012). *Tarım Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Düzdemir, O., Akdağ, C., & Yanar, Y. (2007). Bazı Nohut Çeşitlerinin Farklı Çevrelerde Antraknoz'a Dayanımları ve Tane Verimleri Üzerine Bir Araştırma. *GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24(2), 87-97.
- Faroqhi, S. (2006). *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*. (E. S. Özcan, Çev.) Ankara, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Geçer, A. (2011). *Konya Vilayeti İçel Sancağı Mut Kazası- Karyeleri Temettuat Defterleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

- Genç, M. (2014). Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kökboya ve Cehri İle İlgili Bazı Kayıtlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi hakemli Dergisi*, (13), 174-212.
- Genç, M. (2014). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökmen, B. (2016). *Osmanlı'da Ziraat*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Gölçek, G. A. (2016). *19. Yy. Osmanlı Devleti'nde Vergi Uygulamaları: Niğde Sancağı Temettuat Defterleri Üzerine Bir Değerlendirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gözübek, A. (2016). *Temettuat Defterlerine Göre Aktaş Kazasının Sosyo Ekonomik Durumu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Gümüüşü, O., Yiğit, İ., & Top-Yılmaz, S. (2013). *Türkiye'nin Beş Bin Yılı*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Güran, T. (1998). *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Güzel, H. (2018). Temettuat Defterlerine Göre XIX. Ortalarında Ballu Kazasının Sosyo Ekonomik Durumu. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir*.
- İdikut, L., Zulkadir, G., Polat, C., Çiftçi, S. ve Önem, A. B. (2019). Farklı Lokasyonlarda ve Ekim Zamanlarında Yetiştirilen Börülcenin Agromorfoljik Özellikleri. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 22(2),164-169.
- İnalçık, H., (2012). Timar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (41), 168-173.
- Karpat, K. (2017). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayıncılık.
- Kaya, M., & Geçili, D. (2016). *19. Yüzyıl Karamürsel Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu: Temettuat Defterleri Örneği*. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli.
- Kaya, M., Karaman, R., & Çapar, M. (2016). Göller Bölgesi İllerinde Yetiştirilen Nohut Genotiplerinin Bazı Kalite ve Teknolojik Özellikleri Yönünden Değerlendirilmesi. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 25(Özel Sayı 1), 184-190.
- Kaygusuz, M. (2012,). *H. 1261 Tarihli 08576 – 08577 – 08584 Numaralı Temettuat Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Kayhan, M. K. (2006). *Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Barla'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Keleş, A. (2008). *XIX. Yüzyılda Osmanlı Tarımının Modernleşmesi ve Tarımı Geliştirmek İçin Uygulanan Teşvik Politikaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kınay, A. (tarih yok). *Ağaçlı Kazası Temettuat Defterleri*. İzmir Rotary Kulübü. İzmir.
- Koç, E. (2005). *19. Yy'da Osmanlı Devletinde Tarım*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Köten, K., Kaplan, M., Seydoşoğlu, S., Tutar, H., & Özdemir, S. (2019). Bingöl Koşullarında Bazı Burçak (*Vicia ervilla* (L.) Wild) Genotiplerinin Tohum Verimi, Kes Verimi ve Kalitesinin Belirlenmesi. *Ege Üniversitesi Ziraat fakültesi Dergisi* (1), 27-33.
- Küçükcalay, A. M. (2001). *Coğrafi Keşifler ve Ekonomiler Avrupa ve Osmanlı Devleti*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Küpeli, F. (2007). *1845 Temettuat Defterlerine Göre Simav Kazasının Merkezi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Menekşe, M. (2012). *Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Eskişehir Kaza'sının Sosyo-Ekonomik Yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

- Mimhat, V. (2013). *Temettuat Defterlerine Göre Süleymanlı Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Okay, M. (2008). *Hendek Kazası Temettuat Defterleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Okuyan, T. (2004). *İzmit Temettuat Defterleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Önem, E. (2017). Vişne ve İnsan Sağlığı. *Meyve Bilimi*, 4(2), 1-5.
- Öz, M. (1997). XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylülerin Vergi Yükü ve Geçim Durumu Hakkında Bir Araştırma. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (17), 77-90.
- Özavcı, E. (2016). *Temettuat Defterlerine Göre Eceabad Nahiyesi (1840)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Özçelik, B. (2011). *Biga Sancağına Ait 4948, 4951, 15988, 15990, 15991 Numaralı Temettuat Defterlerinin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Özden, M. K. (2015). *9658 Numaralı Temettuat Defterlerine Göre Anamur Kazası*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özgören, İ. (2015). *XIX. Yüzyıl Ortalarında İznik'in Sosyo-Ekonomik Durumu (Nüfus ve Temettuat Defterlerine Göre)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Özköse, M. (2014). *1844 - 1845 Temettuat Defterlerine Göre Şuhud Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Özlu, H. (2006). *XIX. Yüzyılda Denizli Merkez Kazasına Bağlı Köylerin Sosyo-Ekonomik Durumu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Quataert, D. (2004). 19. Yüzyıla Genel Bakış İslahatlar Devri 1812-1914. (S. Andıç Çev.) H. İnalçık ve D. Quataert (Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* içinde (885-1041). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Pamuk, Ş. (1994). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2014). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pekbaş, Y. (2014). *1261/1845 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre Kütahya Livası Dağardı Kazasının Doğrek, Balı, Karaşehir, Aydınlar ve Çıvgalar, Köylerinin Sosyal ve İktisadi Yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Sarteppe, Z. (2004). *Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Kangal Kazası*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sert, S. (2011). *Temettuat Defterleri'ne Göre Edirne Şehri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Sinav, S. (2007). *1844-1845 (H. 1260-1261) Tarihli Temettuat Defteri'ne Göre Uluborlu Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Solak, İ. (2008). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Meyve ve Sebze Üretimi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 217-249.
- Şahin, G. (2016). 2016 Uluslararası Bakliyat Yılı Hasebiyle Türkiye'de Mercimek Yetiştiriliciliği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 1665-1696.
- Şahin, Y. (2016). *Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Serik Kazasına Bağlı Gebiz Beldesi Çevre Köylerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Tanoğlu, A. (1968). *Ziraat Hayatı*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Tekmen, I. (2015). *Temettuat Defterleri'ne Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Edincik'in Sosyal ve Ekonomik Durumu (H. 1261/ M. 1845)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2016). *Ekonomik Coğrafya*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Uçar, F. (2010). *Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Ankara Sancağı Haymanateyn Kazasının Sosyal ve İktisadi Hayatı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler, Kahramanmaraş.
- User, U. (2008). *4823 Numaralı Temettuat Defterlerine Göre Yenice i Taraklı Kazası (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yeşil, T. (2006). *9930 Numaralı Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Eğirdir'in Köylerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yıldız, H. (2004). *1845(1261) Temettuat Defterlerine Göre Konya Karapınar(Sultaniye)'in Mahallerinin İktisadi ve İctimai Durumu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Yiğit, İ (2011). *Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılda Beyşehir'in Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Yiğit, İ. ve Kocabıyık M. (2016). XIX. Yüzyıl Anadolu'sunda Tarımsal Yapı. *2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi (1-4 Aralık 2016)*, C. 5, s. 227-239.
- Yücel, C. (2011). *Temettuat Defterlerine Göre Kastomonu Şehri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Yükçü, S., Fidancı, N., & Soysal, U. (2014). Osmanlı Devleti'nde Temettuat Defterleri'nin Önemi ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(7), 170-199.

İnternet Kaynakları

- Erman, M.&Önder, Ö. (Tarihsiz). www.siirt.edu.tr/apa (Son erişim tarihi: 23.01. 2019).
- Halisinden Gıda ve Sağlık Ansiklopedisi*. <https://ansiklopedi.halisinden.com/So%C4%9Fan> (Son erişim tarihi: 06.01.2020).
- Kurt, H. ve Elverdi, M. (2014, Mart 27). Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. www.tarimorman.gov.tr (Son erişim tarihi: 12. 26. 2019).

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ YAYIM İLKELERİ

- **DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ**; Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi *Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı* yayım organı olup, Derginin yayım ilkelerine uygun hazırlanmaları koşuluyla, diğer üniversitelerimizin, coğrafyacılarının makaleleri de yayımlanır
- Doğu Coğrafya Dergisi; Haziran ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Belirtilen aylardan en az bir ay önce gönderilen makaleler; gerekli inceleme ve düzenlemelerin yapılp, yayımına karar verilmesinin ardından, baskıya hazır duruma getirilerek, ilgili sayıda yayımlanır.
- Dergi hakemli olup, hakem raporları bağlayıcıdır. Talep edilen değişiklikler, mutlaka yapılır.
- Makalelerde işlenen fikir ve görüşlerin bilimsel ve hukuksal sorumluluğu, yazar veya yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLAR

- Dergiye alınacak makaleler fotoğraf, harita ve diğer şekiller için ayrılmış alanlar dahil 25 sayfalık limit aşılmayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Makalelerin sayfa yapısı; Üst: 3 cm – Alt: 3 cm – Sağ: 2,5 cm – Sol: 2,5 cm olmalıdır. Üst bilgi: 2 cm Alt bilgi: 2 cm olacaktır. Makalelerde satır aralığı: Tek, ilk satır: 1,25, satır aralarından sonda 6 nk boşluk bırakılacak şekilde ayarlanma yapılmalıdır.
- Makalelerin başlangıç kısmında ana temayı içeren Türkçe ve İngilizce özet ile en az üç anahtar kelime yer alacaktır. Türkçe ve İngilizce özetten sonraki giriş kısmı sayfa başından başlayacak şekilde yapılmalıdır. Özet "Öz", şeklinde yazılmalı. "Keywords" bitişik yazılmalıdır.
- Makalelerde, üst bilgiye yer verilecektir. Bu amaçla tek numaralı sayfalarda italik olarak, çalışmanın İngilizce adı, çift numaralı sayfalarda Türkçe adı yazılacaktır.
- Yazı karakteri metin içerisinde 10 punto, Times New Roman'dır. Bu punto büyüklüğü üst bilgi alanında 8,5 punto, tablo-fotoğraf-grafik adlarında 10 punto ve tablo içerinde, tablo özelliğine göre 7-10 punto arasında olacaktır.
- İlk sayfada yer alan ve yazar veya yazarlarla ilgili bilgilerin bulunduğu dipnot, * işareti ile gösterilmelidir. Yazarlar okuyucu ile haberleşmesi açısından, bu bölüme e-mail, ORCID ID, ve diğer adres bilgilerini koyabilirler.
- Doğu Coğrafya dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.
- Birden fazla yazarlı makalelerde, makalenin her yazar tarafından hangi başlık veya alt başlıklarının hazırlandığını gösteren açıklama, yine ikinci bir sayfa altı notu olarak verilmelidir.
- Grafikleri Exel ortamında çizip word dosyasına yapıştırma yoluna gidilmemeli, grafikler word metni içerisinde hazırlanmalıdır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, derginin şekil açısından bir bütünlüğe kavuşması amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle belirtilen formata uygun olmayan çalışmalar, yazara iade edilip yeniden düzenlenmesi istenecektir. Gereken düzeltmelerin yapılmadığı çalışmalar yayımlanmayacaktır.
- Makalelerin dergi içerisindeki sıralaması, alfabetik düzende (bir sayıda artan, bir sayıda azalan) soyadına göre olacaktır. Derginin her sayısındaki ilk makale dergi editörü için ayrılmış olup, bu bölüm soyadı sıralamasına dahil değildir.

MAKALENİN DERGIYE TESLİM EDİLMESİ

- Yukarıda belirtilen şekilde hazırlanan eserler, isimsiz olmak üzere <http://dergipark.gov.tr/ataunided> adresinden sisteme girilerek dergi adresine gönderilir.
- Hakemden yayımlanabilir raporu alan makaleler istenilen düzeltmeleri yapmak üzere makale sahibine gönderilir.
- İstenilen düzeltmeler yapıldıktan sonra **MAKALENİN SON HALİ SİSTEME YÜKLENİR.**

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ

EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

Aralık (December) 2019

Sayı (Volume): 42

42. SAYININ HAKEM KURULU

Prof.Dr. Mehmet ZAMAN • Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Ünal ÖZDEMİR • Karabük Üniversitesi

Prof.Dr. Kenan ARINÇ • Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet Akif CEYLAN • Marmara Üniversitesi

Prof.Dr. Adem BAŞIBÜYÜK • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Prof.Dr. Hilmi DEMİRKAYA • Akdeniz Üniversitesi

Prof.Dr. Halil KOCA • Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Yılmaz ARI • Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Prof.Dr. Serhat ZAMAN • Uludağ Üniversitesi

Doç.Dr. Yavuz AKBAŞ • Trabzon Üniversitesi

Doç.Dr. Osman ÇEPNİ • Karabük Üniversitesi

Doç.Dr. Cemali SARI • Akdeniz Üniversitesi

Doç.Dr. Ogün COŞKUN • Atatürk Üniversitesi

Doç.Dr. Mehmet DENİZ • Uşak Üniversitesi

Doç.Dr. Fatih ORHAN • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Doç.Dr. Özlem ULU KALIN • Artvin Çoruh Üniversitesi

Doç.Dr. Yurdal DİKMENLİ • Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Doç.Dr. Şaban ÇELİKOĞLU • Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç.Dr. Ebru GENÇTÜRK • Trabzon Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi İskender DÖLEK • Muş Alparslan Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Nadire KARADEMİR • Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Alper UZUN • Balıkesir Üniversitesi

Araş.Gör.Dr. Melehat GEZER • Dicle Üniversitesi

İÇİNDEKİLER(Contents)

- Prof.Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU – Murat UZUN
İznik Gölü Havzası 'nda Doğal Ortam Koşulları, Değişimler ve Muhtemel Risklerin Havza Yönetimi ve Planlamasına Etkisi 1
- Dr. Öğr. Üyesi Cennet ŞANLI
Coğrafya Öğretmenleri ve Coğrafya Öğretmen Adaylarının Soru Sorma Stratejileri Üzerine Bir Araştırma25
- Dr. Ufuk SÖZCÜ – Prof.Dr. Duran AYDINÖZÜ
9. Sınıf Coğrafya Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Analizi 41
- Araş.Gör. Fatih IŞIK – Dr.Öğr. Üyesi Muhammet BAHADIR – Prof.Dr. Ali UZUN
Karaçam Deresi Havzası 'nda Çığa Duyarlı Alanların Belirlenmesi (Trabzon, Türkiye).....51
- Ömer GÜNER
Atakum 'daki (Samsun) Antropojeomorfolojik Yapılar ve Çevresel Etkileri 67
- Dr. Öğr. Üyesi Bülent GÜNER
“Yüzen Evler” Olgusuna Genel Bir Bakış ve Keban Baraj Gölü Örneği79
- Dr.Öğr.Üyesi Taner AYDIN – Araş.Gör. Mehmet Ali ÇELİK
6-7 Ağustos 2018 'de Elmalı İlçesinde Meydana Gelen Sel Afetinin Tarım Alanları Üzerine Etkisi.....91
- Prof.Dr. Yıldırım ATAYETER – Araş.Gör. Onur YAYLA – Öğr.Gör. Uğur TOZKOPARAN
Gümüşhane Tekke(Çorçol) Şelalesi ve Turizm Potansiyeli..... 103
- Araş.Gör.Dr. Fatih ARICI
Türkiye 'de Üçüncü Yaş Turizm Potansiyeli ve Kaynak Kullanımı123
- *Geçmiş Sayı İndeksi..... 139*